

НОРМАТИВНА ГРАМАТИКА СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Ијекавско издање, измијењено и допуњено
(према другом екавском издању)

Ијекавско издање *Нормативне граматике српског језика* објављујемо у оквиру Заједничке дјелатности и сарадње Матице српске са Друштвом чланова Матице српске у Републици Српској и Друштвом чланова Матице српске у Црној Гори.

Првенствено намијењено корисницима у Републици Српској, Црној Гори и Хрватској, ово издање се штампа уз финансијску помоћ Представништва Републике Српске у Србији.

ПРЕШТАМПАВАЊЕ И УМНОЖАВАЊЕ ЗАБРАЊЕНО
И У ДИЈЕЛОВИМА И У ЦЈЕЛИНИ

© Матица српска, Нови Сад

ПРЕДРАГ ПИПЕР • ИВАН КЛАЈН

НОРМАТИВНА ГРАМАТИКА СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Ијекавско издање, измијењено и допуњено

(према другом екавском издању)

МАТИЦА СРПСКА
НОВИ САД
2015

МАТИЦА СРПСКА
Одјељење за књижевност и језик

Главни и одговорни уредник
др Марко Недић

Рецензенти:
проф. др Јасмина Грковић-Мејдор, дописни члан САНУ
академик Милорад Радовановић

Овај пројекат Одјељења за књижевност и језик Матице српске, конституисан на иницијативу Одбора за стандардизацију српског језика, финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Припрему за штампу и само штампање овог издања омогућило је
Представништво Републике Српске у Србији.

УВОД

О НОРМАТИВНОЈ ГРАМАТИЦИ И НОРМАТИВНОЈ ЛИНГВИСТИЦИ

§ 1. Граматика као дио језика јесте систем морфолошких и семантичких категорија, односно њима обухваћених јединица, њихових облика, значења и функција. Граматику у ширем смислу чине сва правила по којима су језичке јединице организоване и по којима се оне употребљавају.

Граматика као дио лингвистике има за предмет проучавање граматике као дијела језика. У основи граматичких проучавања неког језика је, прије свега, утврђивање, описивање и објашњавање онога што је у неком језику обавезно и правилно.

Нормативна граматика је дио нормативне лингвистике. Свако друштво настоји да буде што боље уређено, укључујући и област знања и употребе језика. Зато се лингвисти баве проучавањем и утврђивањем књижевнојезичке норме као и облицима њеног учвршћивања, његовања и примјењивања у различитим друштвеним областима.

У складу с терминолошком традицијом која постоји као преовлађујућа у свим словенским језицима, а није прекинута ни у српском језику, термин *књижевни језик* овдје се користи у значењу ширем од значења израза *језик књижевности*, а блиском значењу термина *стандардни језик*, а о језичкој норми овдје се не говори као о језичком узусу, који је присутан у сваком језику и дијалекту независно од степена њихове књижевнојезичке развијености, него као о кодификованом узусу, односно као о оним особинама неког језика које мјеродавне институције или појединци предлажу као прописани, односно друштвено прихватљиви облик понашања на том језику.

§ 2. Једна од главних особина цивилизација, како старих тако и савремених, јесте њихова експлицитна уређеност у свим важнијим областима укључујући језичку. Зато се у цивилизованим државама знало, а тако је и данас, којим се језиком или језицима говори у администрацији, у војсци, на суду, у храму итд., којим се писмом или писмима може писати да би се у тој средини то сматрало друштвено прихватљивим, које рјечи треба употребљавати, а које се не препоручују итд. Упоредо с развојем и друштва и лингвистике ширила се и област прескриптивности (као прописивања, препоручивања па и забрањивања, тј. *ипрескриптивности*),

а кристалисао се и постајао садржајно богатији и појам прескриптивности као један од предмета проучавања у науци о језику.

Прескриптивна пракса је претходила одговарајућој теорији (најстарије познате граматике, нпр. санскрита, грчког или латинског језика, биле су истовремено и дескриптивне и прескриптивне), а и данас је примијењена нормативна лингвистика развијенија од теоријске нормативне лингвистике.

О томе да је нормативна лингвистика у савременом смислу ријечи релативно новија међу посебним лингвистикама (мада је настава језика одвајкада била нормативна), и да је онај њен дио који припада примијењеној лингвистици развијенији него теоријски дио нормативне лингвистике, говори чињеница да њен назив нема шире прихваћен облик, јер се поред термилошког израза *нормативна лингвистика* говори и о прескриптивној лингвистици, док се чешће од општег назива користе мање или устаљени термилошки изрази за поједине дисциплине нормативне лингвистике (схваћене као *ортологија*): *правопис* или *ортографија*, *ортоегија*, *нормативна граматика*, *нормативна стилсика*, понекад и *нормативна лексикологија*, а рјеђе *нормативна лексикографија*, иако већина једнојезичких рјечника књижевних језика има не само дескриптивну, него и нормативну функцију, а постоје и многобројни нормативни рјечници који се називају језичким савјетницима, приручницима, поучницима или имају неке друге описне називе.

Претежно примијењена усмјереност нормативне лингвистике понекад води њеном непотребном поистовећивању с њој предметно блиском лингвистиком језичке културе, која такође има свој теоријски и примијењени дио, а чији предмет чини проучавање језичких облика и функција као израза националне културе и као израза понашања које подлијеже вредновању са становишта његове културне и, уже, књижевнोजезичке одњегованости, као и стручном усмјеравању и обликовању.

§ 3. Говорни представници српског језика, а слично је и са другим језицима, поред других ставова које имају о језику, имају широку скалу ставова о књижевнोजезичкој норми, од игнорисања норме, или спонтаног прилагођавања свог комуникацијског понашања језичком узусу средине у којој се крећу, до жеље да добију од мјеродавних стручњака исцрпан и прецизан попис онога што је у српском језику исправно или погрешно, без изостављања, ублажавања, допуштања двију могућности и сл. Формирање става о језичкој норми вјероватно је одређено и типом личности (нпр. ригидније или флексибилније), али свакако и степеном лингвистичког образовања и упућености говорника у основни појмовни систем теоријске и примијењене нормативне лингвистике. С обзиром на то, прилично је очигледно да је један од важних и трајних задатака нормативне лингвистике едуковање говорних представника датог језика о томе шта је нормативна лингвистика и какво је њихово мјесто у дискурсу нормативне лингвистике.

§ 4. У дискурсу нормативне лингвистике постоје учесници са специфичним комуникацијским улогама. У њему су у средишту пажње, по пра-

вилу, они који учествују у одређивању књижевнојезичке норме, односно у њеном мијењању. То су лингвистичке институције и стручњаци са знатним искуством у области нормативне лингвистике.¹ За разлику од њих, који су, често и без своје жеље, повремено под рефлекторима јавности, у сјенци, прилично неоправдано, остају многи други од којих зависи однос између нормативне лингвистике и реалне говорне праксе у неком језику.

Говорећи одређеније, за квалитет књижевнојезичке норме важни су и „кодификатори“, и „едукатори“, и „реализатори“ (в. подробније даље), као и њихова стална пуна свијест о својим комплементарним улогама у дискурсу нормативне лингвистике. Те улоге, овдје начелно раздвојене условним терминолошким ознакама, у стварности не морају бити раздвојене. Неко ко као „кодификатор“ учествује у доношењу извјесне одлуке из области нормативне лингвистике свакако је и примјењује у свом говору, као „реализатор“, а поучавајући или исправљајући млађе од себе, нпр. као наставник или као родитељ, узима на себе и улогу „едукатора“. Другим ријечима, у односу према књижевнојезичкој норми сви говорни представници неког језика јесу бољи или гори (свјесни или несвјесни) „реализатори“, већина од њих се повремено појави и у улози „едукатора“, а само узак круг говорника повремено има и улогу „кодификатора“, учествујући у доношењу неке нормативне одлуке. „Кодификатори“ се доношењем нормативних рјешења обраћају свим „реализаторима“, од којих се очекује да та рјешења примјењују, а „едукатори“ се такође обраћају „реализаторима“ с циљем да им нормативна рјешења приближе и да побољшају њихову примјену у говорној пракси.

§ 5. Брига о књижевнојезичкој норми обично се препушта стручњацима. Мање или више прећутно, они који су позвани да учествују у доношењу, допуњавању и дорађивању књижевнојезичке норме сматрају се и најодговорнијим, ако не и једини одговорни за њен квалитет. Ту је пожељно, прво, начелно разликовати оне који иницирају рјешавање неког нормативног питања од оних који предлажу или прописују рјешења (тј. „иницијаторе“ од „кодификатора“), и, друго, разликовати квалитет нормативних рјешења која дају лингвистички „кодификатори“ од квалитета нормативне едукације, као примјене онога што се прописује, и најзад квалитета нормативне праксе.

Када је ријеч о првом, иако нормативна рјешења по правилу и иницирају, и разрађују, и финализују мјеродавни лингвистички стручњаци и колективи, иницијатор може бити ма који говорни представник заинтересован за унапређивање књижевнојезичке норме и говорне културе. Дакле, процес доношења одлука које се тичу књижевнојезичке норме није у свим својим дијеловима искључиво у домену надлежности лингвистичких стручњака, а што буде виши ниво лингвистичке културе

---

¹ Посматрана из социолингвистичког угла, нормативна лингвистика је највећим дијелом у сфери планирања језика схваћеног као планирање језичког корпуса, в.: M. Radovanović, *Planiranje jezika i drugi spisi*. – Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2004, 39.

свих говорних представника неког језика, биће виши и квалитет питања која се постављају у вези с језичком нормом и квалитет ставова о норми.

Када је ријеч о другом, од начелног је значаја разликовање квалитета нормативних препорука, захтјева, допуштања, забрана и сл. које дају лингвистички „кодификатори“, од квалитета примјене онога што се прописује, јер то омогућава да се у сваком поједином случају утврди да ли узрок евентуалном незадовољству квалитетом говорне културе треба више тражити у недовољно доброј нормираности књижевног језика или у нечем другом, нпр. у одсуству довољно добре едукације говорника датог језика (на свим нивоима и у свим облицима образовања), у недостатку довољног броја квалитетних и доступних приручника, у одсуству довољно изражене жеље и воље да се књижевнојезичка норма сазна, усвоји и примијени, у одсуству шире друштвене подршке нормативној лингвистици.

Другим ријечима, стални задатак нормативне лингвистике јесте и критички преглед стања у датој области,² како на нивоу квалитета нормативних захтјева, тако и на нивоу њихове примјене (кадрови, уџбеници, приручници, специјални курсеви за усавршавање говорне културе итд.), и предлагање рјешења за побољшања и на првом и на другом плану. Да би то оптимално функционисало, потребно би било имати стручњаке који бављење нормативном лингвистиком (теоријском или практичном) виде као ужу област својих интересовања у дужем периоду и који су институционално повезани. То је карактеристично за земље које имају дугорочну стратегију научног и културног развоја, чији је дио и развој нормативне лингвистике. Без такве стратегије, ти послови су мање или више препуштени случајности и импровизацији, што рјеђе доноси добре и трајне резултате.

Одсуство дугорочног планирања и добро организованог рада отвара простор за мишљења да квалитет говорне норме зависи прије свега од „кодификатора“, што је један од појавних облика ширег друштвеног феномена чекања да се проблеми ријеше „одозго“, а то може бити изговор за одсуство иницијативе, инвентивности, професионалности или елементарне добре воље.

§ 6. Други поменути сегмент дискурса говорне културе чине „едукатори“. Тај назив је донекле услован, јер едуковање није њихова једина улога у дискурсу примјењене нормативне лингвистике иако јесте основна или једна од основних улога. Као посредници између оних који доносе нормативне одлуке и оних који их примјењују, „едукатори“ имају задатак да шире и спроводе нормативистичка рјешења, што поред едукације у ужем смислу ријечи обухвата и предвиђање и анализу грешака, њихово исправљање, објашњавање и предупређивање предавањима или обезбјеђивањем стручне литературе типа језичких савјетника и

² I. Klajn, Normativna lingvistika u Srbiji danas // *Bosanski – hrvatski – srpski = Bosnisch – Kroatisch – Serbisch: Međunarodni skup „Aktuelna pitanja jezika Bošnjaka, Hrvata, Srba i Crnogoraca“*, Beč 27–28. sept. 2002., ured. Gerhard Neweklowsky = *Wiener Slawistischer Almanach*, Sdbd. 57, 2003, 123–134.

приручника, одговарајућих рубрика у новинама, образовних емисија на радију и телевизији и сл.

Брига о настави књижевнојезичке норме обично се види као један од главних задатака наставника језика, што је, разумије се, углавном тачно, али је редуковање носилаца улоге „едукатора“ само на ту врсту стручњака неоправдано, па чак и штетно, ако се жели да његовање књижевнојезичке норме буде улога коју на себе преузимају више или мање сви образовани људи у свакој прикладној прилици када могу да пренесу другоме знање које имају о неком питању књижевнојезичке норме, дакле не само наставници него и родитељи у односу на дјецу, старији у односу на млађе итд.

Као у другим ситуацијама едуковања, и у области примјене нормативне лингвистике едуковање подразумијева не само обавјештавање, него и провјеравање и исправљање. Поред наставника језика, али и наставника других предмета, едуковање у области нормативне лингвистике јесте и у домену рада лектора, редактора, уредника и представника сродних професија, који би требало да имају пуну свијест о томе да њихов задатак није само да исправљају грешке него и да едукују, тј. да, ако треба, објасне због чега се нешто квалификује као нарушавање књижевнојезичке норме, али, према потреби, и да поуче у ширем смислу, нпр. о томе шта је нормативна лингвистика и у чему је значај књижевнојезичке норме, што се такође сувише често препушта подразумијевању.

За постизање циљева примијењене нормативне лингвистике битно је виšekратно наглашавати да од стабилности књижевнојезичке норме у доброј мјери зависи стабилност књижевног језика, као што од стабилности књижевног језика у многоме зависи стабилност националне културе и као што, у крајњој линији, од стабилности националне културе доста зависи укупна друштвена стабилност у неком друштву. Наравно, овдје се мисли на еластичну стабилност језика, а не на стабилност која би спутавала развој језика и динамику његовог функционисања.

У групу задатака нормативне лингвистике везаних за њене едукативне циљеве спада и организовање у образовном систему таквог смјера наставе језика који би водио формирању најбољег могућег профлелектора (и других сродних стручњака) као лингвисте специјализованог за примијењену нормативну лингвистику који зна описну лингвистику датог језика и стално допуњује та своја знања, који зна нормативистичку литературу и активно је користи; који зна спорна и неријешена питања нормативистике; који зна гдје се обично гријеша са становишта језичке норме (и предвиђа могуће грешке); који добро влада скалом степена нормативне исправности, и теоријски и практично; који умије да пружи примјерено нормативно објашњење и поуку када је то потребно, који поуздано препознаје функционалностилске и жанровске особине текста, и који препознаје и поштује лични стил аутора текста, тј. који у извјесном смислу личи на љекара опште праксе – на практичара, који има знања о цјелини проблематике, бави се дијагностиковањем, лијечењем, едуковањем и превентивом.

То је, наравно, повезано с јачањем институционалне основе нормативне лингвистике путем формирања одговарајућих студийских група и програма, истраживачких одјељења, научних пројеката, одбора, комисија, семинара и других стручних и научних скупова. У српској лингвистици најважнији корак у том правцу учињен је формирањем Одбора за стандардизацију српског језика (1997), чији је први председник био академик Павле Ивић. На иницијативу Одбора, Задужбина Илије Коларца установила је годишње семинаре из језичке културе, на којима су предавачи универзитетски професори и други стручњаци у области српске нормативне лингвистике.

§ 7. Најзад, у дискурсу нормативне лингвистике најбројнији су, и такође веома значајни, они који имају улогу „реализатора“, тј. који прописану књижевнојезичку норму свакодневно примјењују. Они би морали бити циљна група којој би нормативна лингвистика посвећивала посебну пажњу како они не би били само „реализатори“ у најужем смислу ријечи, него и да би, с пуном свијешћу о значају заједничког његовања књижевног језика, радили на самодуковању, едуковању других, иницирању нових рјешења, а тиме макар посредно, и у креирању књижевнојезичке норме у њеном сталном развоју и побољшавању.

Промјене у књижевнојезичкој норми су, по природи ствари, неизбјежне, али код мање упућених, којих није мало, сувише честе промјене у књижевнојезичкој норми стварају утисак да је норма нестабилна, да су нормативна рјешења врло условна и да зато и не треба улагати посебан труд да би се књижевнојезичка норма усвојила и поштовала. То често има за посљедицу потцјењивачки однос према норми (као, нажалост, раширен став „нећеш ме ти учити како ћу говорити“), што је доста видљиво у средствима јавног информисања, гдје, стиче се утисак, многи мисле да имају „новинарски имунитет“ у односу на књижевнојезичку норму а да принцип „пиши као што говориш“ треба схватити на најшири могући начин.

Зато је један од задатака примијењене нормативне лингвистике у њеном едукативном дијелу – његовање свијести о томе да се и књижевнојезичка норма мора постепено мијењати, као и језик у цјелини, али да те промјене не смију бити нагле, ни честе, него поступне, добро и стручно промишљене, и у складу са укупним промјенама у језику; као и његовање свијести о томе да нормативна лингвистика не располаже савршеним и сасвим исцрпним рјешењима за сва времена и за све прилике, него да је и њена реалност у сталном мијењању и побољшавању. Нормативна рјешења у лингвистици увијек заостају и бројем и квалитетом за бескрајном разноврсношћу укупне језичке стварности. Пуна свијест о тој чињеници код свих који се интересују за питања књижевнојезичке норме, чак и када им то није струка, могла би отклонити многе неспоразуме када је ријеч о ставовима према нормативној лингвистици и књижевнојезичкој норми.

§ 8. Мјерила нормативне исправности исказа била су формулисана још у античкој филологији, и до данас се њихов инвентар

није битније промијенио, мада рангопису појединих критеријума јесте. Ако је вијековима језик добрих писаца представљао једно од главних мјерила за одређивање књижевнојезичке норме, данас језик медија све јаче утиче на књижевни језик, па и на његову норму, али се мора признати да је језик добрих писаца служио и треба да служи као узор, док се за језик медија то ријетко када може рећи.

У *Српском језичком њриручнику*³ „економичност“ је при врху списка мјерила нормативне исправности, у којем, додуше, та мјерила нису наведена по рангу опадајућег значаја (према том извору мјерила су: богатство језика, јасност, економичност, љепота, континуитет, реализам, чистота; и друштвени критеријуми: критеријум ауторитета, географски критеријум, књижевни критеријум, аристократски критеријум), јер проблем формулисања хијерархизованог система мјерила нормативне исправности и правила његове примјене (нпр. у случају колизије мјерила) још није истражен ни ријешен ни у нормативној лингвистици уопште, ни у српској нормативној лингвистици посебно.

Улога језика лијепе књижевности у развоју књижевнојезичке норме, нажалост, опада сразмјерно опадању улози лијепе књижевности у савременом свијету (додуше, не у истој мјери у свим земљама), и сразмјерно потискивању критеријума љепоте критеријумима функционалости, читаности и утицаја на обликовање јавног мњења.

§ 9. Оптимални степен кодификованости књижевног језика такође представља задатак којем се тежи и којем треба тежити у нормативној лингвистици. У добро уређеним друштвима облици понашања у јавном животу су мање или више прописани, али степен њихове кодификованости није исти ни у само једној земљи, а још мање ако се упоређују земље с различитим културним традицијама. У свим цивилизацијама поред правних система постоје и обичаји који се поштују иако многи од њих нису кодификовани, или су само донекле обухваћени правним прописима. И превелика кодификованост и недовољна кодификованост могу представљати сметњу оптималном функционисању датог друштва. Зато се много тога што би се могло озваничити неким законом или прописом препушта обичају, подразумијевању, добром укусу и сличним еластичнијим средствима регулисања јавног понашања.

Превелика кодификованост води униформности и начелно је одлика тоталитарних друштава: недовољна кодификованост је одлика нижег степена цивилизацијског развоја неке културе. То се односи и на књижевни језик, који се не смије препустити стихијском развоју, нити се може у цјелини укалупити у нормативне прописе, нити то треба покушавати, јер против тога стоје и сасвим практични разлози. На примјер, што је неки правописни систем обимнији и сложенији, тј. такав да га у цјелини добро зна мали број стручњака, осим самих аутора таквих правописа, мањи су изгледи да он буде шире прихваћен и примјењиван, а већи изгледи да буде игнорисан од већине говорника, који обично немају

---

³ П. Ивић, М. Пешикан, И. Клајн, Б. Брборић, *Српски језички њриручник*. – Београд: Београдска књига, 2005, 51–63.

времена да изучавају многобројне правописне „зачкољице“. У крајњем исходу то на дужи рок подрива ауторитет књижевнојезичке норме у цјелини, јер се уврежава утисак да је раскорак између нормативне лингвистике и живог језика уобичајено стање ствари. Слично је и са другим дисциплинама нормативне лингвистике, нпр. ортоепијом, нормативном граматиком итд.

§ 10. Оцјена степена нормативне исправности исказа такође представља једно од главних обиљежја лингвистичких радова с нормативном намјеном, јер се нормативна лингвистика не одликује само прескриптивношћу него и нормативном евалуативношћу језичких појава којима се бави, тј. вредновањем степена нормативне прихватљивости појединих језичких појава.

Иако се понекад могу чути или прочитати жеље оних који су мање обавијештени о природи нормативне лингвистике да би увијек требало категорично рећи шта је исправно, а шта није исправно, без ублажавања, допуштања двојних рјешења и сл., чињеница је да се у неким случајевима у нормативним формулацијама може и мора бити категоричан, док у другим случајевима треба тражити еластичнија рјешења и оцјене, јер се нормирају појаве које се у језичком систему одликују мањом стабилношћу од неких других појава, и с развојним тенденцијама које се не могу увијек сасвим поуздано предвидјети.

Као што се у рјечницима користи систем квалификатора (као напомена, обично наведених скраћеницама у загради, које дају додатно обавјештење о употребној вриједности облика или лексеме која се описује, најчешће са становишта њене функционалности или експресивно-стилске маркираности), тако се и нормативна лингвистика служи н о р м а т и в н и м к в а л и ф и к а т о р и м а , типа: погрешно је (нпр. *Бићу кући*); није правилно (нпр. *Није се с никим договорио*); не... него (нпр. *не с никим, него ни с ким*); не допушта се (нпр. *То је за ѿлоудјеићи*); не препоручује се (нпр. *Треба да се буде сиреман на све*); допушта се (нпр. *Пођријешио је код додавања, допушта се у спортским извјештајима*); препоручује се (нпр. *Треба бићи сиреман на све*); исправно је (нпр. *Бићу код куће*); исправно је у датом функционалном стилу (нпр. *Одлука је донеиша од сирене извршног орџана*. [адм.] и сл.

Проблем је, међутим, у томе што систем нормативних квалификатора и принципа њихове употребе у нормативној лингвистици није сасвим стабилан нити јасно дефинисан, него онај ко употребљава одређени нормативни квалификатор често, углавном интуитивно, а не само на основу знања и искуства, одабере квалификатор који му се у датој прилици чини најприкладнијим. Зато је један од будућих задатака нормативне лингвистике претресање, уједначавање и увођење у ширу употребу система нормативних квалификатора за које ће се увијек, или углавном, тачно знати зашто је који од њих употријебљен и како се његов садржај дефинише.

§ 11. Нормативна лингвистика је окренута првенствено садашњости и будућности, мада је предмет нормативне лингвистике, посматран у цје-

лини, шири, па у њему може бити мјеста и за дијахронију, нпр. за испитивање промјена у развоју језичке норме, односно у развоју нормативне лингвистике.

Чињеница да је нормативна лингвистика умногome дио перспективне лингвистике, окренуте језичкој будућности, морала би бити значајна за лингвистичке „кодификаторе“ када дају нормативну квалификацију неке језичке појаве.

Лингвиста који би био у искључивој власти прошлости, када је о књижевнојезичкој норми ријеч, не би дозвољавао никакве промјене у тој норми, што је, разумије се, противно бићу језика, па би одговарајућа нормативна рјешења долазила у све већем броју случајева у сукоб с језичком стварношћу и била би све мање квалитетна.

Лингвиста који је у својим нормативистичким рјешењима омеђен искључиво или претежно језичком садашњошћу, што је чешћи случај, настоји да нормативно „озваничи“ оне промјене у језику које су несумњиво однијеле превласт над конкурентским појавама, које се често срећу и код најбољих писаца, које су добро уклопљене у језички систем итд., а тамо гдје нормативна новина не изгледа стабилна, „кодификатор“ се опредјељује за нормативне квалификаторе типа *дођушића се, њрејоручује се, боље него* и сл.

Лингвиста који настоји да језичку појаву коју нормативно обрађује сагледа у склопу очекиваног развоја књижевнојезичке норме може чак планирати постепено јачање категоричности нормативне квалификације неке појаве, на примјер, током времена, од оцјене *није исправно*, преко *дођушића се у разговорном стилу*, и, шире, *дођушића се* (без стилског ограничења), до *њрејоручује се*. Добра страна такве стратегије у доношењу нормативних одлука била би у томе што поступно јачање категоричности нормативне квалификације ублажава отпор који многи говорници имају према наглим промјенама књижевнојезичке норме (довољно је подсетити се полемике у српској јавности у вези са *часом* и *сајом*), али да би се нормативна рјешења могла планирати на дужи рок, потребни су такви услови рада у којима је језичким „кодификаторима“, и као појединцима и као члановима стручних колектива, обезбијеђена стабилност нормативнолингвистичког рада и планирања у дужем периоду.

§ 12. Чињеница да се нормативне квалификације не формулишу увијек као искази који безусловно обавезују говорнике на одређено говорно понашање даје основа за став да се нормативна лингвистика не мора видјети као синоним за прескриптивну лингвистику, јер ако прескриптивна лингвистика у ужем смислу прописује како треба говорити или писати, нормативна лингвистика, за коју су такође карактеристични прије свега директивни искази, обично поред дескриптивне и прескриптивне има и пермисивну и прохибитивну, тј. прескриптивну (а углавном и едукативну) компоненту, будући да има за предмет како описивање језичких облика (и њихових функција) који се имплицитно или експлицитно препоручују као исправни, тако и оне који се допуштају, не препоручују или забрањују, односно остављају изван

књижевнојезичке норме, с наглашеном усмјереношћу на разграничавање случајева који се у говорној пракси јављају као спорни.

За разлику од традиционалне прескриптивне лингвистике, оличене прије свега у лингвистичким дескрипцијама које су се имплицитно или експлицитно прописивале као обрасци узорног језика, нормативна лингвистика много пажње, а понекад и већи дио пажње, поклања и оним језичким појавама које у извјесном смислу представљају мањи или већи отклон од књижевнојезичке норме, дајући често и објашњења таквог њиховог статуса, што врло убједљиво илуструју одлуке Одбора за стандардизацију српског језика, које увијек имају за предмет неки проблем српске књижевнојезичке норме, и дају његово рјешење и образложење таквог рјешења.⁴

Зато у развоју нормативне граматике и нормативне лингвистике српског као и било којег другог језика треба да, допуњујући се, учествују и кодификатори, и едукатори, и реализатори књижевнојезичке норме,⁵ имајући стално у видном пољу и теорију нормативне лингвистике и сталне промјене у животу језика, настојећи да складно повежу прошлост, садашњост и будућност и књижевнојезичке норме и теорије нормативне лингвистике, уз пуну свијест о томе да стабилна граматичка норма доприноси стабилности укупне књижевнојезичке норме, која је важна за стабилност дате културе, од чије стабилности умногоме зависи укупна стабилност неког друштва. Посебно је, уз то, важна свијест о чињеници да се мора тежити поштовању и спровођењу књижевнојезичке норме, јер је то у општем интересу, али да је језик у сталним промјенама и да нормативне граматике не могу давати коначна рјешења за сва времена, него норму која би требало да буде предмет повременог стручног побољшавања и усавршавања.

§ 13. Ова нормативна граматика српског језика, настала на иницијативу Одбора за стандардизацију српског језика, јесте прва српска граматика чија је нормативна намјена стављена у њену основу, концепцију, структуру, па и у наслов. Али то није једина њена функција. Ниједна граматика која се користи у нормативне сврхе није само нормативна. Обично се неке веће описне граматике користе као мање-више имплицитно нормативне. И у овој граматизи дају се и опис граматичких структура и функција савременог српског језика, и објашњење тог описа, али се поврх свега дају експлицитне нормативне оцјене граматичких појава тамо гдје је нормативна оцјена посебно важна, тамо гдје постоје колебања и грешке у употреби граматичких облика. Такве напомене су у овој књизи, по правилу, видљиво издвојене и одштампане су друкчијим слогом да би се лакше уочиле. Скоро све напомене у овој граматизи су нормативне природе. Само неке напомене, по изузетку, представљају грама-

---

⁴ *Српски језик у нормативном огледалу: 50 одлука Одбора за стандардизацију српског језика*. – Приредили Б. Брборић, Ј. Вуксановић, Р. Гачевић. – Београд: Београдска књига, 2006.

⁵ П. Пипер. О нормативној лингвистици // *Зборник Института за српски језик САНУ: Посвећено др Драгу Тушетићу поводом 75-годишњице рођења*. – Београд, 2008, I, 445–459.

тички коментар појединих специјалних појава у граматичком систему српског језика.

Нормативне квалификације које се дају у овој граматици ослоњене су како на језичку грађу тако и на богату нормативистичку литературу о српском и српскохрватском језику (језички приручници, савјетници, поучници и сл., чији је библиографски опис дат на крају књиге) и на актуелну теоријску мисао о језичкој стандардизацији и нормативистици.

Колико ова књига успије да подстакне учвршћивање и његовање српске књижевнојезичке норме и њено успјешно развијање и дограђивање, толико ће и њен главни циљ бити остварен.

СРПСКИ КЊИЖЕВНИ ЈЕЗИК ДАНАС: ШТОКАВСКА ОСНОВА, ЕКАВСКИ И ИЈЕКАВСКИ ИЗГОВОР

§ 14. Српски језик спада у јужну грану словенских језика. У основи савременог српског књижевног језика јесте *новошћтокавски* дијалекат, који је тако назван по упитној замјеници *шћто/шћиа*.

§ 15. У оквиру новоштокавског дијалекта разликују се два изговора некадашњег словенског гласа *jaīī* (у црквенословенској ћирилици ђ, у латиничкој транслитерацији *ě*): екавски и ијекавски изговор. Екавском самогласнику *e* који је поријеклом од гласа званог јат (нпр. *deīīe*) одговара ијекавско *ije* (*дијејіе*) односно *je* ако је вокал кратак (екавски *деца* – ијекавски *дјеца*). У неким позицијама глас јат се развио у *и*, нпр. ек. *хііео* – ијек. *хіііо*, ек. *џрејајіи* – ијек. *џријајіи*, а може утицати на промјену претходног сугласника, нпр. *колeно* – *кољeно*, *неџовајіи* – *њеџовајіи*.

У Србији је подручје ијекавског изговора било шире него данас. Током посљедњих двају вијекова то подручје се постепено сужавало. Више значајних српских писаца у прошлости били су ијекавци, али се данас већина књига у Србији пише и објављује на екавском. Већи дио Срба говори екавски, док се ијекавски српски говори на југозападу Србије, у Црној Гори, Републици Српској и Хрватској. У Србији су оба изговора призната као стандардна, али и у јавној ријечи и у приватној комуникацији изразито преовладава екавски изговор.

У Црној Гори и Републици Српској у употреби је, скоро безизузетно, ијекавица. С обзиром на поменуте разлике између *ije*, *je* и *i*, рођеном екавцу може бити тешко да потпуно овлада књижевним ијекавским изговором (у чему често гријеше и рођени ијекавци, јер се ијекавски говори, по правилу, не подударају у потпуности са ијекавским књижевнојезичким стандардом).

У овој граматици опис, објашњења и нормативне препоруке дају се у ијекавском облику, али се поред екавских примјера у неким случајевима, нпр. када је то у вези са граматичким обликом, наводе и одговарајући примјери ијекавског изговора. Већи једнојезични рјечници (као што су шестотомни рјечник Матице српске и рјечник Српске академије наука и уметности, чија је израда у току) наводе, поред екавске, и ијекавску варијанту ријечи које су у њима описане.

ГРАФИЈА

Српска ћирилица и српскохрватска латиница

§ 16. Традиционално писмо српског језика јесте српска ћирилица, настала тако што су из руске грађанске ћирилице, којом се писало на славеносрпском језику до књижевнојезичке реформе Вука Караџића, нека слова изостављена, а нека су додата и уведен је принцип да свако слово означава по један глас (прецизније: свака графема једну фонему). В. Караџић је за српску ћирилицу смислио два нова слова Њ и Љ, а увео је и слова Ћ, Ј, Ћ, Џ, која су већ постојала у неким старијим текстовима или у латиници (J). Сва друга слова данашње српске ћирилице преузета су из руске грађанске ћирилице као писма славеносрпског језика.

Послије стварања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (1918), а потом и југословенске државе, у Србији и Црној Гори нагло се почела ширити употреба латинице. Потискивање ћирилице у корист латинице наставило се током свих потоњих година.

Српска ћирилица је службено писмо српског језика: „У Републици Србији у службеној употреби су српски језик и ћирилично писмо. Службена употреба других језика и писама уређује се законом, на основу Устава.“ (Члан 10 Устава Републике Србије, 2006.)

У јавној употреби данас су и српска ћирилица (рјеђе) и српскохрватска латиница (чешће). С обзиром на значај ћирилице за српски културни идентитет, њено потискивање из јавне употребе је штетно за његовање и развој тог идентитета. Зато тај процес треба зауставити, а ћирилицу треба дати мјесто које јој у српској култури традиционално припада.

§ 17. Графема је слово у укупности својих могућих појавних ликова (алографа), нпр. О, о, *О, о*, **О, о**... јесу алографи исте графеме „О“. Српска ћирилица и српскохрватска латиница имају по 30 графема са истим функцијама, тако да међу њима постоји двосмјерна конвертибилност. Седам великих штампаних слова (А, Е, Ј, К, М, О, Т) и четири мала штампана слова (а, е, ј, о) заједничка су српској ћирилици и српскохрватској латиници. Четири слова су хомографи (В, Н, Р, С) – имају исти облик у ћирилици и латиници, али се односе на различите гласове.

Графијски систем обухвата графеме који га чине и њихове функције и међусобне односе.

§ 18. Ћирилички графички систем назива се азбука, а стандардни редосљед графема у српској азбуци је сљедећи (за сваку графему даље се наводи велико и мало слово, као два најчешћа алогографа):

А а, Б б, В в, Г г, Д д, Ћ ћ, Е е, Ж ж, З з, И и, Ј ј, К к, Л л, Љ љ, М м, Н н, Њ њ, О о, П п, Р р, С с, Т т, Ћ ћ, У у, Ф ф, Х х, Ц ц, Ч ч, Џ џ, Ш ш.

Напомена. – Образована особа требало би да зна сва велика и мала штампана и писана слова и пасивно (да их правилно чита) и активно (да их правилно пише). Слабија функционална писменост огледа се и у употреби само једне врсте алогографа (најчешће само великих штампаних слова) у свим ситуацијама, чак и у текстовима које пише средњошколска и студентска омладина. Не препоручује се писање умањених великих слова умјесто малих слова, или произвољно мијешање великих и малих слова у истом тексту. Доследно штампање умањених великих слова умјесто малих слова (нпр. Ниш, САВА) допуштено је понекад у штампаном тексту ради истицања неких речи.

§ 19. Латинички графички систем назива се абецеда, а стандардни редосљед слова у српскохрватској абечеди је сљедећи:

А а, В в, С с, Ѓ ѓ, Д д, Дџ дџ, Ђ ђ, Е е, Ф ф, Г г, Н н, И и, Ј ј, К к, Л л, Љ љ, М м, Н н, Њ њ, О о, П п, Р р, С с, Ѓ ѓ, Т т, У у, В в, З з, Џ џ.

§ 20. У употреби српске ћирилице важи фонолошки графички принцип „један глас – једно слово”, односно, речено језиком савремене лингвистике: „једна фонема – једна графема“ (о појму фонеме в. § 25).

У српскохрватској латиници су у истом циљу појединим латинским словима додати дијакритички знаци (Ѓ, Ѓ, Ђ, Ѓ, Џ), али тај поступак није спроведен до краја, па за сугласнике који се у ћирилици биљеже са Љ, Њ и Џ, у латиници постоје двословне комбинације (диграми) Љј, Њј, Дџ.

Напомена. – Каткада се употребљава и диграм Dj уместо Ђ, нпр. *Djordje*, *vidjen* умјесто правилног *Dorđe*, *viden*, што треба избјежавати.

Фонолошки принцип српске графичке

§ 21. Графички принцип „један глас – једно слово“ у српској ћирилици је спроведен скоро у потпуности. Ипак, у неким случајевима постоје одступања од тог начела на нивоу различитих гласовних реализација исте фонеме. На примјер, због неких гласовних једначења, у говору се понекад чују гласови за које у српској ћирилици не постоје посебне графеме. Ти гласови нису фонеме, него позиционо условљене варијанте појединих фонема, тј. позициони алофони. Зато их не обилежавамо посебним графемама. На примјер, у конструкцији *Он их зна* иако се пише слово Х, не изговара се безвучни глас [h], него његов звучни парњак, али се то не одражава у писању. У реченици *Отац би то знао* иако се пише слово Ц, не изговара се безвучни глас [c], него његов звучни парњак, али се то опет не одражава у писању. У ријечи *банка* не изговара се глас [n] као у ријечи *она*, него се изговара задњонепчана позициона варијанта фонеме /n/, тј. глас [ŋ], али се то опет не види у писању итд. Због тих, али и због неких других случајева, у српској графичкој и правопису принцип „један глас – једно слово“ не остварује се са безизузетном досљедношћу.

На помена. – Овдје и даље гдје се посебно наглашава да је ријеч о фонему, то се биљежи стављањем у косе заграде слова за фонолошку транскрипцију, нпр. /b/, док се реализација фонеме записује фонетском транскрипцијом, односно стављањем одговарајућег слова у угласте заграде, нпр. [b]. У другим случајевима, ради веће једноставности, и фонема и њена реализација означавају се само ћириличким словима, нпр. б.

Другим ријечима, свакој фонему српског језика одговара у српској ћирилици само једна графема, али не постоји за сваки глас који се чује у говору на српском језику увијек посебно слово, јер понекад неколико гласова може припадати истој фонему као њене говорне, фонетске реализације, а тада се пишу једним, истим словом. То значи да се у српској ћирилици, за разлику од фонолошког принципа српске ћириличке графије „једна фонема – једна графема“, фонетски принцип „један алофон – један алограф“ остварује са извјесним одступањима (о алофону в. § 24).

Називи слова

§ 22. Називи слова у српској ћирилици су једнаки изговору одговарајућих гласова, тј. назив слова А је глас [a], назив слова Б је глас [b] итд.

За разлику од такве норме, у пракси су скоро сви називи ћириличких слова за сонанте и сугласнике двословни (углавном као у називима одговарајућих слова за латиницу), али у том погледу постоје и изузеци и колебања.

Називи слова најчешће се изговарају у скраћеницама или у називима тачака приликом набрајања, нпр. ЖТП (чита се *же-џе-је*) јесте скраћеница за Жељезничко транспортно предузеће, КПЗ (чита се *ка-је-зе*) јесте скраћеница за Културно-просвјетна заједница или за Казнено-поправни завод. У неким скраћеницама називи слова изговарају се према норми, тј. један глас за једно слово (нпр. СКЗ чита се *с-к-з*, значи Српска књижевна задруга), а у другим скраћеницама се чита према устаљеној пракси, нпр. РТС (= Радио-телевизија Србије) изговара се *ер-џе-ес*. Систем назива слова српске ћирилице у пракси није сасвим стабилан, готову када је ријеч о називима слова Ђ, Ј, Љ, Њ, Ћ, Ч, Џ, Ш.

§ 23. У текстовима на савременом српском књижевном језику уобичајено је адаптирано, фонетско писање страних имена, које је у српској ћирилици неизбјежно (нпр. Микеланђело, Расин, Чарлс, Шуберт), што се најчешће користи и у српскохрватској латиници (Mikelandelo, Rasin, Carls, Šubert). Изворно писање имена из латиничких језика (Michelangelo, Racine, Charles, Schubert), обично у загради иза адаптираног облика, могућно је, а често и неопходно, у стручним и научним текстовима.

ФОНОЛОГИЈА

§ 24. Фонологија српског језика је лингвистичка дисциплина која има за предмет фонолошки систем, односно систем фонема српског језика као језичких јединица које немају значење, али служе за разликовање језичких јединица које имају значење, и од којих поједине имају неколико гласовних реализација у говору. На примјер, у ријечима *сјен* и *сјенка* имамо двије фонетске реализације (два алофона) исте фонеме /n/ (једна изговорена предњим, а друга задњим дијелом језика).

§ 25. Фонолошки систем савременог српског књижевног језика обухвата 25 неслоготворних и 6 слоготворних фонема, односно 24 слоготворне фонеме, ако се одвојено рачунају дуге и кратке слоготворне фонеме са узлазним и силазним нагласком.

Слоготворне фонеме су самогласници А, Е, О, И, У, и вибрантни сонант Р (§ 31).

Неслоготворне фонеме су сонанти В, М; Р (када је у сусједству са самогласником), Л, Н; Љ, Њ и Ј (са статусом полувокала) и сугласници П, Б, Ф; Т, Д; Џ, С, З; Ћ, Ђ; Ч, Џ, Ш, Ж; К, Г, Х. По изузетку и Р испред самогласника понекад је слоготворно, нпр. *џрџце*.

§ 26. Фонетика српског језика има за предмет артикулациона својства гласова српског језика у процесу њиховог изговарања (= артикулациона фонетика), и акустичка својства гласова (= акустичка фонетика). Свака фонема, као језичка јединица, остварује се у говору као неки глас, а сваки глас има неке артикулационе особине (начин изговора) и неке акустичке особине, према којима се он препознаје као друкчији од свих осталих гласова српског језика: звучан, беззвучан, шуштав, назалан итд. Иако су артикулациона и акустичка својства гласа начелно различите природе, она се налазе у тијесној међусобној вези, нпр. глас који се акустички перципира као звучан артикулише се уз активно учешће гласних жица.

По ширини фонационог канала разликују се гласови различитог степена отворености у скали од 0 до 7, при чему је 0 карактеристична за преградне (експлозивне) сугласнике, а 7 за отворено [a].

Према критеријуму да ли се глас формира у усној дупљи или са знатнијим учешћем носне шупљине, гласови се дијеле на оралне (такви су скоро сви гласови у српском језику осим три назална) и назалне М, Н, Њ.

Самогласници

§ 27. Српски језик има пет самогласника (вокала): И, Е, А, О, У.

По односу тона и шума у њиховој звучној структури за самогласнике је карактеристичан тон без шума (за сонанте тон са slabим шумом, за звучне сугласнике шум са тоном, а за безвучне сугласнике шум без тона). За тон су карактеристичне правилне звучне осцилације, а за шум неправилне звучне осцилације.

§ 28. По хоризонталном мјесту творбе у усној дупљи самогласници су:

предњи: И, Е; средњи: А; задњи: О, У.

§ 29. По вертикалном мјесту творбе, односно по висини артикулације, самогласници су:

високи: И, У;

средњи: Е, О;

ниски: А.

§ 30. Самогласници су носиоци слога и акцента. Поред слоготворности, самогласници се од сонаната и сугласника разликују и по начину протока фонационе струје кроз усни резонатор, који је најслободнији код самогласника, а најмање слободан код сугласника.

§ 31. Сугласник Р такође може у појединим ријечима да буде носилац слога. Такво *p* се понекад назива „вокалним“, али је тачнији назив слоготворно *p*. Најчешће то бива између два сугласника, као у *крсп̄и*, *ср-це*, *џр-ча-џи*, *сре-брн*, али и на почетку ријечи испред сугласника, као у *рп̄и*, *р-за-џи*, *р-ва-џи* (*се*). Када глаголи као што су ова посљедња два добију префикс, *p* остаје слоготворно иако му претходи самогласник: *за-р-за-џи*, *џо-р-ва-џи* (*се*).

Напомена. – У ближој прошлости српског књижевног језика *p* је било слоготворно и у мушком роду радних придјева као *у-мр-о*, *за-џр-о*, аналогно са женским и средњим родом *у-мр-ла*, *у-мр-ло*, *за-џр-ла*, *за-џр-ло*. Такав изговор данас је застарио, па се *p* изговара као обичан сугласник (*у-мро*, *за-џро*).

§ 32. У неким позајмљеницама из француског језика *p* је слоготворно и на крају ријечи, као у *жан-р*, *ма-са-кр*, с тим што губи слоготворност у падежима, испред вокала: *жан-ра*, *жан-ру* итд. Исти је случај са сонантом *л* у малом броју позајмљених ријечи као *би-џи-кл*, *ан-сам-бл*, *сџек-џа-кл* (у зависним падежима: *би-џи-кла*, *би-џи-клу* итд.).

У српском језику се слоготворно *Л* изговара и у неким властитим именицама поријеклом из чешког језика, нпр. *Влџава* (ријека, назив ресторана), *Плзен* (град), *Влчек* (презиме).

У неким властитим именицама преузетим из других језика срећу се, по изузетку, и слоготворно *М* и *Н*, нпр. у презименима *Мсџислав*, *Нкомо*, *Ндебеле* и сл.

Позајмљенице понекад имају структуру слога или основе који су савим нетипични за српски језик, нпр. *Мкрџџан*, *Гзџџан* (јерменска презимена), *Жоао* (португалско име) и сл.

Сугласници

§ 33. Сугласници су гласови за које је изразито карактеристично да при њиховом изговору ваздушна струја савлађује препреку у говорним органима. Сугласници су најчешће саставни елементи структуре слога, али не могу бити самостални носиоци слога нити акцента.

§ 34. По звучности сугласници су у српском језику или звучни или беззвучни. При изговору звучних сугласника гласне жице трепере, а у изговору беззвучних гласне жице не учествују. Осим сугласника Ф, Ц и Х, који немају звучних парњака. Осим та три сугласника остале звучне сугласничке фонеме у српском фонолошком систему имају беззвучне парњаке, а то су:

Звучни сугласници: Б, Г, Д, Ћ, Ж, З, Џ.

Беззвучни сугласници: П, К, Т, Ћ, Ш, С, Ч.

§ 35. По начину творбе сугласници могу бити преградни, струјни и сливени.

Преградни сугласници (експлозивни) формирају се тако што говорни органи стварају потпуну препреку фонационој струји, која се затим нагло уклања. Они су по звучности организовани у три пара:

Преградни звучни сугласници: Б, Г, Д.

Преградни беззвучни сугласници: П, К, Т.

Сугласници *б*, *џ*, *д* се звучно изговарају и на завршетку ријечи, нпр. у *џолуб*, *друџ*, *рад*, односно не обезвучавају се на крају ријечи као у већини других словенских језика и као у неким несловенским језицима.

§ 36. Струјни сугласници (фрикативни) формирају се тако што говорни органи стварају тјеснац кроз који пролази фонациона струја. Они такође могу бити звучни или беззвучни, уп.

Струјни звучни сугласници: З, Ж, (В).

Струјни беззвучни сугласници: С, Ш, Ф, Х.

Глас *в* је стављен у заграду јер, мада је по мјесту изговора (уснено-зубни) једнак гласу *ф*, он се не понаша као звучни парњак гласа *ф* него као сонант, о чему в. § 38.

§ 37. Сливени сугласници (африкате) имају у свом саставу сливене елементе преградног и струјног сугласника. То су:

Сливени беззвучни сугласници: Џ, Ч, Ћ.

Сливени звучни сугласници: Џ, Ћ.

Сугласник *џ* има вриједност гласа сливеног од елемената [t] и [s]: *џар*, *џеви*, *џаџији*, *лице*, *сџириц*. У српском фонолошком систему не постоји фонема која би представљала звучни парњак гласа *џ*, али у српској фонетици такав глас постоји као могућа позициона варијанта фонеме *џ* испред звучног сугласника, нпр. у изразу *бораџ* за слободу, *зеџ* бјежи, *оџаџ* џовори и сличним контактним позицијама (које се називају *сандхи*).

Сугласник *ч* има вриједност гласа сливеног од елемената [t] и [š]. Приликом изговора *ч* врх језика се ослања о алвеоле, док је при изговору *ћ* врх језика спуштен, а средњи дио језика ослања се о алвеоле и предње непце. По акустичком утиску, *ч* је „тврђе“, а *ћ* је „мекше“. Постоје минимални парови ријечи чија се значења разликују само тим паром фонема,

као *сїавачица* ‘жена која спава’ – *сїаваћица* ‘спаваћа кошуља’, *чар* ‘драж’ – *ћар* ‘корист’.

Напомена. – Мада разликовање *ч* од *ћ* понекоме задаје тешкоће, у стандардном изговору та два гласа морају се јасно разликовати, а њихово мијешање или свођење на један глас је нормативно недопустиво, нпр. *чуј*, *човјек*, *чекајти*, а не *ћуј*, *ћовјек*, *ћекајти*.

Сугласник *и* има вриједност гласа сливеног од елемената [d] и [ž]: *иџ*, *иш*, *иунџла*, *беи*. Приликом изговора гласа *и* језик је у положају као за безвучно *ч*, усљед чега је *и* „тврђе“, а звучна африката *ћ* је „мекша“ (језик је у положају као за безвучно *ћ*). И ту постоји понеки минимални пар, нпр. *иак* ‘врећа’ – *ћак* ‘ученик’, *иџем* ‘врста куваног воћа’ – *ћџем* ‘дио коњске опреме’.

Напомена. – У стандардном српском изговору гласови који се биљеже словима *и* и *ћ* морају се јасно разликовати, а њихово мијешање или свођење на један глас је нормативно недопустиво, нпр. погрешно је изговарати *воца*, *Цорце*, *иувеч* и сл., умјесто исправног *воћа*, *Ђорђе*, *ћувеч*, или *иашилићан*, *иш* умјесто исправног *иашлицан*, *иш* и сл.

Сугласник *ћ* има вриједност гласа сливеног од елемената меког [t'] и меког [s'].

Сугласник *ђ* има вриједност гласа сливеног од елемената меког [d'] и меког [z'].

Сонанти

§ 38. У сонанте (гласнике) убрајају се назали М, Н, Њ, ликвиде Л, Љ, Р и спиранти В и Ј.

Сонанти не учествују у опозицији звучност/безвучност. Поред тога, при њиховом изговору ваздушна струја релативно слободно пролази поред препреке коју стварају дијелови говорног апарата. Иако су по својим особинама између самогласника и сугласника, сонанти су ближи сугласницима, због чега се често виде као врста шире схваћених сугласника.

Као и у другим језицима, фонема Н има задњонепчану изговорну варијанту испред сугласника *к* или *џ*: алвеоларно (и врхом језика) се изговара у *Ана*, *она*, *иџанак*, али веларно (и задњим дијелом језика, као *ng* у енглеском *sing*) у *Анка*, *иџанк*, *ринџ*, *манџуи*. Н је назални (носни) сонант. У изговору тога гласа важну улогу има носна шупљина као основни резонатор.

Глас Њ је палатални назал, који се изговара притискањем предњег и средњег дијела језика уз тврдо непце иза алвеола. Као и код Н, у изговору гласа Њ важну улогу има носна шупљина као основни резонатор.

Приликом изговора гласова Л и Љ фонациона струја пролази дуж страна језика, због чега се ти сонанти називају латерални (лат. *latus* ‘бок’).

Глас Љ је умекшан у односу на *л*. Изговара се средњим дијелом језика, док се врх језика налази иза доњих зуба.

Глас Ј је по артикулацији веома близак вокалу *и*, усљед чега долази до правописних и изговорних алтернација и двојстава (*радио*, ген. *радија*; *Михаиловић* и *Михајловић* и сл.).

Глас В се сврстава у сонанте јер је неутралан у односу на звучност (§ 36): испред безвучних сугласника остаје *в*, а не прелази у *ф*, нпр. *овца*, *овсен*, *чујавко*. Испред уснено-зубног В могу се налазити како безвучни тако и звучни сугласници (уп. *йвоје* и *двоје*, *свекар* и *звека* и сл.).

На помена. – Иако се чак и у изговору појединих људи на јавним функцијама, као и код неких других, среће изговор гласа *р* какав је својствен неким другим језицима, нпр. француском или њемачком, у српском језику такав или сличан изговор, који се назива врскање, представља одступање од српске изговорне норме и треба га избјегавати, односно благовремено отклањати као говорну ману.

§ 39. По мјесту изговора на уснама, зубима или непцу сви наведени сугласници и сонанти дијеле се, с обзиром на мјесто артикулације на сљедеће групе:

Двоуснени (билабијални): П, Б, М.

Уснено-зубни (лабиодентални): Ф, В.

Зубни (дентални): Т, Д, Џ, С, З.

Надзубни (алвеоларни): Н, Л, Р.

Предњонепчани тврди (препалатални): Ш, Ж, Ч, Џ и меки (палатални): Ћ, Ђ, Њ, Љ, Ј.

Задњонепчани (веларни): К, Г, Х.

Акценти

§ 40. Акценат или нагласак је фонетско средство којим се, прије свега, издвајају поједини сегменти говора. Поред тога, акценат служи и као средство фонетског диференцирања значењских разлика између ријечи (нпр. *лук* и *лук*) и граматичких облика ријечи (нпр. ген. јд. *ймена*, ген. мн. *имѣнā*), као и обједињавању морфема које чине значењску и акценатску цјелину, па у том погледу акценат служи и за сегментацију исказа на мање смисаоне цјелине обједињене истим акцентом (акценатска ријеч, нпр. *нѣзналица*, *нѣзнā*, *нѣ дā се* и сл.).

У српском језику акценат представља својство самогласника и слоготворног *р*, које није њихово непромјенљиво својство (као што је то, на примјер, висина артикулације самогласника), него се различито остварује у истим самогласницима различитих ријечи и њихових облика.

Као морфолошки битна фонолошка појава у српском језику, акценат је једна од најважнијих морфонолошких појава, јер представља једно од средстава формалног диференцирања морфема различитог значења, уп. *рāна* (ном. јд.) према *рāнā* (ген. мн.).

Ријеч има, по правилу, само један акценат, али неке ријечи или поједини облици могу имати два акцента, нпр. *нāјзанимљивѣјѣ*.

Акцентовани самогласници се, по правилу, изговарају вишим тоном и снажније се изговарају (у односу на друге самогласнике у истој ријечи) него неакцентовани самогласници.

§ 41. У савременом српском књижевном језику сваки акцентовани самогласник мора бити или дугосилазни (знак $\sim$), или дугоузлазни (знак $\overset{\sim}{\ }$), или краткосилазни (знак $\grave{\ }$), или краткоузлазни (знак $\grave{\ }$), а сваки неакцентовани самогласник мора бити дуг (знак $\sim$), или кратак. Другим

ријечима, акцентовани самогласници могу бити узлазни или силазни, дуги или кратки, а неакцентовани самогласници могу бити само дуги или кратки.

За акценатски систем српског књижевног језика битна су три обиљежја:

а) квантитет:

– краткосилазни према дугосилазном акценту, нпр. *џр̄ад* ‘атмосферска ледена падавина’ према *џрад̄* ‘велико насељено мјесто’, и

– краткоузлазни према дугоузлазном акценту, нпр. *џаман* – рјечца, према *џаман* м. р. придјева неодређеног вида;

б) квалитет:

– краткосилазни према краткоузлазном акценту, нпр. *село* – радни придјев с. р. од глагола *сести* (ијекав. *сјести*) према *село* ‘мање насељено мјесто’, и

– дугосилазни према дугоузлазном акценту, нпр. *џамни* м. р. придјева одређеног вида према *џамни* – 3. л. презента глагола *џамнети*;

в) мјесто акцента: нпр. *сирала* радни придјев ж. р. од глагола *сирати* према *сирала* ‘кружна завојница’.

§ 42. За мјесто акцената у ријечи важе сљедећа основна правила.

1) Силазни акценти се могу налазити само на слогу који је на почетку ријечи (нпр. *давни*, *џовор*, *лџовати*) или који је једини слог у ријечи (нпр. *дан*, *ирдси*).

Напомена. – Од тог правила се понекад одступа у свакодневном говору, поготову у разговорном функционалном стилу, нпр. говори се *амбасадор*, *Јуџославија*, *џелевиџија*, насупротив стандардном акценту у тим ријечима: *амбасадор*, *Јуџославија*, *џелевиџија*.

По изузетку силазни акценат ван првог слога може се налазити у неким сложеницама релативно новијег поријекла (нпр. *џољојрџвред*), у неким ријечима страног поријекла у српском тексту (нпр. *Ролан Гардс*), или као експресивно средство истицања неких ријечи (нпр. рјечца *џаман* поред обичнијег *џаман*).

Једносложне ријечи могу, дакле, имати само силазни акценат, било дуг, нпр. *ноћ*, *лисци*, *лед*, *знам*, било кратак као у *сирџи*, *кдњ*, *дџм*, *џекси*.

2) Узлазни акценти могу бити на сваком слогу вишесложних ријечи осим посљедњег слога (нпр. *џдчејни*, *џдчејшак*, *џоказивати*).

Напомена. – У свакодневном говору поједине ријечи страног поријекла одступају од правила да акценат не може бити на посљедњем слогу, нпр. *асистџени*, *дириџџени*, *џарадајз*, *џреварџни*, *дилејџни* итд., насупротив изговору, какав би тражила акценатска норма *асистџени*, *дириџџени*, *џарадајз*, *џреварџни*, *дилејџани*. У таквим случајевима одступање од књижевнојезичке норме није апсолутно неприхватљиво, него је одлика разговорног функционалног стила, гдје се такав изговор допушта, а у другим функционалним стиливима се не препоручује.

§ 43. Понекад се и више од двије ријечи или два облика ријечи могу разликовати само по акценту, уп. екавске облике *сџди* (2. л. јд. императива глагола *сџти*), *сџди* (3. л. јд. презента глагола *сџдејти*), *сџди* (придјев м. р.), *сџди* (3. л. јд. презента глагола *сџијти*), што су ипак доста ријетки случајеви.

Иста четири акцента, карактеристична за слоге са слоготворним самогласницима, јављају се и у слоговима са слоготворним *p* (§ 31) кад је наглашено, нпр. *цр̑н*, *цр̑не̑и̑и*, *цр̑њи*, *цр̑ница*.

У текстовима на српском језику акценти се обично не пишу, осим у ријетким случајевима кад треба истаћи разлику између двије ријечи исте графије, нпр. *џра̑д* (велико насељено мјесто) – *џра̑д* (врста падавине), *о̑йисан* (дескриптиван) – *о̑йис̑ан* (трпни придјев од глагола *о̑йиса̑и̑и*).

Ненаглашени слогови

§ 44. У наведеним примјерима *амб̑ас̑дор* и *и̑ел̑е̑ви̑зи̑ја* вокал у трећем слогу означен је знаком за дужину. Ненаглашени дуги вокали јављају се у многим ријечима и облицима, нпр. *во̑јни̑к*, *и̑ак̑е̑и̑*, *о̑да̑вно*, *же̑на̑* (ген. мн.), *ра̑на̑* (ген. мн.). Кратак слог се може налазити било испред акцентованог слога, било иза њега, нпр. *и̑ос̑је̑и̑ла̑ц*, а дуг слог може бити само иза акцентованог слога, нпр. ген. мн. *ри̑ба̑*.

У ријечима поријеклом из језика у којима се наглашава посљедњи слог, као што је француски, дуги самогласник у том слогу се у српском језику замјењује ненаглашеном дужином: *а̑и̑е̑ље̑* (< фр. *atelier*), *Ра̑с̑и̑н* (< фр. *Racine*).

Напомена. – У савременом градском говору ненаглашене дужине су знатно рјеђе него по традиционалној норми. То нарочито важи за флективне наставке. Готово сви наставци у промјени именица, придјева, глагола, поготову у отвореном слогу, нпр. генитив *же̑не̑*, придјев *ве̑ли̑к̑и̑*, генитив множине *ве̑ли̑к̑их̑*, презент 1. лица множине *чи̑и̑а̑мо* итд. – у данашњем градском говору (поготову у екавским крајевима) имају кратак самогласник: *же̑не*, *ве̑ли̑ки*, *ве̑ли̑ких̑*, *чи̑и̑а̑мо*. То није одлика узорног изговора, којем треба тежити, али се то не може сматрати сасвим неприхватљивим, него акценатским дублетом који се не препоручује.

Клитике

§ 45. Ријечи које немају свој акценат, него се спајају у фонетску цјелину са сусједном наглашеном ријечју, називају се к л и т и к е .

Клитике се дијеле на п р о к л и т и к е , које се налазе испред наглашене ријечи, и е н к л и т и к е , које се налазе иза наглашене ријечи.

§ 46. Проклитике су прије свега предлози, и то скоро сви једносложни предлози, нпр. *на* (*на хар̑и̑и̑ји* изговарамо *нахар̑и̑и̑ји*), *у* (*у и̑е̑и̑ак* изг. *уи̑е̑и̑ак*), тако и предлози *из*, *од*, *за*, *до* итд., уз то и понеки двосложни предлози, нпр. *око*, *и̑рема*, *и̑реко*.

Такође су проклитике неки везници, нпр. *и*, *ни*, *а*, *да*, *јер*, *док*, а уз неке глаголе проклитика је и одрична рјечца *не* (нпр. *не излазим* изговорено *не̑изла̑зи̑м*).

§ 47. Преношења акцента на проклитику у савременом српском књижевном језику екавског изговора углавном нема, него је обичнији изговор с нагласком на ријечи испред које се налази проклитика: *у џра̑д*, *на во̑ду*, *од зла̑и̑а* итд.

Напомена. – Према традиционалној акцентуацији, заснованој првенствено на источнохерцеговачким говорима, када се проклитика нађе испред неких

(не свих) ријечи са силазним акцентом, кратким или дугим, она постаје наглашена, добијајући краткосилазни (ријетко краткоузлазни) акценат, док слједећа ријеч губи нагласак. Такви примјери су у *зрад, на воду, из куће, и дружи* и сл., изговор: [ʔgrād], [nāvodu], [ʔiskuħē], [ʔdruʒi]. Преношење акцента на проклитику постоји у данашњем српском књижевном језику, али на екавском подручју нема већу распрострањеност.

Преношење акцента на проклитику које је општеприхваћено у савременом српском књижевном језику постоји у два случаја:

1) испред замјеничког облика *мног*, што је инструментал од личне замјенице *ја*, гдје се наглашава предлог: *са̑ мног, за̑ мног, на̑да мног, њ̑да мног, њ̑рѣда мног*,

2) када се одрична рјечца *не* нађе испред глаголског облика, гдје је акценат на рјечци *не*: *не дам, не њада, не чују, не једу, не надај се, не њи- њајџиџе* и сл. То важи само за глаголске облике чији први слог има с и л а з н и акценат. Ако је тај слог под у з л а з н и м акценатом, рјечца остаје ненаглашена: *не зоворим, не желе, не њостоји, не досађуј* итд. Та разлика се може јавити и у различитим облицима истог глагола, рецимо од *њисајџи*: у презенту, према силазном *њишџем* имамо одречни облик *не њишџем*, али у императиву, према *њишџиџе*, негација је *не њишџиџе*.

§ 48. Енклитике су ненаглашене ријечи које се у акценатском погледу наслањају на ријечи које им претходе. Енклитике су у већини случајева (осим енклитика *бих, би* итд. и енклитике *ли*) варијанте пуних и наглашених облика одговарајућих замјеничких и глаголских ријечи (нпр. *јесам/сам, мене/ме, њебе/џе, себе/се, њему/му* итд.). Избор између пуног или енклитичког облика није слободан. У принципу пуни облици се употребљавају када су комуникативно наглашени, уп. *Он њи маџе са Он њеби маџе*, или *Она се чешља са Она чешља себе, а не сестџу*.

У српском језику постоје: а) замјеничке енклитике (ненаглашени облици личних замјеница) и б) глаголске енклитике (ненаглашени облици помоћних глагола). Поред тога, у енклитике спада и в) упитна рјечца *ли*, нпр. *знаш ли?*

У замјеничке енклитике спадају облици за генитив односно акузатив личних замјеница: *ме, ње, џа, је, ју, нас, вас, их*, и облици за датив личних замјеница: *ми, њи, му, јој, нам, вам, им*.

У акузативу, поред облика за женски род једнине *је* постоји и облик *ју*, која се употребљава испред глаголске енклитике *је*, в. § 179, нпр. *Он ју је њозравио*.

Облици *нас* и *вас* могу бити ненаглашени (нпр. *Пџвао вас је*) или наглашени (нпр. *Пџвао је вџс*).

Енклитика је и ненаглашена повратна замјеница *се*, нпр. у *облачим се* (изг. *џблацимсе*).

Напомена. – Скраћени облик замјенице трећег лица м. р. или с. р. – *њ*, који је данас грамагички архаизам, нпр. *Одмах је њомислила на њ*, употребљава се увијек као једна изговорна цјелина с предлогом који му претходи и који мора бити акценатован, али замјенички облик *њ*, за разлику од енклитика, у својој структури нема самогласник.

§ 49. У глаголске енклитике спадају: краћи облици презента глагола *бӣти*: *сам, си, је, смо, с̄ӣе, су* (§ 345), нпр. *Ја сам овдје, Ти си овдје* и сл.; краћи облици презента глагола *хӣје̄ти*: *ћу, ћеш, ће, ћемо, ће̄ӣе, ће* (§ 426), најчешће у функцији саставног дијела сложеног облика будућег времена, нпр. *Ја ћу доћи*, облици аориста глагола *бӣти* у саставу потенцијала: *бих, би, би, би; бисмо, бис̄ӣе, би* (§ 397), нпр. *Ја бих дошао*.

Будући да се енклитика везује за претходну наглашену ријеч, она треба да дође на друго мјесто у реченици. Отуда, ако реченици *Дошао сам* (изг. *дошаосам*) додамо личну замјеницу у субјекту, она ће гласити *Ја сам* (изг. *јасам*) *дошао*; није могуће **Ја дошао сам* нити **Сам ја дошао*.

Одредбу о другом мјесту енклитике у реченици не треба схватити буквално: енклитика може доћи и после синтагме од више ријечи које чине синтаксичко-семантичку цјелину, нпр. *Мој њријатељ с њреће̄ с̄ира̄ӣа је дошао*.

Употреба енклитика, њихов однос према наглашеној ријечи иза које се налазе и њихов распоред ако их је више у истом низу, представљају једну од карактеристичних одлика синтаксе српског језика (§ 1300).

МОРФОНОЛОГИЈА

СУГЛАСНИЧКЕ АЛТЕРНАЦИЈЕ

§ 50. Морфонологија, као лингвистичка дисциплина која има за предмет оне фонолошке појаве које су битне у морфологији, има за свој главни предмет алтернације гласова у основи ријечи које учествују у изражавању различитих граматичких значења.

Облици исте промјенљиве ријечи разликују се једни од других наставцима, али се могу разликовати и неком особином основе. На примјер, у већини облика именице *ученик* (*ученик, ученика, ученику...*), основа те именице је *ученик-*, али у једном случају основа гласи *ученич-* (вок. јд. *учениче*), а у неким случајевима основа гласи *учениц-* (ном. мн. *ученици*, дат.-лок. инстр. мн. *ученицима*). Дакле, фонолошка алтернација сугласника *к/ч/ц* на крају основе има морфолошку вриједност, тј. она је морфонолошке природе.

Иако у таквим случајевима кажемо да је дошло до промјене, да се *к* промијенило у *ч* итд., то је тачно само у историјском смислу. У савременом језику сви облици именице *ученик* постоје истовремено, а говорник бира облик који му је потребан у датом тренутку, тј. не мијења се именица него се мијења комуникацијска потреба говорника за овим или оним обликом. Зато када говоримо о савременом језику, алтернација не значи промјену, него избор једне од двију или више постојећих могућности, а у овом примјеру избор једног од три лика исте основе (*радник-/раднич-/радниц-*), који се разликују само у једном гласовном елементу (*к/ч/ц*), у саставу аломорфа *-ник-/нич-/ниц*, што има одређену морфолошку функцију. Аломорфи су различити појавни облици исте морфеме.

О алтернацији као промјени обично се говори из два разлога: (1) у историји језика ту је заиста дошло до промјене, и њен резултат се затим чува и у савременом језику; (2) у традиционалној школској терминологији „промјена облика“ у ствари значи „разлика међу облицима“, а не процес мијењања облика ријечи. Пошто је ова нормативна граматика савременог српског језика намијењена ширем кругу читалаца, којима је вјероватно ближа традиционална и школска терминологија, као уступац тој чињеници и у овој граматици ће се о алтернацијама у основи ријечи у савременом српском језику повремено и условно говорити као о промјенама, при чему ће се имати у виду фонолошке разлике које имају морфолошку вриједност.

Једначење по звучности

§ 51. На морфемској граници понекад долази до гласовних промјена које су последица ограничења у дистрибуцији фонема у српском језику, нпр. у *из-бјећи* и *ис-ћисаћи* појављују се два аломорфа исте префиксалне морфеме *из-*, која се у глаголу *исћисаћи* реализује као *ис-*, што је последица регресивног једначења по звучности, односно беззвучности, јер испред звучног сугласника може бити само звучни сугласник, нпр. *з-брајати*, а испред беззвучног сугласника може бити само беззвучни сугласник, нпр. *ис-ћјеваћи*. Уп. једначење по звучности (као обезвучавање) на граници коријенске и суфиксалне морфеме у примјерима *слајка* (← *слад-ка*), *ниска* (← *низ-ка*), или (као озвучавање) у *уибеник* (← *уч-беник*).

Сонанти се последице префиксалне морфеме на сугласник понашају као самогласници, тј. допуштају да претходни сугласник буде било звучан (нпр. *изнијети*, *израз*, *излеи*), било беззвучан (нпр. *снимаћи*, *смислићи*, *слијети*ање).

Једначење по звучности је врста регресивне асимилације у том смислу што други сугласник дјелује на први: звучни сугласник се замјењује беззвучним, и обрнуто, беззвучни се замјењује звучним.

Постоји седам сугласничких парова по звучности. Три сугласника – *ф*, *х* и *ц* – беззвучни су и немају звучног парњака, али изазивају обезвучавање звучног сугласника кад се нађе испред њих.

Примјери за алтернације звучних сугласника са беззвучнима:

б – п:	<i>Србија</i> , али <i>ср̣и̣ски</i>
г – к:	<i>дру̣гачи̣ји</i> , али <i>дру̣кчи̣ји</i>
д – т:	<i>сла̣дак</i> (м. род) – <i>сла̣и̣ка</i> (ж. род)
ђ – ћ:	<i>во̣ђа</i> , али <i>во̣ћси̣во</i> (изговара се: <i>во̣ћство</i>)
з – с:	<i>без ку̣ће</i> , али <i>беску̣ћник</i>
ж – ш:	<i>ше̣жак</i> (м. род), али <i>ше̣шка</i> (ж. род)
џ – џ:	<i>Кембри̣џ</i> , али <i>кембри̣чки</i>

Примјери за алтернације беззвучних сугласника са звучнима:

п – б:	<i>џо̣и̣</i> , али <i>џо̣би̣ја</i>
к – г:	<i>буре̣к</i> , али <i>буре̣џи̣ја</i>
т – д:	<i>сва̣и̣</i> , али <i>сва̣дба</i>
с – з:	<i>с Бо̣гом</i> , али <i>збо̣гом</i>
ч – џ:	<i>учени̣к</i> , али <i>уибени̣к</i>

На помена. – Има случајева када се једначење по звучности или беззвучности не одражава у правопису. То су, прије свега, спојени *дс* и *дш*, који по традицији остају неизмијењени у писању, нпр. *одсјечан*, *ћпредсједник*, *сродсџво*, *ћодсјећи*, *ћодџиџаћи* (мада је стварни изговор са [тс] односно са [тш]).

Аналогно томе, пише се *ћ* у *во̣ћси̣во* (од *во̣ћ*), мада је изговор [во̣ћство]. Без једначења се пишу и неке новије творенице с префиксима, као *суб̣џоларан*, *ћод-ћекси̣*, *ћред̣ћурски*, *ћосид̣и̣ломски*, јер би ту једначење донекле угрозило препознатљивост ријечи.

У ријечима поријеклом из страних језика и у фонетски транскрибованим именима једначење се обично одражава и у графији, нпр. *фудбал* (од *football*), *рендген* (од *Röntgen*), али се релативно новије и најновије позајмљенице најчешће пишу без једначења, нпр. *Ваџинџи̣он*, *Редфорд*, *Мусорџски*, *брејкденс* (< *breakdance*), *драџи̣ор* (< *drugstore*), и слично, према изворном писању.

Једначење по мјесту изговора

§ 52. На морфемској граници понекад имамо резултате регресивног једначења сугласника по мјесту изговора, нпр. *раш-чешљаићи* ← *рас-чешљаићи* (← *раз-чешљаићи*), или *сѿамбени* ← *сѿан-бени*.

Када зубни сугласник *с* треба да се нађе испред *ч*, *џ*, *ћ*, *ѿ*, *љ* или *њ*, умјесто њега се изговара палатални сугласник *ш*, нпр. *ѿас* – *ѿашиче*, *лиси* – *лишиће* (преко **лисиѿе*, **лишиће*), *замислићи* – *замишљен*, *носићи* – *ношиња*.

Испред истих сугласника умјесто зубног сугласника *з* изговара се *ж*, нпр. *ѿрозд* – *ѿрожђе* (преко **ѿроздје*, **ѿрожђе*), *ижђикаићи* (*из* + *ђикаићи*), *ѿазиићи* – *ѿажљив*, *возиићи* – *вожња*.

Кад алвеоларни сонант *н*, у изведеницама, треба да се нађе испред усненог *б*, умјесто њега изговара се уснени сонант *м*: *сѿамбени* (од *сѿан*), *зелембаћ* (од *зелен*), што се одражава у писању, као у наведеним примјерима.

Напомена. – Једначење по мјесту изговора не одражава се у писању сложених ријечи: *једанѿуић*, *ванбродски*, *маскенбал*.

Једначења по мјесту изговора нема кад се префикси са завршетком на *с* или *з* нађу испред *љ* или *њ*, нпр. *сљубиићи се* (од *с* + *љубиићи*), *разљуишићи* (од *раз-* + *љуишићи*), *изњихаићи* (од *из* + *њихаићи*). Облици типа *ижљубиићи*, *ражљуишићи* нису исправни у савременом српском књижевном језику.

Једначења по мјесту изговора нема ни у књижевним ијекавским облицима где је *љ* или *њ* настало од *л* + *ј* односно *н* + *ј*, нпр. *ѿосљедњи* (екавски *ѿоследњи*), *сљеѿоћа* (ек. *слеѿоћа*), *бјесњеићи* (ек. *беснеићи*).

§ 53. У многим случајевима на морфемској граници реализована су оба једначења, и по звучности и по мјесту изговора, нпр. *ишчашиићи* ← **ис-чашиићи* ← **из-чашиићи*; или *обраш-чић* ← **обрас-чић* ← **образ-чић*. Исти сусједни струјни сугласници тѣже спајању у један сугласник, нпр. *исисаићи* ← **ис-сисаићи* ← **из-сисаићи*, или *безвучни* ← **без-звучни*.

§ 54. На граници између двију ријечи које носе акценат, при бржем говору може доћи до алтернација које су карактеристичне за унутрашњост ријечи, јер се граница између ријечи тада скраћује, а понекад и нестаје, па може доћи до једначења по звучности (нпр. *наш браић* [наж-браћ]), једначења по мјесту изговора (нпр. *воз чека* [вош-чѣка]), до удвајања изговора сугласника (нпр. *кнез зева* [кнѣз:ѣвѧ]) и других промјена.

На граници између ријечи која има акценат и ријечи која нема акценат долази до алтернација које су карактеристичне за унутрашњост ријечи, нпр. може доћи до једначења по звучности (уп. *брат би* [брѧдби], род се [рѧтсе]), до удвајања сугласника (уп. *пас се* [пѧс:е]), или до једначења по мјесту изговора (уп. *глас ће* [глѧшће]).

На граници између ријечи која нема акценат и ријечи која има акценат такође долази до алтернација које су карактеристичне за унутрашњост ријечи, нпр. приликом употребе неких предлога може доћи до једначења по звучности, као у примјерима *ѿод камен* [поткѧмен], *из куће* [искѿуће], в. § 51, или *ѿод ѿањ* [потпѧњ] и сл. У таквим изразима, који чине изговорну цјелину, може доћи и до удвајања сугласника (уп. *из залива* [из:ѧлива]) или до једначења по мјесту изговора (уп. *без жена* [беж:ѣнѧ]). У писању се таква једначења не биљеже.

Прва палатализација

§ 55. Првом палатализацијом се назива замењивање задњонепчаних сугласника *к*, *џ* или *х* препалаталним сугласницима *ч*, *ж* или *ш*. До тога у савременом српском књижевном језику долази у слѣдећим случајевима:

– у вокативу једнине именица мушког рода на *-к*, *-џ*, или *-х*, испред наставка *-е*: *јунак – јуначе*, *Боџ – Боже*, *дух – душе*;

– у множини именица *око* и *ухо*: *очи (очију, очима)* и *уши (ушију, ушима)*;

На помена. – И облик *уво* (ген. *ува* боље него *увѣша*), једнако исправан као *ухо*, такође има множину *уши* (облик ном. и акуз. множине *увѣша* је изван књижевнојезичке норме).

– у облицима презента неких глагола чији је инфинитив данас на *-ћи*, али чија се коријенска морфема (у цјелини сачувана у свим облицима перфекта) завршава на *-к*, *-џ*. Тако *йећи* (од некадашњег **йек-йи*) има презент *йечем*, *йечеш*, *йече* итд.; од *сйрићи* (основа *сйриџ-*) презент је *сйрижем*, *сйрижеш* итд.; таква алтернација карактеристична је и за глагол *врћи*, са основом на *х (врх-)*: презент је *вршем*, *вршеш* итд. Основа на задњонепчани сугласник је код тих глагола још видљива у трећем лицу множине презента, које гласи *йеку*, *сйриџу*, *врху*.

– у многим изведеницама од именица са завршетком основе на *-к*, *-џ*, или *-х*: *вук – вучица*, *рука – ручерда*, *мрак – мрачан*, *дјевојка – дјевојчин* (или *девојка – девојчин*), *дуџ – дужан*, *књиџа – књижица*, *ковчеџ – ковчежић*, *шиџраџ – шиџражје*, *дах – дашак*, *муха – мушица*, *йрах – йрашићи* и др.

У творби ријечи палатализација се не јавља досљедно у свим ријечима. У присвојним придјевима на *-ин* налазимо је, прије свега, у *мајчин*, *дјевојчин* и *владичин*, док код осталих придјева остаје непромијењен задњонепчани сугласник: *секин*, *бакин*, (к)ћеркин, *Жикин*, *служин*, *Олгин*, *Драгин*, *снахин* итд.

У умањеницама (деминутивима) на *-ица* палатализација изостаје ако се испред задњонепчаног сугласника налази још један сугласник, нпр. *коцкица*, *мазџица*, *маркица*, *мачкица*, *йачкица*, *йезџица*, затим у оним изведеницама које имају хипокористично значење, као *бакица*, *ноџица*, *рукица*, *чкица*, па и у понекој другој ријечи која би се палатализацијом сувише удаљила од основе од које је изведена, као *кикица*, *кукица*, *йеџица*, *сйрехица*.

Облици *рукица*, *ноџица* јесу облици од милоште, обично за дјечју руку или ногу. Исто значење могу имати и облици с палатализацијом, али *ручица* чешће значи дршку или полуку, а *ножица* малу ногу неког дијела намјештаја и сл.

Палатализације по правилу нема ни у именичким изведеницама од имена: *Вукица*, *Јелкица*, *Ђокица*, *Олџица*, *Драџица* и сл. (ипак, од *Анка* постоји *Анкица* и *Анчица*).

Под палатализацију се обично сврставају и алтернације *ц – ч* и *з – ж*, као у слѣдећим примјерима:

– *сйриц*, вокатив *сйриче*; *ловац*, вок. *ловче*; *зец*, мн. *зечеви*; *Даница*, присвојни придјев *Даничин*, *сйарица*, присвојни придев *сйаричин*; *ййица*, деминутив *ййичица*; *мјесец – мјесечина* итд.;

– *вӣӣез*, вок. *вӣӣеже*; *кнез* – *кнежевски*, *кнежевина*; *ро̄ѡз* – *ро̄ѡжина* (поред *ро̄ѡзина*) итд.

Друга палатализација

§ 56. Другом палатализацијом (сибиларизацијом) називају се алтернације *к – џ*, *ѡ – з*, *х – с* испред самогласника *и*. То бива у сљедећим случајевима:

– у множини именица мушког рода са основом која се завршава на *-к*, *-ѡ*, *-х*: *радник* – *радници*, *ђак* – *ђаци*, *ме̄ӣак* – *ме̄ӣци* (од **ме̄ӣци*), *бубреѡ* – *бубрези*, *филолоѡ* – *филолози*, *диф̄ӣонѡ* – *диф̄ӣонзи*, *орак* – *ораси*, *монах* – *монаси* итд.

– у дативу-локативу именица на *-ка*, *-ѡа*, *-ха*: *ријека* – *ријеци*, *даска* – *дасци*, *библио̄тека* – *библио̄теци*, *бриѡа* – *бризи*, *ноѡа* – *нози*, *задруѡа* – *задрузи*, *сврха* – *сврси* итд. (Од тог правила има доста одступања, о чему в. у морфологији, § 151.)

– у императиву глагола поменутих у § 392: *ӣеци*, *ӣецӣӣе* (основа *ӣек-*), *с̄ӣризи*, *с̄ӣризӣӣе* (основа *с̄ӣриѡ-*), *врси*, *врсӣӣе* (основа *врх-*).

На помена. – Сибиларизација се јавља и у имперфекту поменутих глагола (*ӣецӣјах*, *с̄ӣризӣјах*, *врсӣјах*), али се ти облици у савременом српском књижевном језику врло ријетко користе и представљају граматичке архаизме.

Трећа палатализација

§ 57. Трећа палатализација је алтернација сугласника која је карактеристична, прије свега, за морфологију и творбу неких глагола: када се коријенска морфема глагола завршава на *к*, *ѡ* или *х*, у њиховим облицима несвршеног вида долази до алтернације тих задњонепчаних сугласника са зубним сугласницима *џ*, *з* или *с*, ако се у коријенској морфемци појави *и*, *ије*, *е* или *р*, нпр. *ӣро̄ӣӣца̄ӣи*, *ӣресӣјеца̄ӣи*, *ӯӣреза̄ӣи*, *рас̄ӣрзан*.

Јотовање

§ 58. Посебну врсту алтернација представљају морфонолошке алтернације обухваћене појмом *ј о т о в а њ е* (по грчком називу тог слова – *јо̄ӣа*), јер су, у историјској перспективи, настале када су се одређени сугласници нашли испред полувокала *ј* (када није од *јата*). У савременом српском језику ријеч је о позиционим алтернацијама сугласника *б*, *ӣ*, *м*, *в*, *ф*, *л*, *н*, *з*, *с*, *д*, *ӣ*, *к*, *ѡ*, *х*, који се, истим редом, реализују као *бљ*, *ӣљ*, *мљ*, *вљ*, *фљ*, *љ*, *њ*, *жс*, *ш*, *ђ*, *ћ*, *ч*, *жс*, *ш*, у позицији испред одређених наставака и суфикса.

Појединачни парови сугласника обухваћених јотовањем су сљедећи: *б – бљ*, *в – вљ*, *ѡ – жс*, *д – ђ*, *з – жс*, *к – ч*, *л – љ*, *н – њ*, *м – мљ*, *ӣ – ӣљ*, *с – ш*, *ӣ – ћ*, *ф – фљ*, *х – ш*, *џ – ч*.

Резултати јотовања постоје у сљедећим граматичким облицима:

а) у презенту појединих глагола (претежно оних са инфинитивом на *-а̄ӣи*), испред наставака *-ем*, *-еш* итд. (првобитно **-јем*, **-јеш* итд.): *ѡлода̄ӣи – ѡлођем*, *диса̄ӣи – дишем*, *јаха̄ӣи – јашем*, *каза̄ӣи – кажем*,

кайаџи – кайџем, клицаџи – кличем, креџаџи – креџем, лијеџаџи – лијежем или леџаџи – лежем, мљеџи (или млеџи) – мљеџем, скакаџи – скачем, храмаџи – храмџем итд.;

б) у трпном придјеву глагола на -иџи, испред наставка -ен (првобитно -јен): џасиџи – џаџен, џониџи – џоџен, задимиџи – задимџен, заџирафиџи – заџирафџен, љубиџи – љубџен, мазиџи – маџен, млаџиџи – млаџен, џалиџи – џаџен, родиџи – роџен, скуџиџи – скуџен, славиџи – слаџен, итд.;

в) у грађењу појединих несвршених или учесталих глагола од свршених: зџрозиџи – зџраџаџи, џлаџиџи – џлаџаџи, џоџџалиџи – џоџџаџи, џоџумџиџи – џоџумџаџи, смџениџи – смџеџаџи или смениџи – смеџаџи, скуџиџи – скуџаџи, заробиџи – заробџаџи, уџодиџи – уџаџаџи, украсиџи – украсџаџи, усџаџи – усџаџаџи итд.;

г) у имперфекту, нпр. џрадиџи – џраџаџах, џалиџи – џаџаџах, носиџи – ноџаџах, славиџи – слаџаџах.

д) У компаративу придјева (наставак -џи, в. § 268): брз – брџи, висок – виџи, џруб – џрубџи, дуџ – дуџи, жуџ – жуџи, џак – џаџи, млад – млаџи, скуџ – скуџџи, сув – сувџи, џих – џиџи, црн – црџи итд.;

Напомена. – Придјев *сџроџ* има компаратив *сџроџи* (погрешан је облик *сџроџџи*, који се понекад може чути и у говору образованих људи, или прочитати).

Придјев *висок* има компаратив *виџи* (нису исправни облици *виџџи* нити *височиџи*).

ђ) У инструменталу једнине именица женског рода на сугласник, испред наставка -џу (§ 161): џлад – џлаџу, зелен – зелеџу, зоб – зобџу, крв – крвџу, смрџ – смрџу, со (ген. соли) – соџу итд.;

е) У творби ријечи, испред појединих суфикса који су некада имали глас *ј* или *га* и данас имају. Такав је суфикс за значење збирности -је, нпр. џран(а) + -је → џраџе, џрм + -је → џрмџе, дрв(о) + -је → дрвџе, џруџ + -је → џруџе; етнички суфикс -(ј)анин, нпр. Исланд – Исланџанин, Холандиџа – Холанџанин, тим суфиксом се често изводе и називи становника градова: Аџина – Аџиџанин, Беоџрад – Беоџраџанин, Жаџљак – Жаџљачанин, Праџ – Праџанин, Рим – Римџанин; суфикс -(ј)ак, нпр. жаџа – Жаџљак, јуџни – јуџџак, црн – црџак; придјевски суфикс -џи, нпр. џоведо – џовеџи, жаџа – жаџџи, јесен – јесеџи, кобила – кобиџи, крава – кравџи, џсеџо – џсеџи итд.

Као што је било речено у § 15, савремени српски књижевни језик има равноправно ијекавски и екавски изговор гласа на мјесту прасловенског вокала „јат“. У ијекавском изговору рефлекс прасловенског јата у данашњим кратким слоговима, по правилу, *је*, а у данашњим дугим слоговима, по правилу, секвенца *ије* (нпр. *вјеџа*, али *бијеџо*), док је у екавском изговору рефлекс прасловенског јата, по правилу, *е* (нпр. *вџеџа*, *бџеџо*). Када се група *је* која је поријеклом од јата нађе иза *л* или *н*, *л+ј* алтернира са *љ* (нпр. *љеџоџа*), а *н+ј* алтернира са *њ* (нпр. *сњеџоџи*).

Алтернација л/о

§ 59. Усљед промјене до које је у штокавским говорима дошло крајем XIV века, сонант *л* на крају ријечи и на крају слога у морфолошким и творбеним парадигмама вокализовао се као *о*, тако да данас у промјени исте ријечи једни облици имају у основи глас [л], а други облици исте ријечи имају на крају основе глас [о]. Умјесто *л* налази се *о* у сљедећим облицима:

а) На крају једнине мушког рода радног придјева, нпр. *дао* (док је у женском и средњем роду *дала*, *дало*, јер ту *л* није на крају ријечи). Тако и *био* (*била*, *било*), *чиџао* (*чиџала*, *чиџало*), *узео*, *џоворио*, *чуо*, *умро* (глагол *умријети*), *расџао* (од **расџл* → **расџал*: глагол *расџи*) итд.

б) У номинативу једнине мушког рода придјева са основом на *-л*: *дебео* (ген. *дебелог*, ж. *дебела*, ср. *дебело*), тако и *бео* (или *бијел*), *мио*, *џио* и сл. Уколико је испред *о* самогласник *а*, то *а* је непостојано (§ 66), тако да га у другим облицима нема: *зао* (*зла*, *зло*), *џоџао* (*џоџла*, *џоџло*), *џодоа* (*џодла*, *џодло*).

Уп. и сложени назив града *Београд*. Према старијем облику *Белград*, који је постојао прије него што је глас *л* замијењен гласом *о* у наведеним позицијама, настали су облици за назив тог града у страним језицима.

в) У номинативу именица чија се основа завршава на *-л*: у мушком роду *анђео* (ген. *анђела*), *во* (*вола*), *вео* (*вела*), *сио* (*сиола*), *соко* (*сокола*), *џеџео* (*џеџела*), итд., у женском роду *со* (ген. *соли*). И у овом случају *а* испред *о* је непостојано, као у *орао* (ген. *орла*), *џакао* (*џакла*), *коџао* (*коџла*), у ж. роду *мисао* (*мисли*).

г) У промјени именица с агентивним суфиксом *-лац*, где је *а* непостојано: *л* се јавља и у генитиву множине (на *-лаца*), док у свим осталим падежима прелази у *о*. Тако имамо *носилац*, ген. *носиоца*, датив *носиоцу* итд., у множини *носиоци*, ген. *носилаца*, дат. *носиоцима* итд. На исти начин се мијењају и *бранилац* (*браниоца*), *џужилац*, *врџилац*, *џледалац*, *слуџалац*, *џреводиолац*, *чиџалац*, *сиџваралац*, *џеџелац* и многе друге именице, каквих у српском језику има више од седамсто. Мада није са суфиксом *-лац*, овако се мијења и *џалац* (не *џаоц*), ген. јд. *џаоца*, мн. *џаоци*, *џалаца*, *џаоцима* итд.

д) У понеким изведеним ријечима као *диоба* од *дијелиџи* или *деоба* (од *делиџи*), *сеоба* (од *селиџи*), *сеоски* (од *село*), *сеоце* (деминутив од *село*) и др.

§ 60. Алтернација *л/о* не односи се на новије ријечи страног поријекла као што су *џенерал*, *идол*, *конзул*, *крисџал*, *меџал*, *модел*, *моноџол*, *ореол*, *скандал*, *џунел*, *фосил*, *хоџел* итд., па ни неке домаће као *вал*, *бол*, *придев охол* и друге.

Именица *зналац*, иако изведена суфиксом *-лац*, задржава *л* у свим падежима (*зналца*, *зналцу* итд.).

Именице *бијелац*, *џалац*, *џалац* и сл., у којима завршно *-лац* није суфикс *-лац*, јер ту *л* припада коријенској морфеми *бијел-*, *џал-*, односно *џал-*, немају у својим парадигмама алтернацију *л/о*, уп. *бијелац*, *бијелца*, *бијелцу...*; *џалац*, *џалца*, *џалцу...*; *џалац*, *џалца*, *џалцу...* У неким другим

зџб, *шїн*, које губе *ї*, односно *џ*, као у *часїан*, *часна*, *часно* (тако и у падежима, *часноџ* итд.: в. § 255), *вјесник* (од *вијесї* + *-ник*), *залисїак* ген. *залиска*, мн. *залисци*, *џозба* (од *џосї*, преко **џосїба* → **џозџба*), *їазбина* (од *їасї*), *їозорицини* (од *їозорициїе*), *боравицини* (од *боравициїе*) и сл.

Од тог правила има доста изузетака. Група *сїн* остаје у придјевима од стране основе, као *азбесїни*, *їроїесїни* (од *азбесї*, *їроїесї*). Група *сїк* остаје у женским облицима од именица на *-исї(а)*, као *їшелефонисїкиња*, *социјалисїкиња*. Од *болесї* са суфиксом *-љив* имамо *болесїљив* (преко **болесїљив* → **болесљив*, с једначењем по мјесту изговора), али од *їоїусїиїи* придјев је *їоїусїљив*, где је *ї* сачувано. Група *сїм* чува се у позајмлјеници *асїма* (са изведеницама *асїмаїиїчан*, *асїмаїиїчар*).

§ 65. У изведеницама на *-ски* и *-сїво* глас *с* се обично губи ако му претходи *ћ*, *ч*, *ш* или *ж*: *младићки* (од *младић* + *-ски*), *никшићки* (од назива града *Никшић*), *јуначки* (од **јунак* + *-ски* → **јуначски*), *варошки* (од *варош*), *нишки* (од назива града *Ниш*), *виїеци* (од *виїез*, преко **виїежски* → **виїециски*), *зеленашїво* (од *зеленаш* + *-сїво*), *луйециїво* (од *луйеж* + *-сїво* → **луйециїво*) итд. Ипак, послје *ћ* остаје *с* које је у саставу суфикса *-сїво*: *моџућсїво*, *їокућсїво*, *їреїмућсїво* и сл.

САМОГЛАСНИЧКЕ АЛТЕРНАЦИЈЕ

Непостојано *a*

§ 66. У именичкој морфологији непостојаним називамо оно *a* које се јавља као претпосљедњи глас у основи на чијем је крају група сугласника, у номинативу и акузативу једнине (када је у наставку нулта морфема) и/или у генитиву множине (када је наставак *-a*), в. и § 146, 147.

Непостојано *a* се јавља у слједећим случајевима:

а) У номинативу једнине (и акузативу, када је једнак номинативу) именица мушког рода у промјени именица чија се множина завршава на *-ови* или *-еви*, нпр. *бубањ* (ген. *бубња*, мн. *бубњеви*), *риїам* (ген. *риїма*, мн. *риїмови*), *орао*, *їиїеїао* (ген. *орла*, *їиїеїла*, мн. *орлови*, *їиїеїлови*). В. § 59.

б) У номинативу и акузативу једнине именица женског рода на *-o* које је настало од *-л*, као *мисао*, *замисао* (ген. *мисли*, *замисли*, мн. *мисли*, *замисли*). В. § 160.

в) У номинативу једнине и генитиву множине именица мушког рода као *борац*, *кривац*, *їочейїак* (ген. мн. *бораца*, *криваца*, *їочейїака*), док га у осталим падежима нема: ген. *борца*, *кривца*, *їочейїка*, дат.-лок. *борцу*, *кривцу*, *їочейїку*, ном. мн. *борци*, *кривци*, *їочейци* итд. В. § 126.

На помена 1. – Именице са суфиксом *-лац* типа *їосїеїиїлац* имају непостојано *a* само у номинативу једнине и генитиву множине (*їосїеїиїлаца*). У свим другим облицима тих именица нема непостојаног *a*, а л испред *ц* прелази у *o* (ген. *чиїїалац*, дат.-лок. *чиїїаоц* итд.). Иако се понекад може чути и прочитати номинатив једнине на *-оц* (нпр. *чиїїаоц*), такав облик није исправан.

На помена 2. – Именица *мозак* има суфикс (*a*)к само у номинативу једнине (као именице *бљесак*, *їљесак*, *їрасак*, *їресак* и сл.), али га нема у другим облицима, у којима је коријенска морфема *мозџ-*, уп. *мозак*, *мозџа*, *мозџу*...

На помена 3. – Именица *баѿак* у свим облицима има самогласник *а* у другом слогу, иако се понекад чују облици јединине *баѿка*, *баѿку* итд., који нису исправни. Множина је *баѿаци*.

г) У генитиву множине неких именица мушког рода страног поријекла као *конѿерѿи*, *ѿаѿенѿи*, *сѿуденѿи*: ген. множине: *конѿераѿиѿа*, *ѿаѿенаѿиѿа*, *сѿуденаѿиѿа*.

д) У генитиву множине именица средњег рода чија се основа завршава сугласничком групом. Такве су именице у средњем роду *сѿакло*, *ребро*, *ѿисмо*, *средсѿиво*, *коѿље* итд. (ген. множине *сѿакала*, *ребара*, *ѿисама* итд.). В. § 137.

ђ) У генитиву множине именица женског рода чија се основа завршава сугласничком групом. Такве су именице *басна*, *дјевојка* или *девојка*, *сесѿира*, *ѿрешња*, *црква*, итд. (ген. множине *басана*, *дјевојака* или *девојака*, *ѿрешња* итд.). В. § 156.

Поред тога, непостојано *а* се јавља и у промјенама неких других врста ријечи:

е) Само у номинативу јединине мушког рода придјева, у неодређеном виду: *чудан* (*чудна*, *чудно*), *добар* (*добра*, *добро*), *ѿанак* (*ѿанка*, *ѿанко*), *шѿуѿаљ* (*шѿуѿља*, *шѿуѿље*). Тако и код придјевских замјеница, нпр. *сав* (*сва*, *све*), *ѿакав* (*ѿаква*, *ѿакво*), и код броја *један* (*једна*, *једно*).

ж) У глаголском радном придјеву, у мушком роду јединине, непостојано *а* се редовно комбинује с преласком *л* у *о* (в. горе § 59) када се у другим облицима радног придјева испред *л* налази сугласник: *дошѿао* (*дошѿла*, *дошѿло*), *ђрѿзао* (*ђрѿзла*, *ђрѿзло*), *леђао* (*леђла*, *леђло*) итд.

з) Непостојано *а* се додаје предлозима *с*, *к*, *уз*, *низ*, *кроз* када стоје испред ријечи с којом би иначе образовали тешко изговорљиву комбинацију сугласника: *са шѿолом*, *ка ѿраду*, *низа сѿѿрану*, *уза зид*, *кроза зид* и сл. (§ 444).

Испред облика *мно(е)*, инструментала личне замјенице *ја*, непостојано *а* обавезно се додаје предлозима *с*, *ѿод*, *над* и *ѿред*: *са мно(м)*, *ѿода мно(м)*, *нада мно(м)*, *ѿреда мно(м)*, нагласак је на предлогу: изговара се [сѿмнѿм] [пѿдамнѿм] итд.

§ 67. Предлог *с* или *са* има два наведена лика – аломорфа (аломорфи су различити појавни облици исте морфеме). Основна функција употребе аломорфа *са* (а не *с*) јесте

1. да олакша изговор омогућавањем да се избјегне нагомилавање сугласника,
2. да омогући комуникативно истицање предлога,
3. да омогући еуфонију (благозвучност) тамо гдје се то може постићи већом вокализацијом исказа,
4. да омогући индивидуалну или функционалну стилизацију исказа,
5. да омогући постизање потребног ритма стиха,
6. да олакша разумијевање исказа омогућавањем да се избјегне граматичка хомонија (исти облик са различитим значењима).

Устаљена је употреба аломорфа *с* у неким генитивским, акузативним или инструменталним конструкцијама, нпр. *с вечери*, *с времена на вријеме*, *с једне сѿѿране*, *с друђе сѿѿране*, *с јесени*, *с кољена на кољено*, *с коѿа и коноѿца*, *с краја на крај*, *с ноге на ногу*, *ѿасѿи с ногу*, *с ову сѿѿрану*, *с ону*

сїрану, с мене (їа) на ушїїаї, с неба їа у ребра, с обзиром на, с їошїїо-вањем, с їрољећа, с їуїїа, с руке на руку, у вези с їїим итд.

На помена. – У таквим случајевима употребљава се искључиво предлошки облик *с*, а облик *са* у таквим конструкцијама не треба употребљавати.

Са изузетком таквих устаљених израза правило о избору предлошког облика *с* или *са* чврсто је када се предлог *с(а)* нађе испред ријечи које почињу на *с*, *з*, *ш*, *ж* или на сугласничке групе *кс*, *кћ*, *кш*, *їс*, *їч*, *їш*, *чк*, *чл*. Тада се употребљава искључиво аломорф *са*, нпр. *са сина*, *са зида*, *са шина*, *са жиле*, *са Ксенијом*, *са кћери*, *са Кишїїофом*, *са їса*, *са їчеле*, *са їшенице*, *са чкаља*, *са чланом*, као и испред инструменталног облика *мно* (*са мно*).

Поред тога, ако је предлог комуникативно наглашен (што је доста ријетко), обавезно се појављује аломорф *са*, нпр. *То је несїјало са ормана*, *а не из ормана*.

У конструкцијама с помоћним ријечима које су употријебљене поименичено исправан је само облик *са*, нпр. *То се їише са Х* (а не *То се їише с Х*).

Само је облик *са* исправан и испред парентеза (уметнутих израза) које раздвајају предлог од осталог дијела именског израза, нпр. *Скочио је са – ни мање ни више – Савског мосїа*.

Поред реченог, када је обавезан или само аломорф *с*, или само аломорф *са*, постоји више случајева када је могуће у истој конструкцији употријебити било један било други облик, без икакве разлике, или са релативно малом разликом у еуфонији или у стилској вриједности. То су следећи случајеви.

Ако ријеч непосредно послѣје предлога почиње сугласничком групом са звучним сугласником на апсолутном почетку ријечи (нпр. *са дрвїїа*), више је разлога за употребу аломорфа *са* него ако та ријеч почиње само једним сугласником (звучним) или групом сугласника са безвучним на апсолутном почетку, нпр. *са дјїїїїа*, *са їрвог*.

Обично је тако и када ријеч послѣје тог предлога почиње африкатом *ч*, *џ* или, рјеђе – *џ*, нпр. *са чаще*, *са џака*, *са џїїеле* (поред такође исправног *с чаще*, *с џака*, *с џїїеле*).

Доста је честа употреба аломорфа *са* када слѣдећа ријеч почиње самогласником, нпр. *са обале* (поред такође исправног *с обале*), донекле са изузетком случајева када именица почиње на *а* и када је обичније па утолико и препоручљивије употријебити аломорф *с*, нпр. *с ауїїа*, *с авиона*, *с анїїене*.

На помена. – Препоручује се употреба аломорфа *са* а не *с* и у оним случајевима када то доприноси избегавању граматичке хомонимије, уп. *са ока* и *сока*, *са шїихом* и *сїїихом*, *са брка* и *збрка*, или екавски *са леїом* и *слеїом*, и сл., мада се обично из контекста види о којем је значењу ријеч.

Препоручује се употреба аломорфа *с* а не *с(а)* када слѣдећа ријеч почиње сонантом или безвучним сугласником који претходи самогласнику, нпр. *с лиїе*, *с їїсма*.

Укратко, са изузетком прве поменуће групе случајева (тип *са сина*, *са зида*, *са шала*, *са жала*) – када је исправно употријебити искључиво ало-

морф *са* – и *са* изузетком устаљених израза (*с краја на крај* и сл.), у свим другим случајевима може се изабрати једно или друго рјешење, али у једним случајевима предност би имао аломорф *са*, а у другим аломорф *с*.

Пошто то може бити питање личног стила, традиције, ритма и сл., општа препорука гласи: тамо гдје је избор једног од дата два аломорфа *с* и *са* факултативан (тј. гдје се може употријебити било *с* било *са*), препоручује се да се у истом тексту до с љ е д н о спроводи једно рјешење: ако се више тежи економичности исказа, онда – *с*, а ако се више тежи еуфоничности, тј. благозвучности исказа, онда – *са*.

Облик *с* је чешћи у необавезном, поготову бржем разговору (гдје се више тежи економичности израза) него у званичним и свечаним говорним ситуацијама, гдје се економичност израза обично не сматра важном, док је већа звучност израза пожељна, што даје предност облику *са* у свечаном изражавању.

Речено важи и за употребу предлога *с(а)* и у конструкцијама са генитивом (нпр. *са сина, са чела, с лица*), и у конструкцијама са инструменталом (нпр. *са сином, с најором, с њесмом* и сл.) или с акузативом, што је ријетко (нпр. *с ову сѝрану, с ону сѝрану*).

Напомена. – Никада се не пише предлог *с* са апострофом, тј. као *с'*, нпр. треба писати *с њошћовањем*, а не *с' њошћовањем*.

§ 68. На граници префикса на *с* и дијела ријечи који за тим префиксом слиједи, а почиње на *с, ш, з* или *ж*, такве сусједне морфеме по правилу се раздвајају самогласником *а*, нпр. *сасѝавиѝи, сазваѝи, сажалиѝи се*. У неким случајевима до уметања *а* долази и када сљедећа морфема не почиње на *с, ш, з* или *ж*, нпр. *сабраѝи* (мада постоје облици са истим коријеном и префиксом, али без самогласника *а* у префиксу, нпр. *збир, збор, збрка*), *разабраѝи, одагнаѝи* итд. Аломорфи префикса *с* или *са* могу изражавати разлику у значењу, нпр. *сакуѝиѝи се* (за нешто што се налази на разним мјестима), *скуѝиѝи се* ('смањити се', нпр. *Овај маѝе-ријал се ѝриликом ѝрања скуѝља*).

Покретни самогласници

§ 69. На завршетку појединих ријечи могу се необавезно, без промјене у значењу, јавити самогласници *а, е* или *у*. Покретни самогласници нису морфеме, а налазе се у сљедећим облицима:

а) прилози за вријеме *кад(а), ѝад(а), сад(а)*;

б) рјечца *нек(а)*, краћи облик *нек* пише се без апострофа;

в) облици генитива или акузатива једнине од придјева, нпр. *доброѝ(а), домаћеѝ(а)*, од замјеница, нпр. *моѝ(а), наѝеѝ(а), свакоѝ(а)*, и бројева, нпр. *једноѝ(а)*;

г) облици датива-локатива једнине од истих ријечи с наставком *-ом*, којима се може додати *е*, нпр. *добром(е), ѝаковом(е), друѝом(е)*;

д) неки једносложни облици инструментала једнине од замјеница: *њим(е)* (од *он*), *ким(е)* (од *ко*), *чим(е)* (од *ѝѝа*), *ѝим(е)* (од *ѝај*), *мноm(е)* (од *ја*);

ђ) облици датива-локатива и инструментала множине придјева, замјеница и бројева, који по правилу добијају *-а* када им не слиједи именица, нпр. *Обраћа се добрим људима, а не лошим*; *Ради са сираним студентима, али и с нацима*; *Ово је уиућено свима*; *У једним случајевима усјијева, у дружим* не.

Речи под (а) и (б) су уобичајене и у дужем и у краћем облику. Падежни облици под (в) и (г) данас су чешћи у краћем облику, али покретне вокале још додају писци који воде рачуна о еуфонији. Посебно се *-а* додаје првом од два сусједна придева, као нпр. у наслову *Речник српскохрватскога књижевног језика* (рјечник Матице српске).

Због чињенице да се глас *а* у српском језику употребљава и у морфонолошким алтернацијама као непостојано *а*, и као покретно *а*, глас *а* се у савременом српском књижевном језику одликује сразмерно високом учесталашћу јављања у говору.

Дисимилација самогласника

§ 70. Именице мушког рода са завршетком на непалатални сугласник имају у инструменталу једнине наставак *-ом* (нпр. *град-ом, дан-ом, човек-ом*), а наставак *-ем* последије палаталног сугласника: *јањ-ем, краљ-ем, бич-ем, миш-ем, сиранић-ем* итд. Палатални сугласници су они који су „меки“ (в. претходне примјере), или историјски „меки“, тј. који су били палатални, али су то својство изгубили: *ш* (нпр. *ишум*), *ж* (нпр. *иужем*), *ч* (нпр. *мачем*), *џ* (нпр. *јалцем*), а у неким случајевима и *р* (нпр. *царем*). Таква расподјела наставака *-ом* и *-ем* изостаје ако је у завршном слогу основе самогласник *е*, јер тада *е – е* у два сусједна слога прелази у однос *е – о*: *лакеј-ом, музеј-ом, хмељ-ом, флеш-ом, лавез-ом, Беч-ом, грџеч-ом, меч-ом, зец-ом, мјесец-ом, цер-ом* и сл. За изузетке в. § 128. Ово важи и за именице на *-и*, нпр. *бец-ом, колецом*.

§ 71. Знатно мање, дисимилација делује и на избор наставака *-ов-и* односно *-ев-и* у множини неких именица мушког рода (§ 122): тако имамо *кеј-ов-и, сиреј-ов-и*, упркос палаталном сугласнику *ј* (уп. *крај-ев-и, број-ев-и*).

Дисимилација је такође разлог што се последије падежног наставака *-ом* јавља покретни самогласник *е* (в. § 69 под г), али последије *-ем* покретни самогласник *у* (§ 251).

МОРФОЛОГИЈА

Грамматика и лексика

§ 72. Српски језик чине јединице различитог степена сложености, њихови међусобни односи и правила употребе тих јединица. Основне језичке јединице су **фонеме** (гласови у функцији разликовања ријечи), **морфеме** (најмањи дијелови ријечи који имају неко значење), **ријечи** (најмањи облик на који може бити сведена нека реченица), **синтагме** (групе ријечи повезане значењем и функцијом), **реченице** (најмањи синтаксички облици који могу имати комуникацијску функцију) и **надреченичне цјелине** (пасуси, строфе, главе и сложеније врсте текстова).

§ 73. Грамматика се односи на правила према којима су морфеме удружене у ријечима и на правила према којима су ријечи удружене у реченицама, а реченице у текстовима. У средишту тако схваћене грамматике је појам граматичке категорије као јединства граматичког облика и граматичког значења.

Грамматички облици имају као најважнију одлику – **регуларност**. На примјер, значења именичког броја у српском језику изражавају се, прије свега, наставцима (*басн-а – басн-е, њисм-о – њисм-а* и сл.), а знатно рјеђе, и мање регуларно, значење именичког броја изражава се, поред наставака, и другим средствима, нпр. промјеном основе (суплетивно), као у примјеру *човјек – људи*. За разлику од категорије именичког броја, граматичка значења глаголског вида не изражавају се наставцима него, прије свега, суфиксима (нпр. *џрејис-а-џи – џрејис-ива-џи*), мање регуларно префиксима (нпр. *радиџи – у-радиџи*), а постоје и друга, још мање регуларна средства изражавања вида у српском језику. Степен граматикализованости неког значења испољава се првенствено као степен регуларности начина изражавања тог значења.

Грамматичка значења су **обавезна** за широке класе језичких јединица. На примјер, значење граматичког броја (једнина или множина) обавезно је за све именице, придјеве, замјенице и глаголе, што је врло широк круг ријечи, а значење збирности (нпр. *лицџе, џрање, камење*) мање је граматикализовано, јер је својствено само једном дијелу именица. Зато збирност није граматичко значење, него је то лексичко-граматичко значење.

Граматицка значења су организована на уочљиво правилан начин. Та правилност начина на који су организована граматицка значења испољава се у чињеници да свако граматицко значење садржи два или више међусобно супротстављених, релативно ужих значења (грамема), нпр. граматицки број обухвата једину и множину, глаголски вид обухвата свршени и несвршени вид, категорија лица обухвата прво, друго и треће лице итд. Појединачна и углавном малобројна одступања од тог принципа (тзв. изузеци) не нарушавају битније његову реалност.

Изузеци од граматицких правила најчешће се испољавају 1) као граматицка лакуна (празно мјесто), односно као одсуство неког облика тамо гдје га већина ријечи има, нпр. глагол *извирајти* или *ћребивајти* немају свршене парњаке, а именице *Марко*, *брајко* или *амиџо* не употребљавају се у множини; или 2) као облик који одступа од уобичајеног облика за изражавање неког граматицког значења, нпр. глаголски облици *хоћу* и *могу* завршавају се наставком -у иако сви други глаголи у српском књижевном језику имају у 1. л. јд. садашњег времена наставак на -м (*чијам*, *дишем*, *мислим*...). У такве изузетке спадају и суплетивизми – када се и промјеном основе у парадигми неке ријечи изражава извјесно граматицко значење, нпр. *говоријти* – *рећи* (несвршени вид – свршени вид).

Употреба већег броја истоврсних изузетака одређена је извјесним ужим правилима. На примјер, иако већина глагола има облик за прво лице једнине, безлични глаголи досљедно немају облике ни за 1. ни за 2. лице. Узроци настанка граматицких изузетака су различити. У књижевном језику нови изузеци од постојећих правила представљају нарушаваће граматицке норме. Неки од тих изузетака се у књижевном језику не прихватају, а неки временом буду прихваћени, нпр. у првој половини XX вијека умјесто *џосџоћа Марић* требало је *рећи*, и говорило се, *џосџоћа Марићка*, за супругу *џосџодина Марића*, или *џосџоћица Марићева*, за његову ћерку), а у савременом српском књижевном језику изрази као *џосџоћа Марић* су исправни, док су изрази као *џосџоћа Марићка* или *џосџоћица Марићева* застарјели.

§ 74. Лексика је систем ријечи (лексема) као средстава којима се означавају различите конкретне и апстрактне појаве. Свако граматицко правило важи само за извјестан врло широк круг лексема. Што је тај круг шири, њихово заједничко значење је јаче граматицизовано. На примјер, свака глаголска лексема мора имати бар једно од видских значења, а најчешће има оба видска значења, али само неке придјевске лексеме, прецизније речено – само описни придјеви, имају степене поређења. Степени поређења придјева су, дакле, слабије граматицизовани од глаголског вида.

С друге стране, неке лексеме су више граматицизоване, а друге су мање граматицизоване, али нема лексеме која није обухваћена ниједним граматицким правилом. На примјер, предлози су првенствено граматицке ријечи, јер често имају значења слична значењима падежних наставака, а правих лексичких значења скоро да немају. Именице су такође граматицизоване ријечи, јер имају граматицке категорије падежа, рода и броја, иако имају и лексичка значења, често веома конкретна, а код прилога су у првом плану њихова лексичка значења, док су граматицка

значења прилога слабије уочљива и малобројнија. Ипак, свака лексема је на неки начин обухваћена извјесним граматичким правилом, а још чешће скупом граматичких правила. Прилози, на примјер, немају морфолошке категорије (осим оних прилога који имају степене поређења), али употреба прилога у реченици није произвољна него је потчињена одређеним синтаксичким категоријама. На тај начин и за прилоге важе одређена граматичка правила.

Описивање и учење српског језика значи описивање и учење правила која у српском језику важе, као и описивање и учење језичких јединица која су тим правилима обухваћена. У граматикама се описују правила која важе за одређене лексеме (у граматикама се обично не наводи исцрпан попис свих ријечи за које важи неко правило). У рјечницима се дају пописи и описи лексема (али се њихове граматичке особине обично наводе врло сажето). У овој граматици пажња је усмјерена, највећим дијелом, на морфолошка и синтаксичка правила српског језика, као основна граматичка правила, и на оне лексеме које из неког разлога једном дијелу говорних представника српског језика и странаца који уче српски представљају тешкоћу са становишта усвајања савремене књижевнојезичке норме српског језика.

Састав ријечи

§ 75. Ријеч је најмањи облик на који може бити сведена нека реченица, нпр. *Гори! Вајра! Овамо! Браво!*, тј. ријеч је најмања језичка јединица која може да функционише као самосталан исказ. Та могућност је одлика прије свега основних врста ријечи и узвика, а углавном је нетипична за помоћне врсте ријечи као што су предлози и везници (понекад и рјечце), које по неким обиљежјима јесу ријечи, а по другим својим особинама функционишу као релативно самосталне граматичке морфеме. Права, пунозначна ријеч је истовремено најмања језичка јединица која може бити реченични члан.

Ријечи су састављене од гласова (а написане ријечи – од слова). На примјер, у ријечи *небо* имамо гласове [н], [е], [б], [о]. Гласови (а у писању – слова) у саставу ријечи удружени су у слоге и морфеме. ријеч може бити сведена на само једну морфему (и не може имати у свом саставу мање од једне морфеме), чак може бити сведена на само један глас који је истовремено морфема (нпр. *а* као везник), али се ријеч обично састоји од двију или више морфема.

§ 76. Слог је изговорна јединица коју конституише један самогласник, било сам или са сугласником, односно са сугласницима испред и/или иза њега, нпр. у ријечи *оба* имамо два слога *о-ба* (и двије морфеме *об-а*), в. § 77.

Структура слога, тј. комбинације фонема које могу чинити слог, предмет је морфонологије (§ 50). За српски језик, на примјер, није карактеристична структура слога који би почињао сугласничком групом *нд*, *нк*, *мк* и сл. (осим у ријечима поријеклом из језика гдје је таква структура слога могућа, нпр. у називу племена *Ндебеле*, в. § 32), јер у српском језику не

постоје слоготорорно *м* и *н* осим у ријетким ријечима преузетим из неких страних језика.

У српском језику гласовна структура слога је таква да унутар слога постоји тежња ка растућој звучности (сонорности). Зато се унутар ријечи граница слога најчешће налази иза самогласника (нпр. *Бо-сна, ма-ма, ња-кси*). Ако унутар ријечи постоји група која почиње сонантом за којим слиједи сугласник или други сонант, граница слога се налази иза тог сонанта (нпр. *Жељ-ко, мар-ка, мал-џер; њер-ла, хим-на, ам-не-зија*). Први слог у ријечи може бити самогласник или може почињати самогласником (нпр. *а-ко, ам-бар*). Посљедњи слог у ријечи може се завршавати сугласником, што се зове затворени слог (нпр. *ку-џац, за-кон, че-кић*).

Слог може бити идентичан с морфемом (нпр. *на, џу, у, на-џад, у-џис*), или може бити неподударан са било којом морфемом (нпр. *вра-на, ње-рон, џу-нел*), као што и структура морфеме није увијек подударна са структуром слога, нпр. морфеме *к, с, џси* нису слогови.

§ 77. Морфема је најмања језичка јединица која има значење. Морфеме су састављене од фонема (§ 21), а могу бити удружене у сложеније дијелове ријечи (нпр. неке сложене основе садрже више морфема, као у основи *уч-и-џељ-џиц-*), или могу бити удружене у цијеле, оформљене ријечи, односно граматичке облике, нпр. *уч-и-џељ-џиц-а, уч-и-џељ-џиц-е, уч-и-џељ-џиц-и* и сл.

Иста морфема може бити употријебљена у мање или више различитим појавним облицима (аломорфима), нпр. у ријечима *Срб-ин* и *срџ-ски* имамо исту коријенску морфему, која се у првом примјеру изговара и пише са завршним *б*, а у другом примјеру се изговара и пише са завршним *џ* (због једначења по безвучности испред безвучног *с*).

Морфемску структуру ријечи чине различите комбинације морфема.

§ 78. Наставак је морфема која има граматичко значење и налази се на крају ријечи. Систем наставака у граматици исте ријечи или истог типа ријечи чини **флексију**, нпр. *неб-о, неб-а, неб-у...*

Нулти наставак (пише се -Ø) јесте одсуство наставака које служи за изражавање неког граматичког значења у систему наставака дате ријечи. На примјер, *дан-Ø, дан-а, дан-у...*, гдје знак -Ø представља нулти наставак номинатива једнине именице мушког рода.

§ 79. Основа је дио ријечи који се налази испред наставака, нпр. *жен-а, жен-е...* Према степену сложености основе се дијеле на просте (коријенске), нпр. *џољ-е*; изведене, када имају поред коријенске морфеме (§ 81) бар још један афикс (§ 82), нпр. *џољ-ск-и*; и сложене, када имају у свом саставу више од једне коријенске морфеме, нпр. *џољ-о-џри-вред-а*.

§ 80. Промјена (= парадигма – код именских ријечи *де к л и н а ц и ј а*, код глагола *к о н ј у г а ц и ј а*) јесте граматички образац ријечи, који је одређен комбинацијом врсте основе и врсте флексије, нпр. именице *џраћанин* и *џраћанка* имају различите промјене

§ 81. Коријен (коријенска морфема) носи значењско језгро лексеме, нпр. *уч-ити, уч-итељ, уч-итељица*.

§ 82. Афикси су морфеме у саставу основе које не припадају коријену (§ 81). Основни афикси су префикси и суфикси. У ширем схватању афикса ту спадају и граматички наставци.

Префикс је морфема која се налази испред коријена. У српском језику префиксалне ријечи обично имају један префикс, нпр. *из-бор*, а рјеђе више од једног префикса, нпр. *ћред-из-борни*. Неки префикси имају чисто граматичка значења, нпр. у глаголу *урадићии* префикс *у-* има само значење свршеног вида и не мијења лексичко значење. Знатно чешће префикси служе за модификовање лексичког значења основе, уп. *ћисаћии* – *за-ћисаћии* – *ћоћћ-ћисаћии* – *ћре-ћисаћии* и сл.

Суфикс је морфема у саставу основе која се налази иза коријена. Иста ријеч може имати више од једног суфикса, уп. *уч-и-ћиел-иц-а*. Суфикс може имати творбено значење (нпр. *учи-ћиел*, гдје *-ћиел* значи вршиоца радње), или граматичко значење (нпр. *учи-л-а је*, гдје *-л-* значи прошло вријеме). Граматички суфикс се сматра врстом наставка.

Врсте ријечи

§ 83. Ријечи су према својим граматичким и лексичким особинама груписане у врсте ријечи. Постоји више класификација ријечи по врстама. У најширој употреби је класификација у оквиру које се разликује десет врста ријечи, које су подијељене на двије подгрупе: **основне врсте ријечи** (именице, замјенице, придјевни, бројеви, глаголи, прилози) и **помоћне врсте ријечи** (предлози, везници, рјечце и узвици).

Основне врсте ријечи су знатним дијелом промјенљиве или су у цјелини промјенљиве. Помоћне врсте ријечи су непромјенљиве.

Основне врсте ријечи одликују се већом граматичком, лексичком и синтаксичком самосталношћу у реченици, а помоћне врсте ријечи имају првенствено граматичке функције (предлози, везници, рјечце), или се употребљавају слично самосталним реченицама и исказима (узвици).

Свака од основних врста ријечи има 1) извјестан општи садржај који је својствен тој врсти ријечи, 2) скуп граматичких категорија који је само за њу карактеристичан, 3) извјесну типичну промјену и 4) карактеристичну синтаксичку функцију. На примјер, општи садржај именица је широко схваћена предметност, замјеница – упућивање, придјева – особина, бројева – количина, глагола – процесуалност (радња или стање који су својствени за субјекат реченице или за неку ситуацију), а прилога – особина радње, стања или друге особине (јер прилози најчешће одређују глаголе, нпр. *лијећо ћјева, чврсто сћава*, или придјеве, нпр. *врло лијећ*).

Именице у српском језику имају категорије рода, броја, падежа и живог или неживог; придјеви имају категорије рода, броја, падежа, живог или неживог, степена поређења и разликовање одређеног и неодређеног придјевског вида; глаголи имају категорије лица, времена, вида, стања, начина, рода, броја, падежа, живог и неживог (али немају сви глаголски облици све те категорије), док су замјенице и бројеви у српском језику у погледу специфичности комплекса њихових граматичких категорија мање карактеристични. Замјенице имају категорије броја, падежа и рода (иако немају све замјенице категорију рода), а у оквиру бројева редни

бројеви имају категорије рода, броја и падежа; а неки основни бројеви и збирни бројеви имају падежне облике.

§ 84. У погледу типичне промјене основне врсте ријечи се такође јасно разликују. Већина основних врста ријечи је промјенљива, тј. има морфолошку парадигму као скуп граматичких облика исте ријечи, а прилози су знатном дијелом непромјенљиви, осим оних прилога који имају степене поређења слично придјевима, нпр. *брзо – брже, лијепо – љепше, слабо – слабије* и сл.

Парадигме (обрасци промјене) именица, придјева замјеница и бројева називају се *деклинације*, док су за глаголе карактеристичне парадигме чији је назив *конјугације*.

Неки глаголски облици (глаголски придјеви, или партиципи) такође имају деклинацију, нпр. *написан, написано, написаном...* итд., а немају конјугацију.

Деклинације именица се и природом наставака у њима, и односом основе према наставцима јасно разликују од деклинација придјева, уп. *лијепо дан, лијепо дана, лијепо дану* итд., а унутар именица и унутар придјева постоје ужи и специфичнији деклинациони типови и њихови прелазни облици.

Замјенице и бројеви имају промјене које су исте или које су сличне појединим именичким или придјевским деклинацијама, или су мјешовитог типа, а у малобројнијим случајевима су и изразито специфичне.

§ 85. У погледу синтаксичких функција које су преовлађујуће за поједине врсте ријечи, именице имају прије свега функције субјекта и објекта, мада могу имати и друге синтаксичке функције; примарна синтаксичка функција придјева и бројева је атрибуцка функција, примарна синтаксичка функција глагола је предикатска функција, а примарна синтаксичка функција прилога је функција адвербијала (прилошке одредбе). Замјеничке ријечи су према синтаксичким функцијама у реченици изразито издиференциране. Неке замјеничке ријечи понашају се у том погледу као именице (нпр. личне замјенице), неке као придјеви (нпр. показне и присвојне замјенице и већина других замјеница), а замјенички прилози (нпр. *овдје, тада, зато* и сл.) умногоме су слични другим прилозима. Све замјеничке ријечи обједињује чињеница да се њихове заједничке синтаксичке функције не испољавају толико у границама просте реченице колико на нивоу текста. Замјеничке ријечи повезују дијелове текста у којем су употријебљене или повезују текст са говорном ситуацијом у којој он настаје.

§ 86. Прелазни случајеви у систему врста ријечи у српском језику су многобројни и разноврсни. У оквиру сваке врсте ријечи постоје оне које добро представљају класу којој припадају и ријечи које су мање типичне за врсту којој припадају, и које чине широки круг прелазних случајева у систему врста ријечи. Тако глаголске именице (нпр. *сликање, читање, свануће* и сл.), припадајући формално именицама, према лексичком значењу су блиске глаголима; глаголски придјеви (нпр. *наручен, наручена, наручено*), припадајући према неким особина-

ма глаголима, нпр. категоријама вида и стања, имају несумњиво и при-дјевске особине; глаголски прилози (нпр. *чишцајући, њрочийавши*), припадајући према неким особинама глаголима (прије свега по категорији вида) имају и прилошке особине, нпр. непромјенљивост и синтаксичку функцију адвербијала; глаголски узвици (нпр. *џљус, скок, џрес* и др.) имају особине и глагола и узвика; замјенички прилози (нпр. *свуда, ниџде, џу* и др.) имају особине и замјеница и прилога итд.

Граматица ријечи и граматица реченице

§ 87. Граматичка категорија, као јединство граматичког значења и граматичког облика, испољава се, прије свега, у граматици ријечи (морфологија) и у граматици реченице (синтакса), а у вези с тим и на нивоу фонолошке структуре морфеме (морфонологија, нпр. у облицима *осмијех – осмијеси* разлика у сугласницима на крају основе [x] – [c] и сама сигнализира разлику у граматичком броју (једнина – множина), као и на нивоу граматике текста, нпр. замјеница *џај* може упућивати на веома удаљени сегмент текста повезујући тако његове дијелове.

Морфологија је, као граматица ријечи, у најтјешњој вези са синтаксом, као граматицом реченице, и с лексиком, као скупом семантичких јединица од чијег садржаја умногоме зависи граматичко обликовање ријечи и реченице.

Ријеч, као и реченица, има формалну структуру (фонолошку, прозодијску, творбену, морфолошку, као и одређени синтаксички потенцијал), и план садржаја, који обухвата лексички, творбени и граматички аспект. Иако је у овој нормативној граматици српског језика пажња усмјерена превасходно на граматику, лексички аспект не може се сасвим оставити по страни, због прожимања и узајамног условљавања граматичког и неграматичког садржаја у структури ријечи.

И ријеч и реченица носе и граматичку и неграматичку информацију. Граматичка информација је категоријалне природе. Она се одликује великим степеном општости, структурисана је на ужим, опозитивно постављеним значењима, обавезна је за широке класе језичких јединица и има регуларан израз (§ 73). У оној мјери у којој неко од поменутих обиљежја **граматичке категорије** (морфолошке или синтаксичке) није изражено у потпуности, језичка информација је мање граматикализована, што не значи да је сасвим неграматикализована. Граматичка категорија се прије свега високим степеном граматикализованости неког садржаја разликује од **лексичко-граматичке категорије**, нпр. градивне именице, или **творбене категорије**, нпр. *nomina agentis* (вршиоци радње). Творбене и граматичке структуре се, осим тога, међусобно разликују и по начину изражавања одговарајућих значења.

У српском, као и у другим словенским језицима, граматичке категорије могу бити парадигматске природе (када се ужа, опозитивна значења исте категорије изражавају различитим граматичким облицима исте парадигме), нпр. једнина и множина као грамема категорије броја, или селективне (= синтагматске) природе, када је уже категоријално значење својствено свим граматичким облицима исте лексеме и испо-

љава се, прије свега, на синтагматском плану (у слагању са другим ријечима у реченици), нпр. категорија именичког рода.

Граматичка категорија је, дакле, јединство граматичког садржаја и граматичког израза. Поједине граматичке категорије могу међу собом бити у ближој или даљој вези (уп. глаголски вид и вријеме, с једне стране, и вријеме и падеж, с друге стране). Граматичке категорије су организоване у граматички систем.

§ 88. Јединство граматичких модела и њихових лексичких садржаја заједничко је за граматику ријечи и граматику реченице.

Тако, на примјер, граматички образац чија су својства „именица мушког рода за неживо на тврд посљедњи сугласник основе која је иста у цијелој промјени“ може имати лексички садржај: *ауџобус*, *џелефон*, *часоџис...*, али не и *звоник* (мн. *звоници*), *син* (мн. *синови*), *хриџћанин* (мн. *хриџћани*), јер се посљедње три именице не подударају сасвим са граматичким обрасцем коме припадају претходне три, него с неким дјелимично друкчијим граматичким обрасцима. Сваки граматички модел обухвата коначан списак лексема за које он важи. Тај списак је у једним случајевима врло дуг, а у другим сасвим кратак: то су тзв. г р а м а т и ч к и и з у з е ц и, и свака лексема припада неком граматичком обрасцу у оквиру којег мора бити употријебљена у граматички правилној комуникацији.

Исто важи за синтаксу као граматику реченице. Ако нам је дат синтаксички модел *субјекатџ + џредикатџ + објекатџ*, ми можемо тај образац испунити лексемама тако да он добије реализације као што су: *Милоџ чџиџа књџџу*, *Кџиџе су изазвале џоџлаве*, *Ми смо добиџи џоклон* итд., али не можемо да употријебимо у предикату тог обрасца лексеми *срркава се*, јер та лексема, као и сви други безлични глаголи, не допушта да се у реченици у којој је она употријебљена нека именица појави у позицији субјекта. Безлични глаголи припадају другачијем синтаксичком обрасцу.

У истом поменутом моделу типа *Милоџ чџиџа књџџу* не можемо да употријебимо ни глаголе као што су *висџиџи*, *лежџиџи*, *сџџајџиџи* и сл., зато што ти глаголи, будући непрелазни, не допуштају употребу неке ријечи у позицији објекта (а то дати модел тражи да би био исправно употријебљен).

Према томе, и у синтакси као и у морфологији, постоје граматички образци који могу да се употријебе само са одређеним лексичким саставом, а не са било којим лексичким саставом, и обрнуто – свака лексема може да буде употријебљена само у свом граматичком обрасцу (или само у одређеном броју граматичких образаца), а не у било којем граматичком обрасцу.

Морфолошки и синтаксички граматички образци су тијесно повезани у том смислу што поједини морфолошки образци могу бити употријебљени само у одређеном синтаксичком обрасцу (или у одређеним синтаксичким обрасцима), а не у било којем синтаксичком обрасцу. На примјер, ако узмемо синтаксички образац *субјекатџ + џредикатџ + објекатџ*, он захтијева да се у позицији субјекта употреби именица или њој слична ријеч у номинативу. У таквој позицији не може, на примјер, бити употријебљена повратна замјеница *себе* или реципрочни израз *један друџоџ*, јер у њиховом морфолошком обрасцу нема номинатива.

ИМЕНИЦЕ

§ 89. Именице су ријечи са деклинацијом које имају граматичке категорије рода, броја, падежа и аниматности, и које могу саме да оформе непредикатске чланове реченице, нпр. *Пеџар чиџа*, *Чиџа књиџу*, *Долази њеџком*, *То је књиџа Пеџра Пеџровића* и сл.

Промјене именица називају се именичке деклинације. У ширем смислу деклинацијом називамо сваку граматичку промјену именске ријечи и оне промјене глагола (радни и трпни придјев) које имају именску флексију, док друге глаголске промјене припадају конјугацији. Деклинације које су најкарактеристичније за именице зову се именичке или супстантивне деклинације. Мањи број именица нема супстантивну деклинацију, нпр. именице *дежурни*, *пожарни*, *разредна*, *предсједавајући* имају придјевску, односно адјективну деклинацију.

Морфологија именица представља јединство њихове унутрашње морфологије (морфологија основе) и спољашње морфологије (морфологија флексије).

§ 90. Граматичка значења именица изражавају се

- 1) наставцима, нпр. *сесџр-а*, *сесџр-е...*, а рјеђе и
- 2) суфиксом, нпр. *џрађан-ин-Ø* у множини губи суфикс *-ин-*: *џрађан-и*,
- 3) морфонолошким алтернацијама, као што су палатализација и јотовање, нпр. у промјени именице *рука* само у облику за датив и локатив јединине основа се завршава на *џ*: *руџи*,
- 4) акцентом, нпр. *баба* је ном. јд., а *баба* је ген. мн.,
- 5) цијелом основом, нпр. јд. *човјек*, мн. *људи*,
- 6) предлогом, нпр. *Дошли су са Кајоко Јамасаки*.

Именички наставак је најчешће главно, али не и једино средство изражавања граматичког значења именице.

§ 91. У морфемској структури именичке основе обавезни елеменат је коријен, нпр. *добр-оџ-а*. Именица може да има и више од једног коријена, нпр. *добр-о-џвор*. Морфема која се може налазити испред коријена јесте префикс (§ 82), а морфема која се може налазити иза коријена јесте суфикс (§ 82). У облицима промјенљивих ријечи послје суфикса може бити наставак.

Особености појединих именичких деклинација зависе, с једне стране, од укупности и расподјеле наставака, а с друге – од укупности и расподјеле творбених и морфолошки релевантних фонолошких особина именичких основа. На примјер, облик номинатива јединине именице *ученик* разликује се од облика номинатива множине исте именице (*учениџи*) не само наставком него и завршним сугласником основе.

Грама­тич­ке категорије именица

Категорија рода

§ 92. Именице у српском језику имају граматичке категорије рода, броја, падежа и аниматности.

Категорија именичког рода је селективна категорија. То значи да се именице не могу мијењати по родовима (као, на примјер, придјиви) него да свака именица припада неком роду као одређеној именичкој класи.

Традиционално се разликују три именичка рода, која се називају мушки (нпр. *дјечак, јаблан*), женски (нпр. *дјевојчица, соба*) и средњи (нпр. *дијетје, море*). У неким случајевима граматички род се подудара са значењем пола (мушког или женског) и тада се значење пола назива природни род.

Основна улога облика за именички род није да обиљеже природни пол, иако има много и таквих случајева, него да се путем граматичког слагања (конгруенције) у роду именице и именичких атрибута (нпр. *нова кућа*) или именице и предиката (нпр. *Кућа је сазидана*), укаже на значењске и синтаксичке везе између дијелова реченице.

У српском језику облици за род врло често нису досљедно значењски разграничени, јер је њихова функција прије свега формална и испољава се у конгруенцији (слагању именице са атрибутом и предикатом). Граматички род не може означавати пол, ако именица не значи нешто живо (нпр. *дан, ноћ, њисмо*), граматички род не значи мушки или женски пол именица које се односе на рибе (нпр. *ајкула, кий, сом*), често је тако и с називима за друге животиње (нпр. *врабац, змија, камила, комарац, кондор, мува, носорог*), а у великом броју случајева и код именица које се односе на људе (нпр. *асироном, официр, хирург*). Не само да се десетине именица средњег рода односе на бића која имају пол (нпр. *дјевојче, момче, дијетје, чељаде, маче, куче* и сл.), него се, када је о људима ријеч, облик мушког рода употребљава и онда када је пол небитан, и када би инсистирање на полу било неумјесно, нпр. *Сћуденији су дужни да долазе на предавања* (мисли се на оба пола).

Код именица које значе птице и, поготову, сисаре понекад постоји један облик који се употребљава за бића и једног и другог пола (нпр. *мачка* – ж. р., *њас* – м. р.) и облик који се употребљава само за представнике одређеног пола неке животињске врсте, нпр. *мачор*, м. р., за мушки пол, *керуша*, ж. р., за женски пол. У многим случајевима пол се не исказује граматичким обликом именице него описно, ријечима *мушјак* и *женка*, нпр. *Ухвајили су два јазавца, мушјака и женку*.

Код именица које значе људе, у неким случајевима, релативно малобројним, именице мушког рода значе искључиво лица мушког пола (нпр. *деда, отац, син, браћ*), а именице женског рода значе искључиво лица женског пола (нпр. *баба, мајка, ћерка, сестра*).

§ 93. Социјални фемининативи су суфиксалне именичке изведенице женског рода које имају значење професионалног или неког другог друштвеног статуса, нпр. *хришћанка, чистачица, шефица* и сл. за разлику од биолошких фемининатива, нпр. *голубица, лавица, слоница* и сл.

Често именица мушког рода може бити употријебљена или са значењем лица мушког пола (*Милош је сћудениј*), или са значењем лица женског пола (*Милица је сћудениј*, иако је исправно и *Милица је сћуденикиња*),

или са значењем скупа лица мушког пола и женског пола (*Милош и Милица су сѿуденѿи*).

§ 94. Неки социјални фемининативи који су у широкој употреби, нису изведени од именица мушког рода, а са становишта књижевнोजичке норме су потпуно исправни, нпр. *бабица, његоватиљевица, ѿримабалерина, ѿримадона, ѿородиља, ѿвроройка*, као што има и именица мушког рода са значењем друштвеног статуса које се увијек односе на лица мушког пола, нпр. *берберин, евнух, еѿиској, жиѿоло, ѿлејбој*.

Социјални фемининативи су најчешће изведени од именица мушког рода. Неки од њих, нпр. *ѿјевачица, ѿливачица, учѿиљевица*, у широкој су употреби и стилски су неутрални. Једино у наглашено административном или у научно-стручном стилу, када се таква именица односи на оба пола, умјесто ње употребљава се одговарајућа именице мушког рода, нпр. *Расѿисан је конкурс за једноѿ учѿиљеа*. Инсистирање на полу ту би било беспредметно, а са становишта језичке економије неоправдано, нпр. *Расѿисан је конкурс за једну учѿиљеѿу или за једноѿ учѿиљеа*.

Неке именице женског рода значе родбински однос, статус и слично, а нису изведене од именица мушког рода, нпр. *жена* (према *муж*), *баба* (према *деда*), *свасѿика* (према *ѿашеноѿ*) и сл.

Постоје и социјални фемининативи изведени од именица мушког рода, нпр. *докѿорка, ѿрофесорка, шефица*, који су у широкој употреби у разговорном стилу, али се мање употребљавају у другим стиловима, а избјегавају се у научном и административном стилу. Изван разговорног стила умјесто таквих фемининатива обично се употребљавају одговарајуће именице мушког рода у контексту који показује да се те именице односе на особе женског пола, нпр. *Она је одличан ѿрофесор*.

Има покушаја да се у српски језик уведу и социјални фемининативи од свих именица мушког рода, нпр. *боркиња, ѿудачица, инвалиѿкиња, књиѿовоѿкиња, мейеоролоѿкиња* и др., које употребљавају они који сматрају политички нужним да за сваки друштвени статус постоји именица женског рода, а ако је у језику нема, да такву именицу треба направити.

На помена. – У оквиру развојних процеса у српском језику постоји тенденција увећавања броја социјалних фемининатива, односно промјене граматичког статуса постојећих фемининатива. Врло је могуће да ће се, на примјер, именице *ѿрофесорица* и *ѿрофесорка* у стилском погледу сасвим изједначити са именицом *учѿиљевица* (сада су *ѿрофесорица* и *ѿрофесорка* више одлика разговорног начина изражавања, у којем су нормативно сасвим исправне). Могуће је такође да ће неки од новијих фемининатива (нпр. *ѿосланица* ‘жена посланик’) временом престати да се осјећа као новија ријеч карактеристична за језик медија и појединача одређене политичке оријентације. Такве процесе не треба вјештачки ни убрзавати ни успоравати. Приликом оцјене нормативне прихватљивости нових социјалних фемининатива треба их разматрати понаособ, јер степен и облик њихове укључености у језички систем, посебно у систем функционалних стилова није у сваком поједином случају исти. Социјални фемининативи новијег поријекла као именички неологизми које предлажу и за које се залажу представници одређених политичких погледа често се не могу сматрати одликом доброг књижевног језика, нпр. *аѿеникиња, аласкиња, алиѿисѿкиња, аѿосѿолка, архимандрѿица, аѿѿролоѿкиња, аѿѿишеѿица, ауѿомобилиѿкиња, бизнисменка, бискуѿица, дефекѿолоѿкиња, ѿерилка*,

џинеколоџикиња, декадентикиња, дипломатскичкиња, експерименталничкиња, електромеханичкичка, ејискојна, ејичарка, ејиногеографскичкиња, инвалидскичкиња, инжењерка, јайначица, камерманка, каллиграфскичкиња, каубојка, легионарка, мејафизичарка, монитерка, омбудсманка, филолоџскичкиња, хирурџскичкиња и сл., осим ако су ушли у ширу употребу и ако су добро уклопљени у систем савременог српског књижевног језика, нпр. балерина, васпјитачица, џимнастичарка, џлумица, настјавница, његовајтељница, пјевачица, пјодавачица, секретарица, учитељница итд.

У савременом српском књижевном језику у усменом изражавању, у разговорном, књижевноуметничком и публицистичком стилу нови социјални феминативи су обично прихватљивији него у другим стиливима, на које би се временом такође могли проширити ако би били неопходни.

§ 95. Дакле, иако су све именице српског језика начелно подијељене у три групе које се традиционално називају мушки, женски и средњи род, иза те три групе именица не стоје досљедно три различита, јасно разграничена и увијек препознатљива значења.

У неким случајевима, који су ријетки, род именице може се одредити према њеном наставку. На примјер, ако именица има у инструменталу јединине наставак *-(j)* то је свакако именица женског рода (уп. *радошћу*, *кошћу*, *сољу*). Већина именичких наставака припада именицама које нису истог рода, нпр. наставак *-а* имају именице женског рода (тип *жена*), али, иако рјеђе, и именице мушког рода (тип *војвода*); наставак *-е* имају именице средњег рода (тип *йоље*) и именице мушког рода (тип *Павле*) итд.

§ 96. Двородне именице су именице које могу имати мушки или женски род, обично уз промјену завршетка, нпр. *аксиом*, *аксиома* – м. р., или *аксиома*, *аксиома* – ж. р.

Двородне именице које значе живо имају граматички род који, као што показује конгруенција с предикатом, зависи од пола онога што оне значе, уп. *Свађалица је заћућала* и *Свађалица је заћућала* (§ 149). Такве именице, када су у предикату, допуштају да субјекат буде било мушког било женског рода такође у зависности од пола особе на коју се именица односи, уп. *Он је свађалица*, *И она је свађалица*.

Међутим, двородне именице на *-ица* које значе живо увијек траже да атрибут, када је уз њих употријебљен, буде у женском роду, тако да њихова двородност ипак није потпуна, нпр. *Он је њознајна свађалица* (не *Он је *њознајна свађалица*).

Двородне именице за неживо имају могућност употребе у једном од два рода, што не зависи од лексичког значења именице, него је избор једног од два рода начелно слободан, нпр. *бомбона*, *бомбоне*... – ж. р., или *бомбон*, *бомбона*... – м. р.; *залоџ*, *залоџа*... – м. р. или *залоџа*, *залоџе*... – ж. р.; *ријейка звијер* – ж. р., или, ријетко и застарјело, *риједак звијер* – м. р.; *минути* – м. р. или, чешће, *минути* ж. р.; *секунд* – м. р. или, чешће, *секунда* ж. р.; *ије високе хриди* – ж. р., али је допуштено и *ије високи хриди* – м. р.; *фасцикла*, *фасцикле*... – ж. р. или *фасцикл*, *фасцикла*... – м. р. У таквим случајевима обично је један род чешћи, док други може бити стилски обиљежен.

Род двородних именица за неживо може зависити од њиховог лексичког значења, нпр. од именице *акти* множина је *актови* (м. р.) у значењу

‘слика нагог тела’, *акѿи* у значењу ‘чин, поступак’, а *акѿи* (м. р.) или *акѿа* (с. р.) у значењу ‘списи’; *бол*, *бола...* – м. р. (за физички бол), или *бол*, *боли...* – ж. р. (за душевни бол).

Слично томе именица *ѿедала* (ж. р.) значи дио неког механизма који се притиска ногом, али ако је то музички механизам, именица је обично у мушком роду – *ѿедал*, *ѿедала...* итд.

Архив (м. р.) или *архива* (ж. р.) равноправно се употребљава у значењима 1. ‘збирка докумената’, 2. ‘одјељење установе у којој се чувају службени списи’, али се само *архив* (м. р.) употребљава у значењу научне установе, нпр. *Архив Србије*, или назива стручног часописа, нпр. *Архив за словенску филологију*.

Напомена 1. – Именица *ѿорила* у једнини је м. р. (*ѿај ѿорила*, *ѿоѿ ѿориле...*), а у множини је ж. р. (*ѿе ѿориле*, *ѿих ѿорила...*).

Напомена 2. – Именица *фак(а)ѿи* има множину *факѿи* (м. р.), али није погрешно ни *факѿа* (с. р.), према латинском.

Напомена 3. – Именица *ѿимѿанзо*, *ѿимѿанза...* или *ѿимѿанза*, *ѿимѿанзе...* у једнини је м. р., а у множини је ж. р. *ѿимѿанзе*, *ѿимѿанза*, *ѿимѿанзама...*

Понекад је употреба двородне именице у једном роду нормативно исправна, а у другом није иако се понекад и тако употребљава, нпр. исправно је *Тулуза* – ж. р. (назив града), а није *Тулуз* – м. р.

Поред тога постоје потпарадигме које су у једнини једног рода, а у множини другог, нпр. јд. *ѿорѿеда* (м. р.), мн. *ѿорѿеда* (с. р.); јд. *фијаско* (м. р.), мн. *фијасци* (м. р.) или *фијаска* (с. р.) и др. (§ 123), али такве именице нису двородне него су хетероклитичне јер имају парадигме у којима се комбинују различите деклинације.

§ 97. Три именичка рода (мушки, женски и средњи), у спрези с категоријама падежа и броја и граматичким значењем аниматности, обухватају више конгруенцијских класа именица у српском језику. Конгруенцијску класу чине именице са истом конгруенцијом, нпр. именице *ѿацијенѿи* и *ѿаѿенѿи* немају потпуно исту конгруенцију (уп. акуз. јд. *ѿоѿ ѿацијенѿа*, али *ѿај ѿаѿенѿи*), као ни *ѿеѿо* и *село* (уп. *ѿај ѿеѿо*, али *ѿо село*) и припадају различитим конгруенцијским класама.

Категорија броја

§ 98. Именице у српском језику имају граматичку категорију броја као парадигматску категорију, у оквиру које се разликовањем облика за једину од облика за множину нешто што је именицом количински означено одређује као једно или као нешто што постоји у количини већој од један.

За неке класе случајева то објашњење ипак не важи, нпр. када се обликом једине означавају неки скупови, било када је ријеч о генеричкој употреби именице у једнини, нпр. *Киѿ је сисар*, *Лимун је боѿаѿи виѿиаминима*, *Човјек је одѿворан за ову ѿланеѿу*, или када је ријеч о збирним именицама, нпр. *сѿијење*, *лицѿе*, *ѿрмље*. У таквим случајевима обликом једине означавају се скупови који имају више од једног члана, али код којих је идеја цјелине важнија од појединачног па се они стога обликом једине и граматички обилежавају као једно, као цјелина.

Облицима јединице се, заправо, увијек означавају појаве које се схватају и представљају као *н е р а ш ч л а њ е н а ц ј е л и н а*, а облицима множине појаве које се схватају као *р а ш ч л а њ е н а ц ј е л и н а*, нпр. *Кишкови су сисари*, *Свијене су биле високе*, *Играчи излазе на терен*.

§ 99. **Именице *singularia tantum*** одступају од општег правила, јер се те именице употребљавају само у јединици, нпр. *Земља*, *Грчка*, *Сремска Каменица*, *Појокайгејел*, *Хиландар*, *Хсинхуа* и др., а ријетко у множини, нпр. *Обје Ане воле кошарку*, *Обишли су све Каменице у Србији*.

Именице *singularia tantum* обухватају властите именице (*Никола*, *Ниш*, *Бемус...*); градивне именице (*млијеко*, *вода*, *злајно...*); збирне именице (*дјечурлија*, *омладина*, *студентарија...*); називе парламената у појединим земљама (*Бундесиаџ*, *Дума*, *Кнесет*, *Рада*, *Сабор*, *Сејм...*); називе војних и сличних ратних операција (*Барбароса*, *Пјеџчана олуја*, *Милосрдни анђео...*); називе особина (*доброћа*, *љепота*, *скромност...*); називе стања (*кома*, *љубав*, *одлучност...*) и, уопште, апстрактне именице, али и неке друге именице (нпр. *интернет*, *скајп*). Највећи дио именица класе *singularia tantum* заправо потенцијално има облике множине, који се ипак ријетко употребљавају, нпр. *У нашој школи било је пет Милица и шест Владимира*.

§ 100. **Именице *pluralia tantum*** су такође функционално неутралне према опозицији једнина/множина. Оне обликом множине могу означавати један предмет или више предмета, нпр. *једне санке* / *све санке*, а да ли је у конкретној реченици ријеч о јединици или о множини, то показује контекст.

Именице *pluralia tantum* обично значе: 1. предмете од два дијела (нпр. *маказе*), 2. градивност (нпр. *мекиње*), 3. властите именице, називе мјеста (нпр. *Пале*), планинских ланаца (нпр. *Али*) и сл., 4. посебно схваћене дане, а понекад и обичаје у вези с њима (нпр. *јокладе*), 5. разне предмете, углавном алатке (нпр. *виле*), 6. разне друге појмове (нпр. *анали*, *мемоари*).

Напомена 1. – Именица *анали* има само множину иако се понекад погрешно среће и у јединици.

Напомена 2. – Именица *новине* (дневни лист) увијек је у множини: *данашње новине*, *из новина*, *Донеси једне новине* (не *Донеси једну новину*).

Напомена 3. – Именице *pluralia tantum* обухватају и неке географске појмове у чијој се употреби понекад гријешу: *Беране*, дат.-лок. множине: *у Беранама* (не *у Беранима*); *Делфи*, *из Делфа*, *у Делфима*; *Кремна*, *из Кремана*, *у Кремнима*.

Напомена 4. – Умјесто *Бахами* боље је *Бахаме* или *Бахама* (или *Бахамска острва*).

Напомена 5. – Именица *Гњилане* има само једину. Зато није исправно *у Гњиланама*, него *у Гњилану*.

Напомена 6. – Именица *Пљевља* има само множину средњег рода. Зато није исправно *Пљевље* (а ни *Плевље* нити *Плевља*).

Напомена 7. – Именица *Ужице* има само једину. Зато није исправно *у Ужицама*, него *у Ужицу*.

§ 101. Множина градивних и апстрактних именица није уобичајена, а када се употријеби, обично се односи на различите врсте исте материје, нпр. *минералне воде Србије*, или на различите ситуације са истим доминантним стањем или особинама, нпр. *све њене љубави*.

§ 102. Када уз градивну или збирну именицу треба употријебити број, онда се у конструкцију с таквим именицама уводи *п а р т и к у л а р и з а т о р* као назив јединице мјере, нпр. *двје к у њ и је ш и б и ц а , њ и р и ч а ш е в о д е , ч е њ и р и г л а в и ц е к у њ с а*.

§ 103. Поред једнине и двојине, као два основна облика и значења граматичког броја, српски језик има и н у м е р и ч к у м н о ж и н у . То су посебни облици множине који се употребљавају у конструкцији именице с неким бројем.

§ 104. **Мала нумеричка множина**, или **паукал**, поријеклом од облика двојине, али са значењем ширим од значења двојине, употребљава се у конструкцијама са бројевима *два , њ и р и , ч е њ и р и , о б а* (= паукални бројеви) и вишечланим бројевима који се завршавају на *два , њ и р и , ч е њ и р и*, нпр. *д в а д е с е њ д в а*. Паукал је у номинативу најчешће формално једнак генитиву једнине (о посебним случајевима в. даље), што је граматичка хомонимија, нпр. *д в а с њ и д е њ и њ а , њ и р и њ и р и њ и њ е љ а* и сл., уп.

Основна множина, плурал: *с в и с њ и д е њ и њ и , с в и х с њ и д е њ а њ а , с в и м с њ и д е њ и њ и м а . . .*

Мала нумеричка множина, паукал: *д в а с њ и д е њ и њ а , д в а ј у с њ и д е њ а њ а , д в а м а с њ и д е њ и њ и м а . . .*

Промјена паукала разликује се од промјене плурала само у номинативу, док су остали падежи тих двију промјена исти, нпр. *с а њ и р и м а с њ и д е њ и њ и м а* као с *н о в и м с њ и д е њ и њ и м а*.

Паукални бројеви (*два , њ и р и , ч е њ и р и , о б а* и они који се завршавају на *два , њ и р и , ч е њ и р и*) често се употребљавају као непромјенљиве ријечи, посебно у разговорном стилу. У конструкцијама с тако употријебљеним паукалним бројевима и паукал се употребљава само у облику номинатива, нпр. *с а њ и р и с њ и д е њ и њ а , о њ и р и с њ и д е њ и њ а* и сл.

У конструкцији с паукалним обликом именице паукални облик показне замјенице (нпр. *њ а д в а с њ и д е њ и њ а*) или опште замјенице (нпр. *с в а њ и р и с њ и д е њ и њ а*) ни је х о м о н и м и ч а н генитиву једнине (нпр. *њ о г , с в о г*) тих замјеница, што додатно потврђује посебност паукала у односу на генитив једнине.

Напомена 1. – У говору се понекад чује употреба непаукалног облика умјесто паукалног, што је погрешно, нпр. треба: *23 члана*, или *Засадили смо чак 1.184 сџабла*, а не *23 чланова* нити *Засадили смо чак 1.184 сџабала*.

С друге стране, погрешно је и употријебити паукални облик на мјесту непаукалног иако разлика може бити само у нагласку, нпр. исправно је: *њлањињињи 100 дњнњрњ*, а не *њлањињињи 100 дњнњра*.

Напомена 2. – Треба избјегавати и погрешну употребу замјеничког облика у конструкцији са паукалним бројевима. На примјер, исправно је: *сва ња 73 сџуденања*, или *моја 104 швајцарска франка*, а погрешно је: *свих њих 73 сџуденања*, *мојих 104 швајцарских франака* и сл.

§ 105. **Велика нумеричка множина** је облик у којем се налази именица у конструкцијама с непаукалним бројевима – од *њењ* навише, осим оних који се завршавају паукалним бројевима, и који је формално једнак облику генитива множине, а функционално представља непромјенљиви облик множине који се употребљава с непаукалним бројевима, уп.

Основна множина, плурал: *ѿи сѿуденѿи, од ѿих сѿуденаѿа, ка ѿим сѿуденѿима...*

Велика нумеричка множина: *ѿеѿ сѿуденаѿа, од ѿеѿ сѿуденаѿа, ка ѿеѿ сѿуденаѿа...*

Према томе, у српском језику у оквиру категорије именичког броја постоје два основна броја (једнина и множина) и два нумеричка броја (мала и велика нумеричка множина).

§ 106. Именичка категорија броја је морфолошка категорија јер се изражава морфолошким средствима (прије свега, наставцима), али је број такође синтаксичка категорија, јер се испољава у синтакси, нпр. у конгруенцији: облик за број у којем се налази промјенљива именица тражи да и придјев који уз њу стоји у функцији атрибута буде у истом броју, нпр. *лијеј дан – лијеји дани*. С обзиром на то, категорија именичког броја је морфосинтаксичка категорија.

§ 107. Значење броја у српском језику понекад се исказује и другим средствима, нпр. суплетивно – промјеном именичке основе (уп. *човјек – људи*), или суфиксално, нпр. граматички суфикс *-ин*, иако није наставак и припада свим облицима основе у једнини именица са значењем етничке, статусне и сличне припадности (*ѿрађанин, Јерменин, хришћанин...*), има значење једнине и зато се не употребљава у множинским облицима истих именица (*ѿрађани, Јермени, хришћани...*), а граматички суфикс *-ов-* или *-ев-* (нпр. *ѿрадови, крајеви*) може бити употријебљен само у саставу основе у множинским облицима одговарајућих именица (§ 114).

Напомена 1. – Именице *Јеврејин, Јерменин, Циђанин* у једнини имају суфикс *-ин-* на крају основе. (Правопис допушта и облик *Јевреј*.)

Напомена 2. – Именица *Јерменин* (придјев *јерменски*) јесте традиционални српски назив за представника датог народа и нема разлога да се, према јерменском изговору, замијени ријечју *Арменин* (придјев *арменски*). (Правопис облик *Јерменин* сматра необичним.)

Напомена 3. – Данас се сматра политички исправним употребљавати именицу *Ром* умјесто *Циђанин* иако се у насловима и садржају више дјела високе књижевне и научне вриједности, посвећених том народу, употребљава етноним *Циђани* без икаквог негативног призвука (А. Пушкин, Ф. Г. Лорка, Т. Ђорђевић, М. Филиповић и др.).

Напомена 4. – Именица *Грузин* (боље него *Грузијац*) задржава исту основу и у множини: *Грузини*. Исту морфологију има именица *Русин* – множина *Русини*.

Категорија аниматности

§ 108. Категорија аниматности (живог или неживог) у граматици именица испољава се у томе што је у једнини именица мушког рода на *-Ø* акузатив једнак генитиву ако именица значи живо (или оно што је по нечему слично живом), а ако именица значи неживо, акузатив је, по правилу, једнак номинативу, нпр. *Види ученика* који отвара *уѿбеник*.

Именице се не могу мијењати по категорији аниматности као што се мијењају по падежима, јер је категорија аниматности, као, на примјер, и категорија именичког рода, селективна, а не парадигматска категорија. Именице мушког рода с наставком на *-Ø* у номинативу једнине имају у

једнини или обиљежје живог или обиљежје неживог као одлику своје промјене, а друге именице такво обележје у једнини немају. На синтаксичком плану именичка категорија живог или неживог испољава се у особини именица да траже да им се зависни синтаксички елементи конгруенцијски прилагођавају у погледу изражавања живог или неживог, уп. *Види ѿоѣ шамѿиона*, али *Види ѿај шамѿон*.

У српском језику се категорија аниматности никада не испољава у множини, уп. *Виде шамѿионе, Једу шамѿиѿоне*.

§ 109. Поред именица које заиста значе нешто живо, на граматички сличан начин понашају се и неке именице које не значе живо, нешто што према извјесној особини личи или подсјећа на живо, нпр. *Носе мрѿиваца*, али *Гледа сѿари мадрац*; тако и *видјетѿи мрѿиваца*, *ѿокојника*, *ѿајаца*, *луѿка* и сл., уп. *Имали су роба* и *Имају робоѿа*. Ипак, именице као *косѿур*, *леш*, *скелетѿи* ни у граматичком погледу немају одлике именица за живо.

Именице мушког рода које су називи за биљке и групе живих бића у погледу категорије аниматности једнаке су именицама за неживо, нпр. *браѿѿи маслчак*, *сликаѿѿи сунцокретѿи*, *ѿослаѿѿи баѿаљон*.

Као да су у питању називи за жива бића, понашају се и именице мушког рода које значе имагинарна бића, нпр. *видјетѿи вамѿира*, *духа*, *вјешца*, именице које значе месо од неког живог бића, нпр. *скуватиѿи зеца*, *шара-на*, *ѿијетѿла*, често и називи објеката који носе имена људи, нпр. *уѿи у „Рускоѣ цара“* (ресторан), *чекаѿѿи „Пеѿра Великоѣ“* (брод), *наѿисаѿѿи „Обломава“* (роман); такође – називи адута у картама, када су мушког рода, нпр. *баѿиѿѿи аса*, *краља* и *жандара*, називи шаховских фигура, када су мушког рода, нпр. *ѿојесѿѿи ѿоѿа*, *даѿѿи коња*, *маѿиѿираѿѿи краља* и неке друге именице. Супротно случајевима када називи за нешто неживо имају граматичке одлике именица за живо (нпр. забранити *„Окованоѣ ѿаѿка“* – лист), у српском језику има и оваквих примјера: *куѿѿѿѿи „Јез“* (лист), *чиѿѿѿѿи „Крокодил“* (лист) и сл.

Облик именице која може имати и аниматно значење (живо или као живо) и инаниматно значење (неживо или као неживо) зависи и од тога у којем је значењу именица употријебљена, уп. *Није ухваѿѿио рака*, али *Нема рак*.

Акузатив назива мјеста насталих према именима људи има облик за неживо, нпр. *ѿуѿѿоватиѿи у Свеѿѿозар Милетѿѿић*, *ѿѿи на Свеѿѿи Сѿефан*.

У називима оних бића која не одговарају представи просјечног говорника о типичним животињама (ако се не крећу или ако су микроскопске величине) користи се инаниматни облик именице, нпр. *извадиѿѿи из мора сунђер*, *изоловатиѿи баѿил*, *униѿѿѿѿѿѿи микроб*.

На по м е н а . – Називи аутомобила, компјутера и различитих апарата, као и називи спортских тимова, када су мушког рода, у акузативу имају облик као називи за неживо (нпр. *Продаје мерцедес*, *Имао је аѿари* и *комодор* [марке компјутера], *Побиједили су „Парѿѿизан“*), али се у разговорном стилу допушта акузатив једнак генитиву, нпр. *Продаје мерцедеса*, *Имао је аѿарија* и *комодора*, *Побиједили су „Парѿѿизана“*.

У конструкцијама с предлозима препоручује се да акузатив именица које значе спортске тимове и марке аутомобила и техничких апарата буде једнак номинативу, нпр. *Навија за „Парѿѿизан“*, *Сео је у мерцедес*, *Баѿѿо је ѿоѿлед на сѿари ѿежо*.

Категорија падежа

§ 110. Падеж је најразвијенија граматичка категорија именица у српском језику која показује односе међу дијеловима реченице и њихова значења.

У српском језику скоро све именице имају падежне облике, мада постоје и непромјенљиве именице, нпр. многа женска презимена, уп. *Мира Пејров, Мире Пејров, Мири Пејров...* итд.

Напомена. – Када се основа женских презимена на *-ић* прошири суфиксом *-к-* (нпр. *Пејровићка*) или *-ев-* (нпр. *Пејровићева*), што нема значење припадности оцу или мужу, такво презиме је промјенљиво, нпр. *Пејровићка, Пејровићке...; Пејровићева, Пејровићеве...*

У традиционалној и школској граматици и вокатив се сматра падежом, иако се вокатив и синтаксички, и семантички, и прагматички видљиво разликује од категорије падежа, као засебна граматичка категорија (в. § 87).

§ 111. Као средство за идентификацију падежа традиционално се употребљавају падежни облици упитне замјенице *ко* (за жива бића) односно *шта* (за ствари):

Номинатив: <i>ко? шта?</i>	<i>браћ-Ø сач-Ø слик-а нић-Ø</i>
Генитив: (<i>од</i>) <i>кога? (од) чега?</i>	<i>браћ-а сач-а слик-е нић-и</i>
Датив-локатив: (<i>о</i>) <i>коме? (о) чему?</i>	<i>браћ-у сач-у слиц-и нић-и</i>
Акузатив: (<i>у</i>) <i>кога? (у) шта?</i>	<i>браћ-а сач слик-у нић</i>
Инструментал: (<i>с</i>) <i>киме? (са) чиме?</i>	<i>браћ-ом сач-ом слик-ом нић-и</i>

Правилан одговор на та питања (осим за вокатив, за који се не може поставити питање) даје тражени падежни облик именице.

§ 112. Наведени падежи имају облике који се, најчешће, разликују од облика свих других падежа. Датив и локатив су у историји српског језика били засебни падежи, с различитим облицима, али су се данас у наставцима сасвим изједначили (сем код личних замјеница, гдје датив има енклитичке облике, а локатив их нема), а скоро увијек и у нагласку. Зато у морфолошком погледу у савременом српском књижевном језику датив и локатив нису два падежа, него један морфолошки падеж датив-локатив, који може имати различита значења и функције.

С друге стране, у падежном систему постоји и падежна хомонимија, која се испољава у чињеници да понекад два или три падежа, у сразмјерно мањем броју случајева, имају исти облик, нпр. *Штампач је овдје* (номинатив), *Кућу је штампач* (акузатив), *Сједи поред браћа* (генитив), *Чује браћа* (акузатив) и сл.

Значења и употреба падежа описани су у овој граматици у глави о синтакси падежа.

Именице према нићу промјене

§ 113. Сви граматички облици ријечи чине њену **парадигму** (тј. образац система граматичких облика). Парадигма ријечи, као општији појам, обухвата **деклинације** (парадигме именских ријечи) и **конјугације** (парадигме глагола). Парадигма именске ријечи или глагола традиционално се назива **промјена**, а укупност свих наставака исте промјене чини **флекс**

сију (§ 73). У српској граматичкој традицији именице се обично дијеле на три или четири основне деклинације и велики број именских потпарадигми и њихових варијаната.

У савременом српском књижевном језику могу се, са становишта категорије рода, разликовати три општа типа именичких деклинација и већи број њихових потпарадигми и варијаната. Деклинацијске варијанте се међусобно разликују понеким наставком или нагласком.

Основне деклинације именица у српском језику издвајају се према роду и наставцима, при чему се обично прво гледа наставак у номинативу једине.

Прву именичку деклинацију имају именице које су мушког или средњег рода, нпр. *студент*, *слово*. Именице прве деклинације које су мушког рода имају у номинативу једине наставак -Ø (нпр. *ученик*), или -*о* (нпр. *Гојко*), или -*е* (нпр. *Павле*). Именице прве деклинације које су средњег рода имају у номинативу једине наставак -*о* (нпр. *село*), или -*е* (нпр. *море*).

Другу деклинацију имају именице које су женског или мушког рода, нпр. *риба*, *судија*. Именице друге деклинације имају у номинативу једине наставак -*а* (нпр. *невјеста*, *младожења*). У неким случајевима лексички иста именица друге деклинације може бити женског или мушког рода (нпр. *џа свађалица*, *џај свађалица*).

Трећу деклинацију имају именице искључиво женског рода које се у номинативу једине завршавају на наставак -Ø, нпр. *вијест*.

Деклинације имају и промјену у граматичком броју (једнина/множина). Мањи дио именица нема промјену у броју него се употребљава само у једнини (нпр. *космос*) или само у множини (нпр. *враћа*).

Именичке деклинације се разликују и према томе да ли су наставци у њима типично именички (супстантивни) или нису.

§ 114. Супстантивни тип промјене обухвата наставке и промјене у основи који су карактеристични, прије свега, за именице, нпр. *жена*, *жене*, *жени...*; *муж*, *мужа*, *мужу...*; *дијете*, *дјетиња*, *дјетињу...*; и сл.

§ 115. Адјективни тип промјене обухвата наставке који су карактеристични прије свега за придјеве. Таквих је именица у српском језику сразмјерно мање, нпр. *дежурни*, *пожарни*, *Бачка*, *Словачка*, *Шкојска*, *Норвешка*, *Рацка*, *Гроцка*, *Макарска* итд. Прелазак других врста ријечи (прије свега, придјева) у именице зове се супстантивизација (поименичавање). Неке именице постале од придјева супстантивизацијом су изгубиле адјективни тип деклинације и сада имају супстантивну деклинацију (нпр. *зло*, *зла*, *злу...*), а неке именице које су постале од придјева су задржале адјективни тип парадигме (нпр. *дежурни*, *дежурно*, *дежурном...*).

Напомена 1. – Исправно је у *Гроцкој*, а не у *Гроцки*.

Напомена 2. – Исправно је у *Рацкој*, а не у *Рацки*, када је ријеч о области. Исправно је у *Рацки*, а не у *Рацкој*, када је ријеч о насељу.

Многа словенска презимена у српском језику припадају адјективном типу парадигме, нпр. *Бинички*, *Конески*, *Лазански*, *Лисински*, *Мушички*, *Троички*, *Црњански*, што важи и за презимена словенског поријекла која носе припадници других народа, нпр. *Вранички*, *Крајски*, *Чомски*.

На помена. – Трубецки је боље него Трубецкој (тако и друга руска презимена са суфиксима *-цк-*, *-ск-* и изворним наставком *-ој*, нпр. *Крамски*). Ако у основи презимена на *-ој* нису суфикси *-цк-*, *-ск-*, тада у српском језику *ој* припада основи, нпр. *Садовој, Садовоја, Садовоју; Корчној, Корчноја, Корчноју*.

Адјективну парадигму имају и неке именице које су постале од партиципа, нпр. *окривљени, оишужени, њредсједавајући, дољеиошйисани*.

На помена. – Умјесто *дољеиошйисани* (у административном стилу), често је довољно написати *йошйисани*, а ако се жели наглашено упутити на потпис који је на крају текста, онда је исправно и *доље йошйисани*.

§ 116. Супстантивно-адјективни тип промјене обухвата како наставке који припадају супстантивној парадигми тако и наставке који припадају адјективној парадигми. Такву парадигму имају словенска (али не српска) женска презимена са суфиксом *-ин-*, *-ов-* или *-ев-*, нпр. *Сњежина, Лацкова, Георџијева*. У таквим парадигмама већина наставака припада супстантивној промјени, а адјективној промјени припадају наставке датива-локativa и инструментала, уп. ном. *Ана Сњежина*, ген. *Ане Сњежине*, дат.-лок. *Ани Сњежиној*, ак. *Ану Сњежину*, INSTR. *Аном Сњежином*. Такву промјену у српском језику имају и руски женски патроними (имена по оцу), нпр. *Ана Пејировна, Ане Пејировне, Ани Пејировној, Ану Пејировну, Аном Пејировном*.

Српска женска презимена са суфиксима *-ин-*, *-ов-* или *-ев-* су непромјенљива и завршавају се нултим наставком, нпр. *Вера Боцков*. Да је у питању женско презиме, види се из женског имена и/или промјенљивог атрибутива који уз такво презиме стоји, нпр. *колеџиница Вера Боцков, колеџинице (Вере) Боцков; ѓосйођи (Вери) Боцков...* итд. Таква презимена се у српском језику не употребљавају самостално, без имена, односно без промјенљивог атрибутива са облицима за женски род.

На помена 1. – У инструменталу једнине мушког рода презимена са суфиксима *-ин-*, *-ов-/ев-* постоји употребна двојност наставка (говори се и пише, на примјер, и *с Миљановом* и *с Миљановим*). Пошто је у питању именица (придјевског порекла), а не придјев, препоручује се да се предност даје употреби именичког наставка *-ом* (дакле, *с Марком Миљановом, с Пејром Ковачевом, са Симом Токином* итд.), која не искључује могућност употребе инструментала с наставком *-ин* (*Миљановим, Сремчевим, Токиним* и сл.) ако говорник због нечега жели да том наставку да предност, нпр. да би облик био онакав какав се користи у завицају онога чије је то презиме.

Друга словенска презимена са истим суфиксима (нпр. *Пушкин, Тјуићев, Младенов, Леков*), имају именички наставак и у инструменталу, дакле, исправно је: *с Пушкином, с Тјуићевом, с Младеновом, с Лековом*.

На помена 2. – Српска женска презимена са суфиксима *-ов-/ев-* и *-ин-* непромјенљива су и завршавају се једним од тих суфикса (*Мира Боцк-ов, Рада Сремч-ев, Светилана Том-ин*), за разлику од презимена из других словенских језика која имају исте суфиксе *ов-/ев-* и *-ин-*, и која су промјенљива, а у номинативу имају наставак *-а* (нпр. *Елена Боцкова, Ана Карењина, Милица Пеева*).

Пошто у српском језику презимена немају женски род чак ни када се односе на особе женског пола (осим ако су из других словенских језика, нпр. *Тойолињска, Падучева, Халујова*), срећу се граматичке рогобатности типа *Пецић је љо љошврдила, Јанковић је добро љочела друђи сеј* и сл. Да би се оне избегле, уз

презиме се наводи име, нпр. *Јелена Јанковић је добро њочела*, или нека титула, нпр. *Госпођа Пешић је њо њоћврдила*. У дужим текстовима такво понављање дјелује неприродно, поготову ако се више пута помиње иста личност. (С мушкарцима таквих тешкоћа нема: у почетку се наведе име и презиме, ако треба и титула, а у каснијим приликама та мушка особа може се означавати само презименом.) Друга могућност је да се презимену женске особе дода *-ева* или *-ка*. Некада је први суфикс важио за девојке, а други за удате жене. У савременом српском књижевном језику та разлика се више не прави, али *-ка* звучи фамилијарно и одлика је разговорног стила (нпр. *Пешићка је њо њоћврдила*, *Јанковићка је боље сервирала од Ивановићке*). И суфикс *-ев-а* (*-ов-а*) својствен је разговорном изражавању, а среће се и у публицистичком стилу, када се додаје на нека страна једнословна или двословна презимена несловенског порекла, нпр. *Меркелова* (за Ангелу Меркел), *Рајсова* (за Кондолизу Рајс), *Ешћионова* (за Кетрин Ештон), али за сада без чврстог правила. У савременом српском језику у току је функционално-стилско проширивање употребе презимена за жене у облику који је женског рода. Изван тога процеса остаје званично изражавање, административни и научни стил.

Напомена 3. – Српска женска презимена на *-а* у номинативу, а без суфикса *-ин-*, или *-ов-/-ев-* у основи (нпр. *Чиџоја*, *Шумоња*, *Цамоња*, *Мичеџа*, *Шујица*, *Ребрача*, *Јежина*, *Рукавина*, *Кривокућа* и сл.) у једнини имају промјену, нпр. *Говорили су о колеџиници Јелени Чиџоји, дојис колеџинице Олге Шумоње, молба џоспође Ане Цамоње*, а у множини су та женска презимена непромјенљива, нпр. *Ујознала се са браћом Јовановићима и сесћирама Зораја*.

Напомена 4. – Руска презимена *Зверјов* и *Соловјов* погрешно је замјењивати облицима *Зверев*, *Соловјев*, као што се исправно употребљава *Горбачов*, *Рубљов*, *Трубачов*, *Хрушчов* (иако се у руском пише *Горбачџев*, *Рублџев*, *Трубачџев*, или *Горбачев*, *Рублев*, *Трубачев*).

Руско презиме *Фјодоров* погрешно је замјењивати обликом *Федоров*.

Код презимена на *-ин-*, *-ов-* или *-ев-* у множини (која се рјеђекористи и прије се односи на чланове исте породице, на презимењаке) преовлађују наставци адјективне парадигме, уп. ном. *Пушћини*, ген. *Пушћиних*, дат.-лок. *Пушћинима*, ак. *Пушћине*, инстр. *Пушћинима*, нпр. *Ујознао сам све Појовиће и Рисћине у њом селу, Обраћио сам се свим Појовићима и свим Рисћинима, Од свих Појовића и Рисћиних добио сам одџовор* и сл.

§ 117. Непромјенљиве именице су у српском језику малобројне, али се њихов број повећава. То су најчешће нека имена и презимена страног поријекла.

Поред српских женских презимена (§ 110), непромјенљива су највећим дијелом женска имена преузета у српски језик из других језика, нпр. *Инес*, *Нивес*, *Брижџи*, *Кайрин*, *Франсоаз*, *Цејн*, *Доройи*, *Инџрид*, *Али*, *Кајоко*, *Ин-кјонџ*, *Сун-ми* сл. Такве именице немају падежне наставке, па према томе ни било какву промјену. У којој су падежној функцији употребљене?, види се из контекста њихове употребе, нпр. *Ујознао се са Брижџи Рено, с Ким Ин-кјонџ и са Али Мекдоналд*.

Напомена. – Женска имена из француског језика која се завршавају на сугласник могу се граматички адаптирати додавањем наставка *-а* у номинативу и укључивањем у одговарајућу супстантивну парадигму, нпр. *Брижџија*, *Брижџије*, *Брижџији*... Таква граматичка адаптација се препоручује, али није обавезна.

Нека страна мушка имена и презимена такође су непромјенљива, нпр. *Франсоа Мишџеран*, од *Франсоа Мишџерана*, *Франсоа Мишџерану* итд. (промјену има само презиме); или *Ежџен Делакроа*, од *Ежџена Делакроа*, *Ежџену Делакроа...* (промјену има само име).

Напомена 1. – Погрешно је страна имена (европска или поријеклом европска) која имају промјену остављати непромјенљива када се употребе испред презимена или испред придјева изведеног од презимена, дакле исправно је *ио Жилу Верну* (не *ио Жил Верну*), *иџсма Реја Чарлса* (не *Реј Чарлсова иџсма*).

Напомена 2. – Несловенска презимена за мушка лица која су промјенљива у јединици, обично су непромјенљива у множини, нпр. *Леон Барух*, *Леона Баруха* итд., али од *браће Барух*, од *џосиоде Барух* и сл. Зато је, на примјер, погрешно рећи *улица браће Баруха*, а исправно је *улица браће Барух*. Словенска презимена за мушка лица промјенљива су и у множини, нпр. *браћа Недићи* (*браће Недића*, *браћи Недићима*), *иџезимењаџи Пеиџровићи*, *браћа Кармазови* и сл.

И презимена мушкараца преузета из неких азијских језика (кинески, јапански, вијетнамски, корејски...) у српском језику су непромјенљива, нпр. *Денџ Сјаоџинџ* (са *Денџ Сјаоџинџом*), *У Ну* (са *У Нуом*), *Хо Ши Мин* (ка *Хо Ши Мину*), *Ким Сонџ-хван* (са *Ким Сонџ-хваном*), *И Ки-џек* (о *И Ки-џеку*) и сл. Презиме је у наведеним примјерима дато испред имена, сагласно културној традиџији којој та имена и презимена припадају.

Непромјенљиве именице су и називи неких далеких народа и племена када се завршавају на *е*, *и*, *о*, *у*, нпр. *Масаи*, *И*, *Хоџи*, *Ндебеле*, *Банџу*, *Зулу*.

По изузетку у српском језику и неке заједничке именице могу бити непромјенљиве, нпр. *вјерују* (средњег рода), уп. *То је наше вјерују*, *Уџознао их је са својим вјерују* и сл.

Непромјенљиве су и неке скраћенице, а неке су промјенљиве. За промјену словних скраћеница важе оквирна правила дата у *Правоџису срџскоџа језика* (2011), т. 181. Претежно су непромјенљиве оне скраћенице у којима је основна именица женског рода, нпр. *СКЗ* (Српска књижевна задруга), *ЕУ* (Европска унија), *РРА* (Републичка радиодифузна агенџија). Код њих се скраћени облици користе само у писању, док се у говору употребљава цио израз, или само основна именица (нпр. *Академија*, *Задруга*).

Називи који се и у говору јављају у скраћеном облику мијењају се као именице мушког рода, било да се изговарају по нашим или по страним именима слова, нпр. ПТТ, из ПТТ-а (изг. *иџе иџе иџе*, *иџе иџе иџе*), *Си-Ен-Ен*, *Си-Ен-Ена* итд., или да се изговарају као цијеле ријечи, нпр. *ЈАТ*, *ЈАТ-а*, *НИН*, *НИН-а*, *КФОР*, *снаџе КФОР-а* и сл. Неке од њих (тзв. вербализоване скраћенице) пишу се као обичне ријечи (с великим почетним словом) и без цртице испред падежног наставка: под заштитом *Унеска*, на *Биџе-џу*, чланица *џифе*. За скраћенице у честој употреби временом постаје чешћи овај други изговор, па се каткад морају допустити као исправне обје могућности: у *НОБ* (изг. у народноослободилачкој борби), и у *НОБ-у* (изг. у *ен-о-беу*), члан *ДС-а* (изг. члан *Демокраџиске сџиранке*, или члан *де-еса*). С вербализацијом ипак не ваља претјеривати, па искључиво писане облике скраћеница као у *САД*, из *УН* не треба замјењивати са „у САД-у“ „из УН-а“ и сл.

На помена 1. – *Унеско* се пише с великим првим словом и мијења се као српске именице на -о: *Унеско, Унеска, Унеску* итд., али је допуштено и писање у изворном облику *UNESCO, UNESCO-a, UNESCO-у* итд.

На помена 2. – *СПЦ* је само скраћено писање од *Српска ђавославна црква*. У косим падежима писање остаје неизмијењено. Погрешно је из *СПЦ-а, у СПЦ-у* и сл.

Скраћенице на завршно А су непромјенљиве када се пишу великим словима (нпр. *Не сарађује са ЦИА, Прочитао је саопштење ЕТА*), а промјенљиве су када је велико само прво слово у таквим скраћеницама, нпр. *Не сарађује са Циом, Прочитао је саопштење Еџе*.

§ 118. Граматичка хомонимија именичких облика представља очљиву особину морфологије именица. Граматичка хомонимија испољава се у томе да исти облик именице често има различите функције и значења у зависности од функције с којом је употријебљен и контекста у којем је употријебљен. У морфологији именица у српском језику постоје нека досљедна подударана граматичких облика:

– Облици за датив и локатив једнине су се међусобно изједначили, уз малобројне акценатске разлике које су данас претежно застарјеле (§ 40).

– У множини, облици за датив, инструментал и локатив увијек су једнаки.

– Облик за акузатив једнине једнак је номинативу за све именице средњег рода, за именице мушког рода које означавају неживе појмове, као и за именице женског рода у множини.

– Вокатив је у једнини једнак номинативу за именице средњег рода, а у множини за све именице.

Поред тих, најважнијих граматичких хомонима, постоје и специфичнији случајеви, о којима ће бити ријечи на одговарајућим мјестима описа граматике именица који слиједи.

ИМЕНИЧКЕ ДЕКЛИНАЦИЈЕ

§ 119. Основне именичке деклинације именица у српском језику јесу:

I. Прва деклинација: парадигме типа извор или слово. Ту су именице мушког рода с нултим наставком у ном. јд. (-Ø), нпр. *извор-Ø* (али ген. јд. *извор-а*), и именице средњег рода с наставком -о или -е у ном. јд., нпр. *слово, њоље*.

II. Друга деклинација: парадигме типа кућа. Ту су углавном именице женског рода с наставком -а у ном. јд., нпр. *кућ-а*, ген. јд. *кућ-е*, знатно рјеђе и именице мушког рода са истим наставком -а у ном. јд., нпр. *војвод-а*, ген. јд. *војвод-е*.

III. Трећа деклинација: парадигме типа ријеч. То су именице женског рода с нултим наставком у ном. јд. (пише се -Ø), нпр. *ријеч-Ø*, а ген. јд. *ријеч-и*.

Прва деклинација

§ 120. У прву деклинацију, која је најсложенија, спадају именице мушког рода које у номинативу једнине имају нулти наставак (-Ø) и именице средњег рода с наставком -о или -е. И једне и друге именице имају

претежно исте наставке, а разлике међу деклинацијама именица прве и друге групе зависе од следећа два основна правила:

(а) Код именица мушког рода акузатив једнине је једнак генитиву ако именица означава људско биће или животињу (*докиџор, коњ*), а није збирног значења (*народ, џук, чојор* и сл.). Акузатив једнине именица прве деклинације једнак је номинативу ако именица означава нешто неживо или биљку (нпр. *сиџуб, орман, јаблан*) или колектив живих бића (*народ, џук, чојор* и сл.). С друге стране, именице као *мриџвац, џокојник, робоџи* имају акузатив једнине као именице за живо (§ 109).

(б) Све именице средњег рода имају једнаке облике за номинатив, акузатив и вокатив и у једнини и у множини.

Именице мушког рода

§ 121. Поред поменуте разлике између именица мушког рода за живо и за неживо, њихова промјена зависи, прије свега, од посљедњег сугласника основе, а понекад и од самогласника испред њега, или од неких других околности, о чему се више говори у следећим параграфима, посебно у вези са појединим падежима. Уп. основне парадигме именица прве деклинације:

Једнина

Живо		Неживо		
непалатал	палатал	непалатал	палатал	
Н	<i>дџкиџор-Ø</i>	<i>џриџаџиель-Ø</i>	<i>авиџн-Ø</i>	<i>чџкиџ-Ø</i>
Г	<i>дџкиџор-а</i>	<i>џриџаџиель-а</i>	<i>авиџн-а</i>	<i>чџкиџ-а</i>
Д-Л	<i>дџкиџор-у</i>	<i>џриџаџиель-у</i>	<i>авиџн-у</i>	<i>чџкиџ-у</i>
А	<i>дџкиџор-а</i>	<i>џриџаџиель-а</i>	<i>авиџн-Ø</i>	<i>чџкиџ-Ø</i>
В	<i>дџкиџор-е</i>	<i>џриџаџиель-у</i>	<i>авиџн-е</i>	<i>чџкиџ-у</i>
И	<i>дџкиџор-ом</i>	<i>џриџаџиель-ем</i>	<i>авиџн-ом</i>	<i>чџкиџ-ем</i>

У множини нема разлика између деклинација именица за живо и за неживо нити између оних с палаталним и оних с непалаталним крајњим сугласником основе, тако да све наведене именице имају наставке по истом обрасцу

Множина

Н	<i>дџкиџор-и</i>
Г	<i>дџкиџор-а̄</i>
Д-Л	<i>дџкиџор-има</i>
А	<i>дџкиџор-е</i>
В	<i>дџкиџор-и</i>
И	<i>дџкиџор-има</i>

Првој деклинацији припадају и многе скраћенице (§ 644), нпр. *ДС*, *ДС-а...*; *ДСС*, *ДСС-а...*; *СРС*, *СРС-а...*; *БЕМУС*, *БЕМУС-а* и сл.

Напомена 1. – У неким случајевима иста именица има дублетне облике – промјену са дужом основом која се завршава тврдим сугласником (нпр. *барџум*), али је допуштена и промјена са краћом основом која се завршава палаталним *ј* (нпр. *барџиј*). У српском језику постоји неколико стотина таквих именица (нпр. *акваријум*, *асиролабијум*, *аџиријум*, *аудиџиријум*, *иридијум*, *камбијум*, *криџеријум*, *наџиријум*, *ниобијум*, *оџијум*, *санџиријум*, *силицијум*, *симџозијум*, *сиџадијум*, *сџиронџијум*, *џераријум*, *уранијум*, *хармонијум*, *хелијум*, *хербаријум*), од којих су многе стручни термини.

Напомена 2. – Дублетне облике има и именица *џеније* (чешће) и *џениј* (рјеђе). Међу тим облицима може се правити разлика у значењу и тада то није морфолошки дублет исте ријечи, него су то двије именице: *џеније* ‘оштроумна особа’ и *џениј* ‘дух (мјеста, времена и сл.)’.

§ 122. Множина са продуженом основом (дуга множина). Већина једносложних именица мушког рода и многе двосложне именице мушког рода с нултим наставком у ном. јд., добијају у множини испред падежног наставка уметак *-ов-*, односно послије палаталног сугласника *-ев-*, нпр. *фајл* – *фајлови*, *џањ* – *џањеви*.

Табела бр. 2

Множина

Н	<i>сџн-ов-и</i>	<i>мџж-ев-и</i>
Г	<i>сџн-џв-џ</i>	<i>мџж-џв-џ</i>
Д-Л	<i>сџн-ов-има</i>	<i>мџж-ев-има</i>
А	<i>сџн-ов-е</i>	<i>мџж-ев-е</i>
В	<i>сџн-ов-и</i>	<i>мџж-ев-и</i>
И	<i>сџн-ов-има</i>	<i>мџж-ев-има</i>

Понекад се и послије крајњег сугласника коријенске морфеме *-ц-*, *-с-*, *-з-*, *-р* или *-џ-* у основи именица прве деклинације јавља аломорф *-ев-*, нпр. *виц-ев-и*, *нос-ев-и* (поред *нос-ов-и*), *мраз-ев-и* (поред *мраз-ов-и*), *џуџ-ев-и* (али *босови*, *блоџови*, *виорови*, *резови*, *сајџови*). Такође *млазеви*, *џојасеви*; *сиреви*, *чиреви*; *џуџеви* итд.

У овом погледу као једносложне понашају се и именице с непостојаним *а* (именице једносложне примарне основе), као *ручак*, *риџам*, *кадар*, чија се основа губитком тога *а* своди на један слог, одакле *ручкови*, *риџмови*, *кадрови*, као и неке именице двосложне примарне основе, нпр. *случај* – *случајеви*, *лајџој* – *лајџојови*, *ноуџбук* – *ноуџбукови*. Најрјеђе су именице вишесложне основе са дугом множином, а оне су изведене од једносложних именица са дугом множином, нпр. *џроуџао* – *џроуџлови*.

У именицама као *орао*, *џијеџао*, *коџао* основа је *орл-*, *џијеџл-*, *коџл-*, одакле множина *орлови*, *џијеџлови*, *коџлови*.

Од именице *оџац* (ген. јд. *оџа*, од *оџца) постоје два облика множине, *очеви* и, рјеђе, *оџеви* (поред црквеног или поетског *оџи*).

Сразмјерно је мало именица мушког рода једносложне основе са нултим наставком у номинативу једнине које имају множину без проширења основе. То су:

– називи народа или племена, нпр. *Баски, Бури, Гоџи, Грци, Роми, Руси, Сики, Хоџи, Хуни, Чеси* итд.

Напомена. – Исправно је *Баск* (етноним), не *Баскијац, Баски*, а не *Баскијци* (§ 513). *Баскијац* је становник регије, а не етноним.

– именице које значе мјерну или новчану јединицу, нпр. *ваџи, волџи, ѓрама, злоџи, инчи, јени* итд.

– неколико једносложних именица са сугласничким основама: *џсар, џсић, џџић, џкач*.

– неке обичније једносложне именице као *дан – дани, зуб – зуби, коњ – коњи, мрав – мрави, нерв – нерви, џрсџ – џрсџи, црв – црви*, укључујући и именицу *џас* с непостојаним *а* (ген. *џса*), одакле множина *џси* (ген. мн. *џсџ*).

Напомена. – Именица *џас* у већини облика има основу без иједног самогласника: *џс-* и нагласак има на наставку у свим облицима осим генитива множине. Тако и *сан* (*сна, сну...*); али мн.: *снови, снова...*

Ако је у генитиву множине једносложних именица мушког рода наставка *-и*, дуга множина је искључена, нпр. *куџиџи неколико саџова*, али *чекаџи неколико са џи*.

Неке именице мушког рода, једносложне основе, са нултим наставком у номинативу једнине могу имати било дугу, било кратку множину, нпр. *бркови и брци, вукови и вуци, часови и часи* итд. У таквим случајевима избор једног или другог облика обично служи за разликовање лексичког значења (уп. *саџови* ‘часовници’ и *саџи* ‘периоди од 60 минута’), или има стилску функцију, или на избор утиче оно што је обичније у завичајном говору говорног лица.

Неке једносложне именице које имају и дугу и кратку множину, у генитиву множине имају увијек дуг облик, уп. *вукови, вукова...* и *вуци, вукова...*, а употреба кратке множине у акузативу била би сасвим неуобичајена.

И неке именице мушког рода са примарно двосложном основом могу имати дугу или кратку множину, нпр. *каменови и камени, ѓавранови и ѓаврани, ѓолубови и ѓолуби, лейџирови и лейџири, виџезови и виџези, случајеви и случаји, џојасеви и џојаси* итд.

§ 123. Именице са завршетком на самогласник. По првој деклинацији мијењају се и мушка имена која се завршавају на *-о* или на *-е*, као *Данило, Борђе, Марко, Михаило, Павле, Радоје*; нпр., ном. *Марко*, ген. *Марка*, дат.-лок. *Марку*, акуз. *Марка*, INSTR. *Марком*; као и ном. *Борђе*, ген. *Борђа*, дат.-лок. *Борђу* итд. Вокатив је једнак номинативу.

Напомена. – Погрешно је *Борђе, Борђеџа...*; *Павле, Павлеџа...* и сл.

Једнако се мијењају и именице са хипокористичним наставком *-ко*, нпр. *несџацко, одрџанко, џлацџивко, џосџанко, чуџавко*, које се, по правилу, не употребљавају у множини (ријетко: *несџацци, џосџанци* и сл.).

Исту деклинацију, али само у једнини, имају и неки топоними страног поријекла који се не употребљавају у множини, типа *Борнео*, *Гвинеја Бисао*, *Макао*, *Токио*, као и италијанска, шпанска и португалска имена типа *Анџонио*, *Клаудио*, *Мајео*, *Ромео*, *Хулио* и презимена као *Д'Анунцио*.

Напомена 1. – Код имена на *-ио* треба водити рачуна о правописном правилу по којем се између првог и другог самогласника у таквим самогласничким групама пише *ј*, осим у споју *ио*: ген. *Анџонија*, *Д'Анунција*, *Токија*, дат.-лок. *Анџонију*, *Д'Анунцију*, *Токију*, инстр. *Анџониом*, *Д'Анунциом*, *Токиом*. Исто важи за заједничке именице на *-ио* (нпр. *сџудио*, *радио*, *сценарио* итд.): ген. *сџудија*, дат.-лок. *сџудију*, инстр. *сџудиом*.

Напомена 2. – Облици *одријанци*, *џрљавци*, *чуџавци* су регуларни облици номинатива множине именица *одријанац*, *џрљавац*, *чуџавац*.

У тај тип промјене укључиле су се и именице страног поријекла. Оне на *-о*, као *џорџеда* (ген. *џорџеда*, дат.-лок. *џорџеду* итд.), *џорнадо*, *кимоно*, *ауџо*, *либреџо* и сл., мада су мушког рода у једнини, у множини су најчешће средњег рода на *-а* (*џорџеда* итд.).

У именице мушког рода са завршетком на самогласник спада и *евро*.

Напомена 1. – Именица *евро* има множину *еври*, *евра*, *еврима* итд. У генитиву множине облик је, дакле, *евра*, а не *евара*.

Напомена 2. – Множина *ауџа* је исправна, али умјесто множинског облика *ауџа* обично се каже *ауџомобили* (мн. од *ауџомобил*), *кола* (разг.), или се употријеби неки описни израз.

Поједине именице страног поријекла имају на завршетку дуг самогласник који је одраз наглашеног самогласника у изворном облику: *аџеље*, *аџифиле*, *барбекју*, *биро*, *бифе*, *желе*, *деколџе*, *иџлу*, *Иџо*, *инџервју*, *какаду*, *кану*, *кунџ-фу*, *куџе*, *марабу*, *џарфе*, *џире*, *џроседе*, *џроџеже*, *рандеву*, *резиме*, *реџо*, *раџу*, *џабу*, *џирико*, *фоаје* итд. Тај самогласник се задржава у свим падежима као дио основе: *куџе*, *биро*, ген. *куџеа*, *бироа*, дат. *куџеу*, *бироу*, у множини *куџеи*, *бирои* итд.

Као *џабу мијења* се и *Билбао*, *буџидо*, *ве-џе*, *вуду*, *џну*, *ему*, *Зимбабве* (само једнина), *Мобуџу*, *џирамису*, *хаџу*, *џоу*, иако у тим ријечима посљедњи самогласник није дуг.

Напомена 1. – Исправно је *џиџоло*, *џиџолоа*... (а не *џиџоло*, *џиџола*...).

Напомена 2. – Исправно је *иџлу* (ескимска кућа од леда), не *иџло*.

Напомена 3. – Исправно је *какао*, *какаоа*..., а не *какао*, *какаа*...

Напомена 4. – Од именице *резиме* множина гласи *резимеи*, а не *резимеа*, како се понекад може чути и прочитати.

Напомена 5. – Исправно је *Тоџо*, *Тоџа*... (као *Каџро*, *Каџра*...; *Киџо*, *Киџа*...), а не *Тоџо*, *Тоџоа*...

Такође се задржава крајње *и* у именицама као *алиби*, *Берџолучи*, *Белучи*, *бонсаи*, *бренди*, *деманџи*, *Дубаи*, *џири*, *џакузи*, *Јенки*, *кикирики*, *суџи*, *џакси*, *Тахиџи*, *харакири*, *Хелсинки*, *хоби*, *џичи*, с тим што се између тог *и* и падежног наставка у свим падежима осим ном. и акуз. једнине изговара и пише интервокалско *ј*: ген. *џирија*, дат. *џирију* итд., у множини *џирији*.

Напомена 1. – Исправно је *деманџи* (ген. јд. *деманџија*, ном. мн. *деманџији*), а није исправно *деманџ* (ген. јд. *деманџа*, ном. мн. *деманџи*).

Напомена 2. – Именицу *жѝри* (или *жѝрѝ*) није исправно изговарати са акцентом на посљедњем самогласнику.

Напомена 3. – Исправно је *воки-ѝоки*, *воки-ѝокија*... (а не *ѝоки-воки*).

Напомена 4. – Погрешно је *ѝомфри*, *ѝомфрија*..., а исправно је *ѝомфриѝ*, *ѝомфриѝа*... итд.

Напомена 5. – Именица *махаѝони* у номинативу јединине има и равноправан облик *махаѝониј*.

§ 124. Именице мушког рода са интернационалним суфиксом *-исѝ(а)* данас су обичније са наставком *-а* у номинативу јединине, нпр. *анархисѝа*, *сѝилисѝа*, *биѝиклисѝа*, *садисѝа* (мада је правилан и облик без наставка *-а*, тј. с нултим наставком у номинативу јединине: *анархисѝ*, *сѝилисѝ* итд.). Такве именице у свим падежима множине имају деклинацију као именице с нултим наставком у номинативу јединине: *анархисѝи*, *сѝилисѝи* итд.

И неке друге именице страног поријекла које су мушког рода а основа им се завршава на *-ѝи* имају у номинативу јединине наставак *-а* (нпр. *архиѝекѝа*) или нулти наставак, нпр. *аѝлеѝ(а)*, *демокраѝ(а)*, *диѝломайѝ(а)*, *есѝеѝ(а)*, *ѝолиѝлоѝ(а)*. Такве именице у множини припадају било првој деклинацији (*ѝолиѝлоѝи*, *ѝолиѝлоѝа*...), било другој деклинацији (*ѝолиѝлоѝѝе*, *ѝолиѝлоѝѝа*...).

§ 125. Именице на *-ин*. – Извјестан број именица које означавају људска бића имају основу на суфикс *-ин-*, који постоји с а м о у ј е д н и н и . Такве су *ѝрађанин* (ген. *ѝрађанина*, дат.-лок. *ѝрађанину* итд.), *чобанин*, *дворанин*, *варварин* итд., уз то и многи етнички називи, као *Араѝин*, *Баранин*, *Бађалучанин*, *Буђарин*, *Јевреѝин*, *Јерменин*, *Србин*, *Туниѝанин*, *Хондураѝанин*, називи становника неких области, нпр. *Банађанин*, *Мачванин*, *Голијанин*, називи становника појединих градова, нпр. *Алексинчанин*, *Бађалучанин*, *Баранин*, *Беоѝрађанин*, *Билеђанин*, *Вавилођанин*, *Гачанин*, *Градиѝчанин*, *Грочанин*, *Дубровчанин*, *Зађреѝчанин*, *Зеничанин*, *Коѝоранин*, *Куѝреѝанин*, *Лесковчанин*, *Љубљанчанин*, *Московљанин*, *Новљанин*, *Новосађанин*, *Паљанин*, *Пеѝроѝрађанин*, *Подђоричанин*, *Римљанин*, *Риѝњанин*, *Солуњанин*, *Субоѝичанин*, *Требињанин*, *Цавѝађанин* и називи људи према називу острва, нпр. *Брачанин*, *Пажанин*, *Хваранин*, *Цреѝанин* итд. Облици множине су без суфикса *-ин-*: *ѝрађани* (ген. *ѝрађана*, дат. *ѝрађанима* итд.), *варвари*, *дворани*, *Араѝи*, *Буђари*, *Јевреѝи*, *Срби*, *чобани* итд. (§ 107)

Напомена 1. – *Аварин* (или *Авар*), мн. *Авари*, јесте српска адаптација грчког назива за представнике тог народа. У таквом облику је ушао у српску историографску литературу, а послѝије је добио ширу употребу. Српски и словенски етнимом са истим значењем гласи *Обрин*, мн. *Обри*, данас углавном застарело.

Напомена 2. – Поред *Бихађанин*, исправно је, али са углавном регионалном употребом, и *Биѝђанин*.

Напомена 3. – Поред *Брчак*, исправно је, али се рјеђе употребљава, и *Брчанин*.

Напомена 4. – Препоручује се *Зеничанин* (али није погрешно ни регионално *Зеничак*).

Напомена 5. – Поред *Фочак*, исправно је, иако је ријетко, и *Фочанин*.

Напомена 6. – Поред *Евроѝљанин*, исправно је, али рјеђе, и *Евроѝејац* (обично у смислу ‘човјек европске културе’).

Напомена 7. – Исправно је *Еџиоџанин*, а не *Еџиоџијац*.

Напомена 8. – Исправно је и *дуџман* и *дуџманин*.

Напомена 9. – Погрешна је употреба облика *Буџманин*, а исправно је *Буџман*.

Напомена 10. – Исправно је *Земљанин* и *Земаљац* (‘становник планете Земље’) као *ванземаљац*, *Марсовац*.

Напомена 11. – Препоручује се *Круџњанин* (а није погрешно ни регионално *Круџањац*).

Напомена 12. – *Солуњанин* је боље него *Солунац*, јер постоји заједничка именица *солунац* која значи ‘борац са Солунског фронта’.

Напомена 13. – Препоручује се *Требињанин* (‘становник Требиња’) (а није погрешно ни регионално *Требињац*).

Напомена 14. – Исправно је *Туниџанин* (а не *Туниџанин*).

Именице *џосџодин* и *власџелин* умјесто множине употребљавају збирне именице *џосџода*, *власџела*, које се мијењају као именице женског рода на *-а*, али се слажу с глаголом у множини (нпр. *Госџода вас зову*).

Неправилну промјену има и именица *Турчин*, чија је множина *Турци*, ген. *Турака*, дат.-лок. *Турцима*, акуз. *Турке* итд.

§ 126. Гласовне алтернације. Многе именице прве деклинације имају у посљедњем слогу номинатива једнине непостојано *а* (§ 66), које се јавља још само у генитиву множине, нпр. *џродавац*, ген. *џродавца*, мн. *џродавци*, ген. мн. *џродаваца*. То важи и за именице *Ђурађ*, *Јурај*, *Визанџинац*, *Иберац*, *меџар*, *меџиџар*, *молебан*, *наковањ*, *нокаџ*, *семесџар*, *Србијанац*, *Словенац*, *филџар*, *хройац*, *џенџимеџар*, *џилиндар*, *џрнац* и многе друге.

Напомена 1. – Исправно је *Визанџинац*, а не *Визанџијац*.

Напомена 2. – Исправно је *Ђурађ*, *Ђурђа...*, а не *Ђурађ*, *Ђурађа...*

Напомена 3. – Облик *Иберац* (‘становник Иберског полуострва’) бољи је него *Иберијац*.

Напомена 4. – Од *Косџолац* ген. јд. је *Косџолаца*, али од *Соколац* ген. јд. је *Сокоца* (као *Сџолац*, *Сџоца...*; *колац*, *коца...* и сл.).

Напомена 5. – Исправно је *молебан*, *молебна...*, а не *молебан*, *молебана...*

Напомена 6. – Поред *филџар* (*филџира*, *филџиру*), што се препоручује, у широкој употреби је и *филџер* (*филџера*, *филџеру*).

Напомена 7. – Поред *хрбаџ*, *хрџија...* исправно је и *хрбаџ*, *хрбаџа...*

Напомена 8. – Исправно је *џилиндар* (*џилиндра*, *џилиндру...*), а не *џилиндер*.

Послије испадања непостојаног *а* може доћи до једначења по безвучности (нпр. *врабац*, ген. јд. *враџца*, ген. мн. *врабаца*; *џривезак*, ген. јд. *џривеска*, ген. мн. *џривезака*; *уложак*, ген. јд. *улоџка*, ген. мн. *уложака*) и до губљења *џ* испред *џ*: *свеџац*, ген. *свеџа*; *џодаџијак*, мн. *џодаџи* (сибилизација), али ген. мн. *џодаџака*.

Напомена. – И именица *џривезак* (од *џривезаџи*) и именица *џривесак* (од *џривесџи*) имају у генитиву једнине облик *џривеска* (ијекавски облик *џривјесак*, ген. јд. *џривјеска*, изведен је од глагола *џривјесџи*).

Поред непостојаног *а*, српски језик има и непостојано *е* у саставу суфикса *-еџ-* као дијела основе неких властитих именица преузетих у српски језик из појединих словенских језика, нпр. *Врховец*, *Врховца...*;

Губец, Гуџа...; Цесарец, Цесарца...; Чаковец, Чаковца (али Бајец, Бајеца...; Зебец, Зебеца...; Кекец, Кекеца...; Хлебец, Хлебеца...).

Неке именице страног (углавном латинског) поријекла, са завршетком на *-кџ*, *-нџ*, *-рџ*, могу имати непостојано *а* у номинативу једнине, што није обавезно: *субјек(а)џ*, *објек(а)џ*, *еквивален(а)џ*, *ефек(а)џ*, *џален(а)џ*, *елемен(а)џ*, *ковер(а)џ*. У генитиву множине то *а* је обавезно (*субјекџа*, *џаленаџа*, *ковераџа*...), док га у осталим падежима нема (ген. *субјекџа*, дат.-лок. *субјекџу* итд.).

Данас је више именица са овим завршецима које немају *а* у номинативу, нпр. *делинквентџ*, *конџакџ*, *инсекџ*, *сиџудентџ*, *џаџентџ*, *конџинентџ*, *конџертџ*, *ексџертџ* и сл.

Напомена. – Исправно је *делинквентџ*, а не *деликвентџ*.

Именице као *во*, *сиџо*, *соко*, *анђеџо*, *џредиџо* постале су од ранијих облика *вол*, *сиџол* итд., гдје је крајње *-л* прешло у *-о* и стопило се с претходним *о* (*вол* → *воо → *во*). У свим осталим падежима (осим у акузативу једнине неживих именица, који је једнак номинативу) глас *л* се чува. Тако имамо *во*, ген. *вола*, дат.-лок. *волу*, акуз. *вола*, вок. *воле*, INSTR. *волом*, у множини *волови* итд.; *анђеџо*, ген. *анђеџа*, дат.-лок. *анђеџу*, акуз. *анђеџа*, вок. *анђеџе*, INSTR. *анђеџом*, у множини *анђеџи* итд.

У именицама на *-аџо* имамо непостојано *а*, тако да у падежима оба вокала нестају: *орџа*, ген. *орџа*, дат.-лок. *орџу*, акуз. *орџа*, вок. *орџе*, INSTR. *орџом*, у множини *орџови* итд. Тако се и *џијеџаџо*, *коџаџо*, *уџаџо* и још понека рјеђа именица.

Напомене о џојединим џадежима

§ 127. Вокатив. Засебан облик за вок. једнине у првој деклинацији имају само именице с наставком *-џо* у ном. једнине, али не све такве именице. Ако именица нема посебан вокативни облик, у функцији вокатива употребљава се облик за номинатив једнине.

Наставак *-е* за вокатив именица м. р. имају именице са основом на сонанте *в*, *л*, *м*, *н*, нпр. *Мирџславе*, *Радуџе*, *Џиме*, *Милане*; на уснене сугласнике *б*, *џ*, *ф*, нпр. *робе*, *џоџе*, *џроџе*; на задњонепчане сугласнике *к*, *џ*, *х* и на зубне сугласнике – спирант *з* и африкату *џ* – уз алтернације *к/џ*, *џ/ж*, *х/џ*, *з/ж*, *џ/ч*, нпр. *чџвјек/чџвјече*, *враџ/враже*, *дух/дуџе*, *кнез/кнеже* (тако још само *виџез/виџеже*, али *баксуз/баксузе*), *сиџриџ/сиџриче*.

Напомена. – Код неких именица гдје би фонетске алтернације знатно измјениле основу, вокатив може бити једнак номинативу, нпр. *браџиџ*, *коџиџ*, *мџачак*, *џаџџак*, *џеџџак*. Тако обично бива и за страна имена на *-к*, *-џ* или *-х*, нпр. *Даџ*, *Ерик*, *Кинџ*, *Мајк*, *Хајнриџ*, *Џек*.

Завршеци основа *-к*, *-џ*, *-х* испред вокативног наставка *-е* усљед палатализације (§ 55), јесу *-џ*, *-ж* или *-џ*: *војник* – *војниче*, *друџ* – *друже*, *дух* – *дуџе*.

И завршно *-џ* је у алтернацији са *ч*, нпр. *зеџ* – *зече*, *ловаџ* – *ловче*, *сиџриџ* – *сиџриче*.

Наставак *-у* у вокативу именица прве деклинације по правилу имају именице чија се основа у ном. јд. завршава на меке сугласнике *ј*, *љ*, *њ*,

ђ, ћ, или на тврде *ж, ш, џ, ч*, нпр. *мају, родишџелу, коњу, смуђу, младићу, џужу, мишцу, ковачу*.

Напомена. – Лична имена на *-ш* често имају дублетне вокативне облике. Од имена као *Милош, Радош*, данас је обичнији вокатив *Милоше, Радоше* него *Милошу, Радошу*.

Одсуство непостојаног *а* у вокативу може довести до једначења по звучности (*врабац – врайче*), до једначења по мјесту изговора (*лисац – лишче*), до оба једначења, као у *женомрзац (*женомрсче) – женомршче*, или до губљења *ш* испред *ц*, као у *свейцац – (*свейче) – свече*.

Именице на *-р* се колебају између једног и другог наставка. Иза основе која се завршава на *р* могу се појавити алтернативно оба наставка, нпр. *командире//командиру*, уколико се испред *р* не налази самогласник задњег реда, када је обичнији наставак *-е*, нпр. *џрофесоре, дирекџоре, злоџворе, џауре, Менсуре*.

Наставак *-е* у вокативу имају и именице с непостојаним *а* (*вјеџар – вјеџре, свекар – свекре*) и именица *џар – џаре*. Друге именице са основном на *р* у вокативу обично имају наставак *-у*, нпр. *џосџодару, џасџиру, инџењеру, џисару* (рјеђе *џисаре*), *секреџару* (и *секреџаре*) итд. Код презимена на *р* постоји тенденција изједначавања облика вокатива са обликом ном. једине, вјероватно због тога што у именским групама с таквим именицама апелативну функцију често носи претходна именица за ословљавање, нпр. *колеџа Раџџер, џосџодине Пинџер, џрофесоре Колар*. Иначе за мушка имена и надимке, као и за именице с непостојаним *а*, и основном на *р*, у вокативу је обичнији наставак *-е*, нпр. *Пеџре, Миџре, Иџоре, џиџре*.

Облик у функцији вокатива идентичан са обликом за номинатив имају многа имена и презимена страног поријекла, нпр. *Мишел, Мачек, Злобец, Кекец* (али, супротно томе, постоје и облици *Ирфане, Хасане, Черчиле* итд), називи војних јединица, нпр. *одред, вод, џук*, обично и презимена на *-ац, -ов, -ев*, нпр. *Узелац, Поџов, Бурђев*, као и неке друге именице, нпр. апелативи *келнер* (разг.), *конобар* (разг.), *мисџер, сер* и сл. Поред тога, вокативни облик идентичан с номинативним може бити и прагматички условљен – у случајевима експресивног обраћања с наглашавањем благонаклоног, снисходљивог или изразитије негативног става говорника према саговорнику, нпр. *Браво, џолман! Ћуџи, балавац!* и слични колоквијални изрази.

Употреба вокатива је уобичајена за именице које значе људе или животиње (*браџе, соколе*), укључујући и неке збирне именице које се односе на људска бића (*дјечурџио*), а мање или више неуобичајена за именице које не значе живо, нпр. *сџоле, зиде, џраде...*, гдје је у таквим случајевима ријеч о персонификацији или о употреби вокатива у експресивној, а не у апелативној функцији.

Напомена. – У разговорном стилу српског књижевног језика има много колебања у употреби вокативних облика с наставцима *-е, -у* или *-џ*, с тенденцијом потискивања облика с наставком *-е* облицима с наставком *-у* (нпр. *Енџлезу, Кинезу, морону*) или облицима с наставком *-џ* (нпр. *Зебец, Додиџ, Куч*). Начелно се препоручује употреба системски оправданих, тј. регуларних облика, али се морају допустити изузеци тамо гдје се регуларни облици не сређу у употреби

(нпр., нпр. *Кац, Грац, Рамирез, мућак* и сл.) јер би због гласовних промјена на крају основе или из неких других разлога звучали необично.

§ 128. Инструментал једнине. Избор наставка *-ом* или *-ем* у инстр. јд. именица м. р. зависи од посљедњег сугласника основе, од самогласника испред њега, или је лексички условљен. Наставак *-ом* обавезно имају именице са основом на *б, њ, в, ф, м, л, н, љ, к, х* (нпр. *џробом*), са основом на самогласник *о, у, е, а* (нпр. *реџо, раџу, Моне, Деџа*), а најчешће и именице на *д, њ, з, с, р* (нпр. *зидом, возом, баром*), поред неких дублета (нпр. *даждом/даждем*) и изузетака (нпр. *царем*), а обично и позајмљенице (нпр. *сџаџом, џресџџџом, каучом, кеџом, имџиом*). Наставак *-ем* имају првенствено именице са основом на *-џељ, -ић* (*учџијељ, Перџић*), или *-ац, -аљ, -ањ* (све с непостојаним *а*, нпр. *конџем, краљем, бубњем*), или *-ај, -ој, -уј* (нпр. *крајем, бојем, славујем*). Друге именице са основом на палатални или препалатални сугласник имају обично наставак *-е*, нпр. *џолаћ – џолаћем, смућ – смућем, миџ – миџем, муж – мужем*.

Сагласно правилу о дисимилацији самогласника у сусједним слоговима (§ 70), наставак је и послѣје палаталних и препалаталних сугласника, по правилу, *-ом* ако таквом сугласнику претходи самогласник *е*: *лакејом, кејом, Сењом, кречом, колеџом, веџом, јеџом*. То ипак не важи за именице са агентивним суфиксом *-џељ* (*учџијељем, џријаџељем* итд.) нити за оне као *вијенац* (в. даље).

Послѣје основе на *ц* наставак именица м. р. прве деклинације може бити или *-ом* или *-ем*. Наставак гласи *-ем* за именице на *-ац* с непостојаним *а*, нпр. *мислилац – мислиоџем, црнац – црнџем, оџац – оџем* итд. Наставак *-ом*, усљед дисимилације, имају именице код којих је у основи самогласник *е* (*зеџом, кеџеџом, џверџом, мјесеџом*; ипак: *вијенац – вијенџем, свеџац – свеџем*, због непостојаног *а*). Код осталих, као *блиц, џиџиц, џринџиц, кварџиц*, обичније је *-ом*, али се јавља и *-ем*.

Иако се завршава на непалатални сугласник, именица *џуџи* има инструментал *џуџиџем* (*џуџиџом* је застарјело или регионално).

Именице на *-р* углавном имају наставак *-ом* (*доџиџором, вјеџиџром, миром* итд.), али каткад и *-ем* (*царем; џосџодарем* поред чешћег *џосџодаром*).

Имена на *-е* имају *-ем* послѣје палаталног сугласника (*Ђорђеџем, Милојеџем*), а *-ом* послѣје непалаталног (*Павлом*). Именице на *-и* имају инструментал на *-иџем* (*вискиџем, крокиџем, џаџаксиџем*), а оне на *-ио* инструментал на *-иџом* (*радиоџем, Токиџом*).

Напомена. – Поред *сџенариџо, сџенариџа...* (као *радио, раџиџа...*, *Мариџо, Мариџа...*, *Токиџо, Токиџа...*), допуштено је и *сџенариџи, сџенариџа...*; мн. *сџенариџи* (м.) и *сџенариџа* (ср.).

§ 129. Номинатив множине. Сугласници *-к, -џ, -х* на крају основе прелазе у номинативу множине у *-џи, -џи, -с*, што се назива сибиларизација (§ 56), нпр. *корак – кораци, џредлоџ – џредлоџи, џеџиџи – џеџиџиџи*. Тако и *Аџиџек, бивак, Боџиџаџак, брџак, вјеџиџаџак, врџак, џорџиџаџаџак, деџиџаџак, замџениџек, коџак, лиџеваџек, лудаџек, маниџаџек, осџобеџаџек, џросџаџек, соџак, сџиџоџек, џорџбаџек, узџвичџиџек, уџиџиџиџиџек, џорсоџаџек, чуџдаџек, брџифинџиџек, бубреџиџек, буџдоџиџек, касџиџинџиџек, миџиџиџиџиџек, сџиџаџлиџиџиџек, сурџфинџиџек, Хаџбџурџиџек, аџаџиџоџлаџиџек, јеџарџиџек, џаџиџриџарџиџек, џреџаџиџек, узџдаџиџек* и сл.

Напомена 1. – Исправно је *Асиџек* (не *Аџиџек*); мн. *Асиџеци*.

Напомена 2. – Неки страни словенски топоними преузети су у српски језик у изворном облику. У таквим случајевима прва палатализација може изостати, нпр. *Пејџуџки*, а косе падеже пожељно је избјегавати. Умјесто њих у таквим случајевима треба употребљавати описне изразе у којима је назив мјеста у номинативу, нпр. *из сџанице Пејџуџки*, *у сџаницу Пејџуџки* и сл.

Иста промјена важи и за вокатив множине (једнак номинативу), и за датив-локатив и инструментал (*кораџима*, *џредлоџима*, *џејисима*).

Сибиларизација је обавезна у промјенама бројних именичких сложенница на *-лоџ*, нпр. *археолоџ* – *археолоџи*.

Напомена. – Као *археолоџ* мијења се и *аџробиолоџ*, *аеролоџ*, *акуџунџиџуролоџ*, *аџценџилоџ*, *албанолоџ*, *алџолоџ*, *алерџолоџ*, *анесџезиолоџ*, *анџројолоџ*, *ајолоџ*, *асџролоџ*, *бакџериолоџ*, *балканолоџ*, *балнеолоџ*, *биолоџ*, *биоџехнолоџ*, *бромајолоџ*, *венеролоџ*, *визанџилоџ*, *викџимолоџ*, *вирусолоџ*, *вулканолоџ*, *џасџролоџ*, *џеолоџ*, *џинеколоџ*, *џлаџилоџ*, *џносеолоџ*, *џрафолоџ*, *демонолоџ*, *деривајолоџ*, *дермајолоџ*, *дефекџилоџ*, *дијалекџилоџ*, *еџиџилоџ*, *еколоџ*, *ембриолоџ*, *ендокринолоџ*, *енолоџ*, *енџомолоџ*, *ејидемиолоџ*, *ејимолоџ*, *ејинолоџ*, *ејиномуџиколоџ*, *ејинојисџилоџ*, *ејилоџ*, *еудемонолоџ*, *зоолоџ*, *идеолоџ*, *иконолоџ*, *имунолоџ*, *индолоџ*, *инсекџилоџ*, *ихџиолоџ*, *канџеролоџ*, *караџиеролоџ*, *кардиолоџ*, *келџилоџ*, *кинолоџ*, *климајолоџ*, *космолоџ*, *краниолоџ*, *кремљолоџ*, *криминолоџ*, *ларинџолоџ*, *лексиколоџ*, *лимнолоџ*, *лиџилоџ*, *малариолоџ*, *мејџеоролоџ*, *мејџодолоџ*, *мејџролоџ*, *микролоџ*, *микробиолоџ*, *миџилоџ*, *музолоџ*, *муџиколоџ*, *неуробиолоџ*, *неуроолоџ*, *неуројајолоџ*, *океанолоџ*, *орниџилоџ*, *ојџориноларинџолоџ*, *офџијалмолоџ*, *јалеониџилоџ*, *јарајисџилоџ*, *јајилоџ*, *јајџролоџ*, *једолоџ*, *јенолоџ*, *јолијџиколоџ*, *јолијолоџ*, *јисџилоџ*, *јисџојајолоџ*, *рендџенолоџ*, *реумајолоџ*, *ринолоџ*, *санскрџилоџ*, *сеизмолоџ*, *сексолоџ*, *синолоџ*, *совџејолоџ*, *соџилоџ*, *сјелеолоџ*, *сјомајолоџ*, *џеајџролоџ*, *џексџилоџ*, *џеолоџ*, *џерминолоџ*, *џехнолоџ*, *џиџфолоџ*, *џоксиколоџ*, *џрансџуџилоџ*, *џуриџмолоџ*, *џурколоџ*, *уроолоџ*, *уфолоџ*, *фармаколоџ*, *физиолоџ*, *филмолоџ*, *филолоџ*, *фонолоџ*, *френолоџ*, *фџизиолоџ*, *фџиџуролоџ*, *хемајолоџ*, *хидролоџ*, *хисџилоџ*, *џијајолоџ*, *џексџиџролоџ* и сл.

Малобројне именице на *-олоџ* не односе се на лица, нпр. *монолоџ*, *некролоџ*, *јролоџ*.

§ 130. Када се основа именице прве деклинације завршава на *-ак* с непостојаним *а*, тада је одсуство непостојаног *а* у номинативу и акузативу множине праћено алтернацијом која је резултат друге палатализације, нпр. *боравак* – *бораџи*. Тако и *вивак*, *ђурђевак*, *закивак*, *зџлавак*, *исџљубак*, *исџравак*, *надимак*, *насџавак*, *одливак*, *ојџоравак*, *ојџкивак*, *јодневак*, *јомак*, *јловак*, *јојџравак*, *сасџавак*, *уранак*, *џујџерак* и сл.

Непостојаног *а* нема ако завршно *-ак* у основи није суфикс (нпр. *јџабак*), или је у суфиксу *-ак* самогласник *а* дуг, нпр. *брзак* – *брзаџи*, *врбак* – *врбаџи*, *џорбак* – *џорбаџи*.

Сибиларизације нема код именица са множином на *-ови/-еви* (§ 122), али један мањи број именица има и краћу и дужу множину, нпр. *знак* – *знаџи* и *знакови*, *звук* – *звџи* и *звукџи*, *јаук* – *јаџи* и *јаукџи*, *џријех* – *џријеси* и *џријехџи*, *хрчак* – *хрџи* и *хрчкџи*. У том случају двојни облик постоји и у вокативу и у дативу-локативу и инструменталу (*знаџима* и *знаковџима*, *звџима* и *звукџима*, *јаџима* и *јаукџима*, *џријесима* и *џријехџима*), док се у генитиву углавном употребљава дужа множина (*знакова*, *звукџа*, *јаукова*, *џријехџа*).

На помена . – Понекад је један од чланова таквих дублета чешћи, док је други рјеђи, а може бити и стилски обојен, нпр. *вукови* је чешће, а *вуци* је рјеђе, регионално или поетски; *џријехови* је неутрално, али се у сакралном стилу употребљава углавном облик *џријеси*. Поред тога, разлика у граматичком облику може показивати разлику у лексичком значењу, нпр. *знаци* и *звуци* упућују на цјелину, а *знакови* и *звукови* на изоловане јединице.

§ 131. Када у облицима који имају с непостојано *a* звучни сугласник претходи том *a*, а слиједе му *k* или *ц*, тада је у облицима без непостојаног *a* испред *k* или *ц* одговарајући безвучни сугласник, нпр. *вராбац* – *врайци*, *мноџобожцац* – *мноџобошци*, *обрацац* – *обрасци*, *йолазак* – *йоласци*, *йољубац* – *йољуйци*, *уложак* – *улошци*. Тако и *дебелокожцац*, *зализак*, *излазак*, *каменорезац*, *кобац*, *обилазак*, *йрелазак*, *йривезак*, *сийаклорезац*, *йпрозубац*, *улазак*, *црвенокожцац* и сл.

На помена 1. – Не треба мијешати облике двију по облику сличних ријечи сасвим различитог значења: *залисийак*, *залиска...*, мн. *залисци*, *залисийака* (на биљци; у срцу) и *зализак*, *залиска...*, мн. *залисци*, *зализака* (дио косе).

На помена 2. – Именица *заселак* може имати у генитиву *засеока* или *заселка*; мн. *засеоци* и *заселци*; ген. мн. *заселака*.

§ 132. Када се основа именице прве деклинације завршава на *-ййац* (*свеййац*) или на *-ййак* (*добиййак*) с непостојаним *a*, тада у облицима без непостојаног *a* нема ни сугласника *йй* (односно умјесто *ййц* имамо *ц*), нпр. *свеййац* – *свеци* (преко **свеййци*), *добиййак* – *добици* (преко *добиййци*). Тако и *вјешййац*, *звјездочаййац*, *зубаййац*, *кревеййац*, *оййац*, *йраоййац*, *свиййац*, *хиийац*, *шкрййац* и сл.; такође *бјелуййак*, *бубоиййак*, *џубиййак*, *довраййак*, *доврщеййак*, *додаййак*, *домеййак*, *завијуййак*, *заврщеййак*, *задаййак*, *залисийак*, *замеййак*, *заосиййак*, *зачеййак*, *зџодииййак*, *издаййак*, *изузеййак*, *леййак*, *меййак*, *навијуййак*, *навраййак*, *надвраййак*, *найиййак*, *найрсийак*, *недостиййак*, *облуййак*, *одбиййак*, *осиййак*, *йовраййак*, *йодаййак*, *йодлисийак*, *йочеййак*, *йрайочеййак*, *йродужеййак*, *развиийак*, *савијуййак*, *сажешак*, *сврщеййак*, *йренуййак*, *умјеййак*.

На помена . – Именица *браййац* нема множину.

Именице мушког рода на *-дац* у номинативу једнине и с непостојаним *a* у основи имају упрошћавање сугласничке групе *-дц* на крају основе номинатива множине и других падежних облика у којима се непостојано *a* изоставља, нпр. ном. јд. *йоводац* – ном. мн. *йовоци*; тако и *двоџодац*, *домородац*, *желудац*, *јасновидац*, *једноџодац*, *коњоводац*, *мазџоводац*, *муловодац*, *очевидац*.

Код именица типа *йредак*, с непостојаним *a* у саставу суфикса *-ак-* у номинативу множине, осим испуштања непостојаног *a* такође долази до једначења по звучности, а затим до упрошћавања сугласничке групе *ййц*: *йредак* – (**йредци* – **йреййци*) – *йреци*. То важи и за именице *доџрадак*, *доздак*, *исцједак*, *найредак*, *оиййадак*, *йоџодак*, *йодбрадак*, *йодмладак*, *йрайредак*, *йреџрадак*, *йредак* и сл., али не и за именице *кондак*, *кундак*, *лудац*, *Тузлак*, *Фочак*, *чудац*, јер је у њима *a* у саставу суфикса дуго и није непостојано, па долази само до друге палатализације, нпр. *чудац* – *чудаци*.

§ 133. Именице мушког рода са основом на суфикс *-лац* имају такав завршетак основе само у номинативу једнине и генитиву множине, а у

свим другим облицима њихова основа завршава се на *-оц*, нпр. *чиѿалац*, *чиѿаоца...*, множина: *чиѿаоци*, *чиѿалаца...* Тако и *бранилац*, *бројилац*, *владалац*, *врѿилац*, *дјелилац*, *доносилац*, *мачевалац*, *молилац*, *наручилац*, *обучавалац*, *ѿовјерилац*, *ѿоручилац*, *ѿоѿираживалац*, *ѿоѿиѿовалац*, *ѿраѿилац*, *уручилац*, *ѿреводилац*, *ѿрекрѿилац*, *ѿросилац*, *ѿроучавалац*, *ра-норанилац*, *руководилац*, *сѿаралац*, *сѿаросједјелац* или *сѿаросједилац*, *сѿваралац*, *ѿочилац*, *ѿраѿалац*, *ѿѿужилац*, *хранилац*, *чинилац* и сл.

На помена. – Према томе, код именица типа *чиѿалац* нису исправни облици са *-о-* у номинативу једнине (нпр. *чиѿаоц*, *врѿиоц*, *сѿвараоц*, *ѿѿужиоц*) нити у генитиву множине (нпр. погрешно је *мноѿо чиѿаоца*, *ѿиѿх врѿиоца*, *свиѿх сѿвараоца*, *неколико ѿѿужиоца* и сл.).

Претходно правило о алтернацији суфикса *-лац/-оц* не важи ако се основа именице завршава на *лац* које није суфикс *-лац*. На примјер, основа остаје иста у свим облицима именица *високоѿиколац*, *двокрилац*, *илеѿалац*, *индустѿијалац*, *маслац*, *ѿериѿѿоријалац*, *феријалац* и сл.

Напомена 1. – Исправно је *ѿалац* (*ѿаоца*, *ѿаоцу...*), а не *ѿаоц*.

Напомена 2. – Поред *ѿоболац*, *ѿобоца...* (као *колац*, *коца...*; *Долац*, *Доца...*, *Соколац*, *Сокоца...*) допушта се и *ѿоболац*, *ѿоболаца...* (као *Косѿолац*, *Косѿолаца...*)

§ 134. Именица *човјек* има суплетивну множину *људи*. Генитив је *људѿи* (с дугоузлазним у умјесто дугосилазног), вокатив је једнак номинативу, док остала три падежа гласе *људима*.

Неке именице мушког рода имају само множину, нпр. *Анди*, *анали*, *арњеви*, *ђозлуци*, *мемоари* (у значењу ‘сјећања’), *Кордиљери*, *Хималаји*.

§ 135. Генитив множине. Тај падеж се јасно разликује од генитива једнине само код именица с продуженом множином, нпр. *сѿиан* – ген. јд. *сѿиана*, *сѿианови* – ген. мн. *сѿианова*, и код оних с непостојаним *а*, нпр. *меѿар* – ген. *меѿара*, *меѿири* – ген. *меѿара*. Код осталих генитив једнине и генитив множине су у писаном облику једнаки, а ни у говору се много не разликују. (Генитив множине има дуго *-а*, али та дужина данас се ријетко чује и у говору људи који иначе добро владају српским књижевним језиком.) У случајевима када би могло доћи до двосмислености, на посљедњем слову употребљава се генитивни знак, сличан знаку за циркумфлекс: *чиѿање романа* (једног) али *чиѿање романâ* (више њих).

Убацавањем непостојаног *а* изостају сва једначења и губљења сугласника, а нема ни сибиларизације, будући да се она јавља само испред *и*. Отуда генитив множине именица поменутих у претходном одјелјку гласи као номинатив једнине с додатим *-а* на крају: *вјеѿиѿаца*, *мноѿобожсаца*, *образаца*, *ѿоѿодака*, *ѿолазака*, *ѿољубаца*, *ѿредака*, *ѿренуѿака*, *уложасака*, *хиѿаца*.

У деκлинацији именица мушког рода срећу се и дублетни облици генитива множине, нпр. *акорд*, ген. мн. *акорда* и *акорада*; *биѿикл*, ген. мн. *биѿикала* (боље) или *биѿиклâ*; *волиѿ*, ген. мн. *волиа* и *волиѿи*.

Именица *саѿи* у значењу јединице за вријеме, *сѿеѿеѿен* кад значи јединицу мјере, *мјесеѿ* у календарском значењу и *ѿар* кад служи за бројање предмета имају неправилан генитив множине на *-и*: *саѿиѿи*, *сѿеѿеѿени*, *мјесеѿци*, *ѿари*.

Генитив множине на *-ију* имају именице м.р. *ѿосѿи* (*ѿосѿију*), *ѿрсѿи* (*ѿрсѿију*, поред *ѿрсѿиâ*) и *нокаѿи* (*нокаѿију*, такође *нокаѿиâ*), с. р. *око* – *оѿију*,

ухо – уџију ж. р. *кокош* – *кокоџију*, *ваџи-ваџију*, *косџи* – *косџију*, само множина: *џрсију* (поред *џрса* и *џрси*). Погрешно је *зубију*, *уџију*, *џрудију*, *враџију*.

Напомена. – На примјер: *Дођи у десет сати*; *Температура је дванаест сати*; *Прошло је шест мјесеци*; *Имам пет људи*. У другом значењу ове именице имају правилан генитив, нпр. *неколико сатова* ('часовника'), *испитујуће Лујџијерових мјесеца* ('сателита'), *шахмичење љарова* (у спорту).

Треба имати у виду да се после бројева *два*, *џри*, *четири* и бројева који се њима завршавају употребљава облик паукала, једнак генитиву једине (§ 288), који, у оба значења, гласи *сати*, *сатина*, *мјесеца*, *љара*.

Именице средњег рода

§ 136. Именице средњег рода имају у номинативу једине наставак *-о* или *-е*, нпр. *слово*, *љоље*. Исте наставке имају облици за акузатив и вокатив (§ 127). Разлика између *о* и *е* чува се и у инструменталу, као разлика између наставака *-ом* и *-ем*.

Напомена 1. – Изузетак је именица *доба*, једина именица средњег рода на *-а*, која са изузетком облика множине употребљавају множински облици ријечи сличног значења, нпр. *раздобље*, *љериод*. Ако је ријеч о узрасту, у употреби је и именица *доб*, ген. *доби* (ж. р.).

Напомена 2. – Именица *љле* (боље него *љло*) има основу без самогласника, уп. *љле*, *љла*, *љлу*, *љлом*.

Напомена 3. – Именица *мњење* је и екавски и ијекавски облик, бољи него *мнење* (ек.) и *мнијење* (ијек.).

Табела бр. 3

Једнина		
Н	<i>слџв-о</i>	<i>љџљ-е</i>
Г	<i>слџв-а</i>	<i>љџљ-а</i>
Д-Л	<i>слџв-у</i>	<i>љџљ-у</i>
А	<i>слџв-о</i>	<i>љџљ-е</i>
В	<i>слџв-о</i>	<i>љџљ-е</i>
И	<i>слџв-ом</i>	<i>љџљ-ем</i>

У множини нема разлике између именица на *-о* и оних на *-е*.

Множина		
Н	<i>слџв-а</i>	<i>љџљ-а</i>
Г	<i>слџв-а̄</i>	<i>љџљ-а̄</i>
Д-Л	<i>слџв-има</i>	<i>љџљ-има</i>
А	<i>слџв-а</i>	<i>љџљ-а</i>
В	<i>слџв-а</i>	<i>љџљ-а</i>
И	<i>слџв-има</i>	<i>љџљ-има</i>

Код именица чији је наглашени самогласник кратак, генитив множине се од генитива једнине и номинатива множине разликује дугим *-а* у наставку и продужењем посљедњег самогласника основе: од *село* ген. мн. је *сѣла̄*, од *чудо* – *чүда̄*, од *йоље* – *йѳла̄*.

§ 137. **Непостојано а** јавља се у генитиву множине именица чија се основа завршава на два или више сугласника. Тако од *ребро*, *сѣабло*, *йисмо*, *окно*, *средсѣво*, *сунце*, *којље* генитив множине гласи *ребара*, *сѣабала*, *йисама*, *окана*, *средсѣава*, *сунаца*, *којла̄*. Изузетак су именице са основом на *-сѣ̄*, *-шѣ̄*, *-шћ̄*, *-зд̄*, *-жћ̄*, нпр. *мјесѣо*, *бојишѣ̄*, *ушће*, *ѳнијездо*, *ѳвожће*, код којих се не умеће непостојано *а*.

На помена . – Именица *срце* има у ген. мн., поред облика *срца̄*, и старији, данас пјеснички и архаични облик *срдаца*.

§ 138. Неправилне су именице *око* и *ухо*, које у множини прелазе у женски род, с палатализацијом сугласника и наставцима на *-и*:

Табела бр. 4

	Множина	
Н	<i>ѳч-и</i>	<i>үш-и</i>
Г	<i>ѳч-йјү</i>	<i>үш-йјү</i>
Д-Л	<i>ѳч-има</i>	<i>үш-има</i>
А	<i>ѳч-и</i>	<i>үш-и</i>
В	<i>ѳч-и</i>	<i>үш-и</i>
И	<i>ѳч-има</i>	<i>үш-има</i>

На помена . – Поред *ухо* постоји и облик *уво*, за који в. § 140.

§ 139. **Именице средњег рода с проширењем основе.** Извјестан број често употребљаваних именица на *-ме* добија проширење *-н-* испред падежног наставка (осим у акузативу и вокативу једнине, који су једнаки номинативу).

Табела бр. 5

	Једнина	Множина
Н	<i>йлѳме</i>	<i>йлемѳн-а</i>
Г	<i>йлѳмен-а</i>	<i>йлемѳн-а̄</i>
Д-Л	<i>йлѳмен-у</i>	<i>йлемѳн-има</i>
А	<i>йлѳме</i>	<i>йлемѳн-а</i>
В	<i>йлѳме</i>	<i>йлемѳн-а</i>
И	<i>йлѳменом</i>	<i>йлемѳн-има</i>

Док је у једнини нагласак увијек на првом слогу, у множини он прелази на слог *-ме-*, а у генитиву множине *е* се продужава. Овако се мијењају и *вријеме*, *йјјеме*, *сјеме*, *йлеме*, *раме*, *име*, *йрезиме* и још неке рјеђе именице.

§ 140. Још је више именица с продужењем *-ī-* (*-eī-*). Образац:

Табела бр. 6

	Једнина	Множина
Н	к [̀] убе	куб [̀] е [̄] ī-а
Г	к [̀] убе [̄] ī-а	куб [̀] е [̄] ī-ā
Д-Л	к [̀] убе [̄] ī-у	куб [̀] е [̄] ī-има
А	к [̀] убе	куб [̀] е [̄] ī-а
В	к [̀] убе	куб [̀] е [̄] ī-а
И	к [̀] убе [̄] ī-ом	куб [̀] е [̄] ī-има

Велика већина ових именица нема множину, него се умјесто ње употребљавају збирне именице на *-ад*, које се мијењају као именице женског рода на сугласник (в. табелу бр. 8), именице на *-ићи* (мијењају се као множина мушког рода) или на оба наставка. Тако од *уже*, *ишеле*, *јуне*, *ждријебе*, *ђуле*, *мјезимче*, *одојче* имамо збирне именице *ужад*, *ишелад*, *јунад*, *ждребад*, *ђулад*, *мјезимчад*, *одојчад*, од *ишле*, *јаре*, *иаче*, *маче* биће *ишлићи*, *јарићи*, *иачићи*, *мачићи*, док се од *ирасе*, *унуче*, *сироче*, *иарче* и других именица употребљавају оба облика: *ирасад* и *ирасићи*, *унучад* и *унучићи*, *сирочад* и *сирочићи*, *иарчад* и *иарчићи* итд.

Именица *дрво*, ген. *дрв[̀]е[̄]īа* може значити биљку или њену материју. У првом случају има множину *дрв[̀]е[̄]īа* или се, што је чешће, умјесто облика за множину употребљава збирна именица *дрв[̀]е[̄]ће* (мијења се као *иоље* у једнини). У значењу дрвне грађе нема множину, док се у значењу огрева употребљава множина без проширења, *дрва*.

Деклинација именице *јаје* има проширење само у једнини (ген. *јај[̀]е[̄]īа*, дат.-лок. *јај[̀]е[̄]īу*, инстр. *јај[̀]е[̄]īом*), док номинатив множине гласи *јаја*, а и остали облици множине имају исту основу.

Напомена. – У једнини нису погрешни, мада су рјеђи, облици *јаје*, *јаја*, *јају*, *јајем*.

Именица *уво* (варијанта од *ухо*) може имати промјену *ува*, *уву*, *уво*, или, чешће, *ув[̀]е[̄]īа*, *ув[̀]е[̄]īу*, *ув[̀]е[̄]īом*. За множину се употребљава облик *уши*, *ушију*, као и за *ухо* (в. горе табелу бр. 4).

Као множина од *дијете* (ген. *д[̀]је[̄]īе[̄]īа*, дат.-лок. *д[̀]је[̄]īе[̄]īу*, инстр. *д[̀]је[̄]īе[̄]īом*) употребљава се облик *дјеца*, који се мијења као једнина именица женског рода по другој деклинацији (ген. *дјеце* итд.), али захтијева предикат у множини (нпр. *Дјеца се и[̀]грају*, *Дјеца су се и[̀]грала*, *Дјеца су вакцинисана*).

§ 141. Само у множини неких именица јавља се проширење *-ес-*. *Тијело* и *чудо*, поред правилне множине *и[̀]ш[̀]јела*, *чуда*, имају и старије, стилски обиљежене облике *и[̀]ш[̀]јелеса*, *чудеса*. Од *небо*, поред ријетке множине *неба*, постоји и *небеса* у значењу надземаљског боравишта.

§ 142. Именица *иодне* има проширење *-в-*: ген. *иоднева*, дат.-лок. *иодневу*, инстр. *иодневом*, у множини (ријетко употребљаваној) *иоднева*.

§ 143. Именица *вече* има проширење *-p-*, тако да јој ген. гласи *вечера*, дат.-лок. *вечеру*, инстр. *вечером* итд. Данас, међутим, она се у промјени готово увијек комбинује с другом именицом истог значења, *вечер* (женског рода), о чему в. § 164.

Напомена. – Поред поздрава *добро вече* исправно је и *добар вече(p)*.

§ 144. Само облик множине (*pluralia tantum*) има неколико честих именица као што су *враћа*, *кола*, *леђа*, *ћрса*, *скрићиа*, *усѿиа*.

Напомена 1. – Не треба употребљавати именицу *скрићиа* као облик јединине. Та именица има само облике множине. Дакле, исправно је *То ѿище у скрићиима*, а не *То ѿище у скрићии* нити *То ѿище у скрићијама*.

Напомена 2. – Именица *Известѿија* (назив руских новина) има само множину као именице средњег рода, дакле исправно је: *из Известѿија*, *у Известѿијама* и сл.

§ 145. Укупна морфолошка парадигматика именица прве деklinације одређена је, с једне стране, инвентаром и дистрибуцијом наставака, а с друге – инвентаром и дистрибуцијом творбених и морфонолошких, тј. морфолошки релевантних фонолошких особина основа у именичким парадигмама.

Наставци именица прве деklinације јесу сљедећи:

	ј е д н и н а	м н о ж и н а
ном.	-Ø, -о или -е	-и или -а
ген.	-а	-а или -и
дат.-лок.	-у	-има
акуз.	= ном. или <i>ѓен.</i>	-е или -а
инстр.	-ом или -ем	-има

Основе именица прве деklinације показују велику морфолошку разноврсност, која се испољава у сљедећем:

(а) код једног броја именица основа је непромијењена у свим облицима парадигме, нпр. *Словен*, рјеђе на самогласник, нпр. *резиме*, *сако*, *шабу*, док друге именице имају у различитим облицима парадигме мање или више различите облике основе:

(б) са алтернацијом крајњег сугласника основе *к/ц*, *ѓ/з*, *х/с*, нпр. *ученик/ученици*, *викинѓ/викинзи*, *усѿјех/усѿјеси* (ако такве именице имају облик вокатива, имају још и алтернацију краја основе *к/ч*, *ѓ/ж*, *х/ш*, нпр. *ученик/учениче*, *ѿребеѓ/ѿребеже*, *дух/душе*);

(в) с непостојаним самогласником */а/*, нпр. *меѿар/меѿри*;

(г) са обе претходне алтернације, нпр. *чворак/чворци*;

(д) са двоструком алтернацијом *-лац/-оц-*, нпр. *чинилац/чиниоци* (ако такве именице имају облик вокатива, имају још и алтернацију краја основе *ц/ч*, нпр. *бранилац/браниоче*);

(ђ) са алтернацијом *-о/-л-*, нпр. *анђео/анђели*;

(е) са алтернацијом наведеним под (в) и (ђ) и алтернацијом на крају основе *-Ø/-ов-*, нпр. *орао/орлови*;

(ж) са алтернацијом краје основе на *-о/-л-*, нпр. *биво/бивола*;

(з) са алтернацијом на крају основе *-Ø/-ов-*, нпр. *ѿар/ѿарови*;

(и) с непостојаним /а/ и промјеном на крају основе -Ø/-ов-, нпр. *вејар/вејрови*;

(ј) са алтернацијом на крају основе -Ø/-ев-, нпр. *јууж/јуужев*;

(к) са алтернацијама наведеним под (в) и (ј), нпр. *свежањ/свежњеви*;

(л) са алтернацијом као под (ј) и алтернацијом -ц/-ч- испред суфикса -ев-, нпр. *зец – зечеви*;

(љ) са алтернацијом на крају основе -ин/-Ø-, нпр. *џрађанин/џрађани*;

(м) са алтернацијом на крају основе -Ø/-еи-, нпр. *Миланче, Миланчеи*... без множине;

(н) са алтернацијом на крају основе -Ø/-ј-, нпр. *џакси*;

(њ) са алтернацијом као у случају (в) уз додатно обиљежје да одсуство непостојаног /а/ за којим слиједи сугласник /с/ повлачи губљење сугласничких фонема [t] или [d] које претходе непостојаном самогласнику, нпр. *кревџац/кревџи*;

(о) са алтернацијама као у случају (б), (в) и (њ), нпр. *задаџак/задаџи*;

(п) са алтернацијом као у случају (в), али само у множини, нпр. *ребро/ребра, ребара*...;

(р) са алтернацијом на крају основе -Ø/-ен-, нпр. *раме/рамена*;

(с) са алтернацијом на крају основе -Ø/-еи-, нпр. *кубе/кубеи*;

(т) са алтернацијом на крају основе -Ø/-ић-, нпр. *маче/мачићи*;

(ћ) са алтернацијом као у случају (в), уз додатно обиљежје да одсуство непостојаног /а/ за којим слиједи сугласник /с/ повлачи обезвучавање сугласника који претходи непостојаном самогласнику, нпр. *кобац/којица*;

(у) са алтернацијом као у случају (в), али само с множинском парадигмом, нпр. *Карловиц/Карловаца*;

(ф) са алтернацијом као у случају (ћ), али само с множинском парадигмом, нпр. *Шџирици/Шџирбаца*;

(х) с непостојаним самогласником *е*, нпр. *Губец, Гујица*.

Напомена 1. – Постоје и неки други наставци и основе именица прве деκлинације, који су још рјеђи или јединствени, као, на примјер, у морфологији именице *Хрисџос*, која само у номинативу јединине чува грчки наставак -ос. Погрешно је *Хрисџосу, Хрисџосом*, док номинатив *Хрисџи* није граматички неправилан, али није уобичајен у православној традицији.

Напомена 2. – Именица *Брисел* има промјену: *Брисел, Брисела, Бриселу* итд., а не *Брисел, Брисла, Брислу*..., а именица *арџикал* може имати непостојани самогласник у номинативу, дакле, *арџикал, арџикла*... (исправно је и *арџикл, арџикла*...).

§ 146. Непостојани самогласник је, поред палатализација, јотовања и суфиксалних алтернација с нултом морфемом, једна од најкарактеристичнијих одлика морфологије основе именица прве деκлинације (§ 66).

Непостојани самогласник јавља се као /а/ у слогу испред нултог наставка у ном. и акуз. јединине као и испред наставка -а у ген. множине када се у другим облицима исте промјене основа завршава групом сугласника изузев група *сиј, зд, циј, жд, цић, жћ* (као у *џосиј, џрозд, џрициј, дужд, џнијездо, мјесџо, бојиције, уциће, џројсје*).

§ 147. Факултативно непостојани самогласник запажа се, по правилу, и у основама на групе -киј, -ниј, -иј, -риј, нпр. *џрајек(а)иј*,

*йѠрајекѡа...; йѠроцен(а)йѡ, йѠроценѡа...; конѡей(а)йѡ, конѡейѡа...; конѡер(а)йѡ, конѡерѡа...; йѡемйерамен(а)йѡ, йѡемйераменѡа...; фак(а)йѡ, факѡа... итд., али постоје и именице које немају факултативни непостојани самогласник у ном. јд. иако би се он ту могао очекивати, нпр. *асисѡйенѡ, доценѡ, десерѡ* и друге. Именице с наведеним сугласничким групама у генитиву мнојине имају непостојани самогласник (уп. *йѠрајекѡа, конѡерѡа, конѡейѡа, факѡа...*), ѡак и оне које га немају у ном. јд. (уп. *асисѡйенаѡа, доценаѡа, десераѡа...*).*

Непостојаног самогласника у ген. мн. нема код основа на групе *нѡ, кс, рс*, нпр. *мусѡйанѡа, рефлекса, реверса*. У ријечима са суфиксом *-еѡ-*, преузетим у стандардни српски језик из других словенских језика и дијалеката, */е/* се понаша као непостојано */а/* или се основа уопште не мијења, нпр. *Муромец, Муром(е)ѡа...*, али има и случајева да је у таквим основама */е/* прави непостојани самогласник, нпр. *Ѣаковец, Ѣаковѡа...*, или да основа остаје без алтернације у свим падејима, нпр. *Хлебец, Хлебеѡа*.

У мнојини проширење основе уметањем *-ов-* или *-ев-* искључује реализацију непостојаног самогласника.

Друга деклинација

§ 148. Друга деклинација обухвата именице које у номинативу јединине имају наставак *-а*, и које су скоро све женског рода (нпр. *риба*), а и неке именице мушког рода, којих је мање (нпр. *слуѡа*), као и релативно малобројне именице које у номинативу јединине имају наставак *-о* (нпр. *Иво, Иве, Иви...*), или наставак *-е* (нпр. *Владе, Владѡ, Влади...*). Другој деклинацији припадају и многе скраћенице, нпр. *ЕФѢА, НАСА, ФИФА...* Самогласници у наставцима генитива јединине (*-ѡ*), инструментала јединине (*-ѡм*) и генитива мнојине (*-ѡ* или *йѡ*) су дуги (о наставцима за генитив мнојине в. § 156).

Табела бр. 7

	Једнина	Мнојина
Н	<i>рѡб-а</i>	<i>рѡб-е</i>
Г	<i>рѡб-ѡ</i>	<i>рѡб-ѡ</i>
Д-Л	<i>рѡб-и</i>	<i>рѡб-ама</i>
А	<i>рѡб-у</i>	<i>рѡб-е</i>
В	<i>рѡб-о</i>	<i>рѡб-е</i>
И	<i>рѡб-ѡм</i>	<i>рѡб-ама</i>

§ 149. Именице мушког рода на *-а* јесу, на примјер, *слуѡа, војвода, сѡдија, сѡтарјесина, ѡазда, владика, йѡаѡа, колеѡа, йѡсловођа, комѡија, ѡиѡа, фамилијарни називи сродника йѡаѡа, деда, баѡа* (фамилијарно), *ујка* (фамилијарно), мушка имена као *Никола, Тома, Лука, Андрија*, као и именице са суфиксом *-ѡија*: *шаљивѡија, силеѡија, ѡаламѡија, йѡобѡија*; и рјеђе *-лија*, нпр. *занайѡлија, новајлија, йѡарајлија, Ниѡлија*. У јединини су те именице мушког рода, што показује граматички род њихових атрибута или

облик граматичког рода у предикату када је таква именица субјекат, нпр. *Ваџ слуга је ѿу*, *Њеџов војвода је ѿо рекао*, *Нови судија је ѿраведан* и сл., али у множини исте именице су женског рода, што такође показује њихова конгруенција с атрибутом и предикатом, нпр. *Поздрављам вас, драге колеџе*, *Ваџе службе су му ѿмогле*, *Њеџове војводе су се окуйиле*, *Нове судије су ѿраведне*.

Напомена 1. – Имена као *Пера*, *Ива*, *Бора*, *Миџа* итд. мијењају се као именице женског рода на *-а*, нпр. *од Пера*, *Пери*, *за Перу* итд. У ијекавским крајевима та имена гласе *Перо*, *Иво* итд. и имају двојаку промјену: или *Перо*, *Пера*, *Пери...*, или *Перо*, *Пера*, *Перу...* (у Црној Гори само по овој другој промјени.)

Нека муслиманска мушка и женска имена (нпр. *Бахрија*, *Алија*) имају исту промјену, али се разликују у акценту, уп- *Бахрија* (м. р.) и *Бахрија* (ж. р.)

Француска мушка имена на *-а* боље је мијењати као именице м. рода: *Мара* (*Marat*), *Мараа* (*Marata*), *Марау* (*Maratu*) итд. Ипак се за поједина француска мушка имена на *-а* уобичајила промјена какву имају именице женског рода, нпр. *Дима*, *Диме*, *Дими...*; *Зола*, *Золе*, *Золи...*

Напомена 2. – Када се именица *судија* односи на женску особу, глаголски облик у предикату је с наставком женског рода, нпр. *Судија Зорка Зорић је рекла*, *Судија је рекла* и сл.

§ 150. Само облик множине (*pluralia tantum*) имају именице друге деклинације као што су *Беране*, *бермуде*, *боксернице*, *букаџије*, *џаће*, *џаћице*, *виле*, *џрабуље*, *димије*, *кладе*, *кврџе*, *лисице*, *ѿокладе*, *мекиње*, *новине*, *наочаре*, *маказе*, *Пале*, *ѿаѿаџајке*, *ѿанијалоне*, *Сѿолице*, *фармерке*, *чакшире*, *хулахойке*, *ферије...* и др.

Напомена 1. – Поред облика *наочаре* исправан је и облик *наочари* (мн. ж. р. или м. р.).

Напомена 2. – Именица *кладе* има само множину када значи дрвену справу за мучење, али има једнину (*клада*) када значи велики комад дрвета.

Напомена 3. – Именица *кврџе* има само множину када значи дрвену справу за мучење, али има и једнину (*кврџа*) када значи велико испупчење на глави, стаблу и сл.

Напомена 4. – Именица *лисице* има само множину када значи полицијски метални механизам за везивање руку или блокирање аутомобилских точкова, али има једнину (*лисица*) када значи животињу.

Напомена 5. – Именица *ферије* има само множину (ж. р.) и не треба је мијењати по промјени једнине именица средњег рода.

Најомене о ѿјединим ѿадеџима

§ 151. Датив-локатив једнине. Услјед сибиларизације (§ 56) именице на *-ка* имају дат.-лок. на *-ци*, нпр. *лука* – *луци*, *даска* – *дасци*, *дјевојка* – *дјевојци*, *ѿавлака* – *ѿавлаци*; оне на *-џа* имају дат.-лок. на *-зи*, нпр. *књиџа* – *књиџи*, *бриџа* – *бриџи*, *ноџа* – *ноџи*; оне на *-ха* имају дат.-лок. на *-си*, нпр. *сврха* – *сврси*. Тако и *банка*, *барка*, *биљешка*, *бројка*, *брука*, *бука*, *варка*, *вјежбанка*, *виљуџка*, *влаџа*, *владика*, *даска*, *дојка*, *дрека*, *дрџка*, *еѿоха*, *џаока*, *џалойојка*, *забиљешка*, *замјерка*, *зајреџа*, *зајрека*, *зајриџка*, *збирка*, *сједељка*, *сламка*, *сѿиакленка*, *сѿиџа*, *сѿионоџа*, *сѿиоѿи-нарка*, *ѿољаџа*, *ѿравка*, *ѿренерка*, *ѿрунка*, *ѿуџованка*, *ударалка*, *уѿиаван-*

ка, фиока, хајка, хиљадарка, хука, хумка, чарка, чворуџа, шајка, шишка, шкољка, шишарка, шипака, шипињаљка и сл.

Изузеци су прилично бројни, нпр. *алџа* – *алџи*. Тако и *алка*, *ваџа*, *Врхника*, *џајка*, *џуџушка*, *досјејка*, *журка*, *фока*, *цједиљка*, *шунка*, *шминка* и сл. Сибиларизације нема у именицама чија се основа завршава на *цк*, *чк*, *ћк*, *зџ*, *сх* (нпр. *коџка* – на *коџки*, *шајчка* – у *шајчки*, *воћка* – о *воћки*, *шезџа* – на *шезџи*, *Пасха* – о *Пасхи*), у суфиксалним изведеницама на *-ка* које значе жива бића (нпр. *амазонки*, *ауџорки*, *бемисийџерки*, *женки*, *звјерки*, *кечиџи*, *новинарки*, *служавки*, *сиријийџизерки*, *црнки*, *Швеђанки*, *ћурки*, *шиџуки*), у личним именима (нпр. *Анки*, *Бранки*, *Десанки*, *Моники*, *Луки*, *Олџи*, *Заџи*), у именицама на *-џа* страног поријекла (нпр. *лиџи*, *ваџи*, *шајџи*, *колеџи*, *дроџи*, *аџи*, *ниџириџи*, *сфинџи*, *харинџи*, *синаџоџи*), па и у неким другим краћим именицама у којима би сибиларизација знатно измијенила основу, нпр. *баки*, *секи*, *зеки*, *куки*, *клики*, *чки*, *чуки*; *куџи*, *ијеџи*, *каџиџи*, *кечиџи*, *шеџи*; *мухи*, *чохи*.

Постоји и више дублета, од којих су неки равноправни, а неки нису, нпр. *арабеска* – *арабески* (боље него *арабесџи*); *базука*, дат.-лок. *базуки* (ријетко *базуџи*); *бишка*, дат.-лок. *биџи* и *бишџи*; *ваџка*, дат.-лок. *ваџки* и *ваџџи*; *џројеска*, дат.-лок. *џројески* (боље него *џројесџи*); *џуска*, дат.-лок. *џуски* (обичније него *џусџи*); *двојка*, дат.-лок. *двојки* и *двојџи*; *жеџа*, дат.-лок. *жеџи* и *жеџи*; *џилавка*, дат.-лок. *џилавџи* и *џилавџи*; *заџонејка*, дат.-лок. *заџонејџи* и *заџонеџи*; *залиха*, дат.-лок. *залихи* (допушта се и *залиџи*); *јалачинка*, дат.-лок. *јалачинџи* и *јалачинџи*; *Раџка*, дат.-лок. *Раџки* и *Раџџи* (ријетко, за насеље); *солдајеска* дат.-лок. *солдајески* (боље него *солдајесџи*); *сиојка*, дат.-лок. *сиојки* и *сиојџи*; *сиранка*, дат.-лок. *сиранџи* (и *сиранџи*); *Танџањика*, дат.-лок. *Танџањики* и *Танџањџи*; *ћурка*, дат.-лок. *ћурки* (допушта се и *ћурџи*); *ћушка*, дат.-лок. *ћушџи* и *ћушџи*; *фреска*, дат.-лок. *фрески* и *фресџи*; *хумореска*, дат.-лок. *хуморески* (боље него *хуморесџи*); *чавка*, дат.-лок. *чавџи* (допушта се и *чавџи*); *чачанка* (ракија), дат.-лок. *чачанџи* и *чачанџи*; *шајка*, дат.-лок. *шајки* и *шајџи* итд.

§ 152. Географски називи се различито понашају: у домаћима је чешће *-џи* (*Лика* – *Лиџи*, *Ријека* – *Ријеџи*, *Бањалука* – *Бањалуџи*), али је у неким случајевима исправно *-ки* (*Врхники*, *Креки*, *Крки*); од *Пожеџа* дат.-лок. јд. је *Пожеџи* (поред *Пожеџи*). Међу страним географским називима је сибиларизација прихваћена за неколико познатијих назива (*Африџи*, *Америџи*, *Аљасџи*, *Корџиџи*), али још чешће изостаје: *Меки*, *Казабланџи*, *Мајорџи*, *Небрасџи*, *Малаџи*, *Волџи*, *Омахи* итд.

На помена 1. – Исправно је само *Боки* (дат.-лок. јд. од *Бока*), док је облик *Боџи* данас граматички архаизам.

На помена 2. – Исправно је и *Бањалука* (из *Бањалуке...*) и *Бања Лука* (из *Бање Луке...*).

§ 153. Код именица на *-шка* у дативу-локативу јединине *к* на крају основе обично остаје непромијењено ако су именице двосложне, нпр. *војџи*, *џајџи*, *Злајџи*, *лујџи*, *мојџи*, *иајџи*, *иријџи*, *шејџи*, *силејџи*, *сиојџи*, *чејџи*, *чисџи* итд.

На помена . – Ипак, од именице *бишка* дат.-лок. јд. гласи *биџи* (преко **бишџи*), а допушта се и новије *бишџи*.

У деклинацији тросложних и вишесложних именица на *-ӣка* сугласник *к* на крају основе у облику дат.-лок. обично се не мијења у *ц*, нпр. *Арнауӣка, брзомей̄ка, вишероӣка, двоџоӣка, двољей̄ка, десей̄ка, друџороӣка, једноџоӣка, једнољей̄ка, кибӣка, куроӣка, осмољей̄ка, њедесей̄ка, њей̄тољей̄ка, њолӯка, њрвороӣка, седмољей̄ка, сусјей̄ка, њридесей̄ка, самохо̄ка, унија̄ка.*

Код тросложних и дужих именица на *-ӣка* постоје и дублети, нпр. исправно је и *крлей̄ки* и *крлеци*.

Напомена. – Дублети обично нису једнако чести и сасвим равноправни, нпр. од именице *решей̄ка* дат.-лок. јд. је *решей̄ки*, али је допуштено и *решеци*; од именице *њриовијей̄ка* дат.-лок. јд. је обично *њриовијецњи*, али је допуштено и *њриовијей̄ки*; облици *берей̄ки, џуџӯки, девей̄ки, десей̄ки, заџоней̄ки, одџоней̄ки, сурӯки, чесӣӣки* су бољи него *береци, џуџуци, девецњи, десецњи, заџонецњи, одџонецњи, суруци, чесӣици* и сл.

Двојни облици су дозвољени и у доста других именица, нпр. *(к)ћерки/(к)ћерци, служи//служњи, снахи//снаси, сњрехи//стреси, унуки//унуци, фрески//фресци, хуморески//хуморесци* и др.

§ 154. Имена земаља и покрајина на *-ска, -чка, -шка* поријеклом су придјеви па имају адјективну промјену, укључујући облике за дат.-лок.: *Бачкој, Њемачкој, Норвешкој, Словачкој, Француској, Хрва̄ӣској, Чешкој* итд.

§ 155. Во к а т и в. Од регуларног наставка *-о* за вокатив (само у једнини) одступају углавном властите именице.

Женска и мушка имена по правилу имају вокатив једнак номинативу: *Вера, Зорка, Олџа, Марија, Гордана, На̄ӣаца; Никола, Кос̄ӣа, Илија* итд.

Ово не важи за двосложна имена са дугоузлазним акцентом у свим облицима осим вокатива, који има наставак *-о*, и дугосилазни акценат: од *На̄да, Зо̄ра, Не̄на*, или од мушких *Пе̄ра, Бџо, Па̄ја* итд., вокатив гласи *На̄до, Зо̄ро, Не̄но, Пе̄ро, Бџо, Па̄јо* итд.

Вокатив једнак номинативу имају и родбински називи *мама, ња̄ӣа, дједа, њей̄ка, ӯна, сњрина, баба*, као и малочас поменута имена држава и покрајина на *-ска, -чка, -шка*.

Напомена. – Именице *сњрина* и *баба* имају и вокатив на *-о*, али у фигуративном смислу: *Сњрино једна!* или *Бабо једна!*, упућено с презрењем мушкарцу који није храбар или јак онолико колико се то од њега очекује.

Тросложне и вишесложне именице са завршетком *-ица* у номинативу једине имају у вокативу наставак *-е*, нпр. *дјевојчице, друџарице, женице, мамњице, м(ј)езимице, њей̄оӣице, лӯӣкице, љубимице, ња̄ӣице, учњӣељњице*; то важи и за женска имена као *Данице, Зорице, Милице* и за мушка као *Перице, Томице*. Именице које се примјењују једнако на мушкарце и на жене, а женског су рода имају вокатив на *-е* (*њијанице, издајице, кукавице, џладнице, удворице*) или само на *-о* (*убицо*), док оне мушког рода могу имати номинатив у функцији вокатива, нпр. *Добрица!* поред обичнијег *Добрице!* У вокативу именица на *-ица* постоји много колебања и дублетних облика. Збирне именице на *-ица* ријетко се употребљавају у вокативу, а тада је обичнији наставак *-о*, нпр. *Пош̄ӣтована њородицо*.

§ 156. Г е н и т и в м н о ж и н е. Именице с кратким самогласником у основи, као *рњба, жњна, њл̄дча*, добијају у генитиву множине дуг само-

гласник и у основи и у наставку, нпр. ном. јд. *рѝба* – ген. мн. *рѝбѝ*. Тако и генитивни облици *жѝнѝ*, *ѝлѝчѝ* и сл.

Три именице имају у наставку генитива множине дуго *у*, поријеклом из некадашње двојине: *ноѝа* – *ноѝу*, *рука* – *руку*, *слуѝа* – *слуѝу*.

Именице чија се основа завршава на два или три сугласника по правилу имају у генитиву множине уобичајени наставак само ако су та два сугласника на крају основе *сѝ*, *зд*, *шѝ* или *шћ*, као у *ласѝа*, *врсѝа*, *ѝазда*, *звѝезда*, *баѝшѝа*, *ѝошћѝа*. Остале граде ген. множине на два начина:

(а) Уметањем непостојаног *а*, као у **банка** – **банака**, **биѝка** – **биѝака**, **виљуѝка** – **виљуѝака**, **воћка** – **воћака**, **ѝуска** – **ѝусака**, **дјевојка** – **дјевојака**, **земља** – **земаља**, **иѝла** – **иѝала**, **марка** – **марака**, **овца** – **оваца**, **оловка** – **оловака**, **ѝјесма** – **ѝјесама**, **ѝрешѝа** – **ѝрешѝања**, **сесѝра** – **сесѝара**, **сукња** – **сукања**, **усна** – **усана**, **црква** – **цркава**. Понекад се испред непостојаног *а* јави првобитни сугласник који је у свим другим падежима обезвучен усљед једначења: од *свеска* ген. мн. је *свезака* (јер потиче од глагола *свезаѝи*), од *ѝриѝов(и)јеѝка* – *ѝриѝовједака* (према глаголу *ѝриѝовиједаѝи*), од *биљеѝка* – *биљеѝака* (према глаголу *биљеѝиѝи*).

У ген. мн. непостојано *а* се појављује доста недосљедно када се основа именице завршава сугласничким групама, нпр. *земља* – *земаља*, али *ѝеѝиља* – *ѝеѝиљи*; а досљедније у основама које се завршавају групама */vc/*, */kv/*, */tk/*, */ʃnʹ/*, уп. *овце* – *оваца*, *ѝикве* – *ѝикава*, *биѝке* – *биѝака*, *вишње* – *вишњања*.

(б) У промјенама многих именица са сугласничком групом на крају основе, непостојано *а* се не вокализује, нпр. **хорда** – **хорди**, и тада је наставак у ген. мн. *-и*, нпр. *бројка* – *бројки*, *варка* – *варки*, *војска* – *војсци*, *ѝајка* – *ѝајки*, *жалѝојка* – *жалѝојки*, *женка* – *женки*, *звѝјерка* – *звѝјерки*, *молба* – *молби*, *лоѝиѝа* – *лоѝиѝи*, *неѝравда* – *неѝравди*, *омча* – *омчи*, *ѝајна* – *ѝајни* и сл. То поготову важи за именице страног поријекла, нпр. *алаѝка* – *алаѝки*, *алка* – *алки*, *барка* – *барки*, *бомба* – *бомби*, *ламѝа* – *ламѝи*, *конзерва* – *конзерви*, *норма* – *норми*, *химна* – *химни*, *фунѝа* – *фунѝи*, *ѝанса* – *ѝанси* итд.

Напомена. – Именица *бресква* има у ген. мн. облик *бресака*, који је нормативно исправан.

(в) У генитиву множине именица друге деклинације има и дублетних облика, нпр. *алѝа*, ген. мн. *алѝи* и *алѝѝ*; *ваѝка*, ген. мн. *ваѝака* и *ваѝки*; *ѝуѝуѝка*, ген. мн. *ѝуѝуѝака* или *ѝуѝуѝки*; *досјеѝка*, ген. мн. *досјеѝки* и *досјеѝѝака*; *значка*, ген. мн. *значака* и *значки*; *ѝалачинка*, ген. мн. *ѝалачинки* и *ѝалачинака*.

Напомена. – Многи такви дублети нису нормативни, јер је један нормативно бољи или је чешћи, нпр. *биљеѝка*, ген. мн. *биљеѝака*, боље него *биљеѝки*; *варијанѝа*, ген. мн. *варијанѝања*, боље него *варијанѝи*; *ѝроѝјеска*, ген. мн. *ѝроѝјески* (ријетко *ѝроѝјесака*); *дрѝка*, ген. мн. *дрѝки* (ријетко *дрѝака*); *заѝонеѝка*, ген. мн. *заѝонеѝака* (боље него *заѝонеѝки*); *ѝримједба*, ген. мн. *ѝримједба* (боље него *ѝримједби*).

§ 157. Именица **маѝи** има тај облик у номинативу и вокативу јединице; акузатив јој гласи *маѝер*. У свим осталим падежима мијења се по дру-

гој деклинацији са основом на *p*, дакле ген. *майџере*, дат.-лок. *майџери*, инстр. *майџером*, у множини ном., акуз. и вок. *майџере*, ген. *майџера̑*, остала три падежа *майџерама*. У савременом језику умјесто *майџи*, што звучи пјеснички или архаично, обично се употребљава именица *мајка* (дат.-лок. *мајци*).

§ 158. Укупна морфолошка парадигматика именица друге деклинације одређена је, као и код именица прве деклинације, с једне стране, инвентаром и дистрибуцијом наставака, а с друге – инвентаром и дистрибуцијом творбених и морфонолошких, тј. морфолошки релевантних фонолошких особина основа у именичким промјенама.

Другој деклинацији припадају именице женског или мушког рода, са сљедећим наставцима:

	једнина	множина
ном.	-а, -о или -е	-е
ген.	-ѣ	-ѣ или ѣ̑
дат.-лок.	-и	-ама
акуз.	-у	-е
инстр.	-ѡм	-ама

С обзиром на три могућа наставка у номинативу једнине, може се говорити о три с тог становишта различите парадигме, а с обзиром на граматички релевантне алтернације у основи, може се констатовати пет слушајева:

- (а) нема промјене у основи, нпр. *мама*;
- (б) алтернација крајњих сугласника основе *к/ц, љ/з, х/с* испред наставка -и, нпр. *мука/муци, бриџа/бризи, сврха/сврси*;
- (в) алтернације с непостојаним */а/*, нпр. *виџња*, али ген. мн. *виџња̑*;
- (г) алтернације типа (б) и (в) у истој парадигми, нпр. *дјевојка*, дат.-лок. јд. *дјевојци*, ген. мн. *дјевојка̑*;
- (д) алтернације као у парадигмама типа (г), уз губљење сугласника који претходи позицији непостојаног */а/*, нпр. *биџка*, дат.-лок. јд. *бици*, ген. мн. *биџака*.

У номинативу једнине наставак -а имају именице женског рода и, рјеђе, мушког рода, а наставак -е имају релативно ријетка лична имена и презимена, нпр. *Владе, Дане*, док -о у ном. јд. имају у другој деклинацији само именице мушког рода, међу којима су углавном лична имена, нпр. *Иво, Срејѡ, Фрањо, клемѡо* итд.

Неке именице друге деклинације, већином са суфиксом -иц-, јесу двородне јер оне могу бити употријебљене или као именице женског рода или као именице мушког рода, нпр. *Ухваѡиѡиѡе ѡу издајѡицу / Ухваѡиѡиѡе ѡѡѡ издајѡицу; Издајѡица је ухваћена и Издајѡица је ухваћен* и сл.

У дат.-лок. јд. алтернација (б) у основи изостаје код имена и презимена (*Данка – Данки, Коруџа – Коруџи, Massuka – Massuki*), хипокористика (*бака – баки, дека – деки, зека – зеки*), назива за регионалну припадност и етника (*Босанка – Босанки, Далмаѡиѡинка – Далмаѡиѡинки, Личанка – Личанки, Славонка – Славонки, Херцеџовка – Херцеџовки, Црноџорка – Црноџорки*), а обично и код географских властитих имена која нису у синхро-

нијској творбеној вези са апелативима (нпр. *Барвиха* – у *Барвихи*, *Дака* – у *Даки*, *Доха* – у *Дохи*, *Малаџа* – у *Малаџи*, али ипак *Америка* – у *Америци*, *Африка* – у *Африци*), као и код именица основа са сугласничком групом на /g/ (осим *кавџа*), нпр. *данџа*, *џајџа*, *черџа*, или на поствокално /g/, нпр. *аџа* – о *аџи*, *инџириџа* – о *инџириџи*, *јоџа* – о *јоџи*, *јуха* – у *јухи*, *кечиџа* – о *кечиџи*, *колеџа* – о *колеџи*, *куџа* – о *куџи*, *џеџа* – о *џеџи*, *раџи* – на *раџи*, *чека* – на *чеки*, *џуџа* – о *џуџи* (али исправно је једино *бриџа* – у *бризи*, *жеџа* – на *жези*, *ноџа* – на *нози*). У неким случајевима постоје дублетни облици, нпр. *ваџка* – *ваџки* или *ваџци*.

Трећа деклинација

§ 159. Трећој именичкој деклинацији припадају именице женског рода с нултим наставком у номинативу једнине, док је у генитиву једнине и већини других падежа наставка *-и*. Наставак генитива множине именица треће деклинације *-и* увијек је дуг.

Табела бр. 8

	једнина	множина
Н	<i>ријеч-Ø</i>	<i>ријеч-и</i>
Г	<i>ријеч-и</i>	<i>ријеч-ӣ</i>
Д-Л	<i>ријеч-и</i>	<i>ријеч-има</i>
А	<i>ријеч-Ø</i>	<i>ријеч-и</i>
В	<i>ријеч-и</i>	<i>ријеч-и</i>
И	<i>ријеч-ју // ријеч-и</i>	<i>ријеч-има</i>

§ 160. Непостојани самогласник се вокализује у сугласничким групама на крају основе испред наставка *-Ø*, тј. у номинативу и акузативу једнине, нпр. *џијесан-Ø*, *џијесн-и...*, *раван-Ø*, *равн-и*, *зараван-Ø*, *заравн-и*, и испред фонетске реализације [o] у алтернацији са [i], нпр. *мисао*, *мисли...* (такође *замисао*, *џомисао*, *џримисао* и сл.). Основе које се завршавају на фонемску групу /st/ немају непостојани самогласник, нпр. *жалосӣ*, *милосӣ*, *радосӣ*.

Као што је у ријечи *мисао-Ø* (и њеним изведеницама *замисао* и сл.) у номинативу и акузативу једнине крајњи глас основе *о* постао од *л* на крају слога, тако да је генитив *мисли*, инструментал *мишљу* или *мисли*, и у ријечи *со-Ø* (ген. *соли*), завршетак основе *-о* у номинативу и акузативу једнине настао је од *-л* из старијег облика *сол*.

§ 161. Инструментал једнине именица треће деклинације чешиће има наставка *-ју* него *-и*, јер се на тај начин инструментал боље разликује од осталих падежа. Наставак *-ју* има изразиту предност испред наставка *-и* кад се именица употребљава без предлога. И поред тога, у инструменталу једнине неких именица треће деклинације увијек је обичнији наставка *-и*, нпр. *сјени*, *јереси*, као што је код неких других именица треће деклинације у истом падежу обичнији наставка *-у*, нпр. *крвљу*. Неке именице треће деклинације, међутим, немају инструментал с наставком *-ју*,

него само с наставком *-и* (нпр. *зоб, коб, раж*), а нема општег правила по којем би се једне разликовале од других.

Наставак *-ју* изазива јотовање завршног сугласника основе (§ 58), нпр. *ѡамей̄ – ѡамећу, ѓлад – ѓлаћу, со* (ген. *соли*) – *сољу*. Испред наставка *-у* у инструменталу једнине основа се проширује за /l'/ када се у другим облицима завршава фонемама /p/, /b/, /v/, /m/, нпр. *љубав – љубављу*.

Код именица треће деклинације на *-сий̄* у инструменталу с наставком *-ју* поред јотовања долази и до једначења по мјесту изговора, нпр. *власий̄* (→ **власћу*) – *влашћу, свијесий̄* (→ **свијесћу*) – *свијешћу*. Ту спадају и именице на веома плодан суфикс *-осий̄*, нпр. *младосий̄ – младашћу, радосий̄ – радошћу, сиремносий̄ – сиремношћу*. Једначење по мјесту изговора имамо и у инструменталу именице *мисао* (ген. *мисли*) – *мишљу*.

Код именица треће деклинације чија се основа завршава на *ћ* и *ђ* глас *ј* из наставка *-ју* у инструменталу нестаје, јер се стапа с претходним палаталним сугласником, нпр. *ѡомоћ – ѡомоћу, чађ – чађу*.

§ 162. Генитив множине именице *кокош*, *косий̄* и *ваши* има, по изузетку, наставка *-ију*: *косий̄ију, кокошију, вашију*.

Напомена 1. – Од именица *кокош*, *косий̄* и *ваши* постоје и регуларни облици ген. мн. *кокоши, косий̄и, ваши*, који се рјеђе употребљавају, али су такође нормативно исправни.

Напомена 2. – Именица *ѓдшћа* има ген. мн. *ѓдшћѡ* (не *ѓошћу*).

Напомена 3. – Именица *ѓруди* има ген. мн. *ѓрудѡ*, не *ѓрудију*.

§ 163. Именица треће деклинације *ћћи* има посебан облик само у номинативу једнине, док јој акузатив гласи *ћћѐр*, а у свим осталим падежима добија наставке на ту основу: ген., дат.-лок., вок. *ћћѐри*, INSTR. *ћћѐрју* или *ћћѐри*; у множини ном., акуз. и вок. *ћћѐри*, ген. *ћћѐрѡ*, остала три падежа *ћћѐрима*.

Напомена. – Облик *ћћер* је акузатив (нпр. *Позовиѡе моју ћћер*). У новије вријеме понеки граматичари га допуштају и као номинатив (*Ово је моја ћћер* – поред бољег и правилнијег *Ово је моја ћћи*). *Ќћи* је искључиво номинатив, па је погрешно нпр. *Позовиѡе моју ћћи, ѓроб Вукове ћћи Мине* и сл.

Именица *ћћи* најчешће се замјењује изведеницама *ћћерка* или *ћћерка*, које припадају II деклинацији. Именица *ћћи*, која би с нормативног гледишта била најпрепоручљивија, у савременом српском књижевном језику постаје донекле застарјела, мада је и даље жива, или се њена употреба доживљава као наглашена граматичка коректност (хиперкоректност). Именица *ћћерка* употребљава се у свим функционалним стиловима, док је именица *ћћерка* у најширој употреби у разговорном и књижевноумјетничком стилу. У сулстандардној употреби у истом значењу среће се и именица *ћћера*, која такође припада II деклинацији, и *ћћер* која припада III деклинацији.

Аналогне наставке као *ћћи* у номинативу и акузативу јд. има и именица *маѡи* (акуз. *маѡер*), али у свим осталим падежима она припада II деклинацији: в. горе § 157.

§ 164. Именица *вечер* (ж. р.) у том облику данас се осјећа као регионална или застарјела, али се сви њени падежи, осим номинатива-акузатива-вокатива једнине, користе за деклинацију именице *вече*, средњег рода. Зато именица *вече* није истог рода у свим падежима, а у морфолошком

погледу има наставке по различитим деклинацијама (хетероклитика): номинатив и акузатив једнине припадају првој деклинацији, а именица је у тим падежима средњег рода, док остали облици једнине припадају трећој деклинацији, а именица је у тим падежима женског рода, уп.

Н	(<i>īo</i>) <i>вече</i> (с. р.)
Г	(<i>īe</i>) <i>вечери</i> (ж. р.)
Д-Л	(<i>īoj</i>) <i>вечери</i> (ж. р.)
А	(<i>īo</i>) <i>вече</i> (с. р.)
В	<i>вече</i> (с. р.)
И	(<i>īom</i>) <i>вечери</i> (ж. р.)

У множини је именица *вече* женског рода: ном., акуз., вок. *вечери*, ген. *вечери*, дат.-лок., инстр. *вечерима*.

Напомена. – За разлику од именице *вече*, именица *вечера* (ж. р.), са значењем ‘вечерњи објед’, има све облике по другој деклинацији.

§ 165. Само облик множине (*pluralia tantum*) имају *џруди* и *наочари* (поред чешћег *наочаре*, в. § 150).

§ 166. Укупна морфолошка парадигматика именица треће деклинације, као однос морфологије наставака (спољашње морфологије) и морфологије основе (унутрашње морфологије) показује сљедеће одлике.

Наставци именица треће деклинације су у ном., акуз. јд. -Ø, ген., вок., инстр., дат.-лок. јд. -и (у инстр. јд. наставак може бити -у/-ју); у ном., акуз. и ген. мн. -и, у инстр. и лок. мн. -има.

С обзиром на граматички релевантне морфонолошке алтернације у основи може се констатовати пет типова основа:

(а) у основи нема промјене кроз читаву парадигму, нпр. *ријеч*;

(б) основе с непостојаним /а/, нпр. *раван*;

(в) основе с непостојаним /а/ и алтернацијом о/л у ном. јд. према другим падежним облицима, нпр. *мисао*;

(г) основе с проширењем основе сугласником љ (добијеним јотовањем) у инструменталу једнине, нпр. *крв*;

(д) основе с меким крајњим сугласницима у инстр. јд. испред -у умјесто тврдих у другим облицима (јотовање): морфонолошке алтернације *īī/ĥ*, *д/ĥ*, *л/љ*, *н/њ*, *сī/цĥ*, *сл/цљ*, *зн/жњ*, нпр. *īамей*.

ЗАМЈЕНИЦЕ

§ 167. Замјенице су врста ријечи која има категоријална значења и упућивачку функцију. Категоријалност замјеничког значења огледа се у њиховој уопштености. Замјенице значе лице (нпр. *ко*, *џи*, *неко*, *свако*, *нико*), или нешто што није лице (нпр. *џија*, *неџио*, *сваџија*, *ниџија*), особину (нпр. *какав*, *некакав*, *свакакав*, *никакав*), припадање (нпр. *чији*, *нечији*, *свачији*, *ничији*), количину (нпр. *колики*, *оволики*, *онолики*) итд.

Упућивачка функција већине замјеница огледа се у томе што замјенице не именују предмете, појаве или њихове класе, него упућују на нешто што је присутно или поменуто, нпр. *она* није стални назив одређеног лица или предмета, него је то ријеч са промјенљивим садржајем, која упућује на некога или нешто што је поменуто или присутно, па се зато не мора прецизније именовати, уп. *Свјејлана је дошла. Она нас чека*, гдје *она* упућује на поменуто ријеч *Свјејлана*, или *Ова ми се чини најбоља*, гдје *ова* упућује на особу која је присутна у тој говорној ситуацији.

Замјенице у ужем смислу обухватају само промјенљиве замјеничке ријечи, нпр. *ко*, *џи*, *џакав*, *свачији* итд.

Замјенице у ширем смислу обухватају све замјеничке ријечи, и промјенљиве и непромјенљиве, дакле и замјеничке прилоге, нпр. *џада*, *џако*, *зайо* и сл., који такође имају категоријална значења (мјеста, времена, начина, узрока и др.) и упућивачку функцију.

§ 168. Замјенице према врстама ријечи које су им најближе дијеле се на:

1. именичке замјенице, нпр. *ја*, *ко*, *неко*, *нико*;
2. придјевске замјенице, нпр. *мој*, *чији*, *какав*, *џакав*;
3. бројевне замјенице, нпр. *колико*, *џолико*, *онолико*;
4. замјеничке прилоге, нпр. *џдје*, *када*, *како*, *зайио*;
5. замјеничке узвике, нпр. *ево*, *ејо*, *ено*.

§ 169. Именичке замјенице су језгро замјеничког система, којем припадају и замјеничке ријечи са придјевским, прилошким и везничким особинама.

У најужем смислу замјеницама се називају само именичке замјенице, јер имају системе наставака који, у цјелини узети, не постоје ни у именичкој ни у придјевској деклинацији.

§ 170. Именичке замјенице се према значењу дијеле на:

1. личне
  - 1.1. праве личне: *ја/ми*, *џи/ви*, *он/они*, *она/оне*, *оно/она*
  - 1.2. повратно-личне: *себе*, *један друџоџ*
2. неличне
  - 2.1. неодређене
    - 2.1.1. упитно-неодређене: *ко?* *џија?*
    - 2.1.2. праве неодређене: *ко*, *џија*, *неко*, *неџио*, *ико*, *иџија*, *ма ко*, *ма џија*, *било ко*, *било џија*, *ко било*, *џија било*, *ко џод*, *џија џод*
  - 2.2. опште
    - 2.2.1. афирмативне (опште у ужем смислу): *свако*, *сваџија*
    - 2.2.2. одричне: *нико*, *ниџија*

Међу појединим наведеним класама замјеница постоје тјешње значењске и обличке везе (уп. упитну замјеницу *ко?* и односну *ко*; или упитну *ко?* и неодређену *неко*), што се даље подробније разматра.

Афирмативне и негативне опште замјенице повезује то што значе најширу количинску одредбу, уп., на примјер, замјенице у реченицама *Сви су њисусићи – Нико није одсућан* и сл.

§ 171. Придјевске замјенице чине већину промјенљивих замјеничких ријечи. Придјевске замјенице су по својим наставцима и синтаксичкој функцији у реченици придјиви, мада неке од њих имају и извјесне морфолошке и синтаксичке специфичности. С друге стране, по својим категоријалним значењима и по упућивачкој функцији, придјевске замјенице припадају систему замјеничких ријечи. Према значењу придјевске замјенице се дијеле на присвојне, показне, упитне, односне, неодређене, опште и одричне.

§ 172. Замјенице према значењу дијелимо на сљедеће класе:

1. Личне замјенице (*ја, њи, он, она, оно; ми, ви, они*).
2. Повратне замјенице (*себе, сџм, један другоџ*).
3. Присвојне замјенице (*мој, њвој, његов, свој*).
4. Показне замјенице (*овај, њај, онај, овакав, њакав, онакав, оволики, њолики, онолики*).
5. Опште замјенице (*сав, сваки, сам*).
6. Одричне замјенице (*нико, ниџиџа, никакав, ниџиџи*).
7. Упитне замјенице (*ко? џиџа? какав? џиџи? коџи? колики?*).
8. Односне замјенице (*ко, џиџа, какав, џиџи, коџи, колики*).
9. Неодређене замјенице (*неко, ико, ма ко, било ко, макар ко, неџиџо, џиџа, ма џиџа, било џиџа, макар џиџа*).

Наведена подјела замјеница према њиховим значењима обухвата промјенљиве замјенице (замјенице у ужем смислу) и непромјенљиве замјеничке речи: замјеничке прилоге, нпр. *овдје, њада, свакако, како, никуда, некако*, замјеничко-прилошке везничке ријечи, нпр. *џдје, када, како*, и замјеничке узвике *ево, еџо, ено*.

§ 173. Гранични случајеви у значењском систему замјеница односе се на оне ријечи које се из различитих разлога у неким граматицама не убрајају у замјенице, најчешће због неког својства према којем би могле припадати и некој другој врсти ријечи. То, прије свега, важи за све непромјенљиве замјеничке ријечи (а то су углавном замјенички прилози), које се у наглашено морфолошком приступу замјеницама не убрајају у ту врсту ријечи.

То важи и за такве ријечи као што су *друџи, друџачиџи, један другоџ* и сл.

Замјенички израз *један другоџ* спада у узајамно-повратне замјенице јер упућујући на реченични субјекат носи и допунско значење реципрочности, уп.

- (1) Она пази на *себе*.
- (2) Они пазе *једно на друго*.

Ријеч *џио* значењски је врло блиска замјеници *сав*, од које се разликује или условима употребе (уп. *Појела је џијелу јабуку*, али *Појела је све*

јабукe), или неком компонентом значења (уп. *Појела је сав хљеб* и *Појела је цијелу векну хљеба*), или се готово и не може говорити о разлици у значењу, уп. *Су ноћ их је чекала*, *Цијелу ноћ их је чекала*.

Замјеница *друџи* значи ‘не тај’ (или ‘не овај’, или ‘не онај’), тј. она има у основи свог значења показну замјеницу и негацију, нпр. *Она је кућила ову књиџу, а он је кућио неку друџу*, а у сличном је односу замјеница *друџачији* према замјеницама *овакав*, *ијакав* или *онакав*, нпр. *Она је изабрала ијаву хаљину, а њена сесџира је ијражила друџачију* (тј. ‘не такву’).

Значењском систему замјеница блиске су и сложенице са замјеничким елементом у првом дијелу, нпр. *овоџодишњи*, *свакодневни*, *својеџлав* и сл.

§ 174. Прелазни случајеви међу значењским класама замјеница обухватају оне замјенице које једним дијелом свога значења припадају једној замјеничкој класи, а другим дијелом некој другој замјеничкој класи. На примјер, присвојне замјенице, као *мој*, *ијвој* итд., припадају и личним замјеницама, јер у свом значењу имају значењску компоненту лица, а замјеница *свој* припада и присвојним и повратним замјеницама.

Поред тога, неке замјенице се могу употребљавати у различитим значењима, припадајући тако различитим значењским класама замјеница. То се најбоље види на примјеру упитних и односних замјеница, које имају исти облик, али немају исто значење, синтаксичку функцију нити исто мјесто у реченици, нити се изговарају са истом интонацијом, уп.

(3) *Ко* је телефонирао?

(4) Онај *ко* је викао нека дигне руку.

Слично томе, и замјеница *сџм* може бити употријебљена и као општа замјеница, указујући на највишу тачку нечијег статуса (нпр. *То је наји-сао сџм џлавни уредник*), и као повратна замјеница, указујући на субјекат као на самосталног вршиоца радње (нпр. *Главни уредник је ијо наји-сао сџм*).

§ 175. У улози замјеница понекад могу бити употријебљене ријечи које примарно нису замјенице. Тако могу бити употријебљени придјев *даиши* у значењу ‘тај’, *извјесни* у значењу ‘неки’, *сљедећи* у значењу ‘овај’, нпр. *у даишом случају, у извјесним околностима, на сљедећи начин*. Број *један* често се употребљава у значењу ‘неки’, нпр. *Мора да свраиши до једноџ човјека, Једни су ијевали, а друџи иџрали* и сл.

Именице *чињеница* и *сџвар* такође могу бити употријебљене у замјеничкој функцији, нпр. *Чињеница да џовори јайански ијомоџла јој је да се зайосли* (уп. *То цијшо џовори јайански ијомоџло јој је да се зайосли*), *То је дивна сџвар* (уп. *То је нецијшо дивно*).

Личне замјенице

§ 176. Праве личне замјенице упућују на лица која учествују у комуникацији. Замјенице 1. лица (*ја*, *ми*) односе се искључиво на лица (са изузетцима који су могући, рецимо, у поезији), а замјенице 2. лица (*иши*, *ви*) такође упућују, прије свега, на лица, али могу упућивати и на друга бића, а рјеђе и на појаве из неживог свијета, схваћене персонификовано.

Замјеница *ми* има више значења, али ни у једном од њих то није у правом смислу ријечи множина од *ја*.

Замјеница *ви* може бити множина од *џи* (при истовременом обраћању групи лица), али има и друга значења и функције, од којих је једна од најчешћих исказивање поштовања лицу којем се обраћамо, када се пише великим словом, нпр. *Срдачно Вас њоздрављамо*.

§ 177. ПРАВЕ ЛИЧНЕ ЗАМЈЕНИЦЕ ОБУХВАТАЈУ (а) личне у ужем смислу: *ја/ми, џи/ви*, и (б) предметно-личне: *он/они, она/оне, оно/она*.

Личне замјенице у ужем смислу имају сљедећу промјену:

ном.	ген.	дат.	акуз.	инстр.	лок.
<i>ја</i>	<i>мене/ме</i>	<i>мени/ми</i>	<i>мене/ме</i>	<i>мноме / ном</i>	<i>мени</i>
<i>ми</i>	<i>нас/нас</i>	<i>нама/нам</i>	<i>нас/нас</i>	<i>нама</i>	<i>нама</i>

ном.	ген.	дат.	акуз.	инстр.	лок.
<i>џи</i>	<i>џебе/џе</i>	<i>џеби/џи</i>	<i>џебе/џе</i>	<i>џџџџџџ</i>	<i>џеби</i>
<i>ви</i>	<i>вас/вас</i>	<i>вама/вам</i>	<i>вас/вас</i>	<i>вама</i>	<i>вама</i>

Личне замјенице имају у генитиву, дативу, акузативу и инструменталу (само замјеница 1. л. јд.) наглашене облике (нпр. *Он се џебе боји*) и ненаглашене, енклитичке облике (нпр. *Он те се боји*). Локатив личних замјеница има само наглашене облике, и то је једина формална разлика између њега и датива.

Номинатив замјеница другог лица може бити употријебљен и у вокативној функцији, нпр. *Хеј, џи! Хеј, ви!*

Наглашени облици се употребљавају када је потребно истаћи лице ради контраста, нпр. *Овај новац дајем џе би (а не друзима)*. Ако таквог истицања нема, употребиће се ненаглашена замјеница, која је енклитика (§ 47) па се у изговору везује за претходну ријеч: *Дајем џи* (изг. дајемти) *овај новац; Ја џи* (изг. јаћи) *дајем овај новац*.

Као енклитика, ненаглашени замјенички облик замјенице не може доћи на почетак реченице (немогуће је **Ти дајем овај новац*), док је с наглашеним обликом то могуће: *Теби дајем овај новац*.

Наглашени облици употребљавају се с предлозима (*Погледала је и у њега*) или без предлога (*Погледала је и њега*).

Само наглашени облик личне замјенице може бити употријебљен када је цијела реченица сведена на личну замјеницу (обично у одговорима на питања), нпр. – *Коме је ујућено ово џисмо? – Вама*.

Наглашени облици генитива и акузатива у табели су написани са дугосилазним акцентом, *нас, вас*, јер се тако изговарају. У обичним текстовима они се пишу једнако као и ненаглашени *нас, вас*, па се често само из контекста може закључити о којем је облику ријеч. У реченици *Нас зову*, на примјер, замјеница је наглашена (јер енклитика не би могла доћи на почетак); у реченици *Зову нас* могла би бити ненаглашена (с јединим нагласком на ријечи *Зову*), али и наглашена, уколико је смисао *Зову нас (а не неког другог)*.

Напомена. – Испред акузативних енклитика *ме*, *ѿе* (такође *њу*, *се*, в. § 48) предлог на сугласник може бити наглашен и добити на крају *-ā*, нпр. *ѿзā ме*, *ѿрѣдā ѿе*, а једносложни предлог на самогласник испред акузативних енклитика *ме*, *ѿе* мора имати дугоузлазни акценат, нпр. *зā ме*, *нā ѿе* (тако и енклитика повратне замјенице, нпр. *нā се*). Такве конструкције су ретке у савременом српском књижевном језику екавског изговора. Енклитика замјенице трећег лица јесте *ѿа*, *је* (нпр. *Погледао ѿа је ѿажљиво*, *Слуша је с ѿуѿом*). Краћи облик од *њеѿа* јесте *њ* (нпр. *Погледао је ѿажљиво на ѿ*), што је данас граматички архаизам.

У беспредлошкој инструменталној употреби замјенице *ја* падежни облик завршава се на самогласник *е* (*мноме*), док се у предлошкој конструкцији са инструменталним обликом замјенице првог лица предлог налази под нагласком и завршава се на *а*, нпр. *ѿреда мно*, *за мно*, *са мно* и слично, а замјенички облик *мно* је ненаглашен.

Замјенице првог лица немају вокативни облик ни вокативну употребу, а замјенице другог лица првенствено служе свим својим облицима за упућивање на лице којем се говорник обраћа.

§ 178. Употреба личних замјеница у функцији субјекта обично није обавезна. У том погледу српски језик спада у тзв. *pro-drop* језике, тј. језике у којима лична замјеница може бити изостављена. Лична замјеница у субјекту није обавезна зато што сām глагол у предикату својим личним глаголским обликом показује о ком је лицу ријеч, нпр. (*Ја*) *ѿиштем*, (*Ти*) *ѿишеш* ... Употреба личне замјенице у субјекту обавезна је у контрастној функцији – када се у истој реченици доводе у контраст два лица (нпр. *Ја ѿиштем*, а *ѿи чиишеш*), или ако се прво, друго, а често и треће лице први пут помиње, нпр. *Ја живим у Београду*; али ако је у претходном тексту већ било говора о мени, рећи ћу само *Живим у Београду*. Замјеница трећег лица у таквим случајевима обично замјењује пуно име особе, предмета или појаве о којој се говори, нпр. *Анаѿна ѿишеш*.

Напомена. – Претјерано честа употреба замјенице *ја* када она није граматички обавезна, није одлика развијене говорне културе. Таква употреба замјенице *ја* оставља утисак нескромности, а када је врло честа, тада замјеница *ја* може личити на говорну поштапалицу. То важи и за замјеницу *ми*, иако претјеривања са употребом замјенице *ми* нису тако честа као са замјеницом *ја*.

Употреба замјеница другог лица тамо гдје оне нису граматички обавезне, може давати исказу обиљежје извјесне грубости у обраћању, нпр. *Шшш ви жељшше?* поготову када се таква замјеница узастопно понавља, нпр. *Ти, ѿи, ѿи си свему крив* и сл.

У званичним, а поготово у свечаним приликама прикладније је, умјесто сувише честе употребе замјенице *он* или *она*, чешће него обично наводити звање и име особе о којој је ријеч. То посебно важи и за текстове на радију и телевизији, да би слушалац који се накнадно укључио могао знати о коме се говори.

У преводима на српски језик среће се честа употреба личних замјеница под утицајем изворног језика. Тога не би требало да буде у добрим преводима.

Праве личне замјенице у принципу се употребљавају без одредбе, али се понекад срећу изузеци: конгруентни атрибут испред личне замјенице понекад се среће као средство експресивне стилистике (нпр. *Јадни ми онда урадимо како су нам рекли*), али конгруентна одредба личне

замјенице може стајати иза ње и тада је интонацијски или интерпункцијски издвојена (нпр. *А она, наивна, њо њошњице*).

Апозиције уз личне замјенице посебно су карактеристичне у административном стилу, нпр. *Ја, Марко Марковић, изјављујем да...*

§ 179. Предметно-личне замјенице или замјенице 3. лица упућују на некога или на нешто ко (или шта) није ни прво ни друго лице. Те замјенице имају следеће парадигме.

	ном.	ген.	дат.	акуз.	инстр.	лок.
јд. м. р.	<i>њн</i>	<i>њњга/ња</i>	<i>њњму/му</i>	<i>њњга/ња/њ</i>	<i>њњме/њњм</i>	<i>њњму</i>
јд. с. р.	<i>њно</i>	<i>њњга/ња</i>	<i>њњму/му</i>	<i>њњга/ња/њ</i>	<i>њњм(е)/њњм</i>	<i>њњму</i>
јд. ж. р.	<i>њна</i>	<i>њњ</i>	<i>њњј/њој</i>	<i>њњј/ње/њу</i>	<i>њњм(е)/њњм</i>	<i>њњј</i>
мн. м. р.	<i>њни</i>	<i>њњх/их</i>	<i>њњма/им</i>	<i>њњх/их</i>	<i>њњма</i>	<i>њњма</i>
мн. с. р.	<i>њна</i>	<i>њњх/их</i>	<i>њњма/им</i>	<i>њњх/их</i>	<i>њњма</i>	<i>њњма</i>
мн. ж. р.	<i>њне</i>	<i>њњх/их</i>	<i>њњма/им</i>	<i>њњх/их</i>	<i>њњма</i>	<i>њњма</i>

Замјенице *он, она, оно* нису три облика исте ријечи (као *фин, фина, фино*), него су то облици трију различитих ријечи које имају подударну основу (слично односу именица типа *Јован* и *Јована*).

Комуникативно ненаглашени, енклитички облици предметно-личних замјеница не појављују се иза предлога.

Напомена 1. – Ненаглашени облик за акузатив замјенице *она* гласи *је*, нпр. *Он је види*, али се мијења у *ју* кад се нађе испред глаголског *је* (од помоћног глагола *бињти*) или послије негације *није*: *Он ју је видио*, *Није ју видио*. Неоправдано је сматрати у таквим случајевима енклитику *ју* погрешном или туђицом. Међутим, употреба облика *ју* у другим случајевима, осим наведених, није исправна, нпр. не *Он ју види*, него *Он је види*, али када је предикат у прошлом времену, исправно је *Он ју је видио*.

Напомена 2. – Честа грешка је изостављање *ју* испред глаголске енклитике *је*, нпр. исправно је *Тражим Љиљу. Да ли ју је неко видио?* (а не: *Тражим Љиљу. Да ли је неко видио?*), или *Теорија носи име научника који ју је њрви формулисао* (а не: *Теорија носи име научника који је њрви формулисао*).

Повратне замјенице

§ 180. Повратне замјенице носе тај назив зато што упућују на граматички субјекат реченице, а личне су зато што је субјекат на који упућују, по правилу, неко лице, нпр. *Писац ѓовори о с е б и*, гдје *о себи* значи 'о писцу'.

Повратне замјеничке ријечи и изрази *себе, један друѓоѓ, сам, свој* по правилу упућују на лице, али не увијек на исто лице, него на лице које је реченични субјекат. Међу њима су само *себе* и *један друѓоѓ* (као и *једна друѓу, једно друѓо*) именичке замјенице.

§ 181. Општеповратна замјеница *себе* је основна повратна замјеница. Замјеница *себе* нема номинатив, јер никада није граматички субјекат па јој облик номинатива није потребан, а нема ни облике за род и број. Субјекат на који замјеница *себе* упућује може бити у једнини (нпр. *Писац ѓовори о с е б и*), или у множини (нпр. *Писци ѓоворе о с е б и*), може

бити мушког рода, али и женског или средњег (нпр. *Учиџељица љовори о себи*, *дијете љовори о себи*), може бити прво, друго или треће лице, нпр. *Ја љоворим о себи*, *Ти љовориш о себи*, *Она љовори о себи*.

Замјеница *себе* има деклинацију наглашених облика као замјеница *џи*, без облика за номинатив и вокатив, дакле:

ном.	ген.	дат.-лок.	акуз.	инстр.
–	<i>себе (себе)</i>	<i>себи (себи)</i>	<i>себе (себе) / се</i>	<i>себџм</i>

Ненаглашени облик замјенице *себе* постоји само у акузативу (*се*), а употребљава се за грађење повратних и безличних глагола (§ 335).

Замјеница *себе* може бити значењски врло блиска морфеми *се* у саставу повратних глагола. Поређење одговарајућих парова реченица показује да у таквим случајевима замјеница *себе* комуникативно наглашава објекат (рематизује га), уп. *Он је жрџивоао себе да би их сџасао* и *Он се жрџивоао да би их сџасао*, или *Он себе није чуао* и *Он се није чуао*, или, с контрастном употребом наглашеног и ненаглашеног облика замјенице *себе* у истој реченици: *Она чеџља себе, а не своју сесџру*.

§ 182. Узајамно-повратни замјенички изрази **један друџџ(а)**, **једна друџџ**, **једно друџџ** указују на сложени субјекат који чине најмање два учесника (обично лица) као вршиоци истоврсне, али супротно усмјерене радње (*Ана и Ивана џомажу једна друџџ*) или реципрочног односа (*Ана и Ивана сједе једна џоред друџџ*). Уп. реченицу с повратном замјеницом *себе*, без значења узајамности (*Она себе џоџџује*) и реченицу са узајамно-повратном изразом (*Оне џоџџују једна друџџ*, или, ако је ријеч о двије групе лица: *Они џоџџују једни друџџ*).

Изрази *један друџџ*, *једна друџџ*, *једно друџџ* нису замјенички по поријеклу, него по функцији.

У структури израза *један друџџ*, *једна друџџ*, *једно друџџ* први дио има облике за род и број, а други дио има облике за род, број и падеж, односно има адјективну парадигму одређеног вида без облика за номинатив и вокатив. Уп.

ном.	ген.	дат.-лок.	акуз.	инстр.	
јд. м. р.	–	<i>један друџџџ(а)</i>	<i>један друџџџ(е)</i>	<i>један друџџџ(а)</i>	<i>један друџџџм</i>
јд. с. р.	–	<i>једно друџџџ(а)</i>	<i>једно друџџџ(е)</i>	<i>једно друџџџ</i>	<i>једно друџџџм</i>
јд. ж. р.	–	<i>једна друџџџ</i>	<i>једна друџџџџ</i>	<i>једна друџџџџ</i>	<i>једна друџџџџм</i>
мн. м. р.	–	<i>једни друџџџџ</i>	<i>једни друџџџџма</i>	<i>једни друџџџџ</i>	<i>једни друџџџџма</i>
мн. с. р.	–	<i>једна друџџџџ</i>	<i>једна друџџџџма</i>	<i>*једна друџџџџа</i>	<i>једна друџџџџма</i>
мн. ж. р.	–	<i>једне друџџџџ</i>	<i>једне друџџџџма</i>	<i>једне друџџџџџ</i>	<i>једне друџџџџџма</i>

Изрази *један друџџџџ*, *једна друџџџџ*, *једно друџџџџ* никада се не употребљавају у функцији граматичког субјекта, због чега немају облик номинатива. Могу се односити на прво, друго или треће лице, нпр. *Ми џоџџујемо једни друџџџџ*, *Ви џоџџујете једни друџџџџ*, *Они џоџџују једни друџџџџ*. Облици множине средњег рода рјеђе се употребљавају од других облика.

Напомена. – Акузатив множине средњег рода (*једна дру̀га) практично је ван употребе, нпр. *Телад з̀урају једни дру̀ге* (а не: *Телад з̀урају *једна дру̀га*, иако је *шеле* средњег рода).

Граматички субјекат реченице са узајамно-повратним изразима *један дру̀го̀, једна дру̀гу, једно дру̀го* може бити изостављен, ако је из контекста те реченице или из ситуације у којој је један од тих израза употријебљен јасно на шта се тај израз односи, нпр. *Брину се једни о дру̀жима*. Иако обично упућују на човјека, изрази *један дру̀го̀, једна дру̀гу, једно дру̀го* могу упућивати и на нека друга бића, нпр. *Голуб и з̀олубица сједе једно крај дру̀го̀*. Када су то бића различитог пола, употребљава се средњи род, као у претходном примјеру.

У конструкцијама с предлозима, предлог се употребљава између првог и другог дијела израза *један дру̀го̀*, нпр. *један од дру̀го̀, један њрема дру̀гом, један на дру̀го̀, један са дру̀гим, један на дру̀гом*.

Узајамност се у српском језику исказује и другим средствима, нпр. неким реципрочно-повратним глаголима (уп. *Сесџре су се зазрлиле* и *Сесџре су зазрлиле једна дру̀гу*), префиксалним средствима (уп. *Они су сарадници* и *Они сарађују један са дру̀гим*), замјеницама *узајамно, међусобно* итд., при чему узајамно-повратно значење може бити праћено и неким другим значењима, нпр. социјативним, просторним итд.

§ 183. Повратно-присвојна замјеница *свој* може се разматрати и заједно с присвојним замјеницама, у које се традиционално и убраја (§ 187). Замјеница *свој* је придјевска замјеница и има исте наставке као замјенице *мој* или *њвој* (§ 191).

§ 184. Социјативно-повратна замјеница *сам* упућује на субјекат реченице у којој је употријебљена уз податак да он врши радњу без помоћи других лица, па у том смислу замјеница *сам* има, поред повратног, и социјативно значење, уп. *Ана и Ивана су ријешили задаџак заједно* (гдје *заједно* упућује на *Ана и Ивана*) и *Ана је ријешила задаџак сама* (тј. не с неким другим, него ‘са собом’). *Сам* има наставке за род и број (*сам, сама, само; сами, саме, сама*), одговара на питање *како?* и употребљава се адвербијално у значењу врло блиском значењу начинског прилога *самосџално*.

§ 185. Начинско-повратни замјенички израз *њо своме* је непромјенљив и припада замјеничким прилошким изразима, а не именичким или придјевским замјеницама. *По своме* изражава начин на који је радња предиката остварена, као начин који је карактеристичан за лице означено субјектом дате реченице, нпр. *увијек је њосџуџао њо своме*.

§ 186. Опште одлике граматичких категорија личних замјеница јесу сљедеће.

Личне замјенице првог и другог лица, као и повратна замјеница *себе*, могу се односити на лица било мушког било женског пола, нпр. *Ја сам сџавао / Ја сам сџавала, Видио је себе / Видјела је себе на слици*.

Предметно-личне и узајамно-повратне замјенице имају род као селективну и синтаксичку, а не као парадигматску категорију, што значи да се не мијењају по родовима, него је, на примјер, *он увијек* мушког рода

(као нпр. *Јован*), она увијек женског рода (као нпр. *Јована*), а оно увијек средњег рода (као нпр. *Краљево*), уп. *Он и она су из Ниша* (као *Јован и Јована су из Ниша*), *Гдје је Краљево? Оно је у Србији, Јанко и Марко су њомагали један другом, Ана и Ивана су њомагале једна другој.*

У погледу категорије броја, поред замјенице *себе*, која не изражава број (уп. *Посмајтра се бе у огледалу / Посмајтрају се бе у огледалу*), неке именичке замјенице немају множинске облике (таква је замјеница *ја*, такве су све не-личне замјенице: *ко*, *шћиа* итд.), замјеница *ми* нема једнину, док остале именичке замјенице имају број као парадигматску категорију, тј. имају облике за оба броја. Замјенице *ви*, *они*, *једни друге* могу да имају или значење множине као своје основно значење, или збирно значење, нпр. *ви* може да значи ‘ти + они’, *они* ‘он + она’ и сл.

Присвојне замјенице

§ 187. Присвојне замјенице *мој*, *твој*, *његов*; *наш*, *ваш*, *њихов*, *свој* упућују на прво, друго или треће лице којем нешто припада, односно на било које лице којем нешто припада (*свој*). То су:

Личне присвојне замјенице

једнина	множина
1. <i>мој</i> , <i>моја</i> , <i>моје</i>	<i>наш</i> , <i>наша</i> , <i>наше</i>
2. <i>твој</i> , <i>твоја</i> , <i>твоје</i>	<i>ваш</i> , <i>ваша</i> , <i>ваше</i>
3. <i>његов</i> , <i>његова</i> , <i>његово</i>	<i>њихов</i> , <i>њихова</i> , <i>њихово</i>
	<i>њен</i> , <i>њена</i> , <i>њено</i>

Присвојно-повратна замјеница (за сва лица)

једнина	множина
<i>свој</i> , <i>своја</i> , <i>своје</i>	<i>своји</i> , <i>своје</i> , <i>своја</i>

Специфичност исказивања броја присвојним замјеницама које имају и лично значење огледа се у томе што оне значењем основе саопштавају о томе колико је оних којима нешто припада (уп. *мој – наш*), а значењем наставка саопштавају колико је онога што некеме припада (уп. *мој – моји*, *наш – наши* итд.).

§ 188. Поред тога, замјеница *његов* (*његова*, *његово*) упућује на припадност некеме или нечему чији је назив мушког или средњег рода, нпр. *Дај дјечаку његову игračку* или *Дај дјеишеиу његову игračку*, тако и за неживо: *брад и његови сѣановници*, *село и његови сѣановници*; а замјеница *њен* (*њена*, *њено*) упућује на припадност некеме или нечему чији је назив женског рода, нпр. *Дај дјевојчици њену игračку*, тако и за неживо: *Субојици и њени сѣановници*.

Напомена. – Облик *њен* има и рјеђу варијанту *њезин* (-а, -о), а у множини поред *њихов* постоји, као граматички архаизам, варијанта *њин* (-а, -о).

Ту је ријеч о основним значењима присвојних замјеница, а не о њиховим посебним значењима, које оне могу имати у одређеним контекстима, нпр. у научном тексту *наш* обично значи ‘мој’, рецимо *Наша истраживања њошврдила су њу хилоишезу*, тј. ‘моја истраживања...’ ако се не говори у име групе којој припада и онај ко говори.

Присвојне замјенице имају придјевске облике, усљед чега имају три рода, као и придјеви, зависно од именице с којом се употребљавају.

Поред замјеница за три лица једнине и три лица множине постоји и присвојно-повратна замјеница *свој*, која упућује на субјекат реченице независно од тога у којем је лицу (§ 191), нпр. *Дирекѿиор је у својој канцеларији* ('у канцеларији директора'), *а она је у својој* или *Ти брини о свом мужу, а ја ћу о свом*.

На помена . – Реченица *Дирекѿиор је у њеѿовој канцеларији* (а не у својој) значи да се директор налази у канцеларији неког другог човјека, који је био поменут. Зато се не употребљава присвојна замјенице трећег лица *њеѿов* (*њен, њихов*) тамо гдје је ријеч о припадности субјекту исте просте реченице.

Ипак, ако је присвојна замјеница далеко од субјекта на који се односи, или ако би употреба повратне присвојне замјенице могла учинити реченицу теже разумљивом или двосмисленом, треба употријебити присвојну замјеницу трећег лица, нпр. *Краљица је врховну команду повјерила генералу Де Моасону, мужу њене сесѿице Анеѿе* (боље него: ... мужу своје сесѿице Анеѿе); *Редиѿељ каже да може да схвати реакције конзервативниѿ дијела ѿублике на неке сцене у њеѿовом филму* (боље него: ... у свом филму).

Честа употреба замјенице *ѿвој* умјесто свој одлика је сакралног стила, нпр. *Помени их, Госѿоде, у царѿиѿу Твоме*.

§ 189. Присвојне замјенице поред тога што разликују род (*мој, моја, моје*) и број (м. р. *мој – моји*, ж. р. *моја – моје*, с. р. *моје – моја*) имају и падежне облике, нпр. *мој браѿи, моѿа браѿиша* итд.

Присвојне замјенице се мијењају као придјеви, и то присвојне замјенице првог и другог лица и замјеница *свој* по палаталној промјени (као придјев *врѿћ*, в. § 249), а замјенице трећег лица по непалаталној промјени (као придјев *нов*, в. § 249). У мушком роду једнине, као и код придјева (§ 249), акузатив је једнак генитиву ако се односи на живо биће, а једнак је номинативу ако се односи на неживи појам, нпр.

(5) Госпођа је замолила да позовете *њеноѿ* шофера.

(6) Госпођа је замолила да донесете *њен* капут.

Код замјеница *мој, ѿвој, свој* долази и до сажимања у основи: поред *мојеѿ(а), ѿвојеѿ(а), својеѿ(а)*, постоје и облици *моѿ(а), ѿвоѿ(а), своѿ(а)*, а поред *мојем(у), ѿвојем(у), својем(у)* и облици *мом(е), ѿвом(е), свом(е)*. Кад се томе дода необавезно присуство завршног -у односно -е (§ 69), то значи да сваки генитив и датив-локатив од ових трију замјеница има по четири варијанте, а акузатив мушког рода пет (с тим што су једносложне варијанте чешће од двосложних, а поготову од тросложних). У свим сажетим облицима *о* је дугосилазно, дакле: *моѿа, ѿвоѿа*. Образац:

НОМ.	ГЕН.	ДАТ.-ЛОК.	АКУЗ.	ИНСТР.	
једн. м. р.	<i>мој-Ø</i>	<i>мој-еѿ(а), м-оѿ(а)</i>	<i>мој-ем(у), моѿм(е)</i>	<i>мој-Ø</i> или као ген.	<i>мој-им</i>
једн. с. р.	<i>мој-е</i>	<i>мој-еѿ(а), м-оѿ(а)</i>	<i>мој-ем(у), моѿм(е)</i>	<i>мој-е</i>	<i>мој-им</i>
једн. ж. р.	<i>мој-а</i>	<i>мој-ѿ</i>	<i>мој-у</i>		<i>мој-оѿ</i>
мн. м. р.	<i>мој-и</i>	<i>мој-ѿх</i>	<i>мој-им(а)</i>	<i>мој-е</i>	<i>мој-им(а)</i>
мн. с. р.	<i>мој-а</i>	<i>мој-ѿх</i>	<i>мој-им(а)</i>	<i>мој-а</i>	<i>мој-им(а)</i>
мн. ж. р.	<i>мој-е</i>	<i>мој-ѿх</i>	<i>мој-им(а)</i>	<i>мој-е</i>	<i>мој-им(а)</i>

	ном.	ген.	дат.-лок.	акуз.	инстр.
једн. м. р.	<i>наџ-Ø</i>	<i>наџ-е̄(a)</i>	<i>наџ-ем</i>	<i>наџ-Ø</i> или као ген.	<i>наџ-им</i>
једн. с. р.	<i>наџ-е</i>	<i>наџ-е̄(a)</i>	<i>наџ-ем</i>	<i>наџ-е</i>	<i>наџ-им</i>
једн. ж. р.	<i>наџ-а</i>	<i>наџ-е̄</i>	<i>наџ-о̄ј</i>	<i>наџ-у</i>	<i>наџ-о̄м</i>
мн. м. р.	<i>наџ-и</i>	<i>наџ-ѝх</i>	<i>наџ-им</i>	<i>наџ-е</i>	<i>наџ-им(a)</i>
мн. с. р.	<i>наџ-а</i>	<i>наџ-ѝх</i>	<i>наџ-им</i>	<i>наџ-а</i>	<i>наџ-им(a)</i>
мн. ж. р.	<i>наџ-е</i>	<i>наџ-ѝх</i>	<i>наџ-им</i>	<i>наџ-е</i>	<i>наџ-им(a)</i>

Твој има промјену као *мој*.

Ваџ има промјену као *наџ*.

Ње̄гов, *њен* (рјеђе *ње̄зин*) и *њихов* имају промјену као придјеви с непалаталним сугласником на крају основе:

	ном.	ген.	дат.-лок.	акуз.	инстр.
једн. м. р.	<i>ње̄гов-Ø</i>	<i>ње̄гов-о̄(a)</i>	<i>ње̄гов-ом(е)</i>	<i>ње̄гов-Ø</i> или као ген.	<i>ње̄гов-им</i>
једн. с. р.	<i>ње̄гов-о</i>	<i>ње̄гов-о̄(a)</i>	<i>ње̄гов-ом(е)</i>	<i>ње̄гов-о</i>	<i>ње̄гов-им</i>
једн. ж. р.	<i>ње̄гов-а</i>	<i>ње̄гов-е</i>	<i>ње̄гов-о̄ј</i>	<i>ње̄гов-у</i>	<i>ње̄гов-о̄м</i>
мн. м. р.	<i>ње̄гов-и</i>	<i>ње̄гов-ѝх</i>	<i>ње̄гов-им(a)</i>	<i>ње̄гов-е</i>	<i>ње̄гов-им(a)</i>
мн. с. р.	<i>ње̄гов-а</i>	<i>ње̄гов-ѝх</i>	<i>ње̄гов-им(a)</i>	<i>ње̄гов-а</i>	<i>ње̄гов-им(a)</i>
мн. ж. р.	<i>ње̄гов-е</i>	<i>ње̄гов-ѝх</i>	<i>ње̄гов-им(a)</i>	<i>ње̄гов-е</i>	<i>ње̄гов-им(a)</i>

Употреба завршног *а* у генитиву и акузативу једнине присвојних замјеница није обавезна. Обичнији је облик на сугласник, уп. *Уѝознао сам ње̄гово̄о̄ оца* и *Уѝознао сам ње̄гово̄о̄а оца*.

Облици датива-локатива једнине присвојних замјеница *мој*, *ѝвој* и *свој* са краћом осномом могу се завршавати на самогласник *е*, што није обавезно. Дакле, облици датива-локатива једнине замјенице *мој* могу бити *мојем*, *мом* или *моме*.

Употреба завршног *-е* у дативу-локативу једнине присвојних замјеница *ње̄гов*, *њен* није обавезна. Облик на *е* је рјеђи, уп. *Писала је о ње̄говом ѝријаше̄љу* и *Писала о ње̄говоме ѝријаше̄љу*.

Употреба завршног *-а* у дативу-локативу и инструменталу множине присвојних замјеница је искључена ако је присвојни придјев употријебљен у синтагми са именицом коју одређује, нпр. *Уѝознала се с наџим ѝријаше̄љима*, *Писала је о наџим ѝријаше̄љима* (не *Уѝознала се с *наџима ѝријаше̄љима*, *Писала је о *наџима ѝријаше̄љима*). Али ако је присвојна замјеница употријебљена самостално, а именица коју она треба да одређује изостављена и само се подразумијева, тада је уобичајено, мада не и обавезно, да се облици инструментала и локатива множине присвојних замјеница завршавају на *а*, нпр. *Уѝознала се и с ње̄говим ѝријаше̄љима* и *с наџима*; *Нека не ѝрича о мојим ѝријаше̄љима*; *ни ја не ѝричам о њенима*.

§ 190. Паукал присвојних замјеница (облик који се употребљава у конструкцијама с паукалним бројевима – в. § 288) има исти облик као паукал придјева (§ 253), дакле у номинативу и акузативу мушког рода *ѝвоја* два *ѝрсѝа*, *наџа* и *ѝри друга*, *ње̄го ва чеѝири каѝѝа*. У средњем и жен-

ском роду паукал присвојних замјеница се не разликује од облика за множину.

§ 191. Повратно-присвојна замјеница *свој* има исте облике као замјеница *мој* или *твој*, укључујући могуће сажимање основе: *својеџ(а)* поред *своџ(а)*, *својему* поред *свом(е)* итд. (в. горе *мој*).

Замјеница *свој* обично указује на припадност лицу које је у реченици означено граматичким субјектом (§ 188), нпр. *Они љоворе о својим родиџељима*.

У партиципским конструкцијама замјеница *свој* може упућивати и на граматички објекат, који је семантички субјекат партиципске конструкције, нпр. *Уџознали смо џисца недавно наџрађеноџ за свој дуџоџодиџњи књижевни рад* (тј. ‘... тај писац је недавно награђен за свој дугогодишњи књижевни рад’).

На помена. – Поред тога, *свој* се може односити на објекат у реченици и у оним случајевима када је та замјеница мање или више лексикализована, тј. када су ослабљена њена замјеничка својства, нпр. *Сџави књиџу на своје мјесто* што значи ‘Стави књигу на мјесто на којем треба да буде’, или *Боље је сваку сџвар назвати својим именов* ‘Боље је сваку ствар назвати њеним властитим именом’ и сл. Нема разлога да се таква употреба лексеме *свој* сматра погрешном.

У зависносложеној реченици, на припадност субјекту главне реченице упућује се из зависне реченице лично-присвојном замјеницом, а не повратно-присвојном замјеницом, нпр. *Они знају да је доџло њихово вријеме*.

Замјеница *свој* у неким случајевима мора бити замијењена присвојном замјеницом првог, другог или трећег лица, када се наглашава припадност једној, а не некој другој групи лица, нпр. *Говорим о људима наџеџ џокољења (а не ваџеџ џокољења)*. Употреба присвојних замјеница с личним значењем (*наџ, ваџ...*) умјесто *свој* оправдана је у реченицама као што је слједећа: *О џоме смо џоворили и у наџем џарламентџу* (гдје је разлика у опсегу упућивања, јер је то парламент *свих нас* из ове државе, а не само *нас* који смо говорили), а поготову у случајевима афективне употребе присвојне замјенице, као у примјеру *Сви ћемо навиџаџи за наџу Ану, Ви сувиџе уздиџеџе џоџ ваџеџ Пеџровића*.

Повратно-присвојна замјеница *свој* истим обликом упућује на припадност првом, другом или трећем лицу, нпр. *Ја чувам своје сџвари, Ти чуваџ своје сџвари, Он чува своје сџвари*.

Повратно-присвојна замјеница *свој* се понекад изоставља, када је објекат припадности дио тијела, дио одјеће, члан породице или родбине, или када је однос припадности сасвим јасан из контекста, нпр. *Борили су се за Оџаџбину* (подразумијева се ‘...за своју Отаџбину’); тако и *Пиџе џисмо оџу и маџи, Узео је џеџир и оџиџао, Пере зубе, Чачка нос*.

Замјеница *свој* може да наглашава однос припадања наспрам могућности неприпадања, нпр. *Имам своју џородиџу (и не моџу да се бринем о њеџовој џородиџи), Свако је имао своје џроблеме*.

Чињеница да ријеч *џуђ* значи ‘не свој’ даје основа да се и *џуђ* види као ријеч која припада периферији замјеничког система, у примјерима као што је *Не моџу да се бавим џуђим џроблемема, јер имам мноџо својих*.

Показне замјенице

§ 192. Показне замјенице упућују на лица или на предмете поменуте у реченици, или у њеном контексту, или на присутне у говорној ситуацији, као и на особину, количину, мјесто, правац, вријеме, узрок, циљ или неко друго категоријално својство које је важно за исправно разумијевање реченице.

Замјенице *овај*, *ѿај*, *онај* упућују на лица, предмете или појаве, нпр. *овај ѿјесник*, *ѿа сѿолица*, *они сусреѿи*.

Замјенице *овакав*, *ѿакав*, *онакав* упућују на особину, нпр.

(7) *Такав* успјех је за сваку похвалу.

(8) *Овакав* одмор нам треба.

(9) Хтјела је *онакву* хаљину.

Замјенице *оволики*, *ѿолики*, *онолики* упућују на димензије или количину, нпр.

(10) *Оволики* брод нисам раније видио.

(11) Шта ће ти *ѿолике* ципеле?

(12) *Онолики* човјек, а тако мало једе.

Замјенице с коријенским морфемема *ов-*, *ѿ-*, *он-* могу упућивати на нешто у говорној ситуацији и видном пољу, на нешто у тексту или на нешто у сјећању.

Када упућују на нешто у говорној ситуацији, замјенице с коријеном *ов-* могу упућивати на близину говорном лицу, замјенице с коријеном *ѿ-* на близину саговорнику, а замјенице с коријеном *он-* на удаљеност и од једног и од другог, или на близину неком трећем лицу, уп.

(13) Даћу ти *овај* чланак да га прочиташ.

(14) Лијепо ти стоји *ѿа* хаљина.

(15) Шта је *оно* на крову?

(16) Остави *ову* књигу овдје код мене, *ѿа* књига нека остане код тебе, а *ону* књигу однеси њему.

Ипак, разликовање те три врсте показних замјеница према близини првом, другом или трећем лицу није често. Замјенице с коријеном *ов-*, када упућују на нешто у говорној ситуацији, обично упућују на оно што је релативно близу говорном лицу, а замјенице с коријеном *он-* на нешто што је релативно далеко од говорног лица (уп. *Не желим о в у књиѿу неѿо о н у на ѿорњој ѿолицѿи*), док се показне замјенице с коријеном *ѿ-* често користе када се упућивање не заснива на супротстављању близине даљини, нпр. *Дајѿе ми ѿу књиѿу* (уз одговарајући покрет руком, поглед и сл.).

Када упућују на дио текста у којем су употријебљене, показне замјенице с коријенским морфемема *ѿ-* и *в-* упућују на претходни дио текста (такво упућивање назива се анафора), нпр. *Ти ѿримјери, који су били ѿоменуѿи, врло су каракѿерисѿични* поред *О в и ѿримјери, који су били ѿоменуѿи, врло су каракѿерисѿични*, а замјенице с коријеном *ов-* упућују на дио текста који слиједи (катафора), нпр. *Из свеѿа ѿиѿо је речено можемо извуѿи о в а к а в закључак*: ... итд.

Поред тога, показне замјенице с коријеном *ѿ-* имају предност када се упућује на нешто што је поменуто, али према чему постоји извјесна

дистанца или неутралан став, нпр. *Прича се да је избио шћирајк, али ја о ѿ о ме нисам обавијешћен*. У таквим случајевима мање је прикладна употреба показне замјенице с коријеном *ов-* (уп. *Прича се да је избио шћирајк, али ја о о в о ме нисам обавијешћен*).

Замјенички облик *ѿо* употребљава се испред релативне замјенице *шћо* и испред везника *да* у допунском дијелу зависносложене реченице, нпр.

(17) Плаши ме *ѿо шћо* је опет почео да пије.

(18) *То да* прима мито је чиста клевета.

Ако се упућује и на даљи и на ближи дио претходног текста, користе се замјенице с коријенским морфемама *он-* односно *ов-*, нпр. *Он и ѿри-мјери који су били наведени на ѿочешћу и о в и које сам уѿраво навео на-лазе се у очидљедној вези*.

На помена. – У савременом српском језику анафорска употреба замјеница с коријеном *ов-* све више потискује анафорску употребу замјеница с коријеном *ѿ-*. Анафорска употреба замјеница с коријеном *ов-* није погрешна, али није добро с таквом употребом претјеривати када постоји могућност употребе у истој функцији и показних замјеница типа *ѿај*.

Када се упућује на нешто у заједничком сјећању или знању, обично се користе показне замјенице с коријеном *он-*, нпр.

(19) Имате ли *ону* књигу што је недавно награђена?

(20) *Онолики* редови за млијеко још ми не излазе из главе.

(21) *Онакав* стручњак а нема посао...

Томе је блиско и упућивање на догађаје из прошлости, нпр. *Било је ѿо он о ѿ љешћа кад сам завршио средњу школу*.

§ 193. Као и придјиви, показне замјенице могу бити употријебљене самостално, када је именица на коју се замјеница односи испуштена, јер се подразумијева из контекста или из ситуације, нпр. *Не желим ѿу књи-ѿу. Дајте ми о в у*.

Облици за женски и средњи род замјенице *онај* гласе једнако као одговарајуће личне замјенице – *она, оно*, али се у другим падежима разликују, јер личне замјенице трећег лица имају косе падежне облике с почетним *њ-* (*она, ње, њој...*; в. табелу у § 179), док се у промјени облика показне замјенице основа не мијења, уп. *онај, оноѿ(а), оном(е)...*, *она, оне, оној...* итд.

§ 194. Посебну групу показних замјеничких израза чине тзв. замјенички бланко и зрази *ѿај* и *ѿај*, *ѿакав* и *ѿакав*, *ѿолико* и *ѿолико*, који се употребљавају да би се избјегло именовање нечега што је познато субјекту исказа (био то говорник, његов саговорник или тзв. треће лице), а што другим лицима не мора бити познато, што се подразумијева, или што се жели оставити неименованим. Уп.

(22) Рекао сам му да ме чека на *ѿом* и *ѿом* мјесту.

(23) Послала си га да ти купи *ѿакав* и *ѿакав* папир.

(24) Сазнали су да је направио *ѿолики* и *ѿолики* дуг.

§ 195. Показне замјенице *ѿвѿј*, *ѿѿј*, *ѿнѿј* мијењају се као придјиви, са изузетком наставка *-ај* у номинативу једнине мушког рода (и у акузативу, уколико се односе на неживо). Образац:

	ном.	ген.	дат.-лок.	акуз.	инстр.
јд. м. р.	òв-ā́ј	òв-òĀ̄ (а)	òв-ò̄м(е)	òв-ā́ј или као ген.	òв-ī̄м
јд. с. р.	òв-ò̄	òв-òĀ̄ (а)	òв-ò̄м(е)	òв-ò̄	òв-ī̄м
јд. ж. р.	òв-ā̄	òв-ē̄	òв-òĵ	òв-ū̄	òв-ò̄м
мн. м. р.	òв-ī̄	òв-ī̄х	òв-ī̄м(а)	òв-ē̄	òв-ī̄м (а)
мн. с. р.	òв-ā̄	òв-ī̄х	òв-ī̄м(а)	òв-ā̄	òв-ī̄м (а)
мн. ж. р.	òв-ē̄	òв-ī̄х	òв-ī̄м(а)	òв-ē̄	òв-ī̄м (а)

У акузативу једине мушког рода избор облика зависи од тога да ли именица коју дата показна замјеница одређује значи нешто живо и појединачно и у том случају облик за акузатив је исти као облик за генитив, нпр. *Видим ī̄ о ò̄ сī̄уденī̄а* (о изузецима в. § 108).

Инструментал једине мушког рода замјенице *ī̄ај*, будући да је једно-сложен, може имати, поред облика *ī̄шм* и облик *ī̄шме*.

§ 196. Као и код придјева (§ 253), номинатив и акузатив мушког рода уз *два*, *ī̄ри*, *чей̄ири* или *оба* имаће облик паукала (некадашње двојине) на *-а*: *она ī̄ри човјека*, *ова чей̄ири зида*, *оба ī̄а случаја* и сл.

§ 197. У простим реченицама често се као субјекат употребљава само замјеница *ī̄ај*, *овај* или *онај* у облику средњег рода, дакле *ī̄о*, *ово*, *оно*, која је у тој функцији увијек у истом роду (средњем) и броју (једнина), а с обзиром на субјекатску функцију и увијек у истом падежном облику (номинатив) без обзира на род и број именице у предикату. У таквим реченицама помоћни глагол у предикату граматички се слаже са именицом која представља именски дио предиката, нпр. *То је био ġрадски музеј*, *То је била ликовна ġалерија*, *То је било неко село*, *То су били музеји* и сл., нпр.

(25) *Ово* је мој син / моја ћерка.

(26) *Ово* су моји синови / моје ћерке.

(27) *То* је успјех.

(28) *То* би била несрећа.

(29) *То* су били и успјеси и несреће.

§ 198. У значењу замјенице *овај*, *ī̄ај* или *онај* употребљава се и замјенички израз *ево који*, *еī̄о који* или *ено који*, који наглашеније упућују на дио свог контекста или на нешто у говорној ситуацији, нпр. *Ево које ī̄одайке он наводи* ('Он наводи ове податке').

§ 199. Показним замјеницама *овај*, *ī̄ај*, *онај* значењски су блиске замјенице *дрӯџи* (значи 'не овај', 'не тај', или 'не онај') и *исī̄и* ('не други'), као њихови семантички деривати. Уп.

(30) Ана сада чита *ī̄у* књигу.

(31) Мира је зато почела да чита *дрӯџу* књигу.

(32) Ана и Ивана наизмјенично читају *исī̄у* књигу.

Обје те замјенице имају адјективну промјену: *дрӯџи* има промјену као придјев *сī̄роџи* у облику одређеног придјевског вида (али без степена поређења, које има тај придјев), а *исī̄и* има промјену као придјев *чисī̄и* у облику одређеног придјевског вида (без степена поређења, које има тај придјев).

§ 200. Значење неидентичности изражава се и негирањем одговарајуће показне замјенице, нпр.

(33) *Нисам ѿу* хаљину жељела,

(34) То *није она* улица коју тражимо.

§ 201. Када се значење идентичности, својствено замјеници *исѿи*, жели наглашено актуелизовати, тада се замјеница *исѿи* употребљава у конструкцији са замјеницом *ѿај* (рјеђе *овај* или *онај*), или *исѿовјешан*, нпр.

(35) *Исѿу ѿу* хаљину видјела сам јуче на њеној сестри.

(36) *Исѿи овај* студент вас је и јутрос тражио.

Конструкција *исѿи ѿај* такође служи за диференцирање значења идентичности од значења истовјетности, еквивалентности (*исѿи ѿакав*), уп.

(37) Видјела сам на њој *исѿу (ѿу)* хаљину која је на теби.

(38) Видјела сам на њој *исѿу (ѿакву)* хаљину као што је та на теби.

Показне замјенице *ѿај*, *овај* или *онај* у конструкцији са замјеницом *исѿи* могу се налазити испред или иза те замјенице: *ѿај исѿи* или *исѿи ѿај* и сл.

§ 202. Као што *друѿи* значи ‘не тај’ (нпр. *Тај фломасѿер дај њој, а ѿи узми друѿи*), а *исѿи* значи ‘не други’ (нпр. *Узми и сѿи фломасѿер којим је ѿисала она, а не неки друѿи*), тако и *различѿи* значи ‘не исти’ (нпр. *Браћа су носила и сѿе каѿе, а сесѿре р а з л и ч и ѿ е*). Парафразе наведене у наводницима показују ланац семантичке деривације, који води на периферију замјеничког система (традиционално се *различѿи* не убраја у замјенице, а често ни *друѿи* или *исѿи*, него у придјеве), уп.

(39) Они живе у *исѿој* кући.

(40) Они живе у *различѿим* кућама. (‘Они не живе у истој кући’)

На помена. – Употреба замјенице *исѿи* (-а, -о) умјесто замјеница *он*, *она*, *оно* одлика је типично административног стила, што у другим функционалним стиловима треба избјегавати колико је могуће, нпр. реченица *Уѿиѿан о Ракићевој жени, оѿѿужени је рекао да исѿу не ѿознаје* могла би се сматрати прихvatљивом у неком записнику са саслушања и сл., али би у другим говорним ситуацијама и функционалним стиловима боље било рећи *Уѿиѿан о Ракићевој жени, оѿѿужени је рекао да је не ѿознаје*.

§ 203. Показне замјенице *овакав* (*оваква*, *овакво*), *ѿакав* (*ѿаква*, *ѿакво*), *онакав* (*онаква*, *онакво*) имају непостојано а у основи (нпр. *овакав-О*, *овакв-оѿ*, *овакв-ом...*), које се вокализује само у ном. јд. м. р. и у акузативу јд. м. р. када је акузатив једнак номинативу. У већем дијелу промјене имају наставке као придјиви у облицима одређеног вида (§ 249).

Замјенице типа *овакав* имају категоријално значење особине, а замјенице типа *оволики* има категоријално значење димензије или количине (§ 192).

§ 204. У значењу замјенице *овакав*, *ѿакав* или *онакав* употребљавају се и замјенички изрази *ево какав*, *еѿо какав* или *ено какав*, који наглашене, и обично пропраћени гестом, упућују на дио свог контекста или на нешто у говорној ситуацији, нпр. *Ево какву хаљину желим* (= *Желим овакву хаљину*).

§ 205. Показним замјеницама *овакав*, *џакав*, *онакав* значењски су блиске замјенице *дружачији* или *друкчији* (значе ‘не овакав’, ‘не такав’, или ‘не онакав’) и *исџи* или *једнак* (‘не другачији’), као њихови семантички деривати. Уп.

- (41) Ана сада има *овакву* фризуру.
- (42) Мира жели *друкчију* фризуру.
- (43) Ивана жели да има *исџу* фризуру као Ана.
- (44) Оне имају *исџе* фризуру.
- (45) Оне имају *једнаке* фризуру.

У традиционалним описима замјеница *друџи*, *друкчији*, *исџи*, *једнак*, *различџи* не убрајају се у замјенице иако им припадају и по значењу и по функцији.

§ 206. Када се значење истовјетности, као идентичности својства, а не идентичности носиоца тог својства, жели наглашено актуелизовати, тада се замјеница *исџи* употребљава у конструкцији са замјеницом *џакав* (а рјеђе *овакав* или *онакав*), нпр.

- (46) *Исџу џакву* хаљину видјела сам јуче на њеној сестри.
- (47) *Исџо овакво* цвијеће расте и код нас.

Конструкција *исџи џакав* такође служи за истицање разлике између значења истовјетности и значења идентичности (*исџи џај*), в. примјере у § 201.

Показне замјенице *џакав*, *овакав* или *онакав* у конструкцији са замјеницом *исџи* могу се налазити испред или иза те замјенице: *џакав исџи* или *исџи џакав* и сл.

Једнак се употребљава рјеђе него *исџи* (у значењу *исџовјејџан*, ‘не друкчији’), чешће у множини, уп. *Њихове куће су једнаке* и *Њихове куће су исџе*.

§ 207. Значење неистовјетности изражава се замјеничким дублетима *друкчији* и *дружачији* (нпр. *Њеџов брајџ је у мноџо чему друкчији од њеџа*, *Она је доџла до дружачијеџ закључка*), који имају адјективну промјену као придјиви са основом на мек сугласник, нпр. *љеџињи*, в. § 249.

На помена. – Нема разлога да се умјесто показних замјеница *друџи* или *друкчији* користи ријеч *различџи*, нпр. умјесто *Моје џледиџџе о џом џиџању је различџо од ваџеџ* боље је рећи *Моје џледиџџе о џом џиџању је друкчије* (или *дружачије*) *од ваџеџ* или *Моје џледиџџе о џом џиџању разликује се од ваџеџ*.

Значење неистовјетности изражава се и негирањем одговарајуће показне замјенице, нпр.

- (48) *Нисам џакву* хаљину жељела.
- (49) Он више *није онакав* човјек какав је био.

§ 208. Показне замјенице *овољкџ*, *џолољкџ*, *онољкџ* (или *овољкџ*, *џољкџ*, *онољкџ*), укључујући умањенице *овољкџи*, *овољкџи* и увећанице *овољкачки*, *џољкачки* и сл., имају придјевску промјену: *овољки* као *велики*, али без облика за поређење и за одређени вид (§ 249).

Замјенице типа *овољки* имају категоријално значење димензије или количине (§ 192).

§ 209. У значењу замјеница *оволики*, *џолики* или *онолики* употребљавају се и замјенички изрази *ево колики*, *еџо колики* или *ено колики*, који наглашеније упућују на дио свог контекста или на нешто у говорној ситуацији у којој су употријебљени, нпр. *Ево колики дуџ је најправила* (= *Најправила је оволики дуџ*).

§ 210. Када се жели изразити једнакост количине, степена или димензија, замјенице типа *оволики* употребљавају се у конструкцији са замјеницом *исџи*, нпр.

(50) Наш син је *исџи оволики*.

(51) Добили су *исџу џолику* камату као ви.

(52) Забиљежен је *исџи онолики* водостај као прошле године.

Показне замјенице *џолики*, *оволики*, *онолики* у конструкцији са замјеницом *исџи* по правилу се налазе иза те замјенице: *исџи џолики*, *исџи оволики*, *исџи онолики* и сл.

Конструкције типа *исџи џолики* у неким случајевима могу бити замјенјене замјеницом *једнак*, која се рјеђе користи, нпр.

(53) Наши синови су *једнакоџ* раста.

(54) Добили су *једнаку* камату као ви.

(55) Забиљежен је *једнак* водостај као прошле године.

Упитне замјенице

§ 211. Упитне замјенице *ко?* *џиџа?* итд. формално су најсличније односним (*ко*, *џиџа* итд.), одричним (*нико*, *ниџиџа* итд.), и неодређеним замјеницама (*неко*, *неџиџо* итд.), с којима их везују и неке заједничке функционалне особине. Упитне замјенице су значењски најближе неодређеним замјеницама и не би било погрешно посматрати их као подврсту неодређених замјеница, јер је свако питање усмјерено на сазнавање нечег непознатог или нечег само дјелимично познатог (са изузетком неких рјеђих ситуација, нпр. приликом испитних, или полицијских и других провјеравања, када говорно лице може да пита и о ономе што му је познато).

Упитне замјеничке ријечи се по значењу дијеле на замјеничка питања о лицу (*ко?*), предмету, схваћеном конкретно или апстрактно (*џиџа?*), особини (*какав?*), припадању (*чији?*), количини (*колико?*), редосљеду или издвојености (*који?*), околностима, као што су мјесто (*џдје?*), смјер (*куда?* или *одакле?*), вријеме (*када?*), узрок (*заџиџо?*), поред неких других питања.

Именичке упитне замјенице су *ко* (за људска бића) и *џиџа* (за неживе појмове). *Ко* има сљедећу деклинацију:

ном.	ген.	дат.-лок.	акуз.	инстр.
<i>ко</i>	<i>коџ(а)</i>	<i>ком(е)</i>	<i>коџ(а)</i>	<i>ким(е)</i>

Упитне замјенице *ко?* и *џиџа?* немају облике множине, а у одговору на питање *ко?* именица може бити било у једнини, било у множини, уп. *Ко је џо урадио?* – *Неки дјечак.* и *Ко је џо урадио?* – *Неки дјечаџи.*

Када је у субјекту замјеница *ко?* придјев у предикату је мушког рода, нпр. *Ко је дошао? Ко је овдје њосљедњи?* што важи и за замјенице којима је *ко* у основи (*неко, ико, свако...*), нпр. *Неко је дошао, Неко ће бићи изне-нађен.*

§ 212. Замјеница *џиџа?* или *џиџо?* служи, прије свега, за питање о ономе што није човјек. Замјеница *џиџа?*, као и *џиџо?* и све сложене замјенице у којима је други дио *-џиџа* или *-џиџо*, има промјену: ном.-акуз. *џиџа//џиџо*, ген. *чеџа* (*-чеџ[а]*, нпр. *нечеџа*), дат.-лок. *чему* (*-чем[у]*, нпр. *нечему*), инстр. *чиме* (*-чим*, нпр. *нечим*), или:

ном.	ген.	дат.-лок.	акуз.	инстр.
<i>џиџа</i>	<i>чеџ(а)</i>	<i>чему</i>	<i>џиџа</i>	<i>чим(е)</i>
<i>сваџиџа</i>	<i>свачеџ(а)</i>	<i>свачему</i>	<i>сваџиџа</i>	<i>свачим</i>

Када је у субјекту замјеница *џиџа?*, придјев у предикату је средњег рода, нпр. *Шџа се десило?*, што важи и за замјенице којима је *џиџа* у основи (*неџиџо, иџиџа, сваџиџа...*), нпр. *Неџиџо се десило, Неџиџо је овдје њомјерено.*

Када се пита о човјеку према његовој вјерској, националној, професионалној или некој другој социјалној припадности, то се чини замјеницом *џиџа?*, а не *ко?*, нпр. *Шџа је он? – Хриџанин, Грк, учииељ, монархисџа, џурусџа* и сл.

Замјеница *џиџа?* у српском језику може да служи и за идентификовање животиње, нпр. *Шџа ње је ујело, комараџ или оса? Шџа је у овом кавезу?*

§ 213. Придјевска упитна замјеница *који?* (*која? које?*) има остале падеже као *мој*. Као и *мој*, у генитиву, дативу-локативу и акузативу јединине мушког и средњег рода може, поред пуних облика *којеџ(а), којем(у)*, имати и сажете облике *коџ(а), ком(е)*. Примјери:

(56) *Коју* књигу читаш?

(57) На *ко(је)м* спрату ви станујете?

Замјеничким питањем *који?* пита се о лицу, предмету или појави, узетим појединачно или скупно, или издвојеним из скупа, који је обично, мада не и обавезно, линеарно уређен, нпр.

(58) *Која* сцена ти се највише свидјела? – Трећа.

(59) У *којој* од ових кућа ви живите? – У средњој.

Који се често употребљава у конструкцији с предлогом *од*, који истиче издвајање из неке групе, као што показује претходни примјер. На питања која почињу с *који?*, у одговору обично долази редни број или нека ријеч сличног значења (*средњи, крајњи, њосљедњи, њреџиџосљедњи* итд.), а на питања која почињу с *какав?* у одговору обично долази придјев (в. примјере горе у вези с *какав?*).

Понекад се умјесто *ко?* у истом контексту може употријебити и *који?* с малом значењском разликом, која обично и није комуникативно посебно значајна, осим ако се жели изразити пол особе или бића о којем се пита, уп.

(60) *Ко* од вас говори бјелоруски?

(61) *Која* од вас говори бјелоруски?

§ 214. Придјевска упитна замјеница **какакв?** (*каква? какво?*) представља питање о особини или квалитету, нпр. *Какакв је он човјек?* – *Он је добар човјек.* Има непостојано *a* у основи, које се вокализује само у ном. јд. м. р. (*какав-Ø, какв-оџ, какв-ом...*) и у акузативу м. р. када је једнак номинативу једине. У већем дијелу промјене *какакв* има наставке као придјеве у облицима одређеног вида (§ 249).

Замјеницом *какакв* се пита за особину, а не за идентитет, нпр. *У каквом је сџању рањеник?* – *Сџабилном; Каква је била зима?* – *Уџлавном блаџа.*

Ипак, у многим питањима *какакв* је практично еквивалентно са *који*, нпр. *Какву салаџу желџиџе?* – *Шојску; Какви су џо радници доље?* – *То су радници из „Мосџоџрадње“.*

На помена. – У разговорном стилу савременог српског језика честа је употреба замјенице *који* умјесто замјенице *какакв* у реторичким питањима, нпр. *Која је џо незналица!* То ипак није одлика доброг књижевног језика, у којем би у таквим реченицама требало употријебити замјеницу *какакв*, нпр. *Каква је џо незналица!*

§ 215. Придјевска замјеница **коликџи?** (*колика? колико?*) мијења се као придјеве са завршетком на непалатални сугласник (§ 249). Њоме се пита за величину, нпр. *Колика је џвоја соба?* (‘колико је велика твоја соба?’). Замјеница *коликџи* може се изговарати и са другачијим акцентом (*кџликџи, кџликџи*), што је такође исправно.

§ 216. Присвојно-упитна придјевска замјеница **чиџџи?** (*чија? чије?*) мијења се као придјеве са завршетком на палатални сугласник (§ 249).

Као и код придјева (§ 253), номинатив и акузатив мушког рода придјевских упитних замјеница *уз два, џри, чеџири* или *оба* има облик паукала на *-а*: *Која два џрозора је разбио? Каква чеџири филма си џледао? Чија џри сина су одликована?*

§ 217. Замјеничка околносна питања су упитни замјенички прилози за мјесто (*џдје?*), смјер (*куд/а/?* или *одакле?*), временски почетак (*оџкад/а/?*), завршетак (*докад/а/?* или *докле?*), начин (*како?*), узрок (*заџџо?*) и друго, нпр.

- (62) *Гдје живите?*
- (63) *Куда идете?*
- (64) *Одакле сте дошли?*
- (65) *Када одлазите?*
- (66) *Оџкад се то дешава?*
- (67) *До када ће се то дешавати?*
- (68) *Колико дуџо овдје живите?*
- (69) *Колико чеџо идете у позориште?*
- (70) *Како сте то сазнали?*
- (71) *Заџџо нисте дошли на сједницу?*

На помена. – О употреби прилога *џдје* и *куд(а)* в. § 434.

Односне замјенице

§ 218. Односне замјенице, које се називају и релативне, имају исту промјену као упитне замјенице, али се од њих разликују и значењски (немају упитног значења), и мјестом у реченици (долазе искључиво на

почетак зависне реченице), и мјестом у интонационој структури реченице (интонацијски су ненаглашене).

За грађење односних реченица најчешће се употребљава замјеница **који** (*која, које*). Она се у роду и броју слаже са антецедентом (именицом или замјеницом на коју се односи):

(72) Заокружите број такмичара *који* вам се највише допао.

(73) Заокружите број такмичарке *која* вам се највише допала.

(74) Заокружите број испред имена дјетета *које* вам се највише допало.

Акузатив јединине односне замјенице мушког рода једнак је генитиву јединине за живи антецедент, а номинативу јединине за неживи (уп. § 211), нпр.

(75) Стиже човјек *којега* си чекао.

(76) Стиже аутобус *који* си чекао.

Н а п о м е н а . – Погрешно је употребљавати облик акузатива једнак генитиву за неживи антецедент, дакле не *Тако је њо закону којега (кога) сће ви изгласали*, него само *Тако је њо закону који сће ви изгласали*. Такође не треба *Свијже аутобус којега си чекао*, нити *Свијже аутобус кога си чекао*, него само *Свијже аутобус који си чекао*.

§ 219. Замјеница **што** има неколико начина употребе. Као непромјенљива може се употребити умјесто *који* без обзира на род и број антецедента, нпр.

(77) Гледај ове људе **што** пролазе поред школе. (= ... који пролазе).

(78) Гледај овог човјека **што** пролази поред школе.

(79) Гледај ово дијете **што** пролази поред школе.

Умјесто акузатива употребљава се спој **што** с акузативом ненаглашене личне замјенице одговарајућег рода и броја, нпр. *цвијећ што смо га убрали...* (= *цвијећ који смо убрали*), *Биљке што смо их убрали...* (= *биљке које смо убрали*). Таква употреба односне замјенице **што** све је рјеђа у савременом српском књижевном језику.

Чешће односна замјеница **што** упућује на садржај цијеле претходне реченице, нпр. *Болесник је почео да једе, што је добар знак*. У таквим случајевима **што** је промјенљива ријеч, која у косим падежима има наставке као упитна замјеница **шта**.

Акузатив од **што** је једнак номинативу, али последице предлога гласи **шта**. Нпр.

(80) Морамо смањити увоз, што савјетују многи стручњаци.

(81) Отпустили су вратара, **што** ја не одобравам.

(82) Она тврди да је пожар подметнут, за **шта** нема доказа.

У споју са замјеницама средњег рода *оно, њо, ово* или *све*, **што** има уопштено или апстрактно значење:

(83) Рећи ћу вам *оно што* знам.

(84) Нема *штога* о чему се не би могло разговарати.

(85) Узмите *све што* желите.

Када је односна реченица испред управне, **што** у тој функцији може доћи и без претходне замјенице, односно без антецедента, нпр. *Што се зајочне, треба и завршити*.

Поред замјеничке употребе, *што* може бити и везник (нпр. *Мило ми је што сте дошли*, в. § 465), а може бити и прилог, синоним за *што*, нпр. *Што ме ниси звао?*

§ 220. Односна замјеница *какав*, слично упитној замјеници *какав*, не односи се на конкретно биће или предмет него на врсту, обично уносећи у реченицу значење поређења, нпр. *То је њејзаж какве је сликао Рубенс* (= *То је она врста њејзажа коју је сликао Рубенс*).

§ 221. Односно-присвојна замјеница *чији* мијења се као одговарајућа упитна (§ 216). Замјеница *чији* се у роду, броју и падежу не слаже са антецедентом, него са именицом која слиједи, нпр. *Послао ми је једну њричу, чије се наслова не сјећам*. У управном дијелу сложене реченице може доћи показна замјеница у облику посесивног генитива, корелативна са *чији* у зависном дијелу, нпр. *Чије овце, њога и ливада*.

§ 222. Односне замјеничке ријечи околносног типа су непромјенљиве и уводе зависне реченице са значењем мјеста, смјера, времена, начина, и друге, нпр.

(86) Оставила је ствари тамо *дје* су јој рекли.

(87) Пошла је онамо *куда* су је упутили.

(88) Дошла је *када* је могла.

(89) Урадила је то *како* је знала.

Неодређене замјенице

§ 223. Неодређене замјенице се значењски разликују по томе да ли значе лице (*неко*), широко схваћени предмет (*нешто*), припадање (*нечији*), особину (*некакав*), количину (*неколико*), различите околности (*негде*, *некуда*, *некада*, *некако* и др.), поред неких других неодређених замјеница, или се разврставају према томе који тип неодређености изражавају (*неко*, *ко*, *ко било*, *ма ко*, *макар ко*, *ико* и др.).

Напомена. – Употреба израза *њар* умјесто *неколико* (нпр. *Објаснио им је њо у њар ријечи*, *Срели су се њар њија*) није препоручљива, али се не може сматрати за тешку грешку, јер се среће и код добрих писаца. Пар се односи на 2–3, а *неколико* на најмање 3–4, највише до 7–8.

Промјенљиве неодређене замјеничке ријечи имају исте промјене као упитне замјенице које су у њиховој основи, тј. *неко* има промјену као *ко?* а *нешто* има промјену као замјеница *што?* (осим облика за номинатив, а у инструменталу немају продужни самогласник *-е*), *нечији* има промјену као *чији?* итд.

У ширем смислу у неодређене замјенице спадају и упитне замјенице јер је у основи сваког питања непознатост нечега, коју питање треба да отклони (§ 211).

§ 224. Пошто неодређеност не постоји сама по себи, него је нешто увијек неодређено за некога, у нижем или вишем степену, неодређене замјенице су посредно повезане са системом лица која учествују у комуникацији.

Будући да једне неодређене замјенице значе нешто што је непознато само једној страни у говорној ситуацији, тј. или говорном лицу, или

његовом саговорнику, док друге значе нешто што је непознато свим учесницима у говорној ситуацији, на тој основи се разликују

1) замјенице ближе неодређености (= замјенице неодређене референцијалности),

2) замјенице опште неодређености (= неререференцијалне замјенице).
О референцијалности в. § 258.

§ 225. Замјенице ближе неодређености обухватају, прије свега, упитне замјенице, које значе непознатост нечега говорном лицу уз претпоставку да је то познато његовом саговорнику. Истовремено, упитне замјенице имају и специфично модално значење, због чега се традиционално разматрају одвојено од неодређених, како је и овдје учињено (§ 211).

§ 226. Замјенице типа *неко* могу изражавати било општу неодређеност (*Пишцајће некоџ*), било ближу неодређеност (*Неко ти је њомџао*).

Префикс *њо-* уз замјенице на *не-* показује да је ријеч о малобројним и ријетким лицима или предметима, нпр.

(90) *Понеко* се неће сложити са мном.

(91) У овом чланку *њонештио* је тачно. ('само поједина мјеста')

(92) *Понеки* пут би свратио на кафу. ('каткад, повремено')

Чињеница да замјенице типа *неко* могу бити било неодређено референцијалне (*Неко куца*), било неререференцијалне (*Неко би моџао њокуца-тии*) има за последицу да су реченице са замјеницама тога типа понекад двосмислене, као када је неодређеност повезана с понављањем радње, нпр. *Она сваке вечери неком њелефонира*, гдје *неком* може значити било (а) увијек истој особи (неодређена референцијалност), било (б) особи која не мора бити увијек иста (неререференцијалност).

§ 227. Ако је у питању једно лице или један предмет, који говорно лице зна, али због нечега не именује, и ако треба изразити јединичност у споју с неодређеношћу, тада се употребљава број *један* (*једна, једно*) у функцији неодређене замјенице, нпр.

(93) Хоћу да разговарам с њим о *једној* ствари.

(94) Купили смо ти *једну* књигу.

Конструкцијом *један од* истиче се значење избора једног познатог, али неименованог елемента из мноштва којем он припада, нпр. *Предговор ће најисајти један од њреводилаца*.

Када се у конструкцији броја *један* са именицом комуникативно наглашава ријеч *један*, што се постиже стављањем интонацијског нагласка на *један*, тада *један* има количинско значење (нпр. *Кујила је једну књигу*), као и када се из контекста види да је ријеч о количини (нпр. *Она је кујила једну књигу, а он двије*), или када су у истој реченици употријебљене рјечце *само*, које истичу количински моменат, нпр. *Она је кујила само једну књигу*. У осталим случајевима употребе ријечи *један* обично преовладава неодређено значење, мада ни количинско никада сасвим не нестаје.

§ 228. Значење да је нешто одређено за субјекат исказа (а то може бити прво, друго или треће лице), уз могућност да је то неодређено за друга лица, имају показни замјенички бланко изрази (§ 194), који, припадајући с једне стране показним замјеницама другим дијелом свога значења при-

падају и неодређеним замјеницама, нпр. *Савјетовала му је да телефонира на њај и њај број*.

§ 229. Замјенице опште неодређености су замјенице типа *ко*, *било ко*, *ма ко*, *макар ко*, или *ко ѓод*, које значе нешто што је неодређено за све учеснике у говорној ситуацији, нпр.

(95) Ако ме *ко* буде тражио, нека ме сачека.

(96) Ако ме *било ко* буде тражио, нека ме сачека.

(97) Ако ме *ма ко* буде тражио, нека ме сачека.

(98) *Ко ѓод* да ме тражи, нека ме сачека.

(99) *Макар ко* да ме тражи, нека ме сачека.

(100) Ако ме *ико* буде тражио, нека ме сачека.

Иако све наведене замјенице изражавају само општу неодређеност, једне од њих су чешће у употреби, друге рјеђе, а за неке важе и додатни услови употребе или оне имају пратећа значења, нпр. *ма ко* значи 'свеједно ко', *ма који* 'свеједно који', тако и *ма џија*, *ма какав*, *ма чији*. Са истим значењем употребљавају се и *макар* (*макар ко*, *макар који*, *макар џија* итд.) и *било* (*било ко*, *било који*, *било џија* итд.). *Било* може доћи и по сл и је неодређене замјенице. Истог значења су: *ко било* и *који било*, *џија било* и *било џија* итд.

§ 230. Замјеница *ико* значи 'било ко, а можда нико', уп.

(101) Да ли му *ико* може помоћи?

(102) Да ли му *било ко* може помоћи?

(103) Да ли му *неко* може помоћи?

§ 231. Рјечца *ѓод* у другом дијелу замјенице опште неодређености показује да долази у обзир свака од више могућности, нпр.

(104) *Ко ѓод* (да) дође, реците му да нисам ту.

(105) *Шио ѓод* да се десило, сада је прошло.

(106) *Чији ѓод* овај кофер био, не може овдје остати. ('свеједно чији')

Напомена. – Од овога *ѓод* треба разликовати *-ѓод* писано састављено, као суфикс, гдје има значење слично префиксу *ѓо-*: *коѓод* 'понеко', *којиѓод* 'понеки', *џиѓод* 'понешто', *какавѓод* 'некакав' и сл.

§ 232. Замјеница *ко* може се употребити у значењу нереперенцијалног *неко*, тако и *који* умјесто *неки*, *какав* умјесто *некакав*, *џија* или *џијо* умјесто *неџијо*. До тога је чешће долазило у старијем књижевном језику него данас, и то у упитним или погодбеним реченицама. И данас је уобичајено *Има ли коѓа?* (= *Има ли некоѓа?* – питање при уласку, обично када се без позива улази у туђу кућу или просторију у којој можда нема никога). Тако и *Јесије ли џија* ('нешто') *наџли?* или *Ако буде каквих* ('некаквих') *ѓроблема*, *зовије ме*.

У граматикама и речницима на тај начин се често означава рекција глагола или придјева, нпр. *захвалији коме* (= *некоме*: показује да глагол *захвалији* тражи датив), *задовољан чиме* (= *нечим*: показује да придјев *задовољан* има допуну у инструменталу).

У наведеним и сличним реченицама умјесто замјенице опште неодређености може се употријебити и замјеница *неко*, при чему се не губи значење опште неодређености, али неодређеност тада није наглашена, нпр.

(107) Да ли сте *нешћио* сазнали о томе?

(108) Питајте *некоџа*.

(109) Ако *некоџа* од њих питате, добићете одговор.

Замјенице опште неодређености обично се употребљавају у реченицама са упитним, заповједним или условним значењем, уп.

(110) Да ли сте *било циџа* сазнали о томе?

(111) Питајте *било коџа*.

(112) Ако *било коџа* од њих питате, добићете тачан одговор.

Опште замјенице

§ 233. Опште замјенице у српском језику јесу *сав*, *сваки* и *сџм*, поред неких других, рјеђих, мање типичних или стилски јаче обојених израза.

Опште замјенице указују на потпуну обухваћеност извјесним обиљежјем, која се протеже на све јединке неког скупа или до крајње границе неке појаве. У српском језику опште замјенице обухватају:

1. праву општу замјеницу *сав*,
2. дистрибутивну општу замјеницу *свак(и)*,
3. општу замјеницу највишег степена *сџм*.

§ 234. Замјеница *сџв* (*сва*, *све*) има непостојано *а* једино у номинативу (и акузативу) једнине мушког рода. Та замјеница има наставке слично придјевима типа *врџ* (в. § 251) иако у *сав* сугласник краја основе *в* није палаталан, дакле у мушком и средњем роду има у једнини генитив *свџџ(а)*, датив-локатив *свџм(у)*, инструментал *свџме* (*свџм*), а у множини има датив-локатив и инструментал *свџма* (*свџм*).

У акузативу једнине избор облика за мушки род зависи од тога да ли замјеница *сав* упућује на живо или на неживо, уп.

(113) *Свџа* ме је испрскоа. (Замјеница *сав* је употријебљена у синтаксичкој функцији именице.)

(114) *Сав* сто је поквасио.

Напомена 1. – Погрешно је: *Своџ си ме испрскоа* и сл. Исправно је као у примјеру (113).

Напомена 2. – У генитиву множине замјенице *сав*, поред исправног облика *свих*, понекад и понегдје је у употреби и облик *свију*, који је у савременом српском књижевном језику граматички архаизам.

Напомена 3. – У говору, а понекад и код мање пажљивих писаца, у средњем роду умјесто облика *све* среће се и облик *сво* (нпр. *сво врјеме*), који није нормативно исправан.

Напомена 4. – Погрешно је облике *свџа*, *свџму* замјењивати облицима *своџа*, *своџму*, дакле исправно је *Од свџа џоџ боџаџсџџџа није му ниџџџа остџало* (а није исправно: *Од своџ џоџ боџаџсџџџа није му ниџџџа остџало*).

Сагласно значењу основе замјенице *сав*, она се употребљава прије свега у облику једнине уз небројиве именице (нпр. *сва радостџ*, *сав џџруд*, *сва со*, *сав џџраџак*), и у облику множине уз друге именице (*сви учениџи*, *све учениџе*).

Замјеница *сав* употребљава се и самостално, без именице, фактички преузимајући синтаксичку функцију именице, тј. у поимениченој употреби, као субјекат или као објекат, нпр.

(115) Све ће бити добро.

(116) Хвала вам за све.

(117) Сви су дошли и све су донијели.

§ 235. У смислу блиском значењу замјенице *сав* у неким случајевима употребљавају се и неке ријечи које се традиционално не доводе у везу са замјеницама, прије свега, *цио*, *џун* и *чишав*, које имају адјективну промјену. Уп.

(118) Радила је *сву* ноћ.

(119) Радила је *цио* дан.

(120) Радила је *чишав* дан.

(121) Радила је *џуна* три дана.

(122) *Пуних* десет година живјела је у Беранама.

(123) *Свих* тих десет година живјела је у Беранама.

§ 236. Општа замјеница *сваки* (*свака*, *свако*) указује на обухваћеност цијелог скупа путем безизузетне обухваћености његових појединачних истоврсних јединица, нпр.

(124) *Сваки* студент је урадио задатак.

(125) *Свака* ријеч у тексту била јој је разумљива.

(126) На *свако* писмо одмах би одговорила.

Општа придјевска замјеница *сваки* има сљедећу промјену.

	ном.	ген.	дат.-лок.	акуз.	инстр.
јд. м. р.	<i>сва̋к-џ̄</i>	<i>сва̋к-џ̄а</i>	<i>сва̋к-џ̄ме</i>	<i>сва̋к-џ̄</i> или као ген.	<i>сва̋к-џ̄м</i>
јд. с. р.	<i>сва̋к-џ̄</i>	<i>сва̋к-џ̄а</i>	<i>сва̋к-џ̄ме</i>	<i>сва̋к-џ̄</i>	<i>сва̋к-џ̄м</i>
јд. ж. р.	<i>сва̋к-а</i>	<i>сва̋к-џ̄</i>	<i>сва̋к-џ̄ј</i>	<i>сва̋к-џ̄</i>	<i>сва̋к-џ̄м</i>
мн. м. р.	<i>сва̋к-џ̄</i>	<i>сва̋к-џ̄х</i>	<i>сва̋к-џ̄м(а)</i>	<i>сва̋к-џ̄</i>	<i>сва̋к-џ̄ма</i>
мн. с. р.	<i>сва̋к-џ̄</i>	<i>сва̋к-џ̄х</i>	<i>сва̋к-џ̄м(а)</i>	<i>сва̋к-џ̄</i>	<i>сва̋к-џ̄ма</i>
мн. ж. р.	<i>сва̋к-џ̄</i>	<i>сва̋к-џ̄х</i>	<i>сва̋к-џ̄м(а)</i>	<i>сва̋к-џ̄</i>	<i>сва̋к-џ̄ма</i>

Општа замјеница *сваки* разликује се од опште замјенице *сав* додатним значењем дистрибутивности, уп.

(127) *Сви* студенти треба да дођу у наведено вријеме.

(128) *Сваки* студент треба да дође кад буде могао.

Значење опште квантификације и дистрибутивности има и именичка замјеница *сва̋ко* (или, рјеђе, *сва̋к*), уп.

(129) *Свако* ће вам рећи гдје се то налази.

(130) *Свак* ће вам рећи гдје се то налази.

ном.	ген.	дат.-лок.	акуз.	инстр.
<i>сва̋к-(о)</i>	<i>сва̋к-о̄(а)</i>	<i>сва̋к-ом(е)</i>	<i>сва̋к-о̄(а)</i>	<i>сва̋к-им</i>

Када општу замјеницу треба у функцији субјекта употријевити самостално, а не као одредбу неке именице, тада се умјесто облика за номинатив *сваки* користи облик *свако* или, рјеђе и архаично, *свак*, нпр.

(131) Нека то чује *свако*.

(132) *Свак* то ради на свој начин.

Када се из контекста јасно види на шта се поименичено употребљена општа замјеница односи, може се употријебити и номинатив *сваки*, нпр. *Позовиће ученике на њреглед. Сваки нека њонесе здравсѡвену књижсицу.*

Поименичена општа замјеница често се употребљава у конструкцији с предлогом *од* и именицом у генитиву множине, чиме се истиче цјелина скупа из којег се сви њени чланови понаособ издвајају. У таквим случајевима користе се и облик *сваки* и облик *свако*, нпр.

(133) *Сваки* од ученика добио је пригодан поклон.

(134) *Свако* од њих ради оно што воли.

Н а п о м е н а . – Замјеница *сваки* среће се и у неким устаљеним изразима, нпр. у *сваком случају*, *на сваки начин*, *у сваком њогледу*, који се понекад употребљавају и без стварне потребе, готово као говорне поштапалице (нарочито у *сваком случају*), што треба избјегавати.

Када номинатив опште замјенице гласи *свако*, онда та замјеница има деклинацију као замјеница *ко*, а када је номинатив *свак* разлика у промени (у односу на *свако*) постоји само у том падежу.

На периферији замјеничког система налази се и замјеница *свакакав*, али она нема значење опште замјенице, него служи да истакне велику разноврсност онога на шта се односи, нпр. *Прочиѡала је много свакаких књига.*

§ 237. Општа замјеница степена *сѡм* (*сѡма*, *сѡмо*) значи највиши степен који се достиже у простору, времену, социјалном статусу, непосредности, директности обраћања и сл. На примјер,

(135) Зауоставили су се на *самој* ивици провалије.

(136) Радила је до *самог* јутра.

(137) Присуствовао је *сам* ректор.

(138) Пера је упознао *самог* предсједника клуба.

Замјеница *сам* има облике као придјев *сам* ‘усамљен’, односно као придјеву типа *нов* у облику одређеног вида са изузетком облика за номинатив и акузатив (*сѡм*) који има нулти наставак, док се облик *сѡми* употребљава када се жели посебно истаћи највиши степен достизања неке просторне, временске или неке друге границе, нпр.

(139) Попели су се на *сами* врх планине.

(140) Стигли су на *сами* крај предавања.

Када значи највишу непосредност, замјеница наглашава нечији идентитет, нпр. *Сам не знам ѡиѡа ме је снаѡло* (‘ни ја лично не знам...’); *Сами сѡје криви* (‘За вашу невољу није крив нико други, него баш ви’). Замјеници *сам* у тој функцији често претходе везници *и* или *ни* (у одричним реченицама), нпр.

(141) И *сама* оптужена признаје кривицу.

(142) Ни *сам* аутор се не сјећа шта је хтио да каже.

Номинативу опште замјенице *сам* хомонимичан је облик повратне замјенице *сам* (§ 184), нпр. *Он ће сам ѡо ѡоуравиѡи.*

Замјеница *сам* може и да наглашава повратну замјеницу *себе* у спојевима *сам себи*, *сам за себе* и сл., као и да прецизира и појачава значење

именице у изразима као *од само̄ ѿочей̄ка, до само̄ краја, у самом ценѿру* и сл.

Уколико се нађе непосредно уз енклитички облик 1. лица једнине презента глагола *биѿи*: *сам*, замјеница *сам* се обично пише са дугосилазним акцентом да би се истакла разлика између значења тих двају облика, нпр. *С̄ам сам ѿо ѿйравио*.

На по м е н а . – Писање акцента оправдано је и онда када би његово изостављање могло довести до неспоразума, односно погрешне интерпретације реченице. При том треба имати у виду да је у женском и средњем роду акценат дугоузлазни (*á*), уп.

– *дијеѿе је с̄амо о̄йворио враѿа*. (Нико му није помогао у томе.)

– *дијеѿе је с̄амо о̄йворио враѿа*. (Ништа друго није урадило.)

Када није потребно истаћи разлику у значењу, писање акцента у облицима замјенице *сам* није неопходно.

§ 238. У функционалном погледу општим замјеничким ријечима припадају и околносне опште замјеничке ријечи *свуда, сва̄гда, свакојако* др., које су непромјенљиве, а у систему врста ријечи то су замјенички прилози. Употребљавају се у адвербијалној функцији означавајући потпуну обухваћеност простора, времена или начина у оквирима одређене ситуације, праваца из којих се или у којима се нешто креће и сл., нпр.

(143) *Свуда* је било много цвијећа.

(144) *Одасвуд* су долазили гласови.

(145) *Увијек* је врло ћутљива.

(146) *Свакојако* се трудила да му помогне.

Одричне замјенице

§ 239. Одричне замјенице су формално најсличније упитним, односним и неодређеним замјеницама (уп. *нико са ко? ко, неко*), а значењски су сличне и општим замјеницама јер се као и опште замјенице увијек односе на цјелину неког скупа или јединке, истичући потпуно одсуство онога на кога или на шта се односе, а то је лице (*нико*), широко схваћен предмет (*ниѿиѿа*), припадање (*ничији*), особина (*никакав*), околности (*нӣдје, никуда, никада*) и сл.

Одричне замјенице имају исту промјену као упитне замјенице које су у њиховој основи, дакле, *нико, нико̄(а), неком(е)...* као *ко, ко̄(а), ком(е)...*, *ниѿиѿа, ниче̄(а), ничему...* као *ѿиѿа, че̄а, чему...* и сл.

У предикату реченица са одричним замјеницама мора бити одрична рјечца, нпр.

(147) Она овдје *нико̄га не* познаје.

(148) Она *ниѿиѿа није* донијела.

(149) Ја *нисам ничији* слуга.

(150) Ми *не видимо никакву* корист од тога.

На по м е н а . – Замјеница *никоји* данас се ријетко употребљава, осим у споју с предлогом, нпр. *Ни у којем // Ни у ком* случају нећу доћи.

У структури одричних замјеница јасно се издваја одрична морфема *ни-* на њиховом почетку. Ако се одрична замјеница употребљава у кон-

структури с предлозима, тада се предлог употребљава између одричне морфеме и основног дијела одричне замјенице, нпр. *нико*, али *ни од коџа*, *нишџа*, али *ни са чим*, *ничији*, али *ни о чијем* итд. То не важи за предлог *без*, гдје ће бити *без икоџа*, *без ичеџа* и сл.

Напомена. – Од наведеног правила нема других изузетака у савременом српском књижевном језику осим наведеног изузетка за предлог *без*, због чега су нормативно неприхватљиве реченице типа *Није се с никим њосавјејтовао*, *Не може се скувајти ручак од ничеџа* и сл. Исправно је једино *Није се ни с ким њосавјејтовао*, *Не може се скувајти ручак ни од чеџа* и сл.

§ 240. Замјенице *ико*, *ишџа*, *ичији*, *икакав* (као и замјенички прилози *иџде*, *икуд[а]*, *иошџуд[а]*, *икад[а]*, *икако*) по свом значењу су сличне и одричним и неодређеним замјеницама: *ико* значи ‘неко, а можда нико’, *ишџа* ‘нешто, а можда ништа’ итд. Са одричним замјеницама повезује их и та формална особина да се у конструкцијама с предлозима предлог (ако то није *без*) обавезно умеће између префикса и коријена, дакле: *ико*, али *и од коџа*, *ишџа*, али *и са чим*, *ичији*, али *и о чијем* итд.

Замјенице с почетним *и-* имају исту промјену као упитне замјенице које су у њиховој основи, дакле, *ико*, *икоџ(а)*, *иком(е)*... као *ко*, *коџ(а)*, *ком(е)*...

Замјенице типа *ико* се употребљавају углавном у упитним или погодбеним реченицама, нпр.

- (151) Јесте ли *ишџа* нашли?
- (152) Има ли *икаквоџ* резултата?
- (153) Да је *ико* долазио, она би то знала.

Замјенице типа *ико* не употребљавају се у истој простој реченици с негацијом, али могу доћи послвије негиране реченице, нпр. *Не желим да ико њомисли да сам се ушџашио*.

Напомена. – Замјеница *икоји* данас се ријетко употребљава, осим у споју с предлогом, нпр. *Ако и за којеџ ученика чујем да је одсушан, јавићу му да дође на њреџлед*.

Умјесто замјеница *никоји* и *икоји* обично се употребљавају *ниједан* и *иједан*, односно *никакав* и *икакав*. Ове посљедње двије, аналогно замјеници *џакав* (§ 203) и *какав* (§ 220), значиле би ‘ниједне врсте’ и ‘иједне врсте’, али кад је ријеч о негацији, то се изједначава са значењем *ниједан* односно *иједан*. Те замјенице су нарочито потребне у множини, будући да *ниједан* и *иједан*, самим тим што су састављени с бројем *један*, немају множине. Примјери:

- (154) *Ниједан* ученик није одсутан.
- (155) Ако ти се *иједан* од њих јави, помози му.
- (156) Не вјерујем *ни* у *какве* вјештице.
- (157) Јесте ли имали *икаквих* тешкоћа са акцентовањем?

ПРИДЈЕВИ

§ 241. У српском језику придјеву су промјенљиве ријечи (уз мањи број изузетака, нпр. *беж*, *браон*, *фер*) са општим значењем особине, и граматичким категоријама рода, броја, падежа, аниматности, степена поређења и одређеног или неодређеног вида.

Придјеву имају исте падеже и исте бројеве као именице. Иако имају и три рода као именице, придјеву се мијењају по родовима, нпр. *лијеп*, *лијепа*, *лијепо*, за разлику од именица, које се не мијењају по родовима, нпр. *љепоша*. Род придјева је парадигматска категорија, јер у придјевској промјени постоје различити облици за род, а род именица је класификациона (селективна) категорија, јер се именице не мијењају по роду. Сваки придјев има облике за мушки, женски и средњи род, с неким изузетцима (као што су непромјенљиви придјеву, нпр. *шећер*, и врло ријетки промјенљиви придјеву само једног рода, нпр. *ћрудна*). Придјевски облици за род, број, падеж и аниматност конгруенцијски се прилагођавају својим категоријама именици коју одређују, нпр. *лијеј дан*, *лијејо дана*, *лијејом дану*, *лијеји дани*, *лијеја ноћ*, *лијеје ноћи* итд.

Придјеву мушког рода имају облик за живо (једнак генитиву) и облик за неживо (једнак номинативу), уп. *Слуша новоџ ијевача* према *Проба нови колач*, а избор једног од та два придјевска облика зависи од значења и облика именице коју придјев одређује.

Категорија степена поређења, нпр. *нов – новији – најновији*, и категорија одређеног или неодређеног вида, нпр. *нов – нови*, мање су граматикализоване него претходне, јер су обавезне само за описне придјеву, уз неке изузетке, а не за све придјеву.

Придјеву одговарају на питања *какав? који?* или *чији?*, а у реченици најчешће имају функцију конгруентног атрибута, нпр. *Освануо је лијеј дан*, или именског дијела предиката, нпр. *Дан је лијеј*, а рјеђе и неке друге функције.

§ 242. Морфолошка структура придјевског облика састоји се од основе и наставка, нпр. *лијеп-Ø*, *лијеј-а*, *лијеј-о*. Испред наставка -Ø (нултог наставка), који се јавља само у једнини мушког рода, основа се често разликује од основе истог придјева у другим облицима, јер се сугласничке групе на крају ријечи испред наставка -Ø обично разбијају уметањем непостојаног самогласника *а*, нпр. *добар-Ø*, али *добр-а*, *добр-о*.

Ни сугласник *л* обично се не појављује на крају придјевске основе испред наставка -Ø, нпр. *дебео-Ø*, али *дебел-а*, *дебел-о*. Зато се основа придјева, по правилу, боље препознаје у номинативу женског или средњег рода него у номинативу једнине мушког рода.

Придјеву према значењу и облику

§ 243. Једни придјеву означавају особину непосредно (нпр. *сџари храсџ*), док други то чине посредно, именујући карактеристичну црту која једну појаву повезује с неком другом (нпр. *хра сџова даска*). Придјеву који непосредно означавају особине јесу описни придјеву, а придјеву који означавају особине посредно јесу односни придјеву.

Описни придјиви

§ 244. Описни придјиви значе особину која не проистиче из односа носиоца те особине према другим објектима и појавама, нпр. *лијеј*, *зелен*, *озбиљан*. Поред тога што имају категорије рода, броја, падежа и аниматности, описни придјиви имају и категорије придјевског одређеног или неодређеног вида и степене поређења, могућност употребе с прилозима за мјеру и степен (нпр. *врло лијеја*), могућност да послуже за извођење прилога (нпр. *лијеј* – прилог: *лијејо*), често и могућност да послуже за извођење именица са значењем особине (нпр. *лијеј* – *љејоџа*), многи описни придјиви имају антониме (нпр. *лијеј* – *ружан*), а неки имају и деминутиве и хипокористике, што је такође у вези са степеновањем особине (нпр. *лијеј* – *љејушкасџ*, *мали* – *малецак*, *малешан*, *мајушан*). Основе многих описних придјева су просте, нпр. *јак*, *црн*, *лијеј*, иако могу бити и изведене, нпр. *вјеран*, *хладан*, *силан*. Иако немају сви описни придјиви све наведене особине, већина описних придјева има већину тих особина.

Односни придјиви

§ 245. Односни придјиви имају основу која је увијек изведена од основе неке друге ријечи, најчешће именице, нпр. *море* – *морски*, *љубав* – *љубавни*, *сџејен* – *сџејенасџ*, због чега такви придјиви не означавају особине непосредно, него посредно, преко ријечи која им је у основи, и те особине се схватају као трајне.

Односни придјиви дијеле се на три групе:

- 1) прави односни придјиви, нпр. *џрадски*, *морски*, *џласовни*;
- 2) присвојни придјиви, нпр. *мајчин*, *очев*, *сесџрин*, *брајшов*, *Теслин*, *Немањин*;
- 3) односно-присвојни придјиви, нпр. *мачји*, *џишчији*, *сврачији*.

§ 246. Прави односни придјиви изражавају особину која проистиче из односа према неком објекту (нпр. *бродски*), материјалу (*дрвени*), радњи (*џечни*), апстрактном појму (*мисаони*), мјесту (нпр. *џамошњи*), времену (нпр. *џадашњи*), броју (нпр. *двосџруки*) и сл., и имају промјене као описни придјиви, али немају категорију придјевског вида ни степене поређења.

§ 247. Присвојни придјиви значе припадност, прије свега, неком лицу или бићу, нпр. *мајчин*, *очев*, *брајшов*, *Хрисџов*, *Боџородичин*, *свечев*, рјеђе нечему неживом, као небеском тијелу, нпр. *Земљин*, *Саџурнов*, *Мјесечев*, или организацији, установи и сл., нпр. *владин*, *Академијин*, *Маџичин* ‘који се односи на Матицу српску, Матицу иселјеника и сл.’, *Парџизанов* ‘који се односи на спортско друштво *Парџизан*’. Припадност коју значе присвојни придјиви може бити било конкретна, нпр. *мамин џал*, *Маџичина зџрада*, било апстрактна, нпр. *мајчина љубав*, *Маџичина дјелажносџ*.

Напомена 1. – Умјесто присвојног придјева није добро употребљавати именицу у генитиву: спојеви као *нов рекорд Радића*, *булевар Лењина*, *сличан је и сџав Крлеже* исправно гласе *нов Радићев рекорд*, *Лењинов булевар*, *сличан је и Крлежин сџав*. Ипак, генитив се мора употријебити ако од њега зависи односна

реченица: *Сличан је и сѣав Крлеже, који је једном најисао...* (што је боље него: *Сличан је и Крлежин сѣав, који је једном најисао...*).

Напомена 2. – Присвојни придјев именица женског рода на *-чица* завршава се на *-ицин*, дакле исправно је *ојевојчицин, мајчицин, чичицин*, а не *ојевојчичин, мајчичин, чичичин* и сл.

Присвојни придјевии имају мјешовиту промјену (§ 254).

Основе присвојних придјева завршавају се суфиксима *-ин-*, *-ов-*, или *-ев-* (ако посесивном суфиксу претходи мек сугласник, или *ш*, *ж*, *ц*, нпр. *Јовић – Јовићев, Милош – Милошев, јеж – јежев, сѣриц – сѣричев*). Придјеви са основом на *-ов-* или *-ев-* изведени су од именица с нултим наставком *-Ø* у номинативу једнине, нпр. *Пејтар – Пејтров, али Пејтровић – Пејтровићев*. Ако се основа именице завршава на *ц*, испред посесивног суфикса *ц* обично прелази у *ч*, нпр. *сѣриц – сѣричев, Губец – Гуйчев* (али *Зебец – Зебецов, Злобец – Злобецов, Кекец – Кекецов, Хајфец – Хајфецов, Франц – Францов*).

Придјеви са основом на *-ин-* изведени су од именица с наставком *-а* у номинативу једнине, нпр. *Никола – Николин, Тесла – Теслин, Марина – Маринин*.

Ако се лично име завршава на уснени сугласник, нпр. *Боб, Сеј, Аврам, Лав, Цеф*, присвојни придјеви изводе се суфиксима *-ин-*, *-ов-*, или *-ев-*, као што је речено, дакле, *Бобов, Сејов, Аврамов, Лавов, Цефов*, али ако сложено мушко лично име има у другом дијелу *-слав*, тада се присвојни придјев изводи помоћу суфикса *-ев-* уз додавање епентетског *љ* испред тог суфикса, нпр. *Мирослављев, Владислављев, Томислављев* итд.

Напомена. – Од оваквих имена није погрешно изводити присвојне придјеви ни помоћу суфикса *-ов* без додавања епентетског *љ* (јер нема услова за јотовање), дакле, присвојни придјев може бити и *Мирославов, Владиславов, Томиславов* и сл.

Од мушких именица са значењем родбинских односа присвојни придјеви најчешће се изводе према наведеном правилу, нпр. *ујак – ујаков, зей – зейов, унук – унуков, љрадјед – љрадједов*, али од именице *син* придјев је само *синовљев*, од именице *браћ* – *браћов* или *браћовљев*, од *муж – мужев* или *мужевљев*, од именица *оѣац* и *сѣриц* – *очев* и *сѣричев*.

Од имена *Јаков* присвојни придјев је *Јаковљев*.

Од презимена са основом на суфиксе *-ов* или *-ев* присвојни придјеви изводе се суфиксом *-љев*, нпр. *Павлов – Павловљев, Писарев – Писаревљев*, а од презимена на суфикс *-ин* присвојни придјев изводи се суфиксом *-ов*, нпр. *Пајин – Пајинов*.

Напомена 1. – У неким случајевима није у обичају извођење присвојних придјева од презимена на *-ов*, *-ев* или *-ин*, нпр. облик *Појовљев* био би граматички правилан, али се не употребљава те би умјесто, на примјер, *Појовљева нова књиѣа* требало рећи *Нова књиѣа Павла Појова, Нова књиѣа социолоѣа Појова* или некако слично.

Напомена 2. – Погрешно је употребљавати презимена на *-ов* и *-ев* као присвојне придјеви, нпр. погрешно је у *Љермонѣовој улици*, треба у *Љермонѣовљевој улици*. Исправно је *Базедовљева болесѣи*, а није исправно *Базедова болесѣи*.

Присвојни придјевни су чести у саставу устаљених израза типа *Аријаднина ниш*, *Ахилова ђеџа*, *Гордијев чвор* и сл.

§ 248. Односно-присвојни придјевни значе припадање неком бићу или особину карактеристичну за то биће, нпр. *Божји*, *вјешћичји*, *вражји*, *зечји*, *лисичји* итд.

Напомена. – Поред облика *Божји*, *вјешћичји*, *вражји*, *вучји*, *џушчији*, *дјечји*, *зечји*, *козји*, *крџичји*, *ласћавичји*, *лисичји*, *мишји*, *џачји*, *џишчији*, *рачји*, *сврачји* и сл., допуштају се и облици *Божјији*, *вјешћичјији*, *вражјији*, *вучјији*, *џушчијији*, *дјечјији*, *зечјији*, *козији*, *крџичјији*, *ласћавичјији*, *лисичјији*, *мишјији*, *џачјији*, *џишчијији*, *рачији*, *сврачији* и сл. Притом су облици као *врајчији*, *овчији*, *џушчији* лакши за изговор него *врајчији* итд. због сугласничке групе (*џч*, *вч*, *шч* и сл.).

Односно-присвојни придјевни најчешће се изводе суфиксом *-ј-*, нпр. *џас-ј-и*, при чему испред *ј* многи сугласници подлијежу јотовању (§ 58), путем којег се мијења сугласник на крају именичке основе, нпр. *бивољи*, *џовеђи*, *ђавољи*, *кобиљи*, *крављи*, *лављи*, *медвјеђи*, *мрављи*, *рибљи*.

Придјевни на *-ћи* изведени од назива за младунчад такође спадају у односно-присвојне, нпр. *јаџњећи*, *јарећи*, *џилећи*, *џрасећи*, *џсећи*, *ђурећи* и сл.

У односно-присвојне спадају и многи други придјевни који немају неко заједничко граматичко својство као поменути, нпр. *ајкулин*, *коњски*, *корњачин*, *орлов*, *џчелињи*, *џужев*, *свињски* итд. Они су према значењу односно-присвојни, у морфолошком погледу су исти као прави односни придјевни (нпр. *мајмунски*) или као прави присвојни придјевни (нпр. *киџов*).

Односно-присвојни придјевни су вишезначни, па се често користе за карактеризацију човјека преко особина појединих животиња, нпр. *вучја џлад*, *зечје срце*, *мачји ход*, *џсећа оданосџ* итд.

Придјевни према типу промјене

§ 249. Адјективна промјена је она која је најшире заступљена међу придјевима, односно која је типична за придјеве. Она обухвата придјевске облике за род, број и падеж, а код многих придјева њоме су обухваћени и облици за одређеност или неодређеност и за степене поређења.

Адјективну парадигму имају сви придјевни осим присвојних, било као једину парадигму, било као потпарадигму одређеног придјевског вида, уколико имају облике за оба вида.

У адјективној парадигми (у којој је основа увијек иста), подтипови те промјене одређени су различитошћу наставака у појединим облицима. Укупан инвентар наставака је следећи:

	једнина			множина		
	м. р.	с. р.	ж. р.	м. р.	с. р.	ж. р.
н.	-џ	-џ / -џ	-џ	-џ	-џ	-џ
г.	-џџ(а) / -џџ(а)		-џ	-џх	-џх	-џх
д.-л.	-џм(е) / -џм(у)		-џј	-џм(а)	-џм(а)	-џм(а)
а.	-џ / -џџ(а) / -џџ(а)	-џ / -џ	-у	-џ	-џ	-џ
и.	-џм		-џм	-џм(а)	-џм(а)	-џм(а)

Акузатив једнине мушког рода једнак је или са обликом номинатива једнине или са обликом генитива једнине, у зависности од тога да ли придјев одређује именицу за живо или за неживо, уп.

(1) Имамо новог директора.

(2) Имамо нов вентилатор.

Ако се основа придјева завршава на *ј, љ, њ, ш, ж, ћ, ђ*, у мушком и у средњем роду на почетку наставка у ген., акуз. и дат.-лок. једнине налази се самогласник *е* уместо *о*, нпр. *зечји* – ген, акуз. и дат.-лок. једнине *зечје̄з̄(а), зечјем(у)*; *диваљ* – *дивље̄з̄(а), дивљем(у)*; *сињ* – *сиње̄з̄(а), сињем(у)*, *свјеж* – *свјеже̄з̄(а), свјежем(у)*; *врућ* – *вруће̄з̄(а), врућем(у)*, *смеђ* – *смеђе̄з̄(а), смеђем(у)*.

У једнини су мушки и средњи род једнаки у генитиву, дативу-локативу и инструменталу.

У множини су у истим падежима облици за сва три рода исти.

Датив је увијек једнак локативу, а у множини им је једнак и инструментал.

У средњем роду међусобно су једнаки номинатив, акузатив и вокатив, како у једнини тако и у множини.

Вокатив има облик номинатива једнине придјева у одређеном виду, нпр. *Велики њјеснице!*

У женском и средњем роду, и у сва три рода множине, опозиција живо/неживо не утиче на промјену.

§ 250. Поједини наставци имају самогласничке завршетке који нису обавезни (§ 69), а који су овдје дати у загради, нпр. *новом(е)*.

Када придјеву не слиједи именица, чест је наставак *-има* у множини (што ипак није обавезно, поготову у незваничном изражавању), нпр.

(3) Ви радите с *новим* уџбеницима, а ми са *стџарима*.

Факултативни самогласници на крају неких придјевских наставка једна су од одлика адјективне парадигме.

Употреба факултативног *-а* у генитиву једнине мушког и средњег рода (и акузативу једнине мушког рода, за живо) понекад се користи као средство да се избјегне сусједство два иста или слична сугласника, нпр. *срјско̄а књижевно̄ језика*.

Напомена. – Таква изговорна пракса није честа и осјећа се као књишка, а није ни нормативно обавезна, дакле, исправно је, а и обичније, ако се не тежи свечанијем, књишком изражавању – *срјско̄ књижевно̄ језика*.

У дат.-лок. једнине, тамо гдје постоје два могућа наставка од којих је један *-о* (или почиње тим гласом, нпр. *-ом*), а други *-е* (или почиње тим гласом, нпр. *-ем*), избор наставка зависи од придјевске основе на сљедећи начин: ако се придјевска основа завршава тврдим сугласником (осим *ж, ш*; нпр. *свјеж, лош*), придјевски наставак је *-о* (или почиње тим гласом), а ако се придјевска основа завршава меким сугласником или сугласницима *ж, ш, ч*, наставак је *-е* (или почиње тим гласом). Уп. *џлав-о̄з̄, џлав-ом, џлав-о*, али: *средњ-е̄з̄, средњ-ем, средњ-е; свјеже̄з̄, свјежем, свјеже*.

На крају облика за дат.-лок. јд. придјева мушког и средњег рода може се појавити самогласник *е*, нпр. *лијејом(е)*, што не важи за придјеве са

основом на мек сугласник или на *ж*, *ш*, *ч*, који се употребљавају без таквог крајњег самогласника у дат.-лок. јд., али се понекад срећу и у облику с факултативним, завршним *у*, нпр. *крајњему*. Ту важи правило међусловне дисимилације, према којем је крајњи самогласник друкчији од самогласника у претходном слогу – *десноме*, али *средњему*.

Напомена. – Придјевски облик дат.-лок. једнине м. р. и с. р. с завршним факултативним *у* се у савременом српском књижевном језику релативно ријетко употребљава, нпр. када је придјев употријебљен самостално и поименичено као у примјеру *Дај њо ономе крајњему* и сл.

§ 251. Постоје четири подтипа адјективне парадигме, од којих се сваки бар у једној особини разликује од осталих. Они се свде на два шира подтипа који се разликују квалитетом посљедњег сугласника основе и наставцима, а унутар и једног и другог разлика је само у акузативу једине мушког рода (кад год именица значи живо, облик акузатива једине мушког рода придјева који ту именицу одређује једнак је са генитивом: *Види сѝпароџ коња*, али *Види сѝари њањ*). Придјевии чија се основа завршава палаталним сугласницима или сугласницима *ж* или *ш* (образац 2) имају наставке у већем дијелу промјене друкчије од придјева чија се основа завршава неким другим сугласником (образац 1).

Образац 1

	ј е д н и н а			м н о ж и н а		
	м. р.	с. р.	ж. р.	м. р.	с. р.	ж. р.
н.	зџлен-и	зџлен-џ	зџлен-џ	зџлен-џ	зџлен-џ	зџлен-џ
г.	зџлен-џџ(а)	зџлен-џџ(а)	зџлен-џ	зџлен-џх	зџлен-џх	зџлен-џх
д-л.	зџлен-џм(е), (у)	зџлен-џм(е)	зџлен-џј	зџлен-џм(а)	зџлен-џм(а)	зџлен-џм(а)
а.	зџлен-џ,	зџлен-џ	зџлен-џ	зџлен-џ	зџлен-џ	зџлен-џ
	зџлен-џџ(а)					
и.	зџлен-џм	зџлен-џм	зџлен-џм	зџлен-џм(а)	зџлен-џм(а)	зџлен-џм(а)

Образац 2

	ј е д н и н а			м н о ж и н а		
	м. р.	с. р.	ж. р.	м. р.	с. р.	ж. р.
	средњ-џ	средњ-џ	средњ-џ	средњ-џ	средњ-џ	средњ-џ
	средњ-џџ(а)	средњ-џџ(а)	средњ-џ	средњ-џх	средњ-џх	средњ-џх
	средњ-џм(у)	средњ-џм(у)	средњ-џј	средњ-џм(а)	средњ-џм(а)	средњ-џм(а)
	средњ-џ,	средњ-џ	средњ-џ	средњ-џ	средњ-џ	средњ-џ
	средњ-џџ(а)					
	средњ-џм	средњ-џм	средњ-џм	средњ-џм(а)	средњ-џм(а)	средњ-џм(а)

§ 252. У номинативу једине придјева са адјективном парадигмом среће се и наставак *-ој* у двочланим називима установа и географских појмова руског поријекла, нпр. *Бољшој њеаџар*, *Кривој роџ*, *Сухој бор* и сл. У изразу *Бољшој њеаџар* придјев *Бољшој* има, дакле, промјену: ном. *Бољшој*, ген. *Бољшоџ*, дат.-лок. *Бољшом*, акуз. *Бољшој*, инстр., *Бољшим*. При томе се у генитиву и дативу-локативу послџје основе на *-ш* задржава самогласник *о*, према руском, а за разлику од српског *лош*, *лош-еџ*, *лош-ем...*

Слично томе, и руска женска презимена на *-аја*, нпр. *Плисецкаја*, *Крујскаја*, као и двочлани називи са придјевом женског рода на *-аја* у првом дијелу, нпр. *Краснаја Пресња*, *Литературнаја Газета*, у српском језику се адаптирају тако што се наставак *-аја* у номинативу може задржати иако је сасвим нетипичан за морфологију српских придјева. Тада се такве синтагме мијењају према обрасцу: ном. *Плисецкаја*, *Краснаја Пресња*, ген. *Плисецке*, *Красне Пресње*, дат.-лок. *Плисецкој*, *Красној Пресњи*, акуз. *Плисецку*, *Красну Пресњу*, инстр. *Плисецком*, *Красном Пресњом*.

Напомена. – Не треба мијењати такве изразе као да је основа придјева на *-ај-*, тј. погрешно је *о Маји Плисецкаји*, из *Краснаје Пресње* итд. Исправно је *о Маји Плисецкој*, из *Красне Пресње* и сл.

Руски двочлани називи који у првом дијелу имају придјев средњег рода на *-оe* у српском језику немају завршно *e*, него имају промјену према примјеру: *Царско Село*, *Царскоџ Села*, *Царском Селу* итд. (а не *Царское село* и сл.).

Руски двочлани географски називи који у првом дијелу имају придјев у облику множине (нпр. *Лысье Ђоры*) по правилу се прилагођавају српској адјективној промјени одговарајућег рода, нпр. ном. *Лисе Ђоре*, ген. *Лисих Ђора*, дат.-лок. *Лисим Ђорама* итд.

§ 253. Паукал придјева, односно облик некадашње придјевске двојине (§ 104), јавља се уз паукалне основне бројеве *два*, *џри*, *чеџири* или *оба* (§ 288), нпр. *џри нова романа*, *оба ујакова џријаџеља* и сл. Тај облик се од множине разликује само у мушком роду, гдје има облик на *-а*, с вриједношћу номинатива или акузатива, нпр.

(4) Дошла су четири *нова* ученика;

(5) Задобио је два *јака* ударца.

§ 254. **Мјешовита промјена** обухвата промјене придјева у којима су једни наставци по адјективној, а други по супстантивној парадигми.

Мјешовиту парадигму имају присвојни придјев и сви придјев који имају могућност изражавања неодређеног вида. Нпр. у промјени придјева *сељаков* у номинативу је обавезно типично именички нулти наставак *-Ø*, а у већини других облика промјене истог придјева наставци су или по адјективној парадигми, нпр. *сељаковоџ*, *сељаковом*, или, много рјеђе, по супстантивној парадигми, нпр. *сељакова*, *сељакову* (придјевски инстр. једнине мушког и средњег рода увијек има адјективни облик – *сељаковим*) и сл. Уп.

	једнина			множина		
	м. р.	с. р.	ж. р.	м. р.	с. р.	ж. р.
н.	-Ø	-o / -e	-a	-џ	-a	-e
г.	-a	-a	-џ	-џх	-џх	-џх
д-л.	-у	-у	-џј	-џм(а)	-џм(а)	-џм(а)
а.	-Ø/-a,	-o / -e	-у	-e	-a	-e
	-a					
и.	-џм	-џм	-џм	-џм(а)	-џм(а)	-џм(а)

Придјевски облици који припадају адјективној парадигми по правилу се и дужином самогласника у наставку разликују од придјевских облика који припадају мјешовитој парадигми, али, као што је било речено, та разлика у говорној пракси савремених говорних представника српског књижевног језика често није стабилна ни у говору високо образованих људи. Изразито преовладава изговор који је карактеристичан за облике адјективне парадигме.

Постоји пет подтипова мјешовите парадигме придјева. У оквиру свакога од њих постоји ужа разлика која се испољава само у акузативу једине мушког рода у зависности од тога да ли придјев одређује именицу која значи живо (акузатив је облички једнак с генитивом) или именицу која значи неживо (акузатив је облички једнак с номинативом).

§ 255. У мјешовитој парадигми основа придјева може бити иста у свим облицима или се може мијењати. У том погледу постоје следеће могућности.

1) Основа придјева је иста у свим облицима, нпр.

Образац 1

	једнина			множина		
	м. р.	с. р.	ж. р.	м. р.	с. р.	ж. р.
н.	<i>здрǎв-Ø</i>	<i>здрǎв-о</i>	<i>здрǎв-а</i>	<i>здрǎв-и</i>	<i>здрǎв-а</i>	<i>здрǎв-е</i>
г.	<i>здрǎв-а</i>	<i>здрǎв-а</i>	<i>здрǎв-ѐ</i>	<i>здрǎв-ѹх</i>	<i>здрǎв-ѹх</i>	<i>здрǎв-ѹх</i>
д-л.	<i>здрǎв-у</i>	<i>здрǎв-у</i>	<i>здрǎв-ѡј</i>	<i>здрǎв-ѹм(а)</i>	<i>здрǎв-ѹм(а)</i>	<i>здрǎв-ѹм(а)</i>
а.	<i>здрǎв-Ø,</i> <i>здрǎв-а</i>	<i>здрǎв-о</i>	<i>здрǎв-у</i>	<i>здрǎв-е</i>	<i>здрǎв-а</i>	<i>здрǎв-е</i>
и.	<i>здрǎв-ѹм</i>	<i>здрǎв-ѹм</i>	<i>здрǎв-ѡм</i>	<i>здрǎв-ѹм(а)</i>	<i>здрǎв-ѹм(а)</i>	<i>здрǎв-ѹм(а)</i>

Иако граматичка норма предвиђа да се облици неодређеног вида досљедно разликују од облика одређеног вида наставком и/или дужином самогласника у наставку, у говорној реалности осим номинатива једине мушког рода (са супстантивним, нултим наставком) сви други облици су обично исти, адјективни, као да је ријеч о нечему одређеном, независно од тога да ли се придјев односи на одређено или неодређено (§ 258), нпр. *ѹлав*, али *ѹлавоѡ*, *ѹлавом* итд.

2) Мјешовита парадигма може имати основу која није иста у свим облицима, у зависности од тога да ли се непостојано *а* у номинативу и акузативу једине мушког рода вокализује или се не вокализује, нпр.

Образац 2

	Једнина			Множина		
	м. р.	с. р.	ж. р.	м. р.	с. р.	ж. р.
н.	<i>ѹǎчан-Ø</i>	<i>ѹǎчн-о</i>	<i>ѹǎчн-а</i>	<i>ѹǎчн-и</i>	<i>ѹǎчн-а</i>	<i>ѹǎчн-е</i>
г.	<i>ѹǎчн-а</i>	<i>ѹǎчн-а</i>	<i>ѹǎчн-е</i>	<i>ѹǎчн-ѹх</i>	<i>ѹǎчн-ѹх</i>	<i>ѹǎчн-ѹх</i>
д-л.	<i>ѹǎчн-у</i>	<i>ѹǎчн-у</i>	<i>ѹǎчн-ѡј</i>	<i>ѹǎчн-ѹм(а)</i>	<i>ѹǎчн-ѹм(а)</i>	<i>ѹǎчн-ѹм(а)</i>
а.	<i>ѹǎчан-Ø,</i> <i>ѹǎчн-а</i>	<i>ѹǎчн-о</i>	<i>ѹǎчн-у</i>	<i>ѹǎчн-е</i>	<i>ѹǎчн-а</i>	<i>ѹǎчн-е</i>
и.	<i>ѹǎчн-ѹм</i>	<i>ѹǎчн-ѹм</i>	<i>ѹǎчн-ѡм</i>	<i>ѹǎчн-ѹм(а)</i>	<i>ѹǎчн-ѹм(а)</i>	<i>ѹǎчн-ѹм(а)</i>

3) Мјешовита парадигма може бити као у обрасцу 2, уз испадање сугласника *й̄* у групи *с̄й̄#н* испред # које није вокализовано (# је знак за невокализовано непостојано *а*), нпр.

Образац 3

	Једнина			Множина		
	м. р.	с. р.	ж. р.	м. р.	с. р.	ж. р.
н.	<i>ра̄дос̄й̄ан-Ø</i>	<i>ра̄досн-о</i>	<i>ра̄досн-а</i>	<i>ра̄досн-и</i>	<i>ра̄досн-а</i>	<i>ра̄досн-е</i>
г.	<i>ра̄досн-а</i>	<i>ра̄досн-а</i>	<i>ра̄досн-е</i>	<i>ра̄досн-й̄х</i>	<i>ра̄досн-й̄х</i>	<i>ра̄досн-й̄х</i>
д-л.	<i>ра̄досн-у</i>	<i>ра̄досн-у</i>	<i>ра̄досн-џ̄</i>	<i>ра̄досн-й̄м(а)</i>	<i>ра̄досн-й̄м(а)</i>	<i>ра̄досн-й̄м(а)</i>
а.	<i>ра̄дос̄й̄ан-Ø,</i> <i>ра̄досн-а</i>	<i>ра̄досн-о</i>	<i>ра̄досн-у</i>	<i>ра̄досн-е</i>	<i>ра̄досн-а</i>	<i>ра̄досн-е</i>
и.	<i>ра̄досн-й̄м</i>	<i>ра̄досн-й̄м</i>	<i>ра̄досн-џ̄м</i>	<i>ра̄досн-й̄м(а)</i>	<i>ра̄досн-й̄м(а)</i>	<i>ра̄досн-й̄м(а)</i>

У придјевима који се завршавају на *-с̄й̄ан*, уз испадање непостојаног *а* група *-с̄й̄н-* на крају основе иде упрошћавање те групе у *-сн-*, нпр. *безбједнос̄й̄ан*, *бесавјес̄й̄ан*, *бесвјес̄й̄ан*, *бескорис̄й̄ан*, *бешчас̄й̄ан*, *болес̄й̄ан*, *влас̄й̄ан*, *водиџројус̄й̄ан*, *вриједнос̄й̄ан*, *дволис̄й̄ан*, *добросавјес̄й̄ан*, *дражес̄й̄ан*, *жалос̄й̄ан*, *извјес̄й̄ан*, *извр̄с̄й̄ан*, *ис̄й̄оврс̄й̄ан*, *јарос̄й̄ан*, *једнолис̄й̄ан*, *корис̄й̄ан*, *мас̄й̄ан*, *неизвјес̄й̄ан*, *некорис̄й̄ан*, *немас̄й̄ан*, *несавјес̄й̄ан*, *несвјес̄й̄ан*, *неумјес̄й̄ан*, *й̄акос̄й̄ан*, *й̄одсвјес̄й̄ан*, *й̄олумас̄й̄ан*, *й̄олусвјес̄й̄ан*, *й̄ос̄й̄ан*, *й̄уномас̄й̄ан*, *радос̄й̄ан*, *разноврс̄й̄ан*, *рас̄й̄ус̄й̄ан*, *ревнос̄й̄ан*, *саблас̄й̄ан*, *савјес̄й̄ан*, *самилос̄й̄ан*, *свјес̄й̄ан*, *својеврс̄й̄ан*, *сладос̄й̄рас̄й̄ан*, *слас̄й̄ан*, *с̄й̄рас̄й̄ан*, *й̄ролис̄й̄ан*, *умјес̄й̄ан*, *унакрс̄й̄ан*, *час̄й̄ан* итд.

Напомена 1. – Погрешно је код таквих придјева изостављати сугласник *-й̄-* и у номинативу и акузативу једнине мушког рода, дакле треба *мас̄й̄ан*, *й̄ос̄й̄ан*, *рас̄й̄ус̄й̄ан* итд., а не *масан* (залогај), *й̄осан* (ручак), *рас̄й̄усан* (човјек), итд. (али је исправно *мрсан* /ручак/ јер је *мрсан* изведено од именице *мрс*).

Напомена 2. – Исправно је *безбједнос̄й̄ан*, а није *безбједносан*.

Напомена 3. – *Завис̄й̄ан* је изведено од именице *завис̄й̄*, а *зависан* од глагола *завис̄й̄и* и зато је употреба тих придјева значењски разграничена.

Група *-с̄й̄н-* ипак остаје непромијењена у свим облицима придјева страног поријекла као што су *аорис̄й̄ни*, *конй̄рас̄й̄ни*, *й̄ројес̄й̄ни*, *азбес̄й̄ни* итд.

Напомена 1. – Поред *робус̄й̄ан*, *робус̄й̄на*, *робус̄й̄но* допуштено је и *робус̄й̄ан*, *робусна*, *робусно* итд. (у основи није именица на *-с̄й̄*).

Напомена 2. – Од именице *нужда* придјев је првобитно гласио *нуждан*, *нужна*, *нужно*, а временом се упрошћавање групе *-жн-* у *-жн-* пренијело и у номинатив једнине мушког рода, тако да тај облик сада гласи *нужан*.

Напомена 3. – Донекле слично се понашају и придјеви *й̄рис̄й̄рас̄ан* (поред такође исправног *й̄рис̄й̄рас̄й̄ан*: од именице *с̄й̄рас̄й̄*), *й̄рис̄й̄расна*, *й̄рис̄й̄расно*, и *чудовицан* (поред такође исправног *чудовиц̄й̄ан*: од именице *чудовиц̄й̄*), *чудовиц̄на*, *чудовиц̄но*.

4) Мјешовита парадигма може бити као под 3), уз обезвучавање претпоследњег сугласника, тако да су оба сусједна крајња сугласника основе безвучна, нпр.

Непромјенљиви придјеву су углавном страног поријекла, њихов број у српском језику постепено се увећава (кулинарска, модна, техничка и друга лексика), а могу припадати изразито разговорној лексици (нпр. *реш*, *розе*, *сујер*, *шаза*), која се не препоручује у добром књижевном језику.

§ 257. Неки непромјенљиви придјеву теже да пређу у префиксоиде, нпр. *рок музика*, *хиџи њокреџи*, *жоџи душек*, *авио-џревозник*. Што је непромјенљиви придјев значењски, интонацијски и синтаксички самосталнији, мање је основа да се сматра префиксоидом. Степен синтаксичке самосталности непромјенљивог придјева испољава се и у томе колико може бити удаљен од именице испред које стоји и коју атрибутски одређује, као и у томе да ли може бити употријебљен и у предикату, а не само као атрибут, нпр. *Носе се и мини и макси сукње*, *Њена сукња је мини* (*мини* је непромјенљиви придјев), али *То је био меџахиџи* (не може се рећи *Тај хиџи је меџа*, јер је *меџа* префиксоид, а не непромјенљиви придјев).

Напомена. – Непромјенљиво *радио* често се употребљава као први дио полусложенице (*радио-џроџрам*, *радио-џрама* и сл.), али ако је даље од именице, треба га замијенити придјевом *радијски* (нпр. у *радијским* и *џелевизијским џроџрамама*).

Придјеву *каџар* и *раџ* немају падеже, али су промјенљиви у роду и броју, и употребљавају се само као дио предиката, односно као предикативи, нпр.

(11) Он је *каџар* да то ураџи, а и она би била *каџара*.

(12) Ми смо вам увијек *раџи*.

Одређени и неодређени придјевски вид

§ 258. Одређени и неодређени придјевски вид је категорија коју има већина описних придјева (§ 244). Одређени придјевски вид, који се исказује облицима адјективне промјене, значи да је оно на шта се односи именица која је у синтагми с тим придјевом нешто одређено или поминуто, нпр. *Сџари морнар им добаџи уџе*, што се друкчије назива и референцијалност (повезаност садржаја реченице или неког њеног дијела са извјесном конкретном ситуацијом или неким њеним елементом).

Такво значење нема неодређени придјевски вид, што се изражава облицима мјешовите промјене, било атрибутски, нпр. *Сџар човјек се брзо умори*, било као именски дио предиката, нпр. *Тај човјек је сџар*.

То су главне могућности употребе одређеног и неодређеног придјевског вида.

Мада постоје посебни падежни наставци за та два придјевска вида (§ 254), у данашњем српском језику разлика међу њима сачувала се практично само у номинативу једине мушког рода.

§ 259. Одређени придјевски вид користи се обавезно

– у синтагми с показним замјеницама, нпр. *овај нови каџуџи*;

– у саставу двочланог или вишечланог имена или назива, нпр. *Свеџи Симеон Мирџоџиви*, *Нови Саџ*, *Мали Мокри луџ* и сл.;

– у саставу двочланих или вишечланих израза са описним придјевом који представљају устаљени назив или званичну титулу, нпр. *биџели сљеџ*, *џрни џриџиџи*, *велики каџаљ*, *одређени вид*, *редовни џрофесор* итд.

Неки придјевни имају увијек облик одређеног вида. То су:

– они придјевни који се завршавају на суфиксе *-ски*, *-чки*, *-шки*, *-ји*, *-њи*, *-шњи* и *-ћи*, нпр. *градски*, *словачки*, *биолошки*, *вучји*, *крајњи*, *данашњи*, *жорући*;

– сви компаративи и суперлативи придјева, нпр. *љейши*, *најбољи*;

– придјевни *мали* и *немали*, с тенденцијом да им се прикључе *велики* и *невелики*.

Напомена 1. – Глаголски придјевни на *-ћи* имају у ном. јд. м. р. исти облик као глаголски прилог садашњи, с тим што се, за разлику од њега, мијењају по роду, броју и падежу. Прије свега под утицајем страних језика, број таквих придјева расте (нпр. *йуиујућез злумца*, *йуиујућем злумцу*, *йуиујућа дружина* итд.), али њихова употреба није увијек оправдана, нпр. умјесто *алармирајући подаци* исправно је *алармантни подаци* или, још боље, *забрињавајући подаци*, ум. *занемарујући зубици* треба *занемарљиви зубици*, ум. *разарајући земљойрес* боље је *разоран земљойрес* итд. Када су у саставу устаљених израза, обично се не могу замијенити другим обликом, нпр. *увеличавајуће сџакло*, *олакшавајуће околности*, *лежећи сџав*.

Напомена 2. – Придјевски облик *жорући* је исправан и не треба га замјенити обликом *жорећи*.

Напомена 3. – У придјеве на *-ћи* у чијој се употреби понекад гријешу спадају и *дужоживећи* и *крајкоживећи* (*радиоактивни елементи*), што је исправно (погрешно је: *дужоживући* и *крајкоживући*).

Напомена 4. – Облик глаголског прилога *занемарујући* је погрешно употребљавати као придјев (нпр. погрешно је *Има разлика*, али су *занемарујуће*, или: *Има разлика*, али у *занемарујућем броју*). У том значењу треба употребљавати придјев *занемарљив*, нпр. *Има разлика*, али су *занемарљиве*, или *Има разлика*, али у *занемарљивом броју*.

Напомена 5. – Не препоручује се употреба придјева на *-ћи* у облику неодређеног вида, нпр. *Ефекај је засџирајућућ*, *Услиједио је изненађујућ иорасџи џемџерајуће*, *Тон њежовоџ зласа је био умирујућ*. У свим таквим случајевима треба употребити облик одређеног вида, дакле, исправно је *Ефекај је засџирајући*, *Услиједио је изненађујући иорасџи џемџерајући*, *Тон њежовоџ зласа је био умирујући*.

Поред тога што увијек има облик одређеног вида, суперлатив увијек има и значење одређености.

Значење и облик одређеног вида увијек имају и придјевни са суфиксом *-њ-и*, као *данашњи*, *овдасњи*, *ондасњи*, *садашњи*, *садашњи*, *џадашњи*, *џадашњи*.

Већина придјева и придјевских облика који су увијек у облику одређеног вида, може изражавати било одређеност (13) било неодређеност (14), уп.

(13) Тај *норвешки* стручњак ускоро долази овамо.

(14) Било који *норвешки* лектор ће вам у томе помоћи.

§ 260. Неодређени придјевски вид појављује се обавезно:

– у именском дијелу предиката с помоћним глаголом, нпр. *Лимун је жуџи*, *Задаџак је лак*, *Пера је јак*;

– у именском дијелу предиката с неким полупомоћним глаголом (*џосџајџи*, *иззледаџи*, *џравџи* се и сл.), нпр. *Он џосџаје досадан*, *Он иззледа уморан*, *Он се џрави храбар*;

– у предикативном атрибуту, нпр. *Дунав џече муџан*;

– у апозитиву, нпр. *Бранко је, млад и јак, све џо издржао*.

Неодређени придјевски вид у савременом српском књижевном језику најбоље се очувао, као што је било речено, у номинативу јединине мушког рода.

Остали облици промјене неодређеног придјевског вида, каква се може наћи у текстовима старијих писаца или у ијекавским говорима, разликују се од промјене одређеног вида, прије свега, у генитиву и дативу-локативу јединине мушког и средњег рода. Генитив има наставак *-а*, а датив-локатив *-у*, као и именице истог рода. Разлика се може видјети ако се упореди придјев са именицом по једној и другој промјени:

	одређени вид	неодређени вид
ном.	<i>добри човјек</i>	<i>добар човјек</i>
ген.	<i>добро̄з човјека</i>	<i>добра човјека</i>
дат.-лок.	<i>добром човјеку</i>	<i>добру човјеку</i>

У осталим падежима разлика између одређеног и неодређеног придјевског вида постоји у дужини самогласника у наставку (у одређеној промјени сви наставци имају дуг самогласник у наставку, у неодређеној промјени само неки), а донекле и у акценту основе, нпр. одређени вид *ӣше̄шко̄ ӣӣша̄ње*, неодређени вид *ӣе̄шко̄ ӣӣша̄ње*.

Нестајање промјене придјева у неодређеном виду највидљивије је на примјеру присвојних придјева на *-ов*, *-ев* или *-ин*, нпр. *кум-ов*, *краљ-ев*, *џосӣођ-ин*. За њих су традиционалне граматике признавале само облике неодређеног вида, нпр. од *кумов шешир*, *џосӣођин бра̄и* генитив би био *кумова шешира*, *џосӣођина бра̄ӣа*, датив *кумову шеширу*, *џосӣођину бра̄ӣу*. Данас, међутим, та тврдња важи једино за номинатив мушког рода, гдје су ти придјиви једини који немају дужи облик на *-и*. У осталим падежима далеко су чешћи облици промјене придјева у одређеном виду *кумово̄з*, *џосӣођино̄з*; *кумовом*, *џосӣођином* итд.

Генитив по неодређеној промјени још се очувао у неким устаљеним изразима као *ӣе̄шка срца* 'нерадо, са оклијевањем', *чудна ми чуда* 'Није то ништа необично', *џром из ведра неба* 'сасвим неочекивано'. Изван тих израза употребио би се генитив по одређеној промјени – *ӣе̄шко̄з*, *чудно̄з*, *ведро̄з*.

Према томе, придјиви (најчешће присвојни или односни) са суфиксима *-ов-*, *-ев-*, *-ин-* (као *ујаков*, *очев*, *Чеховљево*, *мајчин...*) имају двојну мјешовиту промјену:

а) адјективно-мјешовиту (с више адјективних наставака), која је чешћа,
 б) супстантивно-мјешовиту (с мање адјективних наставака), чији се облици генитива (и акузатива за живо) ријетко користе.

Уп. у јединици мушког рода:

	(а)	(б)	(а)	(б)	
н.	<i>ма̄јчин-Ø</i>	<i>ма̄јчин-Ø</i>	н.	<i>òчев-Ø</i>	<i>òчев-Ø</i>
г.	<i>ма̄јчин-òз(а)</i>	<i>ма̄јчин-а</i>	г.	<i>òчев-òз(а)</i>	<i>òчев-а</i>
д.-л.	<i>ма̄јчин-òм(е)</i>	<i>ма̄јчин-у</i>	д.-л.	<i>òчев-òм(е)</i>	<i>òчев-у</i>
а.	<i>ма̄јчин- Ø/-òз(а)</i>	<i>ма̄јчин- Ø/-а</i>	а.	<i>òчев-Ø/-òз(а)</i>	<i>òчев-Ø/-а</i>
и.	<i>ма̄јчин-ìм</i>	<i>ма̄јчин-ìм</i>	и.	<i>òчев-ìм</i>	<i>òчев-ìм</i>

§ 261. Код придјева на суфикс *-(a)н-Ø* (или у саставу облика одређеног вида *-н-и*) мора се правити разлика између описних и односних придјева. Описни придјеви с тим суфиксом, као *чудан, важан, оџроман*, имају и одређени вид *чудни, важни, оџромни*. Код односних придјева постоји само облик одређеног вида, нпр. *кућни* ('који припада кући'), *сјеверни* ('који је на сјеверу'), *цејни* ('који се носи у цепу'), *ноћни* ('који се догађа ноћу'), *мојорни* ('који је опремљен мотором') и мноштво других.

Напомена. – Постоји тенденција да се придјевски облик одређеног вида неких придјева употребљава у случајевима гдје би требало употријебити облик неодређеног вида. Неки такви случајеви се због своје изразите распрострањености морају сматрати допустивим, нпр. *Требало би основашти нови ценшар за дијабелитшаре, Брод је довољно велики* и сл.

Осим ових, основних карактеристика одређеног и неодређеног придјевског вида, у српском језику постоје и неки посебни случајеви употребе видских облика описних придјева, који, због своје слабе регуларности, излазе изван домена изразитије граматикализованих појава.

Иако, у принципу, придјев у одређеном виду стоји уз именице које су раније поменуте, или су одређене самим својим значењем, одређени вид придјева може доћи послвије ријечи *један* или *неки*, нпр. *један млади ђлумац, неки жуџи цвијеј*. У употреби облика одређеног и неодређеног вида придјева има много колебања.

Степени поређења

§ 262. Степени поређења су категорија коју имају само описни придјеви, односно придјеви са значењем особине која може бити испољена у већем или мањем степену. Морфолошки степени поређења су компаратив и суперлатив. За разлику од екватива, као синтаксичког облика који значи једнак степен изражавања неке особине, тј. значи одсуство разлике, компаратив и суперлатив значе два вида разлике у степену изражености особине на коју се придјев односи. За компаратив није обавезно поређење са свим елементима неког скупа, уп. *Ана је бржа од Марије*, иако је такво поређење могућно, нпр. *Ана је бржа од својих сесџара*, док је за суперлатив обавезно поређење са свим другим елементима истога скупа, нпр. *Ана је најбржа* (у групи, у разреду, у екипи и сл.).

§ 263. Позитив није степен поређења, него је то основни облик придјева, нпр. *висока* у реченици *Ана је висока*, у којој је исказана једна особина субјекта без идеје поређења.

§ 264. Екватив је облик позитива употријебљен у еквативној синтаксичкој конструкцији, тако да учествује у изражавању једнаког степена присуства неке особине у члановима поређења, нпр. *Ана је висока као њена сесџра* и сл., заједно са другим граматичким и лексичким средствима изражавања тог значења у истој реченици.

§ 265. Компаратив је степен поређења чији облик чине компаративни суфикс *(-j-, -иј- или -ш-)*, наставак *(-и, -е или -а)*, могућа сугласничка промјена на крају основе (нпр. *џиш – џиши*), и коријенска морфема придјева (нпр. *нов-иј-и, љеј-ш-и*).

Компаративни облици имају падежну промјену типа *средњи* (§ 250).

§ 266. Компаративни суфикс *-иј-и* (*-иј-а*, *-иј-е*) додаје се првенствено на основу двосложних и вишесложних придјева, нпр. *зелен* – *зеленији*, *њежан* – *њежнији*, *познај* – *познајији*, *румен* – *руменији*, *способан* – *способнији*, *сумњив* – *сумњивији*, *шврдоглав* – *шврдоглавији* итд. Ту спада и већина придјева с непостојаним *а*, нпр. *задовољан* – *задовољнији*, *окружао* – *окружлији*, *уморан* – *уморнији*, укључујући и оне чија се основа губитком тога *а* своди на један слог, нпр. *брижан* – *брижнији*, *вриједан* – *вриједнији*, *џрозан* – *џрознији*, *кружан* – *кружнији*, *ружан* – *ружнији*, *снажан* – *снажнији*, *шужан* – *шужнији*, *храбар* – *храбрији* итд.

§ 267. Неки придјеви с једносложном основом која се завршава на *б*, *в*, *м*, *н*, *с*, *ш*, *шћ* и првенствено с кратким самогласником у основи, имају у компаративу суфикс *-иј-* без промјене на крају основе, нпр. *слаб* – *слабији*, *здрав* – *здравији*, *сјрм* – *сјрмији*, *фин* – *финији*, *кос* – *косији*, *шкршћ* – *шкршћији*, *кљасшћ* – *кљасшћији*. Тако и *вјешћ* – *вјешћији*, *кршћ* – *кршћији*, *мрк* – *мркији*, *нов* – *новији*, *шросшћ* – *шросшћији*, *сшћ* – *сшћији*, *чшћ* – *чшћији* итд.

Напомена. – Од придјева *чшћ* компаратив је *чшћији* (а не *чшћи*).

Ту спадају и *крошћак* – *крошћкији*, с непостојаним *а* у номинативу јединине мушког рода основног облика, које нестаје у облику компаратива, као и *вишћак* – *вишћкији*, *џбак* – *џишћкији*, *диваљ* – *дивљији*, *љубак* – *љуйкији*, *мрзак* – *мрскији*, *шшћак* – *шшћкији*, *сшћан* – *сшћнији*. Тако и *бишћан*, *дрзак*, *нечшћак*, *чшћак*.

Компаратив са суфиксом *-иј-и* имају и придјеви са основом на *л* које у номинативу прелази у *о*: *весео* – *веселији*, *зрео* – *зрелији*, *врео* – *врелији*, *кисео* – *киселији*, *мио* – *милији*, *смио* – *смјелији*.

§ 268. Компаративни суфикс *-ј-и* долази на основу једносложних придјева (претежно оних с дугим самогласником у основи позитива, а кратким у основи компаратива), али не остаје у том облику него изазива јотовање (§ 58) претходног сугласника и с њим се стапа у нови сугласник. При томе на крају основе позитива *к* прелази у *ч* (нпр. *јак* – *јачи*), *џ* у *ж* (нпр. *драџ* – *дражи*), *х* у *ш* (нпр. *шћих* – *шћиши*), *д* у *ђ* (нпр. *шврд* – *шврђи*), *шћ* у *шћ* (нпр. *џусшћ* – *џушћи*), *з* у *ж* (нпр. *брз* – *бржи*), *н* у *њ* (нпр. *црн* – *црњи*), *сн* у *шњ* (нпр. *бијесан* – *бјешњи*), *б* у *бљ* (нпр. *џруб* – *џрубљи*), *ш* у *шљ* (нпр. *шуй* – *шуйљи*), *в* – *вљ* (нпр. *сув* – *сувљи*), *м* у *мљ* (нпр. *сам* – *самљи*). Тако и *душ* – *душји*, *млад* – *млађи*, *скуш* – *скушљи*, *жив* – *живљи*, *сив* – *сивљи* итд.

У примјерима типа *џусшћ* – *џушћи* и *бијесан* – *бјешњи* имамо јотовање и једначење по мјесту изговора (§ 52), као и у *чешћ* – *чешћи*, *чвршћ* – *чвршћи*, *шшћесан* – *шшћешњи* и сл.

Због промјене посљедњег сугласника основе мијења се и тип придјевске парадигме, уп. *шћихи*, *шћих-оџ...*, али *шћиши*, *шћиш-еџ...*

Суфикс *-(а)к* у основи придјева *џорак* алтернира са *-ч-* у облику компаратива који гласи *џорчи*.

Напомена 1. – Од придјева *шћроџ* компаратив је *шћрожи*, а не *шћрожији*.

Напомена 2. – Придјев *џрдан* има компаратив *џрђи* или *џрднији*.

Напомена 3. – Поред *дӯз* – *дужи* исправно је и *дӯзачак* – *дужи*. Оба придева употребљавају се како у просторном тако и у временском значењу: *дӯга* или *дӯзачка даска*, *дӯз* или *дӯзачак ѓовор* итд. Суперлатив је у оба случаја *најдужи*.

Неки придјевии у облику компаратива изведеном суфиксом *-ј-и* немају суфикс који имају у полазном облику. То су придјевии који у полазном облику имају суфиксе *-(а)к* (нпр. *ӣанак*), *-ек* (нпр. *далек*), *-ок* (нпр. *дубок*), уп. *ӣањи*, *даљи*, *дубљи*. Уп. такође *край̄иак* – *край̄и*, *ӣлиш̄иак* – *ӣлиш̄и*, *сладак* – *слађи*, *риједак* – *рјеђи*, *узак* – *ужи*, *близак* – *ближи*, *низак* – *нижи*, *далек* – *даљи*, *висок* – *виши*, *дубок* – *дубљи*, *жес̄иок* – *жес̄иши*. У *ӣежак* – *ӣежи* и *широк* – *шири* глас *ј* из суфикса се стопио с претходним сугласником.

Од скраћене основе изведен је и компаратив придјева *дебео* – *дебљи*.

Напомена. – Од придјева *висок* компаратив је *виши* (а не *вишљи* нити *височији*). Од придјева *близак* компаратив је *ближи*, а у преносном значењу може бити и *блискији*, нпр. *Нас двоје смо блискији данас него кад смо били дјеца*.

§ 269. Суфикс за компаратив *-ш-и* имају само три придјева: *лак* – *лакши*, *мек* – *мекши*, *лијей* – *љейши*.

§ 270. У српском језику ијекавског изговора умјесто дугог *ије* у основи полазног облика придјева имамо *је* у основи компаратива, нпр. *блијед* – *бљеђи*, *ӣијесан* – *ӣијесњи*, *риједак* – *рјеђи*, *лијей* – *љейши*.

§ 271. Неправилни, односно суплетивни облик компаратива имају придјевии: *добар* – *бољи*, *зао* – *ѓори*, *мали* – *мањи* (такође *мален* – *мањи*), *велик* – *већи*.

Облици *ѓори*, *најѓори* данас се употребљавају као компаратив и суперлатив и од придјева *лош* (поред *лошији*, *најлошији*) и од придјева *рђав*, као и од придјева *зао*.

§ 272. Степене поређења имају само описни придјевии, али не сви. Тако придјевии који значе апсолутно својство, које се не може увећавати ни умањивати, немају степене поређења, нпр. *бос*, *коначан*, *одсуӣан*, *оӣиш-малан*, *ӣрудна*.

§ 273. Односни придјевии имају степене поређења само ако нису употребљени у свом основном значењу, него у неком од значења описних придјева. На примјер, односни придјев *злаӣшан*, као ни други придјевии који се односе на неку материју, нема степене поређења, али ако се употребии у значењу ‘веома добар’, може имати степене поређења, нпр. *Ана је још злаӣшница од своје сес̄ире*, *Она је најзлаӣшница међу њима*.

§ 274. Компаратив се првенствено употребљава за поређење двају појмова. При том послиие њега долази конструкција *од* + генитив (15), или *него* + номинатив (16). Уп.

(15) Јагоде су *скуй̄ље* од малина.

(16) Јагоде су *скуй̄ље* него малине.

Само ова друга структура је могућа ако други термин поређења није именица него одредба, нпр. *У самојошлужи су јагоде скуй̄ље него на ӣијаѓи*.

§ 275. Поред ове, најчешће употребе, понеки придјевии могу се јавити и у апсолутном компаративу, који не служи за поређење него ограничава или ублажава особину исказану придјевом. Примјери:

(17) Вратио се послѣје *краће̄* времена.

(18) Директор је *сѣарији* човјек.

(19) Било је *мањих* проблема.

§ 276. Компаративни облици придјева с једносложним компаративним суфиксом имају краткосилазни акценат (нпр. *јд̄чй̄*, *л̄ак̄ц̄й̄*), а компаративни облици на *-ији* имају краткоузлазни акценат (нпр. *н̄овијӣ*, *св̄јѣжијӣ*, *с̄йос̄обнијӣ*).

§ 277. **Суперлатив** значи да је степен испољености неке особине већи у једном члану поређења него у свим другим члановима истог поређења, који су исказани или који се подразумевају, нпр.

(20) Он је *највиши*.

(21) Он је *највиши* у породици.

(22) Он је *највиши* на свијету.

(23) Он је међу њима *највиши*.

(24) Он је *највиши* од њих.

Суперлатив се по облику разликује од облика компаратива истог придјева само префиксом *нај-*, који се додаје на облик компаратива, нпр. *ѣа̄њи* – *најѣа̄њи*, *виши* – *највиши*, *јачи* – *најјачи*, *бољи* – *најбољи*, *разумнији* – *најразумнији*.

Префикс *нај-* има дугосилазни акценат и увијек је наглашен, с тим што дужи придјеви поред тог нагласка имају и нагласак на основи придјева, нпр. *нај̄иозна̄й̄ијӣ*, *нај̄слобод̄нијӣ*, *нај̄зан̄им̄љ̄ивијӣ*.

Висок степен регуларности имају суперлативни облици с почетним *ѣонај-*, нпр. *ѣонајлак̄ши*, *ѣонајбр̄жи*, *ѣонајбо̄љи*. Они су обичнији у разговорном језику и у приповиједању, а иницијални префикс *ѣо-* у таквим облицима ублажава категоричност суперлативног значења.

БРОЈЕВИ

§ 278. Бројеви су врста ријечи које обједињује посебно значење и специфичан комплекс граматичких особина, али не и исти тип парадигме, а заједничко им је изражавање појма броја, било у најопштијем смислу (нпр. *йей*), било с неким додатним категоријалним значењем (нпр. *йейи*, *йейоро*, *йейори*). Бројеви су отворен језички подсистем, чији је састав начелно неограничен.

§ 279. Промјенљиви бројеви, иако разнородни, имају сљедеће заједничке граматичке особине:

1) Многи бројеви немају граматичку категорију броја (једнина – множина); имају је само неки основни бројеви, нпр. *један*, *хиљада*, *милион*, *милијарда*...; и редни бројеви, нпр. *у њрвом реду* – *у њрвим редовима*.

2) Већина бројева нема категорију рода. Изузетак чине редни бројеви и бројеви *један*, *два*, *оба*, *хиљада*, *милион* и сл.

3) Скоро сви основни бројеви су непромјенљиви, осим бројева *један*, *два*, *џри*, *чеџри* и оних бројева који се на ове завршавају, нпр. *двадесет један*, и бројева *хиљада*, *милион*, *милијарда*...

5) Бројеви се ријетко одређују описним атрибутима. Испред неких класа бројева могу се употријебити као атрибути показне замјенице или *сваки*, *џоследњи*, *џио* (или *џијел*), *џун*, *добар* и сл., нпр. *сваки друџи ученик*, *џоследња два џиџања*, *добра џри саџа*, *ово двоје дјеце*.

§ 280. По структури бројеви могу бити

(а) ј е д н о ч л а н и: прости, нпр. *седам*, изведени, нпр. *седамнаест*, или сложени, нпр. *седамсто* (једночлани су бројеви од *један* до *двадесет*, сви бројеви који значе десетице и стотине закључно са *деветсто*, као и *хиљаду*, и именички бројеви *милион*, *милијарда*, *билион*, *џрилион*);

(б) в и ш е ч л а н и, нпр. *седамсто седам*, *седамсто седамдесет седам*.

Напомена. – У двочланим и вишечланим бројевима пишу се одвојено називи јединица, десетица, стотина, хиљада итд.: *двадесет џри*, *осамдесет седми*, *сто џдесет џести*, *џри хиљаде чеџрисиџи* *џездесет девет* и сл.

Именичке и придјевске изведенице од бројева пишу се састављено, нпр. *двадесетдвоџодиџи*, *двадесетџейџодиџиџица*, *џридесетџодиџиџа*, в. *Правилс срџскоџа језика* (2011).

§ 281. У српском језику постоје сљедеће врсте бројева:

(1) основни бројеви, нпр. *йей*;

(2) редни бројеви, нпр. *йейи*;

(3) збирни бројеви, нпр. *йейоро*;

(4) општи бројеви, нпр. *оба*.

У бројеве у ширем смислу спадају и:

(5) мушколични бројеви, нпр. *йейорица*;

(6) разломачки бројеви, нпр. *йейина*;

(7) бројеви за приближност, нпр. *десетак*.

Бројевима су значењски блиски бројевни прилози, нпр. *друџо*, *џређе*...; *дваџуџи*, *џриџуџи*...; *двокраџно*, *џрокраџно*...; *удвоје*, *уџроје*...; *надвоје*, *наџроје*... и др., који такође припадају систему бројевних ријечи, односно бројевима у најширем смислу.

§ 282. Основни и редни бројеви налазе се у очљиво правилном односу високог степена граматикализованости (уз малобројне изузетке), нпр. *йеѝ – йеѝи, шесѝ – шесѝи, седам – седми...* У том односу редни бројеви поред основног, количинског значења обавезно имају и значење мјеста у низу, уп. *Пеѝ клијенаѝа чека* према *Пеѝи клијенѝ чека*. Другим ријечима, у значењу сваког редног броја садржано је, као једноставније, значење одговарајућег основног броја, нпр. *йеѝи – ‘последњи у низу од пет’*.

Донекле је слабија, али у цјелини примјетна сразмјерно висока регуларност односа између основних и других врста бројева, нпр. основних и збирних бројева (уп. *йеѝ – йеѝоро, шесѝ – шесѝоро, седам – седморо, [...] седамдесет седам – седамдесет седморо...*).

§ 283. Исказивање бројевима разлика према полу зависи од врсте којој број припада. Основни бројеви изнад *чеѝири* имају исти облик за сва три рода именице, уп. *йеѝ ученика, йеѝ ученица, йеѝ села*.

Редни бројеви, захваљујући посебним облицима за мушки и женски род, користе те облике и за изражавање разлике према полу (уп. *йеѝи дјечак*, али *йеѝа дјевојчица, йеѝо дијете*), иако, у зависности од лексичког значења именице, облик мушког рода може у односу на значење пола бити и неутралан, нпр. *йеѝи судија* може бити и жена.

Збирни бројеви, као што је било речено, када се односе на број људи у неком скупу који није именован збирном именицом (нпр. *двоје ѝосјеѝилаца*) означавају бића различитог пола.

Мушколични бројеви означавају скупове лица искључиво мушког пола, нпр. *двојица, ѝројица, чеѝворица*, и немају множину.

Само се облици *једна, двије* (или *две*), *обје* (*обе*), *обавдије* (*обавде*) и множински облици женског рода редних бројева, који се ријетко употребљавају, односе искључиво на лица женског пола.

Основни бројеви

§ 284. Основни бројеви (кардинални, главни) по структури се дијеле на једночлане и вишечлане.

Једночлани основни бројеви јесу: *један, два, ѝри, чеѝири, йеѝ, шесѝ, седам, осам, девеѝ, десет, једанаесѝ, дванаесѝ, ѝринаесѝ, чеѝрнаесѝ, йеѝнаесѝ, шеснаесѝ, седамнаесѝ, осамнаесѝ, девеѝнаесѝ, двадесет, ѝридесет, чеѝрдесет, ѝдесет, шездесет, седамдесет, осамдесет, деведесет, сто, двест, ѝрест, чеѝирист, йеѝст, шесѝст, седамст, осамст, девеѝст, хиљаду, милион, милијарду, билион*.

Било који основни број може ући у састав вишечланих бројева, нпр. *ѝридесет ѝри, ѝрест ѝридесет ѝри* и сл. Претпоследњи и последњи дио двочланог броја може бити повезан везником *и*, нпр. *двадесет и ѝри, йеѝст ѝдесет и шесѝ...*, али се вишечлани бројеви обично употребљавају без везника.

На помена. – У једночлане основне бројеве спадају и *ѝрилион, квадрилион, квинѝилион...*, који се употребљавају врло ријетко, у стручним текстовима, нпр. математичким или астрономским.

Милијарду значи ‘хиљаду милиона’, а *билион* ‘хиљаду милијарди’. Погрешно је под утицајем енглеског језика користити ријеч *билион* у значењу ‘хиљаду милиона’.

Промјенљиви основни бројеви су *један, два, њри, чеџири*, као и вишечлани бројеви који се њима завршавају, нпр. *двадесет њедан, стџо двадесет њри*. Други основни бројеви су непромјенљиви, са изузетком неколико именичких бројева (*милион, милијарда...*).

Бројеви *један, два, њри* и *чеџири*, као и сви вишечлани бројеви који се њима завршавају, имају граматичку категорију падежа, али се коси падежни облици броја *два* (и бројева који се завршавају на *два*) употребљавају ријетко, коси падежни облици броја *њри* (и бројева на *њри*) још ријеђе, а коси падежни облици броја *чеџири* (и бројева на *чеџири*) сасвим ријетко, нпр. *Писала је двџема њријашељџицама* обичније је него *Писала је чеџири ма њријашељџицама*.

Бројеви *два, њри* и *чеџири* имају посебне парадигме (§ 286). Граматички облици бројева *два, њри, чеџири* су врло специфични – не толико у појединим наставцима колико у цјелинама промјена тих бројева.

Неколико промјенљивих основних бројева има именичку промјену (нпр. *стџоџина, хиљада, милион, милијарда...*). То су именички бројеви. Они имају множину као именице, док је други основни бројеви немају. Мушколични бројеви (*десетџорица*), разломачки бројеви (*десетџина*) и приближни бројеви (*десетџак*) такође су именички бројеви. Именичке бројеве треба разликовати од бројевних именица као што су *јединица, двојка, седмица, њрвак, седмак, џездесетџосмаџ* и сл. Оне постоје као изведенице само од неких (углавном мањих) бројева и не служе за бројање.

Од основних бројева промјену по роду имају само бројеви *један (једна, једно), два* (мушко-средњи граматички род) / *двџе* (женски род) као и вишечлани бројеви који се њима завршавају (*двџеста један, џеџстџо два* и сл.). Поменути бројеви са именичком промјеном имају род, али немају промјену по роду.

§ 285. Број *један* има промјену као придјев *вриједан* (али нема облик одређеног вида у ном. и ак. јд. м. р. ни степене поређења), с непостојаним самогласником, уп. *један-џ*, али *једноџ, једном* итд. Уп.

Једнина

	ном.	ген.	дат.-лок.	акуз.	инстр.
м. р.	<i>јџдан-џ</i>	<i>јџдн-џџ(а)</i>	<i>јџдн-џм(е)</i>	<i>јџдан-џ</i> или као ген.	<i>јџдн-џм</i>
с. р.	<i>јџдн-џ</i>	<i>јџдн-џџ(а)</i>	<i>јџдн-џм(е)</i>	<i>јџдн-џ.</i>	<i>јџдн-џм</i>
ж. р.	<i>јџдн-а</i>	<i>јџдн-џ</i>	<i>јџдн-џј</i>	<i>јџдн-у</i>	<i>јџдн-џм</i>

Множина

	ном.	ген.	дат.-лок.	акуз.	инстр.
м. р.	<i>јџдн-и</i>	<i>јџдн-џх</i>	<i>јџдн-џм(а)</i>	<i>јџдн-е</i>	<i>јџдн-џм(а)</i>
с. р.	<i>јџдн-а</i>	<i>јџдн-џх</i>	<i>јџдн-џм(а)</i>	<i>јџдн-а</i>	<i>јџдн-џм(а)</i>
ж. р.	<i>јџдн-е</i>	<i>јџдн-џх</i>	<i>јџдн-џм(а)</i>	<i>јџдн-е</i>	<i>јџдн-џм(а)</i>

Множински облици броја *један* употребљавају се (1) са именицама које немају облике једнине, нпр. *једне санке, једне маказе, једне џаниџа-*

лоне; (2) у значењу ‘неки’, нпр. *Једни људи њо знају, друѓи не знају*; (3) у корелацији са *друѓи*, уз именице које означавају множину бића или предмета, нпр. *Таман уницијимо једне бубе, а њојаве се друѓе*, или и без именице: *Једнима овај њредлоџ одџовара, друѓима не одџовара*.

Уз бројеве са *један* на крају, именица и глагол се употребљавају у једнини, нпр.

(1) Јавио се *ѡридесеѡ један кандидаѡ*.

(2) Прошла је *сѡо једна џодина*.

Број *један* може се употријебити испред броја *хиљада*, *милион*, *милијарда*, *билион*, нпр. *овдје је једна хиљада сѡо двадесеѡ динара* или *овдје је хиљаду сѡо двадесеѡ динара*, *Добио је (једну) милијарду евра*.

§ 286. Бројеви *два* (ж. *две*, ијек. *двѡје*), *ѡри* и *чеѡири* имају сљедеће облике: за генитив *двају* (м. и ср. род), *двѡју*, ек. *двѡју* (ж. род), *ѡрију*, *чеѡирију*; за датив, инструментал и локатив *двама* (м. и ср. род), *двѡма*, ек. *двѡма* (ж. род), *ѡрѡма*, *чеѡирима* (застарјело је *чеѡирма*). Акузатив је једнак номинативу. В. таблицу:

НОМ.	ГЕН.	ДАТ.-ЛОК.	АКУЗ.	ИНСТР.
дв-а̑	дв-а̑ју	дв-а̑ма	дв-а̑	дв-а̑ма

НОМ.	ГЕН.	ДАТ.-ЛОК.	АКУЗ.	ИНСТР.
дв-ѐ, дв-ѡје	дв-ѐју//дв-ѡју	дв-ѐма//дв-ѡма	дв-ѐ//двѡје	дв-ѐма//дв-ѡма

НОМ.	ГЕН.	ДАТ.-ЛОК.	АКУЗ.	ИНСТР.
тр-ѡ	тр-ѡју	тр-ѡма	тр-ѡ	тр-ѡма

НОМ.	ГЕН.	ДАТ.-ЛОК.	АКУЗ.	ИНСТР.
чеѡир-и	чеѡир-ѡју	чеѡир-(ѡ)ма	чеѡир-и	чеѡир-(ѡ)ма

Бројеви *два*, *ѡри*, *чеѡири* после је предлога обично се употребљавају као непромјенљиви, нпр. *Налази се и змеђу двѡје ваѡре*, *Узела је колач са ѡри ѡрсѡа* и сл. Обичније је *Дошла је са двѡје ѡријаѡељице* него *Дошла је са двѡма ѡријаѡељицама*, иако је исправно и једно и друго. Кад се број употребљава без предлога, у књижевном језику се препоручује промјена бројева *два*, *ѡри* и *чеѡири* по падежима, нпр. *ѡрѡреде двѡју земаља*, *доџовор двају ѡредсједника*, *уз учеѡће ѡрију фабрика* (боље него: *ѡрѡреде двѡје земље* ИТД.).

На помена. – Употреба косих падежних облика бројева *два*, *ѡри* и поготову *чеѡири*, нарочито у предлошким конструкцијама (нпр. *с ѡрѡма сѡуденѡима*, *с чеѡирима сѡуденѡима*) у савременом српском књижевном језику постаје граматички архаизам и има одлику наглашено исправног говора (граматичка хиперкоректност), који може звучати неуобичајено, нпр. *У више од двају случајева били су у ѡраву*, *Добио је честѡѡке од ѡрију ѡријаѡеља*, *Прѡмо је саучеѡће од чеѡирију колеџа*. Поготову се ријетко употребљавају облици за датив, инструментал и локатив, броја *чеѡири*, нпр. *Доѡао је са чеѡирима ѡријаѡељима*. У таквим случајевима препоручује се употреба облика за номинатив и одгова-

рајућег предлога, нпр. *Кренуо је њрема ње њри особе, Дошао је са чеѡири ѡријашеља.*

Када се жели нагласити да је ријеч о односу унутар скупа који означава именица испред које се налази основни број, препоручује се употреба предлога *између*, нпр. *Односи између двију земаља нису се ѡициали неке ѡређе земље, али Односи двију земаља с неком ѡређом биће ѡсебно размѡирени.*

§ 287. Основни бројеви (осим броја *један* и бројева који се завршавају на *један*, нпр. *сѡо један*) дијеле се на паукалне и непаукалне.

§ 288. Паукални основни бројеви су *два, ѡри, чеѡири* и бројеви који се завршавају на *два, ѡри* или *чеѡири*. Сличне синтаксичке особине има и ријеч *ѡола* (§ 302).

Именица коју паукални број количински одређује, као и придјев или придјевска замјеница испред такве именице, мора се налазити у облику паукала (тзв. „мала множина“, в. § 104), по облику једнака са генитивом јединице, а поријеклом некадашња двојина), нпр. *два добра друѡа, двије добре ѡријашељице.*

Ако је у субјекту паукални број, именица у синтагми с таквим бројем је у паукалу, нпр. *двѡје књ и ѡе*, глагол у предикату је у множини, нпр. *двѡје књѡге не досѡају*, а радни или трпни придјев у предикату је у облику паукала, тј. на *-а* за мушки и средњи, а на *-е* за женски род, нпр. *Јавила су се ѡридесеѡи ѡри кандидаѡа, Прошле су сѡо двѡје ѡдине, Послаѡа су ѡри ѡисма.*

Уп. примјере промјене паукалног броја у синтагми са придјевом и именицом у паукалу:

н.	<i>два нова сѡуденѡа</i>	<i>два нова ѡисма</i>	<i>двѡје нове сѡуденѡкиње</i>
г.	<i>двају нових сѡуденѡа</i>	<i>двају нових ѡисама</i>	<i>двѡју нових сѡуденѡкиња</i>
д.-п.	<i>двама новим сѡуденѡима</i>	<i>двама новим ѡисмима</i>	<i>двѡема новим сѡуденѡкињама</i>
а.	<i>два нова сѡуденѡа</i>	<i>два нова ѡисма</i>	<i>двѡје нове сѡуденѡкиње</i>
и.	<i>двама новим сѡуденѡима</i>	<i>двама новим ѡисмима</i>	<i>двѡема новим сѡуденѡкињама</i>

Посебни паукални облици постоје само у номинативу и акузативу, док су остали падежи једнаки одговарајућим падежима множине.

Када се паукални бројеви употребљавају као непромјенљиве ријечи, што је чешће, и паукал придјева и именице је непромјенљив, нпр.

	<i>два нова сѡуденѡа</i>	<i>два нова ѡисма</i>	<i>двѡје нове сѡуденѡкиње</i>
<i>од</i>	<i>два нова сѡуденѡа</i>	<i>два нова ѡисма</i>	<i>двѡје нове сѡуденѡкиње</i>
<i>ка</i>	<i>два нова сѡуденѡа</i>	<i>два нова ѡисма</i>	<i>двѡје нове сѡуденѡкиње</i>
<i>за</i>	<i>два нова сѡуденѡа</i>	<i>два нова ѡисма</i>	<i>двѡје нове сѡуденѡкиње</i>
<i>са</i>	<i>два нова сѡуденѡа</i>	<i>два нова ѡисма</i>	<i>двѡје нове сѡуденѡкиње</i>

§ 289. Непаукални основни бројеви су сви основни бројеви осим броја *један* и паукалних бројева. Непаукални бројеви су непромјенљиви, а у синтагмама с таквим бројевима придјев и именица налазе се у непромјенљивом облику који је једнак са генитивом множине тих придјева и именица, нпр.

од	пет нових студената	пет нових писама	пет нових студенткиња
ка	пет нових студената	пет нових писама	пет нових студенткиња
за	пет нових студената	пет нових писама	пет нових студенткиња
са	пет нових студената	пет нових писама	пет нових студенткиња

Ако је у субјекту непаукални број, именица у синтагми с таквим бројем је у облику генитива множине, нпр. *йеѝ књиџа*, глагол у предикату је у једнини, нпр. *Петѝ књиџа не до сѝ а је*, а радни или трпни придјев у предикату је у облику средњег рода, нпр. *Јавило се ѝридесеѝ йеѝ кандидайѝа*, *Прошло је сѝо десеѝ џодина*, *Посла ѝо је седам ѝсама*.

Напомена. – Ипак, није погрешно ни ако је уз непаукалне бројеве глаголски предикат у облику множине, дакле поред, нпр. *Тих йеѝ џодина брзо је ѝрошло* исправно је и *Тих йеѝ џодина брзо су ѝрошле*; поред *Примљено је свих 29 ѝриѝравника* исправно је и *Примљени су свих 29 ѝриѝравника*. У таквим случајевима род глаголског облика у предикату слаже се са родом именице испред које је број.

§ 290. За цјелину од два засебна иста или врло слична дијела користи се израз *ѝар*, нпр. *ѝар цѝѝела*, *два ѝара чарайѝа*, *ѝри ѝара рукавица* и сл.

Напомена. – Употреба ријечи *ѝар* у значењу неколико (*ѝар дана*, *видио сам џа ѝар ѝуѝа*, *у ѝар ријечи* и сл.) не препоручује се, али се среће и код добрих писаца и не може се сматрати за сасвим погрешну. ријеч *ѝар* користи се и за цјелину од два повезана дијела, нпр. *ѝар ѝанѝалона*, *ѝар џаѝа* и сл. У таквим случајевима умјесто *ѝар ѝанѝалона* и сл. препоручује се да се каже *једне ѝанѝалоне* и сл. Умјесто *два ѝара ѝанѝалона*, *йеѝ ѝари ѝанѝалона* и сл. боље је и јасније рећи *йеѝ ѝанѝалона*, *двоје ѝанѝалоне* (рјеђе *йеѝоре ѝанѝалоне*) итд.

§ 291. Број *хиљада* у конструкцијама с конгруентним атрибутом у морфолошком погледу понаша се као именица (нпр. *ливада*), нпр. *једна хиљада*, *једне хиљаде...*, *ѝа хиљада*, *ѝе хиљаде...*, а у конструкцијама с називима мјерних јединица употребљава се непромјенљиви облик *хиљаду*, нпр. *хиљаду динара*, *од хиљаду случајева* и сл., који се употребљава и у саставу двочланих и вишечланих бројева, нпр. *хиљаду сѝо*, *хиљаду двјесеѝа десеѝ*, *хиљаду девеѝсѝо деведесеѝ друџа џодина* и сл.

§ 292. Лична замјеница, уз све основне бројеве осим *један* и збирне, мушколичне и бројеве за приближност, налази се у облику генитива множине, нпр. *нас ѝри*, *њих десеѝ*, *вас сѝо йеѝ*; *нас двоје*, *вас ѝроџица*, *њих десеѝак* и сл.

Редни бројеви

§ 293. Редни бројеви поред количинског значења заједничког за све бројеве имају и граматичко значење посљедњег мјеста у уређеном скупу, нпр. *йеѝи* – ‘посљедњи у низу од пет’ и одређености. На тој основи се досљедно разликују облици и значења основних бројева и редних бројева, нпр. *йеѝ/йеѝи*, са високим степеном регуларности.

Једночлани редни бројеви су: *ѝрви*, *друџи*, *ѝреѝи*, *чеѝврѝи*, *йеѝи*, *ѝесеѝи*, *седми*, *осми*, *деветѝи*, *десеѝи*, *једанаесеѝи*, *дванаесеѝи*, *ѝринаесеѝи*, *чеѝрнаесеѝи*, *йеѝнаесеѝи*, *ѝеснаесеѝи*, *седамнаесеѝи*, *осамнаесеѝи*,

деветнаестии, двадесетии, иридесетии, четрдесетии, иедесетии, шездесетии, седамдесетии, осамдесетии, деведесетии, стіоии, двјестіоии, ири- стіоии, четиристіоии, иейстіоии, шестістіоии, седамстіоии, осамстіо- иии, девейстіоии, хиљадиіии, двјехиљадиіии, ирихиљадиіии, десетіохи- љадиіии, стіохиљадиіии, двјестіахиљадиіии, милиониіии, милијардиіии, билиониіии...

Редни бројеви морфолошки и синтаксички припадају придјевима, а у творбеном погледу су изведени од основних бројева, осим малобројних суплетивизама (*један – ирви, два – друѓи, ири – ирећи, чейири – чейвр- иии*) и бројева који ове садрже.

Вишечлани редни бројеви изводе се од основних бројева и само по- сљедњи члан у структури таквог броја има облик редног броја, нпр.

двадесет *ирви*

триста четрдесет *иетии*

хиљаду деветсто четрдесет *ирва* итд.

У двочланим и вишечланим редним бројевима мијења се само по- сљедњи члан нпр.

сто двадесет *ирви*

сто двадесет *ирвоџ*

сто двадесет *ирвом*

На помена. – Испред посљедњег члана двочланог или вишечланог редног броја допушта се употреба везника *и*, нпр. *двадесет и ирви*.

Сви редни бројеви имају придјевску промјену са тврдим сугласником на крају основе (§ 249). Изузетак је само број *ирећи*, који има промјену као придјеви *висећи, јагњећи* и сл. (§ 249).

Само у паровима *седам/седми, осам/осми* постоји непостојани само- гласник.

Редни бројеви се чешће употребљавају у једнини него у множини, како су употријебљени у примјерима:

(3) *Први* редови су били заузети. ('предњи редови су били заузети')

(4) Од данас смо *друѓи* на табели.

(5) *Шездесете* године су биле лијепе.

(6) Разлика је била само пет *стіоиих* дијелова секунде.

(7) Ово су већ *иреће* ципеле које купујеш.

Збирни бројеви

§ 294. Збирни бројеви се односе на скуп који се схвата као сложена цјелина, а употребљавају се: 1) уз именице које значе скуп лица мушког и женског пола, нпр. *двоје суиружника, чейворо браће и сестіара, десе- йоро младића и дјевојака, у йородици их је било девейоро*; 2) уз збирне именице за бића, нпр. *иетйоро јагњади, седморо ѓосйоде, чейворо браће* (поред *седморица ѓосйоде, чейворица браће* и сл.); 3) самостално, нпр. *Чейворо је доцло, а ироје је оицило*; *Двоје је йродао, а двоје йоклоніо*.

Збирни бројеви имају и придјевске облике, који се употребљавају са именицама без облика за једнину, слажући се с њима по завршетку: *двоја врайта, ироје маказе, седмора кола*.

Збирни бројеви су *двоје, троје, четворо, петоро, шесторо, седморо, осморо, деветоро, десеторо, једанаесторо*, итд., као и *двадесет двоје, двадесет троје, двадесет четворо* итд.

Напомена. – У западном дијелу простора српског књижевног језика у употреби су и збирни бројеви на *-оро*, нпр. *петоро, шесторо* итд.

Не постоје збирни бројеви изведени од основних бројева за стотине (нпр. *стот, двестот...*), или изведени од *хиљаду, милион, милијарда*.

Збирни бројеви нису представљени континуираним низом: међу њима нема бројева који би одговарали броју *један* и вишечланим бројевима са *један* у систему основних бројева.

Ако се количина коју треба означити основним бројем завршава јединицом, пошто не постоји збирни број којим би се то могло исказати, у таквим случајевима користи се вишечлани основни број који се завршава на: *једно*, нпр. *двадесет једно јаре* (али *двадесет двоје јаради*).

§ 295. Збирни бројеви *двоје* и *троје* имају сљедеће облике:

ном.	ген.	дат.-лок.	акуз.	инстр.
<i>дв-дј-е</i>	<i>дв-дџа//дв-дјеџа</i>	<i>дв-ома//дв-дјема</i>	<i>дв-дј-е</i>	<i>дв-ома</i>

ном.	ген.	дат.-лок.	акуз.	инстр.
<i>твр-дј-е</i>	<i>твр-дџа//твр-дјеџа</i>	<i>твр-ома//твр-дјема</i>	<i>твр-дје</i>	<i>твр-ома</i>

На примјер:

(8) Од тог *двоџа* морамо нешто изабрати.

(9) Њима *твррома* нису дали ништа.

У савременом српском књижевном језику збирни бројеви се скоро увијек употребљавају као непромјенљиве ријечи, поготово у предлошким конструкцијама, нпр.

(10) Путује *са двоје* дјече.

(11) Погледао је *према тврроје сирочади*.

Донекле су се сачували облици генитива *двоџа, тврроџа* и датива-локativa *двома, твррома* (нпр. *Шта да изаберемо од твоџа двоџа? Њима твррома није тисала*).

Напомена. – У данашњем српском књижевном језику зависни падежи збирних бројева од *четворо* навише (нпр. *четворџа*) представљају граматичке архаизме и врло ријетко се употребљавају. Уп.

ном.	ген.	дат.-лок.	акуз.	инстр.
<i>четвр-оро</i>	<i>четвр-ор-џа</i>	<i>четвр-ор(о)-ма</i>	<i>четвр-ор-о</i>	<i>четвр-ор-ма</i>

Ако збирни број није употријебљен у синтагми чији је главни члан именица, него је употријебљен поименичено, такав збирни број може бити без ограничења употријебљен у било ком падежном облику, нпр.

(12) Оно *двоје* су дошли.

(13) Од тога *двоџа* морате једно изабрати.

(14) Њима *двома* то је било драго.

- (15) Видиш ли оно двоје?
 (16) Дошао је с њима двома.
 (17) Говори о њима двома.

У административном и научном стилу, када је ријеч о називима за лица с вишим друштвеним статусом, умјесто збирних бројева често, а понекад и обавезно, употребљавају се основни бројеви, нпр. *Скују је иприсусиовало њеи декана* (не *иџџоро декана) и *двадесеи њеиоро студенаиџа* (поред не мање исправног: *двадесеи њеи студенаиџа*).

Када се односи на лица, збирни број (нпр. *иџџоро*) односи се на групу у којој су особе и мушког и женског пола, а мушколични бројеви, као *иџџориџа*, односе се само на мушкарце. Основни број такође се може односити на групу у којој су и мушкарци и жене (нпр. *Примљено је њеи иродаваџа и иродаваџиџа*), али се може односити и на групу у којој су само лица мушког пола (нпр. *Примљено је њеи иродаваџа*), или само лица женског пола (нпр. *Примљено је њеи иродаваџиџа*).

§ 296. У синтагми са збирним бројем и збирном именицом, именица је у облику који је једнак облику генитива једнине, нпр. *иџџоро сирочади, од иџџоро сирочади...; џесџоро сирочади, од џесџоро сирочади...*

У синтагми са збирним бројем и придјевском замјеницом, ова је у облику средњег рода једнине, нпр. *ваџе двоје дјеџе, од ваџе двоје дјеџе, ка ваџе двоје дјеџе...; оно њеиоро дјеџе, од оно њеиоро дјеџе...; њихово иџџоро јаџњади, од њихово иџџоро јаџњади...; њихово џесџоро сирочади, од њихово џесџоро сирочади...*

У реченици са збирним бројем у субјекту или у саставу субјекта, предикат је у облику средњег рода, нпр. *Двоје ученика је доџло, Пеиџоро ученика је доџло, Доџло је двоје, Доџло је њеиоро.*

Општи бројеви

§ 297. Општи бројеви су посебан тип количинских израза, који представљају спој значења основних бројева *један*, или *два*, или *двоје*, и опште афирмативне замјенице *сав*.

§ 298. Основни општи бројеви су: *једини*, *оба* (мушко-средњи, тј. 'неженски' род), *обје//обе* (женски род); *обадва*, *обадиџе//обадве*.

Оба и *обје* имају следеће облике:

ном.	ген.	дат.-лок.	акуз.	инстр.
џб-а	обá-ју	об-áма	џб-а	об-áма

ном.	ген.	дат.-лок.	акуз.	инстр.
џб-је//џб-е	об-ију//об-еју	об-јéма//об-éма	џб-је//џб-е	об-јéма//об-éма

Оба значи 'и један и други', 'сви, а укупно два', нпр. *Оба возила су оџиџећена, а возачу „фиџаиџа“ су обје ноџе иовриџећене*. За промјену *обадва* и *обадиџе* в. *два* и *диџе* (§ 288).

Основни општи бројеви и збирни општи број *обоје* не употребљавају се у саставу вишечланих бројева.

Број *једини* има адјективну промјену као придјев у облику одређеног вида, нпр. *зелени*. *Једини* значи ‘један и то је све’ и традиционално се сматра придјевом, уп.

(18) Видјели смо *једино̄* њеног сина.

(19) Видјели смо *једно̄* њеног сина. (значи: ‘није једини’)

§ 299. Збирни општи број је **џбоје**. Нпр. *Уџознала сам њеџове родиӣље*. *Обоје су из Сомбора*.

Број *обоје* има ген. *обоџа* или *обојеџа*, дат.-лок. и инстр. *обома* или *обојем*, али *обоје* најчешће остаје непромијењено, нпр. *Дошла је са обоје дјеце*.

Обоје се првенствено употребљава за мушкарца и жену, за двоје дјеце или младунчади, као и у општем значењу и *једно и друџо* (нпр. *Обоје је џачно*).

На помена. – Није исправно употребљавати број *обоје* за два мушкарца, за шта постоји израз *обојица*, нпр. умјесто *Ту су Миџа и Саџа*. *Обоје су сџуденџи* треба рећи *Ту су Миџа и Саџа*. *Обојица су сџуденџи*.

§ 300. Општи бројеви са мушколичним значењем су **џбојица**, чешће, поред **џбадвојица**, што је рјеђе. Именички бројеви *џбојица* и *џбадвојица* (имају именичку промјену, као нпр. *Радојица*) употребљавају се само за мушка лица.

Мушколични бројеви не постоје за количине које би требало означити посљедњом цифром 1, нити за стотине, хиљаде и милионе.

Када је потребно означити количине веће од два у споју са општим количинским значењем, употребљавају се изрази:

сва/све три, све троје, сва тројица;

сва/све четири, све четворо, сва четворица;

свих пет, све петоро, сва петорица итд.

Мушколични бројеви

§ 301. Мушколични бројеви су именички бројеви за групе у којима су искључиво лица мушког пола, нпр. *џвојица људи*, *џетворица браће*, *џас џетџорица*, *било их је десетџорица*.

Уз именичке бројеве на *-ица* употребљава се именица у облику генитива множине (*џиројица сџуденаџа*, *џисмо џетџворици сџуденаџа*) односно генитива збирне именице (*џесетџорица браће*).

Мушколични бројеви се граматички слажу са плуралским облицима предиката у садашњем или будућем времену, нпр. *џвојица одусџају*, *џвојица ће одусџаџи*. Ако је мушколични број субјекат или у саставу субјекта, а предикат у прошлом времену, онда предикат може имати или облик множине на *-а*, нпр. *џвојица су одусџала*. *Петџорица су осџала*, или облик множине на *-и*, нпр. *џвојица су одусџали*, *Петџорица су осџали*.

Разломачки именички бројеви

§ 302. Разломачки именички бројеви су изведени од редних бројева суфиксом *-ин-а* (*џређина*, *џетџрџина*, *џетџина* итд), осим *џоловина* на-

спрам редног броја *друџи*. Ти бројеви имају морфологију и синтаксу именица друге деклинације (§ 148), нпр. *ѿрећина, ѿрећине, ѿрећини...* итд., укључујући и множину, нпр. *ѿеѿ чеѿврѿина*.

У истом значењу као *ѿоловина* у широкој употреби је и ријеч *ѿола*. У конструкцији са *ѿола* атрибут се употребљава у облику генитива множине, а именички члан синтагме се налази у паукалу (§ 104), уп.

(20) Узимала је лијек *свака два (ѿри, чеѿири) саѿа*.

(21) Узимала је лијек *сваких ѿеѿ (ѿеѿѿ, седам...) саѿи*.

(22) Узимала је лијек *сваких ѿола саѿа*.

Напомена. – Поред употребе атрибута у конструкцијама са *ѿола* у облику генитива множине, што се препоручује (нпр. *сваких ѿола саѿа*), атрибут се у таквим конструкцијама употребљава и у облику једине средњег рода (нпр. *свако ѿола саѿа*).

За неке количинске односе у српском језику не постоје разломачки бројеви, нпр. за количине 1/200, 1/300 итд., као ни за оне које би требало означити двоцифреним бројем чија је друга цифра 1 или 2, нити за *хиљаду, милион, милијарду* и остале. За стоти дио секунде у употреби је ријеч *сѿоѿиинка*.

Приближни бројеви

§ 303. Приближни бројеви изведени су од основних бројева суфиксом *-ак*, нпр. *десеѿак, ѿеѿнаесѿак, двадесеѿак* и сл., али су малобројни и слабо граматикализовани. Приближни бројеви су непромјенљиви, а могу се односити на величине између десет и двадесет, на пуне десетице, а рјеђе и на стотине, нпр. *ѿеѿнаесѿак оловака, ѿдесеѿак оловака, ѿеѿсѿѿоѿиинак оловака*.

Приближни бројеви имају множину само по изузетку, нпр. *неколико десеѿака*.

Напомена 1. – Погрешно је употребљавати предлог *око* са приближним бројевима, дакле, исправно је: *ѿеѿнаесѿак дана* или *око ѿеѿнаесѿи дана*, али не *око ѿеѿнаесѿак дана*.

Напомена 2. – Приближне бројеве треба писати у цјелини словима, нпр. *десеѿак*, а не цифром и наставком, нпр. *10-ак*, да би се уштедјело неколико слова.

Значење приближности имају и именички бројеви на *-ина*, нпр. *десеѿина, ѿеѿнаесѿина, двадесеѿина, ѿридесеѿина... деведесеѿина*, који могу имати и разломачко значење, в. § 302.

ГЛАГОЛИ

Опште одлике глагола

§ 304. Глаголи као врста ријечи имају опште значење процесуалности, нпр. *радијџи*, *џрчајџи*, *џливајџи*, које је код неких глагола мање изражено и обично се тада назива стање, нпр. *лежатијџи*, *виситијџи*, *сиавајџи*.

Поред тога, глаголи имају неке само њима својствене граматичке категорије (лице, вријеме, вид, начин, стање), а неки глаголски облици имају и категорије рода, броја, падежа и аниматности. Глаголи имају и тип промјене који је само њима својствен, а назива се конјугација. Најзад, глаголи имају карактеристичне синтаксичке функције, од којих је најважнија функција предиката. Свака потпуна реченица мора имати предикат, а у предикату је увијек глагол или неки глаголски елеменат.

§ 305. Глаголи су врста ријечи с најразвијенијим системом облика и граматичких значења. Граматичко значење глагола изражава се наставком (нпр. множина м. р. *чијџал-и*; множина ж. р. *чијџал-е*), префиксом (нпр. свршени вид *у-радијџи*, према несвршеном виду *радијџи*), морфонолошким промјенама у глаголској основи (нпр. *вози* према *вожен*), акценатским промјенама, нпр. *џџвориј* (3. лице презента) према *џџџџри* (2. лице императива), или специјалним граматичким ријечима (нпр. *знали сије* према *знали су*). Наставак у граматичкој структури глагола може бити једночлан (нпр. *моџ-у*) или двочлан, тј. састављен од два узастопна наставка (нпр. радни придјев *чијџа-л-и*, трпни придјев *чијџа-н-и*). Први дио сложеног наставка има статус граматичког суфикса, који се традиционално назива наставком ако се суфикс користи само као термин творбе ријечи.

§ 306. Глаголи имају више облика и већи број потпарадигми него друге врсте ријечи. С друге стране, немају сви глаголи исти број облика, јер то зависи од глаголског вида, његове прелазности, лексичког значења и других околности. На примјер, глаголи свршеног вида немају несвршени прилог, а непрелазни глаголи немају трпне придјеве.

Укупна глаголска парадигма (образац промјене) обухвата више потпарадигми (за презент, футур, перфекат, императив итд.).

У српском језику глаголи имају и просте (синтетичке) и сложене (аналитичке) облике, нпр. *џиџе* према *џиџаџо је*.

Глаголи у српском језику имају велики број разноврсних фонолошких промјена у основи, које носе граматичко значење (тзв. морфонолошке алтернације), нпр. *дисајџи* – *диџем*, *радијџи* – *рајџен* итд.

§ 307. Глаголи су у разноврсним везама са другим врстама ријечи. Постоји много прелазних случајева између глагола и других врста ријечи. Тако глаголски придјевии (нпр. *озебаџо*, *џрочијџан*), припадајући према једним особинама глаголском систему, имају и неке особине по којима су слични придјевима (наставци и неке синтаксичке функције). Глаголски прилози, нпр. *чијџајући*, *џрочијџавиџи*, који такође према једним особинама припадају глаголском систему, према другима су слични прилозима, а имају и одлике цијеле реченице. С друге стране, има именица које су глаголског поријекла, односно које су глаголима блиске према значењу,

нпр. *молба, њријава, развој*, као што има и придјева глаголског поријекла, нпр. *водећи, учен, заошћао*. Посебан статус имају именице на *-ње*, јер се могу образовати готово од свих несвршених и од многих свршених глагола, што с другим суфиксима није могуће.

Границе међу језичким појавама по правилу нису оштре и зато су класификације које дају граматичари увијек мање или више условне, мада не и произвољне, него засноване на критеријумима који одражавају неке битне одлике језичке структуре.

§ 308. Глаголски облици према степену сложености могу бити једночлани (нпр. *чиџај*), двочлани (нпр. *чиџао је*) или трочлани (*био је чиџао*). Једночлани глаголски облици називају се прости, а двочлани и трочлани – сложени.

Прости глаголски облици граде се додавањем наставака на презентску основу (нпр. *џише-мо*) или на инфинитивну основу (нпр. *џиса-х*).

Сложени глаголски облици састоје се од елемента који има и лексичко значење и дио граматичког значења (нпр. *џисао* у облику потенцијала *џисао бих*) и елемента који носи искључиво дио граматичког значења неког сложеног глаголског облика (нпр. *бих* у облику *џисао бих*).

Основу сложеног глаголског облика чини онај дио таквог облика с којим је у вези помоћни глаголски елемент, нпр. облик *џисала* јесте основа двочланог глаголског облика *џисала је*.

Сложени глаголски облици који разликују род употребљавају се у 1. лицу у облику мушког рода (нпр. *доџао бих*) или женског рода (нпр. *доџла бих*), али се не употребљавају у облику средњег рода.

§ 309. Глаголски облици према степену граматичке уобличености могу бити потпуни и непотпуни (градивни, конструктивни). На примјер, презентски облик *озебе* је потпуни глаголски облик, а облик радног придјева *озебла* јесте непотпуни, одн. градивни глаголски облик пошто служи за грађење неких потпуних облика (нпр. перфекатског облика *озебла је*), а врло ријетко се употребљава атрибутски и тада обично с тенденцијом да пређе у праве придјеве, нпр. *Грије озебле руке*.

Укратко, глаголски облици према степену сложености и граматичке уобличености су:

1. прости (једночлани)

1.1. потпуни, нпр. *чиџа*

1.2. непотпуни:

а) основни, нпр. *чиџала*

б) помоћни, нпр. *је*

2. сложени (двочлани или трочлани), нпр. *чиџала је*, или *била је чиџала*.

Прости (једночлани) глаголски облици су:

1. инфинитив (§ 325)

2. презент (§ 345)

3. императив (§ 389)

4. аорист (§ 355)

Сложени (двочлани или трочлани) глаголски облици су:

12. футур I (§ 362)

13. футур II (§ 369)

14. перфекат (§ 349)

5. имперфекат (§ 357)	15. плусквамперфекат (§ 359)
6. футур I (§ 362)	16. потенцијал (§ 396)
7. придјев радни (§ 317)	17. прошли потенцијал (§ 398)
8. оптатив (§ 399)	18. партиципски пасив (§ 402)
9. придјев трпни (§ 319)	19. замјенички пасив (§ 404)
10. несвршени прилог (§ 327)	
11. свршени прилог (§ 329)	

Неки глаголски облик може функционисати у једним случајевима као потпуни облик, нпр. радни придјев у функцији краћег перфекта, уп. *Дошла Ана!*, а у другим случајевима као непотпуни облик, односно као саставни дио двочланог или трочланог глаголског облика, нпр. *Дошла је Ана; Ана је била дошла када сте ви телефонирали.*

Футур I има и просте и сложене облике, уп. *Она ће чисти а ти према Чисти а ће*, што не важи за глаголе са инфинитивом на *-ћи*, који имају само сложене облике, нпр. *Она ће доћи* и *Доћи ће*.

Краћим облицима помоћних глагола *хитјеи* и *битји* морфолошки су изведени сложени глаголски облици: нпр. (*ја*) *ћу иисаи*, или *иисаћу* (футур I), *буде иисао* (футур II), *био је иисао* (плусквамперфект), *иисао би* (потенцијал), *био би иисао* (потенцијал прошли), *иисан је*, *иисе се* (пасив).

Глаголске основе

§ 310. Основа је непромјенљиви дио морфолошког облика. Глаголска основа обавезно садржи глаголски коријен и суфикс глаголске основе (презентске или инфинитивне), нпр. *иис-а-* у радном придјеву *ииса-л-а*.

Двије главне глаголске основе су:

- 1) презентска основа, нпр. *иисе-*
- 2) инфинитивна основа, нпр. *ииса-*.

§ 311. Презентска основа (или основа садашњег времена) је дио презентског облика који се налази испред наставка. Презентска основа се најпоузданије налази у другом лицу садашњег времена, нпр. *зна-ш*, *ијева-ш*, *иисе-ш*.

Презентска основа је дио облика за презент (*зна-ш*), императив (*зна-ј*), и несвршени прилог (*зна-ју-ћи*).

У 3. л. множине код неких глагола презентска основа је окрњена: испред наставка *-у* или *-е* изоставља се крајњи самогласник основе, нпр. *џоворийи: они џовор-е*.

Код глагола с коријенском морфемом која се завршава на *к*, *џ* или *х* у презенту се испред *е* врши палатализација (§ 55), нпр. *сијечеш* (они *сијеку*); *можеш* (они *мођу*); *вршеш* (они *врху*).

Код глагола типа *иисаи*, *дизаи*, *ситруџаи*, *махаи*, *илакаи* и сл. у свим лицима једнине и множине презента врши се јотовање (§ 58), нпр. *иисем*, *дижем*, *ситружем*, *машем*, *илачем* и сл.

§ 312. Инфинитивна основа је саставни дио облика перфекта, аориста, имперфекта и плусквамперфекта, оба потенцијала, партиципског пасива и свршеног прилога. Она се налази испред инфинитивног

наставка *-ићи* ако се глагол завршава на *-ићи* којем претходи самогласник, нпр. *иисаићи*.

Глаголи чији се инфинитив завршава на *-ћи* (нпр. *моћи*) или *-сићи* (нпр. *иасићи*) имају инфинитивну основу која је у савременом српском језику сачувана у аористу испред личног наставка у 1. лицу једнине, нпр. *ио-моћи*: *иомоџ-ох*; *иасићи*: *иад-ох*, због чега се назива и аористна основа.

§ 313. Инфинитивна основа већине глагола најчешће је једнака основи радног придјева (испред граматичког суфикса *-л-*), који је саставни дио перфекта, због чега се назива и перфекатска основа, нпр. *иисаићи*: *ииса-ла*.

Нелични глаголски облици

§ 314. У морфологији глагола разликују се лични и нелични глаголски облици. Лични глаголски облици сваким својим обликом изражавају и неко граматичко лице и број, поред других својих граматичких значења, а нелични глаголски облици немају лична значења ни личне облике. Глагол у предикату мора бити у неком личном глаголском облику.

Нелични глаголски облици дијеле се на промјенљиве и непромјенљиве.

Промјенљиви нелични глаголски облици су радни придјев и трпни придјев, а непромјенљиви нелични глаголски облици су инфинитив, несвршени и свршени глаголски прилог.

Промјенљиви нелични глаголски облици

§ 315. Радни придјев и трпни придјев су прије свега градивни, односно непотпуни глаголски облици, јер је њихова главна улога да служе извођењу сложених, потпуних глаголских облика. Радни и трпни придјев се, по правилу, не употребљавају самостално у некој синтаксичкој функцији.

Основна функција радног придјева је да улази у састав сложених времена (перфекта, плусквамперфекта, футура II) и потенцијала. Извјестан, мањи број радних придјева од непрелазних глагола употребљава се и атрибутивно, аналогно правим придјевима, нпр. *одрасићао човек*, *ишчезли градови*, *учестијале иријешње*, *зарђало сјечиво*, *уђинула крава*, *осиједјеле власи* и сл.

§ 316. Основна функција трпног придјева је да улази у састав партиципског пасива, нпр. *збуњени су*, *образован је*, *удаића је* итд., мада може бити употријебљен и атрибутивно, нпр. *збуњена дјевојка*, *образован младић*, *удаића жена*, *заљубљени иар*, *мијешано месо*, *разведени ѓосиодин* итд. У неким случајевима такви трпни придјевии су сасвим прешли у праве придјеве, нпр. *необразовани људи*, *чувени ијевач*, *дресирана живоишња*.

Радни придјев

§ 317. Радни придјев има просте облике, које чини инфинитивна основа (§ 312), наставак *-л-* (само у предвокалској позицији, нпр. *чиића-л-а*, а испред нултог наставка он гласи *-о*, нпр. *чиића-о-ѳ*), и које чине наставци за род и број, нпр. јд.: 1. *чиића-о-ѳ*, 2. *чиића-л-а*, 3. *чиића-л-о*; мн.: 1. *чиића-л-и*, 2. *чиића-л-е*, 3. *чиића-л-а*.

На помена. – Поједини глаголи у радном придјеву имају дублетне облике без промјене лексичког значења, нпр. *очврснути*: *очврснуо*, *очврснула* и *очврсао*, *очврсла*; *ћресахнути*: *ћресахнуо*, *ћресахнула* и *ћресахао*, *ћресахла*.

У наведеним завршецима *-о-* или *-л-* је наставак са временским значењем, а наставци за род у једнини су *-ѳ*, *-а*, *-о*, а за род у множини *-и*, *-е*, *-а*.

У једнини мушког рода, наставак *-ѳ-ѳ* (који је настао од некадашњег *-л-*) долази на основе које се завршавају самогласником (нпр. *пјева-ѳ-ѳ*), а испред наставка *-о-* појављује се непостојано *а* ако се испред тог наставка налази сугласник, а наставак за род и број је *-ѳ* (нпр. *ћек-а-ѳ-ѳ*).

§ 318. Основе се одређују на четири начина.

1) За све глаголе са инфинитивом на *-ити* коме претходи самогласник, наставци долазе на инфинитивну основу, добијену одбацивањем завршног *-ити*, нпр.

<i>ћјева-ити</i>	<i>ћјева-ѳ-ѳ</i> , <i>ћјева-л-а</i> , <i>ћјева-л-о...</i>
<i>куити-ити</i>	<i>куити-ѳ-ѳ</i> , <i>куити-л-а</i> , <i>куити-л-о...</i>
<i>узѳ-ити</i>	<i>узѳ-ѳ-ѳ</i> , <i>узѳ-л-а</i> , <i>узѳ-л-о...</i>
<i>чу-ити</i>	<i>чу-ѳ-ѳ</i> , <i>чу-л-а</i> , <i>чу-л-о...</i>

2) За глаголе чији је инфинитив на *-сити*, неизмијењена инфинитивна основа се налази у 1. лицу једнине аориста, одбацивањем његовог личног наставка (та основа је готово увијек подударна са основом 3. л. множине презента истог глагола):

инфинитив	аорист	презент	радни придјев
<i>заћресити</i>	<i>заћрес-ѳх</i>	<i>заћрес-у</i>	<i>заћрес-а-ѳ-ѳ</i> , <i>заћрес-л-а</i> , <i>заћрес-л-о...</i>
<i>заћрѳсити</i>	<i>заћрѳз-ѳх</i>	<i>заћрѳз-у</i>	<i>заћрѳз-а-ѳ-ѳ</i> , <i>заћрѳз-л-а</i> , <i>заћрѳз-л-о...</i>
<i>озѳсити</i>	<i>озѳб-ѳх</i>	<i>озѳб-у</i>	<i>озѳб-а-ѳ-ѳ</i> , <i>озѳб-л-а</i> , <i>озѳб-л-о...</i>
<i>ћорасити</i>	<i>ћорасѳ-ѳх</i>	<i>ћорасѳ-у</i>	<i>ћорасѳ-а-ѳ-ѳ</i> , <i>ћорас-л-а</i> , <i>ћорас-л-о...</i>

Уколико код глагола на *-сити* наставку за 1. л. једнине у аористу претходи *ѳ* или *ѳ*, ти сугласници не улазе у облик радног придјева. Ако се презентска основа глагола са инфинитивом на *-сити* завршава на *ѳн* или *ѳн*, она није подударна са аористном, односно инфинитивном основом. Уп.

инфинитив	аорист	презент	радни придјев
<i>ојлесити</i>	<i>ојлеѳ-ѳх</i>	<i>ојлеѳ-у</i>	<i>ојле-ѳ</i> , <i>ојле-ла</i> , <i>ојле-ло</i>
<i>ћојесити</i>	<i>ћојѳд-ѳх</i>	<i>ћојѳд-у</i>	<i>ћоје-ѳ</i> , <i>ћоје-ла</i> , <i>ћоје-ло</i>
<i>убѳсити</i>	<i>убѳд-ѳх</i>	<i>убѳд-у</i>	<i>убѳ</i> (од * <i>убѳ-ѳ</i>), <i>убѳ-ла</i> , <i>убѳ-ло</i>
<i>среѳсити</i>	<i>среѳѳ-ѳх</i>	<i>среѳѳн-у</i>	<i>сре-ѳ</i> , <i>сре-ла</i> , <i>сре-ло</i>
<i>ћасити</i>	<i>ћад-ѳх</i>	<i>ћадн-у</i>	<i>ћа-ѳ</i> , <i>ћа-ла</i> , <i>ћа-ло</i>

3) За глаголе са инфинитивом на *-ћи* (осим оних који су изведени од глагола *ћћи*), неизмијењена инфинитивна основа се такође налази у 1. л. једнине аориста (подударна је са основом 3. лица множине презента):

инфинитив	аорист	презент	радни придјев
<i>исѳћи</i>	<i>исѳѳк-ѳх</i>	<i>исѳѳк-у</i>	<i>исѳѳк-аѳ</i> , <i>исѳѳк-ла</i> , <i>исѳѳк-ло</i>
<i>одсјећи</i>	<i>одсјеѳк-ѳх</i>	<i>одсјеѳк-у</i>	<i>одсјеѳк-аѳ</i> , <i>одсјеѳк-ла</i> , <i>одсјеѳк-ло</i>
<i>исѳћући</i>	<i>исѳћук-ѳх</i>	<i>исѳћук-у</i>	<i>исѳћук-аѳ</i> , <i>исѳћук-ла</i> , <i>исѳћук-ло</i>
<i>ћосѳрићи</i>	<i>ћосѳриѳѳ-ѳх</i>	<i>ћосѳриѳѳ-у</i>	<i>ћосѳриѳѳ-аѳ</i> , <i>ћосѳриѳѳ-ла</i> , <i>ћосѳриѳѳ-ло</i>

Ако се у промјени глагола са инфинитивом на *-ћи* 3. лице множине презента завршава на *-ну*, сугласник *н* не улази у облик радног придјева:

инфинитив	аорист	презент	радни придјев
<i>рећи</i>	<i>рек-ох</i>	<i>рек-н-у</i>	<i>рек-ао, рек-ла, рек-ло</i>
<i>нићи</i>	<i>ник-ох</i>	<i>ник-н-у</i>	<i>ник-ао, ник-ла, ник-ло</i>
<i>маћи</i>	<i>мак-ох</i>	<i>мак-н-у</i>	<i>мак-ао, мак-ла, мак-ло</i>
<i>јомоћи</i>	<i>јомоџ-ох</i>	<i>јомоџ-н-у</i>	<i>јомоџ-ао, јомоџ-ла, јомоџ-ло</i>
<i>сјићи</i>	<i>сјиџ-ох</i>	<i>сјиџ-н-у</i>	<i>сјиџ-ао, сјиџ-ла, сјиџ-ло</i>
<i>лећи</i>	<i>леџ-ох</i>	<i>леџ-н-у</i>	<i>леџ-ао, леџ-ла, леџ-ло</i>
<i>дићи</i>	<i>диџ-ох</i>	<i>диџ-н-у</i>	<i>диџ-ао, диџ-ла, диџ-ло</i>

4) Од глагола *ићи* и свих његових префиксалних изведеница одбацује се завршетак *-ћи* и додају се завршеци *-цао, -цла, -цло*.

Да је глагол изведен од *ићи* може се видјети по презенту. Од *ићи* и *ојићи* 1. лице презента се завршава на *-дем*, а од свих осталих на *-ђем* (*ући* – *уђем*, *наћи* – *нађем* итд., в. § 348). Уп.

инфинитив	аорист	презент	радни придјев
<i>ојићи</i>	<i>ојиџ-ох</i>	<i>ојиџ-у</i>	<i>ојиџи-ао, ојиџи-ла, ојиџи-ло</i>
<i>ући</i>	<i>уђ-ох</i>	<i>уђ-у</i>	<i>уџ-ао, уџ-ла, уџ-ло</i>

На исти начин граде радни придјев и *изићи/изаћи, наћи, наићи, обићи, јироћи, јрићи, сићи, јоћи* и још неколико других глагола.

Трпни придјев

§ 319. Трпни придјев има просте облике, које чине основа трпног придјева, једнака са основом инфинитива и радног придјева, и наставак трпног придјева, те наставци једнаки с наставцима радног придјева.

Трпни придјев служи за грађење партиципског пасива (§ 402). Поред тога, трпни придјев се, у принципу, може употребити и атрибутивно, уз именицу, нпр. *кувано месо, јозајмљен новац, удаћа жена* и сл.

Трпни придјев имају само прелазни глаголи, али не сви, нпр. глаголи *имајти, значити, разумјети, мрзјети* немају трпни придјев.

Напомена. – Од непрелазних, па и повратних глагола у неким случајевима могу се образовати придјеви по моделу образовања трпних придјева, нпр. *заљубљен* према *заљубити се, насмијан* према *насмјати се, начитан* према *начитати се* (*начитан човек* 'онај који је много читао'). Пошто то нису трпни придјеви (партиципи), од њих се не може образовати пасив, али са копулом образују именски предикат, нпр. *Био је заљубљен, увијек је насмијан* и сл.

§ 320. Трпни придјеви имају један од четири наставка: *-н* (*-на, -но*), *-ен* (*-ена, -ено*), *-вен* (*-вена, -вено*) и *-и* (*-иа, -ио*). Сви трпни придјеви имају падежне облике као придјеви са основом на тврд сугласник, нпр. *читан, читано, читаном* итд.

Завршетак *-н, -на, -но* долази на инфинитивну основу глагола на *-ајти* (ону која се добија одбацавањем наставка *-јти*): тако од *читати* имамо *читан-н*, од *јозвати* *јозван-н*, од *изабрати* *изабран-н* итд. Изузетак су неки глаголи на *-најти*, о којима в. § 323.

§ 321. Завршетак *-ен, -ена, -ено* долази на инфинитивну основу, која се у неизмијењеном облику налази у облицима аориста, и то у слједећим типовима глагола:

(а) глаголи са инфинитивом на *-сѣи*: *красѣи*, аорист *крад-ох* – трпни придјев *крад-ен*; *довесѣи*, *довед-ох* – *довед-ен*; *ѿојесѣи*, *ѿојед-ох* – *ѿојед-ен*; *убосѣи*, *убод-ох* – *убод-ен*; *ѿлесѣи*, *ѿлей-ох* – *ѿлей-ен*; *ѿоѿресѣи*, *ѿоѿрес-ох* – *ѿоѿрес-ен*; *уѣрисѣи*, *уѣриз-ох* – *уѣриз-ен* итд.;

(б) глаголи са инфинитивом на *-ћи* и основном аориста у 2. л. једнине на *ч*, нпр. *исѣћи*, *исѣче* – *исѣчен*; *исјећи*, *исјече* – *исјечен* (ек. *исећи*, *исече* – *исечен*); *исѣући*, *исѣуче* – *исѣучен*; *извући*, *извуче* – *извучен*; *обући*, *обуче* – *обучен*; *изрећи*, *изрече* – *изречен*.

Палатализација (§ 55), усљед које се *к* из основе *ѿек-, сек-* итд. замјењује са *ч*, може дјеловати и на сугласник *ѣ* (→ *ж*) и *х* (→ *ш*), али ту је ријеч о данас ријетким глаголима као *ожећи*, *ожеже* – *ожежен*, *осѣрићи*, *осѣриже* – *осѣрижен*, *оврћи*, *оврше* – *овршен*.

(в) глаголи са инфинитивом на *-иѣи* имају уметање *ј* између инфинитивне основе и суфикса трпног придјева *-ен-*, нпр. *убиѣи*, аорист *уби-х* – трпни придјев *уби-јен*; *ѿоѿиѣи*, *ѿоѿи-х* – *ѿоѿи-јен*; *развиѣи*, *разви-х* – *разви-јен* итд.

Неки од ових глагола имају трпни придјев на *-вен*, о чему в. § 322.

(д) код глагола на *-иѣи* или *-еѣи* с презентом на *-им* суфикс за трпни придјев долази на инфинитивну основу окрњену за крајњи самогласник *и* или *е*, нпр. *сѣворѣи*, презент *сѣворим* – *сѣворен*; тако и *кројѣи* – *кројен*; *умањѣи* – *умањен*; *уѣлаѣи* – *уѣлаѣен*; *ѿражѣи* – *ѿражен* итд. Ако је на крају основе непалатални сугласник, долази до јотовања по правилима изнијетим у § 58, нпр. *населѣи* – *населен*; *вољѣи* (ек. *волеѣи*) – *вољен*; *замѣјенѣи* – *замѣјењен* (ек. *замениѣи* – *заменењен*); *враѣи* – *враћен*; *родѣи* – *роћен*; *видѣи* (ек. *видеѣи*) – *вићен*; *ѿочисѣиѣи* – *ѿочисѣћен*; *замислѣи* – *замислѣен*; *уѣасѣи* – *уѣаѣен*; *изразиѣи* – *изражен*; *убаѣи* – *убачен*; *склоѣи* – *склоѣен*; *љубѣи* – *љубљен*; *славѣи* – *слављен*; *сѣремѣи* – *сѣремљен* итд.

§ 322. Наставак *-вен, -вена, -вено* долази на инфинитивну основу и то:

(а) код глагола на *-иѣи*, *-ијем* уколико наспрам њих постоји несвршени на *-иваѣи*: такви су *ѿолиѣи*, презент *ѿолијем* – *ѿоливен* (и други на *-лиѣи*); *скриѣи*, *скријем* – *скривен* (и други на *-криѣи*); *умиѣи*, *умијем* – *умивен*; *ѣиѣи*, *ѣијем* – *ѣивен* итд.

Напомена. – Наспрам свршеног глагола *добѣи* несвршени глагол је *добѣјати* и (данас рјеђе) *добиваѣи*; отуда је и његов трпни придјев *добѣјен*, рјеђе *добивен*.

(б) код глагола на *-уѣи* (али не оних на *-нуѣи*, о којима в. даље): *надуѣи* – *надувен*, *обуѣи* – *обувен*, *изуѣи* – *изувен*;

Напомена. – Овако је настало и *чувен* од глагола *чуѣи*, али се данас употребљава само као прави придјев, у значењу 'добро познат, славан'.

(в) код неких, углавном неправилних, глагола на *-еѣи*: *мљѣи* – *мљевен*, *ѿожњеѣи* – *ѿожњевен*, *одјенуѣи* – *одјевен* (ек. *оденуѣи* – *одевен*), *снабдјеѣи* – *снабдјевен* (ек. *снабдјеѣи* – *снабдјевен*).

§ 323. Наставак -ӣ, -ӣа, -ӣо долази на инфинитивну основу и то:

(а) код глагола на -нӯӣи: *ӣрекинӯӣи – ӣрекинӯӣ, надахнӯӣи – надахнӯӣ, ужаснӯӣи – ужаснӯӣ, забринӯӣи – забринӯӣ, ӣрг̄нӯӣи – ӣрг̄нӯӣ, замрзнӯӣи – замрзнӯӣ* итд.

Напомена. – Поједини глаголи имају варијанту инфинитива на -ћи, која је данас често обичнија него она на -нӯӣи: *ӣомаћи/ӣомакнӯӣи, доӣаћи/доӣакнӯӣи, уздӣћи/уздӣгнӯӣи* и сл. Трпни придјев је и у том случају само *ӣомакнӯӣ, доӣакнӯӣ, уздӣгнӯӣ*.

(б) код глагола на -е̄ӣи с неправилним презентом у коме се јавља назал м или н: *узет̄ӣи, узем – узет̄ӣ; оӣет̄ӣи, оӣем – оӣет̄ӣ; сажет̄ӣи, сажем – сажет̄ӣ; ӣрожет̄ӣи, ӣрожем – ӣрожет̄ӣ; ӣочет̄ӣи, ӣочнем – ӣочет̄ӣ; начет̄ӣи, начнем – начет̄ӣ; заӣет̄ӣи, заӣнем – заӣет̄ӣ; наӣет̄ӣи, наӣнем – наӣет̄ӣ; ӣроклет̄ӣи, ӣрокунем – ӣроклет̄ӣ* итд.

(в) код неких глагола на -а̄ӣи, нарочито ако претходи глас н: *ӣознаӣи – ӣознаӣ, ӣризнаӣи – ӣризнаӣ, ӣоравнаӣи – ӣоравнаӣ, ӣрорачунаӣи – ӣрорачунаӣ* итд. Ту спада и глагол *даӣи* – *даӣ* и његове префиксалне изведенице: *издаӣи – издаӣ, ӣредаӣи – ӣредаӣ, ӣродаӣи – ӣродаӣ, додаӣи – додаӣ* и др. Код њих постоје, мада рјеђе, и трпни придјиви на -н: *дан, издан, ӣредан* итд.

(г) Трпни придјев на -ӣӣ имају и неки глаголи са слоготворним р у основи, међу којима су најчешћи *уӣр̄ӣи – уӣр̄ӣ* и *засӣр̄ӣи – засӣр̄ӣ*, као и глаголи на -сӯӣи, -сӣем (основа свршених префиксалних глагола који одговарају несвршеном *сӣӣаӣи*), то јест *ӣросӯӣи – ӣросӯӣ* и други, за које в. § 418, IV/2.

Што се тиче префиксалних глагола на -не̄ӣи (презент -несем), који су поменути у § 418, II/1, они имају два подједнако уобичајена облика трпног придјева, на -несен (*донесен, ӣонесен, занесен, унесен, ӣренесен, изнесен* итд.) и на -неӣ (*донӣеӣ, ӣонӣеӣ, занӣеӣ, унӣеӣ, ӣренӣеӣ, изнӣеӣ*, ек. *донеӣ, ӣонеӣ, занеӣ, унеӣ, ӣренеӣ, изнеӣ* итд.).

Напомена 1. – У употреби трпног придјева неких глагола срећу се облици који су погрешни са становишта књижевнојезичке норме, нпр., *донӣеӣи: донӣеӣ и донесен* (погрешно је *донешен*); *из̄г̄рисӣи: из̄г̄ризен* (не *из̄г̄рижен*); *ис̄ӣресӣи: ис̄ӣресен* (не *ис̄ӣрешен*); *красӣи: краден* (не *крађен*); *одвесӣи: одвезен* (не *одвежен*); *од̄г̄рисӣи: од̄г̄ризен* (не *од̄г̄рижен*); *ӣовесӣи: ӣовезен* (не *ӣовежен*); *ӣоӣресӣи: ӣоӣресен* (не *ӣоӣрешен*); *ӣревесӣи: ӣревезен* (не *ӣревежен*); *ӣре̄г̄рисӣи: ӣре̄г̄ризен* (не *ӣре̄г̄рижен*); *ӣренӣеӣи: ӣренӣеӣ* (не *ӣренеӣ*); *ӣро̄г̄рисӣи: ӣро̄г̄ризен* (не *ӣро̄г̄рижен*); *расӣресӣи: расӣресен* (не *расӣрешен*); *ӯг̄рисӣи: ӯг̄ризен* (не *ӯг̄рижен*).

Од глагола *донӣеӣи, однӣеӣи, унӣеӣи, изнӣеӣи, ӣонӣеӣи, занӣеӣи, нанӣеӣи, разлӣеӣи, ӣринӣеӣи, ӣренӣеӣи, ӣронӣеӣи...*, који имају екавске облике *донеӣи, однеӣи, унеӣи* итд. (погрешно је *донесӣи, однесӣи* итд.), трпни придјев је *донӣеӣ, однӣеӣ, унӣеӣ* итд. (ек. *донеӣ, однеӣ* итд.) или *донесен, однесен* итд. (не *донешен, однешен, унешен* итд.).

Напомена 2. – Од глагола на -сӣӣӣи неки имају трпни придјев на -шӣӣен, као *крсӣӣӣи – кршӣӣен, смјесӣӣӣи – смјеш̄ӣен, обавӣјесӣӣӣи – обавӣјеш̄ӣӣен* (ек. *обавесӣӣӣӣи – обавјеш̄ӣӣӣен*), *ӣусӣӣӣӣи – ӣушӣӣен, оӣросӣӣӣӣи – оӣрошӣӣен*, други на -шӣен, као *чисӣӣӣӣи – чӣӣен, часӣӣӣӣи – ча̄ӣӣен, замасӣӣӣӣи – зама̄ӣӣен, ӯг̄осӣӣӣӣи – ӯг̄ошӣӣен, ожалосӣӣӣӣи – ожалосӣӣен, учврсӣӣӣӣи – учвршӣӣен*;

трећи могу имати оба облика, с тим да је у Србији обичнији онај на *-ићен*, као у *зајрејасићии* – *зајрејасићен*, *ујројасићии* – *ујројасићен*, *овласићии* – *овласићен*, *корицићии* – *корицићен*, *онесвијесићии* – *онесвијесићен*, али су једнако исправни и облици *зајрејасићен*, *ујројасићен*, *овласићен*, *корицићен*, *онесвијесићен*, а од *уврсићии* чешће је *уврсићен* него *увршићен*. Иста основа као у партиципу јавља се и у глаголским именицама на *-ње*, нпр. *кршићење*, *обавјешћење*; *чишћење*, *коришћење*; *зајрејасићење* и *зајрејасићење*, *коришћење* и *коришћење* и сл.

Напомена 3. – Од глагола *послати* исправна су оба облика трпног придјева *послан* и *послаи*. Од глагола *посребрити* трпни придјев је *посребрен* (не *посребљен*). Од глагола *проказати* исправни облици трпног придјева су и *проказан* и *проказен*.

Напомена 4. – Када трпни придјев почиње одричном морфемом, важно је не нарушавати правило о двострукој негацији. Нпр. *никад нејрежаљени* и слични спојеви садрже одрични израз испред глаголског придјева који је и сам негиран. Тако је исправно и *никад неслућена срећа*, *никад неосиварене замисли*, *ничим неизазване санкције*, *ни од кога незаборављен догађај*, *нидје забиљежени подаци* итд. Није добро *никад прежаљена*, *нидје забиљежени* и сл., што се коси с правилом о двострукој негацији. Једино уз прилог *нимало* употребљава се и глагол у потврдном облику: *Нимало збуњен*, *Милан одврати...*

Напомена 5. – Непрелазни глаголи у начелу не могу имати трпни придјев. Отуда умјесто неправилних облика као *ошечен* (нпр. *ошечено мјесто*), *учесћан* (*учесћани позиви*), *зарђан* (*зарђана виљушка*) треба употријебити радни придјев: *ошекло мјесто*, *учесћали позиви*, *зарђала виљушка*; умјесто *цркнуги* (*цркнуга крава*) треба рећи *узинуо* (*узинула крава*). Ипак су поједини придјевии као *пренаљен* и *преурањен*, мада поријеклом од непрелазних глагола, данас прихваћени, јер се њихов садржај не би могао друкчије исказати. Слично томе, не могу се забранити облици *дипломирани студент*, *неексплодирана бомба*, па ни *усељен* у изразима као *усељен (неусељен) стан*, *усељене (неусељене) просторије* (мада прелазни глагол *уселии* за објект има станара, а не просторију). Старији рјечници нису признавали прелазно *договорити* (осим у значењу 'изговорити до краја'), него само *договорити се* (о чему). *Рјечник српског језика* (2007), међутим, допушта и употребе као *договорити вјенчање*, *договорити вријеме сасјанка*. Самим тим, неће бити погрешан ни трпни придјев *договорен* (нпр. *Треба да се држимо договорено*). Не може се ипак прихватити *неодговорена питања* (често као буквални превод са енглеског), умјесто чега треба рећи *питања без одговора*, *неријешена питања* и сл.

Непромјенљиви нелични глаголски облици

§ 324. У морфологији глагола разликују се промјенљиви и непромјенљиви глаголски облици.

Непромјенљиви глаголски облици немају своју потпарадигму, односно ужу промјену којој припадају. Таквим облицима без флексије традиционално се сматрају инфинитив (нпр. *чићати*) и глаголски прилози (нпр. *чићајући*, *прочићавши*).

Ако се облик инфинитива посматра као дио укупне глаголске промјене и израз посебног граматичког значења, онда и његов завршетак (као носилац тог значења) има функцију наставка као дијела укупне глаголске флексије (система наставака), уп. *писа-и-* и према *писа-л-* и или *писати* према *писа-н-* и итд. Слично је мјесто облика глаголских прилога у укупној глаголској промјени.

фиксом још увијек употребљава и суфикс *-еџи* (данас је готово увијек *сџиариџи*, *слабиџи*, али се, поред *засџиариџи*, *ослабиџи*, још увијек среће *засџиареџи*, *ослабеџи* и сл.).

Глагол *киџеџи* (*киџеџи*, *киџио*, *киџела*, ек. *киџео*, *киџеџе*), има на крају инфинитивне основе *-е-*; погрешно је *киџиџи*; такође *џрекиџеџи* (*џрекиџеџи*, *џрекиџио*, *џрекиџела*, ек. *прекипео*, *џрекиџеџе*), не *џрекиџиџи*; *џознаваџи*: *џознајем*, *џознајеш* итд. (не *џознам*, *џознаш*, што су облици од свршеног глагола *џознаџи*); *џоцуриџи*: *џоцурио је*, *џоцуриће* (не *џоцуреџи*); *џроцуриџи*; *џроцурио је*, *џроцуриће* (не *џроцуреџи*); *џрејоручиваџи*: *џрејоручујем* (не *џрејоручаџи*, *џрејоручам*); итд.

Глаголи *донијеџи*, *однијеџи*, *унијеџи*, *изнијеџи*, *џонијеџи*, *занијеџи*, *нанијеџи*, *развијеџи*, *џринијеџи*, *џренијеџи*, *џронијеџи*... имају ек. облике *донеџи*, *однеџи*, *унеџи* итд. (погрешно је *донесиџи*, *однесиџи* итд.).

У неким случајевима постоје глаголски парови сличног значења и облика са инфинитивом на *-еџи* и *-иџи* у чијој се употреби због те сличности гријешу. Они на *-еџи* (ијек. *-јеџи*) значе 'постати носилац неке особине', док су они на *-иџи* прелазни, са значењем 'учинити некога или нешто носиоцем неке особине'. Примјери:

– *ослијеџеџи*, *ослијеџио*, *ослијеџела* (ек. *ослејеџи*, *ослејео*) 'изгубити вид'; *ослијеџиџи*, *-ио*, *-ила* (ек. *ослејеџиџи*, *ослејеџио*) 'лишити (некога) вида'.

– *оџолеџи*, *оџолио*, *оџолеџа* (ек. *оџолеџи*, *оџолео*) 'постати го'; *оџолиџи*, *оџолио* 'учинити голим'.

– *оџуџеџи*, *оџуџио*, *оџуџела* (ек. *оџуџеџи*, *оџуџео*) 'постати туп'; *оџуџиџи*, *оџуџио* 'учинити тупим'.

– *оџрубјеџи*, *оџрубџио*, *оџрубјеџа* (ек. *оџрубјеџи*, *оџрубјео*) и *оџрубџиџи*, *оџрубџио* (по рјечницима ово друго би значило 'учинити грубим').

Код многих глагола, поготову на екавском подручју, ова разлика се данас губи, ако се није и сасвим изгубила. То, прије свега, важи за глагол *оживеџи* (ијек. *оживјеџи*), за који је још М. Стевановић утврдио да се употребљава не само у значењу 'постати жив' него и 'учинити живим' (не само нпр. *Оживјеџа је међународна размјена*, него и *Оживјеџи смо међународну размјену*), док се облик *оживиџи* (*оживио*, *оживила*) готово више не употребљава. Слично уједначавање, али у супротном смјеру, имамо код глагола *осџариџи* и *осџарјеџи*, који се данас употребљава не само као прелазан (нпр. *Бриџе су џа осџарјеџе*), него, прије свега, као непрелазан, у значењу 'постати стар' (нпр. *Мноџо је осџарјеџа*). Тако се понашају и *омаџориџи* и *ослабиџи*, а већина глагола од придјева који се завршава на *-ав*, попут *олабавиџи*, *омршавиџи*, *омлиџавиџи*, *оћоравиџи*, *оћоџавиџи*, има само тај суфикс без обзира на прелазност и значење.

Глаголи као *осијеџеџи* (*осијеџио*, *осијеџела*; ек. *оседеџи*, *оседео*, *оседела*), *џосијеџеџи*, *џосијеџио*, *џосијеџела*, ек. *џоседеџи*, *џоседео*, *џоседела*), *оџладњеџи* (*оџладнио*, *оџладњеџа*, ек. *оџладнеџи*, *оџладнео*, *оџладнеџа*), данас су се углавном задржали само у том облику и у непрелазном значењу ('постати сијед', 'постати гладан'), мада рјечници још билијеже и прелазне глаголе *осијеџиџи* (ек. *оседиџи*), *џосијеџиџи* (ек. *џоседиџи*), оба 'учинити сиједим', *оџладниџи*, *оџладнио*, *оџладниџа* 'учинити гладним'.

Глагол *йоскуйјейти* (*йоскуйио*, *йоскуйјела*, ек. *йоскуйейти*, *йоскуйео*, *йоскуйела*) најчешће се јавља у том облику и са значењем ‘постати скуп’, мада још постоји и прелазно *йоскуйишти*, *йоскуйио*, *йоскуйила* ‘подићи цијену (чему)’.

Међу глаголима изведеним из придјева за боју, разлика се још донекле чува код *йоцрнейти*, *йоцрнео*, ијек. *йоцрњейти*, *йоцрнио*, *йоцрњела* ‘постати црн’ наспрам *йоцрнийти*, *йоцрнио* ‘обојити у црно’ (уп. и *йошамнейти*, *йошамнео*, ијек. *йошамњейти*, *йошамнио*, *йошамњела* ‘постати таман’ према *йошамнийти*, *йошамнио* ‘учинити тамнијим, затамнити’). Други су се задржали или у облику на *-ишти*, као *йойлавийти*, *йойлавио*, *йойлавила*, или у оном на *-ейти*, као *йоцрвенејти*, *йоцрвенео* (ијек. *йоцрвењейти*, *йоцрвенио*, *йоцрвењела*), *йозеленејти*, *йозеленео* (ијек. *йозелењейти*, *йозеленио*, *-њела*), *йосивејти*, *йосивео* (ијек. *йосивјејти*, *йосивио*, *-вјела*), *йожушйейти*, *-ео* (ијек. *йожушйејти*, *-тишо*, *-йјјела*), све са значењем ‘постати плав’, ‘постати црвен’ итд., док се умјесто прелазног *йоцрвенијти*, *йозеленијти* итд. радије каже *обојийти* у *црвено*, *обојийти* у *зелено* итд. Разлику између глагола *озеленејти*, *озеленео* (ијек. *озелењейти*, *озеленио*, *озелењела*) ‘добити зелену боју, покрити се зеленилом’ и *озеленијти*, *озеленио* ‘покрити зеленилом, пошумити’ било би добро сачувати, пошто ту није ријеч само о боји, него о два процеса, једном природном а другом који је дјело људи.

Глаголски прилози

§ 326. Српски језик има два глаголска прилога, који се најбоље разликују према категорији вида, који оба прилога имају. То су несвршени прилог, нпр. *чийјајући*, и свршени прилог, нпр. *йрочийявци*. Њихово временско значење увијек је релативно, јер зависи од граматичког времена предиката у реченици са глаголским прилогом. (Подробније о терминима и о временском значењу ових прилога види у сљедећа два параграфа.)

Глаголски прилози се традиционално сматрају дијелом просте реченице, као и други прилози, иако се они од других прилога суштински разликују по томе што значе исто што и просте реченице у саставу сложене, у које се лако могу преобликовати, нпр. *Говори замуцкујући* → *Кад љовори, замуцкује*. Поред тога, глаголски прилози, као полупредикативни облици, могу имати допуну (нпр. *Засйала је чийјајући књиџу*) и улазе у конструкције с предикативним атрибутом (нпр. *Насйрадао је возећи иијан*). С друге стране, глаголски прилози су нелични глаголски облици, па не могу сами оформити ни реченицу ни клаузу, јер не испуњавају главни формални услов да реченица или клауза има предикат, са глаголом у личном облику. Стога је за глаголске прилоге као појаву изразито прелазне природе у глаголском систему, свако класификационо рјешење мање или више условно. Традиционално, они се разматрају у оквиру просте реченице (као и девербативне именице, које се такође лако могу преобликовати у просте реченице у саставу сложене, нпр. *Чекање ља нервира* → *Нервира ља шйшо чека*).

§ 327. **Несвршени прилог**, односно глаголски прилог несвршеног вида, као прости облик чије је основно значење истовременост радње с

радњом глагола у предикату исте реченице, чини основа несвршеног прилога (идентична с трећим лицем множине презента истог глагола) и формант *-ћи*: *чекају-ћи, раде-ћи, њознају-ћи*. Дакле, треба увек несвршени прилог изводити из основе 3. лица мн. презента, а не из инфинитива.

Напомена 1. – Несвршени прилог мора имати заједнички семантички субјекат са главном реченицом, па су погрешне нпр. реченице *Прегледајући евиденцију, њао нам је у очи велики број изостјанака* (треба: *Док смо њрегледали евиденцију... или: Прегледајући евиденцију, зайазили смо...*); такође умјесто погрешног *Каква су искустјва сјечена жрадећи ово насеље?* треба: *...док се жрадило ово насеље, ...у току жрадње овог насеља* и сл.

Напомена 2. – Посебно треба обратити пажњу на несвршени прилог сљедећих глагола

надлијешати: исправно је *надлијећући* (не *надлешајући*);

ојисивати: исправно је *ојисујући* (не *ојисивајући*);

очекивати: исправно је *очекујући* (не *окекивајући*);

њознавати: исправно је *њознајући* (не *њознавајући*);

јредавати: исправно је *јредајући* (не *јредавајући*);

јридавати: исправно је *јридајући* (не *јридавајући*);

јризнавати: исправно је *јризнајући* (не *јризнавајући*);

јродавати: исправно је *јродајући* (не *јродавајући*);

јрелијешати: исправно је *јрелијећући* (не *јрелијешајући*).

Несвршени прилог традиционално се назива „глаголски прилог садашњи“, што је назив који само дјелимично одговара функцији тог облика, који обично означава истовременост двију радњи не само у садашњости (*Говори замуцкујући*), него и у прошлости (*Говорио је замуцкујући*) или у будућности (*Говориће замуцкујући*).

§ 328. Поред релативног временског значења, несвршени глаголски прилог у зависности од контекста у којем је употребљен може да учествује у изражавању неких других значења, као пратећих уз временско значење, нпр. условног, уп. *Не знајући штиа да одговори, он ће ћушати*; или начинског значења, нпр. *Кувајте осам минутиа на умјереној вајтри сјално мијешајући*.

Облик са истом основом као глаголски прилог несвршеног вида понекад се употребљава у придјевској функцији придјева са значењем сталне особине, нпр. *владајућа класа, олакшавајуће околности, св(и)јетлећа реклама, лешћи шањир* итд.

Напомена. – Погрешно је употребљавати такве придјеве као глаголе, везане за одређено вријеме и праћене прилошким одредбама, дакле, није исправно *јренујно недосјајућа средсјва, недосјајућа средсјва за жрадњу, савременије мислећи чийаоци* и сл.

§ 329. Свршени прилог је прости облик који чини основа радног придјева и суфикс *-вци* (или, у истој функцији, али знатно рјеђе у употреби, *-в*). Испред суфикса *-вци* самогласник је дуг, нпр. *додшавци*. Глаголи са инфинитивом на *-ћи* (нпр. *изрећи*) и са инфинитивном основом на сугласник (нпр. *зайресити*) имају у облику свршеног прилога основу радног придјева проширену самогласником *а*, нпр. *изрећи*, основа је *изрек-*, свршени прилог *изрек-а-вци; зайресити – зайресавци*.

Свршени прилог имају глаголи свршеног вида, а само по изузетку и неки несвршени глаголи. Основа је иста као у радном придјеву. Уп.

Инфинитив	Радни придјев	Свршени прилог
<i>куйӣти</i>	<i>куйи-о</i>	<i>куйивши</i>
<i>узетӣ</i>	<i>узе-о</i>	<i>узевши</i>
<i>за̄грис̄ти</i>	<i>за̄гриз-ао</i>	<i>за̄гризавши</i>
<i>йас̄ти</i>	<i>йа-о</i>	<i>йавши</i>
<i>ис̄ећи</i>	<i>ис̄ек-ао</i>	<i>ис̄екавши</i>
<i>йомоћи</i>	<i>йомо̄з-ао</i>	<i>йомо̄жавши</i>
<i>с̄итӣ</i>	<i>с̄итӣз-ао</i>	<i>с̄итӣжавши</i>
<i>рећи</i>	<i>рек-ао</i>	<i>рекавши</i>
<i>о̄итӣ</i>	<i>о̄итӣц-ао</i>	<i>о̄итӣцавши</i>
<i>доћи</i>	<i>до̄ц-ао</i>	<i>до̄цавши</i>

Свршени прилог традиционално се назива „глаголски прилог прошли“, али тај назив само донекле одговара функцији облика свршеног прилога, који обично означава антериорност у прошлости (*Ушао је йокуцавши йри йӯӣа*), у садашњости (*Улази йокуцавши йри йӯӣа*) или, најрјеђе, у будућности (*Ући ће йокуцавши йри йӯӣа*). У неким случајевима свршени прилог може изражавати истовременост с радњом предиката, нпр. *Сједи ослонивши се лакйовима о с̄йо*, или постериорност, нпр. *Изацла је залуивши врайима* ‘изашла је и затим залупила вратима’.

Када свршени прилог значи истовременост с радњом предиката, у таквим реченицама он има исто или скоро исто значење као несвршени прилог, нпр.

(1) Прошао је крај нас не йримјетивши нас. (уп. Прошао је крај нас не йримјећујући нас)

(2) Ишао им је у сусрет рациривши руке. (уп. Ишао им је у сусрет ширећи руке)

§ 330. Поред релативног временског значења, свршени глаголски прилог у зависности од контекста у којем је употријебљен може да учествује у изражавању неких других значења као пратећих уз временско значење, нпр. узрочног, уп. *Наслутивши йревару, одбили смо сваки раз̄говор с њима*; или допусног значења, нпр. *Не йрипремивши се за ис̄ит̄ӣ, ийак је о̄итӣцао да йолаже*; *Саслуцавши наређење, йос̄иӯйо је суйройно йоме*.

Напомена. – Свршени прилог мора имати заједнички семантички субјекат с главном реченицом. Стога су погрешне реченице као: *Прецавши једва с̄йоит̄инак мейара, указала нам се још једна руцевина*; гдје би требало рећи или *Прецавши једва с̄йоит̄инак мейара, ӯледали смо још једну руцевину* или *Пош̄ито смо йрецили једва с̄йоит̄инак мейара, указала нам се још једна руцевина*.

Лични глаголски облици

§ 331. Лични глаголски облици имају значење и облике лица у спрези са другим глаголским категоријама: времена, вида, начина и стања (§ 304). У предикату сваке реченице налази се пунозначни или помоћни глагол у личном облику.

§ 332. Граматичка категорија је јединство граматичког облика и граматичког значења. Граматички облици глагола у српском језику организовани су у систем парадигми и потпарадигми, а граматичка значења одликују се 1) обавезношћу (нпр. сваки глагол има категорију вида), 2) распрострањеношћу у широким класама јединица (нпр. значење вида имају сви глаголи, што може бити и неколико стотина хиљада ријечи), 3) регуларношћу израза (облици изражавања сваке граматичке категорије су више или мање типизирани, нпр. глаголска лица се исказују прије свега наставцима, а значење свршеног или несвршеног вида има најрегуларнији облик изражавања у суфиксима, а затим у префиксима), 4) регуларношћу организације граматичких значења (свако граматичко значење организовано је на принципу једне или неколико опозиција, нпр. свршени и несвршени вид, прво и друго лице према трећем итд.).

У граматички глагола у српском језику постоје граматичке категорије које су искључиво глаголске (лице, вријеме, вид, начин, стање) и граматичке категорије које постоје и код неких других врста ријечи (род, број, падеж, аниматност). Значење лица имају и личне и присвојне замјенице, али глаголско лице је флективна, парадигматска категорија, а замјенице фактички немају категорију лица у морфолошком смислу, него личне и присвојне замјенице имају категоријална значења лица, садржана у значењу коријенске морфеме.

Категорија лица

§ 333. Глаголска категорија лица обухвата систем облика који упућују на учеснике у комуникацији, и то на говорно лице (прво лице) и на његовог саговорника (друго лице) или на лице или широко схваћени предмет или појаву који не учествују у комуникацији, нпр. 1. *чићам*, 2. *чићаш*, 3. *чића*.

Категорија лица је упућивачка категорија, јер не означава увијек исте особе, предмете или појаве, него упућује на промјенљиве носиоце одређених комуникацијских улога.

У српском језику категорија лица постоји код облика за сва три глаголска начина (индикатив, императив, потенцијал), што је већи дио укупне промјене глагола. Категорија лица не изражава се инфинитивом, као ни глаголским придјевима нити прилозима.

§ 334. Облик 3. лица једнине користи се и безлично. Безличном употребом назива се употреба глагола у 3. лицу једнине, а код облика који имају и род, у средњем роду, у реченици у којој субјект није изражен и не може бити изражен, а глагол означава неко стање природе, физичко или психичко стање, имање или немање, модалне односе и сл., нпр. *Смрква се*. Уколико је у безличној реченици исказан семантички субјекат, он је у облику датива, нпр. *Мени се сјава* 'Ја осјећам потребу да спавам'. Такве реченице називају се безличне реченице. У предикату безличних реченица је понекад безлични глагол.

§ 335. Безлични глаголи су глаголи који могу бити употријебљени само у безличним реченицама под поменутиим синтаксичким, морфолошким и значењским условима.

Безлични глаголи могу бити и повратни (нпр. *смркава̄ӣи се*) и неповратни (нпр. *свӣӣа̄ӣи*). Поред безличних реченица у којима су у предикату безлични глаголи, честе су и реченице у којима су безлично употријебљени глаголи за које безлична употреба није обавезна, уп. *Њој се с̄ӣава* (безлично), *Она жели да с̄ӣава* (лично).

§ 336. Неки непрелазни или повратни глаголи по свом основном значењу су безлични и сами за себе могу чинити реченицу, нпр. *Свӣће*; *Грми*; *Пљӯш̄ӣи* (у прошлом времену: *Свӣшало је*, *Грмјело је* итд.). Уколико добију субјекат, нарочито кад су фигуративно употребљени, они постају лични, нпр.

- (3) *Свӣће зора.*
- (4) *Иза брда су г̄рмјели топови.*
- (5) *Пљӯш̄ӣе ударци са свих страна.*

§ 337. Безлична употреба глагола постоји и у сљедећим случајевима.

(а) С неким семикопулативним глаголима, тј. онима који без допуне у предикату или у облику зависне реченице немају потпун смисао:

- (6) *Ис̄шало је сасвим добро.*
- (7) *Чини се да је све у реду.*
- (8) *Изг̄леда да смо погријешили.*

(б) С глаголом *има̄ӣи* или *нема̄ӣи* (у презенту) односно *бӣӣи* (у прошлом, будућем времену и у потенцијалу) у значењу постојања:

- (9) *Има један проблем.*
- (10) *Нема никаквих проблема.*
- (11) *Било је доста људи на шеталишту.*
- (12) *Биће великих изненађења.*

(в) У споју прилога или придјева средњег рода с глаголом *бӣӣи* и дативом, који изражава субјективно осјећање, нпр.

- (13) *Како вам је овдје? – Лије̄ио нам је.*
- (14) *Војницима је било хладно.*
- (15) *Било би вам ње̄же да сте сами.*

§ 338. Глагол *џреба̄ӣи* има два главна значења и свако од њих има неке синтаксичко-семантичке особености употребе. Постоји нецеситативно *џреба̄ӣи* са значењем потребе коју неко има за неким или за нечим, и деонтичко *џреба̄ӣи* са значењем нужности да се нешто учини.

§ 339. Нецеситативно *џреба̄ӣи* може се употријебити лично (16)–(19) или безлично (20), (21), уп.

- (16) *Треба̄ју ми лијекови.*
- (17) *Требали су ми лијекови.*
- (18) *Он ти не џреба.*
- (19) *Он ти није џребао.*
- (20) *Треба ми још воде.*
- (21) *Требало му је више новца.*

Када се употребљава лично, нецеситативно *џреба̄ӣи* се налази у неком од личних облика, који се слажу са граматичким субјектом у броју (нпр. 16), у броју и роду (17), у броју и лицу (18), или у броју, роду и лицу (19).

Када се употребљава безлично, нецеситативно *їребайїи* се налази у облику трећег лица једнине (20) и средњег рода, када треба изразити род (21).

Субјекат реченице са нецеситативним *їребайїи* може бити оно што је потребно (22), (23) или оно чему је (онај коме је) нешто потребно (24), (25), нпр.

(22) Друштву *їребају* стручњаци.

(23) Овом цвијећу *їреба* влага.

(24) Друштво *їреба* стручњаке.

(25) Ово цвијеће *їреба* влагу.

На по м е н а . – Реченице типа *Друшїїво їреба сїручњаке*, мада ниуколико нису погрешне, мање су препоручљиве од реченица типа *Друшїїву їребају сїручњааци*, којима претходне увијек могу бити замијењене, али нема разлога да се оне досљедно избјегавају или да се умјесто реченица типа *Друшїїво їреба сїручњаке* увијек употребљавају, такође исправне, реченице са изразом *биїи їоїребан* у предикату, нпр. *Друшїїву су їоїребни сїручњааци*. Употреба синонимичних конструкција у истом тексту понекад је оправдана из стилских разлога.

Када глагол *їребайїи* значи потребу семантичког субјекта реченице да изврши неку радњу, одговарајућа допуна може имати облик допунске реченице, уп. (26) и (27); (28) и (29):

(26) *Треба* ми *шейња*. (‘Имам потребу за шетњом’)

(27) *Треба* ми да прошетам.

(28) Сад нам *їреба* одмор.

(29) Сад нам *їреба* да се одморимо.

§ 340. Де он т и ч к о *їребайїи* се допуњава зависном допунском реченицом у чијем је предикату глагол са значењем нужне радње. Глагол *їребайїи* се у том случају употребљава безлично, нпр.

(30) *Треба* да им помогнем.

(31) *Треба* да му телефонираш.

(32) *Требало је* да ми то јаве.

не: (33) *Требали су* да ми то јаве.

(34) *Није їребало* да се напрежеш.

не: (35) *Ниси їребао* да се напрежеш.

Када се деонтичко *їребайїи* налази испред субјекта допунске реченице, биће увијек безлично, ма у ком лицу да је тај субјект:

(36) *Треба* да им ми помогнемо.

(37) *Требало је* само ти да говориш.

(38) *Требало би* да и дјеца нешто добију.

Ако је субјект испред деонтичког *їребайїи*, а није у трећем лицу једнине, глагол *їребайїи* може и даље бити безличан ако је у садашњем времену:

(39) Ти *їреба* да говориш о томе, а не ја.

(40) Дјеца *їреба* такође нешто да добију.

Ако је субјекат испред предиката, а *їребайїи* је у прошлом времену или потенцијалу, препоручује се да се умјесто њега употреби *имаїи* или *морайїи*:

- (41) Ти си *имао* о томе да говориш, а не ја.
(42) Дјеца би *морала* такође нешто да добију.

Ипак, није погрешно, иако је то више одлика разговорног стила, да се у таквим случајевима употреби глагол *ћребаћи* у личном облику, нпр. *Ја сам ћребао да дођем, Они су ћребали да дођу, Ми нисмо ћребали да дођемо* и сл.

У односним реченицама, поготову када када је субјекат на почетку реченице, а иза њега глагол у прошлом времену, исправна је лична употреба деонтичког *ћребаћи*, пошто се безлични глагол не би могао сложити са субјектом:

- (43) Дошли су сви они који су *ћребали* да дођу.
Не би било добро: *Дошли су сви они који је ћребало да дођу.*

§ 341. Уколико се не прецизира ко је вршилац радње, умјесто допунске реченице уз безлично *ћребаћи* може бити употријебљен инфинитив, уп.

- (44) *Треба* им помоћи.
(45) *Требало* им је помоћи.
(46) *Требало* би прихватити ову понуду.

§ 342. Инфинитив уз личне облике деонтичког *ћребаћи* осјећа се као кroatизам и у данашњем српском књижевном језику није уобичајен, нпр.

- (47) *Требамо* им помоћи.
(48) Ми им *ћребамо* помоћи.
(49) *Требаш* му се јавити.
(50) Ти си му се *ћребао* јавити.

Када деонтичко *ћребаћи* има додатно значење закључивања у форми претпоставке, употријебиће се безлично:

- (51) *Треба* да си се напавала.
(52) *Требало* би да је лијек дјеловао.

§ 343. Конструкције са предикатом у 3. л. јд., и у средњем роду (ако треба употријебити облик за род) у споју са енклитиком *се* један су од честих начина исказивања безличности у српском језику. Већина прелазних и непрелазних глагола може постати безлична уколико им се дода морфема *се*. Она служи и за грађење повратних глагола (§ 414), с тим што у овом случају иде искључиво с трећим лицем једине. Примјери:

- (53) *Видјело се* да је уморан.
(54) *Прича се* да је заљубљен.
(55) *Све се може* кад *се хоће*. (Изрека).

На помена. – Не треба употребљавати лични облик повратног глагола у предикату безличне реченице тако да се служи истовремено и за повратност и за безличност. Умјесто: *Овом алајком се без њешкоћа служи* треба рећи: *Овом алајком се без њешкоћа рукује*, ум.: *На њерону се не смије задржавати* треба рећи *Није дозвољено задржавати се на њерону* и сл.

Са именицом или замјеницом у дативу, безлично *се* показује да особа означена дативом жели, да је спремна или расположена да врши радњу означену глаголом, нпр.

- (56) Дјетету *се сјава*.
(57) *Једу* му *се* бомбоне.

(58) *Пије* јој се кафа.

(59) Нама се није *излазило*.

Употребљено с прелазним глаголом и уз навођење предмета радње, безлично *се* добија пасивну вриједност, нпр.

(60) Ова књига *се* лако *чиџа*.

(61) *Продаје се* моторни чамац.

(62) Ова блуза *се њере* у млакој води.

Као што би било и уз глагол у пасиву (§ 404), предмет радње у тим и таквим реченицама има функцију граматичког субјекта (*књиџа, чамац, блуза*).

Категорија времена

§ 344. Категорија времена обухвата систем глаголских облика који упућују на вријеме вршења радње глагола у предикату, повезујући то вријеме, непосредно или посредно, с временом говорне ситуације.

Сви глаголски временски облици имају поред свог основног значења и различита друга варијантна и преносна значења (в. § 1113–1128).

Глаголских времена има укупно седам. Проста времена су презент, аорист, имперфект и футур I (који има и облике сложеног времена). Сложена времена су перфект, плусквамперфект, футур I (који има и облике простог времена) и футур II.

Када се два или више сложених времена нижу једно за другим у реченици са истим субјектом, помоћни глагол се обично не понавља, нпр. *Бездуџни кочиџаџи их је њсовао, џрдио и ударао бичем*.

Презент

§ 345. У свом основном значењу облици презента (*џиџем, џиџеџи, џиџе...*) значе да је оно што се њима износи временски подударно са временом када се о томе говори (§ 1088), нпр. *Лијеџо и з џ л е д а џи у џџој хаџини, П о к л а њ а м џи ову књиџу, Поџџа данас не р а д и*.

Презент има просте облике које чине презентска основа (§ 311) и наставци.

Презентски наставци су двочлани, при чему први члан има значење лица, а други има значење броја (у множини – и броја и лица):

	ј е д н и н а	м н о ж и н а
1. л.	-м-∅	-м-о
2. л.	-џ-∅	-џ-е
3. л.	-∅-∅	-(ј)у-∅ или -е-∅

У 3. л. множине завршетак -ју-∅ имају глаголи типа *коџаџи* (*коџају*), а наставак -е-∅ имају глаголи са презентском основном на -и-, нпр. *звечаџи, џоворџи, живџеџи* (*звечим, ... звече; џоворим, ... џоворе; живим, ... живе*). Завршетак -у- имају глаголи типа *џисаџи* и неки други глаголи.

На помена. – Неки глаголи имају двојне облике у презенту и облицима са презентском основном, при чему се лексичко значење глагола не мијења, нпр. *клевеџаџи: клевеџем, они клевеџу, клевеџуџи, али и клевеџам, клевеџају, клеве-*

ијајући; *клизаћи* (се): *клизам*, они *клизају*, *клизајући* и *клижем*, они *клижу*, *клижући*; *обуимаћи* (несвршено према *обујмићи*): *обуимам* и *обуимљем*; *обуимајући* и *обуимљући*; *оџићи*: *одем* и *оџидем*; *одох* и *оџидох*; *оџиди*; *џослаћи*: *џошљем* (исправно је и *џошљем*); *џриџискаћи*: *џриџискам*, они *џриџискају*, *џриџискај*, *џриџискајући*; такође *џриџишћем*, они *џриџишћу*, *џриџишћи*, *џриџишћући*; *џрозрећи*: *џрозрем*, они *џрозру*, и *џрозрим*, они *џрозре*; *џрозри*, *-иће*; *џрозрео*, *џрозрела*; *џрозрей*.

§ 346. Глаголи *моћи* и *хијећи* имају, по изузетку, прво лице једнине презента на *-у*: *моџу*, односно *хоћу*.

§ 347. У 3. лицу множине важна су слједећа правила:

– Ако се 1. лице једнине завршава на *-им*, наставак 3. л. мн. је *-е* и додаје се на окрњену презентску основу (без завршног *-и*), нпр. *видим* – *виде*, *држим* – *држе*, *носим* – *носе*.

– Ако се 1. лице једнине завршава на *-ем*, наставак 3. л. мн. је *-у* и додаје се на окрњену презентску основу (без завршног *-е*), нпр. *кажем* – *кажу*, *џаднем* – *џадну*, *џијем* – *џију*, *куџујем* – *куџују*, *џросијем* – *џросију*; изузетак су глаголи наведени у слједећем правилу.

– Ако се 1. лице једнине завршава на *-ам*, наставак 3. л. мн. је *-ју*, нпр. *дам* – *дају*, *чијам* – *чијају*, *сијавам* – *сијају*. Исти је наставак и код глагола *смјећи* (*смију*), *умјећи* (*умију*), *разумјећи* (*разумију*), *усијећи* (*усију*), *досијећи* (*досију*), *џрисијећи* (*џрисију*) и *снабдјећи* (*снабдију*).

Уп. примјере презента с различитим наставцима у 3. лицу множине:

<i>види-м</i>	<i>види-мо</i>	<i>каже-м</i>	<i>каже-мо</i>	<i>џјева-м</i>	<i>џјева-мо</i>
<i>види-ш</i>	<i>види-ше</i>	<i>каже-ш</i>	<i>каж-еће</i>	<i>џјева-ш</i>	<i>џјева-ше</i>
<i>види</i>	<i>вид-е</i>	<i>каже</i>	<i>каж-у</i>	<i>џјева</i>	<i>џјева-ју</i>

§ 348. Основа трећег лица множине разликује се од основе осталих лица само у глаголима на *-ћи*, *-чем* (§ 418 VII/3), нпр. *џећи* – *џечем*, *сјећи* – *сијечем*, *џећи* – *џечем*, *џући* – *џучем*, *вући* – *вучем*, *обући* – *обучем*, где 3. л. мн. има основу на *-к*, нпр. *џеку*, *сијеку*, *џеку*, *џуку*, *вуку*, *обуку*.

Ова разлика, изазвана гласовном промјеном *к > ч*, важи испред наставка *-ем*, *-еш* и осталих, али не испред *-у*. Аналогна разлика јавља се и у два данас ријетка глагола, *сирићи* – *сирижем* (3. лице множине *сириџу*) и *врћи* – *вршем* (3. лице множине *врху*), као и њихових изведеница, нпр. *осирићи*, *оврћи* (*осирижем*, *овршем*).

Перфекат

§ 349. Перфекат се употребљава чешће од других прошлих времена, нарочито у научном, административном и медијском стилу, и најчешће може бити употријебљен умјесто других временских облика.

У свом основном значењу облици перфекта (*џисао сам*, *џисао си*, *џисао је...*) значе да је оно што се њима износи претходило времену када се о томе говори, нпр. *Срели су се џрије неколико дана*, в. § 1105.

§ 350. Перфекат је сложени облик који чине: радни придјев + презентски облици суплетивне основе помоћног глагола *бићи*. Употреба помоћног глагола испред или иза радног придјева зависи од синтаксичких услова: мјесто енклитика *сам*, *си* итд. према радном придјеву зависи од

тога да ли претходи нека друга ријеч, нпр. *Видио сам*, али *Ја сам видио*, *Одмах сам видио*.

Напомена. – Понекад се замјеница *сам* и енклитички глаголски облик *сам* употребљавају у истој реченици, нпр. *А сâм сам себи дру̑у ду̑у дао* (М. Ракић). У таквим случајевима разлика између замјеничког *сâм* и глаголског *сам* може се у писању истаћи знаком за дугосилазни нагласак на самогласнику *а* у замјеничком *сâм* (глаголско *сам* је као енклитика увијек ненаглашено). Уп. § 237.

Зависно од рода субјекта, у другом и трећем лицу перфекта постоје по три облика, а у првом по два (пошто нико не говори о себи у средњем роду), нпр.

једнина	множина
<i>радио / радила сам</i>	<i>радили / радиле смо</i>
<i>радио / радила / радило си</i>	<i>радили / радиле / радила сѝе</i>
<i>радио / радила/ радило је</i>	<i>радили / радиле / радила су</i>

Пошто су облици помоћног глагола енклитике, они долазе и с п р е д радног придјева ако претходи субјект или неки други реченични члан: *Ја сам радио*, *Мно̑о смо радили*, *За слободу се борио*, *а не за власѝ* и сл.

§ 351. У саставу перфекта обично се употребљавају краћи облици глагола *би̑и*, нпр. *Знао си*, али се у комуникативно наглашеној (рема-тизованој) улози употребљавају пуни облици, нпр. *Јеси знао*, *али ниси хѝио да им кажеш*.

Помоћни глагол *би̑и* у саставу перфекта има сљедеће облике:

јд.	1. <i>(је)сам</i> ,	2. <i>(је)си</i> ,	3. <i>(је)сѝе</i>
мн.	1. <i>(је)смо</i> ,	2. <i>(је)сѝе</i> ,	3. <i>(је)су</i>

У трећем лицу једнине повратних глагола помоћни глагол *је* готово се увијек изоставља, јер се стапа с претходном замјеницом *се*: *Он се родио 1959. године*.

Напомена. – Реченице типа *Он се родио 1959. године* данас су много обичније него *Он се је родио 1959. године*.

§ 352. Упитни облик перфекта се гради са дужим (наглашеним) облицима презента од *би̑и* (*јесам*, *јеси*, *јесѝе*, *јесмо*, *јесѝе*, *јесу*) и упитном рјечцом *ли*, нпр.

(63) *Јесам ли добро записао?*

(64) *Јесѝе ли записале ово?*

или помоћу конструкције *да ли*, нпр.

(65) *Да ли сам добро записао?*

(66) *Да ли сте записале ово?*

§ 353. Одрични облик се гради помоћу негираног презента глагола *би̑и* (*нисам*, *ниси*, *није*, *нисмо*, *нисѝе*, *нису*), дакле *нисам заѝисао*, *ниси заѝисао* итд.

§ 354. Кр њ и п е р ф е к а т је облик перфекта у којем нема помоћног глагола, то јест облик перфекта који је сведен на сам радни придјев, нпр. *Сѝи̑ло ѝрољеће!*, са изузетком случајева гдје је помоћни глагол изостављен да се не би понављао у низу од више перфеката (нпр. *Он је*

доџао, ѿо̀зледао и оѿишцао), и случајева када се глагол је стопио с повратном замјеницом *се* која претходи (нпр. *Она се лијејо оѿоравила*). Крњи перфекат се у књижевности употребљава ради живљег приповиједања, посебно у бајкама, које почињу формулама као што су *Био једном један цар...* У данашњем говору крњи перфекат служи да се истакне актуелност прошлог догађаја, нпр. *Јеси ли чуо? Пукла цијев на ѿрећем сѿрајѿу!* Отуда се крњи перфекат редовно користи и у новинским насловима, нпр. *Пала влада, Почело свјејско ѿрвенсѿво у фудбалу*.

Иако се појављује само у облику радног придјева, крњи перфекат је заправо сложен глаголски облик, у којем изостављање помоћног глагола има обавезну експресивностилску функцију, нпр.

(67) *Дошла је сѿруја*. (Неутрално, обичан перфекат)

(68) *Дошла Ѧ сѿруја!* (Експресивно, крњи перфекат)

Тамо гдје нема такве експресивности, обично је ријеч само о елипси, изостављању помоћног глагола ради сажетијег изражавања, као у напоменама уз књиге, чланке и сл., када се пише *Превео Х. Х., За ѿѿѿамѿу ѿрпредио У. У.* и слично, што је начин да се избјегне употреба пасива и ради што сажетијег обликовања саопштења.

Аорист

§ 355. У свом основном значењу облици аориста (*наѿисах, наѿиса, наѿиса...*) значе да се оно што се њима износи десило непосредно прије времена говора о томе и користе се за приповједачку стилизацију исказа, одн. као наративно вријеме у књижевности (нпр. *Писар на ѿи са како му је било речено*) или у афективној функцији (нпр. *Рекох ја ѿеби! Шѿѿа уради човјече! Оде воз!*), а може бити и одлика личног стила, в. § 1099. То основно значење се у контексту често варира или неутрализује. Пошто је оно што непосредно претходи говору често лично доживљено, аористом се и неки догађаји из даље прошлости могу представљати као доживљени иако то нису, нпр. *Ви јурнусѿе ѿада у облаку ѿраха*. – М. Ракић.

Облике аориста као простог и личног времена чини инфинитивна основа + аористни наставци, који поред временског значења имају и значења лица и броја, нпр.

	ј е д н и н а	м н о ж и н а
1. л.	<i>ѿрочѿѿа-х</i>	<i>ѿрочѿѿа-смо</i>
2. л.	<i>ѿрочѿѿа-Ѧ</i>	<i>ѿрочѿѿа-сѿе</i>
3. л.	<i>ѿрочѿѿа-Ѧ</i>	<i>ѿрочѿѿа-ѿе</i>

Аорист се гради од свршених, а врло ријетко од несвршених глагола. Има двије врсте личних наставака. Први се употребљавају за глаголе на *-ѿѿи* и гласе:

-х	-смо
-Ѧ	-сѿе
-Ѧ	-ѿе

Додају се непосредно на инфинитивну основу (ону која се добија кад се од инфинитива одбаци наставак *-ѿѿи*):

(видети)		(казати)		(чути)	
<i>видје-х</i>	<i>видје-смо</i>	<i>каза-х</i>	<i>каза-смо</i>	<i>чу-х</i>	<i>чу-смо</i>
<i>видје</i>	<i>видје-сѿе</i>	<i>каза</i>	<i>каза-сѿе</i>	<i>чу</i>	<i>чу-сѿе</i>
<i>видје</i>	<i>видје-ше</i>	<i>каза</i>	<i>каза-ше</i>	<i>чу</i>	<i>чу-ше</i>

§ 356. Код глагола са инфинитивном основом на сугласник наставци су:

<i>-ох</i>	<i>-осмо</i>
<i>-е</i>	<i>-осѿе</i>
<i>-е</i>	<i>-оше</i>

Код глагола на *-сѿи* или *-ћи* основа аориста је подударна са основом у 3. лицу множине презента, нпр. *ѿојесѿи*: *ѿојед-у*, *исѿећи*: *исѿек-у*, са изузетком глагола чија се основа у презенту завршава на *н* послјије сугласника (као *ѿасѿи*: *ѿад-ну*, *сресѿи*: *срей-ну*, *ѿодићи*: *ѿодиѿ-ну*, *ѿући*: *ѿук-ну*), а који у аористу то *н* немају.

Примјери:

<i>ѿојесѿи</i>		<i>сресѿи</i>	
<i>ѿојед-ох</i>	<i>ѿојед-осмо</i>	<i>срей-ох</i>	<i>срей-осмо</i>
<i>ѿојед-е</i>	<i>ѿојед-осѿе</i>	<i>срей-е</i>	<i>срей-осѿе</i>
<i>ѿојед-е</i>	<i>ѿојед-оше</i>	<i>срей-е</i>	<i>срей-оше</i>

Испред наставка *-е* долази до палатализације $k > c$, $\bar{e} > \bar{ж}$:

<i>ѿући</i>		<i>ѿодићи</i>	
<i>ѿук-ох</i>	<i>ѿук-осмо</i>	<i>ѿодиѿ-ох</i>	<i>ѿодиѿ-осмо</i>
<i>ѿуч-е</i>	<i>ѿуч-осѿе</i>	<i>ѿодиѿ-е</i>	<i>ѿодиѿ-осѿе</i>
<i>ѿуч-е</i>	<i>ѿуч-оше</i>	<i>ѿодиѿ-е</i>	<i>ѿодиѿ-оше</i>

Имперфекат

§ 357. У свом основном значењу облици имперфекта (*ѿисах*, *чиѿаше*, *сѿаваше*...) значе да се оно што се њима износи дешавало прије времена говора о томе, обично упоредо с неком другом радњом, и користе се за приповједачку стилизацију исказа (§ 1102), нпр. *Сву ноћ ѿадаше киѿца, а он сјећаше уз свијећу*. Имперфекат се данас јавља готово искључиво у језику лијепе књижевности па и тамо ријетко.

§ 358. Облике имперфекта чини инфинитивна основа + имперфекатски наставци, који поред временског значења имају и значења лица и броја.

јд.: 1. *чиѿа-х*, 2. *чиѿа-ше*, 3. *чиѿа-ше*; мн.: 1. *чиѿа-смо*, 2. *чиѿа-сѿе*, 3. *чиѿа-ху*.

Наставци за имперфекат су:

јд.: 1. <i>-ах</i> ,	2. <i>-аше</i> ,	3. <i>-аше</i> ;	мн.: 1. <i>-асмо</i> ,	2. <i>-асѿе</i> ,	3. <i>-аху</i> ;
јд.: 1. <i>-јах</i> ,	2. <i>-јаше</i> ,	3. <i>-јаше</i> ;	мн.: 1. <i>-јасмо</i> ,	2. <i>-јасѿе</i> ,	3. <i>-јаху</i> ;
јд.: 1. <i>-ијах</i> ,	2. <i>-ијаше</i> ,	3. <i>-ијаше</i> ;	мн.: 1. <i>-ијасмо</i> ,	2. <i>-ијасѿе</i> ,	3. <i>-ијаху</i> .

Наставке *-х*, *-ше*, *-ше*; *-смо*, *-сѿе*, *-ху* имају у имперфекту несвршени глаголи са инфинитивном основом на *-а*, (које пред наставком за имперфекат постаје дуго: *-а̄*) као *ѿиса-ѿи*, *ѿјева-ѿи*, *сања-ѿи*, нпр.

јд.: 1. *ѿис-ах*, 2. *ѿис-аше*, 3. *ѿис-аше* мн.: 1. *ѿис-асмо*, 2. *ѿис-асѿе*, 3. *ѿис-аху*

Наставке *-jāx*, *-jāше*, *-jāше*; *-jāсмо*, *-jāсїе*, *-jāху* имају у имперфекту они глаголи чија се инфинитивна основа завршава на *-и*, *-е*, или *-у*, као *сједјеїи*, *ѣрадиїи*, *їѡнуїи* и сл., при чему се завршни самогласник инфинитивне основе изоставља, а сугласник испред њега се јотује (§ 58), нпр.

јд.: 1. *сјеђ-ах*, 2. *сјеђ-аше*, 3. *сјеђ-аше*; мн.: 1. *сјеђ-асмо*, 2. *сјеђ-асїе*, 3. *сјеђ-аху*
јд.: 1. *љубљ-ах*, 2. *љубљ-аше*, 3. *љубљ-аше*; мн.: 1. *љубљ-асмо*, 2. *љубљ-асїе*, 3. *љубљ-аху*
јд.: 1. *їѡњ-ах*, 2. *їѡњ-аше*, 3. *їѡњ-аше*; мн.: 1. *їѡњ-асмо*, 2. *їѡњ-асїе*, 3. *їѡњ-аху*

Наставке *-ијāх*, *-ијāше*, *-ијāше*; *-ијāсмо*, *-ијāсїе*, *-ијāху* имају у имперфекту они глаголи чија се инфинитивна основа завршава на сугласник, као *красїи*, *їлестїи*, *сїѣрићи* и сл., при чему код глагола са инфинитивном основом на *к*, *ѣ* или *х* долази до сибиларизације (§ 56), нпр.

јд.: 1. *їлейї-ијах*, 2. *їлейї-ијаше*, 3. *їлейї-ијаше*;

мн.: 1. *їлейї-ијасмо*, 2. *їлейї-ијасїе*, 3. *їлейї-ијаху*

јд.: 1. *їец-ијах*, 2. *їец-ијаше*, 3. *їец-ијаше*;

мн.: 1. *їец-ијасмо*, 2. *їец-ијасїе*, 3. *їец-ијаху*.

Помоћни глагол *хїѣјейи* има сљедеће облике имперфекта:

јд.: 1. *хоћ-ах*, 2. *хоћ-аше*, 3. *хоћ-аше*; мн.: 1. *хоћ-асмо*, 2. *хоћ-асїе*, 3. *хоћ-аху*.

Помоћни глагол *биїи* има сљедеће облике имперфекта:

ијекавски облици

јд.: 1. *биј-ах*, 2. *биј-аше*, 3. *биј-аше*; мн.: 1. *биј-асмо*, 2. *биј-асїе*, 3. *биј-аху*.

Или:

јд.: 1. *бје-х*, 2. *бје-ше*, 3. *бје-ше*; мн.: 1. *бје-смо*, 2. *бје-сїе*, 3. *бје-ху*.

екавски облици

јд.: 1. *беј-ах*, 2. *беј-аше*, 3. *беј-аше*; мн.: 1. *беј-асмо*, 2. *беј-асїе*, 3. *беј-аху*.

Или:

јд.: 1. *бе-х*, 2. *бе-ше*, 3. *бе-ше*; мн.: 1. *бе-смо*, 2. *бе-сїе*, 3. *бе-ху*.

Плусквамперфекат

§ 359. У свом основном значењу облици плусквамперфекта (*био сам їисао*, *био си їисао*, *био је їисао*...) саопштавају да се оно што се њима износи дешавало или десило прије неке друге радње у прошлости (§ 1131), а користе се и за приповједачку стилизацију исказа, нпр.

(69) Када је мајка стигла, дјеца су била засїала.

(70) Већ је био осїарио (*бијаше осїарио*) и очи га нису служиле као раније.

§ 360. Плусквамперфекат је сложени облик који чине облици перфекта или имперфекта глагола *биїи* + радни придјев, нпр. *Били смо чекали све до їоласка воза*, или *Бијасмо чекали...*, или *Бјесмо чекали...* Глагол *биїи* у саставу плусквамперфекта има, дакле, сљедеће тројне облике:

једнина

множина

1. л. био /била сам // бијах // бјех	били/-е смо // бијасмо // бјесмо
2. л. био/била си // бија ^{ше} // бјеш ^е	били/-е с ^{ти} е // бијас ^{ти} е // бјес ^{ти} е
3. л. био/-ла/-ло је // бија ^{ше} // бјеш ^е	били/-е/-а су // бијаху // бјеху

Употреба облика за средњи род у 1. и 2. лицу практично се не среће.

§ 361. У зависним реченицама плусквамперфекат се обично замјењује перфектом, нпр. *Они су се о свему (били) договорили иприје него што је он дошао*. Таква замјена ипак није увијек могућа без промјене значења реченице, уп.

(71) Када је она дошла, он је *отишао*. (Значи истовременост или непосредну сукцесивност његовог одласка њеном доласку)

(72) Када је она дошла, он је био *отишао*. ('Отишао је прије него што је она дошла')

Футур I

§ 362. У свом основном значењу облици футура I (*иисаћу, иисаћеш, иисаће...*) значе да ће се оно што се њима износи десити или дешавати у времену које слиједи за временом говора (§ 1110), нпр. *Одговорићу ти одмах, Враћ иће се за који дан*.

§ 363. Футур први има и просте и сложене облике. У простим облицима футура I двије глаголске коријенске морфеме налазе се у истом сложеном граматичком облику у којем краћи облици другог глагола (помоћног глагола *хијејџи*) носе граматичко значење будућег времена, нпр. *разумје-ћу*. Краћи облици помоћног глагола *хијејџи* у саставу једночланог футура I јесу сљедећи:

	једнина	множина
1. л.	-ћу	-ћемо
2. л.	-ћеш	-ћеће
3. л.	-ће	-ће

§ 364. Сложени футур први чине облик инфинитива и горе наведени облици помоћног глагола *хијејџи*, чија употреба испред инфинитива или иза њега зависи од синтаксичких или стилско-експресивних услова, нпр. *ја ћу кренути / кренућу* (наглашеност или ненаглашеност првог лица). Међу њима су најважнија два услова: да енклитичким облицима помоћног глагола *ћу, ћеш, ће, ћемо, ћеће, ће* не може почети реченица; и да ти енклитички облици морају раздвајати личну замјеницу и основни глаголски дио двочланог футурског облика, због чега је правилно *ја ћу радићу*, а не **Ја радићу* и сл. Ако облику футура I претходи субјект или нека друга ријеч, енклитика се налази испред инфинитива и пише се одвојено, нпр. *Ја ћу видјети, Ми ћемо видјети, Одмах ћеш видјети, Он (она, оно, Пејар...), они (оне, она, другови...) ће видјети*.

У футуру I су облици за треће лице једине и треће лице множине увијек једнаки међу собом.

Напомена. – У облицима сложеног футура I употреба споја *да* + презент умјесто инфинитива својствена је разговорном стилу и усменој незваничној комуникацији, нпр. *Он ће да ише*, али се у другим приликама препоручује

сложени футур са обликом инфинитива и граматичког елемента *ћу, ћеш, ће...* итд. (нпр. *Он ће њисаџи*).

У низу од два или више футура са истим субјектом помоћни глагол се не мора понављати, нпр. *Једно̄ дана он ће завршиџи студије, оже-ниџи се и њошражиџи друџи сиан*.

Ако облику футура I не претходи нека ријеч, енклитика долази иза инфинитива и спаја се с њим, при чему отпада инфинитивни наставак *-џи*, тако да футур губи особине сложеног времена, нпр.

видјећу	видјећемо
видјећеш	видјећете
видјеће	видјеће

§ 365. Код глагола на *-сиџи*, с испред *ћ* прелази у *џ* усљед једначења по мјесту изговора. Тако од *расџи* имамо *рашћу*, од *џресџи* – *џрешћу*, *џревесџи* – *џревешћу* итд.

§ 366. Глаголи са инфинитивом на *-ћи* не срastaју, него се и у том по-ложају пишу у двије ријечи:

доћи ћу	доћи ћемо
доћи ћеш	доћи ћете
доћи ће	доћи ће

§ 367. Упитни облик футура гради се с пуним (наглашеним) облици-ма презента од *хијеџи* и упитном рјечцом *ли*, нпр. *Хоћу ли их видјеџи?*, *Хоћеџ ли их видјеџи?* итд. или са изразом *да ли* испред ненаглашених облика, нпр. *Да ли ћу их видјеџи?*, *Да ли ћеџ их видјеџи?* итд.

§ 368. Када се значење глагола у футуру I негира, то се чини сложе-ним обликом, који чине облик инфинитива глагола који се негира и обли-ци *нећу, нећеш, неће; нећемо, нећеџе, неће*, нпр. *Неће доћи*. В. и § 427.

Футур II

§ 369. Футур други је сложени облик који чине помоћни глагол *биџи* са презентским наставцима а футурским значењем + облици радног при-дјева, нпр. *Када џа буд е џ вид о, све ће џи биџи јасно*. Потпарадигма помоћног глагола *биџи* у саставу футура II изгледа овако:

	једнина	множина
1. л.	<i>будем</i>	<i>будемо</i>
2. л.	<i>будеш</i>	<i>будеџе</i>
3. л.	<i>буде</i>	<i>буду</i>

Примјер промјене футура II изгледа овако:

	једнина	множина
1. л.	<i>будем видио / видјела</i>	<i>будемо видјели / видјеле</i>
2. л.	<i>будеш видио / видјела / видјело</i>	<i>будеџе видјели / видјеле / видјела</i>
3. л.	<i>буде видио / видјела / видјело</i>	<i>буду видјели / видјеле / видјела</i>

§ 370. Радња означена футуром другим представља се као радња која није реална, и по томе је футур II близак систему значења глаголских

начина, посебно значењима потенцијала. Футур II је једино глаголско вријеме које се употребљава само у зависним реченицама, и то погодбеним, временским и односним, нпр.

(73) Ако *буде* *положио* испит, отпутоваће на море.

(74) Кад се *буде* *срео* с њима, пренеси им наше поздраве.

(75) Ко *буде* *научио* да клечи, научиће и да пузи. (М. Жуборски)

Футур II несвршених глагола по правилу изражава будућу радњу истовремену с другом будућом радњом (§ 1136), нпр.

(76) Спремићу стан док ти *буде* *сјавао*.

(77) Ако не *буду* *слушали*, неће ништа научити.

(78) Кад *буде* *разговарао* с њом, реци јој шта смо се договорили.

Футур II свршених глагола означава будућу радњу прије друге будуће радње, нпр.

(79) Узми оно што *буде* *нашао*.

(80) Ако *будемо* *сазнали* нешто, одмах ћемо вам јавити.

(81) Пошто *буде* *добило* одговор, сам ћеш донијети одлуку.

Футуром II се понекад означавају радње које ће се десити послије неке друге радње, нпр.

(82) Нећемо му вјеровати све док не *буде* *испунио* обећање.

(83) Не може доћи док не *буде* *добило* плату.

(84) Прије него што *будем* *пошла*, јавићу вам се.

Од глагола *бићи* углавном се употребљава само свршени презент *будем*, мада он може да гради и футур II са *бићи* као помоћним глаголом (*будем био...*), нпр.

(85) Ако *буде* (*био*) здрав, доћи ће.

(86) Ако *будем* (*био*) тамо, писаћу вам.

(87) Кад *буде* (*била*) позвана, одазваће се.

У погодбеним реченицама, везник *ако* може се замијенити рјечцом *ли* која се ставља између помоћног и главног глагола футура II, нпр. *не буду ли слушали* = *ако не буду слушали*; *будемо ли сазнали нешто* = *ако будемо сазнали нешто*. У таквим реченицама рјечца *ли* може доћи и послије презент свршених глагола, нпр.

(88) Сазнамо ли нешто, јавићемо. = Ако сазнамо нешто, јавићемо.

Категорија вида

§ 371. Категорију вида имају сви глаголи у српском језику. Глаголски вид обухвата

1) несвршени вид, нпр. *чинићи*

2) свршени вид, нпр. *учинићи*

§ 372. Глаголи несвршеног вида (имперфективни глаголи) немају обавезно значење границе у остваривању неке радње, нпр. *лежашћи*, *гледашћи*, *дисашћи*. Неки од њих имају значење усмјерености ка достизању извјесне границе (нпр. *градишћи*, *лијечишћи*, *ићи*), али не и значење њеног достизања.

У несвршене глаголе спадају и глаголи са значењем учесталости радње, нпр. *куцкайѝи*, *луѝкайѝи*, *дошайѝаваѝи* и сл. Готово сви несвршени глаголи могу се у одговарајућем контексту употребити као учестали, ако исказују радњу која се понавља више пута, нпр. у реченици (89) глагол *ѝисайѝи* нема итеративно значење, а у (90) га има. Уп.

(89) *Ученици ѝишу задаѝак.*

(90) *Писаћу ѝи свакоѝ дана.*

У мањем броју случајева постоје глаголи који имају само итеративно значење. Такви су нпр. *ручавайѝи* и *вечераваѝи* наспрам двовидских *ручайѝи* и *вечераѝи*, или *виђайѝи* наспрам свршеног и несвршеног *видјеѝи*.

И глаголи свршеног и глаголи несвршеног вида у реченици добијају разноврсна ужа контекстуално условљена значења.

Значења које се изражавају глаголским облицима свршеног или несвршеног вида у реченици се изражавају и другим средствима – лексичким и синтаксичким. На примјер, ако је у реченици употријебљен адвербијал *сваке субоѝе*, као у примјеру *Он је сваке субоѝе ишао на ѝецање*, у таквој реченици мора бити употријебљен предикат у којем је глагол несвршеног вида, а ако је у реченици у адвербијалу употријебљен прилог *изненада*, у предикату такве реченице треба да буде глагол свршеног вида, нпр. *Он се изненада ѝробудио* (али не *Он је изненада *сѝавао*) и сл.

§ 373. Категорији глаголског вида је поред граматичке категорије времена најближа лексичко-граматичка категорија **акционалности**, у оквиру које се префиксалним и суфиксалним средствима изражава начин на који говорно лице представља глаголску радњу. Основни типови акционалности су: 1. темпорално-фазни, који обухвата више подтипова: инхоативни, с почетним значењем (нпр. *заѝграѝи*); ингресивни, са значењем извјесног трајања (нпр. *заѝграѝи се*); финитивни, са завршним значењем (нпр. *оѝѝеваѝи*); комплетивни, са допунским значењем (нпр. *доѝисайѝи*); делимитативни, са значењем ограниченог трајања (нпр. *ѝоиѝраѝи*); пердуративни, са значењем дужег трајања (нпр. *ѝресѝојаѝи*) и др.; 2. квантитативни, чији су подтипови: семелфактивни или тренутни (нпр. *куцнуѝи*); атенуативни, са значењем почетка краткотрајне радње (нпр. *ѝрелеѝи*); итеративни, са значењем учесталости (нпр. *ѝребаѝивайѝи*); итеративно-деминутивни (нпр. *куцкаѝи*); итеративно-реципрочни (нпр. *дошайѝаваѝи се*) и др.; 3. резултативни, у оквиру кога постоје подтипови: кумулативни, са значењем остваривања веће количине или интензитета нечега (нпр. *накуѝѝи*); сативни, са значењем чињења до крајње границе (нпр. *наѝаваѝи се*); дистрибутивни, са значењем остваривања радње на разним мјестима (нпр. *ѝоразбаѝаѝи*) и др.

§ 374. По самој својој природи, свршени глагол не може се употребити у садашњем времену у независној реченици, јер радња коју исказујемо презентом јесте радња која је у току, што захтијева несвршени глагол. Тако кажемо *Чиѝам књиѝу*, али није могуће **Прочѝам књиѝу*. Свршени презент се може употријебити у зависној реченици, нпр. *Они ѝраже да ѝрочѝам књиѝу* или *Ако ѝрочѝам књиѝу, јавићу вам*, јер се ту заправо односи на будућност (релативни презент).

Међутим, и у независној реченици употребиће се свршени презент кад означава уобичајену, редовно понављану радњу, нпр. *Он сваког дана дође, њога леда робу, али ништа не куји*.

На помена. – Ни уз рјечцу *можда* свршени презент не може се употријебити у независној реченици. Отуда су погрешне све конструкције као *Можда нешто наћеш, Можда овог љућа усџију*. Умјесто презента ту се за будућу радњу мора употријебити будуће вријеме, тј. *Можда ћеш нешто наћи, Можда ће овог љућа усџији*.

§ 375. У глаголском облику нема јасно препознатљивих формалних обиљежја по којима би се могло увијек тачно одредити који је глагол свршен а који несвршен. На примјер, парови глагола *кренути* и *венути*, *рећи* и *ићи*, *сјести* и *илести*, *казати* и *базати* и др. обликом се готово потпуно подударају, али је у сваком наведеном пару први глагол свршен а други несвршен. Утврђивање глаголског вида по правилу се може са доста поузданости спровести помоћу парафразе. Ако се у саставу парафразе налазе изрази *обављати*, *вршити*, *бити у стању*..., *налазити се у стању*..., глагол је несвршен, нпр. *надзирајући* ‘обављати надзор’, *контролисати* ‘вршити контролу’, *спавајући* ‘бити у стању спавања’ и сл. Ако се у саставу парафразе налазе изрази који значе почетак, завршетак или извршење, глагол је свршен, нпр. *зајјевајући* ‘почети пјевање’, *довући* ‘завршити довлачење’, *ударити* ‘задати ударац’. На тај начин средство за утврђивање значења несвршеног или свршеног вида јесте ограничени скуп значењски елементарних глагола чије се значење невршености или свршености узима као неспорно.

§ 376. Глаголски вид се изражава:

1) суфиксима (-а-, -ава-, -ива-), уп. *бацајући* – *бацајући*, *угрозујући* – *угрожавајући*, *пошљивајући* – *пошљивајући*;

2) префиксима, нпр. *на-ицајући*, *са-чинијући*, *у-красијући*;

3) промјеном основе (тј. суплетивно), нпр. *рећи* – *говоријући*;

4) промјеном акцента, нпр. *идољедати* (свршени вид) – *идољедати* (несвршени вид);

5) описно (тј. аналитички): употребом фазних глагола (*иочејући*, *ошљочејући*, *зајочејући*, *сјајући*, *настајући*, *престјајући*...), нпр. *иочејући* *зидајући*, *престјајући* *долазијући*.

§ 377. Видски пар у ужем смислу чине два облика истог глагола који се на семантичком плану разликују само по видском значењу, а формално само по суфиксу у свом саставу. Суфиксација је најрегуларнији начин изражавања вида. Видским паровима у најуже смислу припадају, дакле, парови као *обрадујући* – *обрађивајући*, *поклонијући* – *поклањајући*, *преписујући* – *преписивајући*.

Видски пар у ширем смислу чине, поред претходно наведеног, и свака два глагола (тј. два облика двију различитих ријечи) који се семантички разликују само по видском значењу, а формално само по префиксу који ту видску разлику изражава, нпр. *чинијући* – *учинијући*.

Према томе, једни глаголи имају вид као парадигматску категорију (промјена вида у оквирима исте ријечи), а други глаголи имају вид као

класификациону категорију (имају видско значење, али немају видски парњак, или за видски парњак имају неку префиксално друкчију ријеч са истим коријеном).

§ 378. Сви глаголи у српском језику имају вид, али нема сваки глагол свој видски парњак. Глаголи који немају видски парњак, а имају значење вида, јесу једновидски глаголи. Већина једновидских глагола је увијек несвршеног значења (*imperfectiva tantum*), нпр. *важиӣи*, *изгледаиӣи*, *имаиӣи*, *мораиӣи*, *јосӣојаиӣи*, *смјееӣи*, *сӣановаиӣи*, *уживаиӣи*, *уӣицаиӣи*, *цӣирчаиӣи*, а мањи број једновидских глагола је увијек свршеног значења (*perfectiva tantum*), нпр. *з̄громиӣи*, *обневид(ј)ееӣи*, *ӣреминуӣи*, *ӣчееӣи*.

§ 379. Посебну групу чине глаголи који се традиционално називају двовидски глаголи. Док за велику већину осталих глагола у српском разликујемо свршени вид (нпр. *Чим̄ ља ӣримијееӣицӣи*, *ӣозовӣ ља*) од несвршеног (*Примјееӣујеш лӣ ља?*), двовидски глаголи имају исти облик за оба вида. Глагол *видјееӣи*, на примјер, несвршен је у *Пред собом̄ је видио бескрајну равницу* ('Гледао је бескрајну равницу'), а свршен у *Обрадовао се кад ме је видио* ('обрадовао се кад ме је угледао'), без разлике у облику. Такви су и глаголи *чуӣи*, *разумјееӣи*, *ручаиӣи*, *вечераӣи* и други, а нарочито већина глагола страног поријекла са суфиксима *-ова-ӣи*, *-ира-ӣи* или *-иса-ӣи*, нпр. *ојерисаӣи*, *ор̄ганизоваӣи*, *формираӣи*.

Двовидски глаголи имају облике и једног и другог вида (нпр. имају оба глаголска прилога, уп. *ручајући* и *ручавицӣи*), а видско значење несвршеног или свршеног вида добијају у реченици или у ширем контексту (уп. *Авион уӣраво аӣерира* и *Кад авион аӣерира*, *ӣуӣницӣи ће изаћи*).

Ако немају ослонац у морфолошком облику, у структури реченице или у ширем контексту, реченице са двовидским глаголом у предикату су двосмислене, нпр. *Када руча*, *гледа телевизију* може значити 1. 'Док руча, гледа телевизију' или 2. 'Пошто руча, гледа телевизију'.

Глагол *казаӣи* је двовидски само у презенту, нпр. несвршен у *Сви ӣо кажу* ('Сви то говоре'), свршен у *Чекам да ми кажу цӣта се десило*. У прошлом времену (*казао сам*) и у будућем (*казаћу*) он је свршен, јер означава тренутни исказ.

Пошто су глаголи страног поријекла са завршетком на *-оваӣи* (*-еваӣи*), *-ираӣи* и *-исаӣи* често двовидски, наспрам *ӣорећи* и *ӣорицаӣи* имамо само *деманӣоваӣи*. Каже се једнако овдје *ћу ӣаркираӣи* и увијек *ћу овдје ӣаркираӣи*, за разлику од: овдје *ћу осӣавӣи кола*, али увијек *ћу овдје осӣављаӣи кола*. *Консӣруисао је авион* може значити приближно што и *Градио је авион*, или *Саградио је авион*.

Ако се несвршеном глаголу дода префикс, он некад мијења његово значење а некад га не мијења, али по правилу претвара несвршени глагол у свршени, као у *масираӣи* – *измасираӣи*, *миловаӣи* – *ӣомиловаӣи*, *ӣравӣи* – *наӣравӣи*, *чинӣи* – *учинӣи*. Најчешће је то префикс *из-*, нпр. каже се *исфинансираӣи* (пројекат), што је одлика административног и разговорног изражавања, мада би *финансираӣи* (пројекат) имало исто значење.

Двовидским глаголима префикс би био нужан само за промјену значења (нпр. *ујаркирајџи*, *исјаркирајџи*), али се ипак каже *замаскирајџи*, *исфабриковајџи*, *џирокоменџарисајџи*, иако би и *маскирајџи*, *фабриковајџи*, *коменџарисајџи*, као свршени глаголи без префикса, значили мање-више исто. *Загаранџиован добиџајџак* не разликује се од *гаранџиованоџ добиџајџка*, ни *издресуран џас* од *дресураноџ џса*. Обично се двовидским глаголима префикси додају ради значењског или стилског нијансирања.

Напомена 1. – Умјесто несвршеног глагола *нервирајџи* (према којем имамо свршени *изнервирајџи*) улази у обичај *ириџирајџи*, али се не препоручује *изириџирајџи*, као ни *изинџеџрисајџи*.

Напомена 2. – Глагол *џроузроковајџи* је префиксални двовидски глагол, или свршен (нпр. *Пожар је џроузроковала варниџа*), или несвршен (нпр. *Сџрес џроузрокује мноџа обољења*), што се не уклапа у систем иако је у нормативном погледу исправно, па се у истом значењу употребљава и беспрефиксални двовидски глагол *узроковајџи*.

Према томе, разликују се глаголи који имају видски парњак и глаголи који га немају, а то су једновидски глаголи и двовидски глаголи (чије се видско значење види или из граматичког облика и/или из контекста у којем су употребљени).

§ 380. Грађење глагола свршеног (перфективног) вида од глагола несвршеног (имперфективног) вида зове се *перфективизација*, нпр. *радијџи* – *урадијџи*. У том примјеру перфективизација је остварена префиксацијом, додавањем префикса. Перфективизација се врши и другим префиксима, нпр. од несвршеног *џисајџи* можемо добити свршени *наџисајџи*, од *чиџајџи* – *џрочиџајџи*, од *сиџаријџи* – *осџаријџи*, од *иџрајџи* – *одиџрајџи*, од *кријџи* – *сакријџи*, од *џиџајџи* – *уџиџајџи*, од *чудијџи* (*се*) – *зачудијџи* (*се*) и слично. Док је у овим примјерима префикс промијенио само вид глагола, у многим другим случајевима он мање или више мијења и значење, нпр. у *доџисајџи* ‘додати нешто написаном’, *џодмеџнуџи* ‘метнути испод’, *одсјеџи* ‘сјечењем одстранити’, *џреџливајџи* ‘пливањем преџи преко (воде)’, *доџколовајџи се* ‘употпунити своје школовање’ и сл.

Напомена. – Код свршеног глагола *доџколовајџи* (*се*) проблем је с глаголском именицом, која се најчешће јавља у рогобатном облику *доџколовање*. Ипак, као што од глагола *џомиловајџи* (у судском значењу) имамо *џомиловање*, тако је исправно *доџколовање*.

§ 381. Перфективизација се може постићи и суфиксацијом, нпр. помоћу суфикса *-н-*, уп. *виријџи* – *вирунџи*, *јаукајџи* – *јаукнуџи*, *љуџиџи* – *се* – *љуџинуџи се*, *млаџиџи* – *млаџинуџи*, *џресџи* – *џреснуџи*, итд. Ту се подразумемијева да наспрам несвршеног глагола на *-нуџи* постоји и други, свршен, од исте основе, па промјена облика означава промјену вида. Иначе сам завршетак *-нуџи* не говори ништа о виду глагола, јер постоје и несвршени глаголи као *бринуџи*, *венуџи*, *џонуџи*, *чезнуџи* и други.

§ 382. За перфективизацију служе и основе *-неџи/-несем*, *-весџи/-ведем* односно *-весџи/-везем*, које су везане (тј. јављају се искључиво с префиксом). Треба уочити да свршени према *водиџи* и свршени према *возиџи* гласе једнако у инфинитиву (*одвесџи*, *џревесџи*...), али не и у презенту: *одведем* – *одвезем*, *џреведем* – *џревезем*...

Несвршени вид   Свршени вид

<i>носӣтӣи</i> (<i>доносӣтӣи</i> , итд.)	<i>донӣје̄тӣи</i> (<i>донесем</i>), <i>унӣје̄тӣи</i> (<i>унесем</i>), <i>изнӣје̄тӣи</i> (<i>изнесем</i>), <i>однӣје̄тӣи</i> (<i>однесем</i>), <i>ѣренӣје̄тӣи</i> (<i>ѣренесем</i>) итд.
<i>водӣтӣи</i> (<i>доводӣтӣи</i> , итд.)	<i>довесӣтӣи</i> (<i>доведем</i>), <i>увесӣтӣи</i> (<i>уведем</i>), <i>извесӣтӣи</i> (<i>изведем</i>), <i>одвесӣтӣи</i> (<i>одведем</i>), <i>ѣревесӣтӣи</i> (<i>ѣреведем</i>) итд.
<i>возӣтӣи</i> (<i>довозӣтӣи</i> , итд.)	<i>довесӣтӣи</i> (<i>довезем</i>), <i>увесӣтӣи</i> (<i>увезем</i>), <i>извесӣтӣи</i> (<i>извезем</i>), <i>одвесӣтӣи</i> (<i>одвезем</i>), <i>ѣревесӣтӣи</i> (<i>ѣревозем</i>) итд.

§ 383. Грађење глагола несвршеног вида од глагола свршеног вида зове се имперфективизација, нпр. *ѣрерадӣтӣи* – *ѣрерађива̄тӣи*.

Имперфективизација, тј. претварање свршеног глагола у несвршени, постиже се, прије свега, замјеном глаголских завршетака *-а̄тӣи*, *-ӣтӣи* или *-е̄тӣи* са *-ава̄тӣи*, *-ива̄тӣи* односно *-ева̄тӣи* (сва три имају дугоузлазни акценат). Тако према свршеном *обећа̄тӣи* имамо несвршени *обећава̄тӣи*, а тако и *ѣримора̄тӣи* – *ѣриморава̄тӣи*, *уваж̄ӣтӣи* – *уважава̄тӣи*, често и с јотовањем, као у *исѣунӣтӣи* – *исѣуњава̄тӣи*, *ојколӣтӣи* – *ојкољава̄тӣи*, *удесӣтӣи* – *удешава̄тӣи* итд. Према свршеном *ѣокрӣтӣи* несвршени је *ѣокрива̄тӣи*, тако и *изба̄цӣтӣи* – *избацива̄тӣи*, *дочека̄тӣи* – *дочекива̄тӣи*, с јотовањем *навалӣтӣи* – *наваљива̄тӣи*, *досадӣтӣи* – *досађива̄тӣи* итд. Према свршеном *усӣје̄тӣи* несвршени је *усӣјева̄тӣи*, према *зас̄тар̄је̄тӣи* имамо *зас̄тарӣјева̄тӣи*, према *оболе̄тӣи* несвршени глагол је *оболӣјева̄тӣи* (ек. *обола̄тӣи* – *оболева̄тӣи*) итд.

Напомена. – Јотовање имамо и у несвршеном *сажаљева̄тӣи* према *сажалӣтӣи* (*се*), али не и код глагола који су у свршеном облику на *-е̄тӣи*. То значи да у екавском изговору нису исправни облици *одољева̄тӣи*, *обољева̄тӣи*, *ѣобољева̄тӣи*, *разбољева̄тӣи се*, јер ови несвршени глаголи у екавском гласе *одолева̄тӣи*, *оболева̄тӣи*, *ѣоболева̄тӣи*, *разболева̄тӣи се*, а у ијекавском *одолӣјева̄тӣи*, *оболӣјева̄тӣи*, *ѣоболӣјева̄тӣи*, *разболӣјева̄тӣи се*. Изузетно, због велике распрострањености, може се дозволити облик *извољева̄тӣи* (према свршеном *изволе̄тӣи*), мада би и ту било боље *изволева̄тӣи* (ијек. *изволӣјева̄тӣи*).

§ 384. Други начини имперфективизације су:

– додавање слога *-ја-* испред наставка за инфинитив, нпр. *усӣа̄тӣи* (свршено) – *усӣаја̄тӣи* (несвршено), *исѣӣтӣи* – *исѣија̄тӣи*, *развӣтӣи* – *развија̄тӣи*;

– убацивање вокала *и* у основу, нпр. *убра̄тӣи* – *убира̄тӣи*, *исѣра̄тӣи* – *исѣира̄тӣи*, *умрӣје̄тӣи* – *умира̄тӣи*, *изре̄ћи* – *изрица̄тӣи*, *узетӣи* (*узмет*) – *узима̄тӣи*, с јотовањем *ѣоменӯтӣи* – *ѣомиња̄тӣи*, *ѣочетӣи* (*ѣочнем*) – *ѣочиња̄тӣи* итд.;

– замјена вокала *о* из свршеног глагола вокалом *а* (најчешће дугоузлазним), нпр. *с̄ѣворӣтӣи* – *с̄ѣвара̄тӣи*, *најо̄јӣтӣи* – *најаја̄тӣи*, *заморӣтӣи* – *замара̄тӣи*, *ѣрелом̄ӣтӣи* – *ѣрелама̄тӣи*, *ѣомо̄ћи* (*ѣомо̄гнем*) – *ѣома̄га̄тӣи*, с јотовањем *родӣтӣи* – *рађа̄тӣи*, *наслонӣтӣи* – *наслања̄тӣи*, с промјеном сугласника *скочӣтӣи* – *скака̄тӣи*, *улож̄ӣтӣи* – *улага̄тӣи* итд.

У рјеђим случајевима имперфективизација се врши само промјеном акцента, нпр. *дӣјева̄тӣи* (свршено) – *о̄ӣјева̄тӣи* (несвршено), *ѣо̄гледа̄тӣи* (свршено) – *ѣо̄л̄еда̄тӣи* (несвршено).

Код неких глагола неизвјесно је који је смјер промјене, тј. да ли је у питању перфективизација или имперфективизација. Може се у сваком случају констатовати да је у многим паровима свршени глагол на *-ићи* а несвршени на *-аћи*, нпр. *свремити* – *свремаћи*, *примити* – *примаћи*, *бацити* – *бацаћи*, *лутити* – *лутаћи*, с јотовањем *илаћити* – *илаћаћи*, *скућити* – *скућљаћи* итд.

§ 385. Неколико парова чешћих глагола који се не уклапају у досад наведене обрасце: *кућити* (сврш.) – *кућоваћи* (несврш.), *дићи* – *дизаћи*, *иасити* – *иадаћи*, *сресити* – *среијаћи*, *иовући* – *иовлачити*, *обући* – *облачити*, *свући* – *свлачити*.

Свршени глаголи изведени префиксом од глагола *ићи* имају несвршене парњаке са суплетивном основом *-лазити*: *оитићи* (*одем*) – *одлазити*, *изитићи/изаћи* (*изиђем/изађем*) – *излазити*, *ући* (*уђем*) – *улазити*, *иоћи* (*иођем*) – *иолазити*, *доћи* (*дођем*) – *долазити*, *ироћи* (*ирођем*) – *иролазити*, *наћи* (*нађем*) – *налазити* и др.

Несвршени глаголи *носити*, *водити* и *возити* могу добити префиксе који показују правац кретања, али не мијењају вид: *доносити*, *уносити*, *износити*, *односити*, *преносити* итд.; *доводити*, *уводити*, *изводити*, *одводити*, *преводити* итд.; *довозити*, *увозити*, *извозити*, *одвозити*, *превозити* итд.

Глагол *рећи* нема несвршени парњак, али се у тој улози употребљава глагол *говорити*, тако да се ту разлика у виду исказује суплетивно, уп.:

– Шта је рекао онај човјек? – Шта говори онај човјек? или:

– Рекла је да ће отићи. – Увијек је говорила да ће отићи.

§ 386. Грађење несвршеног глагола од свршеног глагола који је постао од другог несвршеног глагола зове се секундарна имперфективизација, нпр. *иричаћи* → *ирейричаћи* → *ирейричаваћи*, *зрадити* → *дозрадити* → *дозрађиваћи*.

Категорија начина

§ 387. Категорија начина обухвата систем глаголских облика којима се изражава однос говорног лица према ономе што је означено датим глаголом. У српском језику постоје три глаголска начина:

- 1) индикатив, нпр. *чићаш*,
- 2) императив, нпр. *чићај*,
- 3) потенцијал, нпр. *чићао би*.

Индикатив

§ 388. Индикативом се глаголска радња представља као реална у прошлости, садашњости или у будућности. Реалност индикатива може се неутрализовати употребом посебних модалних ријечи као што су модални глаголи *моћи*, *иребити*, *морати*, *смјетити*, *хитјетити* и др., модалне ријечи за оцјену вјероватноће реалности исказа као *можда*, *вјероватно*, *сиђурно* сл.

Императив

§ 389. Императив изражава заповијест или неки други вид воље говорног лица (забрана, сугестија, молба итд.) да онај коме је такав исказ упућен према томе поступи, нпр. *Слушај! Помозиће! Не окрећи се!*

Искази са предикатом у облику императива по правилу се упућују неком лицу, рјеђе другом живом бићу (нпр. животињи) или нечем неживом схваћеном персонификовано, као што је случај у поезији, нпр. *Спојће, џалије царске* (М. Бојић).

§ 390. Императив постоји у 2. лицу једнине и у и 1. и 2. лицу множине. Императивност у односу на треће лице изражава се помоћу рјечце *нека* или *нек* и 3. лица једнине односно множине презента, нпр. *Нека уће ѿај џосѿодин; Нек ѿожури*.

§ 391. У облицима императива наставке **-ј** (2. л. једн.), **-јмо** (1. л. мн.), **-јће** (2. л. мн.) имају глаголи чија се презентска основа завршава на *-а*, нпр.

Инфинитив	2. л. једн. презента	Императив
чиѿаѿи	чиѿа- <u>ц</u>	чиѿа-ј, чиѿа-јмо, чиѿа-јће
чекаѿи	чека- <u>ц</u>	чиѿа-ј, чиѿа-јмо, чиѿа-јће
знаѿи	зна- <u>ц</u>	зна-ј, зна-јмо, зна-јће

Наставке **-ѿ** (2. л. једн.), **-ѿмо** (1. л. мн.), **-ѿте** (2. л. мн.) имају глаголи чији презентски суфикс није *-а*; тај суфикс се у императиву изоставља, а посљедњи сугласник основе је *ј* иза самогласника који није дуг, нпр.

Инфинитив	2. л. једн. презента	Императив
бројаѿи	брѿјѿ- <u>ц</u>	број-ѿ, број-ѿмо, број-ѿће
в(ј)ероваѿи	в(ј)ерујѿ- <u>ц</u>	в(ј)еруј-ѿ, в(ј)еруј-ѿмо, в(ј)еруј-ѿће
наѿојѿи	наѿојѿ- <u>ц</u>	наѿој, наѿојмо, наѿојће
одвојѿи	ѿдвојѿ- <u>ц</u>	одвој, одвојмо, одвојће
ѿиѿи	ѿѿјѿ- <u>ц</u>	ѿиј, ѿијмо, ѿијће
развиѿи	рѿзбијѿ- <u>ц</u>	развиј, развијмо, развијће
сијаѿи	сијѿ- <u>ц</u>	сиј-ѿ, сиј-ѿмо, сиј-ѿће
//сејаѿи	//сејѿ- <u>ц</u>	//сеј-ѿ, сеј-ѿмо, сеј-ѿће

Наставке **-и** (2. л. једн.), **-имо** (1. л. мн.), **-иће** (2. л. мн.) има мањи број глагола чији презентски суфикс није *-а*; тај суфикс се у императиву изоставља, а посљедњи сугласник основе је *ј* иза дугог самогласника, нпр.

Инфинитив	2. л. једн. презента	Императив
џајѿи	џѿји- <u>ц</u>	џај-и, џа-јмо, џај-иће
блејаѿи	блѿји- <u>ц</u>	блеј-и, бле-јмо, бле-јиће
ѿродаваѿи	ѿрѿѿѿје- <u>ц</u>	ѿродај-и, ѿродај-имо, ѿродај-иће

Наставке **-и** (2. л. једн.), **-имо** (1. л. мн.), **-иће** (2. л. мн.) имају и скоро сви други глаголи, нпр.

Инфинитив 2. л. једн. презента Императив

<i>крени̑и</i>	<i>крене-ц</i>	<i>крен-и, крен-имо, крен-и̑е</i>
<i>и̑ресии</i>	<i>и̑ресе-ц</i>	<i>и̑рес-и, и̑рес-имо, и̑рес-и̑е</i>
<i>брисаии</i>	<i>брише-ц</i>	<i>бриш-и, бриш-имо, бриш-и̑е</i>
<i>скакаии</i>	<i>скаче-ц</i>	<i>скач-и, скач-имо, скач-и̑е</i>
<i>дизаии</i>	<i>диже-ц</i>	<i>диж-и, диж-имо, диж-и̑е</i>
<i>држаии</i>	<i>држи-ц</i>	<i>држ-и, држ-имо, држ-и̑е</i>
<i>џовори̑и</i>	<i>џовори-ц</i>	<i>џовор-и, џовор-имо, џовор-и̑е</i>

Неки глаголи се не употребљавају у императиву (нпр. *моћи, смјеи̑и, морати̑и*).

§ 392. У глаголима као *и̑ећи, вући, сјећи/сећи*, који у мн. презента имају *и̑еку, вуку, сијеку*, глас *к* ће услед сибиларизације (§ 56) прећи у *ц*: *и̑еци (и̑ецимо, и̑еци̑е), вуци (вуцимо, вуци̑е), сијеци (сијецимо, сијеци̑е) // сеци (сецимо, сеци̑е)*.

Напомена. – Глагол *засукаии* има у императиву облике *засучи, засучи̑е, засучимо* (а не *засуци, засуци̑е, засуцимо* како се понекад може чути или прочитати).

У глаголима *сјесии* (мн. *сједну*), *лећи* (мн. *ле̑ну*), *и̑омоћи* (мн. *и̑омо̑ну*), поред облика императива *сједни, ле̑ни, и̑омо̑ни* чешћи су облици без *-н-*: *сједи (сједимо, сејди̑е), лези* (са сибиларизацијом), *и̑омози* (такође).

Само у императиву употребљава се дефектни глагол *хајде (хајдемо, хајдеи̑е)*. Са одредбом за правац кретања он значи ‘поћи’, нпр. *Хајдемо у и̑арк*. С везником *да* и глаголом у презенту *хајде* служи за изношење предлога (нпр. *Хајде да љедамо и̑елевизију*). *Хајде (ајде, ајд)* се употребљава и самостално, са значењем подстицања, умиривања и др.

Напомена. – Облици *хајдеи̑е* (за учтиво обраћање у другом лицу, или за обраћање групи лица којој не припада говорно лице) и *хајдемо* (за учтиво обраћање групи лица којој припада и говорно лице) одлика су разговорног стила и, углавном, усменог изражавања.

§ 393. За одрични императив (прохибитив) најчешће се користи дефектни глагол *немој (немојмо, немоји̑е)*, који се употребљава са инфинитивом, нпр. *Не, немој ми и̑рићи* (Д. Максимовић), или с везником *да* и презентом, нпр. *Немој да ми смеи̑аш, Немоји̑е да касни̑е*.

Немој се употребљава и самостално када се други глагол подразумева, нпр. *Да ли да дођем? – Немој!* (‘Немој доћи’).

§ 394. Императив може бити негиран рјечцом *не*, као и други глаголски облици, али то важи прије свега за глаголе несвршеног вида, нпр. *Не чекај; Не боји̑е се*. Негирани свршени императив јавља се само у одређеним устаљеним конструкцијама као *Не заборави да...* или *Не убиј* (библијска заповијест); али није могуће нпр. *Не одџовори, него само *Немој одџовори̑и (Немој да одџовориц)*.

Напомена. – Глаголи на *-и̑и* који имају једносложне основе, типа *и̑и̑и*, и њихове префиксалне изведенице, типа *ои̑и̑и̑и*, у другом лицу императива оба броја и првом лицу множине императива испред наставка за број имају

основу на *j* (нпр. *ијџ*, *ијџмо*, *ијџије*). Погрешно је изостављати *j* у тим облицима. Уп. такође: *набиџи*: *набиј*, *набијмо*, *набијџе*; *одвиџи*: *одвиј*, *одвијмо*, *одвијџе*; *одлиџи*: *одлиј*, *одлијмо*, *одлијџе*; *ојџиџи*: *ојџиј*, *ојџијмо*, *ојџијџе*; *иовиџи*: *иовиј*, *иовијмо*, *иовијџе*; *иодвиџи*: *иодвиј*, *иодвијмо*, *иодвијџе*; *иолиџи*: *иолиј*, *иолијмо*, *иолијџе*; *иребџиџи*: *иребџиј*, *иребџијмо*, *иребџијџе*; *ирейовиџи*: *ирейовиј*, *ирейовијмо*, *ирейовијџе*; *ирибиџи*: *ирибиј*, *ирибијмо*, *ирибијџе*; *иривиџи*: *иривиј*, *иривијмо*, *иривијџе*; *ириџиџи се*: *ириџиј се*, *ириџијмо се*, *ириџијџе се*; *ириџиџи*: *ириџиј*, *ириџијмо*, *ириџијџе*; *иролиџи*: *иролиј*, *иролијмо*, *иролијџе*; *ироџиџи*: *ироџиј*, *ироџијмо*, *ироџијџе* и сл.

§ 395. Императивном значењу је блиско значење упозорења (превензив), које се у српском језику изражава конструкцијом *пази да (не)* + презент, нпр. *Пази да све добро очистиџи*, *Пази да ниџиџа не заборавиџи*, односно томе синонимични изрази *гледај да (не)...*, *води рачуна да (не)...*

Потенцијал

§ 396. Потенцијал (или кондиционал, који се назива и погодбени начин или могући начин) јесте глаголски начин, који у реченицама одговарајуће структуре изражава могућност (нпр. *Он би Вам њо боље објаснио*), услов (нпр. *Ако би доџла*, *мноџо би нас обрадова-ла*), жељу (нпр. *Кад би само одмах доџла!*) или нека друга модална значења.

§ 397. Потенцијал је двочлани сложени облик који чине облици радног придјева + аористни облици помоћног глагола *биџи* (испред или иза радног придјева, што зависи од синтаксичких услова), нпр. *Она би жељела да њође*, али *Жељела би да њође*. Аористна парадигма глагола *биџи* гласи:

	ј е д н и н а	м н о ж и н а
1. л.	<i>бих</i>	<i>бисмо</i>
2. л.	<i>би</i>	<i>бисџе</i>
3. л.	<i>би</i>	<i>би</i>

Напомена. – У 3. л. мн. умјесто аористног облика за то лице *биџе* користи се облик *би*. Погрешна је употреба у у саставу потенцијала истог облика *би* у свим лицима, нпр. **Ја би ручао*, *Ми би ручали*, *Ви би ручали* и сл.

Зависно од рода субјекта, у другом и трећем лицу постоје по три облика, а у првом по два (будући да нико не говори о себи у средњем роду осим у персонификацијама, гдје, на примјер, сунце може рећи: *Оџријало бих џе* и сл.), нпр.

ј е д н и н а	м н о ж и н а
<i>радио / радила бих</i>	<i>радили / радиле бисмо</i>
<i>радио / радила / радило би</i>	<i>радили / радиле / радила бисџе</i>
<i>радио / радила / радило би</i>	<i>радили / радиле / радила би</i>

Употреба облика за средњи род у другом лицу је ријетка, али није искључена и нормативно је исправна, нпр. *Ти би се, дијеџе, само играло*.

Будући да су облици помоћног глагола енклитике, они ће доћи и с п р е д партиципа ако претходи субјект или нека друга ријеч: *ја бих радио*, *мноџо бих радио*, *жене би радиле* и сл.

У упитним реченицама с потенцијалом у предикату и рјечцом *ли*, облици *бих*, *би...* итд. могу доћи на почетак реченице, нпр. *Би ли ми не-што помогао?*

Прошли потенцијал

§ 398. Прошли потенцијал је трочлани глаголски облик који чине облици потенцијала помоћног глагола *бићи* и облици радног придјева, нпр. *Били бисмо завршили раније да се није десила та незгода.*

Прошли потенцијал се употребљава за могућну радњу у прошлости, нпр. *Био бих дошао да сте ме звали.* Тај облик најчешће се замјењује обичним потенцијалом, нпр. *Дошао бих да сте ме звали.*

Оптатив

§ 399. Оптатив је прости облик који је једнак са обликом радног придјева. За разлику од радног придјева, који је сам за себе непотпуни облик, оптатив је потпуни облик. Његова употреба тражи одговарајуће синтаксичко-семантичко окружење и одговарајућу интонацију, нпр. *Добро нам дошли; У здрављу носила; Срећно ти било, Не поменуло се* и сл. Оптатив је лексичко-граматичка категорија која је значењски донекле блиска императиву (заједничка им је директивна функција), али је слабије граматикализована, јер је круг глагола који се срећу у оптативним изразима ужи, а зависност употребе оптатива од контекста је врло јака. Поред тога, стално стилско својство оптатива је експресивност.

Категорија стања

§ 400. Категорија стања обухвата облике који показују да се радња означена предикатом врши на ономе што означава граматички субјекат (нпр. *Закон је одобрен*), и облике који могу означавати било активну улогу онога што значи граматички субјекат (нпр. *Ова ијесма је одушевила слушаоце*) било његову пасивну улогу (нпр. *Ова ијесма се ијева у народу*). Уп. такође *Урадићу посао на вријеме* и *Посао ће бићи урађен на вријеме* и сл. Категорија стања, као граматичка категорија интерпретативне природе, омогућује да се иста ситуација граматички представи или из угла вршиоца радње као граматичког субјекта, или из угла онога на коме се или на чему се радња врши као граматичког субјекта (а што би у активној реченици било исказано објектом).

§ 401. Односи између граматичког субјекта и објекта, с једне стране, и вршиоца радње и онога на коме се или на чему се радња врши, с друге стране, могу се изразити на два граматичка начина, а то су:

- 1) партиципски пасив, у чијој је основи трпни придјев, нпр. *Указ је припремљен*;
- 2) замјенички пасив, који се изражава глаголским облицима с морфемом *се*, нпр. *Указ се припрема.*

И партиципски пасив и замјенички пасив имају сложене облике и промјене

Партиципски пасив

§ 402. Партиципски пасив има промјену коју чине сложени облици помоћног глагола *биџи* у инфинитиву, индикативу, императиву или потенцијалу + облици трпног придјева (због чега му одговара и назив: придјевски пасив).

§ 403. Промјена партиципског пасива обухвата сљедеће облике:
инфинитив партиципског пасива, нпр. *Указ мора биџи њриџремљен* (према активној конструкцији *Он мора њриџремиџи указ*);
презент партиципског пасива, нпр. *Ако указ буде њриџремљен...* (према *Ако њриџреми указ*);
перфекат партиципског пасива, нпр. *Указ је био њриџремљен* (према *Приџремио је указ*);
аорист партиципског пасива, нпр. *Указ би њриџремљен* (према *Он њриџреми указ*);
имперфекат партиципског пасива од *њриџремаџи*, нпр. *Указ бијаџе/бјеџе њриџреман* (према *Он њриџремаџе указ*);
плусквамперфекат партиципског пасива, нпр. *Указ бијаџе/бјеџе био њриџремљен* (према *Био је њриџремио указ*);
футур I партиципског пасива, нпр. *Указ ће биџи њриџремљен* (према *Приџремиће указ*);
футур II партиципског пасива, нпр. *Кад указ буде њриџремљен...* (према *Када буде њриџремио указ*);
потенцијал партиципског пасива, нпр. *Указ би био њриџремљен...* (према *Приџремио би указ*);
императив партиципског пасива, нпр. *Нека буде њриџремљен указ* (према *Нека њриџреми указ*).

Замјенички пасив

§ 404. Повратним, предикатски употријебљеним обликом глагола који иначе није повратан, који је несвршен и прелазан (в. § 408) може се изразити да се радња врши на ономе што је исказано субјектом. То је пасивна конструкција за разлику од активне конструкције, у којој граматички субјекат означава вршиоца радње. Уп. актив: *Ану џиџа фризер*; пасив: *Ана се џиџа код фризера*. Замјенички пасив имају, по правилу, несвршени глаголи.

§ 405. Промјена замјеничког пасива одликује се присуством морфеме *се* у свим облицима, уп.
– инфинитив замјеничког пасива, нпр. *Указ се мора њриџремаџи* (према активној конструкцији *Указ мора њриџремаџи надлежни орџан* и сл.);
– презент замјеничког пасива, нпр. *Ако се њриџрема указ...* (према *Ако њриџрема указ...*);
– перфекат замјеничког пасива, нпр. *Указ се њриџремао* (према *Приџремао је указ*);
– аорист замјеничког пасива од *њриџремиџи*, нпр. *Одмах се њриџреми указ* (према *Он одмах њриџреми указ*);

- имперфекат замјеничког пасива, нпр. *Приићремаше се указ* (према *Он ићриићремаше указ*);
- плусквамперфекат замјеничког пасива, нпр. *Указ се био ићриићремао* (према *Био је ићриићремао указ*);
- футур I замјеничког пасива, нпр. *Указ ће се ићриићремаићи* (према *Приићремаће указ*);
- футур II замјеничког пасива, нпр. *Кад се буде ићриићремао указ...* (према *Када буде ићриићремао указ*);
- потенцијал замјеничког пасива, нпр. *Указ би се ићриићремао...* (према *Приићремао би указ*);
- императив замјеничког пасива, нпр. *Нека се ићриићрема указ* (према *Нека ићриићрема указ*).

Напомена. – Конструкције са замјеничким пасивом и објектом у акузативу без предлога, типа *Возаче се уићзорава на лоше услове за возићњу*, нису исправне у српском књижевном језику, јер у реченицама у чијем је предикату повратни глагол или повратни глаголски облик (замјенички пасив) не може стајати директни објекат.

§ 406. Презент пасива (*сам, си, је...* + трпни придјев) може имати двојаку вриједност. Он је прави презент само кад описује стаиће или особину, нпр.

(91) Врата су оићворена.

(92) Стакло је ићремазано заштитним слојем.

Ако исказује радићу, иста структура значиће прошло вријеме, нпр.

(93) Школа је оићворена 1993. године.

За исказиваиће садашиће радиће најчешиће се употребљавају конструкције са безлично-пасивним *се*, нпр.

(94) Данас се оићвара школа за стране језике.

Ако је ријеч о уобичајеној радићи, може се употребити и презент од *биваићи* (итеративног глагола наспрам глагола *биићи*):

(95) Свако бива наћраићен према заслугама.

§ 407. Пасив се у српском језику употребљава првенствено за радиће чији се вршилац не зна или се сматра да не мора бити поменућ, нпр. *Са чувано је неколико ћраићевина из ићићнаесићоћ вијека*.

Вршилац радиће се уз пасивни глагол може исказати конструкцијом од (*сићране*) + генитив (одлика административног стила, а не препоручује се у другим стиловима), нпр.

(96) Анализа је потврђена од стране управника Клиничког центра.

(97) Они тврде да су демонстрације и зазване од агената једне стране силе.

За неживи агенс може се употребити и инструментал, нпр.

(98) Град је погоићен земљићресом.

(99) Обузет радоићћу, све нас је почастио пићем.

Конструкција од (*сићране*) + генитив има особине канцеларијског стила, а често се јавља и као последица дословног превода са страних језика. Отуда, кад год је могуће, предност треба дати активној реченици (не мијеићајући ред ријечи), нпр. *Анализу је ићићвердио уићравник Клиничкоћ центира, Они ићврде да су демонсићрације изазвали агенићи једне сићране силе*.

Прелазност глагола

§ 408. Прелазност глагола (транзитивност) јесте један од услова за употребу пасивне конструкције. Уз предикат с прелазним глаголом налази се, или се подразумејева, директни објекат, а то је најчешће именица (односно именичка синтаagma) или њен супститут у облику акузатива без предлога (о другим облицима директног објекта в. § 774), нпр. *Слушају музику, Исјричаће њи лијеју њричу, Тражили смо њовишицу.*

§ 409. Непрелазни глаголи не могу имати директни објект, нпр. *висији, сјајаји, клечаји, чучаји, лежачи, ићи, сјаваји, ходаји, леијеји, цвјејаји, осјаји, расји.* Многи од њих могу имати индиректни (неправи) објект у дативу, нпр. *јирићи (коме, чему), одговорији, вјеровачи, захвалији, досадији.* Рјеђи је неправи објект у инструменталу, нпр. уз глаголе *владаји, ујрављаји (ким, чим), руковаји (чим),* или уз глаголе кретања са именицама за дијелове тијела, нпр. *клигнуји главом, махнуји руком.*

И прелазни глаголи могу поред директног објекта имати индиректни објекат, нпр. у *Однесије њакети* (акузатив) *јиримаоцу* (датив).

Прелазни глаголи се понекад употребљавају у реченицама у којима објекат није изражен него се подразумејева, нпр. *Слушаш ли? Почео је да њије, Пјевајмо, Мојор добро вуче* и сл.

§ 410. Многи непрелазни глаголи употребљавају се у синтаама с одређеним падежним или предлошко-падежним конструкцијама, нпр. *обрадоваји се некоме, њрговачи нечим, говорији о некоме* итд.

Рекција

§ 411. Рекција је вид зависне синтаксичке везе у синтаама у којој од лексичког значења главног члана и врсте ријечи којој он припада зависи падежни или предлошко-падежни облик зависног члана. Рекција може бити глаголска (нпр. *вјеровачи доказима*), именичка (нпр. *вјера у њобједу*), придјевска (нпр. *вјеран својим идеалима*) или прилошка (нпр. *далеко од куће*).

Глаголска рекција је особина глаголске лексеме да тражи да именица употријебљена уз глагол буде у одређеном падежном облику или у одређеној предлошко-падежној конструкцији, нпр. *заборавији некога, ојросијији некоме, ојросијији се с неким.* Рекција може бити једночлана (нпр. *чијаји књигу*), двочлана (нпр. *јоклонији књигу сесјри*), трочлана (нпр. *јревестији књигу с њољског на срјски*), ријетко и вишечлана (нпр. *јрејисаји оловком адресу с њајира у свеску*).

Напомена. – Погрешна употреба глаголске рекције представља нарушавање књижевнојезичке норме. На примјер, исправно је *кониакѡираји с неким* (а не *кониакѡираји некога*), рецимо, *Они су с њим конѡакѡирали* (не *Они су за конѡакѡирали*). Такође *оскудијеваји у нечему* (али не *оскудијеваји на нечему*); *јредсједаваји нечему* (али није исправно *јредсједаваји нечим* као *руководији нечим*, ово друго је исправно), *судѡији коме* (а не *судѡији јрошѡв кога*), *ујознаји некога с нечим* (не *о нечему*, што је настало усљед мијешања с глаголима као *обаѡјесѡији*).

Примјер лутања у рекцији представљају и глаголи *жениши* и *ожениши* (*некога*), који су у том (прелазном) облику допуштени само у значењу ‘наћи (коме) жену’, нпр. *Отац је оженио сина*. Погрешним конструкцијама типа *Оженио је једну своју суџраћанку* (умјесто: *Оженио се једном својом суџраћанком*) подсмјевао се још Петар Кочић у *Јазавцу њед судом*, али су оне и данас врло раширене. Погрешно је и *Окаракићерисали су свједока неискреним*, а исправно је *Окаракићерисали су свједока као неискреноџ*. Исто је са глаголима *означиши*, *окувалификоваши*, *оцијениши*, нпр. *У Лондону је инџервенција означена као џрерана* (не *У Лондону је инџервенција означена џрераном*); *Измјене закона окувалификоване су као нужно зло* (не *Измјене закона окувалификоване су нужним злом*); *Та одлука је оцијењена као џреурањена* (не *Та одлука је оцијењена џреурањеном*).

Гријешти се и у неглаголоској рекцији. На примјер, исправно је *склоноси ка комџромисе* (а не *склоноси за комџромисе*).

§ 412. Неки глаголи имају двојну рекцију, нпр. *џроџласиши се царем* // *џроџласиши се за цара, смаџрају џа великим сиручњаком* // *смаџрају џа за великоџ сиручњака*.

На помена. – Исправно је *захвалиши се за неџиџо*, али није погрешно ни *захвалиши се на нечему*, поготово када то значи захваљивање са одбијањем нечега, нпр. *Он се захвалио на џредлоџу* ‘Захвалио се и одбио предлог’.

Валентност

§ 413. Валентност је особина глагола (и других ријечи непредметног значења) да у реченици отварају или не отварају одређени број синтаксичких позиција. Глаголи могу бити невалентни (= авалентни), нпр. *раздањиваши се*, када не допуштају да у реченици буде ни субјекта ни допуне; једновалентни, нпр. *сијајши* (*Она сиџоји* – само субјекат); двовалентни, нпр. *чијиши* (*Она чија новине* – субјекат и објекат); тровалентни, нпр. *џоклањашши* (*Он џоклања књиџу браџу* – субјекат, директни објекат и индиректни објекат); четворовалентни, нпр. *џреводиши* (*Он џреводи књиџу са чеџкоџ на словачки* – субјекат, објекат и двије допуне). Рекција (§ 411) представља један вид испољавања синтаксичке валентности.

Повратни глаголи

§ 414. Повратни глаголи су они у чијем је сложеном граматичком облику увијек повратна енклитичка замјеничка морфема *се*, једнака у свим лицима, која се јавља и у инфинитиву и у глаголским прилозима, и увијек се пише одвојено од основног дијела глаголоског облика: *џојавиши се*, *џојављујуши се*, *џојавивши се*. Морфема *се* не мора се увијек налазити иза глагола којем припада (§ 48), уп. *Враџила се* и *Она се враџила*.

Повратни глаголи су значењски разноврсни, што се огледа и у њиховим синтаксичким особинама. Они обухватају, с једне стране, праве повратне глаголе, и, с друге стране, неколико врста неправих повратних глагола.

§ 415. **Прави повратни глаголи** изражавају радњу која је непосредно или посредно усмјерена на свог вршиоца, тј. онај ко врши радњу у ситуацији означеној реченицом с таквим глаголом у предикату – врши је на себи, нпр. *џраџи се*, *облачиши се*, *хвалиши се*, *храниши се*, *сиремиши се*, *чуваши се*, *џредстијавиши се* итд.

Сваки прави повратни глагол има наспрам себе неповратни прелазни глаголски парњак, нпр. *бријаџи се – бријаџи, облачиџи се – облачиџи, чешљаџи се – чешљаџи* итд.

Прави повратни глаголи имају значења непосредне повратности, нпр. *Брије се*; или посредне повратности, нпр. *Држи се за ограду сџејенишџа*, тј. ‘Он држи ограду, а ограда држи њега’, односно ‘Он држи себе помоћу ограде’.

§ 416. Неправи повратни глаголи обухватају више значењских група, од којих су главне:

(а) Медијални глаголи, који имају наспрам себе прелазни глагол (као прави повратни глаголи), али се радња догађа у субјекту, нпр. *родџи се, џлашџи се, чудџи се, развијаџи се, оџвориџи се, најџниџи се*. Док се прави повратни глаголи могу парафразирати уз помоћ наглашене повратне замјенице, нпр. *џраџи се = џраџи (самоџ) себе*, код медијалних је то немогуће (*родџи се* не значи *родџи самоџ себе*).

(б) Узајамно-повратни глаголи (реципрочни глаголи) подразумевају два субјекта или више субјеката који врше радњу један на другом, нпр. *вољџи се, мрзџџи се, зближџи се, џџуџи се, срџџи се, доџовориџи се, разликоваџи се* итд. Неки од њих, као прва два наведена, могу се употребити само у множини, али већина их има и једнину, с тим да се други субјекат или субјекти подразумева(ју), нпр. *Мој син се сџално џџче* (подразумева се: с другом децом).

(в) Апсолутни повратни глаголи су они који постоје искључиво у споју с повратном морфемом *се*, нпр. *надаџи се* (не постоји *надаџи нити **Ја *надам*). Изражавају обично осјећања, као *дивџи се, џоносиџи се, сџидџџи се, бојаџи се, кајаџи се*, понашање као *смијаџи се, руџаџи се, џрудиџи се*, или узајамну радњу као *борџи се, џакмичџи се, џреџираџи се* итд. Ту спадају и глаголи који значе боју, као *бијељеџи се, црвењеџи се*, као и они с префиксом *на-*, који показују да је радња извршена до крајње мјере, до засићења, типа *најџџи се* (§ 373).

§ 417. Неки глаголи могу бити неповратни или повратни, без разлике у значењу: *шеџаџи = шеџаџи се, бринуџи = бринуџи се, журиџи = журиџи се, мануџи = мануџи се* итд.

Напомена. – Употреба повратних глагола и глагола у повратном облику замјеничког пасива у неким случајевима тражи посебан коментар.

Глагол *крвариџи* значи првенствено *џубџи крв* (нпр. *Паџиџи је искрварио*), а *крваџи* значи *чиниџи крваџим* (*Докиџор је искрваџио руке*), али се среће и обрнута употреба, што треба избјежавати. У повратном облику постоји само *искрваџи се, окрваџи се, раскрваџи се*.

Глагол *мануџи се: манем се*, у значењу *осџавџи* (нешто), *оканиџи се* (нечега), може се употребљавати и као неповратни глагол (*мануџи*), а у оба случаја је обичнији него *махнуџи се*.

Глагол *надаџи се* погрешно је употребљавати у конструкцији *надаџи се (је) да...*, а погрешно је и: *за надаџи се је*. У таквим случајевима треба употријебити конструкцију: *надаџмо се, или џреба се надаџи, можемо се надаџи* и сл.

Глагол *одмараџи се* (несврш. вид), *одмориџи се* (сврш. вид) погрешно је употребљавати као неповратни прелазни глагол, дакле треба *Одмарамо се* (не: *Одмарамо*); *Идем да се мало одморим* (не: *Идем мало да одморим*) и сл.

Глаголске врсте

§ 418. Глаголи имају велики број облика и велики број промјена којима су ти облици обухваћени. Подјела глагола по типу промјене назива се подјелом на глаголске врсте.

Између основе и личних наставака, код разних глагола, умеђу се различити самогласници, нпр. *иџер-а-м*, *бер-е-м*, *жур-и-м*. При том и у основи може доћи до гласовних измјена, нпр. *узети*: *уз-ем*, *иџећи*: *иџеч-ем*, *иџек-у*, *иџец-и*. Постоје различите класификације глагола по типу промјене, које се ослањају на различите полазне критеријуме. овдје се даје подјела глаголских промјена по завршетку инфинитива и првог лица једнине презента, што су облици под којима се глаголи наводе у сваком бољем рјечнику. Из њих је могуће извести и остале облике глагола.

У сљедећем прегледу глаголских промјена, за први примјер у сваком обрасцу промјене наводе се инфинитив и презент, за остале само инфинитив, осим када у презенту долази до гласовних промјена, као што је јотовање.

За сваку врсту наводи се и треће лице множине, које је важно због основе, а, уз то, и друго лице једнине императива и трпни придјев, као облици који су често неправилни. Многи глаголи немају трпног придјева јер нису прелазни.

I Глаголи на *-аџи*

I/1. Глаголи на: *-аџи*, *-ам* – инфинитив на *-аџи*, презент на *-ам*: *иџи-џаџи*, *иџиџам*; тако и *даџи*, *џледаџи*, *знаџи*, *иџраџи*, *навикаваџи*, *слушаџи*, *сџаваџи*, *иџкаџи*, *уважавџи*, *чуваџи* итд.

3. лице множине презента: *иџиџају*;

Императив: *иџиџај*;

Трпни придјев: *иџиџан*, *-а*, *-о*.

Напомена 1. – Трпни придјев глагола *даџи* обично је *даџи*, *-а*, *-о*, док је облик дан, *-а-*, *-о* рјеђи и има књишку вриједност, а може представљати и одлику личног стила.

Напомена 2. – Глагол *иџкаџи* има презент *иџкам*, *иџкаџи* итд. (императив *иџкај*, глаголски прилог *иџкајући*, радни придев *иџкао*, *иџкала*..., трпни придев *иџкан*), а презентски облици *иџкем*, *иџкеш*..., или *чем*, *чеш*... представљају граматички архаизам у савременом српском књижевном језику.

I/2. Глаголи на: *-аџи*, *-ем*:

(а) *ораџи*, *орем*; тако и *каџиљаџи*, *лајаџи*, *иџочињаџи*, *рваџи се* итд.;

(б) с јотовањем: *иџсаџи*, *иџщем*; тако и *креџаџи* – *креџем*, *иџреџиџаџи* – *иџреџем*, *џлодаџи* – *џлоџем*, *везаџи* – *везем*, *иџлакаџи* – *иџлачем*, *лаџаџи* – *лаџем*, *деформисаџи* – *деформищем*, *каџаџи* – *каџљем* итд.;

(в) Са измјеном основе у презенту: *зваџи* – *зовем*, *браџи* – *берем*, *иџраџи* – *иџерем*, *клаџи* – *кољем* итд.

3. лице множине: *ору*, *иџиџу*, *зову*;

Императив: *ори*, *иџиџи*, *зови*;

Трпни придјев: *оран*, *иџсан*, *зван*.

Напомена. – За неке глаголе допуштена је промјена и по типу (а) и по типу (б), нпр. *клизаџи* (*се*) – *клизам* (*се*) и *клижем* (*се*), *клевеџаџи* – *клевеџам* и *клевеџем*, *иџескаџи* – *иџескам* и *иџешџем*, *сџиискаџи* – *сџиискам* и *сџииџем*,

сиса̄ӣи – *сисам* и *сищем*, *храма̄ӣи* – *храмам* и (данас обичније) *храм̄ѐм*, *щӣӣӣӣ* – *щӣӣӣӣам* и (данас ријетко) *щӣӣӣӣѐм* итд.

Глагол *јаха̄ӣи*, *јащ̄ем*, 3. л. мн. *јащ̄у* не треба употребљавати у некњижевном облику *јащ̄ӣӣи*, *јащ̄им*.

I/3. Глаголи на: -а̄ӣи, -им: *држа̄ӣи*, *држим*; тако и *блеја̄ӣи*, *боја̄ӣи се*, *зас̄а̄ӣи*, *звижда̄ӣи*, *лежа̄ӣи*, *й̄љӯщӣӣӣӣи*, *чӯча̄ӣи* итд.

3. лице множине: *држе*;

Императив: *држи*;

Трпни придјев: *држан*.

Напомена 1. – Од глагола *зас̄а̄ӣи* у трећем лицу множине облик гласи *зас̄ӣе* (нпр. *Они зас̄ӣе чим ле̄гну*), поред рјеђег и данас нормативно архаичног (*они зас̄ӣу* у том значењу (али треће лица множине *зас̄ӣу* од глагола *засӯӣи* сасвим је уобичајено и нема дублетни облик).

Напомена 2. – Ту спада и глагол *сӣја̄ӣи* (обичније него *сӣоја̄ӣи*), презент: *сӣо̄јим*, *сӣо̄јиш* итд.

I/4. Глаголи на: -ова̄ӣи, -ӯјем: *й̄о̄щӣӣова̄ӣи*, *й̄о̄щӣӣӯјем*; тако и *в̄јерова̄ӣи*, *кова̄ӣи*, *куйова̄ӣи*, *мирова̄ӣи*, *на̄иредова̄ӣи*, *й̄сова̄ӣи*, *й̄ӯйова̄ӣи*, *разликова̄ӣи*, *й̄р̄го̄ва̄ӣи*, *й̄рова̄ӣи* итд.

3. лице множине: *й̄о̄щӣӣӯју*;

Имп. *й̄о̄щӣӣӯј*;

Трпни придјев: *й̄о̄щӣӣован*.

I/5. Глаголи на: -ева̄ӣи, -ӯјем: *бичева̄ӣи*, *бичӯјем*; тако и *кра̄љева̄ӣи*, *мачева̄ӣи се*, *й̄рӣја̄ӣе̄л̄ева̄ӣи*, *царева̄ӣи* итд.

3. лице множине: *бичӯју*;

Императив: *бичӯј*;

Трпни придјев: *бичеван*.

Глаголи као *ус̄ӣӣјева̄ӣи*, *за̄гр̄ӣјева̄ӣи*, *ис̄мӣјева̄ӣи*, *зах̄тӣӣјева̄ӣи* итд. имају презент *ус̄ӣӣјевам*, *за̄гр̄ӣјевам* итд., дакле припадају типу *-а̄ӣи, -ам* (I/1).

I/6. Глаголи на: -ава̄ӣи, -а̄јем: *дава̄ӣи*, *да̄јем*; тако и *й̄ознава̄ӣи*, *й̄рӣзнава̄ӣи*, *й̄родава̄ӣи*, *удава̄ӣи* итд.

3. лице множине: *да̄ју*;

Императив: *да̄ји*;

Трпни придјев: *даван*.

Напомена. – Императив *да̄ји* (од *дава̄ӣи*) правилан је, али се врло ријетко употребљава. Обично се замјењује императивом *да̄ј* од глагола *да̄ӣи*. Тако се и умјесто *сазна̄ји* (од *сазнава̄ӣи*) обично користи императив *сазна̄ј* (од *сазна̄ӣи*).

I/7. Глаголи на: -ива̄ӣи, -ӯјем: *дарива̄ӣи*, *дарӯјем*; тако и *доба̄цива̄ӣи*, *за̄га̄ћива̄ӣи*, *казива̄ӣи*, *об̄јав̄љива̄ӣи*, *о̄йлакива̄ӣи*, *й̄об̄је̄ћива̄ӣи*, *сахра̄њӣва̄ӣи* итд.

3. лице множине: *дарӯју*;

Императив: *дарӯј*;

Трпни придјев: *дариван*.

Глаголи као *дозива̄ӣи*, *залива̄ӣи*, *оснива̄ӣи*, *й̄о̄й̄кива̄ӣи* итд. имају презент *оснивам*, *дозивам* итд., дакле, припадају типу *-а̄ӣи, -ам* (I/1).

I/8. Глаголи на: -ува̄ӣи, -ӯјем: *й̄љува̄ӣи*, *й̄љӯјем*; тако и *б̄љува̄ӣи*, *к̄љува̄ӣи*.

3. лице множине: *ѿљују*;

Императив: *ѿљуј*;

Трпни придјев: *ѿљуван*.

Глаголи као *дуваѿи*, *изуваѿи*, *обуваѿи*, *чуваѿи* итд. имају презент *дувам*, *чувам* итд., дакле, припадају типу *-аѿи*, *-ам* (I/I).

II Глаголи на *-јейи* (ек. *-ейи*)

II/1. Глаголи на: *-јейи*, *-ијем* (ек. *-ейи*, *-ем*):

(а) са *-е-* у свим облицима: *умјейи*, *умијем*; тако и *досѿјейи*, *насѿјейи*, *ѿрисѿјейи*, *разумјейи*, *смјейи*, *усѿјейи*.

3. лице множине: *умију*;

Императив: *умиј*;

Радни придјев: *умио*, *умјела*, *умјело*;

Трпни придјев: нема.

Глагол *снабдјейи* је у старијем језику имао промјену *снабдим*, 3. л. мн. *снабдје* (као *бдјейи*), али данас се мијења као *умјейи*, дакле *снабдјейи*, *снабдијем*, *снабдију*, *снабдиј*, *снабдјевен* (ек. *снабдем*, 3. л. мн. *снабдеју*, императив *снабдеј*, с трпним придјевом *снабдевен*).

Глагол *разумјейи* има исту промјену као *умјейи* – дакле, *разумиј*, *разумијмо*, *разумијѿе* (ек. *разумеј*, *разумејмо*, *разумејѿе*) а не *разуми* и сл.

(б) без *-е-* у 3. лицу множине, императиву и радном придјеву: *умријейи*, *умрем*; тако и *доѿријейи*, *уѿријейи*, *надријейи* и још неколико рјеђих глагола.

3. лице множине: *умру*;

Императив: *умри*;

Радни придјев: *умро*, *умрла*, *умрло*;

Трпни придјев: нема.

Овако се мијењају и *назреѿи*, *ѿрезреѿи*, али у радном придјеву чувају *-е-*: *назрео*, *-ела*, *-ело*, *ѿрезрео*, *-ела*, *-ело*.

(в) Са измјеном основе у презенту: *узейи*, *узнем*; *оѿейи*, *оѿнем*; *зайейи*, *зайнем*; *ѿојейи*, *ѿојнем* (не *ѿојењем*); *ѿочейи*, *ѿочнем*; *зачейи*, *зачнем*; *клеѿи*, *кунем*; *мљейи*, *мљем*; *ѿейи*, *ѿењем*; *донијейи*, *донесем* (и други на *-неѿи*, *-несем*) итд.

3. лице множине: *узму*, *оѿму*, *зайну*, *ѿојну*, *ѿочну*, *зачну*, *куну*, *мљу*, *донесу* итд.

Императив: *узми*, *оѿми*, *зайни*, *ѿојни*, *ѿочни*, *зачни*, *куни*, *мљи*, *донеси* итд.

Трпни придјев: *узетѿ*, *оѿетѿ*, *заетѿ*, *ѿојетѿ*, *ѿочетѿ*, *зачетѿ*, *клеѿѿ*, *донијетѿ* итд.; изузетак је *мљевен* од *мљейи*.

Напомена. – Глагол *ѿросѿријейи*, *ѿросѿрем* (или: *ѿросѿрѿи*, *ѿросѿрем*) припада VI врсти.

II/2. Глаголи на: *-јейи*, *-им* (ек. *-ейи*, *-им*): *видјейи*, *видим*; тако и *жељейи*, *ѿријейи*, *живјейи*, *ѿорјейи*, *леѿјейи*, *оѿладњейи*, *врѿјейи*, *смрдјейи*, *ѿѿиједјейи* итд.

3. лице множине: *виде*;

Императив: *види*;

Трпни придјев: *виђен*, *доживљен*, *жељен*, (*ѿре*)*ѿриљен*; (*у*)*ѿѿијеђен*; остали немају трпног придјева.

На помена. – Глагол *врѣти* (не *вриѣти*), *врим*, *вриѣ...* (тако и *ѣроврѣти*, *узаврѣти*) у 3. лицу множине изузетно има *вру*, императив је *ври*, радни придјев *вreo* и *врио* (ек. само *вreo*), *врела*, *врело*.

Глагол *бдјеѣти*, *бдим* (тако и *ѣробдјеѣти*, *ѣробдим*) мијења се као *видјеѣти*, императив је *бдиј* или *бди*, трпног придјева нема, али има глаголску именицу *бдјење* и *бдијење*. Ек. облици су *бдеѣти*, *бдим* или *бдијем*, 3. л. мн. *бде*, императив *бдиј* или *бди*, глаголска именица *бдење*.

За глаголе као *ѣорјеѣти* (ек. *ѣорјеѣти*), *кијјеѣти* (ек. *кијеѣти*), *кијим* (тако и *искијјеѣти*, *ѣрекијјеѣти*), *леј(ј)еѣти*, *сѣреј(ј)еѣти*, *ѣвиљеѣти* (ек. *ѣвилеѣти*), *ѣвилим* (тако и *заѣвиљеѣти*, *ѣроѣвиљеѣти*), *ѣијед(ј)еѣти* треба пазити да се не употребљавају у погрешном облику *ѣориѣти*, *кијиѣти*, *лејиѣти*, *сѣрејиѣти*, *ѣвилиѣти*, *ѣиједиѣти*, а глаголи *врдеѣти*, *седеѣти* имају дублетне ијекавске облике: *вриједјеѣти*//*вриједиѣти*, *мрзјеѣти*//*мрзиѣти*, *сједјеѣти*//*сједиѣти*.

III Глаголи на *-иѣти*

III/1. Глаголи на: *-иѣти*, *-им*: *носиѣти*, *носим*; тако и *ѣасиѣти*, *возиѣти*, *кројиѣти*, *молиѣти*, *крсиѣти*, *ѣрадиѣти*, *љубиѣти*, *мислиѣти*, *журиѣти*, *ѣовориѣти*, *скочиѣти*, *ѣумачиѣти*, *ѣроѣѣти* ИТД.

3. лице множине: *носе*;

Императив: *носи*;

Трпни придјев: *ношен*.

На помена. – Овамо спадају и неки глаголи који се повремено јављају с погрешном промјеном:

– *оканиѣти се*, *оканим се*, 3. л. мн. *окане се*, радни придјев *оканио се*, *оканила се*, *оканило се* (не *окануѣти се* и сл.);

– *извиниѣти (се)*, *извиним (се)*, 3. л. мн. *извине (се)*, радни придјев *извинио (се)*, *извинила (се)*, *извинило (се)*. Друго је глагол *ѣзвинуѣти (се)*, *извинем (се)*, *извинуо (се)*, који значи ‘савити (се)’, ‘подићи (се)’ и сл.

– *ѣуриѣти*, радни придјев *ѣурио*, *ѣурила*, *ѣурило*, не *ѣуреѣти*, *ѣурео* итд. Исто важи и за изведене глаголе *исѣуриѣти*, *ѣоѣуриѣти*, *ѣроѣуриѣти*.

– *ѣлумиѣти*, радни придјев *ѣлумио*, *ѣлумила*, *ѣлумило*, футур I *ѣлумиѣћу*, не *ѣлумеѣти* и сл.

Глагол *сломиѣти* мијења се као и *ломиѣти*, дакле *слозим*, *сломиѣ*, 3. л. мн. *сломе*, трпни придјев *сломљен*; погрешни су облици *сломијем*, *сломијец*, *сломију*, *сломијен*.

Глагол *жуљѣти*, *жуљим* допуштен је и у облику *жуљѣти*, *жуљам* (по обрасцу I/1), дакле радни придјев поред *жуљѣо*, *-ила*, *-ило* може бити и *жуљѣо*, *-ала*, *-ало*.

III/2. Глаголи на: *-иѣти*, *-ијем*: *биѣти*, *бијем*; тако и *ѣиѣти* (*ѣијем*), *виѣти*, *лиѣти*, *ѣиѣти*, *криѣти*, *умиѣти* ИТД.

3. лице множине: *бију*;

Императив: *биј* (§ 394); тако и: *виѣти*, *забиѣти*, *завиѣти*, *залиѣти*, *заѣиѣти*, *зариѣти*, *зѣѣти*, *излиѣти*, *криѣти*, *лиѣти*, *миѣти*, *набиѣти*, *навиѣти*, *налиѣти*, *наѣиѣти*, *наѣѣти*, *обиѣти*, *обѣвиѣти*, *одбиѣти*, *одвиѣти*, *оѣѣти*, *оѣкриѣти*, *оѣѣти*, *оѣѣти*, *ѣиѣти*, *ѣобиѣти*, *ѣовиѣти*, *ѣодбиѣти*, *ѣодлиѣти*, *ѣокриѣти*, *ѣоѣиѣти*, *ѣоѣѣти*, *ѣребиѣти*, *ѣревиѣти*, *ѣрекриѣти*, *ѣрелиѣти*, *ѣреѣти*, *ѣрериѣти*, *ѣреѣовиѣти*, *ѣробиѣти*, *ѣролиѣти*, *ѣроѣиѣти*, *ѣроѣѣти*, *риѣти*, *сабиѣти*, *савиѣти*, *сакриѣти*, *саѣѣти*, *убиѣти*, *увиѣти*, *улиѣти*, *умиѣти*, *уѣѣти*, *ѣиѣти* и сл. (дакле, не *уви*, *ули*, *уми*, *уѣи...* и сл., него *увиј*, *улиј*, *умиј*, *уѣиј* и сл.).

Трпни придјев: *бијен*, (*раз*)*вијен*, али *ливен*, *шивен*, (*са*)*кривен*, *умивен*

IV Глаголи на -ӯӣи

IV/1. Глаголи на: -ӯӣи, -ӯјем: *чӯӣи*, *чӯјем*; тако и *обӯӣи*, *изӯӣи* и још понеки.

3. лице множине: *чӯју*;

Императив: *чӯј*;

Трпни придјев: *чувен* (данас само као прави придјев, в. § 244), *обувен*, *изувен* итд.

IV/2. Глаголи на: -нӯӣи, -нем: *дирнӯӣи*, *дирнем*: тако и *на̄гнӯӣи*, *ӯйре̄гнӯӣи*, *й̄р̄гнӯӣи*, *й̄љӯнӯӣи*, *й̄онӯӣи*, *џинӯӣи*, *венӯӣи*, *викнӯӣи*, *шайнӯӣи* итд.; такође *макнӯӣи*, *шакнӯӣи*, *никнӯӣи*, *навикнӯӣи*, *цукнӯӣи*, *цркнӯӣи* итд., који имају алтернативни инфинитив на -ћи (§ VII).

3. лице множине: *дирну*;

Императив: *дирни*;

Трпни придјев: *дирнӯӣ*.

Овако се мења и глагол *с̄ӣа̄ӣи*, *с̄ӣанем* и његове префиксалне изведенице *й̄ос̄ӣа̄ӣи*, *зас̄ӣа̄ӣи*, *й̄рест̄ӣа̄ӣи*, *ус̄ӣа̄ӣи* итд.; али је његова инфинитивна основа нема -ну-, радни придјев је *с̄ӣао*, *с̄ӣала*, *с̄ӣало*, трпног придјева нема.

Напомена. – Глагол *заценӯӣи се* ‘изгубити дах (од смијеха, кашља)’, *заценем се*, 3. л. мн. *зацену се*, јавља се и у облику *заценӣӣи се*, *заценим се*, *зацене се*, по образцу III/1. Ипак је боље разликовати га од глагола *заценӣӣи*, *заценим* (ијек. *зацӣјенӣӣи*, *зацӣјеним*), ‘тражити високу цијену’.

За глаголе на -сӯӣи види § 419.

V Глаголи на -с̄ӣи

Сви имају презент на -ем, -еш, -е; -емо, -е̄ӣе, -у, али се испред наставка јављају различити сугласници који у инфинитиву нису видљиви. Трпни придјев (уколико постоји) има наставак -ен.

V/1. Глаголи: *й̄лес̄ӣи*, *й̄леш̄ем*, тако и *омес̄ӣи*, *цвас̄ӣи* итд.

Императив: *й̄леш̄и*;

Радни придјев: *й̄лео*, -ла, -ло;

Трпни придјев: *й̄леш̄ен*.

Напомена. – Глагол *обрес̄ӣи се* има облике *обреш̄ем се*, *обреш̄еш̄и се*, *обреш̄е се*; *обреш̄емо се*, *обреш̄е̄ӣе се*, *обреш̄у се* (а не: *обрем се*, *обреш̄ се...*), футур *обреш̄ћу се*; радни придјев *обрео*, *обрела...*

V/2. Глаголи: *срес̄ӣи*, *сре̄ӣнем* итд.

Императив: *сре̄ӣни*;

Радни придјев: *срео*;

Трпни придјев: нема.

V/3. Глаголи: *д̄д̄вес̄ӣи*, *доведем* (и други на -вес̄ӣи, свршено наспрам *водӣӣи*); тако и *јес̄ӣи*, *й̄рес̄ӣи*, *крас̄ӣи* итд.

Императив: *доведи*;

Радни придјев: *довео*;

Трпни придјев: *доведен*.

Напомена. – Глагол *бос̄ӣи*, *бодем* има радни придјев *б̄о*, *бола*, *боло*; тако и *избос̄ӣи*, *убос̄ӣи*, *й̄робос̄ӣи* и сл.

V/4. Глаголи: *довѣс̄тии, довезем* (и други на *-вѣс̄тии*, свршено наспрам *возӣтии*); тако и *вѣс̄тии* – *везем, ѓрис̄тии, мус̄тии* итд.

Императив: *довези*;

Радни придјев: *довезао*;

Трпни придјев: *довезен* (не *довежен*); тако и *ѓрис̄тии* (*ѓризен*, не *ѓрижен*), *заѓрис̄тии* (*заѓризен*, не *заѓрижен*, али придјев гласи *заѓрижен*), *изѓрис̄тии* (*изѓризен*, не *изѓрижен*), *измус̄тии* (*измузен*, не *измужен*), *мус̄тии* (*музен*, не *мужен*), *намус̄тии* (*намузен*, не *намужен*), *наѓрис̄тии* (*наѓризен*, не *наѓрижен*), *одвѣс̄тии* (*одвезен*, не *одвежен*), *одѓрис̄тии* (*одѓризен*, не *одѓрижен*), *ѓомус̄тии* (*ѓомузен*, не *ѓомужен*), *ѓревѣс̄тии* (*ѓреvezен*, не *ѓревежен*), *ѓреѓрис̄тии* (*ѓреѓризен*, не *ѓреѓрижен*), *ѓривѣс̄тии* (*ѓривезен*, не *ѓривежен*), *ѓровѣс̄тии* (*ѓровезен*, не *ѓровежен*), *ѓроѓрис̄тии* (*ѓроѓризен*, не *ѓроѓрижен*), *увѣс̄тии* (*увезен*, не *увежен*), *уѓрис̄тии* (*уѓризен*, не *уѓрижен*) и сл.

V/5. Глаголи: *ѓас̄тии, ѓаднем* (и други на *-ѓас̄тии*); тако и *сјѣс̄тии*.

Императив: *ѓадни* (али *сјѣди*, поред *сјѣдни*);

Радни придјев: *ѓао*;

Трпни придјев: *нема* (али од прелазног *наѓас̄тии* је *наѓаднуѓ*).

V/6. Глаголи: *ѓрес̄тии, ѓресем*, тако и, *ѓас̄тии* – *ѓасем* ('јести траву и друге биљке', о животињама).

Императив: *ѓреси*;

Радни придјев: *ѓресао*;

Трпни придјев: *ѓресен* (не *ѓреѓен*); тако и *зайѓрес̄тии* (*зайѓресен*, не *зайѓреѓен*), *исѓрес̄тии* (*исѓресен*, не *исѓреѓен*), *наѓрес̄тии* (*наѓресен*, не *наѓреѓен*), *ѓрейѓрес̄тии* (*ѓрейѓресен*, не *ѓрейѓреѓен*), *ѓроѓрес̄тии* (*ѓроѓресен*, не *ѓроѓреѓен*), *сѓас̄тии* (*сѓасен*, не *сѓаѓен*).

Напомена. – *Сѓас̄тии* – *сѓасем*, они *сѓасу* (друго је *сѓас̄тии* – *сѓаднем*, од *ѓас̄тии* – *ѓаднем* с префиксом *с-*) традиционални је облик у Србији, с радним придјевом *сѓасао*, *сѓасла*, трпним придјевом *сѓасен*, именицом *сѓасење*, будућим временом *сѓаѓћу*, а одговара му несвршени глагол *сѓасавати*. У новије вријеме све се чешће употребљава глагол *сѓасӣтии*, *сѓасим* (примљен из западних говора) који се мијења по обрасцу III/I, дакле *сѓаси*, *сѓасио*, *сѓасила*, *сѓаѓен*, *сѓаѓење*, *сѓасићу*, чему одговара несвршени глагол *сѓаѓавати*.

V/7. Глаголи: *рас̄тии, рас̄тем* (и други на *-рас̄тии*)

Императив: *рас̄ти*;

Радни придјев: *рас̄тао*;

Трпни придјев: *нема*.

V/8. Глаголи: *ѓрѓс̄тии, ѓрѓем*, тако и префиксална изведеница *исѓрѓс̄тии*.

Императив: *ѓрѓ*;

Радни придјев: *ѓрѓао*;

Трпни придјев: *ѓрѓен*;

Футур I: *ѓрѓићу*.

Напомена. – Умјесто глагола (*исѓрѓс̄тии*) са трпним придјевом (*исѓрѓен*) данас се чешће употребљава (*исѓрѓӣтии*) (по обрасцу III/I), (*исѓрѓим*... они (*исѓрѓе*), с радним придјевом (*исѓрѓио*), с трпним придјевом (*исѓрѓљен*) и с футуrom (*исѓрѓићу*).

V/9. Глаголи: *џрејсџи, џребем*, тако и *оџрејсџи, дујсџи, издујсџи*.

Императив: *џреби*;

Радни придјев: *џребао*;

Трпни придјев: *џребен*;

Футур I: *џрејсџу*.

Напомена. – Умјесто *џрејсџи* данас је чешће *џребаџи – џребем*, т. п. *џребан*, футур I *џребаџу*, умјесто (*из*)*дујсџи* чешће је (*из*)*дубиџи – (из)дубим*, с трпним придјевом (*из*)*дубљен*, футуром I *издубиџу*.

VI Глаголи на -рџи (слоготворно *р*)

јрџи, јрем и *јарем*, слично и префиксалне изведенице *јоџрџи, зајрџи, сајрџи, ујрџи; засјрџи* (поред *засјреји*) *засјрем, јросјрџи* (поред *јросјреји*) *јросјрем* итд.

Императив: *јари; јросјри*

Радни придјев: *јро, јрла, јрло; јросјро, јросјрла, јросјрло*

Трпни придјев: *јрвен* и *јрји; јросјрвен* или *јросјрји*.

VII Глаголи на -ћи

VII/1. Глаголи: *маћи, макнем*: тако и *јаћи, нићи, навићи, јући, црћи* (в. горе под *-нуџи, -нем*) итд.

3. лице множине: *макну*;

Императив: *макни*;

Радни придјев: *макао*;

Трпни придјев: *макнуџи*.

VII/2. Глаголи: *дићи, диџнем*: тако и *сиџићи, јомоћи, лећи, залећи, јрилећи, јобјећи, избјећи* итд.

3. лице множине: *диџну*;

Императив: *диџни*;

Радни придјев: *диџао*;

Трпни придјев: *диџнуџи*.

VII/3. Глаголи: *јећи, јечем*: тако и *сећи, шећи, јући, вући* (и други на *-вући, обући* итд.

3. лице множине: *јеку*;

Императив: *јеци*;

Радни придјев: *јекао*;

Трпни придјев: *јечен*.

VII/4. Глаголи: *сијрићи, сијрижем*

3. лице множине: *сијриџу*;

Императив: *сијризи*;

Радни придјев: *сијриџао*;

Трпни придјев: *сијрижен*.

VII/5. Глаголи: *ићи, идем*: тако и *оџићи, одем* или *оџидем* (ово друго данас претежно књишки или регионално).

Остали глаголи са основном глагола *ићи* имају *ћ* у презенту: *изићи, изиђем* (такође *изаћи, изађем*), *јрићи – јриђем, сићи – сиђем, доћи – дођем, обићи – обиђем, наићи – наиђем, јрећи – јређем, јроћи – јрођем, јћи – јђем, наћи – нађем* итд.

Треће лице множине гласи *иду, оду* или *оџиду, изиђу (изађу), јриђу, сиђу, дођу* итд.

Императив је *иди, ои̑иди, изи̑и (иза̑и), њри̑и, си̑и, до̑и* итд.

Радни придјев је *иш̑ао (иш̑ла, иш̑ло), ои̑иш̑ао, изиш̑ао/изаш̑ао, њриш̑ао, сиш̑ао, дош̑ао* итд.

Глаголски прилог прошли је *иш̑авши, ои̑иш̑авши, изиш̑авши/изаш̑авши, њриш̑авши, сиш̑авши, дош̑авши* итд.

Трпни придјев од *њре̑и* гласи *њре̑ен*, од *на̑и* је *на̑ен*; остали глаголи су већином непрелазни.

Неправилни глаголи

§ 419. Изван претходно наведених образаца промјене остаје мања група глагола, међу којима су:

– *зр̑е̑и̑и*, *зрим, зриш̑...* и ек. рјеђе *зрем, зреш̑...*; 3. лице множине је *зру*, радни придјев *зрео, зрела, зрело* (ијек. *и зрио*.) Тако и свршени *дозр̑е̑и̑и, сазр̑е̑и̑и, њрзр̑е̑и̑и*, с глаголским прилогом прошлим *дозр̑евши* итд.

Напомена. – *Прзр̑е̑и̑и, њрзрим* у значењу ‘постати сувише зрео’ треба разликовати од *њрзр̑е̑и̑и, њрзрем* (II/1), са значењем које одговара именици *њрзир*.

– *њоч̑е̑и̑и*, *њочнем, њочнеш̑...*; 3. лице множине је *њочну*, радни придјев *њочео, њочела, њочело*, свршени глаголски прилог *њочевши*.

– *њросу̑и̑и*, *њрос̑ем*, 3. л. мн. *њрос̑у*, имп. *њрос̑и*, радни придјев *њросуо, -ла, -ло*, глаг. прилог прошли *њросувши*, трпни придјев *њросу̑и, -а, -о*. Тако се мијењају и други глаголи на *-су̑и̑и, -с̑ем* (префиксални свршени наспрам несвршеног *си̑а̑и̑и*): *њосу̑и̑и, насу̑и̑и, засу̑и̑и, досу̑и̑и, расу̑и̑и, обасу̑и̑и* итд.

– *сла̑и̑и*, *ша̑ем*, 3. л. мн. *ша̑у*, имп. *ша̑и*, радни придјев *слао, -ла, -ло*, трпни придјев *сла̑и, -а, -о* и *слан, -а -о*. Свршени *њосла̑и̑и* има презент *њоша̑ем* и *њош̑ем*, мн. *њоша̑у* и *њош̑у*, имп. *њоша̑и* и *њош̑и*, р. п. *њослао, -ла, -ло*, г. пр. прошли *њославши*, т. п. *њослан, -а, -о* и *њосла̑и, -а, -о*. Тако и *одасла̑и̑и, разасла̑и̑и*.

– *ж̑е̑и̑и*, *жа̑ем* и рјеђе *ж̑нем*, 3. л. мн. *ж̑(а)њу*, имп. *ж̑(а)њи*, р. п. *ж̑ео, -ла* и *ж̑е̑о, -ла*, т. п. *ж̑невен*. Тако и свршени *њож̑е̑и̑и* (ријетко *њож̑е̑и̑и*), *њож̑(а)њем*, гл. пр. прошли *њож̑евши* (ријетко *њож̑евши*), т. п. *њож̑евен*.

– *има̑и̑и*, *имам* мијења се као и други на *-а̑и̑и, -ам* (§ I/1), с тим што нема трпног придјева. У презенту, међутим, има посебне одричне облике:

<i>немам</i>	<i>немамо</i>
<i>немаш̑</i>	<i>нема̑е</i>
<i>нема</i>	<i>немају</i>

– *мо̑и* има неправилан презент:

<i>мо̑у</i>	<i>можемо</i>
<i>можеш̑</i>	<i>мож̑е̑е</i>
<i>може</i>	<i>мо̑у</i>

Радни придјев је *мо̑ао*; нема императива ни трпног придјева.

– *уз̑е̑и̑и*, *уз̑ем, уз̑еш̑...*; 3. лице множине је *уз̑му*, радни придјев *уз̑ео, уз̑ела, уз̑ело*, свршени глаголски прилог *уз̑евши*. Тако и *изуз̑е̑и̑и, одуз̑е̑и̑и, њреуз̑е̑и̑и*.

Помоћни глаголи

§ 420. Помоћни глаголи су *бићи* и *хићећи*.

§ 421. Глагол *бићи* има два односно три презента: несвршени у пуном облику *јесам*, у енклитичком *сам* (§ 48) и свршени презент *будем*.

<i>јесам</i>	<i>јесмо</i>	<i>сам</i>	<i>смо</i>	<i>будем</i>	<i>будемо</i>
<i>јеси</i>	<i>јесће</i>	<i>си</i>	<i>сће</i>	<i>будеш</i>	<i>будеће</i>
<i>јесѝ(e)</i>	<i>јесу</i>	<i>је</i>	<i>су</i>	<i>буде</i>	<i>буду</i>

Енклитички облик *сам*, *си* итд. употребљава се послѣ наглашене ријечи, нпр. *Ми смо овдје*, *Сви су задовољни*, *Крај њебе сам* и сл. Посебно се употребљава с придјевом радним за грађење перфекта (*доцао сам* итд., в. § 349).

На помена. – Неки граматичари говоре о посебном глаголу *јесам*, који има само презент (нема инфинитива), док правим презентом од *бићи* сматрају *будем*. Сматрамо да такво раздвајање није оправдано, јер реченицама с глаголом *бићи* у прошлом или будућем времену (нпр. *Био сам сиреман*, *Бићу сиреман*) одговарају у презенту облици са (*је*)*сам* (*Сиреман сам*), док **Будем сиреман* није могуће. Отуда се и у реченицама одредница *јесам* упућује на одредницу *бићи*.

§ 422. Наглашени облик у трећем лицу једине првобитно је гласио *јесѝ*, док је данас знатно обичнији облик *јесће*. Наглашени облици се употребљавају у четири случаја:

1) За питања у презенту (уколико не користимо конструкцију са *да ли*). При том се треће лице једине испред *ли* своди на *је*, које је у овом случају наглашено. Примјери:

- (1) *Јесам ли* добро урадио?
- (2) *Је ли* стигао шеф?
- (3) *Је ли* задовољан?
- (4) *Јесмо ли* сви овдје?
- (5) *Јесће ли* се одморили?

2) Ако је изостављен именски дио предиката, или радни придјев послѣ помоћног глагола:

- (6) – *Јесу ли* сви овдје? – *Јесу*.
- (7) *Ја нисам* ништа пио те ноћи, али моји другови *јесу* (= пили су).
- 3) Ако се придаје посебан нагласак глаголу *бићи*, нпр.
- (8) *Ја јесам* за то, али ово је превише.
- (9) *Јесће* мајстор тај Пера, мора му се признати!

4) Ако се глагол *бићи* нађе далеко од другог мјеста у реченици, тако да се не може употребити енклитика:

(10) Највећи филмски комичар свих времена, по једногласном мишљењу критичара, *јесће* Чарли Чаплин.

§ 423. Негирани презентски облици глагола *бићи* гласе:

<i>нисам</i>	<i>нисмо</i>
<i>ниси</i>	<i>нисће</i>
<i>није</i>	<i>нису</i>

Свршени презент *будем, будеш* итд., као ни презентски облици свршених глагола (§ 374), не долазе у независној реченици, него само у зависној, гдје се односи на будућност, односно релативну будућност:

(11) Изаћи ћемо кад *буде* топлије.

(12) Ако *будеш* непослушна (= *Будеш* ли непослушна), казнићу те.

(13) Као дијете желио је да *буде* пилот.

Напомена. – Као што није допуштена употреба свршеног презента у независним реченицама (*Можда нешто наћеш*, в. § 374), тако није исправно ни *Можда нешто и буде од штога* и сл., него се мора употријебити футур: *Можда ће нешто и бићи од штога*.

Као помоћни глагол, *бићи* служи за грађење футура II (§ 369).

§ 424. Други прости облици глагола *бићи*:

Аорист		Имперфекат		Императив	
<i>бих</i>	<i>бисмо</i>	<i>бејаш, бех</i>	<i>бејасмо, бесмо</i>	–	<i>будимо</i>
<i>би</i>	<i>бисте</i>	<i>бејаше, бејаше</i>	<i>бејаште, бесите</i>	<i>буди</i>	<i>будите</i>
<i>би</i>	<i>бише</i>	<i>бејаше, бејаше</i>	<i>бејашу, беху</i>	(<i>нека буде</i>)	(<i>нека буду</i>)

Футур

бићу   *бићемо*

бићеш   *бићете*

биће   *биће*

У ијекавском изговору облици имперфекта гласе: јд. *бијаш//бјех; бијаше//бјеше; бијаше//бјеше*; мн. *бијасмо//бјесмо; бијаште//бјеште; бијашу//бјеху*.

Радни придјев: *био, била, било*, мн. *били, биле, била*.

Несвршени прилог: *будући, будући*.

Трпног придјева нема, пошто глагол *бићи* није прелазан.

Аорист глагола *бићи* се ријетко употребљава самостално (нпр. у експресивним питањима типа *Шта то би? Шта ти би, човече?*), али као помоћни глагол служи за грађење потенцијала (§ 396), а у том случају 3. лице множине гласи *би* (а не *бише*).

Несвршени прилог користи се углавном у оквиру узрочног везничког израза *будући да* (= пошто, с обзиром на то да).

§ 425. Сложени облици глагола *бићи* јесу:

Футур		Перфекат	
<i>ћу бићи</i>	<i>ћемо бићи</i>	<i>био / била сам</i>	<i>били / биле смо</i>
<i>ћеш бићи</i>	<i>ћете бићи</i>	<i>био / била / било си</i>	<i>били / биле / била сите</i>
<i>ће бићи</i>	<i>ће бићи</i>	<i>био / била / било је</i>	<i>били / биле / била су</i>

Потенцијал

Футур II

<i>био / била бих</i>	<i>били / биле бисмо</i>	<i>будем био / била</i>	<i>будемо били / биле</i>
<i>био / била / било би</i>	<i>били / биле / била бисте</i>	<i>будеш био / била / било</i>	<i>будете били / биле / била</i>
<i>био / била / било би</i>	<i>били / биле / била би</i>	<i>буде био / била / било</i>	<i>буду били / биле / била</i>

Уколико претходи субјект или нека друга наглашена ријеч, енклитика ће доћи испред радног придјева: *ја ћу бићи, можда ћемо бићи; ја*

сам био, овдје смо били; већ бих била, сви бисте били итд. Футур други од *бићи* се ријетко употребљава, пошто му је значење исто као и самог облика *будем*: *кад будеш био зоиџов* = *кад будеш зоиџов*.

Глагол *хтјети* (ек. *хѣѣти*)

§ 426. *Хѣѣти* има пуни и енклитички облик презента. Прво лице једнине се завршава на -у, као и код глагола *моћи* (§ 419).

<i>хоћу</i>	<i>хоћемо</i>	<i>ћу</i>	<i>ћемо</i>
<i>хоћеш</i>	<i>хоћеће</i>	<i>ћеш</i>	<i>ћеће</i>
<i>хоће</i>	<i>хоће</i>	<i>ће</i>	<i>ће</i>

Облик *ћу*, *ћеш* итд. служи искључиво за грађење футура. Облик *хоћу*, *хоћеш* итд. употребљава се у значењу ‘жељети’, а као помоћни само у упитном футуру (*Хоћу ли те видјети?*, *Хоћеће ли доћи?*, в. § 367).

§ 427. Негирани презент има посебне облике:

<i>нећу</i>	<i>нећемо</i>
<i>нећеш</i>	<i>нећеће</i>
<i>неће</i>	<i>неће</i>

Ови облици испред инфинитива служе за негирани футур (*Суџра нећу радићи*). Испред конструкције *да* + презент имају значење хтјења (*Нећу да радим* = *Не желим да радим*), мада се у усменој незваничној комуникацији и та конструкција чује са значењем футура, што изван разговорног стила треба избјегавати. Иста семантичка разлика, у зависности од претходне реченице, може се појавити и за самостално употребљен глагол *хѣѣти*:

(14) – Хоћеш ли радити сутра? – *Нећу* (= Нећу радити).

(15) – Стави играчке на мјесто! – *Нећу!* (= Одбијам да то урадим).

§ 428. Прости облици футура глагола *хѣѣти* јесу (за сложене в. § 429):

<i>хѣјећу</i>	<i>хѣјећемо</i>
<i>хѣјећеш</i>	<i>хѣјећеће</i>
<i>хѣјеће</i>	<i>хѣјеће</i>

Од других простих времена донекле се употребљава само аорист, са по два облика:

<i>хѣједох</i> , <i>хѣјех</i>	<i>хѣједосмо</i> , <i>хѣјесмо</i>
<i>хѣједе</i> , <i>хѣје</i>	<i>хѣједосице</i> , <i>хѣјесице</i>
<i>хѣједе</i> , <i>хѣје</i>	<i>хѣједоше</i> , <i>хѣјеше</i>

Употреба имперфекта глагола *хѣѣти* у савременом српском језику је врло ријетка. Облици имперфекта су:

<i>хоћах</i>	<i>хоћасмо</i>
<i>хоћаце</i>	<i>хоћастице</i>
<i>хоћаце</i>	<i>хоћаху</i>

Радни придјев: *хѣио*, *хѣјела*, *хѣјело*, мн. *хѣјели*, *хѣјеле*, *хѣјела*.

Трпни придјев: нема.

Несвршени прилог: *хоћећи*. (*Правојис* даје и мање обично *хѣијући*.)

У ијекавском изговору облици аориста гласе: јд. *хїѣдох//хїѣх; хїѣде//хїѣ; хїѣде//хїѣ*; мн. *хїѣдосмо//хїѣсмо; хїѣдосїѣ//хїѣсїѣ; хїѣдошѣ//хїѣшѣ*; радног придјева: јд. *хїѣо, хїѣла, хїѣло*; мн. *хїѣли, хїѣле, хїѣла*.

§ 429. Сложени облици глагола *хїѣјѣи* јесу:

Ф у т у р		Перфекат	
<i>ћу хїѣјѣи</i>	<i>ћемо хїѣјѣи</i>	<i>хїио / хїјела сам</i>	<i>хїјели / хїјеле смо</i>
<i>ћеш хїѣјѣи</i>	<i>ћѣѣ хїѣјѣи</i>	<i>хїио / хїјела / хїјело си</i>	<i>хїјели / хїјеле / сїѣ</i>
<i>ће хїѣјѣи</i>	<i>ћѣѣ хїѣјѣи</i>	<i>хїио / хїјела / хїјело је</i>	<i>хїјели / хїјеле / хїјела су</i>

Потенцијал

<i>хїио / хїјела бих</i>	<i>хїјели / хїјеле бисмо</i>
<i>хїио / хїјела / хїјело би</i>	<i>хїјели / хїѣјле / хїјела бисїѣ</i>
<i>хїио / хїјела / хїјело би</i>	<i>хїјели / хїјеле / хїјела би</i>

Ф у т у р II

<i>будем хїио / хїјела</i>	<i>будемо хїјели / хїјеле</i>
<i>будеш хїио / хїјела / хїјело</i>	<i>будѣѣ хїјели / хїјеле / хїјела</i>
<i>буде хїио / хїјела / хїјело</i>	<i>буду хїјели / хїјеле / хїѣјла</i>

Уколико сложеном глаголском облику претходи субјекат или нека друга наглашена ријеч, енклитика се налази испред инфинитива, односно испред радног придјева: футур *ја ћу хїѣјѣи*, итд.; перфекат *сви смо хїјели*, итд.; потенцијал *можда бисїѣ хїјели*, итд.

Негирани футур је *нећу хїѣјѣи*, итд., негирани перфекат *нисам хїио*, итд., негирани потенцијал *не бих хїио* итд.

ПРИЛОЗИ

§ 430. Прилози су непромјенљива врста ријечи (са изузетком прилога са облицима за степене поређења, нпр. *лако – лакше – најлакше*) које значе особину радње (нпр. лијепо *џовори*), стања (нпр. *Мирно сјава*) или особину друге особине – када одређују придјев (нпр. *мало њрехлађен*), или други прилог (нпр. *врло мало заинтересован*) или именицу (нпр. *џласови одозџо*). Прилози најчешће одређују глаголе у предикату као њихове одредбе.

§ 431. Иако могу да одређују различите врсте ријечи, па и читаве реченице, прилози се обично употребљавају као прилошке одредбе предиката, нпр. *Добро изгледа, Чврсто сјава, Слушали су ња жљиво*, али могу бити употријебљени и као неглаголски дио предиката, нпр. *Ана је овдје, Она је добро, Било нам је лијеџо*. Прилози се рјеђе употребљавају као неконгруентни атрибути, нпр. *Гледаџи слијева џочели су да усјају*.

§ 432. Према значењима прилози су одредбени или околносни.

§ 433. **Одредбени прилози** дијеле се на начинске и количинске.

Начински прилози одговарају на питања *Како?* или *На који начин?* и скоро сви имају исти облик као одговарајући описни придјев кратког облика у средњем роду једнине (нпр. у *Лијеџо џише* ријеч *лијеџо* је прилог, а у *Лијеџо џисање смо учили у основној школи* ријеч *лијеџо* је придјев у облику једнине средњег рода) или као одговарајући односни придјев, нпр. *Посиуџа дјеџињасџо* – прилог, *То је дјеџињасџо џонашање* – придјев; или *Говори срџски!* – прилог, *То су срџски џовори* – придјев.

Од придјева на *-ски, -чки, или -џки* прилог је једнак одговарајућем придјеву у мушком роду једнине (с кратким крајњим *-и* умјесто дугога *-и* у придјеву), нпр. *Борио се лавовски, Одговорио је маџемаџички џрецизно, Живи царски, То је враџки џешко*.

Количински прилози значе мјеру или степен изражености особине или радње и одговарају на питања:

Колико? (нпр. *Сџекао је мноџо, Мало раде, Врло су задовољни*); или

Колико Chesџо? (нпр. *Повремено се јаве, Chesџо џуџују, Понекад му џелефонирам*); или

Колико дуџо? (нпр. *Разџоварали смо краџко, Чекам је дуџо, Ово џраје бесконачно*).

Неодређена количина се, много чешће него придјевима, исказује прилозима за количину уз које стоји именица или именичка замјеница у облику генитива, нпр. *мноџо џуди, мало воде, џревице узбуђења, неколико џисама, мноџо џџџа, досџа свеџа* и слично.

§ 434. **Околносни прилози** дијеле се по ужим значењима на:

мјесне прилоге, који одговарају на питања *гдје?* (нпр. *Овдје џада кџа, Унуџра има више мјесџа, Били смо доље*).

прилоге за правац и смјер, који одговарају на питања *Куда?, Камо?* или *Одакле?* и сл. (нпр. *Доџише овамо, Оџиџили су онамо, Провлачили су се свукуда*);

временске прилоге, који одговарају на питања *Када?*, *Ой̄кад?*, *Докад?* и сл. (нпр. *Ус̄ӣају рано*, *Тада су се сложили*, *Одавно вас чекамо*, *До̄ӣле̄ за нисӯ љрекидали*);

узрочне прилоге, који одговарају на питања *За̄ш̄т̄ӣо?*, *Из ко̄г разло̄га?* и сл. (нпр. *За̄ш̄т̄ӣо неће да дође*, *С̄ӣо̄за је одус̄т̄ала*, *Безразложно се љӯше*);

циљне прилоге, који одговарају на питања *Ради че̄га?*, *С којим циљем?* и сл. (нпр. *Нам̄јерно је̄ ш̄о урадила*, *Нехо̄ӣице̄ за̄ је̄ љовриједила*, *Све̄ ш̄о раде у ина̄ӣ*), поред неких других околносних прилога.

Напомена 1. – Прилог *куда* је исправно употријебити или у значењу смјера приближавања (нпр. *Куда си љош̄ао?*), или у значењу путање кретања (нпр. *Куда си љрош̄ао?*). Не препоручује се употреба прилога са значењем мјеста (нпр. *џдје, овдје, ондје*) у значењу смјера приближавања (нпр. *куда, овамо, онамо*), дакле, треба рећи *Дођи овамо*, *Пођи онамо* (а не *Дођи овдје*, *Иди ондје* и сл.). Исто тако, исправно је *Куда иде̄ш?*, а реченице попут *Гдје иде̄ш?* требало би избјежавати у добром књижевном језику, мада се данас ни оне не могу сматрати сасвим неприхватљивим, поготову у разговорном стилу.

Напомена 2. – Погрешно је замјењивати изразом *јуче увече* прилог *синоћ*, или изразом *данас хјӯӣпро* прилог *јӯӣпрос*.

Напомена 3. – Погрешно је користити израз *чес̄т̄ӣо љӯӣша* умјесто прилога *чес̄т̄ӣо*, или прилошких израза *мно̄го љӯӣша*, *дос̄т̄а љӯӣша* или *више љӯӣша*.

§ 435. Прилози се у погледу односа према другим врстама ријечи разликују по томе од којих врста ријечи су постали. Тако се разликују прилози који су постали: од придјева (нпр. *брзо, добро, јако*), од именица (нпр. *данас, зимус, ље̄ӣши*), од бројева (нпр. *два̄ӣӯш, дрӯго, удвоје*), од замјеница (нпр. *вазда, на̄ш̄ки, сво̄јски*), од глагола (нпр. *леже̄ћки, саже̄ш̄о, љӯӣшке*), од других прилога (нпр. *досад, одувијек, ой̄ш̄куд*).

У функцији прилога употребљавају се и неки устаљени изрази, нпр. *с времена на вријеме, раме уз раме, на брзу руку* и др.

Замјенички прилози, као и друге замјеничке ријечи, упућују на текст или на говорну ситуацију у којој су употријебљени и имају посебне функције у граматички текста и у структури дискурса, нпр. *Он је љӯ за̄с̄т̄ао*, гдје се *љӯ* може односити или на неки претходно поменути догађај, или на одређено мјесто у говорној ситуацији.

Тројни систем који је карактеристичан за показне замјенице у српском језику (нпр. *овај – ља̄ј – онај*), донекле је својствен и показним замјеничким прилозима (нпр. *овдје – љӯ – ондје*), код којих се разликују они са коријеном *ов-* (за близину говорнику), *љ-* (за близину саговорнику, што ипак није обавезно значење) и *он-* (за удаљеност од обојице), нпр. *С̄љавӣћу једну књӣгу овдје код мене, дрӯзу љӯ код љебе, а љре̄ћу ондје код ње̄га*. Уп.:

<i>џдје?</i>	<i>овдје</i>	<i>љӯ</i>	<i>(ондје), ља̄мо</i>
<i>(камо?), куд(а)?</i>	<i>овамо</i>	<i>ља̄мо</i>	<i>онамо</i>
<i>куд(а)? (= којим љӯӣшем?)</i>	<i>овуда</i>	<i>људа</i>	<i>онуда</i>

Као што се види из упитних прилога у првој колони, прилози у првом хоризонталном реду исказују мјесто у простору (нпр. *Ја сам овдје*), при-

лози у другом реду смјер кретања (нпр. *Дођи овамо*), а прилози у трећем реду пут којим треба проћи (нпр. *Прођи овуда*). Правилност тог система нарушена је у двије тачке.

Прво, облик *ѿамо* у савременом српском језику више не означава само смјер кретања него може означавати и (удаљено) мјесто, што је значење прилога *ондје*.

Друго, упитни прилог *куда?* више не значи само ‘којим путем?’ него може значити и ‘у ком смјеру?’, умјесто прилога *камо*, који се у прошлости користио чешће, а у савременом српском књижевном језику је риједак.

Замјенички прилози са иста три коријена срећу се и међу прилозима за начин и за количину:

како?	овако	тако	онако
колико?	оволико	толико	онолико

Примјера ради, наставник ће рећи *Овако се ѿише* о ријечима које је сам написао на табли, *Тако се ѿише* гледајући оно што ученик пише у свесци, *Онако се ѿише* показујући на свеску неког другог, даљег ученика (мада се *овако* и *ѿако* све чешће употребљавају као синоними, са чиме не би требало претјеривати). *Оволико новца* односило би се, на примјер, на новац који држим у руци, *ѿолико новца* на новац мог саговорника, *онолико новца* на новац који је далеко од обојице, или којег се сјећамо из прошлости. Када просторни односи нису прецизирани, употријебиће се прилози *ѿако* и *ѿолико*, нпр. *Како је желио, ѿако му се и догодило*; *Примјера има ѿолико да их је ѿешко набројаѿи*.

Неодређени замјенички прилози за мјесто, вријеме и начин по структури и значењу слични су одговарајућим неодређеним замјеницама (§ 223). Уп. следеће неодређене замјеничке прилоге:

<i>ѿдје?</i>	<i>куд(а)?</i>	<i>кад(а)?</i>	<i>како?</i>
<i>неѿдје</i>	<i>некуд(а)</i>	<i>некад(а)</i>	<i>некако</i>
<i>(сваѿдје), свуд(а)</i>	<i>(свукуда), свуд(а)</i>	<i>(сваѿда), увијек</i>	<i>свакако</i>
<i>ниѿдје</i>	<i>никуд(а)</i>	<i>никад(а)</i>	<i>никако</i>
<i>иѿдје</i>	<i>икуд(а)</i>	<i>икад(а)</i>	<i>икако</i>

Прилози у првој колони показују мјесто, а у другој смјер кретања. Умјесто системских облика *сваѿдје* и *свукуд(а)* данас се много чешће употребљава прилог *свуд(а)*. Умјесто прилога *сваѿда*, који је данас донекле застарио, обично се употребљава прилог *увијек*.

Одрични замјенички прилози (у четвртном реду табеле) употребљавају се када постоји негација у предикату:

- (1) *Не видим га ниѿдје.*
- (2) *Не идем никуда.*
- (3) *Никада га нисам упознао.*
- (4) *То никако не желим.*

Замјенички прилози наведени у петом реду јављају се у питањима или у погодбеним реченицама:

- (5) Јеси ли га *иџде* видио?
- (6) Ако *икуда* поћеш, не заборави да и ово понесеш.
- (7) Да сам *икако* могао, дошао бих.
- (8) Хоће ли се то *икад* завршити?

Напомена. – Погрешно је употребљавати замјенички прилог *икад(а)* у реченици у чијем предикату није пунозначан глагол. Зато је, на примјер, погрешно *Ово је најбоља ѿонуда икад*, него треба рећи *Ово је најбоља ѿонуда која је икад изнијѣша*, или ... *икад добијена* и сл.; *Он је био најусѣјешнији сѿорѣисѣа* *којеџ су икад имали* (не *Он је био њихов најусѣјешнији сѿорѣисѣа икад*) и сл.

§ 436. Прилози по структури могу бити прости (нпр. *ѣу*) или сложени (нпр. *џдекад*). Прилози углавном настају од споја предлога с неком другом врстом ријечи. То може бити предлог + именица, нпр. *доџодине*, *изјуѣра*, *зачудо*, *низбордо*, *ѣредвече*, *смјесѣа*, *увис*, *усѣуѣ* итд.; предлог + придјев, нпр. *доскора*, *издалека*, *навелико*, *украјѣко*, итд.; предлог + прилог, нпр. *замало*, *наовамо*, *одраније*, *оѣад* (и *од ѣада*), *уназад*; предлог + замјеница, као у *зайѣим*, *надасве*, *ѣоѣом*, *сѣоџа* итд.

Неки прилози за мјесто у споју с предлогом мијењају облик. Тако, се умјесто: *од овдје*, *од ондје* каже *одавде*, *оданде* итд. Слично томе, мада је могућ spoj *до ѣамо*, чешће се каже *донде*; умјесто ријетког *од ѣамо* боље је *оданде*, а поред *одџоре* имамо облик *одозџо*.

§ 437. Поређење прилога је граматичка одлика многих, али не свих прилога. Облике степена поређења имају прилози који су настали од описних придјева, а то су прилози који су облички једнаки с номинативом једнине средњег рода одговарајућих описних придјева, уп. придјевске облике *лијѣй*, *лијѣја*, *лијѣйо* и прилог *лијѣйо*. Парадигмом тих прилога исказује се само граматичка категорија степена поређења (нпр. *јакo – јаче – најјаче*). Она је формално идентична с парадигмом степена поређења одговарајућих придјева у ном. јед. с. р. (уп. придјев: *сѣоро* /*креѣање*/, *сѣорије*, *најсѣорије* и прилог: *они раде сѣоро*, *сѣорије*, *најсѣорије*), што се односи и на различите нерегуларне облике у таквим парадигмама појединих прилога, односно придјева, прије свега у вези са суплетивним облицима, или с неправилним алтернацијама краја основе, нпр. *близу – ближе*, *високо – више*, *далеко – даље*, *добро – боље*, *дубоко – дубље*, *лако – лакше*, *лијѣйо – љѣйше*, *лоше* или *рђаво – џоре*, *мало – мање*, *меко – мекше*, *мноџо – више*, *ниско – ниже*, *ѣлиѣко – ѣлиће*, *слаѣко – слаће*, *ѣешко – ѣеже*, *уско – уже*, *ѣироко – ѣире* итд.

Суперлативни облици прилога изводе се из компаративних облика прилога префиксом *нај-*, нпр. *лакше – најлакше*, *слаће – најслаће* итд. Компаратив прилога је, дакле, увијек једнак компаративу средњег рода придјева, а суперлатив прилога – суперлативу средњег рода придјева. Примјера ради, од прилога *брзо*, *далеко*, *лијѣйо* и *мирно* компаратив и суперлатив би гласили *брже/најбрже*, *даље/најдаље*, *љѣйше/најљѣйше*, *мирније/најмирније*.

Напомена. – Прилог *радо* има компаратив *радије*, суперлатив *најрадије* (не: *раће*, *најраће*).

ПРЕДЛОЗИ

§ 438. Предлози су непромјенљиве граматичке ријечи које се употребљавају у спојевима са именицама (*на сџолу*) или замјеницама (*на њему*), или у саставу именичких синтагми (*на џом сџолу*), остварујући с падежним наставком сложену граматичку цјелину, на примјер, *за кућ-у, за свеск-у, за жен-у* наспрам *за сел-о, за друшћив-о, за вин-о* и сл.

Предлози стоје испред именице, замјенице или поимениченог придјева и изражавају различите односе (простор, вријеме, узрок и др.) у ситуацији коју означава реченица. У тој функцији означавања односа предлози у неким случајевима имају значења блиска глаголским, уп. *Око куће је ѓусџа шума* и *Кућу окружује ѓусџа шума*, *На крововима је снијеѓ* и *Кровове ѓрекрива снијеѓ* и сличне реченице.

Предлози су скоро увијек проклитике, јер обично чине акценатску цјелину са слједећом ријечју, али могу бити наглашени када је то комуникативно значајно, нпр. *Сџави књиѓу на куџију, а не у куџију*, или кад су вишесложни, нпр. *Налазили су се насупрот улаза*.

Предлог *ради* (и понекад *уѓкос*) може доћи и послије именице или замјенице, нпр. *себе ради* (= *ради себе*).

Неки предлози употребљавају се у споју с појединим прилозима, нпр. *до вечерас, до данас, за суџра, на ѓрекосуџра, од јуче, од лане, од љеџос, од џада* и сл.

Предлози се у српском језику не могу налазити испред глагола.

На помена. – Не спадају у стандардни српски језик спојеви за са инфинитивом, какви се могу чути у говору, нпр. *за џонијеџи* (исправно *који ћу џонијеџи*, *да џонесем, који се може џонијеџи* и сл.) или *То је за не вјеровати* (исправно: *То је невјероватино*), *То је било за очекивати* (исправно: *То се моѓло очекивати*), нити *То је за џолудјеџи*, *То је за креџати* и сл. Дакле, умјесто *Молим двије џоѓачице за џонијеџи* исправно је *Молим двије џоѓачице да џонесем*; питање *За овдје или за џонијеџи?* треба да гласи *За овдје или ћеџе џонијеџи (или носиџе)?*

§ 439. Предлошко-падежне конструкције имају синтаксичке функције адвербијала, нпр. *Ана је изаџла на улицу*, или неконгруентног атрибута, нпр. *То је излаз на улицу*, или именског дијела предиката, нпр. *Они су у раџу* поред *Они раџују*. Врло ријетко (у научним или школским текстовима) сџм предлог, без именице, може бити употријебљен као самостална ријеч у функцији субјекта, нпр. *На је ѓредлоѓ*, или објекта, нпр. *Наџиџи ѓравилно на сџрам*.

Неки предлози могу бити употријебљени и као прилози (нпр. *близу, џослије, у инати*), уп. *Сџанује близу њене куће (близу је предлог) и Сџанује близу (близу је прилог)*.

На помена. – Не могу сви предлози да се употребљавају као прилози. Зато су неправилне реченице типа *Сједјела је џоред*, јер је предлогу *џоред* својствена само предлошка функција. Из истог разлога је погрешно и: *Ауџо је исѓред* (умјесто *исѓред куће*), *Он је на сџраџу изнад* (ум. *на сџраџу изнад нас* или *на ѓорњем сџраџу*), *Чекај ме иза* (ум. *Чекај ме џозади*) итд.

§ 440. Предлози могу бити прави и неправи.

§ 441. **Прави предлози** су ријечи које се употребљавају искључиво у функцији предлога.

§ 442. **Неправи предлози** су они који су стекли функцију предлога, а иначе припадају некој другој врсти ријечи. Они се дијеле на четири групе:

(а) Прилози који се употребљавају и као предлози, нпр. *ѝрије, ѝослије, близу, ѝреко* (са дугосилазним акцентом [ѝреко] као прилог, ненаглашено као предлог) и др., нпр.

Прилог	Предлог
(1) <i>Послије</i> смо отишли на вечеру.	(2) Наћи ћемо се <i>ѝослије</i> часа.
(3) Парк је ту <i>близу</i> .	(4) Парк је <i>близу</i> моје куће.
(5) Пређи <i>ѝреко</i> , молим те.	(6) Пружила му је руку <i>ѝреко</i> стола.

(б) Именице које се могу употријебити као предлози, нпр. *мјестио, крај, дуж, ѝуѝ, чело* и др., нпр. *Урадићу ѝо ја мјестио ѝебе* ('умјесто тебе'); *Сједјели смо крај ѝуѝа* ('поред пута'); *Пођоше дуж ријеке*; и сл.

(в) Именице у инструменталу, нпр. *То ком возње су разѝоварали, Круѝ се црѝа ѝом о ѝу ѝесѝара, Поводом сѝоѝодицњице објављено је досѝа чланака*, тако и *ѝриликом, ѝуѝем, ѝосредсѝвом* и др.

(г) Предлози у чијем саставу је на првом мјесту прави предлог, а на другом предлог или именица, нпр. *између, исѝред, наврх, накрај, намјесѝо, ѝосред, умјесѝо, уочи*, итд.

§ 443. Предлози по саставу обухватају

- 1) просте предлоге, нпр. *из, на, ѝо*;
- 2) сложене предлоге, нпр. *изнад, исѝод, уѝркос*;
- 3) предлошке изразе, нпр. *на челу са, недалеко од, уѝоредо са*.

§ 444. **Прости предлози** су углавном једносложни, историјски су старији од других предлога, морфемски су најједноставнији и структурно су немотивисани, нпр.

без, до, за, из, к(а), кроз(а), међу, на, над(а), низ(а), о, од, ѝо, ѝод(а), ѝред(а), ѝри, с(а), у, уз(а).

Неки предлози имају двије варијанте: у једној се завршавају на самогласник *а*, а у другој немају завршни самогласник, нпр. *к(а), над(а), низ(а), ѝод(а), ѝред(а), с(а), уз(а)*. Варијанте са завршним самогласником у неким случајевима су обавезне, нпр. *ка колиби, кроза зид, нада мнома, низа сѝрану, ѝода се, ѝреда се, са сином, уза зид*, а у неким случајевима нису обавезне или се само стилски разликују од варијаната без завршног самогласника, нпр. *Дошла је са друѝом // Дошла је с друѝом*; в. о томе више у § 67.

Напомена. – Умјесто аломорфа *ка* може се употријебити аломорф истога предлога *к* (нпр. у изразу *ѝримѝи к знању*), под условом да сљедећа ријеч не почиње задњонепчаним сугласником *к* или *ѝ*, дакле исправно је само *ка књиѝари, ка ѝраду* и сл.

§ 445. Сложени предлози, нпр. *изван, између, изнад, испод, испред, у инаи, ујркос*, показују творбене односе унутар предлошког система и везе предлога с појединим другим врстама ријечи.

§ 446. Предлошки изрази представљају прелазну класу ријечи од конструкција са предлозима и апстрактније употријебљеним именицама до израза са примарно предлошком функцијом, нпр. *Они сѣанују недалеко од жељезничке сѣанице*.

У предлошке изразе спадају, поред других, изрази који се употребљавају са генитивом, нпр. *далеко од, за вријеме, за разлику од, са изузећком, ишик до, у љравцу, у љоку, у циљу, уз љомоћ*, са акузативом, нпр. *без обзира на, налик на, у односу на*, са инструменталом, нпр. *заједно са, љаралелно са, сагласно са, у вези са, у љоређењу са, уљоредо са*, и др.

Напомена 1. – Погрешна је употреба израза *обзиром на*, а правилно је *с обзиром на*.

Напомена 2. – Умјесто *везано за* + акузатив препоручује се *у вези са*, нпр. умјесто *Дала им је добар савјет везано за уљошребу љредлога* боље је *Дала им је добар савјет у вези са уљошребом љредлога*.

§ 447. У доста ограниченим случајевима у српском језику је могуће гомилање предлога, тј. употреба двају сусједних предлога у функцији једне предлошке цјелине, нпр. *Сѣишли су до љред кућу, Дошцао је са око двадесет љвајова, Дошцао је са љреко сѣо војника* итд.

Напомена. – Ако је могуће умјесто два предлога употријебити у истом значењу један предлог, гомилање предлога треба избјегавати, нпр. исправно је *љешкир за љлажу*, а не: *љешкир за на љлажу*.

§ 448. Већина предлога се употребљава само с једним падежом, нпр. *без, из, од, љри* и др.

Неки предлози се могу употријебити с једним од два падежа, нпр. *на, о, љод, с(а)* и др., уп. *на сѣо* и *на сѣолу*, *о клин* и *о клину*, *љод сѣо* и *љод сѣолом*, *са сѣола* и *са сесѣром* итд.

Постоје предлози који се употребљавају у споју с једним од три падежа:

Предлог *за* иде са инструменталом кад значи *иза*, нпр. *Град ми је био за леђима*, или кад означава праћење, кретање нечијим трагом, нпр. *Он иде најријед, а ја за њим*. Предлог *за* иде са акузативом кад означава намјену, нпр. *Додај ми маказице за нокће*, или циљ кретања, нпр. *Гледао сам их док нису зашли за угао*. Предлог *за* иде с генитивом кад означава вријеме трајања, као у изразу *за живоља* ('док је [неко] био жив').

Предлог *у* употребљава се с локативом кад значи мјесто гдје се нешто налази, нпр. *зец у шуми, љоглавље у књизи*. Предлог *у* иде са акузативом кад значи циљ кретања, нпр. *Зец љобјеже у шуму*. Предлог *у* употребљава се с генитивом у значењу припадности, нпр. *свадебни обичаји у Срба*.

Напомена. – У овом посљедњем значењу данас је обичнији предлог *код*, нпр. *свадебни обичаји код Срба*.

Кратак преглед употребе најчешћих предлога с појединим падежима је сљедећи:

без + генитив, нпр. *Уради љо без оклијевања*;

до + генитив, нпр. *Дошли смо до краја*;

дуж + генитив, нпр. *Шећају дуж ријеке*;
 за + акузатив или инструментал, нпр. *Сједају за сѿо*; *Сједе за сѿолом*;
 из + генитив, нпр. *Изаћи из куће*;
 иза + генитив, нпр. *Врѿ је иза куће*;
 између + генитив, нпр. *Сједјео је између оца и мајке*;
 изнад + генитив, нпр. *Изнад језера је ѿрелетјела звијезда*;
 исѿод + генитив, нпр. *Исѿод г̀рада ѿролази меѿро*;
 исѿред + генитив, нпр. *Сликали су се исѿред сѿоменика*;
 крај + генитив, нпр. *Сјела је крај Ане*;
 међу + акузатив или инструментал, нпр. *Сѿавила је руке међу кољена*; *Држала је руке међу кољенима*;
 мимо + генитив или акузатив (заст.), нпр. *Проѿао је мимо ѿријатѿеља*; *Проѿао је мимо ѿријатѿеље*;
 на + датив-локатив или акузатив, нпр. *Књига је на сѿолу*; *Сѿавља књигу на сѿо*;
 над(а) + акузатив или инструментал, нпр. *Наг̀нула се над колијевку*;
Била је наг̀нуѿа над колијевком;
 накрај + генитив, нпр. *Накрај села била је кафана*;
 насред + генитив, нпр. *Насред собе био је сѿо*;
 низ(а) + акузатив, нпр. *Сиш̀ли су низа сѿеѿенице*;
 о + датив-локатив или акузатив, нпр. *Пуш̀ка виси о клину*; *Окачио је ѿуш̀ку о клин*, али само са акузативом у примјерима као *Ог̀ријеш̀ио се о ѿебе*, или само датив-локатив у примјерима типа *Говорили смо о ѿеби*;
 од + генитив, нпр. *Одмакни се од ивице*;
 око + генитив, нпр. *Дјеца су се окуѿила око васѿѿѿачице*;
 осим + генитив, нпр. *Дош̀ли су сви осим Ане*;
 ѿо + датив-локатив, нпр. *Прошеѿајѿе ѿо г̀раду*;
 ѿод + акузатив или инструментал, нпр. *Мачка се завукла ѿод сѿо*;
Мачка је ѿод сѿолом;
 ѿоред + генитив, нпр. *Прош̀ли смо ѿоред музеја*;
 ѿред(а) + акузатив или инструментал, нпр. *Сѿао је ѿред судију*; *Сѿо-ји ѿред судијом*;
 ѿосред + генитив, нпр. *Сѿоменик је ѿосѿављен ѿосред ѿрг̀а*;
 ѿри + датив-локатив, нпр. *При сѿѿуденѿском дому ѿосѿоји менза*;
 ради + генитив, нпр. *Урадиће све ради своје дјеце*;
 с(а) + генитив или инструментал, нпр. *Узми књигу са ѿолице*; *Дош̀ао је са браѿом*;
 у + генитив, регионално или застарјело, или датив-локатив, нпр. *У Милице дуге ѿреѿавице*, *Били су у цркви*, или акузатив, нпр. *Недјељом иду у цркву*;
 уочи + генитив, нпр. *Дош̀ли су уочи Божића*;
 уѿркос + датив-локатив, нпр. *Завр̀шили су ѿосао уѿркос ѿеш̀коћама*.
 Кратак преглед употребе падежа с појединим предлозима је сљедећи.

§ 449. Номинатив и вокатив се употребљавају само без предлога, док се остали падежи користе или без предлога или са предлозима.

Са генитивом се употребљава највећи број предлога, нпр. *без, до, из, иза, између, изнад, исѿод, исѿред, мимо, од, ѿоред, ради, с(а)* и други, нпр.

без куће, до куће, дуж куће, из куће, иза куће, између кућа, испод куће, испред куће, мимо куће, од куће, око куће, њоред куће, ради куће, с куће (као и неправи предлози, нпр. *дуж њуџа, крај њуџа, широм свијеџа* итд.).

Напомена. – Израз *из асџекџа* је бољи него *са асџекџа*, нпр. *Проучава џе билке из асџекџа њихове оџџорносџи на високу џемџераџуру*.

Са акузативом се употребљавају предлози *кроз(а), међу, на, над, низ(а), џод, џред, у, уз(а)* итд., нпр. *кроз џраџуму, међу куће, на кућу, над кућу, низа сџеџенице, џод кућу, џред кућу, у кућу, уз зид*.

Са дативом-локативом се употребљавају предлози *к(а), џрема, уџркос, на, о, џо, џри, у*, нпр. *ка кући, џрема кући, уџркос џеџкоћама, на кући, о кући, џо кући, џри кући, у кући*.

Са инструменталом се употребљавају предлози *за, међу, над, џод, џред, с(а)* и др., нпр. *за кућом, над кућом, џод кућом, џред кућом, с кућом*.

Поред предлога, од којих је овдје наведен само дио најчешћих, у предлошкој функцији се употребљавају и многи предлошки изрази, нпр. *недалеко од куће, џаралелно с кућом, у џравцу куће* итд.

§ 450. Многи предлози имају више значења, при чему је често најстарије и најраспрострањеније просторно, односно конкретно значење, тј. значење мјеста или правца, док друга значења представљају граматичке метафоре просторног значења, нпр. *на* + акузатив, нпр. *сџавиџи на сџо* (простор), *дођи на Божџић* (вријеме), *свеска на коцке* (особина), *сџо километра на савџ* (количина), *личџи на оца* (поређење), *даџи на џо-џравку* (циљ).

Као што се из тих примјера види, предлози, у саставу предлошко-падежних конструкција, имају више категоријалних значења, в. главу о синтакси падежа, а прије свега:

– мјесно значење, нпр. *Писмо је на сџолу, Парк је џоред школе, Дјеца сједе џод дрвеџом*;

– значење правца, нпр. *Идемо у џарк, Излазе из самоџслуже, Прелазе џреко мосџа*;

– временско значење, нпр.: *Нова година је у џеџак; Дођи ћу за славу; Уради џо до уџорка*;

– узрочно значење, нпр. *Поскочио је од среће; Предсџава је одложена због невремена, Удала се из џубави*;

– циљно значење, нпр. *Дошли су ради договора*;

– поредбено значење, нпр. *Пиџе боље од осталих*;

– значење друштва или заједнице, нпр. *Пуџује са сесџром*;

– допусно значење, нпр. *Дошла је уџркос џрехлади*; поред више других значења.

– значење средства, нпр. *Пера је на џелефону*, што значи 'Пера разговара телефоном'.

Напомена. – У употреби предлога и предлошких изрази се често гријеши. На примјер:

Погрешан је предлог, падеж или обоје у спојевима као *склоносџ за расџањем* (треба: *ка расџању*), *џриџисци за џовећањем цијена* (треба: *за џовећање цијена*, или: *да се џовећају цијене*), *ријеџеносџ за џромјенама* (треба: *да се остваре џромјене*) и сл.

Боље је из *асіекіа* (нечега), него са *асіекіа*.

Када се предлог *између* употребљава с бројевима који значе почетну и завршну границу, не треба везник и замјенивати цртом, дакле, не *између 18-20 часова*, него *између 18 и 20 часова*.

Предлог *к* има аломорф *ка*. Основни облик је *к* (без апострофа), па је боље *к мени*, *к небу* него *ка мени*, *ка небу*. *Ка* је уобичајено испред сугласничких група (нпр. *ка йрозору*) а неизбјежно испред *к* или *џ*: *ка кући*, *ка ѓраду* и сл.

Није добро употребљавати предлог *кроз* за ознаку средства или посредства, нпр. *Кроз своје сіихове изразио је шезње народа*, треба: *Својим сіиховима ...*; умјесто: *Дјеловали су кроз своје йредсйавнике*, треба: *йреко својих йредсйавника* итд.

Исправно је *Сйанујем на булевару*, *Долазим са булевара*, а не у *булевару*, из *булевара*.

Израз на *шелефону* није погрешан, јер значи 'на телефонској вези'. Наиме, предлог *на* не означава увијек мјесто, него има и друга значења (уп. *даји на йојравку*, *ићи на свадбу*), употребљава се и у устаљеним изразима који се не схватају буквално (нпр. *сједјейи на сунцу*, *џоворийи на шелевизији*, *слушайи на радију*), а и када значе локализацију у простору, нешто што је мање обично се локализује у односу на нешто веће (нпр. *Бицикл је йоред сйуба*), а рјеђе обратно (нпр. *Сйуб је йоред бицикла*); најзад, израз *йоред шелефона* (нпр. *Поред шелефона Пера Перић*) не може се употријебити ако је ријеч о мобилном телефону који та особа држи у руци. Укратко, израз (*Пера је*) на *шелефону* је исправан, а (*Пера је*) *йоред шелефона* представља непотребну граматичку хиперкоректност.

Погрешно је: *На уйравном одбору је одлучено...*, *На редакцији смо џоворили...*, *На мјесној заједници...* и сл. Треба: *На сасйанку уйравноџ одбора*, *У редакцији...* итд.

Као ознака за предводника израз *на челу мора доћи* послуже споја *са* и именице у инструменталу, нпр. исправно је *делеџација с Павлом Павловићем на челу*, а не: *делеџација на челу с Павлом Павловићем*.

Израз *низ џодина* допушта да глагол у предикату буде у мушком или у средњем роду, нпр. *Прошао је* (или *йрошло је*) *низ џодина*,

Предлог *низ* употребљава се у облику аломорфа *низа* испред ријечи које почињу са *с* или *з*, нпр. *низа сйрану*, *низа зид*, *низа сйейенице* итд.

Предлог *о* се у новије вријеме често употребљава гдје му није мјесто, нпр. *Уйознали су џосіа о сйању у ойційини* (треба: ... са сйањем), *Какав је ващ сйав о щійедњи енерџије?* (треба: *йрема щійедњи енерџије*), *Донијеће се ойщиран йроџрам о защійийи истйоријских сйоменика* (треба: *йроџрам защійийе* или *йроџрам за защійийу*), *захйјев о укидању дойриноса* (треба: ...за укидање дойриноса или *да се укину дойриноси*).

Уколико се испред два броја који означавају горњу и доњу вриједност употребљава предлог *од*, предлог *до* мора се писати словима, а не замјенивати цртом: *Живио је од 1642. до 1727* (не ..од 1642-1727), *од 18 до 20 часова* итд.

Предлог *око* може се употријебити и фигуративно, нпр. *несйоразум око нечеџа*, али се с том употребом често претјерује: умјесто *йроблеми око снабдијевања*, *наџањања око њезоваџ йреласка у Парйизан*, *око йоџа се мноџо расйрављало*, боље је: *йроблеми са снабдијевањем*, *наџањања о њезовом йреласку*, *о йоџе се мноџо расйрављало*.

Предлог *йо* се понекад употребљава гдје му није мјесто. На примјер, умјесто *йо шом йийању*, *йо йийању* (нечега) боље је рећи *о шом йийању*, *йоводом йоџа йийања*, или рећи у *шом йоџледу*, у *йоџледу* (нечега). Умјесто *дискусија йо йрвој йачки дневноџ реда*, боље је *дискусија о йрвој йачки...*

Облик *йо њрви њуџи* обично се сматра погрешним и захтијева се избацивање ријечи *йо*. За ту забрану досад није дато убједљиво образложење, утолико прије што се допушта не само *йо друџи њуџи*, *йо њређи њуџи* итд. него и *йо једанџуџи*, *џонеки њуџи*, *џокоји њуџи*.

Исправна је употреба предлога *йо* у спојевима као *ојасан йо* (некога, нешто), *ојасности йо...*, *џиџејан йо...*, *корисјан йо...*, *џосљедице йо...*, *уџолико боље йо...*, итд., гдје се може употријебити и предлог *за*.

Боље *с временом*, него *временом*, нпр. *Градови се с временом мијењају*, *С временом је џосјајао све раздражљивији* и сл.

У конструкцији с глаголом *џисаји* и именицом слово предлог *с* није обавезан, нпр. *џисаји великим*, *малим словом* једнако је исправно као *џисаји с великим*, *с малим словом*.

Исправно је *сасјанак*, или *конференција у Јалџи*, а не *на Јалџи*.

Израз у *односу на* понекад се злоупотребљава у поређењима. Умјесто *Цијене су 2,5 џуџа веће у односу на џрошлу џодину* боље је: *Цијене су 2,5 џуџа веће него џрошле џодине*.

Треба разликовати предлог *доврх* (нпр. *доврх бурџа*), од споја предлога са именицом *врх* у генитиву: *до врха*.

Треба разликовати предлог *наврх* (нпр. *наврх куће*, *наврх језика*), од споја предлога са именицом *врх* у акузативу, нпр. *Појео се на врх*.

Треба разликовати предлог *надно* (нпр. *надно улице*), од споја предлога са именицом *дно* у акузативу, нпр. *Пао је на дно ријеке*.

Треба разликовати предлог *накрај* (нпр. *Сјањује крај села*, *То ми није ни крај џамеји*), од споја предлога са именицом *крај* у акузативу, нпр. *Сјао је на крај џејиха*.

Треба разликовати предлог *намјесџо* (нпр. *Ја радим намјесџо џебе*), од споја предлога са именицом *мјесџо* у акузативу, нпр. *Сјави џа на мјесџо*.

О другим случајевима употребе предлога в. главу «Синтакса падежа» у овој граматици.

ВЕЗНИЦИ

§ 451. Везници су граматичке ријечи које повезују ријечи (нпр. *бра̄ӣ и сес̄ӣра*), синтагме (нпр. *с̄ӣарији бра̄ӣ и млађа сес̄ӣра*) или реченице (нпр. *Пише њјесме и слика аквареле*), и изражавају односе међу њима (§ 1327–1335), нпр. *али* означава супротност (*Он је добар али с̄ӣор*), *ако* значи услов (*Ако зна, рећи ће*), *јер* означава узрок (*Помаже јер може*) итд. Ријечи које повезују везници могу припадати истој врсти ријечи, нпр. *о̄ӣац* и *мајка*, или различитим врстама, нпр. *Пјева, али слабо* и сл. Понекад везник није неопходан, али његова употреба чини однос између ријечи или израза које повезује експлицитним или прецизније израженим, уп.

(1) Почела је киша, већ се смркавало, па су убрзали корак.

(2) Почела је киша, а већ се смркавало, па су убрзали корак.

§ 452. Већина везника има више значења. Вишезначни везници имају основно значење и варијантна значења, која мање или више зависе од контекста употребе везника. Вишезначни везници могу повезивати предикатске дијелове сложене реченице чије значењске односе често конкретизују посебне ријечи – конкретизатори, уп. значења везника *џа* без конкретизатора (*Дуџо је чекао, џа је о̄ӣӣцао*) и с конкретизатором: у значењу узастопности (*Дуџо је чекао, џа је онда о̄ӣӣцао*), узрочно-последичног односа (уп. *Није дошла, џа је о̄ӣӣцао* и *Није дошла, џа је за џи о о̄ӣӣцао*), допусности (уп. *Дуџо је чекао џа није дочекао* и *Дуџо је чекао џа и џа к није дочекао*) и др.

§ 453. Везници се по саставу дијеле на просте и сложене.

Прости везници су најчешће историјски старији од других везника и већином су једносложни, нпр. *и, а, но*.

Сложени везници су настали од простих везника или других врста ријечи, нпр. *иако, мада, џоцӣо*.

§ 454. Везници се по томе да ли се морају поновити у истој реченици дијеле на једнократне, нпр. *а, но, неџо*, и двократне или вишекратне, као што су *или... или... (или...)*; *воља... воља... (воља...)* и други – нпр. *Или уђи, или изађи*.

За разлику од поновљених једнократних везника, нпр. *и... и...*, и двократних везника, нпр. *час... час...*, двочлани везници састоје се од два несусједна везничка дијела у сусједним предикатским цјелинама, који се употребљавају у пару, нпр. *не само... неџо: Не само да зна џравило неџо и умје да џа објасни*.

§ 455. Везници су основна група везничких средстава као више или мање граматикализованих ријечи и израза којима се ријечи повезују у синтагме, а просте реченице у сложене реченице.

Везничка средства, поред везника, обухватају: везничке ријечи, везничке изразе, везничке спојеве, везничке групе и конекторе. У ширем схватању, конектори су сва везничка средства у реченици и тексту (§ 1336–1343).

§ 456. По садржају синтаксичке везе коју изражавају везници могу бити на по р е д н и (координацијски, паратаксички везници или конјунктори), нпр. *и, џа, џе*, што су везници који повезују у простој реченици

ријечи са истом синтаксичком функцијом (нпр. *Она је вриједна и сјособна*), или повезују у сложеној реченици њене предикатске дијелове који су у координацијском односу (*Пада киша и дува вјећар*), а дијеле се на саставне, раставне, супротне и градацијске; или могу бити зависни везници (субординацијски, хипотаксички, нпр. *ако, док, јер*), што су везници који у структуру главног дијела зависносложене реченице уводе њен зависни дио, нпр. *Оишли су јер је већ било касно*, а дијеле се по значењу као и реченице којима припадају (изрични, односни, временски и др., в. § 463).

§ 457. Напоредни везници (конјунктори) малобројнији су од зависних, јаче су граматикализовани, општијег су значења и не припадају предикацијским дијеловима које повезују, нпр. *Чека аутобус и чииа новине*. Напоредни везници повезују или предикацијске дијелове независносложене реченице у којој нема зависних клауза (*Сија сунце и љада киша*), или повезују независне предикацијске дијелове сложене реченице заједно с њиховим клаузама (*Сија сунце и љада киша, која љосјаје све јача*), или пак повезују клаузе које се налазе у напоредном међусобном односу а имају заједнички главни дио (*Носи књигоу коју је ујраво куйшла и коју жели да љоклони сесљри*).

§ 458. Напоредни везници се по значењу дијеле на:

– САСТАВНЕ (копулативне), нпр. *и, ља, ље, ни/ниљи*: овај посљедњи долази у одричним реченицама, у пару с још једним *ни/ниљи* или неком другом негацијом;

– РАСТАВНЕ (дисјунктивне), нпр. *или* (често у пару, *или... или*), *било... било...* (увијек у пару), *воља... воља...* (увијек у пару) и др.;

– СУПРОТНЕ (адверзативне), нпр. *а, али, него, већ*;

– ГРАДАЦИЈСКЕ, нпр. *не само... него, не само... већ, а камоли, а немоли* и др.

§ 459. Везници могу имати исти облик као неке друге врсте ријечи, нпр. упитне замјеничке ријечи (*који*), именице (*час*), рјечце (*и*) и др. На примјер, везник *и*, који има основно значење спајања, како међу ријечима (*раљи и мир*) тако и међу синтагмама и реченицама (*Наложили смо ваљру и сада је љољло*) треба разликовати од рјечце *и* са значењем ‘такође’, као у примјерима:

(3) *И* данас ће падати киша.

(4) Слично дејство има *и* азотна киселина.

§ 460. Сваки везник има извјесно основно значење и секундарна значења, која добија у одређеном контексту. На примјер, кад год постоји битнија значењска разлика између значења двије реченице, макар и без изричитог супротстављања, умјесто *и* употребиће се адверзативни везник, попут *а*, уп.

(5) У Новом Саду је пет степени, *а* у Београду седам.

(6) Дјечак одлично рецитије, *а* његова сестра лијепо пјева.

Везник *а* се такође употребљава кад се спајају двије потврдне реченице од којих друга садржи рјечцу *и* (‘такође’), или двије одричне, од којих друга садржи везник *ни*:

(7) Јуче је падала киша, *a* и данас ће (*a* падаће и данас).

(8) Јуче није падала киша, *a* ни данас неће (*a* неће ни данас).

Спој *a* да употребљава се за искључне реченице, али уз негирани глагол:

(9) Прешао је границу *a* да му нису тражили пасош.

Напомена. – Под утицајем страних језика, понекад се употребљава и везнички израз *без да* (*Прешао је зраницу без да су му итражили пасош*), али тај облик није допуштен у стандардном српском језику. Умјесто наведеног примјера правилно би било рећи *Прешао је зраницу a да му нису итражили пасош*. В. такође § 1434, § 1553.

§ 461. Везник *ни* има дужи облик *нӣӣи*, који се употребљава рјеђе него везник *ни*, али је обавезан у спајању реченица (11), уп.

(10) Нису сачувани његови портрети *нӣӣи* фотографије.

(11) Немам заштитника *нӣӣи* ми је потребан.

§ 462. Везник *иа* означава редослијед (нпр. *Ойери иредње иа задње сџакло*) или узрочно-последични однос (*Радили су иа су се уморили*) и служи у набрајању (*Најближи Сунцу је Меркур, иа Венера, иа Земља...*); често се комбинује с предлогом *до* (*од иеӣка иа до ионедјељка; Водио је лоӣӣу од центира иа [све] до гол-линије*). За употребу *иа* као рјечце, в. § 477.

§ 463. Зависни везници и везничке ријечи и изрази (субјунктори) многобројнији су од конјунктора, слабије су граматикализовани, имају мање уопштено значење и припадају зависном предикатском дијелу сложене реченице, нпр. *Док чека ауџобус, чиӣа новине*. Они се дијеле на основу врсте зависних реченица које уводе. Зависни везници и везничке ријечи могу бити изрични (нпр. *да: Каже да је добро*), мјесни (нпр. *џдје: Ради џдје је и раније радио*), везници правца (нпр. *куда: Иде куда итреба*); временски (нпр. *када: Доћи када будещ моџао*), узрочни (нпр. *џӣӣо: Радужем се џӣӣо ие видим*), последични (нпр. *иако да: Закаснио је ииако да је није заӣекао*), циљни (нпр. *да би: Долази да би ие видио*), условни (нпр. *ако: Ако знаӣе, кажиӣе*), начински (нпр. *као да: Понаџа се као да је крив*), допусни (нпр. *иако: Иако је хладно, оӣӣцили су у џеӣӣу*) и други.

§ 464. Зависни везник с најширом и најразноврснијом употребом јесте зависни везник *да*. Као и већина једносложних везника, везник *да* је ненаглашен (осим у споју *да ли*) и по томе се разликује од потврдне рјечце *да* (§ 471).

Везник *да* се првенствено јавља у изричним (објекатским и субјекатским) реченицама, нпр.

(12) Јавио ми је *да* ће закаснити.

(13) Види се *да* немаш искуства;

али и у намјерним реченицама, као

(14) Приђите *да* вас погледам.

(15) Дошли су *да* нам помогну;

у последичним реченицама, као

(16) Таква је врућина *да* се асфалт топи.

(17) Ослабио је толико *да* више не може да стоји;

у погодбеним иреалним реченицама за прошлост и у једној варијанти погодбених реченица за садашњост, уп.

(18) *Да* се није измакао, погинуо би.

(19) Помогао бих вам *да* могу (= кад бих могао).

у понеким временским реченицама, као

(20) Има три недјеље *да* нисам изашао из куће.

(21) Већ је прошло мјесец дана *да* нам се није јавио.

у конструкцијама које изражавају жељу, предлог, или енергичну наредбу:

(22) *Да* се одморимо мало.

(23) *Да* се ниси макао!

уз упитне ријечи као израз недоумице, нпр.

(24) Шта *да* се ради?

(25) Како *да* му помогнемо?

§ 465. Понекад је тешко разграничити употребу везника *да* од везника *што*. У принципу, реченица уведена са *да* је изрична, а она са *што* узрочна, јер *да* првенствено уводи тврдњу или нешто што тек треба да се оствари, а *што* готову чињеницу:

(26) Чујем *да* се Петар вратио.

(27) Радујем се *што* се Петар вратио.

Каткад се оба везника могу наћи у истом контексту, с врло малом разликом у значењу, нпр.

(28) Жали се *да* су га заборавили ('Он тврди, са жаљењем, да су га заборавили').

(29) Жали се *што* су га заборавили ('Он се жали зато што су га заборавили').

На помена. – У савременом српском језику се срећу реченице као *Штоједна је да нисте дошли*, у којима би боље било употријебити везник *што* (јер је ријеч о узроку), али се не може рећи да нису исправне с везником *да* (ако се узрок не жели нагласити).

§ 466. Везници *што* и, рјеђе, *да* у споју с показном замјеницом средњег рода *то* у одговарајућем падежу служе и да зависну реченицу у именичкој функцији (субјекта, објекта, допуне) уведу у управну реченицу, нпр.

(30) *То што* воли да црта још не значи да ће бити сликар.

(31) Није било ријечи о *томе да* кандидати сами себе предлажу.

§ 467. Везници *као* и *него* повезују ријечи, док им се за увођење реченица додаје *што* односно *да*, зависно од значења, уп.

(32) Запослио се *као* продавац.

(33) Дошао сам *као што* сам обећао.

(34) Вије *као да* никада неће престати.

(35) Имаш више среће *него* памети.

(36) Платио си више *него што* је требало.

(37) Боље је да се вратимо *него да* узалуд чекамо.

§ 468. Предлог *осим* постаје везник у споју са *што*:

(38) Није урадила ништа *осим што* је обрисала прашину.

(39) Овдје се ништа није промијенило *осим што* су се многи одселили.

§ 469. И везнику *ītek* додаје се *щīio* када уводи реченицу, али уз промјену значења. Сáмо *ītek* упућује на радњу која касни, нпр.

(40) Могу да дођем *ītek* идуће недјеље.

(41) *Тек* сам данас сазнао за несрећу,

док је *ītek* *щīio* еквивалентно са *чим*, тј. указује на краткоћу временског размака:

(42) *Тек* *щīio* сам заспао, пробудио ме је телефон.

(43) *Тек* *щīio* је стигла до краја, схватила је да ће нешто морати да прочита још једном.

Више о употреби везника в. у глави о синтакси.

РЈЕЧЦЕ

§ 470. Рјечце су непромјенљиве и синтаксички несамосталне ријечи којима се изражава лични однос према ономе што се реченицом саопштава. У том смислу основна функција рјечци је прагматичка.

По значењу, рјечце су врло разнородне.

§ 471. За потврђивање односно одрицање служе рјечце *да* односно *не*. Ова друга рјечца има исти облик било да стоји за себе, нпр. *Хвала, не*, у одговору на понуду, или да служи за негирање глагола, нпр. *Не ћушим*.

§ 472. За изражавање питања служи рјечца *ли*, послије глагола (*Могу ли да уђем?*) или испред њега, у споју *да ли* (*Да ли могу да уђем?*), а никада на почетку реченице. Рјечца *ли* послије упитне ријечи изражава неизвјесност у питањима која говорник поставља сâм себи или у реторичким питањима, нпр.

(1) Колику *ли* плату има министар? ('Питам се колику плату има министар')

(2) Гдје *ли* сам оставио кључеве?

Упитна рјечца *зар* изражава чуђење (*Зар је већ њодне?*), служи за питања на која се очекује одричан одговор (*Зар желиш да насџрадаш?*) односно потврдан одговор ако је питање у одричном облику (*Зар није лијеја?*).

§ 473. Рјечца *нек(а)*, с глаголом у 3. лицу једнине или множине, изражава жељу, нпр. *Нека вам нова година буде срећнија*, што се назива оптативним значењем. Нешто свечанија оптативност изражава се конструкцијама с рјечцом *да* (нпр. *Да вам нова година буде срећнија!*), која је постала од везника *да* у сложеним реченицама у којима предикат главног дијела значи жељу, нпр. *Желим да вам нова година буде срећна*.

Рјечца *да* служи и за грађење облика трећег лица императива (нпр. *Да редовно узима овај лијек*, в. § 390).

§ 474. Значење неограниченог избора имају рјечце које смо видјели у споју са замјеницама (§ 229) или с прилозима: испред замјенице или прилога долази *ма* (*ма који, ма џдје*), иза замјенице односно прилога *џод* (*који џод, како џод*), у оба положаја *било* (*било какав = какав било, џо како = како било*). Такво значење може имати и *макар* (*макар који, макар како*), поред тога што је концесивни везник, у реченицама као *Не џовлачим се макар ме убили*.

§ 475. Различите врсте става према радњи – потврђивања, истицања, неизвјесности, сумње, супротности итд. – исказују рјечце сродне с прилозима, као што су *само, једино* (нпр. *Узела је само једну јабуку*), *бац, ујраво, џаман* (нпр. *Баци сам џебе џражио*), *можда, ваљда* (нпр. *Можда се варам*), *иџак, међуџим, додуше* (адверзативне, нпр. *Иџак немаш среће*), *чак, џиџавице* (нпр. *Поџео се чак на Хималаје*; *Није хладно, џиџавице вруће ми је*), *бар* или *барем* (нпр. *Требаће џи бар џола саџа хода*), *ионако* (нпр. *Не смеџа џиџо је расџродаџо, ионако немам џара*), *збиља* (основно значење 'заиста', али чешће за увођење нове теме, нпр. *Збиља, џиџа је било с џвојом диџломом?*), *наиме* (за ближе објашњење претходно реченог, нпр.: *Лијекове џреба узимаџи уз јело. Наиме, џекари кажу...*

итд.), иначе (у функцији преласка на сродну тему, нпр. *Бон је, иначе, родно мјесто композитора Бетовена*), *уосталом, најзад* и друге.

Напомена. – Не треба употребљавати плеонастички израз *чак ипшавише*; треба само *чак* или само *ипшавише*.

§ 476. Узваницама сличне, афективно обојене јесу рјечце *ама*, *иша* (прије свега у функцији емфатичног ословљавања, нпр. *Ама човјече, слушај ме! Та ви се шалише!*), *ма* (различно од концесивног *ма* које смо видјели горе под § 475, најчешће у изразу *Ма немој(ше)?* који значи изненађење, а још чешће ироничну невјерицу), *ала* (за дивљење, нпр. *Ала је лијепа ова башиша!*), *иа*, с више значења: чуђење, негодовање (*Па зар сам ја за шо крив? Па докле иш мислиш да чекамо?*), енергично потврђивање (*Па наравно!*), попуштање (*Па добро, нека буде шо ишвоне*), неодлучност, збуњеност (у одговорима на питања: – *Како си шоцијепао кошуљу?* – *Па... не знам*) и друго. За везник *иа* в. горе, § 462.

§ 477. Међу рјечце се могу уврстити и поштапалице – ријечи и изрази које би требало избјегавати у добром књижевном језику, а чије је функција само или прије свега да попуне сувише дуге паузе у говору. Употреба поштапалица често представља лошу говорну навику и црту језичке личности. Најчешћа поштапалица је *овај* (од показне замјенице, али увијек у том облику), нпр. *Хишо сам, овај, да ишам да ли је данас, овај, било неких шорука за мене...*

Слично се употребљавају и неки глаголски облици као *знаш*, *значи*, *јел'ше*, *каже* (у препричавању туђег говора) и други.

Напомена. – Поштапалица *значи* је једна од најчешћих, нарочито у усменом јавном говору (нпр. на телевизији), али и у говору младих. Када *значи* има закључно значење, то није поштапалица, него конектор (везничко средство у структури текста), чија је употреба оправдана, нпр. *Договорили смо се, значи* – *ишазимо у иш саши*. Када је учесталост употребе *значи* врло висока, а значењска оправданост те употребе ниска, онда је то поштапалица и треба је избјегавати у добром књижевном говору.

УЗВИЦИ

§ 478. Узвици су непромјенљиве ријечи које функционишу као цијели искази који су синтаксички, интонацијски или интерпункцијски одвојени од реченице у којој су употријебљени, ако нису употријебљени као синтаксички сасвим издвојени искази, уп.

(1) *Јао*, како боли! и

(2) *Јао!* Како боли!

Узвици имају велики број значењских нијанси, које често веома зависе од контекста и ситуације у којој је узвик употријебљен, што посебно важи за експресивне узвике, нпр. *ах*, *ех*, *ух* и сл.

§ 479. Узвици се према саставу дијеле на просте и сложене.

Прости узвици су *А!* *Ах!* *Ех!* *Јао!* *О!* *Фуј!* и многи други.

Сложени узвици су *Хајде-де!* *Није неџо!* *Цай-царай!* и др.

§ 480. Узвици се према свом садржају дијеле на експресивне, императивне и ономатопејске, што одражава везу узвика с категоријом лица.

Са првим лицем су повезани **експресивни узвици**, којима се исказују различита емоционална стања говорног лица, нпр. *Јој!* *Ех!* *Пух!* *Фуј!* *Ура!* *Бре!*

Жалост или бол изражава узвик *јао* (с варијантама *јаој*, *јој*, *ајаој*, *ајој*) јадиковање *авај* и, данас углавном регионално, *куку* и *леле*; изненађење (*у*)*ју*. Остали експресивни узвици, као *а*, *е*, *о* (сва три с дугим вокалом), *ах*, *аха*, *ех*, *их*, *оја*, *ох*, *охо*, *ух*, *уф*, *хм* итд., могу изражавати различите емоције, зависно од контекста и ситуације.

Напомена. – Узвик *бре* изражава негодовање и жељу говорника да некога статусно одреди као нижег од себе или као експресивна поштапалица. У добром књижевном језику употребу узвика *бре* треба избјегавати.

§ 481. С другим лицем су повезани **императивни узвици** који су усмјерени на скретање пажње и управљање понашањем човјека или животиње којој су упућени, нпр. *Ђиха!* (коњу), *Ајс!* *Сине-а* (вољу), *Шибе!* *Фуј њо!* (псу), *Мау-мау!* *Шуц!* (мачки), *Пи-ји-ји!* (кокошкама и пилади), *Тука-јука!* (ћуркама), *Лили-лили!* (паткама), *Иш!* (живини).

За дозивање и скретање пажње се користе и узвици *ало* (*хало*: уобичајено и као почетак телефонског разговора), *еј* (*хеј*), *џле* (по постанку скраћен облик од *џледај*), *на* (при пружању нечега, са значењем 'узми'), *исџи* (узвик без вокала; упозорење да треба ћутати, или тихо дозивање), *де* итд. *Хо-рук* је узвик за усклађивање покрета при подизању терета или при неком другом заједничком физичком раду.

Напомена. – У добром књижевном језику не треба употребљавати узвик *ало* као синоним узвика (*х*)*еј* ради изражавања чуђења, тј. изван телефонског разговора (нпр. *Шња њо љовориш, ало?!*).

§ 482. За показивање односно привлачење пажње служе узвици *ево*, *ејџо*, *ено*, које се називају презентативи (§ 762, 929, 1378). Они чине значењски систем који се односи на близину првом, другом, односно трећем лицу, аналоган оном који смо видјели код показних замјеница (§ 198) и код прилога (§ 435). Ипак, узвици *ево* и *ејџо* употребљавају се и као синоними,

а поготову се *етио* често користи умјесто *ево*. Именица или замјеница последи њих обично стоји у генитиву. Примјери:

- (3) *Ево* ме, стигао сам.
- (4) *Етио* шта си урадио!
- (5) *Ено* твог аута, тамо на крају паркинга.

Презентативи се употребљавају и као самостални искази, нпр. *Ево!* у значењу ‘узми’, ‘изволи’, ‘готово је’ и др.

§ 483. Без икакве везе с првим или другим лицем јесу **ономатопејски узвици**, којима се на начин уобичајен за српски језик преносе одређени звуци из природе, гласови животиња и птица и сл., нпр. *Фију!* *Цију!* *Ав-ав!* *Ква-ква!* *Кре-кре!* *Кукуруку!* *Цив-цив!* Смијех означавају узвици *ха-ха*, *хо-хо*, *хи-хи*, *хе-хе* (обично двочлани или трочлани, у писању одвојени цртицама или запетама).

Ономатопеје, као *бум*, *дум*, *ѿрас* (ударци), *звррр* (електрично звонце или телефон), често су једнаке основи одговарајућег ономатопејског глагола, као *ѿрес*, *ѿбус*, *кврц*, *ѿкљоц*, *фију* (в. у рјечнику *ѿреснуѿи*, *ѿбуснуѿи*, *кврцнуѿи*, *ѿкљоцнуѿи*, *фијукнуѿи*).

§ 484. **Предикатски узвици** су узвици који се употребљавају у функцији предиката, тј. као да су у питању глаголски облици, нпр. *Трес!* *Пљес!* *Пљус!* *Бум!* *Звррр!* *Кврц!*, нпр.

- (3) Он *ѿрес* на под.
- (4) Они *ѿбус* у воду.
- (5) Одједном нешто *бум* испред куће.

§ 485. Узваницама се прикључују инвективи: увреде и псовке (нпр. *будало*, *ђубре*, *сѿоко* и др.), када њихова функција није да пренесу информацију о нечему објективном, него прије свега да изразе негативна осјећања говорног лица према саговорнику или неком трећем лицу, односно говорников покушај да увриједи саговорника или неко треће лице, или најпросто да свој исказ учини експресивнијим на нечију штету.

Напомена. – Употреба инвектива је, нажалост, честа не само у приватној комуникацији људи који не обраћају пажњу на говорну културу, него и у лијепој књижевности, на филму, у позоришту, у медијима. Ипак, у добром српском језику увредама и псовкама не смије бити мјеста.

Узваницама се прикључују и функционално сродне ријечи и изрази уобичајени у пристојном говорном понашању, који се употребљавају као самостални искази са мање или више израженим оптаивним (жељним) значењем, нпр. *Помаже Боѿ!* *Добро јуѿро!* *Здраво!* *Лаку ноћ!* *Срећан рођендан!* *На здравље!* *Добро дошли!* *Здрави били!* итд.

ТВОРБА РИЈЕЧИ

§ 486. Творба ријечи у историјском погледу јесте однос између двију или више ријечи, од којих је једна ријеч настала од друге, нпр. *шрава* → *шравица*.

Творба ријечи у функционалном погледу јесте однос између двију или више ријечи различитог степена сложености које имају исти коријен, нпр. *шравица* је и формално и значењски сложеније од *шрава*.

Понекад је формално једноставнија ријеч настала од сложеније ријечи, а не обратно, нпр. *факс* од *шелефакс*, *аушо* од *аушомобил*, *кило* од *килограм* и сл.

У творбеном односу налазе се мотивна основа и изведена основа (мотивисана основа), нпр. *шрав-* према *шравиц-* у ријечима *шрава* и *шравица*.

Утврђивање творбених односа међу ријечима заснива се на познавању елемената који чине ријеч, а то су: коријен, или коријенска морфема, који носи значењско језгро ријечи, нпр. *чи* и *ш* - *аши* – *чи* и *ш* - *алац*; афикси – морфеме у основи ријечи које не припадају коријену (префикси и суфикси); префикси – морфеме које се налазе испред коријена, нпр. *и* р о - *чи* и *ш* *аши*, *ис* - *и* р е - *мјеш* и *аши* и сл.; суфикси – морфеме која се налазе иза коријена, нпр. *чи* и - *а* - *лац*. У саставу сложених ријечи може се налазити и спојни самогласник, који неки граматичари називају инфиксом, нпр. *вод-о-шад*. Спојни самогласник, за разлику од префикса и суфикса, нема значење. (По другим схватањима, инфикс је афикс који се може уметнути у сџм коријен и који има значење, нпр. у латинском *n* у *vinc-o* према *vis-i, vis-tum*.)

Коријен, афикси и спојни самогласник дијелови су основе ријечи, нпр. *шрей-ход-ниц-* у ријечи *шрейходница*. На основу се, код промјенљивих врста ријечи, додају наставци за промјену, нпр. *шрей-ход-ниц-е*, *шрей-ход-ниц-ом* итд. Обавезни елемент основне је коријен, па се ријеч може састојати и само од коријена, нпр. *сшраш*, *лак*, *деветш*. Такве основе називамо простим основама, а ријеч која има просту основу назива се проста ријеч.

Сложене основе састоје се од двије основе са спојним самогласником (нпр. *вод-о-шад*) или без спојног самогласника (нпр. *шали-кућа*), а могу се комбиновати и с неким афиксом (нпр. *сшаромод-н-и*). Ријеч која има сложену основу назива се сложена ријеч, или сложеница.

Изведене основе ријечи састоје се од коријена и једног или више афикса, нпр. *лак-ош-* (од *лакош-а*), *нош-ас*, *раз-драж-љив*. Ријеч која има изведену основу назива се изведена ријеч или изведеница.

§ 487. Творба ријечи је значајна у проучавању лексике, али и у граматици. На примјер, граматичка значења свршеног и несвршеног глаголског вида исказују се, прије свега, суфиксалним и префиксалним средствима, нпр. према несвршеном глаголу *радиш* имамо префиксални свршени глагол *шерадиш* с новим лексичким значењем, а према том глаголу стоји несвршени глагол са истим лексичким значењем: *шерашваши* и сл.

Извођење несвршеног глагола од свршеног глагола промјеном суфикса зове се имперфективизација (имперфективни вид значи несвршени

– прелазак *л у о* : *сел(о)* → + *-це* → *сеоце*, *сел(о)* + *-ски* → *сеоски*, *дијел(ићи)* + *-ба* → *диоба*, *бран(ићи)* + *-лац* → *бранилац*, генитив *браниоца*;

– палатализације *к* → *ч*, *г* → *ж*, *х* → *ш*, *ц* → *ч*, *с* → *ш*, *з* → *ж*: *узрок* + *-ни* → *узрочни*, *круџ* + *-ић* → *кружић*, *џријех* + *-ан* → *џрешан*, *зец* + *-ица* → *зечица*, *украc(ићи)* + *-аваћи* → *украцаваћи*, *израз(ићи)* + *-аваћи* → *изражаваћи*;

– јотовање *т* → *ћ*, *д* → *ђ*, *л* → *љ*, *н* → *њ*, *п* → *пљ*, *б* → *бљ*, *в* → *вљ*, *м* → *мљ*: *џруџ* + *-је* → *џруђе*, *медвјед* + *-ји* → *медвјеђи*, *сел(о)* + *-(ј)ак* → *сељак*, *камен* + *-је* → *камење*, *сној* + *-је* → *снојље*, *жаб(а)* + *-ји* → *жабљи*, *дрв(о)* + *-је* → *дрвље*, *Рим* + *-(ј)анин* → *Римљанин*.

Двије или више фонетских алтернација могу се комбиновати у истој изведеници. Тако, на примјер, имамо:

лисџ + *-је* → *лисће (јотовање) → *лишће* (једначење по мјесту изговора);

друџ + *-сџво* → *дружсџво (палатализација) → *друшсџво (једначење по звучности) → *друшџво* (губљење сугласника).

§ 490. Разноликошћу фонетских промјена нарочито се истиче придјевски суфикс *-ски*, који, зависно од завршетка основе, може стећи и облике *-шки*, *-чки*, *-ћки* или *-ки*. Сваки од тих облика може настати различитим путевима, као што показују сљедећи примјери:

<i>сџорџ</i> + <i>-ски</i>	<i>сџорџски</i>	
<i>џенис</i> + <i>-ски</i>	(* <i>џенисски</i>)	<i>џениски</i>
<i>Француз</i> + <i>-ски</i>	(* <i>французски</i> → * <i>францусски</i>)	<i>француски</i>
<i>варош</i> + <i>-ски</i>	(* <i>варошски</i>)	<i>варошки</i>
<i>сџалеж</i> + <i>-ски</i>	(* <i>сџалешки</i>)	<i>сџалешки</i>
<i>књиџ(а)</i> + <i>-ски</i>	(* <i>књижски</i> → * <i>књишски</i>)	<i>књишки</i>
<i>Велс</i> + <i>-ски</i>	(* <i>велшски</i>)	<i>велшки</i>
<i>Чех</i> + <i>-ски</i>	(* <i>чешки</i>)	<i>чешки</i>
<i>Њујорк</i> + <i>-ски</i>	(* <i>њујорчки</i> → * <i>њујоршски</i>)	<i>њујоршки</i>
<i>Беч</i> + <i>-ски</i>	(* <i>бечски</i>)	<i>бечки</i>
<i>јунак</i> + <i>-ски</i>	(* <i>јуначки</i>)	<i>јуначки</i>
<i>ловац</i> + <i>-ски</i>	(* <i>ловачки</i>)	<i>ловачки</i>
<i>младић</i> + <i>-ски</i>	(* <i>младићски</i>)	<i>младићки</i>
<i>Суец</i> + <i>-ски</i>	(* <i>суецски</i>)	<i>суецки</i>

Поједини именички и придјевски суфикси могу имати непостојано *а*. Такво *а* је у граматички пожељно означити на посебан начин, нпр. стављањем у заграду, јер уколико је *а* стално, посриједи је други суфикс, са друкчијим значењем. Примјера ради, није исти суфикс *-(а)к* у *учинак*, ген. *учинка* (од глагола *учинићи*) и суфикс *-аќ* у *земљаќ*, ген. *земљаќа* (од *земља*); није исти придјевски суфикс *-(а)н* у *џлодан*, *џлодна*, *џлодно* и суфикс *-ан* у *звјездан*, *звјездана*, *звјездано*.

Именичка суфиксација

§ 491. Именице се граде од других именица (нпр. од именице *рука* изведене су именице *рукав*, *рукавац*, *рукавица*), од придјева (нпр. од

придјева *млад* изведене су именице *младосѝ*, *омладина*), од глагола (нпр. од *чиѝаѝи* изведене су именице *чиѝање*, *чиѝалац*, *чиѝаѝељка*, *чиѝао-ница* итд.), од прилога (нпр. од прилога *наѝријед* изведена је именица *наѝредак*), понекад и од замјеница (нпр. од *свој* је изведена ријеч *својина*), или од бројева (нпр. од *десетѝ* је изведена именица *десетѝка*) итд.

§ 492. Од неколико стотина именичких суфикса, овдје се може указати само на неколико десетина најчешћих. Сходно ономе што је горе речено о вишезначности суфикса, примијетиће се да се поједини суфикси јављају у више различитих значењских група.

Међу суфиксима за људска бића већина се односи на мушкарце. Одговарајући изрази за жене углавном се изводе од мушких, додавањем суфикса које зовемо моционима (§ 498). Понеке именице важе једнако за оба рода (прије свега оне на *-ица* и *-лица*, в. § 495), док за неке (нпр. *борац*, *џлавоња*, *дебелко*) нема женског облика.

Напомена. – Има појединачних покушаја да се уведу засебни облици за женски род и тамо гдје их у стандардном језику нема (нпр. *академица*, *војнициња*, *филолошкиња*), а да се они који те облике не употребљавају огласе особама са политички некоректним понашањем. То су ипак покушаји вјештачког мијењања граматике према политичким увјерењима. Број социјалних фемининатива у језику постепено се повећава у складу са промјенама у друштву, а тај процес не треба ни спутавати ни вјештачки убрзавати.

§ 493. Суфикси за вршиоца радње:

-**(а)ц**, нпр. *ѝисац*, *ѝродавац*, *ѝрџовац* итд.;

-**л(а)ц**: *носилац* (мн. *носиоци*, ген. мн. *носилаца*), *ѝреводилац*, *чиѝалац* итд.;

-**ѝч**: *возач*, *носач*, *ѝјевач* итд.;

-**тељ**: *љубиѝељ*, *снимаѝељ*, *учиѝељ* итд.;

-**ник**: *ѝуѝник*, *ѝредсједник*, *савјетѝник* итд. (в. и сљедећи параграф);

-**ѝр**: *кувар*, *зидар*, *чувар* итд. (в. и сљедећи параграф);

Два суфикса, ограничена на мали број ријечи, односе се само на жене као вршиоце радње:

-**ља**, нпр. *дојиља*, *ѝраља*, *ѝкаља* итд.;

-**ара**, нпр. *врачара*, *џаѝара* итд.

§ 494. Суфикси за занимања:

-**ѝр**: *књиѝар*, *маѝемаѝичар*, *месар*, *часовничар* итд.;

-**ник**: *насѝавник*, *ѝривредник*, *радник* итд.;

-**аш**: *орџуѝац*, *хармоникац* итд.; *кошаркац*, *рукометѝац*, *скијац* итд.;

-**ѝија**: *јорџанѝија*, *чамѝија*, *шеѝирѝија* итд.;

-**ист(а)**: *економисѝ(а)*, *маѝинисѝ(а)* итд.; *виолинисѝ(а)*, *флауѝисѝ(а)* итд.; *раџбисѝ(а)*, *ѝудисѝ(а)* итд.

Напомена. – У једнини је обичнији завршетак *-иста* него *-исѝ*, али су ове именице мушког рода, а множина им је на *-сѝи*.

-**ич**: *водич*, *џонич*.

§ 495. Суфикси за особине људи:

-**(а)ц**: *бијелац*, *брбљивац*, *сѝарац*, *сѝранац* итд.;

-**ѝк** (дуго *а*): *вјешѝак*, *дивљак*, *чудац* итд.;

Напомена 3. – Поред *Европљанин* – *Европљанка* исправно је и *Европејац* – *Европејка*, али са значењем особе која се понаша на начин карактеристичан за Европу.

Напомена 4. – Поред *Конављанка* исправно је и *Конавока*.

Напомена 5. – Исправно је *Тунишанин* – *Тунишанка*, а није: *Тунижанин* – *Тунижанка*.

Напомена 6. – Поред *Цавићањанка* исправно је и *Цавићајка* (рјеђе и углавном регионално).

-(а)ц/-ка: *Албанац* – *Албанка*, *Азијац* – *Азијка*, *Балканац* – *Балканка*, *Беранац* – *Беранка*, *Берлинац* – *Берлинка*, *Босанац* – *Босанка*, *Бразилац* – *Бразилка* (од назива земље *Бразил*), *Бразилијанац* – *Бразилијанка* (од назива главног града *Бразилија*), *Брејџонац* – *Брејџонка* (од фр. *bréton*, према *Брејџања*), *Визанџинац* – *Визанџинка*, *Гњиланац* – *Гњиланка*, *Ђаковац* – *Ђаковка* или *Ђаковчанин* – *Ђаковчанка* (и од *Ђаковица* и од *Ђаково*), *Ејџурац* – *Ејџурка* (од *Ејџурија*), *Земунац* – *Земунка*, *Иберац* – *Иберка*, *Израелац* – *Израелка*, *Индијац* – *Индијка*, *Јајанац* – *Јајанка*, *Касиљанац* – *Касиљанка*, *Катјалонац* – *Катјалонка*, *Корејац* – *Корејка*, *Косовац* – *Косовка*, *Лебанац* – *Лебанка*, *Лејџонац* – *Лејџонка*, *Лпјиванац* – *Лпјиванка*, *Македонац* – *Македонка*, *Палесџинац* – *Палесџинка*, *Пејџоварадинац* – *Пејџоварадинка*, *Призренац* – *Призренка*, *Приџијинац* – *Приџијинка*, *Сеџединац* – *Сеџединка*, *Славонац* – *Славонка*, *Словенац* – *Словенка*, *Украјинац* – *Украјинка*, *Фламанац* – *Фламанка*, *Требињац* – *Требињка*, *Херџеџовац* – *Херџеџовка*, *Цејлоњанин* – *Цејлоњанка* (у географском смислу, у политичком: *сјановник* – *сјановница* *Сри Ланке*), *Црногорац* – *Црногорка*.

Напомена 1. – Поред *Азијац* – *Азијка*, исправно је и *Азијџи* – *Азијџикиња*, али се данас то употребљава с негативним призвуком за означавање особе која се понаша на начин карактеристичан за Азију у негативном смислу.

Напомена 2. – *Иберац* – *Иберка* је боље него *Иберџијац* – *Иберџика*.

Напомена 3. – Поред *Индијац* – *Индијка* исправно је и *Индус* – *Индускиња*.

Напомена 4. – Непотребни су облици *Кореанац* – *Кореанка*, настали под утицајем енглеског језика, умјесто исправног *Корејац* – *Корејка*.

Напомена 5. – Исправно је *Косовац* – *Косовка* (код појединих косовских писаца среће се и *Косовкиња*), а не *Косовар* – *Косоварка*.

Напомена 6. – Поред *Приџијинац* – *Приџијинка* исправно је и *Приџијевац* – *Приџијевка*.

-(а)ц/-киња: *Ганац* – *Ганкиња*, *Данац* – *Данкиња*, *Ирац* – *Иркиња*, *Скандинавац* – *Скандинавкиња* (*скандинавка* је врста укрштених ријечи), *Финац* – *Финкиња* итд., али *Шјанац* – *Шјанолка* итд.;

-(а)ц/-ница: *Нијемац* – *Њемица*, *Сремац* – *Сремица*, *Шокац* – *Шокица* итд.;

-ин/-ка: *Аварин* – *Аварка* (или *Обрин* – *Обринка*), *Буџарин* – *Буџарка*, *Јерменин* – *Јерменка*, *Јеврејин* – *Јеврејка*, *Ташарин* – *Ташарка*, *Циџанин* – *Циџанка* итд.;

Напомена 1. – Поред облика *Аварин* допуштено је и *Авар*.

Напомена 2. – Погрешно је *Армен* и *Арменин*, треба: *Јерменин* (или *Јермен*).

Напомена 3. – Погрешно је *Јевреј*, треба *Јеврејин*.

Напомена 4. – Погрешно је *Циџан*, исправно је *Циџанин*. Захтјеви политичке коректности налажу да се у савременом српском књижевном језику умјесто *Циџани* каже *Роми*.

-ин/-инка: *Грузин – Грузинка, Русин – Русинка* итд.;

Напомена. – Погрешно је *Грузијац – Грузијанка*, или *Грузијка*, треба *Грузин – Грузинка* (поред *Грузијанац – Грузијанка* и поред застарјелог *Ђурђијанац – Ђурђијанка*).

-лија/-лијка: *Бечлија – Бечлијка, Ницилија – Ницилијка*, али: *Сарајлија – Сарајка* итд.;

Напомена. – Поред *Бечлија – Бечлијка* правилно је и *Бечанин – Бечанка* (*Бечлија – Бечлијка* је више у обичају, а *Бечанин – Бечанка* је чвршће у систему).

-Љ/-иња: *Влах – Влахиња, Козак – Козакиња, Словак – Словакиња, Чех – Чехиња* итд.;

-Љ/-киња: *Арбанас – Арбанаскиња, Бјелорус – Бјелорускиња, Грк – Гркиња, Енглеz – Енглескиња, Кинез – Кинескиња, Ром – Ромкиња, Рус – Рускиња, Француз – Францускиња, Черкез – Черкескиња* итд.;

-Љ/-ица: *Мађар – Мађарица, Хрваи̑ – Хрваи̑ица, Шваба – Швабица* итд.;

-Љ/-ка: *Аборицин – Аборицинка, Герман – Германка, Маор – Маорка, Монгол – Монголка, Норман – Норманка, Роман – Романка, Румун – Румунка, Чечен – Чеченка, Ший̑ар – Ший̑арка* итд.;

Посебни и рјеђи етноними и творбени односи: поред *Арајин – Арајкиња* исправно је и, рјеђе, *Арабљанин – Арабљанка, Бокељ – Бокељка, Крајишник – Крајишкиња, Краљевчанин – Краљевчанка, Турчин – Туркиња* итд.

Напомена 1. – Не препоручује се облик *Бокез* (ум. *Бокељ*), јер је он архаичан и више у регионалној употреби.

Напомена 2. – Називи представника народа, држава, градова и сл. имају или 1) сасвим уобичајени и правилан облик (нпр. *Вишеграњанин – Вишеграњанка*), или 2) уобичајени облик, али изузетак у односу на творбено правило, нпр. *Крушевљанин – Крушевљанка* (од *Крушевац*, а не *Крушевчанин – Крушевчанка* као правилно *Коси̑олчанин – Коси̑олчанка* од *Коси̑олац*), или 3) један облик који је у широј употреби у савременом српском књижевном језику и боље се уклапа у творбени систем (нпр. *Бихањанин – Бихањанка*) и други, који је у локалној или регионалној употреби, а представља допуштени изузетак у односу на правило (нпр. *Бицићанин – Бицићанка*). Поред тога, 4) називи углавном мањих и далеких народа и држава, или становника углавном мањих мијеста или области (нпр. *Ба, Вишез, Зуце, Ри̑и, Бари, Баку, Билбао, Бордо, Кан, Ница, Осло*, затим *Гдањск, Минск* и друга имена на *-ск*, двочлана имена као *Лас Веџас, Њу Орлеанс, Оклахома Сий̑и, Сан Франциско, Сени̑ Луис, Буенос Ајрес, Палма де Мајорка*, од имена држава *Абу Даби, Буркина Фасо, Горња Воли̑а, Дубаи, Лихи̑еници̑ајн, Маурицијус, Обала Слоноваче, Сан Марино, Сао Томе и Принсије* итд.) нису устаљени (осим у неким случајевима локално и регионално, нпр. *Рђани* од *Ри̑и*, село, него се за њих у књижевном језику обично користе описни изрази, нпр. *си̑ановници села Ба, мјештани села Зуце, си̑ановници Минска, жий̑ељи Сри Ланке* и сл., што важи и за називе који би звучали необично у српском језику, због чега се избјегавају (нпр. *Хажанин, Делцианин, Дачанин* и сл.).

Изворни назив за становника Минска је *Минчанин*, али тај облик још није уобичајен у српском језику, а ни тај творбени модел у српском језику није уобичајен за називе становника градова на *ск* (нпр. *Гдањск*, *Омск*, *Тоболск*, *Томск*), или би био неприхватљив (нпр. од *Курск*).

Етноиди (изведенице од заједничких именица етничким суфиксима) и називи вјерске, расне или сталешке припадности и сл.:

-(ј)анин/(ј)анка: *држављанин – држављанка, ѓолоојочанин – ѓолоојочанка, ѓрађанин – ѓрађанка, Земљанин – Земљанка, осјврљанин – осјврљанка, ѓаланчанин – ѓаланчанка, хришћанин – хришћанка* итд.;

-ац/-киња: *бијелац – бјелкиња, црнац – црнкиња, сјранац – сјранкиња* итд.;

-ац/-ка: *јравославац – јравославка, иновјерац – иновјерка, сјаровијерац – сјаровјерка* итд.;

-Ў/-киња: *мелез – мелескиња, кайолик – кайоликиња, мулај – мулајкиња, римокайолик – римокайоликиња* итд.;

Напомена. – Уместо *кајоликиња, римокайоликиња*, препоручује се: *кајоликиња, римокайоликиња*.

-Ў/-ка: *мормон – мормонка, муслиман – муслиманка, џаман – џаманка* итд.;

-ист(а)/-киња: *будисј(а) – будисјкиња, ѓаоисј(а) – ѓаоисјкиња* итд.;

-анац/-анка: *конфуцијанац – конфуцијанка, рејубликанац – рејубликанка* итд.

§ 498. Моциони суфикси

-ица: *јјевачица, Мађарица, лавица* итд.; (учен-ик →) *ученица*, (свет-ац →) *свејица* итд.;

-ка: *добројворка, фризерка, муслиманка* итд.; (Бугар-ин →) *Буѓарка*, (Јапан-ац →) *Јајанка* итд.;

-иња: *боѓиња, робиња, јјесникиња* итд.;

-киња: *војвојкиња, сјранкиња* итд.; (бијел-ац →) *бјелкиња*, (црн-ац →) *црнкиња*, (Срб-ин →) *Срјкиња* итд.;

Напомена. – У изведеницама од именица страног поријекла чува се завршно *јј*, као у примјерима: *сјуденикиња, ѓимназисјкиња, социјалисјкиња* итд.: изузетак је *модискиња*.

-уша: *дивљакуша, јпросјакуша, сјонзоруша* (сленг) итд.

§ 499. Збирни (колективни) суфикси:

-је: *ѓрање, камење, лиџе, класје, јерје, цвијеће* итд.;

-ство: *ѓрађансјво, свецјенсјво, сељачјво* итд.;

-ад: *бурад, дуѓмад, унучад* итд.;

-ићи: *јарићи, јилићи, унучићи* итд.;

Будући да те именице замјењују множину, суфикси *-ад* и *-ићи* могу се сматрати и наставцима за множину: в. § 140.

§ 500. Деминутивни (и хипокористични) суфикси:

-ић: *бродић, мужић, јајирић, црвић* итд.;

-чић: *ексерчић, синчић, јрбушчић* итд.;

-ица: *бубица, женица, ножица, шумица* итд.;

- овина: боровина, јеловина, храсӣовина итд. (врсте дрвене грађе);
- арина: друмарина, мосӣарина, љушарина итд. (наплата за пролаз);
- овача/-евача: јабучовача, лозовача, вишњевача итд. (пића).

§ 505. Суфикси са апстрактним и уопштеним значењем:

Од именица:

-ство: а) јунацӣво, љријатӣљесӣво, сиромацӣво итд.; б) љчеларсӣво, сликарсӣво, сӣваралацӣво итд.

Примјери из прве групе означавају особине, они из друге активност. За још једно, колективно значење суфикса *-сӣво* в. горе под „Збирни суфикси“.

Од придјева:

-ост: лудосӣ, љравилносӣ, сӣаросӣ, уљорносӣ, храбросӣ итд.;

-ота: добротја, љейотја, срамотја итд.;

-оћа: скујоћа, љиешкоћа, хладноћа итд.;

-ина: брзина, величина, врелина, љорчина, љразнина итд.;

-ило: лудило, мрљиво, руменило итд.

Од глагола:

-а: додјела, зацӣпнӣа, осуда, ључа, уљошреба итд.;

-ња: љрадња, мржња, љаӣња итд.;

-ба: борба, жалба, љољодба итд.;

-идба: вљеридба, женидба, љловидба итд.;

-(ј)ава: звоњава, ломљава итд.;

-њава: дерњава, кукњава, љуцњава итд.;

-(ј)ај: заљрљај, ољрошӣјај, љирзај итд.;

-(а)к: боравак, насӣавак, одлазак (ген. одласка), љосӣуљак итд.;

-еж: љрабеж, дремеж, црљеж итд.;

-Ø (нулти суфикс): назеб, одмор, љлач, љрејис, расӣ итд.

§ 506. Суфикси *-ње* и *-ће*

Суфикс *-ње* служи за грађење глаголских именица. Глаголске именице су именице са значењем радње, стања или збивања, које су изведене од глагола несвршеног вида (нпр. љјевање, учење, чекање), а рјеђе од свршених глагола (нпр. љпредсказање, свануће, смакнуће). Њихова творба одликује се релативно високом регуларношћу. Уколико није дошло до претварања значења радње, процеса у значење предмета или неко друго лексичко значење (нпр. расӣће), глаголске именице значе исто што и глаголи од којих су изведене, али то значење исказују у облику именице. Глаголске именице се граде помоћу суфикса *-ње/-ење* или *-ће* (нпр. дисање, рјешење, свр̄нуће) и средњег су рода, за разлику од девербативних именица, које се граде помоћу већег броја суфикса од глаголске основе, које могу имати више суфикса и могу бити мушког, женског или средњег рода, нпр. -ава (љуљњава); -њава (дерњава); -ај (исљрајај); -ак/-љак/-ељак/-иљак (излазак, додаљак, зачељак, развиљак); -ба/-идба (љаљба, женидба); -ња (сарадња); -љва (сјејва); -еж (љрабеж); -ина (куљовина); -ачина (љремешачина); -ка (набавка); -сӣ (зависӣ); -сӣво (дежурсӣво); -ажа (дренажа); -ација (демонсӣрација). Глаголске именице се углавном употребљавају у једнини означавајући оно што означавају

глаголи од којих су изведене (уп. *писање романа – писаћи роман*), а у множини се већином употребљавају с конкретизованим значењем (нпр. *Сва увјерења су на сџолу*).

За разлику од суфикса набројаних у претходном одјелјку, од којих се сваки везује тек за мали број глаголских основа, именице на *-ње* постоје готово од свих несвршених глагола, као и од знатног броја свршених. Ви-сока регуларност извођења глаголских именица на *-ње* и *-ће* даје основа да се ти облици сматрају блиским граматичким облицима глагола, а не новим ријечима, односно да се сматрају лексичко-граматичком категоријом глагола (герунд). Традиционално, они се виде као засебне ријечи.

Основа тих именица је као у трпном придјеву (тамо гдје он постоји). Историјски, те именице су настале додавањем суфикса *-је* на трпни придјев, при чему је дошло до јотовања *-н + -је → -ње*. Данас их ипак не можемо изводити на тај начин, будући да постоје и од непрелазних глагола, који немају трпни придјев. Глаголи на *-аћи* имају глаголску именицу на *-ање* (нпр. *гледање, дисање, зајажсање, њриближавање, чийање*), а сви остали на *-ење*. Нагласак је исти и на истом слогу као у инфинитиву. Код именица на *-ење* долази до јотовања свуда гдје оно постоји у трпном придјеву, нпр. *газићи → гажење, зонићи → зоњење, квасићи → квашење, њалићи → њалење, њамјићи → њамћење, судићи → сућење, њојићи → њојљење, чистићи → чићење* итд. Без јотовања су *босћи → бодење, зрисићи → зризење, њлесћи → њлејење, њресћи → њресење* итд., јер га нема ни у трпном придјеву (*њлењен, боден, њресен, зризен*). Од *лићи, њићи, мљећи* именица гласи *лвење, њивење, мљење*, према трпном придјеву *лвен, њивен, мљевен*. За непрелазне и повратне глаголе облик глаголске именице мора се посебно научити. Обично се и код њих јавља јотовање, по аналогiji, нпр. *дивићи се → дивљење, каснићи → кашњење, ронићи → роњење, њрубјићи → њрубљење, њрулићи → њруљење, њогираћи → њогирање* итд., али су понеки без јотовања, као *бдјећи → бдијење* (или *бједње*), *ићи → идење, лејњећи → лејњење, расћи → расјење, сједјећи → сједјење* и др.

На помена 1. – Исправно је *разочарање* (а не *разочарење*), јер је та глаголска именица изведена од глагола *разочараћи*.

На помена 2. – Облик *разоружавање* био би бољи него облик *разоружање* када се говори о процесу разоружавања.

На помена 3. – Поред *бдијење* (ек. *бдење*), исправно је (у сакралном стилу, када се односи на богослужење) и *бденије*.

На помена 4. – Правилно је само *одјељење, обољење, освјењљење, дијелење, њалење, зајалење, њруљење, цвиљење*, итд., а не *одјелење, оболење, освјењлење, дијелење, њалење, њрулење, цвилење* и сл.

§ 507. У принципу, именица на *-ње* изражава само поименичену глаголску радњу. Понеке ипак добијају и специфична значења: таква је и сама ријеч *значење*, такве су *љењовање* (‘годишњи одмор’), *звање* (‘ти-тула’), *дуговање* (‘дуг’), *боловање* (‘одсуство због болести’) и друге. Неке од њих при промјени значења мијењају и акценат, па тако од *њмање* постаје *њмање* (‘посјед’), од *њчење – њечење* (‘печено месо’), од *једињење – једињење* (‘хемијски спој двају или више елемената’).

§ 508. Глаголске именице од свршених глагола увијек имају дугоузлазни акценат на слогу испред *-ње*. Оне постоје само од појединих глагола, и то углавном од прелазних глагола с префиксима. Могу означавати свршену радњу, као *извршење*, *изљечење*, *исцјуњење*, *ослобођење*, *разоружање*, *рођење* итд., или стање, као *загађење*, *зайаљење*, *засићење*, *йонижење*, *узбуђење* итд., односно промјену стања, као *йобољшање*, *йогоршање*, *йојачање*, *йокајање*, *смањење*, *убрзање*, *увећање* итд.

Још чешће него оне од несвршених глагола, те изведенице могу стећи пуно именичко значење. Тако имамо *допушћење* ('дозвола'), *наређење* ('наредба'), *обољење* ('болест'), *одјељење* ('дио, одсјек'), *йпредказање* ('прогноза'), *уйврђење* ('тврђава'), *издање*, *удубљење* и многе друге.

§ 509. Глаголских именица на суфикс *-ће* има далеко мање него оних на *-ње*. Већином се завршавају на *-нуће* (од глагола на *-нуши*), а рјеђе на *-иће* (од глагола на *-иши*) или на *-еће* (глаголи на *-еши*). Све имају дугоузлазни акценат на претпоследњем слогу. Аналогно онима на *-ње*, и ове именице постале су додавањем суфикса *-је* трпном придјеву са завршетком на *-и* (нпр. *досишгнуй* + *-је* → *досишгнуже*). Многи глаголи, међутим, данас су трпни придјев на *-и* замијенили оним на *-н* (нпр. *ошкриши* – *ошкривен*, умјесто застарјелог *ошкриш*), док је именица на *-ће* остала (*ошкриће*). Уз то, доста је и непрелазних глагола, који су именицу на *-ће* добили по аналогији.

Од несвршених глагола врло је мало именица на *-ће*: то су *биће*, *йиће*, *умијеће* и *чезнуће*.

Остале именице на *-ће* изведене су од свршених глагола и значе поименичену свршену радњу, нпр. *васкрснуће*, *заузеће*, *зачеће*, *исклизнуће*, *ишчезнуће*, *йрисијеће* ('долазак'), *свануће* ('свитање'), *угинуће*, итд., а исто тако и резултат радње односно стање, као у *досишгнуже*, *надахнуће*, *ошкриће* ('оно што је откривено, проналазак'), *очврснуће*, *угануће* ('ишчашење ноге или руке'), *улегнуће* ('улегло, удубљено мјесто'), итд. *Развиће* данас значи исто што и *развој* или *развишак*. Потпуна именичка значења стекли су *расиће* и *йредузеће*.

§ 510. Суфиксоиди

Суфиксоиди су једносложни или двосложни дијелови основе који се налазе послје коријенске морфеме, значењски су изразитији од суфикса, а мање самостални од дијелова сложенице и не употребљавају се као самосталне основе. У српском језику, као и у свим словенским и другим европским језицима, међу најзаступљенијима су слједећи суфиксоиди, преузети из учених сложеница грчког поријекла:

Суфиксоидом *-краишја* изведени су и изводе се називи за различите облике политичке власти, нпр. *аушокраишја*, *бирокраишја*, *жероншокраишја*, *демокраишја*, *йлушокраишја*, *йшеокраишја*, *йшехнокраишја* итд.

Суфиксоидом *-краш(а)* изведени су и изводе се називи особе која је поборник или представник неког облика политичке власти, нпр. *аушокраш(а)*, *бирокраш(а)*, *жероншокраш(а)*, *демокраш(а)*, *йлушокраш(а)*, *йшеокраш(а)*, *йшехнокраш(а)* итд.

Суфиксоидом **-лоџија** изведени су и изводе се називи за различите науке и научне дисциплине, нпр. *биолоџија, еколоџија, енолоџија, зоолоџија, космолоџија, њсихолоџија* итд.

Суфиксоидом **-лоџ** изведени су и изводе се ријечи са значењем особе која се бави неком науком или научном дисциплином, нпр. *биолоџ, еколоџ, енолоџ, зоолоџ, космолоџ, њсихолоџ* итд.

Суфиксоидом **-фобија** означава се несклоност, мржња према нечему или страх од нечега, нпр. *клаустрофобија, ксенофобија, русофобија, србофобија, хомотфобија*. Особа за коју су карактеристична таква осјећања означава се суфиксоидом **-фоб**, нпр. *ксенофоб, русофоб, србофоб, хомотфоб*.

Суфиксоид **-ској** јавља се у називима оптичких инструмената, нпр. *калеидоској, микроској, њериској, њелеској*.

Суфиксоид **-фон** јавља се у називима техничких направа везаних за звук (*џрамофон, касетофон, микрофон, меџафон*) или музичких инструмената (*вибрафон, ксилофон, саксофон*).

Суфиксоид **-њека** има значење збирке или складишта (*библиоњека, дајтоњека, дискоњека* 'збирка плоча', *картоњека*), а у новије вријеме се јавља и у називима установа или просторија, нпр. *виноњека, дискоњека* (у значењу локала за игру), *киноњека*.

Суфиксоид **-мејар**, од грчке ријечи која значи 'мјера', у данашњим европским језицима може имати тројако значење: мјере за дужину (*милимејар, центимејар, киломејар*), инструмента за мјерење (*амјермејар, баромејар, њаксимејар, њермомејар*) или стиха са одређеним бројем стопа (*њејтрамејар, њениамејар, хексамејар*).

Придјевска суфиксација

§ 511. Придјеви се по значењу приближно могу подијелити на двије велике групе: **описне**, који исказују неку особину (нпр. *хладан*) и **односне** (или релационе), који значе везу с неким другим појмом (нпр. *државни* 'који се односи на државу'), укључујући присвојне (нпр. *сесњрин*). Ова подјела има доста додирних тачака с придјевским видом (§ 258).

Описни придјеви по правилу имају облике и одређеног и неодређеног вида. Међу односнима, придјеви на суфиксе *-ски* (*-чки, -њки, -ћки, -ки*), *-ји, -њи, -ћи* имају само облик одређеног вида, док они присвојни, на суфиксе *-ов, -ев* или *-ин*, имају само облик неодређеног вида.

У сљедећем прегледу суфиксе наводимо онако као што се чини с придјевима у рјечнику: дајемо их у облику неодређеног вида (са завршетком на сугласник), при чему се – осим за придјеве на *-ов, -ев* или *-ин* – подразумијева да постоји и облик одређеног вида (са завршетком на *-и*). Ако је суфикс наведен у облику на *-и*, то значи да постоји само у облику одређеног вида.

На помена. – За поједине придјеве, ипак, није извјесно да ли имају неодређени вид, то јест да ли су односни или описни, па се неријетко дешава да исти придјев у једном рјечнику нађемо са завршетком на сугласник, а у другом у облику на *-и*. Штавише, исти придјев може неким значењима спадати у описне, а другима у односне (при чему нормативно може бити исправно и једно и друго): тако *звучан* значи 'који јако звучи, чујан', а *звучни* (само у одр. виду) 'који се односи на звук'; *борбен* је 'спреман за борбу, ратоборан', а *борбени* (само у одр. виду)

‘који се односи на борбу’. Такве придјевске парове неки лексикографи дају под истом одредницом, док их други третирају као двије засебне ријечи.

Суфикси односних придјева

§ 512. Односни придјевии граде се од именица или именских синтагми додавањем суфикса као што су *-ски*, *-чки*, *-џки* (нпр. *баскијски*, *женски*, *краљевачки*, *ниџки*, *новосадски*, *џумадијски*), а и присвојни придјевии, посматрани у оквиру односних, граде се од именица или именских синтагми додавањем суфикса: *-ов*, *-ев*, или *-ин* (нпр. *џосифовин*, *Миличин*, *Радоџев*, *учиџељичин* и сл.).

§ 513. Најчешћи суфикс односних придјева гласи *-ски* (са својим аломорфима које смо видјели горе под § 511). Он означава разне врсте везе и припадности, у односу на људска бића (нпр. *боџаџаџки*, *женски*, *јуначки*, *калуђерски*, *џарски*), на мјеста и установе (нпр. *брџски*, *морски*, *редакџијски*, *сеоски*, *фабрички*, *џколски*), на активности и процесе (нпр. *биолоџки*, *занаџски*, *зайаљењски*, *лиџурџијски*, *џолиџички*, *умјеџнички*, *филозофски*) и друго.

Њиме се изводе географски и етнички придјевии: *алиски*, *беоџрадски*, *дунавски*, *евројски*, *иберски*, *корејски*, *џариски*, *румунски*, *чеџки* итд.

Напомена 1. – Од одјељење и зайаљење придјевии гласе одјељењски (састанак), зайаљењски (процес), а не одјељенски, зайаљенски, нити одјелењски, зайалењски: уп. *Среџење – среџењски* (Сретењски устав). Од назива градова *Казањ*, *Рјазањ*, *Тјумењ* и сл. придјевии гласе *казањски*, *рјазањски*, *џјумењски*. Други је случај с придјевиима од хриџћанских празника *Вазнесење*, *Преображење*, који гласе *вазнесенски*, *џреображенски*, са *н*, јер нису изведени од нашег народног облика, него од црквенословенског *Вазнесеније*, *Преображеније*. Слично томе, према празнику *Блаџовијести* имамо *блаџовјеџиенски*, од црквенословенског *Блаџовјеџиеније*.

Напомена 2. – Од *Иберија*, *Сомалија*, *Еџиоџија* исправан облик придјева је *иберски*, *сомалски*, *еџиоџски*.

Напомена 3. – Непотребно се, поред исправног *корејски*, понекад користи, под утицајем страних језика, *кореански*.

Напомена 4. – Непотребно се, умјесто исправног *вандалски*, понекад користи, под утицајем енглеског језика, *вандалисџички*.

Напомена 5. – Неки придјевии на *-ски* имају двојне (дублетне) облике. Тако је, поред *бурџујски*, правилно и *бурџоаски*, поред *синџаксички* (према француском и руском), и *синџакџички* (према облику у грчком и у више западних језика), поред *џенералџиџајски*, правилно је и *џенералџиџабни*, а *вириџуозан* је обичније него *вириџуоски*. Поред *џивилизацијски* допуштено је и *џивилизациони*, са истим значењем: уп. § 517.

Многи придјевии се изводе помоћу сложених суфикса, који садрже још једну морфему испред *-ски*: *-(ј)ански* (*венеџијански*, *џробљански*, *џоџијански*, *џророчански*), *-ински* (*џосџински*, *мајџински*, *сесџрински*), *-овски*, послије палаталног сугласника *-евски* (*дивовски*, *орловски*, *џоџовски*, *краљевски*, *марџевски*).

Напомена 1. – Поред исправног *балиски* (од *Балиџи*), допушта се и *балиџички* (што је изведено од назива мора *Балиџик*, синонима за *Балиџичко море*).

Напомена 2. – Од назива бјелоруског главног града Минска придјев гласи *мински* (умјесто групе *скск* у основи придјева изговара се само једно *ск*), тако и *курски* према *Курск* (нпр. *Курска бишка*), *омски* према *Омск*, *шоболски* према *Тоболск* и сл.

§ 514. Под утицајем гласовних промјена између сугласника на крају именичке основе и суфикса *-ски* у неким случајевима долази до гласовних промјена. Тако, уколико се основа именице завршава на *к*, основа одговарајућег односног придјева обично се завршава на **чк**, нпр. *Балишк* → *балишчки*, *Банџок* → *банџочки*, *јунак* → *јуначки*, *йолишк* → *йолишчки*, *сељак* → *сељачки*.

Напомена. – Исправно је *банџочки* (од *Банџок*), а не *банџошки*, такође *квебечки* (од *Квебек*), а не *квебешки*.

§ 515. Ако се основа именице завршава на *ш*, *ж*, *х*, *џ*, или на *к* којем претходи сугласник, основа одговарајућег односног придјева често се завршава на **шк**, нпр. *кицош* → *кицошки*, *лујеж* → *лујешки*, *Влах* → *Влашки*, *биолоџија* → *биолошки*, *Паџ* → *пашки*, *Праџ* → *прашки*, *Хаџ* → *хашки*, *Њујорк* → *њујоршки*.

Ако завршно *к* претходи самогласник, наставак је *-чки*, нпр. *Асиџек* → *асиџеки*. За основе на завршно *с* или *з* нема одређеног правила: чешћи је наставак *-ски*, као у *циркуски*, *туниски*, *одески*, *кавказки*, *врбаски*, али се јавља и *-шки* (*Вис* – *вишки*, *Велес* – *велешки*), *виџез* → *виџешки*, *Куџрес* → *куџрешки* (поред *куџрески*) итд.

Напомена 1. – Погрешно је изводити придјеве суфиксом *-шки* од назива мјеста са основом на завршно *р* или *н*, нпр. *Шербур*, *Бруклин*, *Мелбурн*, *Тонкин*, *Канџон*, *Геџинџен*, *Ерланџен* и сл., дакле, исправно је *шербурски*, *бруклински*, *мелбурнски*, *џонкински*, *канџонски*, *џеџинџенски* (а није исправно *шербуршки*, *бруклиншки*, *мелбурншки*, *џонкиншки*, *канџоншки*, *џеџинџеншки*, *ерланџеншки* и сл.).

Напомена 2. – *Врбаски* је боље него *врбашки*.

Напомена 3. – *Тексаски* је боље него *шексаски*.

Напомена 4. – Поред *куџрески*, исправно је и *куџрешки*.

§ 516. Суфикс **-ји** претежно служи за извођење придјева из назива животиња, рјеђе људских или натприродних бића. Остаје неизмијењен у *божји*, *вражји*, *дјечји*, *козји*, *лисичји*, *мачји*, *пасји*, *човјечји* итд., док изазива јотовање завршног сугласника основе у *јесењи*, *крављи*, *медвјеђи*, *рибљи*, *ђавољи* итд. Јавља се и у облику *-ији* (нпр. *божији*, *дјечији*), али се он сматра мање правилним, осим у изведеницама као *врајчији*, *џушчији*, *овчији*, гдје је због сугласничке групе лакши за изговор него *-ји*.

§ 517. Суфикс **-ни** је заправо одређени вид суфикса *-(а)н*, који обрађујемо ниже, под описним придјевима. У многим ријечима, међутим, *-ни* се јавља без неодређеног вида и има односно значење, нпр. *божићни* (од *Божих*), *ручни* (од *рука*), *ножни* (од *ножа*), *џрбушни*, *леђни*, *кућни*, *собни*, *кровни*, *зидни*, *улични*, *државни*, *сјеверни* (тако и *јужни*, *исјочни*, *зајадни*), *ноћни*, *јодневни*, *мјесечни* итд.

За стране именице на *-ија*, поријеклом из латинских на *-io*, *-ionis*, овај суфикс добија облик *-они* односно *-иони*: *дискусиони*, *инвазиони*, *концентрациони*, *органizacionи*, *оријентациони* итд. Суфиксом **-(и)они** изводе

се придјеву од позајмљеница на *-ија*, *-зија* и *-сија*, као што показују примјери. Од осталих именица на *-ија* придјев је обично на *-ијски* (*енциклопедијски*, *индустријски*, *ипартијски*, *хемијски* итд.), неки пут је *-ијски* и од оних првих (*агенцијски*, *гимназијски*, *иполицјски*, *финансијски*, *цивилизацијски*), а има и дублета типа *ипензиони* – *ипензијски*, *редакциони* – *редакцијски*, *ипранзициони* – *ипранзицијски*.

§ 518. С морфемом **-ов-** (**-ев-** после палаталних сугласника) гради се сложени суфикс *-овни/-евни*, као у *ипословни*, *душевни*, *кућевни* итд.

§ 519. Суфикс **-ан**, с постојаним *a*, служи претежно за градивне придјеве, а често се јавља у одређеном виду на *-ани*, нпр. као *вошћани* (од *восак*), *земљани*, *кошћани* (од *кост*), *ипјешчани* (од *ипјесак*), *уљани* итд., уз још неке као што су *звјездани*, *ланчани* (од *ланац*), *новчани* и др.

§ 520. Сличан претходном је суфикс **-ен** (**-ени**). И њега налазимо у градивним придјевима као *дрвен*, *воден*, *вунен*, *звозден*, *иплаинен*, *иптаклен* уз доста других као *здравствени*, *јединствени*, *казнени*, *службени*, *црквени* итд. Придјеву као *вапрен*, *леден*, *меден*, још чешће него као односни придјеву ('који се односи на ватру' и сл.), употребљавају се у опису карактера или понашања, тј. у преносном значењу.

§ 521. Суфикс **-њи** се јавља у мањем броју изведеница од именица, као *крајњи*, *ипушарњи*, *вечерњи*, *субојњи*, *ипајерњи*, каткад и од прилога, као у *данацњи*, *ноћацињи* (од *данас*, *ноћас*). Облици на *-цињи* или *-ацињи* јављају се у придјевима од прилога, *садацњи*, *ипушрацњи*, *ипушрацњи*, *ипољацињи*, *ипучерацњи*, *ипскарацњи*, као и у *иподицињи* (неправилно према *иподина*).

Придјеву изведени од именица *Васкрс* и *Ускрс* гласе *ипаскрцињи* и *ипускрцињи*.

§ 522. Суфикс **-ећи** у *ипдребећи*, *ипарећи*, *ипилећи*, *ипрасећи*, *ипелећи* итд. настаје од суфикса *-ји* који је додат на проширену основу косих падежа (*ипилећ-а* итд.), али се јавља и код придјева изведених од именице које такву основу немају, као у *иперећи* (= *ипсећи*) или *ипрећи*.

§ 523. Придјеву на **-аћи**, од глаголских основа, значе да је нешто намијењено радњи коју глагол исказује, нпр. *ипсвакаћи* (*ипсвакаћа зума*), *ипахаћи* (*ипахаће одијело*), *ипсаћи* (*ипсаћа сито*), *ипчаћа* (*ипроба*) (у позоришту, не *ипчајућа* *ипроба*), *ипиваћи* (*ипиваћа машина*).

§ 524. У новије вријеме све је више придјева на **-ћи** од глаголских основа. Они су у номинативу једнине мушког рода једнаки глаголском прилогу садашњем (§ 259), али се мијењају као придјеву и имају значење партиципа презента: *ипажећи*, *ипладајући*, *ипводећи*, *ипзављујући*, *ипзастирајући*, *ипизненајући*, *иплећећи*, *ипносећи*, *иподговарајући*, *иподлучујући*, *иппостојећи*, *иппушујући*, *ипрасијући*, *ипшекући*, *ипмирујући* и сл. То ипак нису прави партиципи, јер означавају сталну особину, а не могу замијенити односну реченицу. Тако се нпр. каже *иплећећа риба*, *иплећеће бубе*, *ипнеидентификовани* *иплећећи објект*, али није могуће у **иплећећем авиону* (мора се рећи у *ипавиону који* *иплеће*); постоји *ипвесећи мост* као назив за врсту моста, али није могуће *ипслика *ипвесећа на зиду* умјесто *ипслика која* *ипвиси на зиду*.

Творба таквих придјева на *-ћи* (в. § 657) може бити конверзија прилога у придјеве, или стварање нових придјева према страном узору, нпр. *обећавајући* према енгл. *promising*.

§ 525. Присвојни суфикс *-ов* (послије палаталних сугласника *-ев*) гради придјеве од именица прве и друге деklinације, и то прије свега оних које означавају људе: *дјететов, краљев, младићев, њредсједников, учитељев* итд., а рјеђе установе (нпр. *Заводов, Одборов*, када се, нпр. мисли на Завод за уџбенике или Одбор за стандардизацију српског језика).

Код придјева изведених од именица са основом на *-р* (*директоров, царев*) суфикс у неким случајевима осцилира између *-ов* и *-ев*, нпр. *џасширов* и *џасширев*.

Од неживих именица присвојни придјев могу имати називи небеских тијела (*Сунчев, Мјесечев, Марсов*) као и називи предузећа, организација, клубова и сл. (*Фијатов, Парџизанов*). С тим суфиксом се творе и придјеви од назива дрвећа, и то не само од назива мушког рода (нпр. *боров, еукалиптусов, орахов, храсинов*) него у многим случајевима и женског рода (нпр. *брезов, јабуков, маслинов, џирешњев*).

Када се основа именице завршава на *в*, суфикс добија облик *-љев*, нпр. *Јаковљев, Мирослављев, Чеховљев*. Три именице за ознаку блиског сродства, *син, браћин* и *муж*, данас углавном добијају сложени суфикс *-овљев/-евљев*: *синовљев, браћиновљев, мужевљев* (§ 247).

На помена. – Сагласно реченом у првој реченици претходног пасуса, нису исправни називи улица као *Љермонтовова улица, Сазонова улица* и сл. Они исправно треба да гласе *Љермонтовљева улица, Сазоновљева улица* и сл. То важи и за називе научних или умјетничких дјела аутора с презименом на *-ов, -ев* или *-ин*, нпр. исправно је *Рахмањиновљев концертин* (а погрешно је *Рахмањинов концертин*). Такође, исправан назив једне познате београдске задужбине гласи *Иџумановљева џалаџа* (добротвор је *Сима Андрејевић Иџуманов*, а присвојни придјев од *Иџуманов* гласи *Иџумановљев*).

§ 526. Други присвојни суфикс, *-ин*, долази на именице са завршетком на *-а*, како женског рода (*бакин, докџоркин, женин, мајчин, Маријин, сесџрин, учитељичин*) тако и оне мушког рода (*војводин, колеџин, Николин, судијин, џаџин*).

И овдје неживи појмови обухватају небеска тијела (*Венерин, Земљин*) и називе организација (*Академијин, Звездин, Маџичин*). Од заједничких именица присвојни придјев могу добити *влада* (→ *владин*, јер нема придјева са другим суфиксом) и још неколико њих у устаљеним изразима као што су *дуџине боје, маслиново уље, ружино уље, сојино брашно* итд.

Суфикси описних придјева

§ 527. Описни придјеви граде се углавном од: именица (нпр. *узор* → *узоран*), глагола (нпр. *лијеџиџи* → *љеџљив*), других придјева (нпр. *зелен* → *зеленкаџин*).

§ 528. Најчешћи од свих суфикса, *-(а)н*, већ је поменут међу односним придјевима, гдје има само одређени вид *-ни*. Помоћу њега се изводе придјеви од именица, нпр. *мрачан, џлодан* (*џлодна, џлодно*), *радосџан*,

слободан, сїрашан, шужан, узоран итд., од глагола (зависан, исцїян, шролазан, разоран, ушодан итд.), каткад и од других врста ријечи (нпр. сувишан од прилога сувише).

Напомена 1. – Исправно је безбједносна сїшуација (а не безбједоносна сїшуација), јер се ту суфикс -(а)н додаје на основу безбједносї (ш испада због упрошћавања сугласничке групе сїн).

Напомена 2. – Придјиви зависан и независан долазе од глагола зависїшї, па немају ш; друго је зависїан, -сна (= 'завидљив'), од именице зависї.

Придјиви страног поријекла чији суфикс потиче од грчког -ikós односно од латинског -alis или -ivus задржавају страни суфикс, али му додају -(а)н, чиме се добијају сложени суфикси -ич(а)н (идиличан, драстїчан, економичан, симболичан, фанїасїчан, хроничан итд.), -ал(а)н (максималан, музикалан, сензационалан, формалан, ценїралан итд.), -ив(а)н (ашресиван, акїшван, ексїлозиван, сушесїшван итд.).

§ 529. Суфикс -ав служи за описивање типичних особина. Додаје се на именичке основе, као у бодљикав, знојав, мишићав, шјежав, чаћав, ћелав итд., или на глаголске, као у блисїав, дрхїав, шлицав, клизав, хвалисав итд.

§ 530. Суфикс -ашї означава упадљив или посебно развијен дио тијела: бркашї ('који има бркове'), брадашї, шлавашї ('који има велику главу'), зубашї, носашї, за животиње рејашї, рогашї итд. Спајањем тог префикса с придјевима на -ни добија се суфикс -нашї, као у лиснашї, меснашї, шернашї, шравнашї итд.

§ 531. Суфикс -асї означава сличност оној именици која је у основи, по облику (јајасї, кукасї, коцкасї, лојшасї итд.), по боји (љубичасї [од љубица = љубичица], маслинасї, наранцасї, ружичасї [од ружица] итд.) или по другим особинама, као у будаласї, ваздушасї, шјенасї, свиласї итд. У изведеницама од придјева изражава приближну особину, нпр. воденасї (који садржи доста воде), окрушасї (претежно округао), слашкасї (дјелимично сладак) и сл.

§ 532. Суфикс -ашї изражава различите везе, са именицама или са глаголима, као у законшї, изразшї, исшїнишї, каменшї, шоносшї, различшї, рјечшї итд. У споју с морфемом -ов односно -ев настаје сложени суфикс -овшї/-евшї: вјешїровшї, духовшї, жуљевшї, љековшї, слојевшї, шумовшї итд.

§ 533. Суфикс -ив јавља се и у облику -љив; испред -ив најчешће долази до јотовања, као у зашљив од зашљшї или рашљив од рашшї. Има два основна значења. Једно је значење типичне особине или понашања, готово увијек у облику -љив, који долази на основу глагола, нпр. варљив, шоворљив, занимљив, издржљив, лажљив, љељив, шромјенљив, смрдљив, сшїдљив, ћушљив, шшїедљив итд. Рјеђе долази на основу именице, као у брижљив, вашљив, милосшїив, ћудљив итд.

Друго значење је оно које одговара латинском -abilis/-ibilis, тј. значење могућности извршења радње коју означава глагол у основи. Неке од тих изведеница имају -ив а неке -љив, а каткад су оба једнако могућа, као у остшварив = остшварљив (у оба примјера значење је: 'који се може остварити'). Примјери су дошусшїив, изљечив, кажњив, ошросшїив, ушоредив; ошшїљив,

разумљив, ујоћиребљив, чийљив и још много других. Нарочито се често такви придјевии јављају у негираном облику, нпр. *неузљечив, неосћварљив, неразумљив, неујоредив, несхваћљив* и сл. (§ 583).

§ 534. Неколико суфикса служи за образовање **придјева субјективне оцјене**, и то прије свега **деминутива**, слично онима код именица (§ 500). У придјевима као *мајушан* (од *мали*), *сићушан* (од *сићан*), *слабашан* и *слабачак* (оба од *слаб*), *ћанушан* (од *ћанак*), суфикс истиче значење самог придјева. У другима показује да је особина дјелимично изражена, као у *бљедуњав* (‘помало блијед’), *дебелушкасћ* (‘дебео али не превише’), *љећушкасћ* (‘прилично лијеп’), *слабуњав* (‘прилично слаб’) итд. Приближну нијансу боје исказују суфикси **-касћ**, као у *жућкасћ* (од *жућ*), *зеленкасћ*, *сивкасћ*, *црвенкасћ*; и **-ичасћ**, као у *бјеличасћ* (од *бијел*) и *ћлавичасћ*.

За појачано наглашавање службе изведенице са суфиксима **-цаћ** или **-цић**, које се готово увијек употребљавају напореда са основним обликом придјева. Тако имамо *сам самцаћ* (‘потпуно сам’), *нов-новцаћ* (‘сасвим нов’), *ћо-ћолцаћ*, *ћдрав-ћдравцаћ*, и, са истим значењем, *сам-самцић*, *ћдрав-ћдравцић* итд. Нијансу још јачег наглашавања имају одговарајуће изведенице са суфиксом **-цијаћ**, нпр. *сам-самцијаћ*, *ћо-ћолцијаћ*, *ћдрав-ћдравцијаћ*, *нов-новцијаћ*.

Глаголска суфиксација

§ 535. Глаголи се граде од именица (нпр. *ноћ* → *ноћии*), придјева (нпр. *ћлав* → *ћлавии се*), замјеница (нпр. *свој* → *својии*), бројева (нпр. *двоје* → *удвојии*), прилога (нпр. *најријед* → *најредоваии*), других глагола (нпр. *населии* → *насељаваии*), узвика (нпр. *бућ* → *бућнуии*).

§ 536. О суфиксима за промјену глаголског вида било је ријечи под § 380–383.

Изведене глаголе није лако распознати, јер многи имају исти облик као и прости: нпр. *блаћии*, од именице *блаћо*, мијења се једнако као и *клаћии* или *млаћии*, што су прости глаголи. Овдје се даље наводи неколико суфикса који граде већи број изведеница, и то само у њиховим основним значењима.

§ 537. Суфиксом **-аћ** изводе се глаголи од именица, нпр. *ћомилаћ* (од *ћомила*), *ћорачаћ* (од *ћорак*), *ћоружаћ* (од *ћоруж-је*), *ћвјећаћ* (од *ћвјећ*) итд. Изведени од придјевске основе, најчешће од компаратива, значе постепено стицање оне особине коју означава придјев, као у *дебљаћ се* (од *дебео*, комп. *дебљи*), *јачаћ*, *мекчаћ* и сл.

§ 538. Суфиксом **-ић**, од именичких основа, изводе се глаголи који значе радњу својствену тој именици, нпр. *ћосћодарии*, *ћросјачии* (од *ћросјак*), *свједоћии* (од *свједок*), *сћиражарии* и сл. Може имати и каузативно значење покривања или пуњења материјом коју означава именица, као у *масћии* (‘чинити масним’), слично и у *сладћии* (‘чинити слатким’), *бојии*, *солић*, *щећерии* и сл.

С придјевским основама исти суфикс има каузативно значење придавања особине означене мотивним придјевом, као у *ћунии* (‘чинити пуним’), тако и *веселић*, *ошћрић*, *ћрабрић* итд.

§ 539. Суфикс **-овајџи**, који последије палаталног сугласника има облик **-евајџи**, уз основу која значи људско биће, показује начин живота карактеристичан за то биће, нпр. *краљевајџи*, *робовајџи*, *царевајџи*. Са основама од именица неживог значења изводе се глаголи као *бичевајџи*, *именовајџи*, *рајџовајџи*, *џиколовајџи* и др. Ријетке су изведенице од придјевских основа, нпр. *лудовајџи*, или од прилошких, као *најредовајџи*.

Суфиксом **-овајџи** се изводе и многи глаголи од страних основа, обично примљени преко њемачког (на *-ieren*) или француског (на *-er*), као *ајџеловајџи*, *дискујџовајџи*, *инјџересовајџи* (*се*), *ијџијумфовајџи* итд.

Многи од глагола са суфиксом **-овајџи** имају дублет са суфиксом **-ирајџи**, нпр. *анализовајџи*, *ангажовајџи*, *арендовајџи*, *асимиловајџи*, *балзамовајџи*, *бомбардовајџи*, *дирижовајџи*, *експједовајџи*, *дајџивовајџи*, *идеализовајџи*, *кандидовајџи*, *клерикализовајџи*, *комерцијализовајџи*, *локализовајџи*, *нормализовајџи*, *радикализовајџи*, *релативизовајџи*, *ресорбовајџи*, *социјализовајџи*, *спјецјализовајџи*, *спјандардизовајџи*, *суспјендовајџи*, *ијџорједовајџи* и др. Ти дублети обично нису једнако уобичајени, нпр. *анализовајџи* се рјеђе среће него *анализирајџи*, а многи глаголски дублети на **-ирајџи** у савременом српском језику се осјећају као крoатизми (нпр. *ангажирајџи*, *дирижирајџи*, *кандидирајџи* и др.), док су неки дублети из те групе мање-више сличне учесталости употребе (нпр. *идеализовајџи* и *идеализирајџи*). Избор једног од таквих дублета може бити одлика личног стила.

§ 540. Још два суфикса која се јављају у позајмљеницама те врсте јесу **-ирајџи** (нпр. *асфалтирајџи*, *дрoжирајџи се*, *ијџограмирајџи*, *филозофирајџи*) и **-исајџи** (презент на *-ишем*, нпр. *информисајџи*, *конценјџирисајџи*, *ојџерисајџи*, *фојџографисајџи*). Ти глаголи су већином несвршеног вида или двовидски, а рјеђе свршеног вида, нпр. *конјџузовајџи*, *крахирајџи*, *курјџалисајџи се*, *најџраисајџи*, *нокаујџирајџи*, *ражаловајџи*, *расходовајџи*, *ремизирајџи*, *џлогирајџи се*.

Суфикс **-исајџи** се јавља и у мањем броју глагола од домаћих или давно одомаћених основа, као *калдрмисајџи*, *ијџесјџерисајџи*, *ујџьенисајџи*.

Многи од глагола са суфиксом **-исајџи** имају дублет са суфиксом **(-из)-овајџи**, нпр. *монојџолисајџи* // *монојџолизовајџи*, *неујџиралисајџи* // *неујџирализовајџи*, *ијџаралисајџи* // *ијџарализовајџи*, *рационалисајџи* // *рационализовајџи*, *релативисајџи* // *релативизовајџи*, *сијџнализсајџи* // *сијџнализовајџи*, *хијџерболисајџи* // *хијџерболизовајџи*, *хијџнојџисајџи* // *хијџнојџизовајџи* итд. Ти дублети обично нису једнако уобичајени, нпр. *рационализовајџи* је обичније него *рационалисајџи*, док су неки дублети из те групе мање-више сличне учесталости употребе (нпр. *хијџерболисајџи* и *хијџерболизовајџи*). Избор једног од таквих дублета може бити одлика личног стила.

§ 541. Итеративним, фреквентативним или деминутивним називамо оне суфиксе који показују да се радња врши учестало и непрекидано. Најраспрострањенији су **-кајџи**, као у *џоворкајџи*, *џуркајџи*, *џуцкајџи*, *којџикајџи*, *ијџикајџи* ('више пута пипнути') итд.; **-уцкајџи**, као у *кашљуцајџи*, *свјџелуцајџи*; **-уцкајџи**, као у *дрџмуцкајџи*, *ијџуцкајџи*, *свируцкајџи*

итд. Деминутивно значење налазимо и у више других суфикса, као што су **-караџи** (*џискараџи*, *џирчкараџи*), **-акаџи** (*мољакаџи*), **-уџаџи** (*скакуџаџи*), **-џаџи** (*џурџаџи*) итд.

ПРЕФИКСАЛНО-СУФИКСАЛНА ТВОРБА

§ 542. У старијим граматикама префиксално-суфиксални тип творбе представљан је као извођење суфиксом из синтагме (нпр. *бесџослица* од *без џосла* и суфикс *-ица*), што у историјском погледу и јесте начин на који су многе од тих ријечи настале. Ипак, има ријечи које се не могу изводити из синтагме (нпр. *џо-вјеџар-ац*, *на-рјеч-је*, као и готово све глаголске изведенице), па је на синхронијском плану оправданије назвати их префиксално-суфиксалним, што значи да на основу долазе истовремено и префикс и суфикс.

Именичке префиксално-суфиксалне изведенице најчешће се граде слједећим суфиксима: **-је**, нпр. *бесџуће* (од *без-* + *џуџи* + *-је*), *нарјечје*, *џредвечерје*, *Подунавље*, *џоднебље*, *раздобље*, *сазвезђе* итд.; **-ица**, нпр. *бесџослица*, *докољеница*, *џриколица*, *џосласџица*, *џоџџеџица*, *сусњеџица* итд.; **-ник**, нпр. *бескуџник*, *доуџник*, *начелник*, *џриручник*, *саџоворник* итд.; **-ина**, нпр. *завјеџрина*, *омладина*, *џолеџина*, *џокраџина* итд.; **-(а)џ**, нпр. *довраџак*, *наџрсџак*, *џодбрадак*, *џонедјељаџ*, *џрикраџак* итд.; **-(а)џи**, нпр. *ванземаљаџи*, *џовјеџараџи* итд. У ријечима као *недоџлед*, *немар*, *неџовраџи* уз префикс *не-* и основу глагола *марџи*, *џовраџиџи* односно *доџледаџи* имамо нулти суфикс (-Ø).

Придјевске префиксално-суфиксалне изведенице првенствено имају суфикс **-(а)н** односно **-ни**, као у *бескраџан* (*без-* + *краџ* + *-[а]н*), *бесџомаџан*, *ванбраџни*, *заџробни*, *меџународни*, *незабораџан*, *џрекоброџан*, *џрсџрасџан*, *џоџкоџни*, *џредизборни* итд. Доста их је и са суфиксом **-ски**: *бесџарински*, *ваневроџски*, *надморски*, *џоморски*, *џрекоокеански*, *џриџрадски*, с префиксом страног поријекла *џосџдиџломски* итд. Овамо можемо сврстати и придјеве као *незаџажљив* (од *не-* + *заџаж[џиџи]* + *-љив*), *неџисив*, *несаломљив*, *неуџроџив*, *неуниџџив*, пошто се јављају само с префиксом и суфиксом истовремено. Напротив, они као *неосџварљив* (§ 583) спадају у префиксалну творбу, јер су настали као негације већ готових придјева *осџварљив* итд.

§ 543. **Глаголске префиксално-суфиксалне изведенице** су најбројније. Суфикс је у њима обично *-иџи*, ријетко *-аџи* или *-еџи*. Основе су од именица или од придјева, по изузетку од замјеница или бројева.

§ 544. Префикс **за-**, именичке основе: *заџалуџерџиџи*, *зараџиџиџи*, *засје-ниџиџи*, *засџаклиџиџи* итд.

Придјевске основе: *заокруџлиџиџи*, *заслијеџиџиџи*//*заслијеџеџеџиџи*, *заџрниџиџи* итд.

§ 545. Префикс **из-**, именичке основе: *изџијесџиџиџиџи*, *изобличџиџиџиџи*, *исџо-ријениџиџиџиџи* итд.

Придјевске основе: *извјеџџиџиџиџиџи се*, *изџедначџиџиџиџиџи*, *исџравиџиџиџиџиџи* итд.

§ 546. Префикс **на-**, именичке основе: *намаџарџиџиџиџиџи*, *насџаниџиџиџиџиџи*, *наумџиџиџиџиџиџи* итд.

§ 547. Префикс *о-*, именичке основе: *ослободити* (*о-* + *слобода* + *-ити*), *озаконити*, *окончатити*, *ојамеити* *се*, *остварити* итд.

Придјевске основе: *одобрити*, *олакшати*, *омогућити*, *освежити*, *осигурати*, *ошјежати*, *ошћити* итд.

Са суфиксом *-еити* су првобитно грађени само непрелазни глаголи од придјевских основа, као *огољети*, *онијемјети*, *осиједјети*, док прелазни имају суфикс *-ити*. Отуда и данас разликујемо *ослијејети* ‘изгубити вид’ од *ослијеити* (кога) ‘одузети (коме) вид’, *ошћети* ‘постати туп’ од *ошћити* ‘учинити (што) тупим’. Данас се та разлика добрим дијелом изгубила, па се тако *оживјети* употребљава и у непрелазном значењу ‘постати жив’ и у прелазном ‘вратити (кога) у живот’, док многи непрелазни глаголи имају суфикс *-ити*, као *оздравити*, *омршавити*, *остарити*.

Напомена. – Поред *омршавити* исправно је, са истим значењем, и *омршавјети*.

§ 548. Префикс *об-*, именичке основе: *обдарити*, *обуздати*, *ојсјенити* итд.

Придјевске основе: *објаснити*, *обнажити*, *обновити* итд.

§ 549. Префикс *јо-*, именичке основе: *јојосјодити* (*се*), *јозлатити*, *јосинити*, *јосрбитити*, *јошумити* итд.

Придјевске основе: *јовисити*, *јојојфинити*, *јонизити*, *јоновити*, итд.; *јозелењети*, *јоружњети*, *јоскујети* итд.; са суфиксом *-јети* (ек. *-еити*) то су само непрелазни глаголи.

Замјеничка основа: *јоницити*.

§ 550. Префикс *јри-*, именичке основе: *јриземљити* (*се*), *јрикљешити* итд.

Придјевске основе: *јријојомити*, *јријојесити*, *јричврсити* итд.

§ 551. Префикс *раз-*, именичке основе: *разврсити*, *разгласити*, *размјесити*, *расјарити* (од *јар*) итд.

Придјевске основе: *разјаснити*, *разњежити*, *расјросити* итд.

§ 552. Префикс *с-*, именичке основе: *здружити* (*с-* + *друж* + *-ити*), *смјесити*, *сјријашељити* *се* итд.

Придјевске основе: *зближити*, *смањити*, *смекшати*, *снизити* итд.

§ 553. Префикс *у-*, именичке основе: *уобличити* (*у-* + *облик* + *-ити*), *уврсити*, *ужурбаити* (*се*), *унаказити*, *уобичајити* (*се*), *ускладити* итд.

Придјевске основе: *убрзати*, *уљејшати*, *умањити*, *уозбиљити* (*се*), *ујросити*, *учешати* итд.

Замјеничка основа: *усвојити*.

Бројевне основе: *удвојити*, *ујтројити* итд.

§ 554. Ријеч може бити састављена од двију основа (повезаних спојним вокалом, в. § 617) и суфикса, као у *сјакл-о-рез-ац*, *јобјед-о-нос-ан*, *слајк-о-рјеч-ив*. Такве ријечи називају се **сложено-суфиксалним**. Њихове основе се не јављају заједно без заједничког суфикса. У томе је разлика у односу на ријечи као *крајковид-осиј* или *земљораднич-ки*, које нису сложено-суфиксалне, већ обичне суфиксалне, јер је на већ постојећу сложеницу (*крајковид*, *земљорадник*) додат суфикс (*-осиј* односно *-ски*).

Појединачне примјере сложено-суфиксалних сложеница наводимо у поглављу о слагању, како за именице тако и за придјеве (у другим врстама ријечи практично их нема).

ПРЕФИКСАЦИЈА

§ 555. Већи дио префикса настао је од предлога, па су значења многих префикса мање или више слична значењима одговарајућих предлога, нпр. *йо̄ӣш̄уковник* је официр који је „под пуковником“, тј. за један чин нижи од пуковника. Префиксалне ријечи у српском језику могу имати један префикс (нпр. *раз-бољеӣш̄и се*), два префикса (нпр. *йо-раз-бијаӣш̄и*), или, најрјеђе, три префикса (нпр. *ис-йо-на-ӣијаӣш̄и се*).

Префиксалне именице

§ 556. Међу именицама има више префиксално-суфиксалних изведеница (в. горе, § 542) него чисто префиксалних. Поједини префикси – међу њима прва два и последња два у прегледу који слиједи – јављају се само у префиксално-суфиксалним изведеницама.

§ 557. Префикс *без-* показује одсуство онога што означава основа именице, као у префиксално-суфиксалним изведеницама *беземљаӣш̄* (*без-* + *земља* + *-ӣш̄*), *безакоње*, *безвлаш̄ће*, *бескућник* итд.

§ 558. Префикс *за-* има првенствено значење ‘иза’, као у префиксално-суфиксалној изведеници *за̄ӣећак* (мјесто „иза пећи“), слично и *за̄горје*, *залис̄так*, *заушке* итд.

§ 559. Префикс *међу-* има значење предлога (*из*).*међу*, у просторном смислу, као у *међус̄раӣ*, *међӯпрос̄тор*, или у временском, као у *међӯӣгра* (= интермецо).

§ 560. Префикс *на-* долази само у префиксално-суфиксалним изведеницама, са значењем предлога *на*, као у *накова̄н*, *нараменица*, *наручје*, *начелник*, или с неким другим функцијама, као у *нарјечје*, *насиље* итд.

§ 561. Префикс *над-* изражава више звање или вишу вриједност, као у *надбискуп̄и*, *надвојвода*, *наӣчовјек*; слично и у понекој префиксално-суфиксалној изведеници, као *надс̄ирецӣница* (од *с̄иреха*).

§ 562. Префикс *не-* негира значење именице којој се додаје, као у *не̄ӣуш̄ач*, *незнање*, *неус̄ӣјех*, *неморал*, или значи њену супротност, као у *не̄ӣријаӣељ*, *несрећа*; може имати и значење зла, као у *недјело*, *нечовјек*. Јавља се и у многим префиксално-суфиксалним изведеницама, као *неса-ница*, *нежења* (са суфиксом *-ја*), *недонош̄це*, *некреӣнина* итд.

§ 563. Префикс *нуз-* означава нешто споредно или допунско, као у *нузарада*, *нус̄ӣјава*, *нус̄прос̄торија* итд.

§ 564. Префикс *о-* долази само у префиксално-суфиксалним изведеницама, са просторним значењем ‘око (чега)’, као у *о̄г̄рлица*, *окућница*, или у неким другим значењима, као у *о̄гранак*, *окуриље*, *о̄ӣуш̄ак* итд.

§ 565. Префикс *йо-* може имати значење ‘послије’, као у *йо̄говор* или у префиксално-суфиксалној изведеници *йонедјељак*. Адоптивно, накнадно

стечено сродство означава у *ѿо(к)ћерка*, *ѿомајка*, у префиксално-суфиксалним изведеницама *ѿобратиим*, *ѿосинак* и другима. С различитим значењима јавља се у многобројним префиксално-суфиксалним изведеницама, као што су *ѿовјеѿарац*, *ѿоглавар*, *ѿоглавље*, *ѿоморац*, *ѿојрсје*, *ѿоредак*, *Посавље* или *Посавина*, *ѿосластѿица* итд.

§ 566. Префикс *ѿод-* може значити ‘испод’ у простору, као у *ѿоднаслов* или *ѿоѿикошуља*, пренесено, као у *ѿодсвијесѿи*, *ѿодсѿанар*, *ѿодѿексѿи*, *ѿоѿѿредсједник*, или значи ужи дио неке цјелине, као у *ѿодврсѿа*, *ѿоддѿруѿа*, *ѿоѿѿѿиѿање*. Просторно значење ‘испод’ има и у многобројним префиксално-суфиксалним изведеницама као што су *ѿодземље*, *ѿодморница*, *ѿодножје*, *ѿодочњак*, *ѿоѿкровље*, *ѿоѿѿеѿица* итд.

§ 567. Префикс *ѿра-* означава сродство у трећем кољену у ријечима *ѿрајед(а)*, *ѿрабаба*, *ѿраунук*, *ѿраунука*. Значење давне прошлости има у ријечима као *ѿраоѿац*, *ѿрасѿановник*, *ѿрачовјек* итд.

§ 568. Префикс *ѿред-* означава оно што се налази испред појма означеног именицом у основи (*ѿредсѿража*) или што му временски претходи (*ѿредиѿра*, *ѿредјело*, *ѿреѿѿродаја* итд.). Иста значења има у префиксално-суфиксалним изведеницама као *ѿредвечерје*, *ѿреддѿрађе*, *ѿредсобље* итд.

§ 569. Префикс *ѿри-*, са значењем предлога *ѿри*, јавља се у префиксално-суфиксалним изведеницама, као *ѿриколица*, *ѿрикрајак*, *ѿриморје*, *ѿриручник* итд.

§ 570. Префикс *ѿроѿив-* значи супротно дејство као у *ѿроѿивмјера*, *ѿроѿивнајад*, *ѿроѿивоѿров*, или узвраћање, као у *ѿроѿивѿежа*, *ѿроѿивуслуга*.

§ 571. Префикс *раз-*, са основним значењем дијелења, јавља се углавном у префиксално-суфиксалним изведеницама, као што су *развиође* (од *вода*: ‘граница између ријечних сливова’), *раздобље*, *раскриће* итд.

§ 572. Префикс *са-*, слично предлогу *с(а)*, има значење заједништва у *саборац*, *садејсѿиво*, *саѿуѿник* и у понекој префиксално-суфиксалној изведеници, попут *сазвучје*.

§ 573. Префикс *су-* је истог значења и поријекла као и *са-*, тако да у неким ријечима алтернира с њиме, нпр. *суоснивач*//*саоснивач*; ипак, само *су-* се јавља у ријечима као *сувласник*, *сувозач*, *судѿрађанин* и у префиксално-суфиксалним изведеницама као *сузласник* (превод латинизма *консонанѿи*), *сународник*, *сусњежица* итд. У многим новијим позајмљеницама замјењује га латински суфикс *ко-* (*коаѿѿор*, *коѿилоѿи*, *коѿродукија*), који се већ јавља и с понеком домаћом основом, као у *коѿредсједник*, *коуредник*.

§ 574. Префикс *у-* се јавља само у понекој префиксално-суфиксалној изведеници, као *укуђанин* или *укосница*.

§ 575. Префикс *уз-*, са значењем сличним предлогу *уз*, јавља се у мањем броју префиксално-суфиксалних изведеница, као *узглавље*, *уударје*, *узречица*.

Префиксални придеви

§ 576. У изузетно великом броју префиксално-суфиксалних изведеница јавља се префикс *без-*, који, зависно од почетног сугласника основе, може добити и облике *бес-*, *беш-*, или само *бе-* (види примјере у § 557), а у придјеву *безазлен* (од *без-* + *зло* + *-ен*) проширује се гласом *-а-*. Примјери: *безбојан*, *безваздушан*, *безуслован*, *бескрајан*, *бесјослен*, *бештежински*, *бешчасћан*, *беззлав* (с нултим суфиксом), са страним основама *безалкохолан*, *безрезерван*, *бескрујулозан* итд.

§ 577. Префикс *ван-* има значење предлога *ван* или *изван* у префиксално-суфиксалним изведеницама *ванредан* (‘који је *изван реда*, тј. изузетан’), *ванбрачни*, *ваневројски*, *ванземаљски* итд.

§ 578. Префикс *до-* има временско значење у *доживојини*, *донедавни*, *доскорацњи* итд.

§ 579. Префикс *за-* налазимо у малом броју префиксално-суфиксалних изведеница, као *зазроби*, *закулиси*, са замјеничком основном у *засебан*.

§ 580. Префикс *међу-* се јавља у *међузависан* и у већем броју префиксално-суфиксалних изведеница, као што су *међуградски*, *међудржавни*, *међународни*; са замјеничком основном је у *међусобан*.

§ 581. Префикс *на-* има значење слабије изражене особине, као у *назлув* или *назорак*, *накисео*. Слично значење могу имати и префикси *о-*, *йо-*, *йри-*, *йро-* (в. ниже).

§ 582. Префикс *над-* се јавља у префиксално-суфиксалним изведеницама, у просторном значењу, као у *надморски* (прије свега у изразу *надморска висина*), *надземни* (од *земља*), *надзроби* или пренесено *најчовјечански* = *надљудски*, *најйиродан*, *најйиросјечан* итд.

§ 583. Префиксом *не-* се негирају придјеви (*незгодан*, *нездрав*, *нејојун* итд.) и глаголски трпни придјеви (*невиђен*, *неојран*, *нејисан* итд.). У комбинацији са суфиксом *-ив* или *-љив* граде се префиксално-суфиксалне изведенице типа *неунишћив*, *незајажљив*, које смо видјели у § 542. Такве префиксално-суфиксалне изведенице граде се и суфиксом *-(а)н*, нпр. *нераздвојан*, *неизбјежан*, *ненадмашан* итд.

§ 584. Префикс *о-* има ограничавајуће значење у *онизак* (‘прилично низак’), *овелик*, *омален* и сл.; то значење се често појачава употребом компаратива (*онижи*, *овећи*, *омањи*).

§ 585. Слично значење има и *йо-* у облицима као *јовелик* (‘доста велик’), *јодалек*, *јошежак*, често у компаративу (*јовећи*, *јодаљи*, *јошежи*). Само у компаративу употребљавају се *јосћарији* и *јоближи*, док неки други придјеви, као *јоголем* или *јојриличан*, немају компаратива. Употребљен у суперлативу, као у *јонајбољи*, *јонајвећи*, префикс *йо-* даје значење ‘можда ипак најбољи (највећи) од свих’.

У префиксално-суфиксалним изведеницама тај префикс може имати временско значење, као у *јоратини* (‘посљератни’), *јосмртини*, мјесно значење, као у *јограничан*, *јоморски*, или се заснива на предлошким синтагмама, као у *јовољан* (‘који је *јо вољи*’), *јомодан* (‘који је *јо моди*’). Са замјеничком основном је *јосебан*.

§ 586. Префикс *йод-* гради префиксално-суфиксалне изведенице са значењем предлога (*ис*)*йод*, нпр. *йодземни*, *йодморски*, *йойкожни*.

§ 587. Префикс *йра-*, који смо већ видјели са именицама, појачава значење давне прошлости у придјевима као *йрадавни*, *йраисконски*, *йрасйар*.

§ 588. Префикс *йре-* може имати ексцесивно значење ‘сувише’, као у *йревелик*, *йрекрайак*, *йреран* итд., или елативно значење ‘веома израженог својства’, као у *йрелијей*, *йремудар*, *йрескуй*, *йресрећан* итд.

§ 589. Префикс *йред-* се јавља у придјевима *йреййосљедњи* и *йредзадњи*, као и у више префиксално-суфиксалних изведеница које имају временско значење: *йредизборни*, *йредрайни*, *йредшколски*, *йреййразнични* итд.

§ 590. Префикс *йреко-* долази у префиксално-суфиксалним изведеницама с просторним значењем (*йрекоморски*, *йрекоокеански*) или са ексцесивним значењем прелажења неке границе, као у *йрекобројан* или *йрековремен*.

§ 591. Префикс *йри-* има значење слабо изражене особине, нпр. *йриџлуй* (‘помало глуп’), *йрийпросй* (‘простодушан, неук’). У префиксално-суфиксалним изведеницама има значење предлога *йри*, нпр. *йриградски* (‘који је близу града’), *йриземан* (‘који је мало изнад земље’), *йриобалски* и сл. Са замјеничком основом је *йрисебан* (‘који је *йри себи*, који не губи мирноћу’).

§ 592. Префикс *йро-* има значење слабо или мјестимично изражене особине као у примјерима *йрос(и)јед* (‘делимично сијед’), *йрохладан*, *йроћелав* итд.

§ 593. Префикс *йроийив-* има исто значење као и предлог *йроийив* у префиксално-суфиксалним изведеницама *йроийивавионски*, *йроийивусйаван*, *йроийивзаконий* итд.

Префиксални глаголи

§ 594. Глаголи су врста ријечи у којој префикси имају најширу и најразноврснију примјену. Додат несвршеном глаголу, префикс му најчешће мијења вид у свршени, нпр. од несвршених глагола *йисайи*, *жељейи*, *вући* добијамо свршене *найисайи*, *зажељейи*, *йовући*. То ипак не значи да је сваки глагол с префиксом свршен, јер неки свршени глаголи могу суфиксалном имперфективизацијом (§ 383) постати несвршени, нпр. *йодржайи* → *йодржавайи*, *исйийи* → *исйијаји*, *йреломийи* → *йреламайи* и сл., а постоје и малобројни глаголи несвршеног вида од којих се префиксацијом изводе глаголи такође несвршеног вида, нпр. *водийи* – *доводийи*, *носийи* – *износийи* и сл.

§ 595. Многи непрелазни глаголи постају прелазни када добију префикс (префиксација као израз транзитивизације, прелазности, § 408), нпр. од непрелазних *мислийи*, *йлакайи*, *живјеји* настају прелазни (транзитивни) глаголи *измислийи*, *расйлакайи*, *доживјеји*. Ни то није општа

појава, јер многи глаголи остају непрелазни и са додатком префикса, нпр. *долетјети* је непрелазно као и *летјети*.

§ 596. Глаголских префикса има око двадесет (не рачунајући оне страног поријекла). Већина их потиче од приједлога, од њих добијају своје основно, просторно значење, а тај исти приједлог се често користи и у рекцији дотичног глагола, испред именице или замјенице, нпр. *убацији у кућију*, *изнијети из куће*, *навући на себе* и сл. Поред основног значења, сваки префикс има и низ других значења, од којих се нека тешко могу довести у везу са основним. У прегледу који слиједи навешћемо само најчешћа значења.

§ 597. Префикс *до-*, просторно значење: *довући (до чега)*, *донијети*, *доијерати* итд.

Значење додирати или везе: *додирнути*, *договарати се*, *доставити*, *доићи*, *дохватити* итд., комплетивно значење: извршење радње до краја (*довршити*, *догорјети*, *дозрејети*) или њено накнадно продужавање (*доградити*, *дојунити*, *досолијети* итд.).

§ 598. Префикс *за-*, просторно значење ‘иза’: *завиријети*, *замаћи (за нешто)*, *заћи* итд.

Значење ограђивања или обухватања: *заградити*, *заклонити*, *замоштити*, *зайворити* итд.

Значење повезивања или причвршћивања (за нешто): *завезати*, *закачити*, *залијепити* итд.

Значење нежељене или непожељне радње имају глаголи као *зазубити*, *зайурити*, *залуштити*, док они повратни истичу дужину трајања радње: *заиграти се*, *зарадити се*, *засједјети се* итд.

Значење почетка радње (ингресивно значење): *зазвонити*, *зайјевајети*, *зайливати*, *засвијетлети* итд.

Искључиво за перфективизацију (претварање несвршеног глагола у свршени) служи *за-* у многим глаголима, као што су *забиљежити*, *закаснити*, *зайштити*, *зачудити се* итд.

§ 599. Префикс *из-* : просторно значење аналогно предлогу *из* имамо у *избацијети*, *извући (из чега)*, *изићи/изаћи*, *изнијети*, *искочити*, *исцјасити* итд. *Из-* се усљед једначења по звучности јавља и у облику *ис-* (нпр. *исшећи*), усљед једначења по мјесту изговора као *иш-* (*ишчуйати*), а испред глагола који почињу на *с*, *ш* или *ж* своди се на *и-* (нпр. *исуштити*, *ишубати*, *иживјети*). Испред основа које почињу са два сугласника често добија додатно *-а-*, као у *изабрати*, *изазвати*, *изајкајети*.

С а т и в н и м значењем (од лат. *satis* – доста) називамо оно које указује на потпуност извршења радње, као у *избројати*, *изређати*, *искрварити*, *исцјунити*, *исцјричати*, или да се радња извршила колико год се жељело, као у повратним глаголима *извикајети се*, *исцавати се*, *исцлакајети се* и сл.

На помена. – Глаголску префиксалну изведеницу *искрварити* ‘изгубити сву (неопходну) крв’ треба разликовати од *искрвајити* ‘учинити крвавим’, уп. *Хирург је искрвајео манџил, али њацијениј није искрварио*.

Дистрибутивно значење подразумијева већи број субјеката, као у *изгинуџи*, *изумријеџи*, или објеката, као у *изродиџи* (много дјече), *испреџураџи* (разне ствари) и сл.

Чисту перфективизацију имамо у глаголима *изгубиџи*, *измијениџи*, *израдиџи*, *искорисиџи* и многим другима.

§ 600. Префикс *на-*, просторно значење: *набаџиџи*, *навуџи*, *нанијеџи* (на нешто), *наслаџаџи* итд.

Са значењем започете или дјелимично остварене радње употребљавају се глаголи: *најуџи*, *наруџиџи*, *начеџи* итд.

Сативно значење (§ 373) имамо у *надобијаџи*, *накуџиџи*, *нахваџаџи* и сл., као и у повратним глаголима типа *најесеџи се*, *насиаваџи се*, *науживаџи се*, *начекаџи се* итд.

Само са значењем перфективизације су *најисаџи*, *насмејаџи се*, *настирадаџи*, *научиџи* и многи други глаголи.

§ 601. Префикс *над-*, просторно значење: *надвиџи се*, *наднијеџи се* (*над* ким или чим), *надлеџијеџи* (*неџиџо*) итд.

Пренесено, у значењу супериорности: *надвладаџи*, *надгласаџи*, *надјачаџи*, *надмаџиџи*, уз понеку префиксално-суфиксалну изведеницу, као *надвисиџи* (од *висок*) и *надмудриџи*.

§ 602. Префикс *о-* има просторно значење предлога *око(ло)* у *оградиџи*, *оковаџи*, *окојаџи*, *оилесиџи* итд.

Отуда проистиче и значење потпуног обухватања предмета неком течношћу, као у *обојиџи*, *окречиџи*, *окујаџи*, *ојраџи* итд.

Глаголи с придјевском основном и префиксом *о-* могу значити придавање особине објекту ако су прелазни, нпр. *обоџаџиџи*, *осуџиџи* (од *сух/сув*), *охрабриџи* и сл., или добијање особине ако су непрелазни (претежно префиксално-суфиксалне изведенице), као *оладњеџи*, *ољувјеџи*, *ожедњеџи*, *оздравџиџи*, *осиариџи* итд.

Са именичком основном су *обрукаџи*, *ојлодиџи*, *осрамоџиџи* итд., као и они који значе порођај код животиња, као *окојиџи*, *ојагњеџи се*, *ојелиџи се* итд.; в. и друге примјере под § 547.

§ 603. Префикс *об-* има исто просторно значење као и *о-*, нпр. *обиџраџи*, *обиџи*, *облеџијеџи*, *обрезаџи*, *обузееџи* итд. У неким глаголима добија аломорф *оба-*, нпр. *обавезаџи*, *обасјаџи*, *обасуџи* (*обасџем*). С друкчијим значењима долази у префиксално-суфиксалним изведеницама (нпр. *обдариџи*, *објасниџи*, *обновиџи*, в. § 548).

§ 604. Префикс *од-* узима од предлога значење удаљавања или раздвајања, као у *одбаџиџи*, *однијеџи*, *одсјеџи*, *одузееџи*, *ојкинуџи* итд., и у непрелазним *одјуриџи*, *одлуџаџи*, *одџеџаџи*, *ојџасџи* итд.

Глаголи на *од-* често значе радњу супротну онима на *за-*, као у *завезаџи* – *одвезаџи*, *заврнуџи* – *одврнуџи*, *закачиџи* – *ојкачиџи*, *закључаџи* – *ојкључаџи* итд.

Само свршену радњу означава *од-* у појединим глаголима као *одџаџиџи*, *одиџраџи*, *ојџјеваџи* итд.

Од- има аломорфе *ој-*, испред безвучних сугласника (нпр. *ојџасџи*), и *ода-*, углавном испред два сугласника, као у *одабраџи*, *одагњаџи*,

одасуџи (одасџем). Испред основа на *д-* и *џ-* губи се сугласник, тако да га само по смислу можемо разликовати од префикса *о-*, нпр. у *одијелиџи* (← *од-дијелиџи*), *оџјераџи* (← *од-џјераџи*).

§ 605. Префикс *џо-*: просторно значење у *џолиџи* (*џо* чему), *џоџрсаџи*, *џосуџи*, слично у *џоџазџи*, *џокриџи* итд.

Дистрибутивно значење (уп. горе за *из-*) префикс *џо-* може имати кад радњу обавља више субјеката, нпр. *џолијеџаџи*, *џомријеџи*, *џоусџајаџи* итд., или се врши на више објеката, као у *џобацаџи*, *џокуџоваџи*, *џоџи-саџи*, *џоубијаџи*, *џохваџаџи* итд.

У многим глаголима префикс *џо-* означава почетак радње (ингресивно значење), нпр. *џовесџи*, *џокренуџи*, *џонадаџи се*, *џоџрчаџи*, *џоџи* итд.

Може значити да је радња трајала извјесно вријеме (континуативно значење), нпр. *џоџивјеџи*, *џоџричаџи*, *џоџрајаџи* итд.

Само свршену радњу означава у многим глаголима, као *џобјеџи*, *џо-џледаџи*, *џозваџи*, *џојесџи*, *џокајаџи се*, *џорасџи*, *џослаџи* итд.

За префиксално-суфиксалне изведенице в. § 549.

§ 606. Префикс *џод-*: просторно значење у *џодвуџи*, *џодмеџнуџи* (*џод* нешто), *џоџиасџи*, слично и *џодвезаџи*, *џоџкојаџи*, *џоџиисаџи* итд.

Из конкретног значења ‘испод’ произлазе многа пренесена, као у *џодлеџи*, *џоднијеџи*, *џодразуџивеџи*, *џоџкуџиџи*, *џоџџомаџаџи*, *џоџи-џиџиџи* итд.

§ 607. Префикс *џре-*: просторно значење у *џревуџи*, *џрелеџјеџи*, *џре-нијеџи* (*џреко* чега), *џреџливаџи*, *џрескочџиџи*, *џреџи* итд.

Радња која се врши с краја на крај нечега: *џреџледаџи*, *џрезноџиџи се*, *џрекојаџи*, *џрекриџи* итд.

Радња која се врши до краја неког периода, докле год је потребно: *џреболјеџи*, *џреџивјеџи*, *џрелеџаџи*, *џреџријеџи* итд.

Значење промјене, односно радње поновљене на други начин, имају *џрекроџиџи*, *џрерадиџи*, *џреудаџи се*, *џреуредиџи* итд.

Као и код придјева (§ 588), *џре-* може имати ексцесивно значење ‘пре-више’, нпр. *џрејесџи се*, *џреџуниџи*, *џресолиџи*, *џреџриџаџи*, *џреџиџиџи* итд.

§ 608. Префикс *џред-*: обично има временско значење: *џредвидјеџи*, *џредосјеџиџи*, *џредсџојаџи*, *џреџџлаџиџи се*, *џреџџходиџи* итд., поред других значења, као у *џредсједаваџи*, *џредсџавџиџи*, *џреџџосџавџиџи* итд.

§ 609. Префикс *џри-*: просторно значење у *џриблиџџи*, *џривуџи*, *џри-маџи*, *џриџи* (*џри-* + *џи*) итд. Слично је значење спајања у *џривезаџи*, *џрикуџаџи*, *џрилиџиџи*, *џриџиџи* итд.

Значење непотпуне или временски ограничене радње има у *џридр-џаџи*, *џрилеџи*, *џриџџџиџи*, *џричекаџи*, *џричуваџи* итд., в. § 373.

§ 610. Префикс *џро-*: просторно значење одговара предлогу *кроз*, као у *џровириџи*, *џровуџи* (*кроз* нешто), *џронијеџи*, *џроџрчаџи*, *џроџи* (*џро-* + *џи*), итд. Отуда се јавља и у глаголима који значе прављење рупе, отвора, као *џробџиџи*, *џробосџи*, *џробуџиџи*, *џрокрчиџи*, *џрорезаџи*, *џросјеџи* итд.

Ингресивно значење (почетак радње) има у многим глаголима, као *џроџледаџи*, *џроџџџџиџи*, *џроџјеваџи*, *џрорадиџи*, *џроходаџи* итд.

Значење потпуног, исцрпног извршења радње јавља се у *ѝроживјеѝти*, *ѝромрзнуѝти*, *ѝроѝаѝиѝти*, *ѝроучѝти*, *ѝрочѝиѝти* итд.

Чиста перфективизација је у *ѝробудиѝти*, *ѝродужѝти*, *ѝроклеѝти*, *ѝролиѝти* и другим глаголима.

§ 611. Префикс *раз-*: првобитно просторно значење било би кретање у разним правцима од центра, као у *разбјеѝти се*, *развуѝти*, *раздаѝти*, *разиѝти се*, *расѝѝјераѝти* итд., одакле је и значење дијељења, комадања неке цјелине, као у *разбиѝти*, *раздвоѝиѝти*, *раскинуѝти*, *расѝавиѝти*, *расѝрѝгнуѝти*, *расѝѝуриѝти* итд.

Изазивање извјесног расположења код људи означавају глаголи као *ражалосѝиѝти*, *разбјесѝеѝти*, *развеселиѝти*, *разљуѝиѝти* итд., а изазивање одређеног стања у живим и неживим објектима глаголи као *разбудиѝти*, *расѝалиѝти*, *расхладиѝти*, *раѝчисѝиѝти* и слични.

Поништавање неке радње или њену супротност значе глаголи као *разѝрадиѝти* (наспрам *саѝрадиѝти*), *размрсѝиѝти* (наспрам *замрсѝиѝти*), *разочараѝти* (наспрам *очараѝти*), *разувјериѝти* (наспрам *увјериѝти*) и други.

Префикс *раз-* је подложан истим гласовним промјенама као *из-* (в. горе), дакле има аломорфе *рас-*, као у *расѝоѝиѝти*, *раѝ-*, као у *раѝчешљѝаѝти*, *ра-*, као у *ражалосѝиѝти*, *расјеѝти*, *раѝириѝти*, *раза-* у многим глаголима са два сугласника на почетку основе, као *разабраѝти*, *разазнаѝти*, *разаслаѝти* итд.

§ 612. Префикс *с(а)-*: основно је значење спајања, својствено предлогу *с(а)* са инструменталом, као у *сабраѝти*, *саѝаѝти се*, *свезаѝти*, *скуѝиѝти*, *слиѝти*, *срасѝти* итд.

Из употребе предлога *с(а)* са генитивом произлази значење одвајања (аблативно), као у *збаѝиѝти*, *свуѝти*, *сјахаѝти*, *склониѝти*, *смакнуѝти* итд.

Разне врсте деструктивних радњи означавају глаголи као *здобиѝти*, *зѝгњечѝиѝти*, *самљеѝти*, *сломиѝти*, *смрвиѝти*, *сѝалиѝти* итд.

Само за перфективизацију служи у *зѝријаѝти*, *сакриѝти*, *сачуваѝти*, *смириѝти*, *сврѝиѝти* и неким другим глаголима: в. и § 380.

Префикс *с-* се озвучава испред звучних сугласника, нпр. *збаѝиѝти*. Дужи облик *са-* долази обавезно испред *с*, *ш*, *з*, *ж*, нпр. *сасјеѝти*, *саѝиѝти*, *сазидаѝти*, *саживјеѝти се*, а често и испред основа с друкчијим почетком, као *сачекаѝти*, *саѝорјеѝти*, *сахраниѝти*, *саоѝиѝиѝти*. Понеки глаголи се јављају у два облика, нпр. *скуѝиѝти* и *сакуѝиѝти*, *свладаѝти* и *савладаѝти*.

§ 613. Префикс *у-*: просторно значење у глаголима *убаѝиѝти*, *увестиѝти*, *улиѝти*, *унијеѝти* (у нешто), *уселиѝти* итд., као и у непрелазним глаголима *уѝасѝти*, *ускочиѝти*, *уѝрчаѝти*, *уѝи* (*у-* + *иѝи*) итд.

Тај префикс има и понеки непрелазни глагол који значи нестајање, као *увенуѝти*, *уѝинуѝти*, *умаѝти*, *умријеѝти*.

Мноштво је глагола у којима *у-* означава само завршену радњу, тј. гдје има чисто перфективно значење, нпр. *уѝријаѝти*, *умириѝти*, *уѝиѝаѝти*, *урадиѝти*, *услиједиѝти*, *учиниѝти* итд. Многобројне су и префиксално-суфиксалне изведенице, за које в. § 553.

§ 614. Префикс *уз-*: просторно значење је кретање нагоре, као у *уздиѝти*, *узјахаѝти*, *узлеѝјеѝти*, *уѝузати се*, *уѝѝрчаѝти* итд.

Додат глаголима који значе неку живу, немирну радњу уз- показује почетак радње: *узбуниџи*, *узвиџилаџи*, *уздрмаџи*, *ускомеџаџи*, *узмуваџи се*, *уходаџи се* итд.

Глаголи *устиребаџи* и *узмоћи*, у језику књижевности или регионално, употребљавају се само у презенту, са значењем футура другог (§ 369): *ако устиреба* ('ако буде требало'), *кад узмогнем* ('кад будем могао') и сл.

Префикс *уз-* постаје *ус-* испред безвучних сугласника, док продужени облик *уза-* имају само два обичнија глагола – *узабраџи* и *узаврџи*.

§ 615. Глаголи са два или три префикса. – Глаголу који већ има префикс може се додати још један, нпр. *џриџи* → *наџриџи* → *џренаџриџи*. Најчешће то бива с префиксима *из-* и *џо-* у дистрибутивном значењу, нпр. *из-о-џиџи се* (о већем броју људи који су се опили) или *џо-са-криваџи* (сакрити више ствари једну за другом). Поред тога, постоји доста глагола који су оба префикса добили истовремено, нпр. *од-у-сиџи*, *о-џре-диџи*, *џрей-џо-сиџи*, *рас-џо-редџи*, *с-џо-џакнуџи* и други.

Изузетно, у глаголима дистрибутивног значења могу се јавити и три узастопна префикса, нпр. *ис-џо-раз-бољеваџи се* (појачање од *џоразбољеваџи се* = разбољети се један за другим).

Префиксални прилози

§ 616. Прилози најчешће имају префикс само уколико су постали од придјева с префиксом, нпр. *без-дуџно* од *без-дуџан*. Права прилошка префиксација среће се само у малом броју ријечи, обично са истим префиксима које смо набројали код придјева.

не-: негација у *недуџо*, *немало*, *нерадо*, *неријеџко* итд.

џо-: ублажава значење прилога у *џодосџа*, *џомало*, често с компаративом (нпр. *џоближе*, *џовиџе*, *џодаље*) или са суперлативом (нпр. *џонајближе*, *џонајбоље*, *џонајвиџе*) итд.

џре-: са значењем 'сувише' у *џреблизу*, *џревиџе*, *џремало*, *џремноџо* итд.

Специфично значење имају префикси **џрек(о)-** у *џрекџуче* 'прије два дана, дан прије јучерашњег', *џрек(о)суџира* 'кроз два дана, дан послџије сутрашњег' и данас ријетко **нак(о)-** у *накџуче* 'прије три дана', *нак(о)суџира* 'кроз три дана'.

ТВОРБА РИЈЕЧИ СЛАГАЊЕМ ОСНОВА (КОМПОЗИЦИЈА)

§ 617. Свака сложеница (сложена ријеч) састављена је од основа двију ријечи. Уколико им је на крају додат и суфикс, таква ријеч представља сложено-суфиксалну изведеницу (§ 542).

Већина сложеница има између првог и другог дијела основе спојни вокал као знак међусобне везе. Тај вокал је обично *-о-*, као у *џољоџривреда*, *риболов*, *руководџи*, *сиџасоносан*, рјеђе *-е-*, као у *оџеубиџа*, *очевидан*, *своџеручан*. Уколико се прва ријеч у сложеници завршава на *о* (као у *доброџвор*, *дрворед*, *малокрван*, *сиџоноџа*) или на *е* (као у *виџеџласан*, *морейловаџ*), сџм тај завршетак преузима улогу спојног вокала.

Сложенице без спојног вокала су нпр. *буба|шваба*, *два|десет*, *очи|зле-дан*, *џали|кућа*, *хилџаду|зодишњи* и сл. (усправном цртом означавамо гра-ницу између првог и другог дијела). У њима се први дио обично завршава на вокал, али неки пут и на консонант, као у *зим|зелен* или *имен|дан*.

Сраслице

§ 618. Сраслице су оне сложенице у којима први и други дио задржа-вају исти облик и исти међусобни однос какав су имали у синтагми од двије ријечи, а једини знак спајања је јединствен акценат. Такве су нпр. *кућевласник* (= куће власник), *шакозвани* (= тако звани), *једанпут* (= један пут) и сл.

Полусложенице

§ 619. Полусложенице су изрази од двије ријечи који означавају једин-ствен појам, али свака задржава свој акценат, а у писању се одвајају црти-цом: *сидмџн-илџа*, *лџишир-сидџло*, *рџк-рџна*, *вишџ-мањџ*, *жџр-ишџица* и слично. Међу њима је и доста израза страног поријекла: *нашриџум-хлџрд*, *дџзел-мџшџр*, *џџмер-колџџа* итд.

§ 620. У прегледу који слиједи биће наведени најчешћи типови сложени-ца по врстама ријечи. Други дио сложенице обично припада истој врсти ријечи као и цијела сложеница, нпр. именица *кућа* у именичкој сложе-ници *џали|кућа*, придјев *ниџем* у придјевској сложеници *џлуво|ниџем* и слично. То ипак не важи за сложено-суфиксалне творенице, јер у њима врсту ријечи одређује суфикс: нпр. у *криво|клеџ-ник* други дио је основа глагола *клеџи*, али суфикс *-ник* даје сложеници именичку вриједност.

Именичке сложенице

§ 621. Сложенице од двију именица обично имају спојни вокал, као у *џаро|брод*, *џрадо|начелник*, *џушко|мишџраџез*. Без спојног вокала су сложенице (још чешће полусложенице) страног поријекла, из турског, као *сахџш-кула*, из њемачког као *џас-|маска*, *визџиш|карџша*, *џенџрал-|маџор*, у новије вријеме често с првим дијелом из енглеског, као *чџришџер-|леџи*, *видео-|иџџра* и сл.

§ 622. Сложенице од именице и глагола увијек су сложено-су-фиксалне изведенице (§ 554). Најчешће имају нулти суфикс, као *бро-до|лом* (*брод* +*-о-* + *лом*[*миш*] +*-Ø*), *људо|жџдер*, *кишџо|бран*, *руко|џис* итд.; јављају се и суфикси *-(а)џ* (*законо|дав-аџ*, *сидџкло|рез-аџ* итд.), *-а* (мушког рода: *дрво|дџџџџ-а*, *крво|џишџ-а*, *џишџеџш|чин-а*) и други.

§ 623. Од придјева и именице ријетко су несуфиксалне (*Бео|џрад*, *џуно|моћ*), а чешће сложено-суфиксалне изведенице, нпр. *бџело|уш-ка*, *мало|џраћ-анин*, *џрвено|кож-аџ* и сл.

§ 624. Замјеница + именица : оvdје спадају многобројне сложе-нице с првим дијелом *само-*, од замјенице *сам* (*само|воља*, *само|обмана*, *само|унишџишџење* итд.) и понека на *све-* (*све|знање*, *све|моћ*).

§ 625. Број + именица: дво|број, њро|лисѝ, чеѝворо|уџао итд. Сложено-суфиксалне изведенице: дво|кол-ица, њро|мјесеч-је, њро|нож-ац итд.

§ 626. Сличне овима су сложенице с првим елементом њолу-, нпр. њолу|круџ, њолу|мрак, њолу|њроизвод и сл., од акузатива некадашње именице њола ('половина'), која се данас употребљава непромијењена, као прилог, нпр. *Жени дајем њола њлаѝе*. (Неки граматичари сврставају облик њолу- у префиксе.)

§ 627. Глагол + именица: ове сложенице углавном означавају људска бића, нпр. њали|кућа, дерѝ|кожа, врѝѝ|реѝ, ријетко предмете (нпр. вади|чеѝ). Називају се и **императивне** сложенице, јер први дио има облик императива другог лица једнине на -и (њали, дерѝ, врѝѝ), неки пут императива на -иџ гдје се глас *ј* губи, као у *разви|бриџа, исиѝ|чуѝура*.

§ 628. Прилог + глагол + суфикс: с нултим суфиксом, као у *далеко|вод, њраво|ѝис*, или с другим суфиксима, као у *криво|клеѝ-ник, њраво|суђ-е (њраво + суд[ѝѝѝ] +-је)* итд.

Придјевске сложенице

§ 629. Именица + придјев: ваѝро|сѝалан, крво|жедан итд.

§ 630. Именица + именица + нулти суфикс: свило|рун, чо-вјеко|лик итд.

§ 631. Именица + глагол + суфикс: добро|ѝвор-ан, очи|џлед-ан, сѝасо|нос-ан, итд.; зимо|џрож-љив, миро|љуб-ив итд.

§ 632. Придјев + именица + суфикс: ошѝро|ум-ан, њросѝо|дуѝ-ан, разно|врѝѝ-ан итд.; доњо|џрад-ски, сѝољно|ѝолиѝѝич-ки итд.; босо|ноџ, младо|лик, њразно|џлав, сједо|кос итд. (нулти суфикс).

§ 633. Придјев + придјев: џлуво|нијем, свијеѝло|ѝлав; полусложенице: кулѝурно-умјеѝѝички, црно-жуѝ итд.

§ 634. Замјеница + придјев: само|задовољан, само|ѝоуздан итд.

§ 635. Замјеница + именица + суфикс: ово|земаљ-ски, све|словен-ски, своје|врѝѝ-ан, своје|руч-ан итд.

§ 636. Број + именица + суфикс: дво|соб-ан, једно|смјер-ан, сѝо|ѝроценѝ-ан, њро|дијел-ан итд.; једно|ѝарѝѝѝ-ски, њро|чеѝврѝѝѝн-ски итд.; дво|смисл-ен, њро|цифр-ен итд.; с редним бројем: њрво|клас-ан, ѝређе|разред-ан итд.

§ 637. Полу- + придјев: њолу|мрѝав, њолу|ѝразан итд.

§ 638. Прилог + придјев: ѝуно|масѝан, оѝѝѝе|народни итд.; с глаголским радним придјевом: добро|доѝао, ново|насѝали итд.; с глаголским трпним придјевом: мноџо|ѝоѝѝѝовани, ѝако|звани итд.

§ 639. Прилог + именица + суфикс: виѝе|слож-ан, мало|крв-ан, мноџо|људ-ан итд.

§ 640. Прилог + глагол + суфикс: лако|мисл-ен, сѝоро|воз-ни итд.

Глаголске сложенице

§ 641. Сложених глагола има знатно мање него сложених именица и придјева. Нешто чешће се јављају само три творбена типа:

Именица + глагол: *бо̀го|хули́и*, *дан|љуби́и*, *руко|води́и* итд.

Замјеница + глагол: *само|у́правља́и*, *само|финансира́и се* итд.

Прилог + глагол: *зло|у́йо̀йреби́и*, *криво|и́вори́и* итд.

Уз то, поједини глаголи састављени су од префикса *о-* с прилошком и глаголском основом, као *о-ду̀зо|влачи́и*, *о-зло|једи́и*, *о-мало|важи́и*. Од њих треба разликовати оне као *о-зловоль-и́и*, *йо̀-једноста́в-и́и*, *у-двоста́в-и́и*, који такође садрже по двије лексичке основе, али нису сложени, него префиксално-суфиксални, изведени из сложених придјева *дво|ста́в-ан*, *зло|воль-ан*, *једно|ста́в-ан* и сл.

Сложенице у другим врстама ријечи

§ 642. Композиција постоји и код замјеница, бројева и код непромјенљивих врста ријечи, али је ту она тијесно повезана са значењем, услед чега смо на њу наишли већ приликом упознавања с тим врстама ријечи у морфологији. Тако смо код неодређених замјеница видјели да комбинују форманте *и-*, *ни-*, *не-*, *сва-* са упитном замјеницом, као у *и|какав*, *ни|чији*, *не|чији*, *сва|ко* и сл. (§ 223). Бројеви су готово сви сложене ријечи, па, на примјер, број *седамста́о њедесет осам* (758) садржи пет основа – *седам*, *ста́о*, *љет*, *десет* и *осам*. За прилоге смо видјели (§ 436) да могу бити сложени од предлога с другом ријечју, нпр. *из|ју́тра*, *на|велико*, *за|мало* и сл.; могу садржати исте форманте као и неодређене замјенице, нпр. *ни|куда*, *сва|како*. Значење неодређености имају прилози с редупликацијом *љдјељдје* ('понегдје') и *каљкад* ('љонекад'), као и полусложенице од два слична прилога *како-љако*, *мање-више*, *кад-љад* и сл.

§ 643. Међу неправим предлозима можемо разликовати двије групе сложеница.

Једни као *из|над*, *ис|љод*, *ис|љред*, *из|међу* и др., састављени су од по два права предлога: по значењу су једнаки простим предлозима *над*, *љод*, *љред*, *међу*, али, док ови иду са инструменталом, сложени предлог тражи генитив (*над земљом* = *изнад земље*).

Другу врсту сложеница чине спојеви предлога са именицом, као *на|врх*, *љо|врх*, *на|крај*, *у|мјесљо*, *на|мјесљо*, *љо|љуљ* итд., такође са генитивом.

СКРАЋЕНИЦЕ

§ 644. Грађење ријечи скраћивањем постојећих ријечи често је у савременом српском језику, као и у другим савременим књижевним језицима. Скраћенице (абривијатуре) могу бити просте или сложене. Просте скраћенице настају скраћивањем једне ријечи, а сложене скраћенице настају скраћивањем двију или, рјеђе, више ријечи и повезивањем дијелова ријечи добијених таквим скраћивањем у нову ријеч.

§ 645. ПРОСТЕ СКРАЋЕНИЦЕ могу настати од сложених ријечи њиховим свођењем на основу с једним коријеном (нпр. *кило* од *килограм*; *ауљо* од

аутомобил), или свођењем изведенице на нову, краћу ријеч (нпр. у сленгу *Амер од Американац*).

Та врста скраћења својствена је западноевропским језицима, а у српском се много чешће скраћује уз додатак суфикса, као у сленгу (али не и у добром књижевном језику): *алк-ос* (од *алкохоличар*), *мај-иш* (од *мај-темајшика*), *фой-ка* (од *фойографија*) и слично.

Неке просте скраћенице су просте само у писању (као правописне ријечи), али не и у изговору (као фонетске ријечи), тј. ријеч или израз се пише скраћено али се изговара као да су иста ријеч или израз написани без скраћивања. Таквих скраћеница је нарочито много у научном стилу (нпр. *др*, *кз*, *км*, *проф.*), а неке су сасвим уобичајене у писању у свим стиловима (*в.д.*, *ишд.*, и сл., *нпр.* и др.).

§ 646. Сложене скраћенице могу бити словне, морфемске и комбиноване.

§ 647. Словне скраћенице се одликују тиме што такву скраћеницу чине називи првих слова оних ријечи од којих је састављен пун израз са истим значењем, нпр. *СКЗ* (Српска књижевна задруга), *РС* (*Република Србија*), *РФ* (*Руска Федерација*), *САД* (*Сједињене Америчке Државе*). Такве скраћенице називају се акроними.

Називи слова у српској азбуци исти су као глас који се одговарајућим словом биљежи, нпр. словом А биљежи се глас [а], па је то и назив тога слова, а словом Б биљежи се глас [б], па је то и назив тога слова итд. Зато су словне скраћенице према називима слова у српској ћирилици једнаке гласовним скраћеницама, нпр. *НИС* (од *Нафитна индустрија Србије*), *ПУПС* (*Партија уједињених пензионера Србије*). Међутим, поред поменутих стандардизованих назива слова српске ћирилице, у српском језику се користе и њихови нестандардизовани називи (а, бе, ве, ге...), нпр. *ПКБ* (*Пољопривредни комбинат Београд*) изговара се као [пе-ка-бе], *ДС* се чита као [де-ес], *СПО* као [ес-пе-о], *СПС* као [ес-пе-ес], *ВЦ* као [ве-це] и сл. У неким случајевима у употреби су називи слова енглеске или, ријетко, француске латинице, нпр. *DVD* чита се [ди-ви-ди], *CNN* [си-ен-ен], а назив вакцине *BCG* (од фр. *Bacille de Calmette et Guérin*) изговара се по француском изговору почетних слова: *бе-се-же*.

Напомена 1. – Иако не постоји слово с називом „ме“ врло често се назив Војномедицинске академије (*ВМА*) изговара *ве-ме-а*. Исправно је *ве-ем-а*. Вјероватно да су погрешан изговор увели они појединци који су и скраћеницу *ЈНА* погрешно изговарали као *је-не-а*, јер због скромног образовања нису знали називе слова, а имали су утицај на јавни говор.

Напомена 2. – Исправно је писати и *ве-це* и *ВЦ* и *WC* (у оба случаја изговор је исти: [ве-це]). Није исправно писати *VC*.

§ 648. Морфемске скраћенице су скраћенице које су састављене од морфема (обично коријенских) двију или више ријечи, нпр. *Кос|меј*, *мас|џок*, *а|џиш|џрој*.

§ 649. Комбиноване скраћенице су скраћенице које су састављене од слогова и слова двију или више ријечи, нпр. *Бемус* (од јесење *Београдске музичке свечаности*), *Белеф* (од *Београдски лејџњи фестивал*).

§ 650. Поједине скраћенице имају падежну промјену по мушком роду, пишу се с цртицом испред падежног наставка и тако изговарају (в. *Правовојис српскога језика*, т. 181), нпр. у *ЈАТ-у*, са *ММФ-ом*, из *ДСС-а*, на *РТС-у* (иако је у посљедњим двјема именица женског рода), на *CNN-у* (или: на *Си-ен-ену*). За друге, када су у скраћеној форми непромјенљиве или када није уобичајено да се у говору спелују, не пишу се морфолошки наставци, нпр. *САНУ*, *САД*, *СРЈ*, *ВМА*, *ОШ*, *ЕУ*, *УН*, *ЛМС*, *СКЗ*. Непромјенљиве скраћенице назива држава, познатих установа и часописа могу се изговарати као да су написане у пуном облику, нпр. у *ЛМС* (изг.: у *Лейтојису Майице српске*), или сведене на главну ријеч у њима (нпр. у *Лейтојису*). В. и § 117.

Напомена. – Према томе, не треба писати из *САНУ-а*, из *САД-а*, у *УН-у* и сл.

ТВОРБА ПРОМЈЕНОМ ВРСТЕ РИЈЕЧИ (КОНВЕРЗИЈА)

§ 651. Конверзијом се назива творба ријечи преласком ријечи из једне врсте ријечи у другу без додавања било каквих афикса. Тај начин творбе је у српском језику знатно мање заступљен него други начини творбе ријечи. У зависности од тога у коју другу врсту ријечи нека ријеч прелази, разликују се супстантивизација (поименичавање), адјективизација (попридјевљавање), адвербијализација (прелазак у прилоге) и препозиционализација (прелазак у предлоге).

Супстантивизација

§ 652. Супстантивизација је такав вид творбе ријечи када у именице прелазе поједини придјевци, задржавајући један од три рода. Промјена по падежима у таквим случајевима углавном и даље остаје придјевска, уз неке изузетке о којима је ријеч ниже.

У мушком роду поименичено је *драџи*, ген. *драџоџ(а)* (назив за вољеног мушкарца), *дежурни*, *ближњи*, понека титула као *йреосвећени*, *велечасни* итд.

Презимена са присвојним придјевским суфиксом *-ов/-ев*, нпр. *Миљанов*, *Марков*, *Делчев*, имају деклинацију као именице, дакле *Миљанова*, *Миљанову*, *Миљанова*, (с) *Миљановом* итд. (али се у инструменталу једнине м. р. допушта и придјевски наставак, в. § 116).

Називи градова понекад су настали супстантивизацијом, нпр. *Нови* (подразумијева се *џрад*, за Херцег Нови).

Поименичавају се и глаголски придјевци као *џлавнокомандујући*, *йредсједавајући*, *окривљени*, *ојшужени*, *осумњичени*, *йојчињени*, *йрејшосјављени* итд.

И презимена као *Црњански*, *Рачки*, *Мушицки*, укључујући она из других словенских језика (*Падеревски*, *Сјравински*, *Чајковски* итд.) по постанку су придјевци и задржавају придјевску промјену: ген. *Црњанскоџ(а)*, дат. *Црњанском(е)* итд.

Врло ријетко у именице, осим придјева, прелазе друге врсте ријечи, нпр. прилог *данас* (*Чиѿао сам ѿо у „Данасу“*, иако би боље било рећи *Чиѿао сам ѿо у лисѿу „Данас“*).

§ 653. У женском роду поименичено је *драџа*, аналогно горе поменутом *драџи*, затим *млада* (‘невјеста’), геометријски термини *йрава* и *крива* (‘права линија’, ‘крива линија’) итд. Промјена овдје осцилује између придјевске и именичке, што се види по облику датива-локатива: *вјеран својој драџој*, али *вјеран ѳосѿођи Драџи* (име), *младој* и *млади*, *йачка на йравој*, али и *на йрави*. За имена неких држава и области, као *Бачка*, *Енџлеска*, *Њемачка*, *Рацка*, *Срѿска*, *Чеѿска*, промјена је искључиво придјевска (у *Енџлеској* итд.). Женског рода је и понеко име града, односно насељеног мјеста као *Бијела*, *Велика*, *Макарска* (лок. у *Макарској*) и др.

§ 654. У средњем роду најважнија су поименичења *добро* и *зло*. Промјена је углавном именичка, као што видимо по облику инструментала (нпр. *Ја ѿо смаѿрам великим злом*) и генитива множине, који гласи *добара*, *зала* (с непостојаним *а* као за именице типа *ребро*, в. § 137). Називи насељених мјеста такође могу постати супстантивизацијом, нпр. *Веље Дубоко*, *Високо*, *Камено*, *Сѿаро Грацко*, *Широко*.

Адјективизација

§ 655. О адјективизацији се може говорити онда када глаголски придјеви (тј. партиципи) постану прави придјеви, што се види по могућности да стоје уз именицу као атрибути. За трпни придјев (пасивни партицип) таква употреба је у принципу увијек могућа, па имамо безброј примјера као *измијењени услови*, *кувано месо*, *оѿворен йрозор*, *йобијеђени нейријайељ*, *йродаѿа роба* итд. Неки придјеви, као *забачен*, *разуздан*, *уклеѿ*, *усиљен* и сл., данас су много обичнији него глаголи од којих су постали.

§ 656. Попридјевљавање радног придјева (активног партиципа) могуће је само у мањем броју случајева, обично онда када се изражава видљиво промијењено стање или особина, нпр. *зарђали нож*, *засѿало дијеше*, *набрекле жиле*, *одрасла жена*, *омршавјеле руке*, *оѿекле ноге*, *оцвала дама*, *йожуѿјело лишће*, *йосрнула дјевојка* (заст.), *йромукли џлас*, *увело цвијеће* и сл. Каткад придјевска употреба повлачи за собом сужавање значења. Каже се нпр. *йали борац* у смислу борца који је погинуо у рату, али није могуће **йали човјек* умјесто *човјек који је йао* (нпр. на степеницама). Сви такви придјеви су у бољим рјечницима забиљежени под посебним одредницама.

§ 657. Придјеви на *-ћи*, *-ћа*, *-ће* (као у *будући доџађаји*, *водећи сѿручњак*, *деѿримирајуће чињенице*, *заџлуѿујућа бука*, *зайањујућа изјава*, *засљейљујућа свјетлосѿ*, *засѿраѿујућа йријетња*, *изнурујући найор*, *исцјељујуће дејсѿиво*, *мислеће биће*, *одговарајући смјецѿај*, *свијетлећи најѿис*, *узнемиравајуће џласине*, *умирујући џлас* и сл.) такође су настали конверзијом уколико воде поријекло од облика несвршеног глаголског прилога на *-ћи* (што не важи за придјеве типа *домаћи* [*задаѿак*]) Ако пак третирамо *-ћ-и*, *-ћ-а*, *-ћ-е*, као суфикс придјева, који се у мушком роду

СИНТАКСА

Синтаксичке јединице

§ 660. Синтакса је систем правила о устројству реченице и њених дијелова.

§ 661. Реченица је најмања језичка јединица која може самостално имати комуникацијску функцију и која се у говору може актуелизовати као исказ.

§ 662. Исказ је реченица која је исказана (изговорена или написана) са одређеним комуникацијским циљем у конкретној говорној ситуацији, на коју поједини дијелови реченице упућују. У примјеру (1) сегмент *Они ће чекају* није исказ, али у примјеру (2) сегмент *Они ће чекају* јесте и реченица и исказ (ако је та реченица употријебљена у одређеној говорној ситуацији са одређеним комуникацијским циљем). Уп.

(1) „Они те чекају“ јесте реченица.

(2) Они те чекају. Пожури.

§ 663. Исказ може имати и синтаксички облик **текста** (писменог или усменог), као синтаксичке јединице која је, по правилу, сложенија од реченице, нпр. писмо, чланак, пјесма, предавање итд. Правила стварања и функционисања текста, као и структура текста, такође су предмет синтаксе. Текстови сложенији од реченице могу се сматрати и предметом надреченичне синтаксе, односно шире схваћене синтаксе, која је предмет лингвистике текста и лингвистике дискурса.

§ 664. Језичка комуникација остварује се у говорној ситуацији, која се од других ситуација разликује по својим саставним дијеловима и односима међу њима. То су, прије свега, говорник (говорно лице, односно аутор писане поруке), саговорник (реални или фиктивни, појединачни или групни...), медијум (ваздух, хартија, рачунар, телефон итд.), заједничка знања говорника и саговорника, њихова спремност за успјешну комуникацију и правила успјешне комуникације.

Сваки исказ означава истовремено двије ситуације: ситуацију У којој се говори односно пише (говорна ситуација) и ситуацију О којој се говори, која је предмет саопштавања (предметна ситуација). Те двије ситуације се ријетко подударују, нпр. *Јављам ти се с њосла*.

У реченици постоје посебна средства (прије свега, лични глаголски облици, личне и показне замјенице) којима се она везује за говорну си-

туаџију и постаје исказ. Везивањем за говорну ситуаџију реченица се актуелизује. У процесу актуелизације реченичног садржаја реченица се преводи из језичког система у говор. На примјер, у реченици *Ти сада учиш граматику* значење ‘учити граматику’ везује се за говорну ситуаџију замјеницом другог лица, која упућује на саговорника, као и прилогом *сада* и глаголом у презентском облику, који упућују на вријеме говорне ситуаџије и тиме актуелизују садржај те реченице.

§ 665. Реченица, као сложени језички знак, састављена је од извјесног броја једноставнијих језичких знакова и њихових међусобних односа.

Морфеме, као најједноставнији језички знакови, остварују своје лексичке и граматичке функције у структури ријечи, а лексичке и граматичке функције ријечи остварују се у синтагмама и реченицама као сложеним језичким структурама.

Поред реченице и исказа као комуникаџијских синтаксичких јединица постоје синтаксичке јединице чија је примарна функција учествовање у формирању комуникаџијских синтаксичких јединица, мада се неке од њих, под одређеним условима, могу употријебити и као комуникаџијске јединице. Такве синтаксичке јединице, које се условно могу назвати не-комуникаџијске, јесу ријеч, синтагма, именски израз и клауза (проста реченица као дио сложене реченице). На примјер, *лијево* или *нечији кључеви* нису реченице, али у примјерима као што су *Куда су оишли?* – *Лијево*, или *Шта је то на столу?* – *Нечији кључеви*. – *лијево* и *нечији кључеви* употријебљени су као непотпуне реченице.

Реченица, као минимална језичка јединица која може имати релативно самосталну комуникаџијску функцију, може бити дата у свом пуном облику или може бити сведена на једну ријеч, уп.

- (3) Он те зове да дођеш.
- (4) Он те зове.
- (5) Зове те.
- (6) Зове.

Реченица може бити проста (ако има само један предикат) или сложене (ако има два или више предиката, в. §§ 1301–1302). Обавезни дио предиката или једини његов дио јесте глагол, било да је пунозначан (нпр. *Веје*), полупомоћни (нпр. *Пошта је хладно*) или помоћни глагол (нпр. *Хладно је*).

§ 666. **Ријеч** је минималан облик на који може бити сведена нека реченица, када је представљена само једним својим дијелом, нпр. *Гори!*, или *Ваира!*, задржавајући могућност да буде употријебљена као комплетан исказ. Та могућност је првенствено својство правих, пунозначних ријечи, али и узвика, нпр. *Хало!*, а нетипична је за неправне, тзв. помоћне ријечи, као што су предлози и везници (често и рјечце), које по неким особинама јесу ријечи, а по другима функционишу као релативно самосталне граматичке морфеме.

У српском језику праве, пунозначне ријечи су већином промјенљиве и функционишу у укупности својих лексичких значења, фонолошке структуре, морфолошких и акценатских облика и садржаја, синтаксич-

ког и стилског потенцијала, а у тексту и као засебни дијелови текста. Зато се понекад говори о неопходности разликовања фонолошке, акценатске, морфолошке, синтаксичке и лексичке ријечи (лексеме). У структурирању и функционисању реченице ријеч учествује у свим својим аспектима, иако немају сви они увијек исти значај, што зависи од типа и конкретних особина одређене ријечи и реченице.

Промјенљиве ријечи и својим лексичким значењем, али и својим граматичким облицима и значењима учествују у формирању реченице, нпр. ако је именица у облику номинатива, она може бити субјекат (нпр. *Голман брани*) или именски дио предиката (нпр. *Марко је голман*), а ако је именица у акузативу, она у том облику не може имати поменуте функције, али може имати, на примјер, улогу допуне (нпр. *Видим голмана*).

§ 667. Реченицу чине ријечи, организоване у складу са својим значењима и граматичким облицима, нпр. *Пада киџа, Неко иде, Она сјава*. За неке врсте реченица довољна је само једна ријеч, нпр. *Свиће, Сијева, Грми*.

Ријечи су организоване у реченицу било непосредно, нпр. *Перо сјава*, било посредно, удружујући се у синтагме, које су, са своје стране, удружене у реченицу, нпр. *Наш Перо чврстио сјава*.

Облици и садржаји ријечи у реченици повезани су, а те везе могу бити једноставније и сложеније, непосредне или посредне, мање или више чврсте. Синтакса изучава начине повезивања ријечи у реченицу и њихове међусобне односе.

Мања синтаксичка јединица од реченице а већа од ријечи јесте синтагма.

§ 668. **Синтагма** је спој пунозначних ријечи повезаних односом синтаксичке зависности у некомуникацијску синтаксичку јединицу, нпр. *лијепо вријеме, слуша музику, врло добро*.

Једна ријеч у синтагми је у п р а в н а (или г л а в н а), док друга ријеч (или друге ријечи) зависи од управне ријечи. Тако у примјеру *мој вјерни њас* замјеница *мој* и придјев *вјерни* зависе од именице *њас*; у *имајти усјјења* именица у генитиву зависи од глагола *имајти*. У примјеру *лијепо вријеме* придјев је, као зависни члан синтагме, повезан са именицом, као главним чланом те синтагме, односом конгруенције (слагања у роду, броју, падежу и аниматности). У примјеру *слуша музику* именица у акузативу женског рода *музику*, као зависни члан синтагме *слуша музику*, повезана је односом рекције са глаголом у облику *слуша* као управним чланом те синтагме. Глаголске синтагме типа *слуша музику* могу бити истовремено и реченице.

§ 669. Синтагме се по врсти ријечи којој припада њен управни члан дијеле на именичке (нпр. *бијела кошуља*), замјеничке (нпр. *сви ви*), придјевске (нпр. *сасвим логичан*), бројевне (нпр. *прве двије*), глаголске (нпр. *чија новине*), прилошке (нпр. *мало сјорије*). По врсти ријечи којој припада управни члан синтагма обавља неку од синтаксичких функција коју он врши.

§ 670. Синтагме по степену сложености могу бити просте или сложене.

Проста синтагма састоји се од најмање двије пунозначне лексе-
ме, а њеним рашчлањавањем не може се добити друга проста синтагма,
нпр. *лијејо вријеме, млади људи, слуша музику, чека аутобус*.

Сложена синтагма обухвата двије синтагме или више синтагми,
нпр. *високи људи кошчачићих лица, њричајићи узбудљиве њриче, лијејо њри-
чају о свом живоју*. Тако је, на примјер, сложена синтагма *ојвориићи
фабрику њласићичноџ њосућа* склопљена од глаголске синтагме *ојвори-
ићи фабрику* (управна ријеч: *ојвориићи*), именичке синтагме *фабрика
њосућа* (управна ријеч: *фабрика*) и именичке синтагме *њласићично њосуће*
(управна ријеч: *њосуће*).

§ 671. Синтагме по синтаксичкој функцији могу бити су-
бјекатске (нпр. *Наџ Милоџ сјава*), предикатске (нпр. *Он је наџ
њријаџељ*), допунске (нпр. *Она џледа црџани филм*), атрибутске
(нпр. *Врло џусџа маџла сџусџила се на њланину*), атрибутивне (нпр. *Док
џор Васић њрима њаџијенија*), апозицијске (нпр. *Праџ, џлави
џрад Чеџке, налаџ се на обалама Влџаве*), апозитивне (нпр. *Одбој-
каџице, веома радосне, њримају наџраду*), адвербијалне (нпр. *Она
џовори врло џихо*).

§ 672. Ријечи у напоредном синтаксичком односу, не чине синтагму,
него синтаксичку конструкцију у којој нема управног и зависног дијела
и повезане су саставним, раставним или супротним напоредним одно-
сом, нпр. *Говори о брају и сесџри, Брај или сесџра ће ми
њомоћи, Долази брај, а не сесџра*.

§ 673. Општи назив за синтаксичку везу међу ријечима у реченици
јесте **синтаксичка конструкција**. Синтаксичка конструкција је функ-
ционални спој двију или више ријечи, пунозначних или непупнозначних,
нпр. *џише о биљкама* јесте конструкција која је истовремено и синтагма,
а *о биљкама* није синтагма, али јесте конструкција, односно функционал-
ни спој предлога *о* и именичког облика *биљкама*.

§ 674. Синтаксичка конструкција има **граматички модел** и лексички
садржај. Граматички модел (или: граматичка схема, граматички образац)
синтаксичке конструкције одражава њене битне граматичке особине
независно од конкретног лексичког садржаја, што се у граматичком опи-
су понекад означава симболички, нпр. $N_{nom} + V_{fin}$, симболички је запис
модела синтаксичких конструкција као што су реченице:

- (7) Милица спава.
- (8) Састанак је почео.
- (9) Они ће доћи.

Слично томе $на + N_{dat-loc}$ јесте симболички запис модела предлошко-
падежних конструкција као што су *на сџолу, на улици, на уму, на срцу*
и сл. Као што се из тих примјера види, исти модел остварује се у вели-
ком броју конструкција с различитим лексичким садржајем.

Напомена. – У таквом симболичком запису *N* је ознака за именицу, *nom*
за номинатив, *dat-loc* за датив-локатив, *V* за глагол, *fin* за лични (финитни) гла-
голски облик.

§ 675. Именски израз (именска група, именичка група, номинална група, номинална фраза) јесте општији појам од синтагме који значи именичку синтагму (нпр. *твој друџ*), или саму именицу (нпр. *друџ*), или неку другу врсту ријечи употријебљену као да је именица, у некој синтаксичкој функцији. На примјер, функција субјекта се исказује у форми именског израза, уп.

(10) *Твој друџ* те чека.

(11) *Друџ* те чека.

(12) *Он* те чека.

Функција допуне се такође исказује у форми именског израза, уп.

(13) Чекам *своџа друџа*.

(14) Чекам *џа*.

(15) Говори *о новом филму*.

Именски израз је најопштија синтаксичка јединица испод нивоа реченице, а многи именски изрази (када у свом саставу имају апстрактне именице) имају реченични садржај који нема реченични облик, нпр. *Загрлили су се на расџанку* заправо значи 'загрлили су се када су се растајали' и сл. Такви именски изрази представљају синтаксичке номинализације.

§ 676. Именски изрази имају главни дио и зависни дио. На примјер, у реченици (16) главни дио субјекатског именског израза јесте *људи*, а зависни дио је *ови млади*, док је у (17) главни дио именског израза *мајке*, а зависни *са дјецом*. У примјеру (18) у субјекатском именском изразу је само именица *босиљак*, а зависног дијела нема. Уп.

(16) *Ови млади људи* вриједно раде.

(17) *Мајке са дјецом* често овуда шетају.

(18) *Босиљак* лијепо мирише.

Главни дио именског израза јесте ријеч која га конституише, која је обавезна, а то, осим праве именице (нпр. *Ана чииа*), може бити и замјеничка именица (нпр. *Ви чииаиџе*) или нека друга именички употријебљена ријеч (нпр. *Најус џеџнији иду даље*). Зависни дијелови именског израза нису обавезни, осим у неким рјеђим случајевима, нпр. у конструкцијама са обавезном одредбом, уп. *дјеца румених образа*, док би без одредбе таква конструкција била немогућа: *дјеца образа.

По степену сложености главни и зависни дио именског израза може бити једночлан (нпр. *Ви чииаиџе*), двочлан или вишечлан, нпр. у реченици *Ови младићи и дјевојке лијепо џјевају одредба Ови* је једночлани зависни дио именског израза у којем је *младићи и дјевојке* његов двочлани главни дио.

Чланови именског израза повезани су у синтагму. И цијели именски изрази могу бити повезани у сложене синтагме, нпр. *сви њеџови друџови и друџарице из дјеињсџива*.

§ 677. У реченици, као основној синтаксичкој јединици, разликује се 1. формална структура реченице (интонација и низ гласова и пауза организованих према одређеним правилима) и њен садржај, који

чине 2. семантичка структура реченице (пропозиција, одн. значењски комплекс који се реченицом изражава) и 3. прагматичка структура реченице.

§ 678. У прагматичку структуру реченице улазе, прије свега, поменута средства актуелизације њеног значења.

Дио прагматичке структуре реченице је и модални оквир, као квалификација коју даје говорно лице са становишта реалности онога што се у пропозицији износи, или према неком другом критеријуму. Тако реченице (19)–(23) имају исту пропозицију, коју чине значења ‘читати’, ‘ви’, ‘књига’, али се разликују како садржајем модалних оквира тако и начином на који су они изражени. У примјерима (19)–(21) модални оквир је садржан, прије свега, у начинском граматичком облику глагола у предикату (и у интонацији), а у примјерима (22), (23) модални оквир се једним дијелом налази и изван предиката у посебним модалним ријечима *можда* и *сиџурно*. Уп.

(19) Читате књигу.

(20) Читајте књигу!

(21) Читали бисте књигу.

(22) *Можда* читате књигу.

(23) *Сиџурно* читате књигу.

§ 679. Дио прагматичке структуре реченице је и њена **комуникативна структура** (тематско-рематска структура, или функционална перспектива реченице), која је одређена конкретним говорниковим комуникативним циљем. Уп. реченице (24) и (25), које имају исто значење (исту семантичку структуру), али се разликују по комуникативним структурама (комуникативно и интонацијски наглашени дио реченице је истакнут курзивом):

(24) Ана чита (одговор на питање: Ко чита?)

(25) Ана *чиџа* (одговор на питање: Шта ради Ана?)

Напомена. – С обзиром на широку прихваћеност термина *комуникаџивна сџрукџура* реченице у значењу *џематџско-рематџска сџџрукџура* или *функционална џерсџекџива* реченице, овдје и даље придјев *комуникаџивни* користи се у том облику када се има у виду дато значење. У другим случајевима, нпр. када се имају у виду вербална комуникација уопште или функције исказа у комуникацији, користи се придјев *комуникаџјски*.

Комуникативна структура реченице представља начин на који је информација распоређена у исказу са становишта њеног значаја у комуникацији. Комуникативна структура реченице одређена је односом између два њена дијела: теме (онога што се узима као дато) и реме (онога што се саопштава као ново). Тема је полазни дио и комуникативна основа исказа, за коју се сматра да је позната саговорнику, док је рема комуникативно језгро исказа, оно ново због чега се исказ саопштава. Главна средства изражавања односа између теме и реме јесу 1) фразни (логички) нагласак, који пада на рему, нпр. *Ана чиџа*; 2) ред ријечи у реченици, нпр. у реченицама са субјектом испред предиката рема је обично на предикату (нпр. *Ана чиџа*), а у реченицама с предикатом испред субјекта и

фразним нагласком на субјекту, и рема је на субјекту, нпр. *Чиџа Ана*; 3) рјечце, као *уџраво* или *баџ*, којима се истиче рема, која им слиједи, нпр. *Баџ Ана чиџа* (, а не *Милена*).

§ 680. Прагматичкој структури реченице припадају такође *услови и џравила успјешне језичке комуникације*. На примјер, да би комуникација била успјешна, један од основних услова јесте да постоје извјесна заједничка знања говорника и саговорника (прије свега, знање истог језика и познавање културе у којој се он изворно користи).

Слично томе, једно од најважнијих правила успјешне комуникације јесте тзв. правило кооперативности: учесници у комуникацији морају настојати да сарађују у процесу постизања успјешне комуникације, нпр. морају избјегавати ријечи и облике за које се претпоставља да их онај други не би разумио, прилагодити брзину говора могућностима праћења и разумијевања итд.

§ 681. Синтаксичким садржајима, семантичким или прагматичким, припадају и подразумејеване информације без којих се исказ не може правилно разумјети. Једна од основних врста таквих информација јесу пресупозиције.

Пресупозиције су имплициране информације које се не могу поништити негирањем. На примјер, у реченицама (26) и (27) пресупозиција је иста, 'он има сестру'. Уп.

(26) Његова сестра живи близу нас.

(27) Његова сестра не живи близу нас.

§ 682. Односи између формалне, семантичке и прагматичке реченичне структуре врло су сложени, јер се често истим синтаксичким обликом може исказати више различитих садржаја, а, с друге стране, исти садржај може бити исказан различитим облицима. Зато је главни задатак граматичког описа да покаже и објасни специфичности различитих типова реченица у узајамној условљености њихова поменути три плана.

У реченичној структури реченична форма је у чврстој вези с реченичним садржајем, а сваки реченични члан је у непосредној или посредној вези с другим реченичним члановима. Зато је опис само једног аспекта или једног дијела реченице уз потпуно искључивање других мање или више непотпун. С друге стране, синтаксички опис има облик текста, па је неизбежно линеаран, што значи да се језичке појаве у таквом опису морају изложити поступно, извјесним, макар донекле и условним редослиједом, иако оне постоје истовремено и у сталној узајамној условљености.

Врсте ријечи и синтаксичке функције

§ 683. Са граматичког становишта ријечи се дијеле на врсте ријечи, а припадност ријечи одређеној врсти у великој мјери зависи од њене могуће синтаксичке функције.

У систему врста ријечи издвајају се, прије свега, двије функционалне групе ријечи: једну чине ријечи с лексичко-граматичким функцијама (тзв. пуне ријечи), а другу ријечи с примарно граматичким функцијама

(тзв. непунозначне ријечи). Ужи односи међу њима могу се приказати на слjedeћи начин:

1. *Ријечи с лексичко-граматичким функцијама*

1.1. Ријечи које су обавезне за именски израз или за реченицу

1.1.1. Ријечи које конституишу именски израз (ИМЕНИЦЕ И ИМЕНИЧКЕ ЗАМЈЕНИЦЕ)

1.1.2. Ријечи које конституишу потпуну реченицу (ГЛАГОЛИ)

1.2. Ријечи које нису обавезне ни за именски израз ни за реченицу

1.2.1. Ријечи с примарно адвербијалном функцијом (ПРИЛОЗИ)

1.2.2. Ријечи с примарно атрибутомском функцијом

1.2.2.1. Придјеви (и замјенички придјеви, нпр. *добар, овакав*)

1.2.2.2. Бројеви (и замјенички бројеви, нпр. *три, неколико*)

2. *Ријечи с претежно граматичким функцијама*

2.1. Граматичке ријечи с примарно синтаксичко-семантичком функцијом

2.1.1. Граматичке ријечи именског израза (ПРЕДЛОЗИ)

2.1.2. Граматичке ријечи реченице или именског израза (ВЕЗНИЦИ)

2.2. Граматичке ријечи с примарно прагматичком функцијом

2.2.1. Комуникацијски самосталне граматичке ријечи (УЗВИЦИ)

2.2.2. Комуникацијски несамосталне граматичке ријечи (РЈЕЧЦЕ)

ПРОСТА РЕЧЕНИЦА

§ 684. Као што је речено у § 665, реченица може бити проста (ако има само један предикат, нпр. *Пада киџа*) или сложена (ако има два или више предиката, нпр. *Пада киџа и дува вјешар*). Проста и сложена реченица се начелно јасно разликују, али између њих постоји више функционалних и структурних сличности, а постоје и прелазни облици (§§ 1309–1312). Даље се прво разматрају синтаксичке особине просте реченице.

Синтаксички односи у простој реченици

§ 685. Дијелови реченице повезани су на различите начине, који се у основи своде на два: напоредан однос (координација) и зависан однос (субординација).

Дијелови реченице су у напоредном односу онда када од облика или значења једног дијела реченице не зависи облик или значење другог дијела реченице, него су они међусобно усклађени, нпр. *Ана и Свјетлана разговарају*. Међусобна усклађеност дијелова реченице значи да је у таквим случајевима синтаксичка веза обострана. Зато се такав однос назива напоредним односом. Синтаксичке јединице у напоредном односу имају исту функцију у реченици.

Дијелови реченице су у зависном односу онда када од облика или значења једног дијела реченице зависи облик или значење другог дијела реченице, нпр. *Дува јак вјешар, Ана њије воду*.

Пошто су сви дијелови реченице овако или онако у неком односу, може се рећи да је напоредан однос – однос узајамне повезаности (усклађеност), а да је зависан однос однос једносмјерне повезаности (прилагођеност).

Напоредни и зависни синтаксички односи постоје и у простој и у сложеној реченици.

Напоредни синтаксички односи у простој реченици

§ 686. Напоредни синтаксички односи постоје међу оним дијеловима реченице који имају исту функцију. То су најчешће односи међу оним дијеловима реченице који као реченични чланови (§ 726) имају исту функцију (нпр. *Браћо и сестра њијују у џосије, Пиџе романе и њријовијејке, Сједи слијева и здесна*), али синтаксичка напоредност није однос у којем могу бити само реченични чланови. Примјера ради, вокативни израз није реченични члан, али и у њему могу бити именице у напоредном односу, уп.

- (1) *Госпође и џосподо*, захваљујем за подршку.
- (2) *Драћи колега и њријашељу*, обрадовао сам се Вашем писму.
- (3) *Браћо и сестре*, саслушајте ово саопштење.

Напоредни односи у простој реченици могу бити односи међу ријечи-ма (нпр. *Књиџе и свеске су на сџолу*) или односи међу синтагмама (нпр. *Ваџе књиџе и њихове свеске су на сџолу*).

По свом садржају напоредни односи могу бити саставни (4), раставни (5) или супротни (6), што показују везници који повезују ријечи или синтагме у напоредном односу, нпр.

(4) У такмичењу учествују *ученице* и *ученици*.

(5) Попила бих *сок* или *воду*.

(6) Он је *џамеџан*, али *лијењ*.

Зависни синтаксички односи у простој реченици

§ 687. Када се двије ријечи налазе у односу зависности, једна од њих је управна, а друга је обликом и значењем подређена, зависна, нпр. у синтагми *лијеј дан* управна ријеч је *дан*, а зависна ријеч је *лијеј*.

Односи синтаксичке зависности у простој реченици јесу конгруенција, рекција и прикључење.

Конгруенција

§ 688. Конгруенција представља, уз рекцију, један од два главна вида синтаксичке акомодације, као прилагођавања граматичких категорија једних синтаксичких јединица у реченици граматичким категоријама или лексичко-граматичком значењу других синтаксичких јединица.

Конгруенција је формално и/или семантичко усклађивање зависних синтаксичких јединица са граматичким облицима и/или значењима јединица које имају самосталнији синтаксички статус. На примјер, у синтагми *лијеј дан* атрибут *лијеј* је у облику номинатива једнине мушког рода зато што је именица *дан* као главни елеменат синтагме *лијеј дан* у облику номинатива једнине мушког рода, а у синтагми *лијејоџ дана* атрибут *лијејоџ* је у облику генитива једнине мушког рода зато што је и главни елеменат *дана* у синтагми којој припада атрибут *лијејоџ* такође у облику генитива једнине мушког рода.

Основна функција конгруенције, као морфосинтаксичке појаве, јесте да се подударношћу граматичких облика и значења појединих промјенљивих ријечи у реченици истакну везе између дијелова једне синтаксичке цјелине, нпр. *нов-и роман-и*, *нов-е књиџ-е*, *нов-а њисм-а*.

Постоји више врста конгруенције.

§ 689. **Потпуна конгруенција** (формална и семантичка) постоји онда када су зависни синтаксички дијелови у свим категоријама (род, број, падеж, аниматност) прилагођени главном дијелу и обликом и граматичким значењем, нпр. *лијеј дан*, *лијејоџ дана*, *лијејом дану* и сл., уп. различиту конгруенцију у аниматности: *исџричаџи свој сан*, али *вољеџи своџ сина*.

§ 690. **Непотпуна конгруенција** постоји онда када зависни облик није у свему категоријално усклађен са управним дијелом. У српском језику је ријетка непотпуна конгруенција у именичкој синтагми, као у случајевима када атрибут одређује замјеничку именицу (нпр. *јадни ми / јадне ми*, *жалосџан џи / жалосна џи* и сл.), гдје постоји конгруенција у броју и падежу, али не постоји конгруенција у роду пошто замјеничке именице већином немају род, осим личних замјеница за треће лице.

Чешћа је непотпуна конгруенција субјекта с предикатом. На примјер, за разлику од реченице *Милош је коловођа*, гдје постоји конгруенција у роду, броју и падежу између субјекта (*Милош*) и именског дијела предиката (*коловођа*), у примјерима типа *Милош је проглашен коловођом* између субјекта *Милош* и именског дијела предиката (*коловођом*) постоји конгруенција у роду и броју, али не и у падежу, јер је субјекат у номинативу, а именски дио предиката у посљедњем примјеру налази се у инструменталу.

Напомена. – Сагласно правилу да промјенљиви придјевски атрибут мора конгруирати са именицом коју одређује, није правилно ту именицу изостављати ни када се она понавља у истој реченици, али у другом граматичком облику, нпр. исправно је: *мјере за изједначавање самосјалних произвођача с произвођачима у њивреди*, а није исправно *мјере за изједначавање самосјалних с произвођачима у њивреди*.

§ 691. Формална конгруенција представља граматичко прилагођавање облика зависног синтаксичког дијела о б л и к у главног дијела чак и када се то разилази са реалним значењем главног дијела. На примјер, у синтаagmaма као што су *велике маказе*, *мале санке*, *широке њанишаноне* атрибути имају облик множине зато што се именица коју одређују налази у облику множине, иако у том примјеру, као и у другим сличним примјерима, не постоји обавезно значење множине, уп. *једне велике маказе* и *све велике маказе*.

§ 692. Семантичка конгруенција представља прилагођавање облика зависног синтаксичког дијела з н а ч е њ у главног дијела, а не његовом граматичком облику. На примјер, у реченици *Ана и Ивана сједе на клуџи* предикат *сједе* је обликом множине прилагођен чињеници да субјекатски дио реченице има значење нејединичности, јер означава двије особе (*Ана и Ивана*), иако је име и једне и друге особе у облику једине.

§ 693. Унутрашња конгруенција остварује се између главног дијела именичке синтагме и његових зависних дијелова, нпр. *добра вијесџ*, *џрва љубав*, *чесџиџи људи* и сл. Унутрашња конгруенција представља вид синтаксичке подређености зависних дијелова именичке синтагме њеном главном дијелу. Управни дио именичке синтагме са унутрашњом конгруенцијом јесте именица или нека именички употријебљена ријеч, нпр. *ова џрва*, *вјечиџи џосљедњи*, *сви џовријеђени*. Зависни дио именичке синтагме са унутрашњом конгруенцијом је у облику придјева или неке друге придјевски употријебљене ријечи с придјевском морфологијом, нпр. *нови дан*, *џе дјевојке*, *изненађени слушаоци*, *џрва џруџа*, *она друђа*.

§ 694. Спољашња конгруенција остварује се као конгруенција субјекта с предикатом, а не као конгруенција унутар именичке синтагме, нпр.

(7) *(Нова) џјесма јој се доџала*.

(8) *(Нове) џјесме су јој се доџале*.

Сагласно синтаксичким теоријама према којима предикат није надређен субјекту, спољашња конгруенција је координацијска синтаксичка веза, док је према другим, данас шире прихваћеним синтаксичким теоријама свака конгруенција субординацијска, тј. она је однос зависности. Предикат је конститутивни дио сваке реченице (као што је именица или

нека друга именички употребљена ријеч конститутивни дио именичке синтагме), а именица или именичка синтаagma то није.

Спољашња конгруенција се може остваривати и у категорији лица ако је субјекат лична замјеница, нпр. *Ти чийац, Ми ћемо доћи, Ја ишћем.*

Конгруенција у граматичком роду субјекта са именским дијелом предиката, нпр. *Ана је балерина,* може изостати, нпр. *Ана је исћраживач* итд.

По правилу постоји и конгруенција у броју између субјекта и предиката мада у том погледу постоје и извесна одступања. На пример, ако је у субјекту именски израз са именицом *већина* у номинативу и другом именицом у генитиву, глагол у предикату је у једнини (*Већина људи йодржава ову одлуку*) али није погрешан ни глагол у множини (слагање по смислу: *Већина људи йодржавају ову одлуку*).

§ 695. Конгруенција субјекта с предикатом има, дакле, сложенији облик када предикат има копулативни дио (помоћни глагол) и некопулативни дио, нпр.

(9) *Милан је висок.*

(10) *Милан је дошћо.*

(11) *Милан је йозван.*

или има једноставнији облик када је предикат изражен пунозначном глаголском лексемом у морфолошки простом облику, нпр.

(12) *Милан расће.*

(13) *Ти расћеш.*

(14) *Они расћу.*

(15) *Ко то нама суди? Којим правом и по којим законима? (И. Андрић)*

У оба случаја постоји конгруенција у граматичком лицу (уп. *Ти си висок* према *Јова је висок*, или *Ти чийац* према *Јова чийа*) и броју (уп. *Кућа је висока* према *Куће су високе*, или *Она йјева* према *Оне йјевају*). У сложенијим облицима конгруенције постоји и слагање у роду (уп. *Јован је дошћо* према *Јована је дошћла*), а, поред тога, именски дио предиката је најчешће у номинативу као и субјекат, уп.

(16) *Она је мајка.*

(17) *Оне су мајке.*

Када је у субјекту показна замјеница средњег рода једнине, слагање у роду између субјекта и предиката може изостати, нпр. *Ово је оћац, Ово је мајка, Ово су очеви, Ово су мајке*, а постоји само ако је у именском дијелу предиката именица средњег рода у облику једнине, нпр. *Ово је дијеше, Ово је село, Ово је дрво* и сл.

§ 696. Семантичка конгруенција субјекта с предикатом карактеристична је за реченице у којима субјекатска конструкција има значење нејединичности изражено именицама у саставном напоредном односу (§ 686), нпр. *Васа и Јова йјевају.* У таквим случајевима значењу нејединичности субјекатске конструкције прилагођен је облик множине глагола у предикату. Ако је у субјекту таквих реченица замјеница првог лица или неки израз са сличним значењем, лични глаголски облик конгруира с том замјеницом или са замјеничким изразом, нпр.

- (18) Она и ја чекамо.
- (19) Она и ја смо чекали.
- (20) Ми и она чекамо.
- (21) Ми и она смо чекали.
- (22) Ви и ја чекамо.
- (23) Ви и ја смо чекали.
- (24) Ви и моја маленкост чекамо.
- (25) Ви и моја маленкост смо чекали.

§ 697. Ако је у субјекатском именском изразу са значењем нејединичности замјеница другог лица, а нема замјенице првог лица, лични глаголски облик се тада слаже са замјеницом другог лица, нпр.

- (26) Она и ти чекате.
- (27) Она и ти сте чекали.
- (28) Ти и она чекате.
- (29) Ти и она сте чекали.
- (30) Ви и она чекате.
- (31) Ви и она сте чекали.

§ 698. Ако у субјекатском именском изразу са значењем нејединичности нема замјенице првог или другог лица, лични глаголски облик у предикату има облик трећег лица, нпр.

- (32) Она и он чекају.
- (33) Она и он су чекали.
- (34) Гаја, Влаја и Раја чекају.
- (35) Они и она су чекали.

§ 699. Спољашња конгруенција именског израза као конгруенција субјекта с предикатом већим дијелом је размотрена у § 694.

Посебну пажњу заслужује конгруенција у броју између субјекта и именског дијела предиката или предиката у цјелини.

Конгруенција о којој је овдје ријеч остварује се у потпуности и помоћним глаголом и именским изразом у предикату ако именица у предикату има парадигму броја, тј. ако има облике за оба граматичка броја. Уп.

- (36) Мој ујак *је њливач*.
- (37) Моји ујаци *су њливачи*.
- (38) Јова и Васа *су њливачи*.
- (39) Пиће и дрога *су њороци*.

Ако именица у предикату нема парадигму броја, помоћни глагол у предикату остварује семантичку конгруенцију са именицом или са именицама које конституишу субјекатски именски израз на један од неколико сљедећих начина.

Ако субјекатски именски израз конституише само једна именица која има парадигму броја, конгруенција помоћног глагола у предикату с татвом именицом је и формална и семантичка, нпр.

- (40) Прави пријатељ *је велика срећа*.
- (41) Прави пријатељи *су велика срећа*.
- (42) Његова слабост *је жена*.
- (43) Његова слабост *су жене*.

Примјери (40), (41) и примјери (42), (43) имају сличну структуру, али међу њима постоји и битна разлика и у форми и у комуникативној функцији. За разлику од примјера (40), (41), у којима је субјекат на почетку реченице и гдје субјекат у тематско-рематској структури реченице има функцију теме (онога о чему се нешто ново саопштава у другом дијелу исказа), а не реме (онога што је у том исказу ново и комуникативно најбитније), у примјерима (42), (43) субјекат је на крају реченице да би се таквим редом ријечи истакло да је у тим реченицама субјекат рема, а не тема.

Ако субјекатски именски израз конституишу двије именице, или га конституише више именица, без обзира на то да ли те именице имају парадигму броја или је немају, конгруенција у броју помоћног глагола с таквом именским изразом је семантичка, тј. помоћни глагол има облик множине, нпр.

(44) Почаст и ласкање *нису* срећа.

(45) Почасти и ласкања *нису* срећа.

(46) Здравље и радост *су* срећа.

Ако је субјекатски именски израз заступљен само једном именицом која нема парадигму броја, конгруенција у граматичком броју помоћног глагола с таквом именицом обавезно је формална (47)–(49), а није обавезно и семантичка (50), уп.

(47) Завист *је* зло.

(48) Паре *су* зло.

(49) Његова леђа *су* јака.

(50) Њихова леђа *су* јака.

§ 700. Посебан вид спољашње конгруенције јесте конгруенција између именице и њој кореференцијалне личне замјенице трећег лица у сусједним дијеловима сложене реченице или у сусједним реченицама, нпр.

(51) Видјели су *дјевојку* и одмах *су је* познали.

(52) Видјели су *дјевојку*. Одмах *су је* познали.

(53) Видјели су *младића* и одмах *су ња* познали.

(54) Видјели су *младића*. Одмах *су ња* познали.

Ријечи и изрази у кореференцијалном односу означавају исту појаву у ситуацији на коју се реченица односи. Кореференцијална конгруенција се разликује од унутрашње конгруенције и конгруенције именице у субјекту са именицом у допуни, јер је однос између именице (или именичке синтагме) и њој кореференцијалне личне замјенице трећег лица посебан вид синтаксичке зависности код којег замјеница не упућује само на нешто у датој ситуацији, него и на именицу са истим категоријалним особинама, која то потпуније и прецизније означава.

§ 701. Конгруенција по обиму обухвата

(а) конгруенцију по обиму субординираног члана у конгруенцији, и може бити конгруенција с једноструком субординацијом (нпр. *ова дјевојка*), двоструком субординацијом (нпр. *ова лијепа дјевојка*) или вишеструком субординацијом (нпр. *ова лијепа млада дјевојка*); и

(б) конгруенцију по обиму управног члана у конгруенцијском односу, а по том критеријуму конгруенција може бити једноструко контролисана (нпр. *Наши иџрачи су се ѿоздравили*), двоструко контролисана (нпр. *Наши иџрачи и навијачи су се ѿоздравили*), или вишеструко контролисана (нпр. *Наши иџрачи, навијачи и чланови уйраве клуба су се ѿоздравили*).

§ 702. При помињању лица различитог пола у именичким облицима за различити граматички род, њихови називи често се употребљавају у напоредној синтаксичкој вези (§ 685–686). У таквим случајевима могуће су двије врсте конгруенције:

(а) атрибут конгруира с најближом именицом, нпр. *Толики људи и жене у Лондону... расијали су се...* (М. Црњански); али ако је атрибуту ближа именица женског рода, а даља именица мушког или средњег рода, атрибут је у женском роду, нпр. *Толике жене, дјеца и мушкарци ѿада су се расијали*;

(б) сваку од напоредно употријебљених именица различитог рода може одређивати посебан атрибутски низ, нпр. *... сви ѿи људи и све ѿе жене ѿролазе крај њега само ѿривидно* (М. Црњански).

Када су у субјекту називи за лица различитог пола и у различитим облицима за граматички род, предикат је у облику мушког рода множине ако има облик за род, уп.

(55) Сви ти људи и све те жене ѿролазили су крај њега само привидно.

(56) Све те жене и сви ти људи ѿролазили су крај њега само привидно.

§ 703. Када су у субјекатској синтагми именице средњег рода које значе живо (нпр. *дјевојче, момче, сељаче* и сл.), предикат у једнини је у облику средњег рода ако има облик за род, нпр. *Момче је одмах доиџрчало*.

Када је у првом дијелу сложене реченице именица средњег рода која значи живо, као у претходним примјерима, тада у реченици која слиједи кореференцијална замјеница може дистантно конгруирати с таквом именицом или

(а) према форми, нпр. *Имала је љујкоси некоџ девојчеиѿа, кад џа освейиље у врайиима ѿри уласку из мрака*. – М. Црњански; или

(б) према смислу, нпр. *Рјейнин се сећао како је ѿриѿао девојчеиу и како је ѿочео да је ѿеѿи*. – М. Црњански.

Ако је таква именица у првој реченици употријебљена неререференцијално, као у првом примјеру, тежи се формалној дистантној конгруенцији, а ако је именица средњег рода која значи живо употријебљена референцијално (§ 258), тежи се семантичкој конгруенцији, као у другом наведеном примјеру.

§ 704. Могућности конгруенције једних синтаксичких јединица са другима нису неограничене, па се оне у том погледу дијеле на конгруенцијске класе, као скупове језичких јединица које могу имати функцију главног члана у конгруенцијском односу и које имају иста конгруенцијска својства. На примјер, именице *сесиѿра* и *дјевојка* припадају истој конгруенцијској класи зато што њихова морфосинтаксичка окружења имају иста конгруенцијска својства. У окружењима типа *ѿа ..., која, ѿе ...,*

које, *ѿој* ..., *којој* итд. може се појавити било *сесѿра*, било *дјевојка* и синтаксичка конструкција ће увијек бити исправна. Истој конгруенцијској класи као *сесѿра* или *дјевојка* у српском језику припадају хиљаде других именица. С друге стране, именице као *Земља* или *Венера* не припадају тој конгруенцијској класи којој припадају *сесѿра*, *дјевојка*, *ѿријатиѿељица* итд. јер се конгруенција именица *Земља* или *Венера* у неким особинама разликује од конгруенције именица типа *сесѿра* или *дјевојка*. На примјер, када је синтаксичко окружење именице у множини *ѿше* ..., *које*; *ѿших* ..., *којих* итд., у таквом синтаксичком окружењу могу се употријебити именице *сесѿра* или *дјевојка*, али не и *Земља* или *Венера*, зато што ове друге двије именице немају множину, па зато немају ни множинску конгруенцију.

Врсте конгруенцијских односа разликују се према граматичкој природи управне ријечи у њима. Конгруенцијски однос у којем је управна ријеч (контролор) именица представља именичку конгруенцију.

§ 705. Неке именице имају конгруенцијске варијанте, на примјер, именице типа *варалица* имају конгруенцију типа *комѿиница*, али у једнини могу имати и конгруенцију типа *лоѿов*, нпр. *Та варалица, која чека...* // *Тај варалица, који чека...*; *Ту варалицу, коју чекаѿе...* // *Тога варалицу, којеѿ чекаѿе...*

Напомена. – У множини таквих именица прва конгруенција (тип *лоѿов*) мање је уобичајена или је неприхватљива, нпр. *Ти варалице, који су били ѿменуѿи...*

Именица *ѿосѿодин* у једнини има конгруенцију типа *ѿјесник*, а у множини – као именице типа *ѿосѿођа* у једнини, дакле *Тај ѿосѿодин, који...*; *Та ѿосѿода, која...*

§ 706. Бројевне именице (нпр. *двојица*) поред конгруенције типа *Та двојица, која су чекала...* има и конгруенцију типа *Та двојица, који су чекали...* Ако се у таквим синтагмама у одредби с лијеве стране налази лична замјеница, она је у генитиву множине, нпр.

(57) *Нас двојица, који смо чекали...*

(58) *Вас двојица, који сте чекали...*

(59) *Њих двојица, који су чекали...*

У том случају искључена је могућност да односна замјеница не буде у множини, тј. неприхватљиво је *Нас двојица, *која смо чекала* или нешто слично.

§ 707. Збирни бројеви (нпр. *двоје*) имају конгруенцију која зависи од тога да ли значе лица (различитог пола) или не значе лица. Ако се збирни број односи на лица међу којима је говорник или саговорник, конгруенција збирног броја са предикатом зависи од тога на које се лице односи збирни број.

Ако се збирни број односи на лица међу којима није ни говорник ни саговорник, предикат може бити у трећем лицу једнине или у трећем лицу множине (нпр. *Њих двоје ѿуѿује у Рисан* или *Њих двоје ѿуѿују у Рисан*), а ако треба изразити и род, предикат је у трећем лицу једнине средњег рода, или у трећем лицу множине мушког рода, нпр. *Њих двоје је било у Рисну* или *Њих двоје су били у Рисну*.

Замјенице првог и другог лица множине у споју са збирним бројем у номинативу долазе искључиво у генитиву множине, нпр. *нас двоје, вас двоје* итд. Употреба предлога испред замјенице у таквим изразима мијења њихово значење, истичући издвајање групе лица означених збирним бројем из веће групе лица (*двоје од нас, двоје од вас, двоје од њих*), при чему личне замјенице не одређују да ли су говорник, саговорник или треће лице у издвојеном скупу означеном збирним бројем или у остатку тога скупа, уп.

(60) *Вас двоје* сте награђени.

(61) *Двоје од вас* је награђено.

Ако се именски израз конституисан збирним бројем налази у неком зависном падежу осим генитива, постоји падежна конгруенција личних замјеница првог, другог или трећег лица са збирним бројем, нпр.

(62) *Нама двома* је било лијепо.

(63) *О вама двома* се много говори.

(64) *С њима двома* је путовао Марко.

Ако је именским изразом од збирног броја у споју с неком од личних замјеница за множину *ми, ви, они* потребно изразити значење које би се изван те конструкције изразило генитивом, тада се број не употребљава у облику генитива, него у непромјенљивом облику једнаком номинативу, а падежну функцију генитива исказује само замјеница. Предлог је у таквим конструкцијама обавезан. Дакле, не каже се *од нас *двога, до вас *широга* и сл., него *од нас двоје, до вас троје* и сл. На примјер, *Од њих двоје ионекад добијемо разљедницу*.

Напомена. – Зависни падежи збирних бројева *двоје* и *троје*, па и синтагми с тим збирним бројевима, у савременом српском језику све више се осјећају као књишки облици. Остали збирни бројеви према савременом српском језичком стандарду не употребљавају се у зависним падежима (нпр. **чејворџа, *чејворма...* итд.), а одговарајућа значења исказују се помоћу других језичких средстава. На примјер, умјесто *Кућио је йоклоне њима чејворма* каже се *Кућио је йоклоне за њих чејворо* и сл.

Ако конструкција са збирним бројем не значи лица, тада се предикат који је у односу конгруенције с таквим именским изразом налази у облику трећег лица једнине средњег рода (уколико треба изразити и род), нпр. *Зашим се йрешло на молбе за одсутйва и накнаду йуийних йрошкова. То двоје било је брзо ријешено*.

Број *обоје* као главни члан именског израза по правилу је без атрибута. Иако није сасвим искључена, ријетка је употреба броја *обоје* према конгруенцијском обрасцу:

(65) Знам *ово обоје*, које ...;

(66) *Ово обоје* је већ било поменуто (првенствено када се обоје односи на неживо), још рјеђе:

(67) *Ово обоје* су били поменути (за лица различитог пола).

Напомена. – Употреба броја *обоје* за лица истог пола (обично мушког), одлика је колоквијалног начина изражавања и не препоручује се у добром књижевном језику. Ова напомена важи не само за *обоје*, него и за *двоје* и друге збирне бројеве.

За разлику од других збирних бројева, *обоје* се у номинативном именском изразу налази у односу конгруенције с личним замјеницама првог, другог и трећег лица множине, тј. *ми обоје*, као *сви ми*, али са друкчијим редом ријечи у именском изразу, уп.

- (68) *Нас двоје* то знамо.
- (69) *Ми обоје* то знамо.
- (70) *Сви ми* то знамо.
- (71) *Вас двоје* то знате.
- (72) *Ви обоје* то знате.
- (73) *Сви ви* то знате.
- (74) *Њих двоје* то знају.
- (75) *Они обоје* то знају.
- (76) *Сви они* то знају.
- (77) *Све оне* то знају.
- (78) *Сва она* то знају. (риетко)

У савременом српском језичком стандарду синтагме са бројем *обоје* по правилу су непромјенљиве, а падежни односи у њима исказују се скоро увијек предлозима, нпр. *од њих обоје // од обоје њих, за њих обоје // за обоје њих, са њих обоје // са обоје њих* итд.

Напомена. – Зависни облици именског израза конституисаног бројем *обоје* нису неправилни, али се осјећају као књишки и архаични, облик *обома* мање, а облик *обојих* више, што зависи и од падежа и од лица. Предлошке конструкције са генитивом личне замјенице и броја *обоје* избјегавају се, уп. *Од нас обојих добићете писмо, Од вас обојих добили смо писмо, Од њих обојих добили смо писмо*; али: *Нама обома су писали, Вама обома смо писали, Њима обома смо писали*; или: *Упознали су се с нама обома*.

§ 708. Паукални бројеви (§ 104) траже и у атрибутој и у предикатској конгруенцији паукалне облике, било да су ти бројеви употребљени именички: *Види ња два, која...; Та њри су била њоменуџа*; било да су употребљени као количински атрибути уз именицу у паукалу: *Види ња два сџола, која...; Та њри сџола су била њоменуџа*.

У случајевима када је, посебно у сложеној реченици, дио предиката који конгруира са субјекатском синтагмом с паукалним бројем у атрибутоу доста удаљен од таквог именског израза, препоручује се употреба плуралског умјесто паукалног облика у предикату, нпр.

(79) Ова два човека, која се формално још нису ни *ујознала*, али која су у више махова већ *дала* јавног одушка о томе шта мисле, [...] *изнели* су службена гледишта. (М. Лалевић)

Али ако наведеног услова нема, употреба паукалног или плуралног облика у предикату равноправна је, а избор може бити ствар личног стила, дакле:

- (80) Та два човјека *изнијела* су службена гледишта.
- (81) Та два човјека *изнијели* су службена гледишта.

Напомена. – Очигледна је релативност изнијетог услова о удаљености паукалног броја од именског израза, јер се та удаљеност не може прецизно изразити и важити за сваки појединачни случај употребе. Отуда и колебања у избору између реченица типа (80) и (81). Ма какав био избор између те двије могућности,

из стилских разлога се препоручује да се онај ко говори или пише бар у истом тексту досљедно придржава рјешења за које се определилио.

Употреба плуралног, а не паукалног облика у предикату обавезна је у случају када реченици са субјекатском синтагмом с паукалним бројем у атрибуту, која је у саставу сложене реченице, слиједи кореференцијална замјеница трећег лица множине *они* као субјекат зависног дијела сложене реченице, нпр.

(82) *Дошла* су два друга и донела нам књиге, па пошто смо ручали, они су одмах отишли. (М. Лалевић).

Паукални номинативни облици за женски род идентични су плуралским облицима, а у конгруенцији између субјекатске синтагме у чијем су саставу именица женског рода и неки паукални број и, с друге стране, предиката – нема колебања, уп.

(83) Двије представнице супротстављених страна *изнијеле* су ставове својих влада.

Када је у саставу субјекатске синтагме непромјенљиви број, предикат је у трећем лицу и у средњем роду (ако облик предиката има категорију рода) независно од рода именице у субјекту, уп.

(84) Шест представница супротстављених страна *изнијело* је ставове својих влада.

(85) Шест представника супротстављених страна *изнијело* је ставове својих влада.

§ 709. Непромјенљиви основни бројеви употребљени као главни чланови субјекатских синтагми у простој реченици имају у атрибутском дијелу именског израза облик велике нумеричке множине (једнак облику генитива множине, в. § 105), а у предикату – множину мушког или женског рода (ако облик предиката има род), док лични облици у предикату имају исто лице као замјеница првог или другог лица у субјекатском именском изразу (86), (87), док је у осталим случајевима предикат у трећем лицу (88), (89), нпр.

(86) Нас *посљедњих* пет били смо најуспјешнији.

(87) Вас *посљедњих* пет биле сте најуспјешније.

(88) Тих *посљедњих* пет били су најуспјешнији.

(89) Тих *посљедњих* пет биле су најуспјешније.

Исто важи за случајеве када је у субјекатској синтагми с непромјенљивим бројем именица у облику велике нумеричке множине, нпр.

(90) Нас *посљедњих* пет учесника били смо најуспјешнији.

(91) Вас *посљедњих* пет учесница биле сте најуспјешније.

(92) Тих *посљедњих* пет учесника били су најуспјешнији.

(93) Тих *посљедњих* пет учесница биле су најуспјешније.

§ 710. КОНГРУЕНЦИЈА У АТРИБУТИВИМА представља посебан облик конгруенције. Однос између двије именице од којих једна одређује другу као атрибутив (именички атрибут) такође је конгруенцијске природе, нпр. *Ћрад Ниш*, *професор Марић*, *село Лединци*, *хоиел „Москва“* итд. У таквим спојевима обавезна је конгруенција у падежу, али није обавезна конгруенција у роду (уп. *Ћрад Крађујевац* са *Ћрад Венеција*) нити у броју (уп. *село Јаково* са *село Лединци*).

У великом броју случајева атрибутиви уводе име или назив нечега, што показују могуће трансформације таквих израза, нпр. синтагме са

атрибутивима типа *град Ниш*, *професор Марић*, *село Бешка*, *хоћел* „Москва“ и сличне могу се развити у конструкције типа *професор који се презива Марић*, *град који се зове Ниш*, *село које се зове Бешка*, *хоћел који се зове „Москва“* и сл. У неким таквим синтагмама именица која значи назив може бити у номинативу, тј. изостаје падежна конгруенција, нпр. у *хоћелу* „Мажесџик“, *о њодморници* „Науџилус“, *на саћелишту* „Сџуџњик“. Падежна конгруенција по природи ствари изостаје и у синтагмама са атрибутивом у којима је главни члан непромјенљив, нпр. у *селу Ба*.

Напомена. – Када се у синтагмама са атрибутивима употребљавају мање познати називи, препоручује се да они буду у номинативу, нпр. *с народом Кикују*, *на осџрву Минданао* и сл.

Када су у саставу синтагми са таквим атрибутивима имена и презимена представника појединих далеких народа, у неким случајевима први дио може бити непромјенљив, нпр. *џолиџичар У Ну*, *од џолиџичара У Нуа* (не *Уа Нуа*), тј. падежна конгруенција остварује се само са другим дијелом таквог имена. Уп. такође *џредсједник Денџ Сјаоџинџ*, *џредсједника Денџ Сјаоџинџа*, *филозоф Лао Це*, *филозофа Лао Цеа* и сл.

У синтагми са атрибутивом може бити и атрибут, који тада конгруира са управним именичким дијелом синтагме као и у синтагмама без атрибутива, нпр. *наџи џаџи џјеџаџи*, *лијеџо село Пеџловаџ*, *џаџ брод Тиџаник*.

§ 711. Конгруенција у именском изразу, за разлику од рекције, спада у слабу синтаксичку везу, јер се зависни члан у конгруенцијском односу скоро увијек може изоставити без оштећења граматичке исправности реченице, нпр.

(94) *(Нова)* књига је у излогу,

(95) *(Овај)* одговор је тачан.

(96) *(Наџи)* пријатељи су добро.

Ријетки су случајеви када се зависни члан у конгруенцијском односу не може изоставити, нпр. *Имала је уморан изглед лица* (не би било могуће *Имала је *изглед лица*), што зависи од значења именица које конституишу такве именичке синтагме.

Рекција

§ 712. Рекција је такав вид зависног синтаксичког односа у простој реченици код којег управна ријеч управља падежним обликом зависне ријечи или синтагме употријебљеним с предлогом или без предлога, нпр. *чиџаџи књиџу* (акузатив), *џрџоватиџ жиџиариџама* (инструментал), *џовориџи о конџерџу* (датив-локатив). Облик зависне ријечи у таквом односу не зависи од облика управне ријечи (уп. различите облике управне ријечи у примјерима *чиџам књиџу*, *чиџаџ књиџу*, *чиџа књиџу* и сл.), него зависи од њеног лексичког значења, творбеног значења или припадности одређеној врсти ријечи, као и од тога каква се рекција неке ријечи усталила у датом периоду језичког развоја.

Напомена. – У неким случајевима избор зависног облика не зависи само од управне ријечи, него и од значења зависне ријечи, нпр. погрешна је акузативна

рекција глагола *женићи* или *оженићи* ако је у зависном дијелу именица која означава женско биће – *дјевојка*, *ћерка*, *удовица* итд. (нпр. погрешно је *Оженио је дјевојку*, а исправно је *Оженио се дјевојком*, *Оженио се Зорицом*, *Оженио се тивојом сестром* и сл.), али је исправна ако је у зависном дијелу именица мушког рода (*син*, *синовац*, *унук* итд.), нпр. *женићи сина*, *оженићи унука* и сл.

§ 713. По броју зависних елемената у рекцијском односу рекција може бити једнострука (нпр. *чијаћи новине*), двострука (нпр. *најунићи базен водом*) или шеструка (нпр. *ћрвесићи ћућнике из Ница у Пироћ*).

§ 714. Неке ријечи имају двојну рекцију, нпр. *користићи нечићо // користићи се нечим; оскудијеваћи у нечему // оскудијеваћи нечим*.

§ 715. По врсти ријечи којој припада управна ријеч у рекцијском односу, рекција може бити глаголска (нпр. *вјеровати у Бога*, *вјеровати ћријатељу*), именичка (нпр. *вјера у Бога*), придјевска (нпр. *вјеран својим идеалима*) или прилошка (нпр. *лоше ћо њега*).

§ 716. С обзиром на падежни облик зависног дијела синтагме рекција може бити:

– генитивна рекција, нпр. *бојати се ћосљедица*, *клонити се лошећ друшћива*, *ћлашићи се мрака*;

– дативно-локативна рекција, нпр. *вјеровати родитељима*, *ћйросићи свима*, *ћоворити о ћићицама*;

Напомена 1. – Исправно је *Ћйознао се с ћроблемом нестићице сировина*, али није исправно *Ћйознао се о ћроблему нестићице сировина*, а није исправна ни употреба глагола *ћйознати* у споју са везником *да*, дакле, погрешно је *Ћйознао их је да нема сировина*.

Напомена 2. – Исправна је дативна рекција глагола *усијејати* или *усијејавати* (нпр. *Усијеја му да све на вријеме заврши*), али је једнако исправна и употреба глагола *усијејати* или *усијејавати* без допуне, нпр. *Усијеја да све на вријеме заврши*.

– акузативна рекција, нпр. *јесати јабуку*, *ћисати ћисмо*, *увјеравати некога*;

Напомена 1. – Није исправна акузативна рекција глагола *конћакћираћи*, који има инструменталну рекцију, дакле *конћакћираћи с ким*, а не *конћакћираћи кога*; умјесто глагола *конћакћираћи* често је боље употријебити глагол *стићућићи* (*у додир*), *усиосћавићи* (*везу*), нпр. *Усиосћавио је везу с ћиховим ћредсћавнићвом у Беоћраду*.

Напомена 2. – Није исправна акузативна рекција глагола *ћасати* када је ријеч о провјери знања. Дакле, препоручује се *ћао је на исћићу*, *ћао је из мате-матике*. Конструкције у којима се глагол *ћасати* употребљава с називима предмета или испита (нпр. *ћао је физику*, *ћао је малу матићуру*), настале под утицајем енглеског језика, срећу се у разговорном језику, поготову у ћачком и студентском жаргону, али су у добром књижевном језику недопустиве.

– инструментална рекција, нпр. *смаћрати некога стићучњак-ом*, *ћйознати се с ћредсћедником*, *обиловати ћадавинама*, *оженићи се лјећићићом*, *расћати се с неким*;

Напомена 1. – Није исправна инструментална рекција глагола *означићи*, *каракћерисати* или *ћаракћерисати*, *квалификовати* или *ћвалификовати*,

оцијенићи, ирешираћи (нпр. Такво ионашање означили су увредом, Такво ионашање оцијенили су увредљивим), умјесто чега уз те глаголе треба употребљавати spoj везника као и именице или придјева у номинативу, нпр. Такво ионашање означили су као увреду, Такво ионашање оцијенили су као увредљиво.

Напомена 2. – Исправно је и Смаиџају за сџручњаком и Смаиџају за сџручњака, али је погрешно Смаиџају за као сџручњака.

Напомена 3. – Исправно је иредсједаваћи чему (нпр. иредсједаваћи сједници), али је погрешна инструментална рекција глагола иредсједаваћи (нпр. Предсједавао је сједницом), настала вјероватно по аналогiji с рекцијом глагола руководиши.

Напомена 4. – Исправно је обиловаћи чиме, нпр. Излагање обилује лијејим зајажанјима, али је погрешно обиловаћи с чиме или обиловаћи у чему (нпр. није исправно Излагање обилује с лијејим зајажанјима нити Излагање обилује у лијејим зајажанјима).

§ 717. По степену обавезности и предвидљивости облика зависног члана у рекцијском односу рекција може бити јача или слабија. Зато се традиционално говори о јакој или слабој рекцији.

Јаком рекцијом се назива такав вид рекције код којег је неки зависни члан рекције у одређеном падежном облику обавезан (нпр. исиричаји причу, иојиши каичино, иосјејиши саји, клонити се лошеџ друштва, ириушиши нешио себи), а круг лексема које се у том падежном облику дају употријебити може бити ужи или шири. На примјер, ужи је круг лексема које се могу употријебити уз глагол зајалиши (нпр. зајалиши ваџру, циџарейу, иаџир..., али не воду, млијеко, сок...) него уз глагол видјеши (нпр. видјеши ваџру, циџарейу, иаџир, воду, млијеко, сок...). Јака рекција је граматички сасвим предвидљива или врло предвидљива (о случајевима двојне рекције, в. § 714), а лексички је више или мање предвидљива.

§ 718. Слабом рекцијом се назива такав вид рекције код којег употреба зависног члана у рекцијском односу није обавезна, а избор облика зависи од лексичког значења управног и зависног члана, нпр. Они иду на сџадион / Они иду са сџадиона / Они иду иоред сџадиона / Они иду ирема сџадиону и сл. Слаба рекција је и граматички и лексички слабо предвидљива, а код глагола са слабом рекцијом зависни члан често може изостати, нпр. Она сједи, Они иду, Он ирчи.

§ 719. Граматичка валентност је појам шири од појма рекције. То је способност ријечи да се у реченици спајају са другим ријечима које припадају одређеној врсти ријечи и које се налазе у одређеном граматичком облику.

§ 720. Граматичка валентност у ужем смислу представља својство предиката да везује одређени број зависних граматичких облика у одређеном лексичком значењу. По мјесту које заузима зависна ријеч у односу на управну таква граматичка валентност се дијели на лијеву и десну. Лијева валентност се односи на зависне ријечи и облике који се налазе прије управне ријечи (тј. лијево када се напишу, нпр. Она сџава). Десна валентност се односи на зависне ријечи и облике који се налазе послије управне ријечи (тј. десно када се напишу, нпр. Ана иише ии с мо).

По броју валентних веза управна ријеч у односу граматичке валентности може бити невалентна (ако не допушта ниједну валентност, нпр. *Раздањује се*), једновалентна (ако допушта само једну валентност, нпр. *Ана сѝоји*), двовалентна (нпр. *Ана учи синѝаксу*) или вишевалентна (нпр. *Ана ѝреводи роман с ѝољског језика на срѝски*).

§ 721. Лексичка валентност је способност ријечи да се употреби са ријечима с којима је значењски спојива, нпр. *бијели човјек*, *бијела кошуља*, *бијело одијело*, али не **бијела чађ*, **бијела ѝрава*, **бијело размишљање* и сл.

Прикључење

§ 722. Прикључење је врста зависне синтаксичке везе у простој реченици код које управна ријеч не тражи да зависна ријеч буде у одређеном граматичком облику, јер је зависна ријеч у односу прикључења непромјенљива. На примјер, у реченици *Она врло лијепо ѝјева* јасно је да прилог *врло* одређује прилог *лијепо*, а не глагол *ѝевати* (не може се рећи **Она врло ѝјева*), иако та зависност није изражена промјенљивим обликом прилога *врло*.

Према томе, зависне синтаксичке везе у простој реченици могу бити морфолошки изражене (конгруенција и рекција) или морфолошки неизражене (прикључење).

Да је прикључење зависна синтаксичка веза, у неким случајевима показује ред ријечи и интонација, као и у наведеном примјеру (уп. такође *Они веома добро свирају*, *Он сувише брзо зовори*), јер прилог са значењем степена када одређује други прилог, треба да се налази испред прилога који одређује (неправилно би било **Они добро веома свирају* и сл.).

Поред тога, код прикључења неиспустивост једног елемента, а испустивост другог показује да је неиспустиви елеменат главни, а да је испустиви – зависни елеменат у односу прикључења. На примјер, у реченици *Она лијепо ѝјева* може се изоставити *лијепо* а да реченица остане правилна (нпр. *Она ѝјева*), али се у истој реченици *Она лијепо ѝјева* не може изоставити *ѝјева* (реченица **Она лијепо* била би неприхватљива).

§ 723. Ако је главна ријеч у синтаксичком односу прикључења промјенљива, промјене њених граматичких облика не утичу на природу односа са зависном ријечју, нпр. *лијепо ѝјевам*, *лијепо ѝјевац*, *лијепо ѝјева* итд.

Зависна ријеч у односу прикључења не мора стајати непосредно поред главне ријечи (нпр. *Сѝоро ви ѝај ѝроблем рјешавате*, у односу прикључења су *сѝоро* и *рјешавате*), а у таквим случајевима однос прикључења се утврђује према смисаоној спојивости појединих ријечи у реченици (нпр. *сѝоро рјешавате* је смисаоно прихватљиво, а *сѝоро ви*, *сѝоро ѝај*, *сѝоро ѝроблем* није).

§ 724. Врсте прикључења по припадности главне ријечи у њему одређеној врсти ријечи јесу **глаголско** (нпр. *лијепо ѝјева*), **именичко** (нпр. *корак улијево*), **придјевско** (нпр. *врло лијепо*), или **прилошко** прикључење (нпр. *врло добро*).

Врсте прикључења по припадности зависне ријечи у њему одређеној врсти ријечи јесу **глаголско** (нпр. *Говори замуцкујући*), **прилошко** (нпр. *Лијепо њева*) или **придјевско** (нпр. *браон јакна*).

РЕЧЕНИЧНИ ЧЛАНОВИ

§ 725. Реченични чланови су дијелови реченице који се налазе у међусобним синтаксичким односима и имају категоријалне синтаксичке функције. По значају који имају у структури реченице дијеле се на главне и другостепене. Главни реченични чланови су предикат (обавезни дио реченице) и субјекат, који заједно чине граматички центар реченице (нпр. *Нада свира*), а другостепени реченични чланови су одредбе и допуна (нпр. *Слуша музику*). Одредбе су атрибут (нпр. *наша Нада*), атрибутив (нпр. *сестра Нада*), апозиција (нпр. *Нада, њена сестра, свира*), апозитив (нпр. *Нада, весела, свира*), адвербијал (нпр. *Лијепо свира*).

Помоћне врсте ријечи саме за себе не могу бити реченични чланови.

Предикат

§ 726. У реченици, која увијек означава извјесну ситуацију, конкретну или апстрактну, семантички предикат је онај дио значења реченице који одражава основни однос у тој ситуацији. Тако је у реченици *Ана пише пјесме* однос између 'Ана' и 'пјесма' исказан глаголом у предикату *пише*. Семантички предикат као главни дио реченичног значења исказује се граматичким предикатом, као главним дијелом реченичног граматичког облика, који се ради краткоће често назива само предикат, а када је потребно нагласити разлику у односу на семантички предикат, онда се то истиче терминолошким изразом *граматички предикат* (поред неких других назива). Граматички предикат је обавезни дио реченице.

§ 727. Поред тога што може бити исказан граматичким предикатом (нпр. *Он чека*), семантички предикат може бити исказан и неким другим дијелом реченице. На примјер, он може бити номинализован у облику именице с непредметним значењем (уп. *Чекање за нервира*) или може бити исказан у сложеној реченици у граматичком предикату неког од основних дијелова сложене реченице, нпр. *Нервира га што чека, Он чека и што за нервира*.

У знатној већини реченица именују се и поједини учесници у ситуативном односу означеном тим предикатом, нпр.

- (1) Пера сјоји.
- (2) Мајка храни дијете.
- (3) Сестра је писала писмо брату.

Постоје ипак и реченице које су сведене само на граматички предикат (нпр. *Грми, Смркава се*). Такви предикати не захтијевају или не допуштају проширивање информације додавањем других реченичних чланова, док други предикати такво проширивање допуштају или захтијевају, што је много чешћи случај, нпр. *Он је написао...* – очекује се да буде речено шта је написао, или се из ситуације то подразумијева.

У извјесним случајевима предикат нема посебан израз, него се само подразумијева на основу контекста или на основу говорне ситуације, нпр. *Вајтра! Мирно! Надесно!* и може се реконструисати, нпр. *Гори вајтра! Сїјани мирно! Окрени се надесно!* Такве конструкције формално нису потпуне реченице, јер, иако, с једне стране, оне могу да се употребе као правилни искази, за њих није карактеристична, а често је искључена могућност да буду основни дијелови сложенијих синтаксичких структура, што је важна особина потпуних простих реченица. Исказ без граматичког предиката који има наглашену апелативну комуникативну функцију, нпр. *Овамо! У њомоћ! Воде!*, може бити дио сложене реченице (нпр. *Овамо, кад кажем*), али и тада с важним ограничењем – не може бити њен зависни дио.

§ 728. Лични глаголски облик је обавезно обиљежје граматичког предиката. У српском језику то су сви временски облици глагола, облици императива и потенцијала.

Само по изузетку реченицу могу конституисати и неки узвици, тзв. презентиви, као, на примјер, у реченицама типа *Ево их! Ено аућобуса! Гле чуда!* и сл. (§§ 762, 929, 1378), у којима презентив, иако није глагол, има значење слично значењу личних глаголских облика *види, слушај, њази* и сл.

Нелични глаголски облици (инфинитив, глаголски придјиви и глаголски прилози) не могу сами конституисати предикат. Уз глагол у облику инфинитива, када је инфинитив дио предиката, обично постоји глагол у личном глаголском облику, нпр. *Можемо њочети, Немојте журићи, Мора се ући*, или се изостављени лични глаголски облик може васпоставити, нпр. *Кувати на бладој вајтри* значи ‘Треба кувати на благој ватри’, *Прије ућошребе њромућати* значи ‘Прије употребе треба промућати’ и сл.

§ 729. Граматичке категорије предиката су категорије времена, вида, лица, начина, стања и броја, као синтаксички облици морфолошке категорије глагола, који је језгро сваког предиката. На примјер, морфолошка категорија глаголског лица испољава се у систему личних глаголских облика, а на синтаксичком плану лице се као категорија предиката испољава у синтаксичким везама личних глаголских облика са другим дијеловима реченице који учествују у изражавању лица, прије свега с личним замјеницама, нпр. *Ми чийамо, Ви чийаите* итд. Слично је са другим граматичким категоријама предиката, нпр. морфолошка категорија глаголског времена испољава се у систему временских глаголских облика, а на синтаксичком плану вријеме се као категорија предиката остварује у синтаксичким везама временских глаголских облика са другим дијеловима реченице који учествују у изражавању времена, нпр. *Јуче су најорно радили, Враћа се вечерас* и сл.

§ 730. Иако се семантички предикат исказује, прије свега, у облику граматичког предиката с пунозначним глаголом, семантички предикат може бити исказан и друкчије, нпр. помоћним (копулативним) или полупомоћним (семикопулативним) глаголом у споју са именицом која

значи радњу, стање или стално својство и која је употријебљена у именском дијелу предиката, уп. (4) и (5), (6) и (7):

- (4) Они су у *ра̄т̄у*.
- (5) Они *ра̄т̄ују*.
- (6) Она *вр̄ши њро̄вјеру* књиговодства.
- (7) Она *њро̄вјерава* књиговодство.

Типови предиката

§ 731. Типови предиката се разликују по разним основама: формалним, семантичким и функционалним. Даље се даје преглед типова предиката из угла који је првенствено формални, али се односи и на значење предиката и његову употребу.

Са становишта врсте ријечи којој припада пунозначна ријеч у предикату предикати се дијеле, прије свега, на глаголске и именске.

§ 732. **Глаголски предикат** је предикат у којем је једина пунозначна ријеч глагол, нпр.

- (8) Неко *је звонио*.
- (9) Они *мо̄гу до̄ћи* касније.
- (10) Лука *се мора њрӣрем̄ӣти* за такмичење.

§ 733. **Именски предикат** је предикат у чијем саставу је именица (11), замјеница (12), придјев (13), број (14), нпр.

- (11) Лука *је с̄јор̄ӣис̄т̄а*.
- (12) Ко *је он?*
- (13) Онда *смо били млади*.
- (14) Излаз *је само један*.

Сваки именски предикат има и глаголски дио, који није пунозначан, него је значењски непотпун, уп.

- (15) Лаки *је* мало нервозан. (Д. Ковачевић).
- (16) Тај инцидент *наноси* штету међудржавној сарадњи.

§ 734. Ако је у функцији предикатива прилог или прилошки израз такав предикат је **прилошки предикат**, нпр.

- (17) Ми *смо добро*.
- (18) Они *су на крају*.

Син̄т̄е̄т̄ички, анал̄ит̄ички и сло̄жени њредика̄ӣ

§ 735. Синтетички, аналитички и сложени предикати јесу три типа граматичких предиката према степену сложености њиховог синтаксичког облика. Та подјела је претежно формалне природе и односи се, прије свега, на облик граматичког предиката, али она има и значењске основе (в. даље).

Синтетички предикат је предикат изражен само глаголом у личном глаголском облику, нпр.

- (19) Дјеца *њр̄че*.
- (20) Падала *је* киша.
- (21) Почели *су* са тренинзима.

У синтетичким предикатима глаголи су, по правилу, пунозначни (19), (20), али могу бити и непунозначни са обавезном допуном (21), в. § 775, 1039.

§ 736. Аналитички предикат има најмање два дијела, од којих је бар један глагол без самосталног лексичког значења. Аналитички предикати се дијеле према одликама семантички несамосталног глаголског дијела у њима на копулативне, семикопулативне, модалне и фазне.

§ 737. Копулативни аналитички предикати имају у глаголском дијелу помоћни глагол *би̑и̑и* или *бива̑и̑и* у улози копуле, тј. помоћног глагола (нпр. *Васа је њјесник, С̑вари њонекад бива̑ју и зоре*). Реченице са копулативним предикатом су копулативне реченице.

За разлику од помоћног глагола, који је увијек непрелазне природе, глаголи у некопулативним предикатима могу бити непрелазни (22) или прелазни (23), уп.

(22) Петар *њу̑ује*.

(23) Директор је *њос̑авио* Петра за референта.

Док су помоћни глаголи несвршеног вида, у некопулативном аналитичком предикату глаголски дио често може бити како свршеног вида, нпр. *Она је њос̑ала славна*, тако и несвршеног вида, нпр. *Она је њос̑ајала славна*.

Помоћни глагол може бити у облику несвршеног глаголског прилога (*Буду̑и њоријеклом Гркиња, умјела је да њрочи̑а њај нај̑и̑и*), али не и у облику свршеног глаголског прилога, а предикати с некопулативним глаголима свршеног вида могу бити у облику свршеног глаголског прилога, нпр. *По с̑а в̑и дирек̑ор, он је добио мно̑о нових обавеза*.

§ 738. Крњи аналитички предикати су аналитички предикати са изостављеним помоћним глаголом у презенту. Такво испуштање копуле обично има експресивну функцију, нпр. *Небо ведро, С̑ање нормално, Пера о̑ац*.

Експресивну функцију има и испуштање глагола *би̑и̑и* употребљеног ради констатовања истоветности. Такве реченице су релативно ријетке изван новинских наслова или колоквијалне употребе, нпр. *Ана Мари̑ најбоља, Новакови̑ ѡам̑ион, Милошеви̑ – с̑релац њрвенс̑ва*, али се срећу и у лијепој књижевности, нпр. *О̑ацбина – кру̑ сунчеве све̑лос̑и̑и*. (И. Андрић). Такве експресивне реченице су по комуникацијској функцији често и узвичне, што у усменом изражавању прати одговарајућа интонација, а у писменом изражавању узвичник, уп. примјер са крњим аналитичким предикатом (24), и примјер са помоћним глаголом у аналитичком предикату (25):

(24) Шпанија *њрвак свијета!*

(25) Шпанија је *њрвак свијета*.

§ 739. Семикопулативни аналитички предикати имају у глаголском дијелу глагол чија је функција, због уопштеног и непотпуног лексичког значења, једним дијелом номинацијска, а једним дијелом копулативна, због чега се називају семикопулативним, тј. полупомоћним, као што су *чини̑и̑и, вр̑и̑и̑и, обавља̑и̑и, њрави̑и̑и*, нпр. *Голман њра в̑и зрешку*.

Степен уопштености семикопулативних глагола није у сваком поједином случају исти, али је свим семикопулативним аналитичким предикатима заједничко то да њихов глаголски дио, поред граматичких функција карактеристичних за глагол у предикату, има и лексичко значење (код праве копуле оно је сведено само на категоријални садржај 'бити'). С друге стране, семикопулативни глаголи, као ни копулативни, не могу самостално да образују граматички предикат.

§ 740. Модални аналитички предикати имају у свом саставу неки од модалних глагола (*моћи, њребајти, морајти, смјейти* и др.), или модалних израза (нпр. *могуће је, њојребно је, неојходно је*), нпр.

- (26) *Мора се* издржати.
- (27) *Неојходно је* издржати.
- (28) *Не смију се* бацати отпаци.
- (29) *Забрањено је* бацати отпатке.

Модални глаголи и изрази имају модално значење иреалности, које изражавају као значење могућности, потребе или неопходности. Они су семантички непотпуни ако нису употријебљени заједно с неким пунозначним глаголом, чије значење модификују и изводе изван оквира реалности, нпр. ако се у реченици *Сви раде боље* предикат *раде* схвата као нешто реално, увођењем модалног глагола у предикат (нпр. *Сви морају радијти боље*) реалност значења тог пунозначног глагола више није извјесна.

Модални глаголи се међусобно разликују по степену десемантизованости.

Модални глаголи у ужем смислу (*моћи, њребајти, морајти, смјейти, хијейти* и др.) изразитије су десемантизовани, односно више су граматикализовани, а модални глаголи у ширем смислу (*жељейти, жудјейти, маријти, наложити, дојуситијти* и др.) мање су десемантизовани, а више лексикализовани. Граница између првих и других није оштра.

На исти начин се по степену десемантизованости разликују и модални изрази, нпр. више су десемантизовани модални изрази *могуће је, њојребно је, нужно је* него *кадар је, вољан је, њринућен је, сјреман је* итд.

Неки придјиви у модалним изразима могући су само у саставу аналитичког предиката (нпр. *вољан, дужан, кадар, рад*), док други могу бити употребљени и атрибутски (нпр. *нужан, сјреман, сјособан*), уп.

- (30) Он је био вољан помоћи.
- (31) Он је дужан помоћи.
- (32) Он није био кадар испунити њихове захтјеве.

У савременом српском књижевном језику реченице (30)–(32) звуче као граматички архаизми и рјеђе се употребљавају од много обичнијих реченица у којима се исти модални изрази употребљавају са *да*-конструкцијом, нпр.

- (33) Он је био вољан да помогне.
- (34) Он је дужан да помогне.
- (35) Он није био кадар да испуни њихове захтјеве.

Већина модалних глагола употребљава се или у споју с пунозначним глаголом у инфинитиву, или у споју с пунозначним глаголом у да-конструкцији (уп. *Мораће одлучићи* и *Мораће да одлучиће*), а други модални глаголи се, под одређеним условима, чешће употребљавају са инфинитивом (нпр. *Треба издржати*, обичније и боље него *Треба да се издржи*; или *То се да разумјети*, али би било неприхватљиво **То се да да се разумје*), или се чешће употребљавају са да-конструкцијом (нпр. *Дошло јој је да зајлаче* – ‘пожељела је да заплаче’, много обичније него *Дошло јој је зајлакаћи*).

Као што показује претходни примјер са модално употријебљеним глаголом *доћи* у значењу ‘пожељети’, исти глагол може бити у једном значењу пунозначан, а у другом модалан. Уп. такође у модалном значењу глаголе који чешће нису модални:

(36) Он *зна* да слаже. ‘Он умије да слаже’

(37) *Има* да дође. ‘Мора да дође’

(38) Не *вриједи се* више трудити. ‘Не треба се више трудити’

С друге стране, неки модални глаголи могу бити употријебљени у синтетичком предикату, као у примјерима *Ја хоћу кафу*, *Да ли може чај?* (разг.) и сл., гдје се, заправо, подразумијева изостављени пунозначни глагол, уп. *Ја хоћу да пијем кафу*, *Може ли да вам се послужи чај?* и сл.

Модални глаголи у аналитичким предикатима са да-конструкцијама одлика су моноагентивних реченичних структура у том смислу што је агенс модалног глагола и пунозначног глагола исти, нпр. *Она је хијела да дође* значи ‘Она је хтјела да она дође’. Ако у реченици са модалним глаголом постоји хетероагентивност, нпр. *Она је хијела да дођеш* (‘Она је хтјела да ти дођеш’), таква реченица није проста, него сложена реченица са допунском клаузом.

§ 741. Фазни аналитички предикати садрже неки фазни глагол (*йочейи*, *настйавийи*, *йресйайи*, *окончайи* и др.), у споју са семантички самосталним глаголом, нпр. *Он се йочео лијечийи*. *Он је йочео да се лијечи*. Такви предикати су по значењу блиски спојевима синтетичког предиката са фазним глаголом и његове обавезне допуне, нпр. *Он је йочео лијечење*, *Он је йочео са лијечењем*, *Он је йочео са инйензивним лијечењем*.

Фазни глаголи значе почињање, трајање или завршавање нечега. Поред типичних фазних глагола, какви су наведени глаголи, постоје и глаголи који могу бити употријебљени као фазни иако се обично употребљавају у неком другом значењу, нпр. *сйайи*, *узейи* или *кренути* у реченицама:

(39) Он *сйаде* запомагати.

(40) Она *узе* плакати.

(41) Они *кренуше* да га наговарају.

§ 742. У истом аналитичком предикату може бити истовремено употријебљен и модални и фазни глагол (тим редосиједом) у споју са истим пунозначним глаголом, нпр.

(42) *Можеш йочейи* да свираш.

(43) *Не смјемо йресйайи* да вјежбамо.

(44) *Мораће настйавийи* да се лијечите.

С обзиром на ту чињеницу може се говорити о двочланим аналитичким предикатима (нпр. *Можеће ући*) и о трочланим аналитичким предикатима (нпр. *Можеће насјавићи да израје*).

И у двочланим и у трочланим аналитичким предикатима умјесто модалног глагола може бити употријебљен модални израз, уп.

(45) *Дужни су* да раде.

(46) *Дужни су* да почну да раде.

Трочлани аналитички предикати могу имати у свом саставу декомпоновану предикатску конструкцију, нпр. *Они сада моџу њочейи да сјроводе надзор над рудником*.

§ 743. Однос између инфинитива и *да*-конструкције (конструкције: *да* + презентски облик) представља једно од важнијих питања нормативне граматике српског језика. *Да*-конструкција у склопу аналитичког предиката у чијем су саставу семантички и синтаксички непотпуни глаголи није сигнал посебног предиката и посебне реченице, него је, најчешће, позициона или факултативна алтернатива инфинитивном облику у предикату. Према томе, реченице као *Она њреба да сјава* или *Они насјављају да се њрејиру* јесу просте реченице са аналитичким предикатом, а реченице као *Она зна да он касни*, *Она каже да можемо доћи* и сличне јесу сложене реченице, зато што у њима није у питању *да*-конструкција, него везник *да* као сигнал почетка зависног дијела сложене реченице. Реченице с модалним глаголом у предикату које су моноагентивне структуре имају аналитички предикат, а реченице с модалним глаголом у предикату које су хетероагентивне припадају зависносложеним реченицама (§ 740).

У оној мјери у којој не постоји апсолутно одређена граница између семантички и синтаксички непотпуних глагола и осталих глагола, граница између *да*-конструкција и допунских клауза с везником *да* може понекад бити недовољно одређена, па и спорна.

§ 744. У предикатима у чијем су саставу модални глаголи и модални изрази начелно је могуће употријебити или инфинитив пунозначног глагола или *да*-конструкцију с тим глаголом. У предикатима с глаголима *моћи*, *морајти*, *жељејти* или *смјејти* предност имају предикати с модалним глаголом и инфинитивом, нпр. *Ви им можеће / морајте / не смијејте њомоћи* (поред такође правилног *Ви можеће / морајте / не смијејте да им њомоџнејте*).

Избор инфинитива или *да*-конструкције у таквим предикатима не зависи само од тога који је модални глагол у питању, него и од његовог синтаксичког окружења. На примјер, у предикатима с глаголом *хѡјејти* обичније је да пунозначни глагол буде у облику *да*-конструкције *Ви хоћејте да им њомоџнејте* (*Ви им хоћејте њомоћи* и сл. није неправилно, али је мање уобичајено), али у условној реченици с модалним глаголом *хѡјејти* у предикату инфинитив је уобичајен, нпр. *Ако им хоћејте њомоћи...* (поред *Ако хоћејте да им њомоџнејте...*).

§ 745. Када је у предикату безлични модални глагол *ѡребајти*, пунозначни глагол у таквом предикату обично је у облику инфинитива, нпр. *Треба им њомоћи* (боље него *Треба да им се њомоџне*).

На помена. – О употреби глагола *їребаїи* в. и §§ 338–342.

Када се *їреба* налази у предикату у споју са пунозначним глаголом употријебљеним уопштено, обавезан је инфинитив пунозначног глагола ако је тај глагол повратан (нпр. *Треба се лијечиїи*, *Требало се одуїријейїи*, *Треба се одмараїи*), а ако тај глагол није повратан, инфинитив у таквим предикатима није обавезан, али се препоручује, нпр. *Треба ићи* (поред *Треба да се иде*), *Требало је радиїи* (поред *Требало је да се ради*), *Треба живјейїи* (поред *Треба да се живи*).

§ 746. Модални неглаголски изрази су обичнији у конструкцији с пунозначним глаголом у личној облику него са инфинитивом, нпр. *Она је кадра да вам їомоїне* (обичније него *Она вам је кадра їомоїи*), иако инфинитив имамо у устаљеном изразу из народне пјесме *Да је кадар сїиїи и уїеїи...*, *Он је сїособан да їо ријечи* (боље него *Он је сїособан їо ријечиїи*), *Он је рад да се уїозна с вама* (боље него *Он је рад уїознаїи се с вама*).

§ 747. Фазни глаголи употребљавају се такође или са *да*-конструкцијом или са инфинитивом у саставу предиката, нпр. *Почели смо / насїавили смо / їресїали смо да обилазимо їалерије* (поред *Почели смо / насїавили смо / їресїали смо обилазїи їалерије*).

§ 748. У саставу аналитичког футурског облика препоручује се инфинитив, нпр. *Они ће суїра доїи*, али је у разговорном стилу уобичајена и *да*-конструкција, нпр. *Они ће суїра да доїу* (В. и § 364).

На помена. – Уколико главни дио двочланог футурског облика претходи помоћном, инфинитив је једини могући облик главног дијела (нпр. *реїи їу*). Ако се футур први употребљава у упитној или одричној конструкцији, главни дио је у облику инфинитива (нпр. *Хоїеїе ли їоїи? Они суїра неїе радиїи*).

§ 749. Према томе, говорећи начелно, у случајевима када је у конструкцијама с модалним или фазним глаголима могуће употријебити било инфинитив било *да*-конструкцију, инфинитиву би требало давати предност када то омогућава да се избјегне узастопна употреба двију или више *да*-конструкција, нпр. *Речено им је да моїу ићи* боље је него *Речено им је да моїу да иїу*, а *да*-конструкција начелно има предност у односу на инфинитив када то омогућава да се избјегне узастопна употреба двају или више инфинитива, нпр. *Моїеїе їочейїи да чїїаїе* (поред *Моїеїе да їочнейїе да чїїаїе*, *Моїеїе їочейїи чїїаїи*), иако се понекад срећу и конструкције са два узастопна инфинитива, нпр. када се облик *їреба* употребљава са фазним глаголом и уопштено узетим пунозначним глаголом (*Треба се умїейїи одбраниїи*).

Инфинитиву би требало давати предност у односу на *да*-конструкцију у саставу сложених предиката с глаголима *моїи*, *смїейїи*, *морайїи*, *извоїейїи*, нпр. *Моїли сїе се јавїи*, *Не смїеїе одусїаїи*, *Тако је морало биїи*, *Извоїїе сјесїи*, *Ви моїеїе ићи* и сл. (мада у таквим случајевима ни *да*-конструкција није погрешна, нпр. *Ви моїеїе да иїеїе*).

Инфинитиву дајемо предност у односу на *да*-конструкцију и послїе безличних глагола (нпр. *Треба їокуцаїи*, *Ваїа се бориїи*).

Инфинитив такође има предност у односу на да-конструкцију и последице модалних израза *лако*, *тешко*, *шинећа*, *мука*, *корисно*, *вриједи* и сл., нпр. *Лако је њо рећи*, *Тешко је било цина учинити*, *Не вриједи се буњити*, *Шинећа је пројусити њу прилику*. Модални изрази у споју са глаголом *бити* употријебљени у уопштено-личном значењу траже да глагол *бити* буде у инфинитиву, нпр. *Лако је бити накнадно њамејан*.

Инфинитив је чест и у конструкцијама с модално употријебљеним глаголима *имати* или *немати*, нпр. *Нема се чега бојати онај ко ради њошњено* или *Наређење се има одмах извршити*.

У конструкцији са безлично употријебљеним глаголом *иребати* (или помоћним глаголом *бити* у значењу 'требати') инфинитив обезбјеђује уопштено-лично значење, уп.

(47) Треба *живјети* у миру са сусједима.

према:

(48) Треба да живимо у миру са сусједима.

(49) Треба да живите у миру са сусједима.

Инфинитив не може бити замијењен да-конструкцијом у реченицама типа *Шина јој је радијти?*, које су обичније у сложеним реченицама као допунске клаузе (нпр. *Зна цина јој је радијти*), а остварују се у синтаксичком моделу замјеничке упитне реченице с даљим личним објектом у дативу и са релативно малобројним лексичким варијацијама (нпр. *Шина јој је чинити?* *Како јој је сад њосиуити?* *Кога јој је сад њијати?*). У таквим реченицама предикат има модално значење 'требати' или 'морати'.

Напомена. – Изван савременог српског језичког стандарда налазе се модалне аналитичке конструкције са инфинитивом и предлогом за типа *То је за не вјеровати*, *То је за њолудјети*, *За очекивати је да...* и сл. Ма колико у разговорној употреби био чест израз за *њонијети*, нпр. *Дајте ми један бурека за њонијети*, исправно је *Дајте ми један бурека да њонесем* или *Дајте ми један бурека који ћу њонијети*.

Да избор инфинитивског облика или да-конструкција зависи и од конкретне глаголске лексеме потврђује и модални глагол *хитјети*, који у сложеном предикату увијек има облик инфинитива, нпр.

(50) Ми морамо *хитјети* најбоље.

(51) Они могу *хитјети* свашта, али то не могу добити.

(52) Треба *хитјети* (оно што је) реално.

Употреба глагола *дајти* као модалног глагола (у значењу 'моћи' или 'дозволити') захтијева да у истом предикатском изразу пунозначан глагол буде у облику инфинитива, нпр.

(53) То се да *њојравити*.

(54) Та се дивљач не да *лако ухвтити*.

(55) Наше грешке дају се *исјравити*.

§ 750. Предикати могу имати у свом саставу значењски непотпуне изразе *битно је*, *важно је*, *главно је* и сл. (значењски блиске модалним изразима *њојребно је*, *нужно је*, *немогуће је* и сл.) у споју са инфинитивом (или да-конструкцијом), нпр.

- (56) *Бијно је* не одустати.
 (57) *Важно је* учествовати.
 (58) *Вриједно је* и то напоменути.
 (59) *Главно је* да се стигне на вријеме.

§ 751. Иако, дакле, у начелу треба избјегавати нагомилавање више *да*-конструкција или више инфинитива у истој реченици (свакако нису препоручљиве реченице типа *Зна да треба да одлучи да настави да се бави оним чиме најбоље може да им омогуће* или *Зна да ће моћи наставити бавити се оним што воли*), то ипак није чврсто и безизузетно правило, јер нормативна прихватљивост таквих реченица зависи и од броја поновљених конструкција као и од више других чинилаца. То може зависити и од функционалног стила којем таква реченица припада. На примјер, у разговорном стилу су прихватљиве реченице као што је *Речено им је да треба да дођу*.

Не би се могло тврдити да је у савременом српском књижевном, односно стандардном језику једна од ових двију могућности (инфинитив или *да*-конструкција) примарна, а друга увијек и само резервна.

Инфинитив повремено омогућава већу економичност изражавања, односно уштеду једног или два слога, уп. *Може да уђе* и *Може ући*, *Можеће да уђеће* и *Можеће ући*. Таква уштеда у неким случајевима може бити важна (нпр. у командовању, у писању порука које се шаљу мобилним телефоном итд.), али економичност излагања није ни једини ни први принцип језичке комуникације. Љепота изражавања заиста се често огледа у језгровитој краткоћи (нпр. у пословицама, афоризмима или у хаику поезији), али економичност није увијек синоним за љепоту изражавања. То потврђују не само примјери пријатељске размјене руком писаних писама, него и епска поезија, романескна, биографска и путописна проза и сл. Економичност изражавања у споју с тенденцијом да исказ буде што мање личан посебно је важна у административном и у научном стилу, гдје су стога услови за употребу инфинитива начелно повољнији (нпр. *Закон се има поштовати у свакој прилици*), иако се ни у тим стиловима *да*-конструкција не може сматрати искључиво резервним обликом.

Напомена. – Разлог за његовање и *да*-конструкција и инфинитива јесте и у чињеници да постоји непрекинута традиција употребе оба та облика на читавом новоштокавском простору, с тим што постоје регионалне или индивидуалне разлике у учесталости употребе једног или другог облика. Учесталост употребе инфинитива расте идући од источног ка западном дијелу српског говорног простора, али се много лијепих примјера употребе инфинитива може наћи код најбољих представника међуратног, а донекле и поратног београдског стила, нпр. у дјелима Слободана Јовановића, Милоша Н. Ђурића, Радована Самарџића и низа других писаца и научника.

Поред тога не треба искључити могућност да у случајевима када један од та два облика може бити замијењен другим, то буде ствар индивидуалног стила који остаје у оквирима језичког стандарда. То омогућава да говорни представници са дијалекатских подручја гдје преовладавају било *да*-конструкције било инфинитиви нешто чешће користе облике који су им ближи, онолико колико то допушта еластична стабилност језичког стандарда.

§ 752. ДЕКОМПОНОВАНИ ПРЕДИКАТИ су посебан вид аналитичких предиката. То су аналитички предикати наспрам којих постоје синтетички предикати истог значења, уп. (60) и (61); (62) и (63):

(60) *Они врше њровјеру докуменџа.*

(61) *Они њровјеравају докуменџа.*

(62) *Ниво воде је у оџадању.*

(63) *Ниво воде оџада.*

Такви аналитички предикати називају се декомпонованим предикатима (или перифрастичним предикатима, поред других назива), за разлику од примарно аналитичких предиката, који немају према себи одговарајући синтетички предикат. Другим ријечима, неки аналитички предикати су декомпоновани (нпр. *Они су у раџу* према синтетичком *Они раџују*), а други аналитички предикати нису, нпр.

(64) *Они су библиоџекари.*

(65) *Они су срећни.*

(66) *Они се џочињу сукобљаваџи.*

Декомпоновани предикати представљају све изразитије обиљежје синтаксе модерног српског језика, као, уосталом, и других словенских и несловенских језика. У глаголском дијелу декомпонованих предиката налази се копулативни (помоћни) глагол или семикопулативни (полу-помоћни) глагол. Семикопулативних глагола је више и они су међусобно доста различити, како према својим лексичким значењима, у оном степену у којем их имају, тако и према степену десемантизованости. Тако између глагола *врџиџи* или *обављаџи* као изразитије десемантизованих семикопулативних глагола на једној страни (нпр. *врџиџи конџролу*, *врџиџи џренос*, *обављаџи надзор* и сл.), и, на примјер, неких глагола кретања који се у одређеним контекстима понашају као семикопулативни (нпр. *оџићи у монахе* = *замонаџиџи се*, *доћи до квара* = *џоквариџи се* и сл.), са друге стране, постоји широк круг глагола који показују различите степене десемантизованости, односно различите степене припадности групи семикопулативних глагола.

Ако се, на примјер, узима да је конструкција *оџиџао је у монахе* декомпоновани предикат, дакле аналитички предикат са значењем 'Постао је монах', који се може изразити и синтетички *замонаџио се*, питање је да ли се аналогно рјешење може примијенити за *оџиџао је у леџионаре* 'Постао је леџионар', гдје је синтаксички модел конструкције исти, али не постоји један глагол којом би се то изразило, а још би се теже појам аналитичког предиката могао примијенити на израз *оџиџао је у војску* 'Постао је војник', или *оџиџао је на стџудије* 'Постао је студент', иако је свим тим примјерима заједнички значењски дио 'постао је ...'.

Очигледно, при утврђивању статуса декомпонованог и, уопште, аналитичког предиката, поред значења глаголског дијела, мора се имати у виду регуларност синтаксичког модела конструкције, постојање глаголске лексеме са истим или врло блиским значењем, трансформационе специфичности, могуће промјене значења или стилске вриједности итд., као што наведени примјери такође јасно показују да ни семикопулативни

глаголи ни аналитички предикати нису оштро разграничени од других, њима блиских глагола и предиката.

Основна функционална својства декомпонованих предиката јесу слjedeћа:

(а) Декомпоновани предикат може да компензује немогућност употребе оба члана видског пара у глаголском предикату, уп. *разговарати* према *обављати/обавијати разговор*, *контролисати* према *обављати/обавијати контролу*, *утицајати* према *вршити/извршити утицај*, *сарађивати* према *осијавивати/осијавијати сарадњу* и сл.

(б) Декомпоновани предикат може да компензује немогућност неких глагола у презентском облику да буду употријебљени у значењу актуелног презента, уп. *Он ћосјећује шетику*, гдје је могућна само интерпретација да се дати однос у начелу повремено остварује, и реченицу *Он је у њосјећу код шетике*, гдје је декомпонованим предикатом изражено значење актуелног презента.

Могућност употребе декомпонованог предиката већа је ако у језику већ постоје други декомпоновани предикати са истим неглаголским елементом, тј. ако постоји семантичка парадигма којој дата јединица припада и на чијој се позадини рељефније истиче специфичност њене семантичке функције, уп. *дати обавјештење*, *ускрајити обавјештење*, *пренијети обавјештење*, *ћослати обавјештење*, *ћримити обавјештење* и сл. према глаголу *обавјестити*, који не припада некој сличној групи могућих синтетичких предиката.

(в) Декомпоновани предикат често омогућава изражавање и наглашавање неких страна односа означеног предикатом који би у случају употребе синтетичког предиката остали неизражени или можда само потенцијално присутни, уп. одговарајућу разлику у примјерима *Изразио је жељу да разговара са њом* и *Пожелио је да разговара са њом*. За разлику од првог од та два примјера, из примјера са синтетичким предикатом *Пожелио је да разговара са њом* не види се да ли је жеља субјекта исказана или је остала неисказана.

(г) Декомпоновани предикат допушта да се плуралским обликом његовог именског дијела, ако је потребно, изрази плурализација означеног односа. У синтетичком предикату то се понекад може изразити преко итеративног глаголског значења (нпр. *наређивати* и *издавати наређења*), али је таква могућност синтетичком предикату често ускраћена и тада рјешење може бити у прибјегавању декомпонованом предикату. Уп. *Мајстор је извршио ћоћравке* или *Ученик је дао ћачне одговоре*.

(д) Декомпоновани предикат дозвољава, поред прилошког одређивања, и придјевско одређивање именице у предикату, што се синтетичким предикатом не може изразити, нпр. *Мајстор је блаћвременно извршио с и ћ не ћоћравке*.

(ћ) Декомпоновани предикат у неким случајевима, који такође зависе од лексичког значења, омогућава већу прецизност означавања датог односа и отклања двосмисленост предиката. Тако примјер *Они ћпринудно мобилишу резервисте* може бити протумачен на два начина: 1. 'Они мобилишу резервисте налазећи се у стању принуде', 2. 'Они мобилишу

резервисте, примјењујући при том принуду⁷. Реченица са декомпонованим предикатом може такву могућност да отклони, уп. *Они врше њри- нудну мобилизацију резервиста* (могућа је само друга поменута интерпретација).

(е) Декомпоновани облик предиката употребљава се такође у функцији комуникативног фокусирања предикатског значења. Један од видова те функције декомпонованог предиката јесте општа констатација чињенично стања о односу означеном предикатом, тј. општефактичко значење, као у примјерима: *У њлану је изградња нових вишеспрајница; Пројекат изградње је на њоновном размајрању*.

(ж) Фокусирање семантике предиката, често повезано са изостављањем информације о агенсу, уобличава се и у конструкције блиске пасивним, уп. *Пројекат је добио њодршкy са Пројекат је њодржан, или Инсталације су њрејријеле ошњћење са Инсталације су ошњћене*.

Напомена. – Декомпоновани предикати су карактеристични прије свега за административни стил, али донекле и за публицистички и научни стил, а релативно су рјеђи у књижевноумјетничком и разговорном стилу, гдје се њихова употреба не препоручује, јер звучи бирократски, нпр. ум. *Вршимо њојравке ролейни* треба рећи *Појрављамо ролейне*, ум. *Извршили су њрежлед сѡана* треба рећи *Прегледали су сѡан* итд. Иако у савременом српском књижевном језику постоји тенденција увећавања броја декомпонованих предиката у језичком систему и све је већа учесталост њихове употребе у говору, препоручује се употреба декомпонованих предиката само онда када је то синтаксички, семантички и стилски сасвим оправдано.

§ 753. За разлику од граматикализованости односа између активних и пасивних конструкција у српском језику, однос између декомпонованих предиката типа *дањи њодршкy / добињи њодршкy, нанијењи ошњћење / њрејријењи ошњћење* заступљен је у српском језику релативно малим бројем парова с разноврсним лексичким саставом, тј. слабо је граматикализован и не представља конкурентан облик дијатетичким (активним/пасивним) конструкцијама, него првенствено служи за истицање предикатског значења када се значење пасивности оставља у другом плану и без посебног граматичког израза.

§ 754. У неглаголском дијелу аналитичког предиката најчешће се налази именица или именичка синтагма (нпр. *Он је учњњељ, Он је добар учњњељ*), обично у номинативу, али понекад и у неком зависном падежу, нпр. *Он је чврсиоњ каракњера, Био им је узором* (поред *Био им је узор*) итд. Осим именице, у неглаголском дијелу аналитичког предиката може бити и нека друга врста ријечи употребљена као да је именица (нпр. *Он је дежурни*), или замјеница (нпр. *Он је нањи*), придјев (нпр. *Он је врњњдан*), редни број (нпр. *Он је њрви*), прилог (нпр. *Он је добро*), в. § 755.

§ 755. Неглаголски дио у структури аналитичког предиката назива се **предикатив**. По врсти ријечи којој припадају предикативи се дијеле на именичке (нпр. *Пењар је учњњељ*), замјеничке (нпр. *Шња је он њо занимању?*), придјевске (нпр. *Сад смо безбрижни, лаки и нежни*). – М. Црњански, укључујући трпни глаголски придјев (нпр.

Војници су *у*ројисно обучени), бројевне (нпр. *Шампион је један*), или прилошке (нпр. *А живећи је увек добро*. – И. Андрић).

Предикатив по синтаксичкој функцији и односу према атрибутивима (§§ 790–797), атрибутима (§§ 782–788) или адвербијалима (§§ 809–824) може бити **атрибутивни предикатив** (нпр. *Пејтар је учишељ*, уп. атрибутив *учишељ Пејтар*), **атрибутски предикатив** (нпр. *Дан је сунчан*, уп. атрибут *сунчани дан*) или **адвербијални предикатив** (нпр. *Пејтар је добро*, уп. адвербијал у реченици *Пејтар је то урадио добро*).

Атрибутски предикатив може бити конгруентан (нпр. *Дан је лијеи*), или неконгруентан (нпр. *Дјевојка је веселе нарави*).

§ 756. Именски дио предиката је најчешћи облик предикатива. То је предикатив у којем је нека именска ријеч без одредбе или са одредбом: именица (нпр. *Он је учишељ*, *Он је добар учишељ*), придјев (нпр. *Он је добар*, *Он је јако добар*), број (нпр. *Он је њеи*), или трпни глаголски придјев (нпр. *Он је уилашен*, *Он је мало уилашен*).

§ 757. Сложени предикати конституишу реченице које су један од прелазних облика између једнопредикатских реченица, нпр. *Она пије кафу*, и двопредикатских или вишепредикатских реченица као сложених реченица, нпр. *Она једе колач и пије кафу*.

Сложени предикати су, прије свега, предикати с поновљеним глаголом у истом личном глаголском облику, нпр. *Она њрича ли њрича* (супротно начелном правилу да је број глагола у личном облику обично једнак броју граматичких предиката у реченици, а да је број граматичких предиката једнак броју простих реченица у сложеној реченици). Понављање глагола и глаголског облика у сложеном предикату има експресивну функцију, какву понављање ријечи иначе често има, истичући дужину трајања или интензитет онога што значи глагол у предикату. Нпр. *Нека ми Боџ ојроси!* *Волим, волим, волим!* (И. Андрић)

Извјесно значењско нијансирање поновљеног пунозначног глагола у предикату постиже се избором везника или рјечце, уп. *Она њрича ли њрича*, *Она њрича и њрича*, *Она њрича ше њрича* и сл. Употреба везника или рјечце међу члановима таквог сложеног предиката није обавезна, па чак ни њихово непосредно сусједство није обавезно, иако међусобна удаљеност облика који се понављају свакако слаби њихову заједничку функционалну цјеловитост и приближава такве синтаксичке конструкције двопредикатским, односно граматичким поновљеним предикатима засебних реченица.

Сложени предикати са *ли* могу бити само у презентском облику, а ако је сложени предикат у облику императива, његови саставни дијелови обично нису повезани везником, нпр. *Само ти њричај, њричај*.

§ 758. За разлику од претходних, реченице са два или више лексички различитих пунозначних глагола у личном облику и у предикатској функцији представљају сложене реченице (а не просте реченице са сложеним предикатима), чак и када њихови предикацијски дијелови имају исти субјекат, нпр. *Тако нас живоџ, колебљиве и недоследне, обманује и заноси, ња ѡрезни и разуверава, ѡали и ѡаси, загрева и расхлађује. Тако нас којно и море додају једно друџом, бацају и мрве и ѡроше и ѡлачају, без циља и видљива смисла* (И. Андрић).

Субјекат у таквим реченицама може бити или једночлан, нпр. *Ана иџра и ѿјева*, или вишечлан, нпр. *Ана и Свјејлана иџрају и ѿјевају* (в. § 1314).

§ 759. Посебну врсту сложених предиката чине глаголско-придјевски предикати с предикативним атрибутом у свом саставу, нпр.

(67) Она одлази весела. ← Она одлази. Она је весела.

(68) Ушао је необријан. ← Он је ушао. Он је био необријан.

(69) Они су нам махали изненађени. ← Они су нам махали. Они су били изненађени.

Реченице са сложеним предикатима у чијем су саставу двије различите пунозначне лексеме, од којих је једна у личном глаголском облику, а друга у облику придјева или глаголског придјева у функцији предикативног атрибута (§ 789) налазе се на граници просте и сложене реченице, јер представљају спој два семантичка предиката у саставу истог граматичког предиката. За боље разумијевање те појаве треба имати у виду чињеницу да су у језику прелазни случајеви врло раширена појава. Поређење реченица

(70) Она се смије радосна.

(71) Она је радосна и смије се.

(72) Она је радосна, па се смије.

(73) Она је радосна и зато се смије.

показује степен растуће експлицитности у исказивању истог значења као двопредикатске семантичке структуре у каузалном односу. У случајевима какве илуструје примјер *Она се смије радосна* изостављање копуле и пуне експлицитности другог предиката омогућава чињеница да обије пропозиције имају исти субјекат, због чега лични облици једног предиката могу да се односе и на други предикат, који је ту сведен само на свој придјевски дио (као у *Она је радосна*).

§ 760. Предикативни атрибут може бити употребљен и као апозитив, тј. изван структуре предикатског израза, интонацијски (или интерпункцијски) издвојен од свог синтаксичког окружења. Уп., на примјер, реченицу *Млада шамѿионка се смије радосна и срећна* с реченицом *Радосна и срећна, млада шамѿионка се смије*, што, наравно, може имати и мање или више редуковане облике, нпр. *Радосна, млада шамѿионка се смије; Радосна, смије се*.

У појединим случајевима реченицама са предикативним атрибутом могу бити значењски сасвим блиске реченице са адвербијалом за начин. Разлика између таквих реченичних парова огледа се у томе што се једнима исказују два различита односа са истим субјектом, а у другима се адвербијалом за начин даје одредба садржају предиката. Уп. *Ушли су весели* и *Ушли су весело*; *Ћуѿи ѿрејлашена* и *Ћуѿи ѿрејлашено*; *Раде уџурбани* и *Раде уџурбано*; *Смије се радосна* и *Смије се радосно*.

Реченице без ѓлаѓола у ѿредикаѿу

§ 761. Реченице без глагола у предикату представљају изузетак од изнијетог правила о глаголу у личном облику као конститутивном елементу граматичког предиката.

Ако се оставе на страну типичне елиптичне реченице (§ 1196) са изостављеним предикатом који се подразумејева из контекста или говорне ситуације (нпр. *Они исӣо̄га часа [крену] – за Бео̄град, Ми [ӯђосмо] на улаз, а он [изађе] на излаз, Она [бризну] – у њлач*), укључујући и реченице са изостављеним помоћним глаголом (нпр. *Дјечак сӣасен, Пе̄шар одликован, Раднички њосљедњи на њабели*), као и искази сведени на именицу (нпр. *Побједа!*), прилог (нпр. *Овамо!*), узвик (нпр. *Ах!*) и слични, реченице без глагола, као изузетак од општег правила, представљају посебне синтаксичке структуре. Међу њима се, поред других, издвајају реченице с презентативима и реченице са ономатопејским предикатима.

Реченице с ѡрезен̄ѡѡивима

§ 762. Реченице с презентативима – показно-императивним узвцима *ево, е̄ѡо, ено* – представљају једну од карактеристичнијих врста реченица без глагола. Уп.

(74) *Ево* једне прсте реченице: „Ситуација је сложена“ (Ј. Манојловић)

(75) *Ено* нашег комшије!

(76) *Е̄ѡо* невоље!

Пошто је у основи сваког исказа нека реченица, ако се не оспорава комуникативна прихватљивост исказа типа *Е̄ѡо невоље* и сл., онда се и синтаксичким структурама у таквим исказима не може оспорити статус реченица, које су, разумеје се, специфичног облика. Њихова је главна специфичност у томе што на мјесту личног глаголског облика у предикатском изразу имају узвик са императивном функцијом, што показују њихове парафразе, нпр. *Ево аӯѡобуса* – ‘Погледај – аутобус је овдје’ или ‘Гле – аутобус је овдје’, *Ено наше̄г комшије* – ‘Види – наш комшија је тамо’ и сл. У зависности од контекста и ситуације употребе могућа су значењска варирања садржаја таквих предиката у односу на њихове могуће парафразе, нпр. у сложеној реченици: *Ако неш̄ѡо за̄ине, е̄ѡо ѡи комшије* – ‘Ако нешто запне, обрати се комшији’, *Чим ѡо̄гријешиш, е̄ѡо невоље* – ‘Чим погријешиш, доћи ће до невоље’ и сл.

Ево, е̄ѡо, ено, као неглаголске ријечи са искључиво предикатским садржајем, спадају у императивне узвике (као *На! Гле! Иш! Марш!* и сл.). Од осталих императивних узвика показно-императивни узвици *ево, е̄ѡо, ено* разликују се тиме што се употребљавају као предикати уз које се могу употријебити именице у генитиву (нпр. *Ево сес̄ѡре*) или именичке синтагме у генитиву (нпр. *Ево наше сес̄ѡре*), или предикацијски дијелови сложене реченице (нпр. *Ево, ѡредсӣављам вам сес̄ѡру; Ево ѓдје је сес̄ѡра*).

Напомена. – Уз показно-узвичне предикате *ево, е̄ѡо, ено* не треба употребљавати личне замјеничке енклитике у акузативу и именице у номинативу, као, на примјер: *Ево ѓа о̄ѡац! Ено је мајка! Е̄ѡо ѓа ѡроблем!* Са становишта савремене српске језичке норме препоручује се да се умјесто таквих реченица употребљавају реченице типа *Ево оца! Ено мајке! Е̄ѡо ѡроблема!* и сл. Умјесто реченица типа *Ево ѡи о̄ѡац!* препоручује се употреба конструкција типа *Ево ѡи оца! Е̄ѡо ѡи мајке! Е̄ѡо нам невоље!* и сл.

Презентативи се употребљавају и са показним замјеничким ријечима у изразима којима се закључује и завршава неко саопштење или при-

казивање нечега, нпр. *Ей̄ю, й̄ю* (сам х̄й̄ю да й̄и кажем), *Ей̄ю, й̄ако* (сам х̄й̄ю да вас информишем), *Ей̄ю, й̄ако* (се й̄ю ради) и сл.

Реченице са ономатопејским й̄редикай̄има

§ 763. Реченице са ономатопејским предикатима имају посебан облик исказивања семантичког предиката неглаголским средствима. Неки узвици могу замијенити глаголски предикат, уносећи у реченицу јаку експресивност, нпр.

(77) Ми онда *й̄лус* у воду.

(78) А он *й̄рес* руком по столу.

(79) Она одједном *буи* на под.

Неки од таквих узвика садржани су у основи одговарајућег глагола (нпр. *фију* и *фијукнуй̄и*, или *й̄рес* и *й̄реснуй̄и* и сл.), док други немају такво творбено својство, нпр. *А она й̄ а ф* на земљу (М. Капор) или *Он онда хо й̄ кроз й̄розор*. Такве реченице обично се срећу у приповиједању и скоро увијек почињу везницима или везничким ријечима (нпр. *а, и, й̄а, й̄е, кад* и сл.) које их конекторски повезују с претходним дијелом текста којем припадају.

Ред ријечи у й̄редикай̄у

§ 764. Ред ријечи у предикату зависи, прије свега, од степена сложености граматичког предиката. Ако је предикат синтетички, онда је важно мјесто помоћног елемента у морфолошки сложеним глаголским облицима, што је регулисано правилима о редосљеду клитика (§§ 45–49), уп. *Он је радио, Радио је*, али не: *Он радио је.

У предикату с помоћним глаголом или полупомоћним глаголом и предикативом глаголски дио претходи неглаголском дијелу предиката, нпр. *Он је с̄иуден̄и, Она й̄ о с̄и а је значајна личнос̄и*.

У аналитичком предикату с полупомоћним глаголом и пунозначним глаголом полупомоћни глагол претходи пунозначном глаголу, нпр. *Он мора о̄й̄ићи*. Ако су у аналитичком предикату два полупомоћна глагола од којих је један модални глагол, а други фазни глагол, онда модални глагол претходи фазном, а оба претходе пунозначном глаголу, нпр. *Он може нас̄и а вӣи да ради*.

Субјекат

§ 765. Субјекат је реченични члан који заједно с предикатом представља граматички центар реченице и који, по правилу, има облик именице или именичке синтагме у номинативу, нпр.

(1) *Мајка* спава.

(2) *Јак вјејар* је дувао сву ноћ.

(3) Чује се *й̄јесма*.

У субјекту може бити и именичка замјеница (нпр. *Она с̄јава*), као и било која друга врста ријечи употријебљена као да је именица, нпр. придјев (нпр. *Посљедњи ис̄јада*), број (нпр. *Деведесет̄и је дјељиво са й̄ри*), глагол (нпр. „*Пјева й̄и*“ је *злагол*), прилог (нпр. „*Данас*“ је *дневни лис̄и*), узвик (нпр. *Чуло се й̄ика - й̄ака*) итд., па и читава реченица (нпр. „*Нема й̄роблема*“ *њихов је омиљени израз*).

§ 766. У многим реченицама субјект није исказан. То се не противи чињеници да су субјекат и предикат два основна реченична члана, јер субјекат може постојати и када није исказан, него се подразумејева. То бива у два случаја:

(а) Ако је предикат у првом или другом лицу једнине или множине, сам глаголски облик показује да је субјекат *ја, ти, ми* односно *ви*, па тада лична замјеница није неопходна, нпр.

(4) *Чекаћу* те пред кућом.

(5) *Варац* се.

(6) *Познајете* ли овог човјека?

Замјеница би се у таквим реченицама употребила само ако се наглашава вршилац радње (нпр. *Овдје ја одлучујем*), а често и уз енклитичке облике глагола *бићи*, будући да они не могу доћи на почетак реченице (нпр. *Они су за ојозицију*; *Ти си женије*).

(б) Субјекат у трећем лицу може се налазити у некој од претходних реченица или у реченици саговорника, нпр.

(7) (Нећу више да гајим *камелије*.) Захтијевају превише воде.

(8) (– Је ли ту *власник радње*?) – Изашао је.

Субјекат обавезно изостаје у безличним реченицама, гдје вршилац радње није одређен, нпр. *Свиће*, *Хладно је*, *Добро се живи*.

§ 767. Неке именице се употребљавају само ради изражавања експресивне оцјене и немају функцију субјекта, или имају ту функцију врло ријетко, нпр. *брале*, *давеж*, *лојурда*, *мудријаш*, уп. *Доћи*, *брале*, али не **Брале је дошао*; или *Она је љрави давеж*, али не **Давеж жели да те види* и сл.

§ 768. Граматички субјекат је обавезно у номинативу.

Семантички субјекат (вршилац радње, носилац особине и сл.) може, али не мора бити у номинативу. Семантички субјекат који није у номинативу назива се логички субјекат. На примјер, у реченици *Дјечак љрчи* именица *дјечак* представља и граматички и семантички субјекат. У реченици *Дјечаку је хладно* именица у дативу *дјечаку* представља семантички субјекат ('Дјечак осјећа хладноћу'), али не и граматички субјекат, којег ни нема у тој реченици.

Семантички субјекат, као именица, замјеница или именичка синтагма која означава извор радње или носиоца ситуације, али која није у номинативу (када је истовремено и граматички субјекат), може бити у једном од следећих падежа:

(а) Генитив, уз *бићи* или *имаћи* у значењу постојања или непостојања, нпр.

(9) Било је доста људи на шеталишту.

(10) Биће *великих изненађења*.

(11) Има *хране* за све.

(12) Нема *никаких љроблема*.

На помена. – Када је реченица потврдна, а има значење постојања нечега (егзистенцијално значење), за бројиве именице у једнини, употребиће се номинатив, нпр. *Има један љроблем* или *Постоји један љроблем*.

(б) Датив, уз безличне глаголе или глаголске изразе који означавају неко субјективно осјећање, нпр.

(13) Како *вам* је овдје? – Лијепо *нам* је.

(14) *Војницима* није хладно.

(15) *Дјеиџу* се спава.

(в) Акузатив, уз *биџи* са именицом или уз неке глаголе који изражавају субјективно (најчешће негативно) осјећање, нпр.

(16) Све *нас* је страх.

(17) Срам нека *их* буде!

(18) Зашто није дошао? – *Мрзјело ља* је.

§ 769. Пошто се номинатив не употребљава с предлозима, граматички субјекат се увијек употребљава без предлога. Именица у субјекту може имати конкретно-предметно значење, нпр. *Воз йолази*, или неконкретно значење (тј. апстрактно, процесуално и др.), нпр. *Пушење убија*. Именице с неконкретним значењем односе се на цијелу ситуацију, као да су реченице, а не само на учеснике у њој, нпр. *Пушење убија* значи 'Када неко пуши, то убија и њега и друге', тако и *Сџрах йаралише*, *Љубав све йобјеђује* и сл.

§ 770. У позицији субјекта, у одређеном типу реченица, може бити употријебљен инфинитив, нпр.

(19) *Пуџиџи* није здраво.

(20) *Одусџаџи* не значи предати се.

(21) *Вољеџи* значи праштати.

§ 771. Номинатив као облик граматичког субјекта показује однос између субјекта и предиката, који се испољава у њиховој конгруенцији (као граматичком слагању).

У комуникацијској структури реченице граматички субјекат обично има функцију теме (онога о чему се износи неки комуникативно важан податак – рема, в. §§ 679, 1271) и позицију испред предиката. Ипак није риједак ни рематизовани субјекат послѣ предиката, када је он и интонацијски издвојен (*Говори йредсједник*, *Десила се незџода* итд.).

Типично значење граматичког субјекта јесте значење лица и одређености, јер се граматичким субјектом означава, прије свега, покретач извјесног процеса или односа, или носилац особине или стања, нпр.

(22) *Сџарији браџ* учи млађега.

(23) *Ваџ йријаџељ* је добар преводилац.

(24) *Васа* је добитник књижевне награде.

Међутим, граматички субјекат изван означавања наведене семантичке улоге лица, која је за њега типична, може означавати и друга жива бића (нпр. *Пас лаје*), чак живо у најширем смислу ријечи (нпр. *Ружа се расцејеџала*, *Вирус је изазвао еџидемију*), као и неживе објекте (нпр. *Моџор је йрорадио*) укључујући и природне појаве (нпр. *Снијеџ йада*, *Сава се улива у Дунав*). Знатан дио таквих случајева може се објаснити језичком персонификацијом неживог свијета (нпр. *Сунце залази*) или семантичком деривацијом од реченица са персоналним агенсом, нпр.

инструменталном деривацијом, као у примјеру *Ова оловка њише* у значењу – ‘Овом оловком ч о в ј е к може да пише’, квази-агентивном, као у *Чаша се разбила* – ‘Неко је разбио чашу’, резултативном, као у *Кафа је скувана* – ‘Н е к о је скувао кафу’, просторном, као у *Кафа је на столу* – ‘Н е к о је ставио кафу на сто’, и сл.

Допуна

§ 772. Допуна је другостепени реченични члан који служи за допуњавање или проширивање предиката или неког другог реченичног члана. По управном реченичном члану у синтагмама с допуном, разликују се глаголске допуне (нпр. *Примио је ударац*, *Пише њјесме*, *Треба нахраниџи дијетџе*) и неглаголске допуне (нпр. *оџијорносџи љрема ударцима*, *оџијоран на ударце*, *неџримјетџно за све*). Глаголске допуне могу бити директне в. § 774 (нпр. *Засџуџа љпредузеђе*, *Продаје вође*), и индиректне, в. § 775 (нпр. *Уџравља љпредузеђеџм*, *Трџује вођеџм*), а неглаголске допуне су увијек индиректне.

Допуна предиката назива се објекат, нпр. *Она слуша музику*. Ту је ријеч о синтаксичком објекту који је истовремено и семантички, што није увијек случај (нпр. у реченици *Одлука је донијетџа* имамо само семантички објекат). Сваки синтаксички објекат је допуна, али свака допуна није објекат. На примјер, у реченици *Слушајуџи музику*, *она је засџала* облик *музику* јесте допуна, али није синтаксички објекат, зато што облик *слушајуџи* није предикат.

§ 773. Глаголске допуне су типичне допуне, у којима је управна ријеч глагол, а допуна је објекат у облику именице са општим значењем нечега или некога на шта или на кога прелази глаголска радња, или је то супститут именице (именичка замјеница, поименичени придјев и сл.).

Мјесто глаголске допуне је по правилу иза глагола, али она може стајати и испред глагола када то захтијева смисао исказа, при чему акузативни или неки други падежни облик допуне показује да то није субјекат, нпр.

(25) *Лијекове* треба узимати редовно.

(26) *Некоџа од њих* сам већ видео.

Положај ненаглашених замјеница као допуна зависи од правила о употреби енклитика, нпр. *Познајем џа*, али *Ја џа џознајем*, в. §§ 45–49.

Поједини глаголи захтијевају више од једне допуне, уп.

(27) Дајте *џансу миру*.

(28) Послали смо вам *џозивницу*.

(29) Поклонио *џој* је слику.

Неке друге могуће комбинације видимо у примјерима као што су:

(30) Поштедите *сџарце* тих *наџора* (директна допуна + индиректна у генитиву).

(31) Премазаћеџмо *џорџу чоколадом* (директна допуна + индиректна у инструменталу).

(32) Захвалио сам *џу* на *џом љредлоџу* (индиректна допуна у дативу + индиректна у акузативу с предлогом).

§774. Директна допуна употребљава се уз прелазне глаголе у предикату (§ 408), има облик акузатива без предлога (нпр. *Погодио је меџу, Срела је ѿознаника, Подражава Сџерију, Даје јабуку*), или, рјеђе, акузатива с предлогом (нпр. *Погодио је у меџу, Наџила је на ѿознаника, Угледа се на Сџерију, Даје им ѿ јабуку*), а значи објекат на који непосредно прелази радња означена глаголом у предикату, нпр.

(33) У десној руци држала је *лаки кинески сунџобран*. (И. Андрић)

(34) Срце моје мисли вечито / *неку ѿужну мисао*. (Д. Максимовић)

(35) *Ауѿорска ѿрава* мало ко поштује. (М. Јосић Вишњић)

Директна допуна глагола у предикату је директни објекат, као у наведеним примјерима, за разлику од директних допуна других реченичних дијелова, нпр. *Поѿиисавџи рјеџење, сџавио је ѿчаџи*.

Директном допуном сматра се и допуна у облику деоног (партитивног) генитива, нпр. *Поѿџије млијека* (уп. у акузативу *Поѿџије млијеко*), или допуна у облику словенског генитива, тј. генитива уз негирани глагол, који се у савременом српском књижевном језику употребљава релативно ријетко, нпр. *Не види излаза из ове сџуаџије* (уп. без негације у предикату и са допуном у акузативу *Не види излаз из ове сџуаџије*).

Напомена. – Реченице типа *Не види излаза из ове сџуаџије, Не зна одговора на ѿ ѿиџање* и сличне осјећају као застарјеле у савременом српском књижевном језику.

У функцији допуне могу се употријебити и синтагме (36), (37), или чак цијела реченица (38), уп.

(36) Примила је *мајку с дјеџеџом*.

(37) Читали смо „*Орканске висове*“.

(38) Јесте ли читали „*Орлови рано леџе*“?

Када је у допуни наслов или назив који је двочлани или вишечлани именски израз, тада тај именски израз треба да има морфолошки облик карактеристичан за допуну, нпр. *Чиџа „Циџане“* или *Чиџа Пуџкинову ѿеџу „Циџани“*; *Дођи у „Москву“* или *Дођи у хоџел „Москва“*.

Када је у допуни само наслов или назив који је реченица, тада та реченица у допуни не мијења облик, нпр. *Чиџа „Таџа, ѿи си луд“*; *Гледала је „Прохујало са вихором“*, али ако том наслову или називу у допуни претходи нека именица, тада важи и правило из претходног пасуса *Чиџа Саројанов роман „Таџа, ѿи си луд“*; или *Гледала је филм „Прохујало са вихором“*.

§ 775. Индиректна допуна налази се у облику зависног падежа с предлогом или без предлога (нпр. *Они су се борили ѿроџив неџриџеља, Дијеџе се иџра лоџиџом*). Индиректна допуна глагола у предикату је индиректни објекат, као у наведеним примјерима, за разлику од индиректних допуна других реченичних дијелова, нпр. *Пиџући Николи, сјеџио се Васе*. Међу индиректне допуне обично сврставамо и предлошке објекте, тј. оне који се састоје од предлога у споју са именском ријечју у генитиву, акузативу, дативу-локативу или у инструменталу.

Генитив без предлога долази готово увијек с повратним глаголима, нпр.

(39) Сјети се *обећања*.

(40) Више *џа* се не плашим.

Генитив с предлогом:

(41) Све зависи *од резултата*.

(42) Молекул воде се састоји *од два атома водоника и једног атома кисеоника*.

Датив без предлога:

(43) Не прија *му* сладолед.

Локатив (увијек с предлогом):

(44) Разговарају *о времену*.

Акузатив с предлогом:

(45) Принц се заљуби *у њасирицу*.

(46) Нисам мислио *на вас*.

Инструментал:

(47) Владао је огромним *царством*.

(48) *Чиме* се сада бавите?

Инструментал с предлогом:

(49) Наставићемо *с вјежбама*.

(50) Немојте жалити *за процлошћу*.

Напомена. – Реченице типа *Наставићемо с вјежбама* не треба увијек замјењивати реченицама *Наставићемо вјежбе* као правилнијим или једино правилним, иако то препоручују неки лектори.

Индириктне глаголске допуне се налазе и у изразима са значењем давања назива или одређивања статуса некога или нечега, у којима је допуна у облику инструментала без предлога, нпр.

(51) Сви су га звали *професором*. (И. Андрић)

(52) Сматрају га *особењаком*.

(53) Земља је проглашена *уставном монархијом*.

§ 776. Индириктне глаголске допуне налазе се и у зависним падежима замјеница (нпр. *Сјети се ње*), бројева (нпр. *Вјерујте обом*), поименичених придјева (нпр. *Одредили су џа за дежурноз*), или трпних придјева (нпр. *Брине о њовријеђенима*).

§ 777. Неглаголске допуне су предлошко-падежне конструкције или беспредлошки падежни облици који допуњују значење именица (нпр. *Поднијеће захџев за њензију*), придјева (нпр. *Били су вјерни једно друзом*), прилога (нпр. *Он џрчи брже од своје браће*), па се, сагласно томе, неглаголске допуне дијеле на именичке, придјевске и прилошке допуне. Традиционално се у граматикама и паукалне конструкције (§ 104) сматрају синтагмама с допунама бројева, нпр. *џри ученика*, *џроје ученика*.

Именичку индириктну допуну имају прије свега глаголске именице (са суфиксом *-ње* или *-ће*) и оне које значе неки процес. Именичка индириктна допуна најчешће је у облику генитива без предлога (нпр. *Дочек*

ца м њ и о на био је величансџвен) или с предлогом (нпр. *Њеџово одустијање од џа кмичења није никоџа изненадило*).

Допуне у дативу-локативу или у инструменталу исте су за именице као и за одговарајуће глаголе: *извињење чииаоцима* као *извиниџи се чииаоцима*; *руковање айарайом* као *руковаџи айарайом*. Неизмијење-ни остају углавном и предлошки објекти, нпр. *џежња ка савршенсџву* као *џежџи ка савршенсџву*.

Именице које одговарају прелазним глаголима умјесто правог објекта добијају генитив (објекатски генитив), а понекад и предлошко-падежну допуну: *увозиџи храну* → *увоз хране*; *оџкриџи Америку* → *оџкриџе Америке*; *жељеџи џромјене* → *жеља за џромјенама*; *ловиџи зечеве* → *лов на зечеве*.

§ 778. И многи придјеви имају допуну. Тако нпр. придјев *жељан* тражи генитив (*жељан џромјена*), *задовољан* тражи инструментал (*задовољан џресудом*), *уморан* тражи предлог *од* с генитивом (*уморан од најора*), *сиџуран* тражи предлог *у* са акузативом (*сиџуран у себе*) и сл.

Послије компаратива и суперлатива употребљава се допуна *од* + генитив (нпр. *скуџљи од злаџа*; *најеџи од свих филозофа*).

Исто важи и за прилошке допуне са прилогом у компаративу или суперлативу, нпр. *Ти ћеџ џо урадиџи боље од мене*, *Ти ћеџ џо урадиџи најбоље од свих*.

§ 779. Индиректне допуне уз именице понекад су сличне неконгруентним атрибутима. У неким случајевима разграничење је релативно лако, нпр. субјекатски генитив је увијек неконгруентни атрибут (нпр. *џјесме Милана Ракића*), а објекатски генитив је увијек допуна (нпр. нпр. *сахрана Милана Ракића*). У неким случајевима се без ширег контекста не може знати да ли је нека именица у генитиву употријебљена у субјекатском или у објекатском генитиву (уп. *оџераџија Јове Јовића* и *криџиџка Јове Јовића* и сл.), а у неким случајевима интерпретација синтагме зависи од тога како се у некој синтаксичкој теорији схвата допуна.

Најважније је да ли управна ријеч својим смислом захтијева допуну. У примјерима као *Оџкриџе џисма унаџриједило је цивилизацију* или *Жеља за џобједом није џа наџуџиџала* јасно је да именице *оџкриџе* и *жеља* такву допуну траже, а у примјерима *Дјевојџица џлаве косе је сџавала* или *Гуме за ауџомобиле су џоскуџјеле* такође је јасно да именице *дјевојџица* и *џуме* не траже допуну те да су изрази *џлаве косе* и *за ауџомобиле* у тим синтагмама неконгруентни атрибути.

Одредбени реченични чланови

§ 780. Одредбени реченични чланови су атрибут, атрибутив, апозиџија, апозитив и адвербијал.

Одредбени реченични чланови су секундарни реченични чланови који зависе непосредно или посредно од реченичног члана који одређују и најчешће нису обавезни дијелови реченице, него могу бити изостављени без посљедица по граматичку прихватљивост реченице (о обавезним одредбама в. § 786).

§ 781. Одредбе у именичкој синтагми разликују се, прије свега, по мјесту у односу на главни члан синтагме и по јачини значењске везе с њим.

Атрибут

§ 782. Атрибут је другостепени реченични члан који служи да ближе одреди неки други реченични члан изражен именицом или неком другом именички употребљеном врстом ријечи (нпр. *Најбољи ученици су наџрађени; Сваки њеиш је наџрађен; Њено „мораш“ ља је зачудило*), или групом ријечи (нпр. *Њихово „нема љроблема“ звучи симџаиично*). Атрибути који одговарају на питање *какав?* означавају особину (нпр. *лијеј дан, бијело одијело, камена ограда*); *чији?* – припадност (нпр. *џвој стан, Јовин ауџо, Анин сат*); *који?* издвајање из скупа, обично при бројању (нпр. *џрви такмичар, џређа књига, џосљедња прилика*).

Два или више атрибута могу стајати уз исту именицу, што се назива атрибутски низ, нпр. *Тај сџари љраџњави џуџ води до млина*.

§ 783. Атрибути могу бити конгруентни и неконгруентни.

Конгруентни атрибут је одредба главног члана именичке синтагме која се обично налази испред ријечи коју одређује, било да одређује саму ту ријеч (нпр. *џај дан*), било да одређује ту ријеч с неком другом одредбом уз њу (нпр. *џај лијеји дан*), и која се категоријално прилагођава ријечи коју одређује (у роду, броју, падежу, аниматности), нпр. *добар љријаџељ, доброџ љријаџеља...*, *лијеја ријеч, лијеје ријечи...* *Носи бијело одијело*, али *Носи бијелоџ зеца* итд. Конгруентни атрибути су најчешће придјеви (нпр. *лак задаџак*), придјевске замјенице (нпр. *џај задаџак*), редни бројеви (нпр. *џрви задаџак*), глаголски придјеви (нпр. *изврџен задаџак*).

Поред **потпуне** атрибутске конгруенције, сређе се и **непотпуна** атрибутска конгруенција (§ 690), нпр. *свјеж бурек и џециво*, гдје *свјеж* и *џециво* не конгруирају у роду, него само у броју и падежу.

§ 784. Веза атрибута са именицом коју он одређује може бити слабија или јача. С обзиром на то издвајају се слједећи случајеви.

А. Атрибут је непосредно испред именице коју одређује, и слаже се с њом у роду, броју и падежу, нпр. *високи борови, храсџова враџа, сџара смоква*.

Б. Атрибут одређује именицу заједно с њеним другим ланчано повезаним одредбама, нпр. *нова џлава свилена хаљина; високи сџари камени мосџ; масивна сџара храсџова враџа; масивна сџара враџа од храсџовине*.

В. Атрибут припада конјункцијском атрибутском низу, у којем се атрибути налазе у односу паралелних одредаба управног члана синтагме, нпр. *џамеџно, врџедно и уредно дијеџе; уредно, врџедно и џамеџно дијеџе*.

Г. Атрибут је непосредно испред именице коју одређује, али не конгруира с њом у роду, броју и падежу, јер је непромјенљив, па конгруенција није могућа, нпр. *инсџаниџ кафа, фер суђење, меџазвијезда*.

Синтаксичког су поријекла, али нису атрибути, него су атрибутски дијелови сложеница, почетни елементи сложених именица, као што су *Беоџрад, Зеленџора, Шар-џланина* и сл.

Интензитет везе између атрибутске одредбе и ријечи која се одређује умногоме зависи од значења атрибута (унутрашње својство, типа *добар*, или спољашње својство, типа *градски*), а формални израз тог интензитета је ред ријечи у синтагми. Атрибути који су значењски најближи именици долазе на почетак придјевског атрибутског низа, нпр. *добар градски аутобуски превоз*, али испред њих могу се налазити опште и показне придјевске замјенице, нпр. *сви ти...*; *сваки шакав...*

§ 785. Неконгруентни атрибут је именица или именичка синтаagma која у зависном падежном облику одређује другу именицу или синтагму, при чему међу њима нема конгруенције, уп. на примјер, *афрички слонов* (конгруентни атрибут) и *слонови из Африке* (неконгруентни атрибут).

Неконгруентни атрибут може бити и атрибутски употребљени непромјенљиви придјев, чија су атрибутска својства значењска и позициона, али не и морфолошка, нпр. *беж манџил, шеџеи одијело, мини сукња* (в. § 784).

Неконгруентни атрибут може бити и прилог, нпр. *колеџа слијева, вријеме данас, Тара зими*.

Понекад су именица или синтаagma која се одређује и њен неконгруентни атрибут у истом падежном облику (нпр. *из куће Пере Перића, од мајке Марка Марковића, с њимом са орасима*), али та обличка подударност није конгруенција, јер облик атрибута ту није условљен обликом главне ријечи или израза.

Неконгруентни атрибут има као свој типичан граматички облик адноминални генитив са значењем уже или шире схваћене посесивности (нпр. *сиан Пере Перића, рамена Пере Перића, браји Пере Перића, њосиујак Пере Перића*), квалификативности (нпр. *дјечак њрејланулоџ лица, сиил Пере Перића*), материје од које је нешто начињено (нпр. *њосуђе од њласиике, кућа од камена, зайушач од њлуше*), односа дио–цјелина (нпр. *ноџа од сјола, кључеви од сјана, дрџка од џезве*), чему је блиско значење поријекла (нпр. *човјек из народа, Срби из Боке, људи с Романије*), као и просторно значење (нпр. *излаз из болнице*) итд.

Позиционе варијанте присвојног генитива јесу, под одређеним синтаксичким условима, присвојни придјев, нпр. *мајчин, очев, Јеленин, Душанов* (уп. *њојиис Душана* и *Душанов њојиис*).

Напомена. – Посесивни придјев (нпр. *Душанов њојиис*) јесте облик који се препоручује у савременом српском књижевном језику и који, гдје год је то могуће, треба да има предност у односу на посесивни генитив (*њојиис Душана*).

У неким случајавима посесивни генитив се мора употријебити (нпр. у синтагмама као што је *њојиис Душана Марића*). В. о томе § 911, напомена 1.

Присвојне замјенице (нпр. *мој, њвој, њеџов* итд.) компензују одсуство присвојног генитива личних замјеница.

Неконгруентни атрибут налази се, по правилу, иза именице или именички употријебљене ријечи коју одређује, нпр. *њарче хљеба, од њарчеија хљеба, о њарчеишу хљеба...*, али се непромјенљиви придјев налазе, по правилу, испред именице коју одређују, нпр. *фер суђење* (као *њошињено суђење*, што је и стилски боље него *фер суђење*).

Напомена. – Ако атрибуту претходе двије именице на које би се тај атрибут могао односити, препоручује се такав ред ријечи који ће отклонити двосмисленост, нпр. умјесто *Дјевојчица је сједјела испред луџке с расиљеном косом*, уколико се неконгруентни атрибут *с расиљеном косом* односи на именицу у субјекту (*дјевојчица*), реченица би требало да гласи *Дјевојчица је сједјела с расиљеном косом испред луџке*. Чак и када је у таквим случајевима субјекат изостављен, ако се неконгруентни атрибут налази испред именице или именичке синтагме, то може бити довољан знак да се он на њу не односи, нпр. исправно је и: *Сједјела је с расиљеном косом испред луџке*.

У српском језику неки конгруентни атрибути имају синонимичне неконгруентне атрибуте, нпр. *каји киџе – киџине каји, дјевојчица црне косе – црнокоса дјевојчица, ѓуме за ауџомобиле – ауџомобилске ѓуме, уџбеник за средњу џколу – средњоџколски уџбеник*.

Неконгруентни атрибути у саставу именичких синтагми описани су у глави „Синтакса падежа“.

Неконгруентни атрибути најчешће нису обавезни, али у неким случајевима могу бити обавезни, нпр. *Човјек с ноџом од сџеџијалноџ маџеријала*.

§ 786. Обавезна одредба (обавезни детерминатор) постоји у случајевима када именичка синтагма има у свом саставу атрибут без којег би цијела конструкција била граматички неприхватљива. Другим ријечима, тај атрибут у саставу одредбе обавезан је, тј. неиспустив. На примјер, у конструкцијама као што су *сџараџ сџеде ѓлаве, младић високоџ расџа, дјевојка ријеџке љеџоџе, нос необичне дужине* и сличнима атрибути *сџеде, високоџ, ријеџке, необичне* обавезни су, јер би њихово изостављање нарушило граматичку правилност конструкције, а реченица би изгубила смисао.

Обавезне одредбе могу бити конгруентне (нпр. *Полицјаџ је леџиџимисао не џознаџо лице*; реченица *Полицјаџ је леџиџимисао *лице* била би неприхватљива).

Значењски услов да неконгруентна одредба буде обавезна јесте да именица коју она одређује именује дио тијела или унутрашње својство, чије се постојање подразумијева све док није потребно дати неку одредбу тога дијела или својства, када се морају именовати и одредба и оно што њу носи.

У ријетким случајевима таква одредба се препушта подразумијевању, нпр. *Има крајнике* значи ‘Има крајнике који нису здрави’.

§ 787. Факултативна одредба је много чешћа од обавезне одредбе. Она се испољава у чињеници да различите одредбе у именичкој синтагми могу бити изречене или неизречене а да то не утиче на граматичку правилност синтагме него само на њено укупно значење, нпр. *њен накиџ од висококараџноџ бијеџоџ злаџа* према *накиџ од висококараџноџ бијеџоџ злаџа, накиџ од бијеџоџ злаџа, накиџ од злаџа, њен накиџ од бијеџоџ злаџа, њен накиџ*, или само *накиџ* и сл.

Прилози у функцији непосредне одредбе именице у српском језику нису честа граматичка појава, а сређу се најчешће у реченицама у којима је у предикату помоћни или полупомоћни глагол, нпр.

(54) Ово је *йарк зими*.

(55) А овдје имате *йод̄лед одоз̄до*.

(56) То је *бококојторски залив изјуѝра*.

§ 788. Понекад је у именичким синтагмама управни члан нека поименичено употријебљена ријеч (прилог, предлог, везник, рјечца, узвик) и тада се атрибути и глаголски облик у предикату налазе у средњем роду (ако облик предиката показује и род), уп.

(57) То његово тихо *из̄говорено „ако“* увијек је *звучало* злослутно.

(58) Та његова тихо *из̄говарана „ако“* увијек су *звучала* злослутно.

§ 789. **Предикативни атрибут** (привремени атрибут) казује особину ограничену на трајање радње исказане предикатом, нпр.

(59) Дошла је *весела*. (‘Она је дошла’ + ‘Она је била весела’)

(60) Наши су *йрви* стигли на циљ, а ваши *йос̄љед̄ни*.

(61) Отац се *исир̄љен* срушио на лежај.

Предикативни атрибут је придјев у именском дијелу сажетог сложеног предиката с пунозначним глаголом (умјесто помоћног или полупомоћног глагола), нпр. *Ст̄арац је сједио йод̄урен* (‘Старац је сједио’ + ‘Старац је био погурен’), *Дјевојчица ћуѝи уйлаш̄ена* (‘Дјевојчица ћути’ + ‘Дјевојчица је уплашена’).

Као и придјев у предикату (нпр. *Марко је изненађен*), придјев у предикативном атрибуту увијек је у неодређеном придјевском виду уколико у промјени има облике за оба вида (не може се рећи *Ой̄ац се *исир̄љени срушио на лежај*).

Личне замјенице се, по правилу, употребљавају без атрибута, али је њихова субјекатска употреба у реченици с предикативним атрибутом сасвим уобичајена, нпр.

(62) Ми ћутимо *збуњени*.

(63) Ти си се вратио *уйлашен*.

(64) Они су дошли *радосни*.

У реченицама са предикативним атрибутом такав атрибут се увијек односи на реченични субјекат, а он може бити и изостављен, односно препуштен подразумијевању (59).

Секундарно се предикативни атрибут употребљава и без непосредне везе с предикатом, уз глаголски прилог (нпр. *Ми ћуѝимо, слушајући за збуњени*).

Атрибутив

§ 790. Атрибутив (именички атрибут) као другостепени реченични члан јесте именичка одредба именице или именичке синтагме с којом атрибутив чини интонацијску и значењску цјелину и с којом се често слаже у роду, броју, падежу и аниматности, нпр. *док̄йор Пер̄ић, хоѝел „Москва“, ријека Сава, йѝица селица, суза радосница*. Атрибутив треба разликовати од апозиције (в. §§ 798–802), мада су у старијим граматикама и такви примјери називани апозицијама.

У неким случајевима атрибутиви могу бити непромјенљиви, а њихова атрибутивна својства тада су семантичка и позициона, а не морфолошка, нпр. *шејка Олџа*, *шејка Олџе*, *шејка Олџи* итд.

Атрибутив може непосредно одређивати именицу (нпр. *доктор Перић*), или је може одређивати узету заједно с неким другим њеним одредбама, нпр. *познати професор доктор Алекса Перић с Новосадског универзитета*.

§ 791. Да атрибутив одређује именицу као што то чини придјевски конгруентни атрибут, показује постојање синонимичних парова синтагми са атрибутом и са атрибутивом, нпр. *свећац Алимџије – Свећи Алимџије*, *великан Тесла – велики Тесла*; *проклејник ХУ – проклеји ХУ*. Таква преобликовања су могућа само у мањем броју синтагми (у примјерима као *монах Алимџије*, *ироналазач Тесла*, *доктор Марић* атрибутив не може замијенити атрибутом).

§ 792. Атрибутив може одређивати именицу и када се налази иза ње, нпр. *змија ојировница – ојировна змија*, *јабука дивљака – дивља јабука*, *мајка сџарица – сџара мајка*, *џрад херој – херојски џрад*. Преобликовања синтагми са атрибутивом и заједничком именицом у истозначне синтагме са конгруентним атрибутом нису увијек могућа, нпр. *ђаци њјешаци*, *дјеца њросјаци*, *жена космонаути*, *камен њемељац*, али понекад постоји синонимичан неконгруентни атрибут, нпр. *сузе радоснице – сузе од радосици*.

§ 793. Поред тога, атрибутив може бити кореференцијалан са именицом или синтагмом уз коју је употријебљен, тј. може означавати исто, али не на исти начин, нпр. *најбољи њенисер свијета 2011. године Новак Ђоковић* (гдје *најбољи њенисер свијета 2011.* значи исто што и *Новак Ђоковић*). Због своје кореференцијалне природе (означава исто што и именица или синтагма уз коју се налази), атрибутив у овом трећем случају само условно и традиционално спада у одредбе, што, уосталом, важи и за апозицију као постпозитивни атрибутив, у примјерима као што је *Новак Ђоковић, најбољи њенисер свијета 2011. године*. Кореференцијално употријебљени атрибутив и одговарајућа именица или синтагма често се узајамно одређују и узајамно конгруирају.

§ 794. Веза атрибутива, као именичког атрибута, са именицом коју он одређује може бити слабија или јача, и у том погледу могу се издвојити следећи случајеви.

А. Атрибутив одређује именицу која конституише цијелу синтагму узету заједно са њеним другим одредбама, нпр. *познати професор Алекса Перић са Новосадског универзитета*.

Б. Атрибутив припада конјункцијском низу атрибутива, од којих се, због обавезне линеарности исказа, само један атрибутив може налазити непосредно испред именице коју се одређује, нпр. *професор, сјориста и њолиничар др Алекса Перић*.

В. Атрибутив стоји непосредно испред именице коју одређује, али се употребљава као неконгруентна одредба, тј. увијек је у истом облику, нпр. *ујка Игор, ујка Игор* итд.

§ 796. У фамилијарном говору називи сродства као *џеџа*, *џеџка*, *џика*, *кум* и сл., и понеке титуле као *кнез*, *џазда*, *џосџа* и др. могу остати непромјењене испред имена: *џеџа Зора*, *џеџа Зоре*, *џеџа Зори* и сл.

На помена. – Такав облик примијењен је и у називима неких старих београдских улица, као што су *Кнез Михаилова*, *џика Љубина*, *Баба Вишњина* и друге. Између двије такве ријечи обично се писала цртица, како би се истакла непромјенљивост прве (нпр. *џеџа-Зори*, *Кнез-Михаилова* и сл.), али по *Правовисус српскога језика* (2011), у циљу поједностављења правила, и такви спојеви се пишу без цртице (тачка 92б).

§ 797. Ако је у неправим именичким синтагмама главни члан поименичено употријебљена ријеч (прилог, предлог, везник, рјечца, узвик) и ако таква поименичена ријеч има атрибутив, унутрашња и спољашња конгруенција прилагођава се у цјелости граматичком облику атрибутива, нпр. *Тај његов џихо изговорени везник „ако“ звучао је злослујно*.

Апозиција

§ 798. Апозиција у ужем смислу јесте интонацијски или интерпункцијски издвојена именица или именичка синтагма у функцији одредбе друге именице (нпр. *Београд*, *главни град Србије*, *имао је бурну историју*) или именичке синтагме (нпр. *Њен браћ*, *професор историје*, *ради у Нишу*), с којом се апозиција не мора слагати ни у роду (нпр. *Дунав*, *друга по величини европска ријека*, *извире у Њемачкој*) ни у броју (нпр. *Срели су се на Теразијама*, *познајом београдском ирџу*), али се мора слагати у падежу, в. претходне примјере, а такође: ... *чини ми се да добро познајем ове Дубровчане*, *џосџаре* и *ирџовце*, *редовнике* и *морейловце*, *ја чак и обичне џучане* (И. Андрић), а мора се слагати и у категорији аниматности, нпр. *Џознао је њеног браћ*, *професора историје*, *који ради у Нишу*.

§ 799. У значењском погледу апозиција може бити кореференцијална са оним што одређује, тј. означава исто, али не на исти начин, нпр. *Београд*, *главни град Србије*, *имао је бурну историју*. Због своје кореференцијалне природе апозиција није типична одредба (осим у том погледу што се кореференцијални дијелови реченице на извјестан начин узајамно одређују), као, уосталом, и одговарајући атрибутив (§§ 790–797).

Поред тога, апозиција често има праву одредбену функцију у односу на именицу или синтагму послвије које је употријебљена, нпр. *Васа Васић*, *професор историје*, *одлази у џензију*. „Васа Васић“ и „професор историје“ нису синоними, него апозиција ту спецификује једно својство Васа Васића, који је и нечији рођак, комшија, колега итд., а припада и скупу „професори историје“.

§ 800. Многе апозиције могу бити преобликоване у атрибутиве (и обратно), нпр. *Васа Васић*, *професор историје*, *одлази у џензију* ↔ *Професор историје Васа Васић одлази у џензију*, али неке то својство немају (нпр. *Њен браћ*, *учиџељ*, *ради у Нишу*), што зависи од лексичког састава апозиције и именице или синтагме уз коју она стоји.

§ 801. Апозиција у ширем смислу јесте свака интонацијски или интерпункцијски издвојена одредба (нпр. Игра добро, *и са мноџо маџиће*), укључујући и апозитиве (§ 803) – интонацијски или интерпункцијски издвојене придјеве (или придјевске синтагме), који се у роду, броју, падежу и аниматности слажу са именицом коју одређују, налазећи се иза ње (нпр. Брат, *веома уморан*, одлази) или испред ње (нпр. *Веома уморан*, брат одлази), и апозитивне клаузе (нпр. Брат, *који је веома уморан*, одлази), такође: *Имала је слуџкињу, једно зрикаво и убоџо девојче, сићно и неуџледно, од неке ниже расе, сићворено да слуџи.* (И. Андрић)

Напомена. – О разлици између предикативног атрибута (нпр. *Браћ одлази уморан*) и апозитива (нпр. *Браћ, уморан, одлази*) в. § 760.

§ 802. Апозиција је спољашња одредба (у односу на атрибут и атрибутив, као унутрашње одредбе), јер је накнадно додата одредба, која се увијек односи на цио израз који одређује, а не само на главни члан именичке синтагме. И у значењском и у формалном погледу веза апозиције с оним што се њоме одређује релативно је лабава, а статус апозиције у цјелини је прелазне природе – од одредбе у простој реченици ка одредби у сложеној реченици. Уп.

(65) Проф. Перић, *сиџецијалиста за судску медицину*, обратио се новинарима.

(66) Проф. Перић, *који је сиџецијалиста за судску медицину*, обратио се новинарима.

Као што атрибути могу бити придјевски атрибути и именички атрибути (атрибутиви), слично томе и апозиције могу бити именичке апозиције и придјевске апозиције (апозитиви).

Апозитив

§ 803. Апозитив (или придјевска апозиција) јесте издвојена придјевска одредба која се употребљава обично послџе именице коју одређује и с којом апозитив конгруира у роду, броју, падежу и аниматности, ако има те граматичке категорије, нпр.

(67) Мој колега, *изненађен*, није стигао да реагује.

(68) Мачка, *уџлашена*, јурне на врх дрвета.

(69) Први такмичар, *срећан и задихан*, стиже на циљ.

За разлику од апозиције (нпр. *Небојџа, њен браћ, био је дуџа свакоџ друџиџва*), апозитив нема облик именичке синтагме (нпр. *Небојџа, дружељубив и духовити, био је дуџа свакоџ друџиџва*), али уз придјев у апозитиву може се налазити именица или именичка синтагма у неком зависном падежном облику, као индиректна допуна придјева, односно глаголског придјева, нпр.

(70) Доктор, *уморан од деџурсиџва*, одлази кући.

(71) Природа, *обасјана џрољећним сунцем*, умиривала нас је и тјешила.

Као и придјев у предикату (нпр. *Марко је изненађен*), придјев у апозитиву увијек је у неодређеном придјевском виду.

§ 804. Апозитив може бити употријебљен и испред именице или именички употријебљене ријечи коју одређује, нпр. *Влажна од кише, земља се уџибала њод ноџама*. Уп. такође:

- (72) *Весела* дјевојка одлази. – атрибут
- (73) Дјевојка, *весела*, одлази. – апозитив у постпозитивној употреби
- (74) *Весела*, дјевојка одлази. – апозитив у препозитивној употреби
- (75) Дјевојка одлази *весела*. – предикативни атрибут

§ 805. Према јачини везе између одредбе и главног дијела именског израза апозитив се налази између атрибута и апозиције, тј. та веза је најјача код атрибута, слабија код апозитива и најслабија код апозиције.

§ 806. Одредбе у именском изразу дијеле се на унутрашње, или ближе одредбе, и спољашње, или даље одредбе, по степену семантичке везе са оним што одређују, а што има свој формални синтаксички израз.

Унутрашње одредбе су атрибути, било придјевски (нпр. Освању је *лијей* дан), било именички, тј. атрибутиви (нпр. Над *џрадом* Колашином небо је данас ведро). И придјевски и именички атрибути могу бити промјенљиви (као у претходним двама примјерима), или непромјенљиви (нпр. На њој је била *беж* хаљина, Путовала је с *џејка* Надом).

Унутрашње одредбе су и постпозитивни неконгруентни атрибути (нпр. Живе у кући *од камена*).

Спољашње одредбе именског израза јесу апозиције, било именичке (нпр. Волга, *најдужа евројска ријека*, улива се у Каспијско море) или неименичке (апозитиви), које могу бити придјевске (нпр. Влада, *висок и јак*, одлично игра на мјесту центра), или партиципске (нпр. Влада, *добро џријремљен*, одлично игра на мјесту центра).

§ 807. Личне замјенице се, по правилу, употребљавају без одредбе. Уколико лична замјеница ипак добије одредбу, та одредба је у постпозицији, са особинама апозиције или апозитива.

- (76) А ми, *наивчине*, тако урадимо.
- (77) А ми, *наивни*, тако урадимо.
- (78) Што јој ти, *најуџледнији човјек у мјесџу*, не помогнеш?
- (79) Што јој ви, *џамејни* и *џколовани*, не помогнете?
- (80) А они, *бунџије*, крену први.
- (81) А он, *бунџован*, тражи буру. (М. Љермонтов)

Замјеница другог лица једнине може имати и вокативну апозицију. Уп.

- (82) Што јој ти, *мудријашу*, не помогнеш?

§ 808. Употреба било какве одредбе искључена је ако је у субјекту замјеница *џај* (*џа*, *џо*). Употреба замјеничких облика *џај*, *џа*, *џо* умјесто замјеница трећег лица *он*, *она* или *оно* могућа је у колоквијалном изражавању и даје исказу експресивност одобравања или неодобравања, уп.

- (83) Је ли то Јова урадио? Дакле, *џај* је заиста мајстор.
- (84) Не помињи ми њега. *Тај* везе нема.

Адвербијал

§ 809. Адвербијал (прилошка одредба) јесте другостепени реченични члан који одговара на питања о мјесту (нпр. *џдје?*), правцу (нпр. *куда?*),

одакле?), времену (нпр. *када?*, *оћкад?* *докад?*), узроку (нпр. *зашћо?*), циљу (нпр. *ради чеџа?*), услову (нпр. *ћод којим условом?*) и неким другим околностима у којима се остварује нека радња или стање.

Адвербијал служи као одредба неког реченичног члана, обично предиката (нпр. *Вриједно ради*), или цијеле реченице (нпр. *Очи љледно нисће размишљао о ћосљедицама* – ‘Нисте размишљао о посљедицама, што је очигледно’) и најчешће има облик прилога (нпр. *Проћиће ћшуда*), именице у зависном падежу без предлога (нпр. *Проћиће ходником*), предлошко-падежног израза (нпр. *Проћиће кроз ћај ходник*), али може имати и облик глаголског прилога (нпр. *Пролазе не оклијевајући*), или фразеологизма (нпр. *Иди куда ће очи воде*).

§ 810. Изостављање адвербијала скоро никада не утиче на правилност реченице, нпр. (*Вриједно ради*, *Он им је (храбро) одћоворио*, *Проћиће (ћшуда)*) и сл. У ријетким случајевима глагол у предикату не може се употријебити без адвербијала, нпр. *Та књиџа се налази (...)*, *Предавање је ћрајало (...)*, *Они сћанују (...)* и сл.

Упитни прилози и прилошки изрази не могу се изоставити из реченице која њима почиње а да се значење реченице суштински не промијени, нпр. *Куда идеш?* *Када ћочићеће?* *Зашћо ћшшш?*, а у неким случајевима упитни прилог се не може изоставити без оштећења граматичке правилности реченице, нпр. *Како му ћрићи?*

§ 811. Просторни (спацијални) адвербијали дају просторну локализацију радње или стања и обухватају адвербијале за мјесто и адвербијале за правац. Адвербијали за мјесто могу имати облик прилога (нпр. *Гдје живе?* *Позади се неко накашљао*), предлошко-падежног израза (нпр. *У ћвојој бащћи ја ће видјех јуче* – А. Шантић), или фразеологизма (нпр. *Живе иза седам љора*). Адвербијали за правац могу имати облик прилога (нпр. *Одакле су дошли?*), падежног облика (нпр. *Ишли су обалом*), предлошко-падежног израза (нпр. *Ућиће у собу*), или фразеологизма, нпр. *Бјежи куда ће очи воде и ноје носе*.

§ 812. Временски (темпорални) адвербијали значе вријеме вршења радње или стања и обухватају адвербијале за временску локализацију (нпр. *Тада су живјели у Субоћици*) и адвербијале за временску квантификацију (нпр. *Овдје увијек дува*). Могу имати облик прилога (нпр. *Када одлазиће?* *Сада сћава*, *Чесћо иде на концерћ*), падежног облика (нпр. *Ради и субоћом*), предлошко-падежног израза (нпр. *У јануару су ћрославили њен роћендан*, *Вјенчали су се у не-дјељу*; *Чшшала је ћо цијелу ноћ*), глаголског прилога (нпр. *Раде ћјевајући*) или фразеологизма, нпр. *Доћи ће кад на врби роди љрожће*.

§ 813. Начински (квалификативни) адвербијали значе начин вршења радње или стања, а могу имати облик прилога (нпр. *Како сћава?* *Чврсћо смо одбили наћад*, *Расћали су се ћшшке*), предлошко-падежног израза (нпр. *Одћовара с наћором*), глаголског прилога (нпр. *Сједи на лакћивши се о сћо*) или фразеологизма (нпр. *Побјеџао*

је *џлавом без обзира*), који може имати и облик клаузе (нпр. *Говори као да није доручковао*). Начинским адвербијалима значењски су блиски поредбени (компаративни) адвербијали, нпр. *Добра је као њена мајка* и сл.

§ 814. Количински (квантитативни) адвербијали дају одредбу количине, мјере или степена, а могу имати облик прилога (нпр. *Колико сјаваће? Долазио је два њуш*, *Овдје је мноџо књиџа, Он мало ѡрича*), предлошко-падежног израза (нпр. *Вози сѡо на сѡш*), или фразеологизма, нпр. *Било их је као звијезда на небу*.

§ 815. Узрочни (каузални) адвербијали значе узрок вршења радње или стања, а могу имати облик прилога (нпр. *За шѡо ѡшѡш*?), предлошко-падежног израза (нпр. *Оженио се из љубави*), глаголског прилога (нпр. *Ћушѡо је не знајући одџовор*) или фразеологизма, нпр. *Ухајсили су џа шѡо је ѡросуо сирће* – ‘без разлога’.

§ 816. Условни (кондиционални) адвербијали значе различите услове вршења радње или стања, а могу имати облик предлошко-падежног израза (нпр. *У случају ѡшребе разбиѡи сѡакло*), глаголског прилога (нпр. *Уѡрно вјежбајући, може оздравѡи*) или фразеологизма, нпр. *Не може ѡо урадиѡи ни да дуби на џлави*.

§ 817. Циљни (телични) адвербијали значе циљ, намјену или намјеру с којом се радња врши и такође могу имати облик прилога (нпр. *Урадили су ѡо намјерно*), предлошко-падежног израза (нпр. *Дошѡовали су овамо ради лијечења*) или фразеологизма (нпр. *За чије бабе здравље ми ово радимо?*). Називају се и намјерни или финални адвербијали.

§ 818. Допусни (концесивни) адвербијали значе различите уступке под којим се врши радња или стање у ситуацији када се не би очекивало да ће се вршити. По правилу имају облик предлошко-падежног израза, нпр. *Уѡркос вјешру, ѡшѡшѡо је у лов, Без обзира на хладноћу, радови се настѡављају*.

На помена. – Поред предлога *уѡркос* у регионалној је употреби, у западном дијелу српског књижевнојезичког простора, и *усѡркос* као и *унашѡч*, нпр. *Усѡркос јаком вјешру, усѡјели су се искрѡшѡи, Унашѡч њиховим увјешѡма, он је ѡосѡушѡо друџачије*.

§ 819. Адвербијали средства (инструментални адвербијали) значе оруђа, средства и слично помоћу којих се врши радња или стање означени предикатом. По правилу имају облик инструментала, нпр. *Пише џрафиѡном оловком, Мајка храни дијете кашѡичицом*. Значење средства понекад се изражава и другим облицима, нпр. *Наѡравио је ѡшвор ѡмоћу сѡеѡијалноџ сврдла*.

Употреба адвербијала може зависити од других реченичних чланова. На примјер, адвербијал средства у облику инструментала не може се употребити ако је у истој реченици индиректна допуна у инструменталу. Уп.

(1) Мајстор је премазао под *бојом*. (тј. ‘Мајстор је намазао *боју* по поду’)

(2) Мајстор је премазао под *чеѡком*.

Али не: (3) Мајстор је премазао под *бојом чеџком.

(4) Мајка храни дијете *кашицом*. (тј. ‘Мајка даје дјетету *кашицу* да једе’)

(5) Мајка храни дијете *кашичицом*.

Али не: (6) Мајка храни дијете *кашицом *кашичицом*.

§ 820. Глаголска именица у субјекту понекад се, у одређеном типу просте реченице, може замијенити инфинитивом (уп. *Осџаџи је ризик* // *Осџајање је ризик*), који, као глаголски облик, може имати прилошке одредбе, нпр. *Тако осџаџи је ризично*.

§ 821. Упитни прилози користе се и у реторичким питањима, у којима имају нека друга значења (негација, квантификација), и прагматичке функције (чуђење и др.), нпр.

(7) *Гдје се још тако ради!* (‘Тако се више нигдје не ради’)

(8) *Колико пута да ти то кажем!* (‘То сам ти много пута рекао’)

(9) *Оџуд ти то паде на памет!*

(10) *Оџуд тебе вила нанијела!*

§ 822. Поред прилога, падежних и предлошко-падежних конструкција и фразеологизама, адвербијали често имају облик глаголских прилога (нпр. *Иде засџајкујући*) или конструкција са глаголским прилозима (нпр. *Пјева џраџећи себе на џиџари*), који су прелазни облици између правих адвербијала и предиката, с којима их повезују граматичке категорије глаголског вида и стања.

У савременом српском језику постоје глаголски прилог несвршени (који се назива и глаголски прилог садашњи) и глаголски прилог свршени (који се назива и глаголски прилог прошли). Глаголски прилог несвршени гради се искључиво од несвршених глагола (нпр. *Одлази не осврђући се*), док глаголски прилог свршени, уз неке изузетке, имају свршени глаголи (нпр. *Оџишла је не осврнувши се*).

Глаголски прилози су полупредикативни облици, који немају самостална значења садашњости или прошлости. Они не могу самостално да оформе реченицу, јер је њихова служба увијек одредбена. Семантички субјекат онога што значи радња у глаголском прилогу мора бити значењски исти као граматички субјекат просте реченице у којој је глаголски прилог употријебљен.

Напомена. – Сагласно правилу да семантички субјекат онога што је означено глаголским прилогом мора бити идентичан значењу граматичког субјекта реченице с тим прилогом (нпр. *Сједјели су џуџећи* = ‘Они су сједјели’, ‘Они су џтали’), погрешна је употреба глаголског прилога несвршеног у примјерима типа *Преџладајући џисмене задаџке, џао нам је у очи велики број сличних џрешака*. Исправно је *Преџладајући џисмене задаџке, заџазили смо велики број сличних џрешака*.

Од тог правила постоје два изузетка. Ако је вршилац радње исказане глаголским прилогом човјек уопште, тада граматички субјекат значи неког другог вршиоца радње или носиоца стања (нпр. *Сарајево се налази лијево идући на сјевер*), а ако је реченица са глаголским прилогом безлична, тј. без граматичког субјекта, него само са семантичким субјектом, семантички субјекат такве реченице и семантички субјекат радње у

глаголском прилогу не морају се подударити, нпр. *Сада, враћајући се снежним друмом у завејани град, њосле ойрошњаја с везиром, све му је изгледало неразумљиво.* (И. Андрић)

§ 823. Несвршени глаголски прилог (§§ 1176–1177) може учествовати у изражавању садашњости (нпр. *Чиша ле же њи*), прошлости (нпр. *Чишао је ле же њи*), или будућности (нпр. *Чишаће ле же њи*), означавајући у сва три случаја истовременост радње у глаголском прилогу с радњом у предикату. Зато је неадекватан традиционални назив „глаголски прилог садашњи“, јер се тим обликом не изражава садашњост, него истовременост с нечим у садашњости, прошлости или будућности.

§ 824. Свршени глаголски прилог (§§ 1178–1179) може учествовати у изражавању прошлости (нпр. *Прочишавши њоруку, одмах нам се јавио*) или будућности (нпр. *Прочишавши њоруку, одмах ће нам се јавићи*), означавајући у оба случаја да је радња у глаголском прилогу претходила радњи у предикату. Поред антериорности (претходна радња), глаголски прилог свршени понекад може значити и истовременост (нпр. *Сједи њодавивши ноге*, тј. ‘Сједи и при томе има подавијене ноге’), па и постериорност (нпр. *Изашла је залуивши вратица*, тј. ‘Прво је изашла па је затим залупила вратима’). Зато је за глаголски прилог свршени неадекватан традиционални назив „глаголски прилог прошли“.

Напомена. – Сагласно правилу да семантички субјекат онога што је означено глаголским прилогом мора бити идентичан граматичком субјекту реченице с тим прилогом (нпр. *Пробудивши се, одмах је устао* = ‘он се пробудио’, ‘он је устао’) погрешна је употреба глаголског прилога свршеног у примјерима типа *Прецавци неколико километара, њочела је да њада кица*. Исправно је *Поцишо смо њреци неколико километара, њочела је да њада кица*.

РЕЧЕНИЧНИ ДОДАЦИ

§ 825. Свака проста реченица има основни облик и проширени, развијени облик. За разлику од основног (§ 1193), проширени облик реченице (§ 1194) мора имати најмање један факултативни реченични члан и/или најмање један реченични додатак (§ 1195), као дио реченице који је интонацијски и смисаоно мање или више издвојен, и који се осјећа као накнадно додат, али је у смисаоној вези са реченицом, коју проширује додатном информацијом о неком реченичном члану или о реченици у цјелини.

§ 826. По мјесту у реченици којој припадају, реченични додаци могу бити уводни (препозитивни), нпр. *Наравно, они се њрошње; По њеном мишљењу, њосао је завршен, средишњи* (интерпозитивни, парентетични), нпр. *Они се, наравно, њрошње; Посао је, њо њеном мишљењу, завршен*, или завршни (постпозитивни), нпр. *Они се њрошње, наравно; Посао је завршен, њо њеном мишљењу*. Неки реченични додаци могу се употријебити у било којој од те три позиције, док је распоред других мање или више ограничен, нпр. изрази као *њрво, ..., друго, ..., њреће, ..., користе се, по правилу, на почетку реченице* (нпр. *Прво, она има одличан усњјех у средњој школи; друго, има одличан*

резулѣаѣ на ѣриѣмном исѣиѣу...), рјеђе на другом или трећем мјесту у реченици (нпр. *Она има, ѣрво, одличан усѣјех у средњој школи; има, као друго, одличан резулѣаѣ на ѣриѣмном исѣиѣу...*), али није уобичајена употреба тих израза на крају реченице.

Реченични додаци могу имати облик читаве реченице у реченици, нпр. *Гори у мени и ѣржи ме – јер ѣо жорим ја! – нејодношљива ѣојреба за лејѣошом и савршенсѣвом.* (И. Андрић)

Напомена. – Употреба уводних израза *ѣод један...*, *ѣод два...*, *ѣод ѣри...* (умјесто *ѣрво...*, *друго...*, *ѣређе...*) одлика је административног начина изражавања и не препоручује се у другим функционалним стилевима.

§ 827. **Уводни изрази** одређују у цјелини дио реченице који им слиједи, а најчешће имају неко модално значење – претпоставке (нпр. *можда, вјероватно, ѣешко да...*), истинитости (нпр. *заисѣа, сѣварно, несумњиво...*), позитивне или негативне оцјене (нпр. *хвала Богу, срећом, нажалост...*), извора информације (нпр. *наводно, веле, кажу, ѣо њему...*), коментара структуре исказа (нпр. *дружим ријечима, украјко, ѣо јесѣ...*), а могу имати и значење скретања пажње на исказ који слиједи (нпр. *знаш, види, ѣази, слушајѣе, схваѣиѣе...*), значење квалификације уобичајености неке ситуације (нпр. *као увијек, као и обично, као ѣиѣо је ред...*) и друга значења.

Напомена. – Неки уводни изрази користе се као поштапалице, што треба избјегавати. На примјер, израз *у сваком случају* има значење 'без обзира на све околности', али се често користи без стварне потребе и смисаоног оправдања, као поштапалица у говору, поготову у дискусијама на политичким, административним и сличним састанцима.

§ 828. **Парентезе** (од грчког *παρένθεσις* – уметање), као реченични додаци који нису ни на почетку ни на крају реченице, него у њеној средини, могу имати облик развијених реченица у реченици и често су одлика личног стила, нпр. *На крају, може се казати да је, ѣоред своѣ занатиа, који, наравно, није ни леј ни много часѣан, била разумна жена милосѣивоѣ срца и добре нарави...* (И. Андрић)

§ 829. Изрази додати крају реченице обично имају својство накнадно датих информација, нпр. *То би било довољно, ѣо мом мишљењу; Они су се ѣомирили, хвала Богу.*

Синтаксичке конструкције додате крају реченице могу бити интонацијски или интерпункцијски изразитије издвојене, што може имати облик парцелације – употребе дијелова реченице као засебних исказа непотпуне структуре (§ 833), нпр. *Радићу још. Колико могу; или Казнила је дијете. За његово добро. Како сама каже.*

§ 830. По граматичким одликама реченични додаци се дијеле на накнадне реченичне чланове и посебне реченичне додатке.

Накнадни реченични чланови имају синтаксичке функције као и основни реченични чланови, али истовремено имају статус накнадно датог дијела реченице, било зато да би се тај накнадни дио комуникативно јаче истакао (рематизовао), било зато да би се употпунила реченица која је у брзом изражавању непотпуно уобличена, или из неког сличног разлога, нпр.

- (1) Дођите сви, овамо.
- (2) Дајте му да једе, нешто лако.
- (3) Потписао је, лично директoр.

§ 831. Накнадно употријебљени реченични чланови разликују се по степену њихове уобичајености у добром књижевном језику. Апозиција (као постпозитивни атрибутив, в. §§ 798–801) представља најчешћи додатно употријебљени реченични члан у свим функционалним стиливима, уп. атрибутив: *Професор њрава* Мирко Мирковић објавио је нову књигу, апозиција: Мирко Мирковић, *професор њрава*, објавио је нову књигу.

Напомена. – У научном и административном стилу, а углавном и у публицистичком, накнадна употреба реченичних чланова (осим апозиције), није уобичајена и сматра се нарушавањем стилске норме, док је у разговорном стилу накнадна употреба реченичних чланова честа.

§ 832. Поред апозиције и апозитива (§ 802), врло је уобичајена, али није обавезна, употреба **конструкција са трпним придјевима** (4) и **конструкција са глаголским прилозима** (5) као интонацијски и смисаоно издвојених дијелова реченице, што је за такве конструкције обавезно када се налазе испред предиката, нпр.

- (4) *Убијеђена* да је у праву, није одустајала.
- (5) *Гледајући* филм, бака је задријемала.

Када се конструкција са трпним придјевом или глаголским прилогом налази послије предиката, она може, али не мора имати статус реченичног додатка издвојеног интонацијом или интерпункцијом, уп.

- (6) Прочитао је то писмо написано читким рукописом.
- (7) Прочитао је то писмо, *написано чистим рукописом*.
- (8) Положила је све испите вриједно учећи цијело лето.
- (9) Положила је све испите, *вриједно учећи цијело лето*.

Разлика између примјера типа (6) и (7), као и примјера (8) и (9), јесте у томе што се у реченицама (7) и (9) дио који слиједи послије запете интерпункцијски (а у изговору интонацијски) издваја као накнадно додата информација.

§ 833. Поред уметнутих израза на почетку реченице, срећу се исти изрази употријебљени непосредно испред реченице у статусу синтаксички самосталних иако обично у нечему редукованих конструкција. Ако се жели још више истаћи комуникацијска засебност тих израза, они се могу развити до облика засебних реченица. Уп.

- (10) *Прво*. Посао је завршен.
- (11) *На њрвом мјесту желим да истакнем следеће*. Посао је завршен.

Накнадна употреба реченичних чланова се по степену синтаксичке издвојености налази између основне употребе реченичних чланова и њихове употребе у парцелацији реченице као засебних исказа непотпуне структуре, уп.

- (12) Дођите сви. Овамо горе.
- (13) Дајте му да једе. Нешто лако.
- (14) Потписао је. Лично директор.

§ 837. Вокативни израз, као именски израз у вокативној функцији и као синтаксички облик категоријалног значења вокативности, може имати у свом саставу именицу у морфолошком облику вокатива, примјер (18), (21) или именицу или неку другу именички употријебљену ријеч у морфолошком лику номинатива (19), (20), уп.

- (18) *Ујка Васо*, пиши. (Б. Нушић)
- (19) *Келнер*, да платим.
- (20) *Земљак*, дођи мало овамо!
- (21) *Поштовани Ђосифодине Појов!*

Напомена. – Употреба облика за номинатив у вокативној функцији карактеристична је за разговорни начин изражавања (19), (20), а када се у тој функцији употребљава презиме, то презиме се по правилу употребљава у саставу синтагме у којој се налази и неки вокативни облик (21).

Вокативни израз може бити посебан комуникацијски тип реченице – вокативна реченица (22)–(24), али може бити и аутономан дио реченице, тј. вокативни израз у ужем смислу (25). По мјери своје смисаоне издвојености вокативни изрази издвајају се од свог непосредног окружења интонацијом, или одговарајућом интерпункцијом (запетом или узвичником), уп.

- (22) Стража!
- (23) Браћо и сестре!
- (24) Драги мој народе!
- (25) Петре, баш си нас обрадовао.

Напомена. – Писање вокатива без запете, што је нарочито често у титулованим преводима филмова („Хвала тата“, „Ти знаш да те он воли Марија“), представља грубу правописну грешку.

Доста је честа употреба вокативног израза у реченицама са апелативним узвицима, замјеницама и глаголским облицима другог лица, са императивом или са упитним ријечима, нпр.

- (26) Чији си ти, *мали*? (М. Бећковић)
- (27) *Еј, мала*, кога тражиш?

§ 838. Садржај вокативности чини апелативност у спрези са именовањем онога коме је апел упућен. По природи ствари, умјесно је апеловати само на бића која апел могу да разумију и да на њега адекватно реагују. То су, прије свега, људска бића (нпр. *Петре!*), често и животиње (нпр. *Јесте ли ми род, сирочићи мали...* = ‘птице’ – Ђ. Јакшић). Сви други случајеви исказивања вокативности – када је у вокативном изразу именица која не значи живо, или када значи биће које нема способност разумијевања – представљају персонификације, а апелативност у таквим изразима није стварна, него је привидна, нпр.

- (28) *Наша мила Боко*, невјесто Јадрана, [...] (А. Шантић)
- (29) *О класје моје испод ђолих брда*, / *Мој црни хљебе*, крвљу поштрапани, [...] (А. Шантић)
- (30) *Београде*, мој бели лабуде! (Б. Радичевић)
- (31) *Ој, Карловци*, месито моје драго... (Б. Радичевић)
- (32) *Ој, младосић*, што ми мину / као магла уз планину. (Народна пјесма)

У многим случајевима пресудно је говорничково схватање да ли адресат има или нема способност разумијевања, нпр. приликом обраћања покојницима, уп.

(33) О, *душе!* / О, *мила сени!* / О, *мајко моја!* / О, благо мени! (Ђ. Јакшић)

Привидна апелативност је функционално слабији вид апелативности. У таквим вокативним изразима је јача експресивна функција. Експресивност, обично као исказивање емоционалног става благонаклоности (нпр. *Јунаци, за мном!*) или неблагонаклоности (нпр. *Хуље, њлајџиће!*), не искључује пуно присуство апелативности у истом вокативном изразу.

§ 839. Када је у вокативном изразу апелативност мање важна или неважна, такав израз се често ставља на крај реченице, нпр.

(34) Тако ти је то, *куме*.

(35) Изволите, *комџинице*.

(36) Она би све за вас учинила, *дјецо моја драга*.

Ако је вокативни израз на почетку реченице, а поготову ако се он налази на почетку пасуса или читавог текста, он је погоднији за исказивање апелативности (не искључујући експресивност), јер је природно да се прво скрене пажња адресата на информацију која слиједи, а затим да се изложи сам разлог обраћања, нпр.

(37) *Јунаци!* Врховна команда је наш пук избрисала из [...] бројног стања (Мајор Драгутин Гавриловић).

Ако је вокативни израз на крају реченице, пасуса или читавог текста, јасно је да су његове могућности за успјешно остваривање апелативности умањене. У таквим реченицама обично је важнија експресивна функција вокативног изрази, нпр.

(38) Лепа земља, *џријатељу*. (И. Андрић)

(39) Ти си, *Марко Шкуљане?* (С. Матавуљ)

(40) Хајде, хајде, *Црна Баро!* (Ј. Веселиновић)

(41) Хвала ти за љубав, *жено*, / хвала ти за лежај, *џраво*. (В. Николић)

§ 840. Вокативни изрази могу добити и облик читаве реченице, нпр. *Обраћам се стџуденџима Филолошког факултетеа и молим да саслушају сљедеће саопџићење*.

Као што се из реченог и наведених примјера види, вокативни изрази, као и други уметнути изрази, налазе се у мање или више лабавој вези с реченичном структуром којој су придодати и од које се могу, интонацијским или интерпункцијском истицањем, сасвим одвојити и развити до засебних исказа, уп.

(44) *Чедо*, додај ми чекић.

(45) *Чедо...* Додај ми чекић.

(46) *Чедо!* Додај ми чекић.

§ 841. Свака именица или именичка синтагма у српском језику може бити употријебљена у вокативној функцији без обзира на то да ли та именица има (47) вокативни облик или га нема (48), (49). Уп.

(47) Читај, *Маро*.

(48) Слушај ово, *Марко*.

(49) Дођи, *Маки*.

Од именичких замјеница, у вокативном именском изразу могу бити само личне замјенице другог лица. На примјер,

(50) Еј, *џи*, дођи овамо.

(51) Еј, *ви*, куда ћете?

§ 842. За вокативне изразе карактеристично је и то да се у неким случајевима у њима појављују именице које се (скоро) никада не употребљавају изван вокативног изрази (нпр. *брале*, *брајко*, *баћо*, *селе*, *синко*) или се у вокативном изразу употребљавају у једном значењу, а изван вокативног изрази у неком другом значењу, нпр. *сине* (у благонаклоном обраћању ћерци или уопште у обраћању старијих дјевојчици или дјевојци), *комшија* или *комшинице* (пријатељско обраћање продавца муштерији иако га можда први пут види), *буразеру* (некњижевно присно у обраћању мушкарца мушкарцу), *мајстџоре* (обраћање возачу у јавном превозу, у разговорном стилу), *мацо*, *маче*, *куцо*, *џиле*, *лиле*, *лале*, *луле*, *лоло*, *луче*, *шећеру*, *слајкишу* и сл. (обично у љубавним и сличним тепањима) итд. На примјер:

(52) Певам, *селе*, што год хоћу. (Б. Радичевић)

(53) Одакле си, *селе*, девојано млада? / Из Србије, *брале*, из Крушевца града. (Народна пјесма)

(54) Није важно, *синко*, колика ти је пензија, него колико ћеш дуго да је примаш! (М. Капор)

§ 843. Вокативни изрази по степену сложености могу бити једночлани (55), двочлани (56) и вишечлани (57), (58), нпр.

(55) *Госјодо*, предлог је усвојен. (Б. Нушић)

(56) *Госјодо драћа*, предлог је усвојен.

(57) *Госјодо моја драћа*, предлог је усвојен.

(58) *Вујадине*, *брајће* и *домаћине*, књига ти вели, а ја ти не велим ни беле ни црне. (С. Сремац)

§ 844. Вокативни израз функционише као релативно засебан исказ. Именица или нека друга именички употријебљена ријеч у вокативном изразу представља његов обавезни елемент, нпр.

(59) Слушај, *зелени*! Кад те ударим...

(60) Дедер *вас двојица*, устај и скидај униформу! (Б. Ђопић)

(61) Еј, *ви*, а гдје вам је, бре, командир?

Као што показује примјер (60) и други слични примјери, ако је у вокативном изразу бројевна именица (нпр. *двојица*), а то важи и за збирне бројеве (нпр. *двоје*), испред њега се мора налазити замјеница другог лица множине у облику генитива, нпр. *Вас џиројица*, *јавише се дежурном официру*; *Вас двоје*, *дођише овамо*.

§ 845. У вокативном изразу употребљавају се различите конгруентне и неконгруентне одредбе, као што је конгруентни атрибут (62), неконгруентни атрибут (63), атрибутив (64) и др.

(62) О, *мили часи*, како сте далеко! (А. Шантић)

(63) О, *звезде на висини*, / Чујете л' моју тугу? (В. Илић)

(64) О, *џирани-изелице*, / Разведрите ваше лице (В. Илић)

Конгруентни атрибут уз именицу у вокативу мора бити у придјевском облику одређеног вида.

§ 846. Правила о реду ријечи у именичкој синтагми (§§ 1289–1297) важе и за вокативни именски израз, нпр. *Мој Милане, јабуко са ѓране* (из народне пјесме). Одступања од комуникативно неутралног реда ријечи могућа су када је вокативност праћена појачаном експресивношћу, уп. *Драга мајко!* према *Мајко моја!* и слични изрази.

Када је вокативни израз употријебљен на почетку или на крају реченице, поготову када исказивање емоционалног става преовладава над правом апелативношћу, интонацијска посебност вокативног израза слаби до нестајања, нпр.

(65) Ми смо вас, *џријаџељу*, звали.

(66) Ми смо вас звали, *џријаџељу*.

§ 847. Из чињенице да се вокативни изрази употребљавају како би се утицало на пажњу саговорника, и/или да би се исказ с вокативним изразом експресивно стилизовао, јасно слиједи да је употреба вокативних израза неодвојива од прагматичких околности.

Експресивност посебно долази до израза у пјесничком језику, прије свега у поезији, али и у књижевности и реторици, па и реторици свакодневне комуникације, јер изван пјесничког језика, макар и најшире схваћеног, није уобичајено обраћати се неживим објектима, тј. узимати их персонификовано (нпр. *Завичају, мили крају! Мили доме! О, судбино!* и сл.). С друге стране, експресивност је скоро увијек на дјелу и у вокативним обраћањима бићима која могу да их разумију. То се постиже или употребом експресивне лексике у вокативним изразима (нпр. *Драга моја! Веома ђоцићована ѓосићо!* и сл.), или интонацијом, или тиме што и сам чин вокативног обраћања у многим говорним ситуацијама носи извјесну експресивност. Употреба вокатива великим дијелом спада у област експресивне синтаксе српског језика.

Начини на који се исказује апелативност у цјелини припада врло сложеној прагматичкој области *х о н о р и ф и к а ц и ј е*, тј. начина исказивања поштовања (нпр. употребом множинског облика у вокативном изразу упућеном појединцу, типа *Ваца светиоси!*), и још шире – припада области *г о в о р н е е т и к е ц и ј е*, тј. начина исказивања учтивости (нпр. избјегавањем разговорних и некњижевних ријечи у обраћању), или начина намјерног исказивања неучтивости, тј. потцјењивачког односа према саговорнику и његовог омаловажавања, прије свега, коришћењем увредљивих ријечи у вокативним изразима, нпр. *Будало*, али и неких специјалних лексичких средстава омаловажавања у вокативним изразима, као што је лексема *један* послије именице, нпр. *Будало једна! Сићоко једна! Коњу један!* али не и **Јуначе један! *Љубави једна!* нити било шта слично.

§ 848. У изражавању вокативности посебну ограничавајућу околност морфолошке природе представља чињеница да се многе именице за означавање људи, нпр. по занимању, друштвеном статусу и сл., иако у принципу имају облик вокатива, у говору не појављују у том облику, него

обично у номинативу (нпр. *дама, докѿторка, келнер, кондукѿер, конобар, ѿорѿѿир, ѿрофесорка, чувар, ѿофер*), или се чак уопште не употребљавају у вокативном изразу у било којем облику, или се то дешава врло ријетко, нпр. *асисѿенѿи, асисѿенѿикиња, доценѿи, кандидаѿи, конѿролор, ѿилоѿи, ѿѿѿомац, ѿолазник, сѿѿуденѿи, ѿаксисѿа, сѿѿуденѿикиња* и многе друге.

Чињеница да се многе именице са значењем занимања, звања, статуса и слично уопште не употребљавају у вокативним изразима (ни у облику вокатива ни у облику номинатива, а са функцијом вокатива) показује да у језику постоје граматичке лакуне (празна мјеста у систему), која се у говору компензују на различите начине, нпр. студенти се обично асистентима и доцентима обраћају с *ѿрофесоре!* (а не **Асисѿенѿе!* или **Доценѿе!*), а универзитетски наставници се студентима обраћају са *Колеѿа!* или *Колеѿинице!* (а не **Сѿѿуденѿе!* или **Сѿѿуденѿикиња!*) итд.

§ 849. Пошто свако друштво има свој систем друштвених вриједности, мање или више друкчији од претходних и оних који слиједи, то се врло јасно одсликава у називима за разне врсте друштвеног статуса, па и у њиховој употреби у вокативним изразима. Тако је у српском језику до 1945. године био скоро сасвим непознат начин званичног ословљавања са *Друже!* или *Друѿарице!* осим међу члановима комунистичке партије, да би од краја осамдесетих година такав начин ословљавања за кратко вријеме нестао и опет уступио мјесто до тада потиснутим вокативним изразима *Госѿођо!* (али не **Дамо!*) и *Госѿодине!*, па и *Госѿођице!* Такав начин обраћања непознатим или познатим особама није без ограничења, а постоје и колебања у томе у којим је ситуацијама он сасвим прихватљив, јер ти вокативни изрази више одговарају ситуацијама у којима је саговорник вишег или бар средњег друштвеног статуса, док у друкчијим околностима њихова употреба дјелује смијешно или иронично, иако ни други начини ословљавања понекад не изгледају довољно добри, нпр. *Младићу!* *Дјевојко!* *Бакo!* *Пријатељу!* итд.

Пошто обраћањем с вокативним изразом често почиње не само исказ, него и сама говорна ситуација, вокативност има веома важну прагматичку улогу у комуникацији. Вокативни израз даје тоналитет читавом исказу који слиједи и показује какав је општи став говорника према саговорнику. Зато је за успјешност комуникације и говорну културу важно да избор вокативног израза буде оптимално усклађен са говорном ситуацијом и очекивањима саговорника. Неодговарајући вокативни изрази могу да угрозе комуникацију или да усмјере пажњу саговорника у споредном правцу, као што би, на примјер, могло бити обраћање на неком научном скупу изразом *Браћо и сесѿре!* или обраћање групи узбуђених навијача са *Даме и ѿосѿодо*, обраћање архијереју са *Појте!* итд.

Напомена. – Као што наведени примјери показују, предмет нормативне граматике и говорне културе није само да ли је или колико је неки граматички облик исправан и прихватљив, него и то да ли је и колико је он прихватљив у одређеном функционалном, експресивном или личном стилу, и у одређеној говорној ситуацији.

СИНТАКСА ПАДЕЖА

§ 850. Падеж је и морфолошка категорија (један од облика у промјени именских ријечи), и синтаксичка категорија, јер омогућава именским ријечима да успостављају различите синтаксичко-семантичке односе у синтагми и реченици. Значење падежног облика у синтагми и реченици не зависи само од општег значења тог облика, него и од лексичког и граматичког састава синтагме и реченице.

Синтаксичко-семантичке функције именице и оних ријечи које могу бити именички употријебљене остварују се највише путем падежа. Сваки падеж има неко основно значење, које у зависности од контекста може мање или више варирати.

§ 851. Падежи се традиционално дијеле на независне падеже (номинатив и вокатив) и зависне падеже, према критеријуму степена укључености ријечи у одређеном падежном облику у реченицу.

Номинатив се сматра независним падежом, јер је он, прије свега, падеж граматичког субјекта, нпр. *Дјеца њрче*, а секундарно и именског дијела предиката, нпр. *Ана је училељица*.

Поред тога, номинатив се употребљава као реченични номинатив (нпр. *Снијеж!*) и апелативни номинатив (нпр. *Он се зове Лука*), в. § 865 и § 866.

У поређењу с номинативом већи степен независности у односу на предикат имају само именице и именичке синтагме у облику или у функцији вокатива, нпр.

(1) *Перо*, дођи овамо.

(2) *Драги наши*, пишите!

Вокатив се традиционално назива падежом, иако нема синтаксичко-семантичку функцију, него има комуникативну функцију (§§ 868–869), а назива се и независним падежом, јер своју функцију остварује углавном изван граматичке структуре реченице у чијем је саставу (нпр. *Миро, сачекај нас*), ако није употријебљен и формално као самосталан исказ, нпр. *Миро! Сачекај нас!*

§ 852. Поред тога, падежи се у синтаксичком погледу дијеле на централне и периферне. Централни падежи су номинатив, као падеж граматичког субјекта, и акузатив и генитив, као падежи директне беспредлошке допуне, док су периферни падежи инструментал и датив-локатив, који не могу бити у служби граматичког субјекта нити директне беспредлошке допуне.

§ 853. Сваки падежни облик остварује се или као слободни падежни облик, или као везани падежни облик. У првом случају једини показатељ падежа је наставак (нпр. *Слуша музику*, *Пише оловком*), а у другом случају наставак је само једно од средстава која показују који је падеж у питању и у којем је значењу употријебљен, док друго средство може бити предлог (уп. *Њорука од друџа* и *сјећање на друџа*), обавезна одредба (нпр. *сѣтарица и збораноџ лица*), предлог и обавезна одредба (обично исказана одредба, нпр. *сједјети с њужним изра-*

зом на лицу, али каткад неисказана, нпр. *Да ли си видио онога с носом?* у значењу ‘Да ли си видио онога с необичним носом?’).

§ 854. Номинатив се не употребљава с предлогом. Акузатив, генитив и инструментал могу се реализовати у сва четири структурна лика, као слободни падежни облици или као падежни облици везани предлогом, обавезном одредбом, или и предлогом и обавезном одредбом. Облик за датив-локатив, који је скоро увијек исти у обије функције, када се употребљава у функцији датива, чешће је без предлога, као слободни падежни облик (нпр. *Пише браћу*), рјеђе као падежни облик везан предлогом, нпр. *Иде ка браћу*, а у функцији локатива увијек се користи с предлогом, нпр. *Говори о браћу*, *На браћу је велика одговорност*, *У браћу има велику подршку* и сл.

Слободни падежни облици, за разлику од везаних падежних облика, могу бити у непосредном (директном) односу с предикатом и стога могу бити употријебљени за изражавање субјекта (номинатив), директне беспредлошке допуне (акузатив), индиректне допуне (датив-локатив), или за изражавање значења непосредног односа (нпр. инструментал средства типа *Пише оловком*).

Главни чиниоци који утичу на значење падежа јесу, с једне стране, лексичко и граматичко значење именске ријечи (уп. у *кућу* – смјер, али у *субоћу* – вријеме), и, с друге стране, значење управног члана синтаксичко-семантичке структуре у којој је падежни облик употријебљен: именичке ријечи у синтагми (уп. *иђећи иреко улице*, *иђећи кроз иунел*), односно предиката у реченици (уп. *иродаваћи сир*, *иђеоваћи сиром*).

§ 855. Падежна значења и падежне функције остварују се у именичкој синтагми, као непредикатској јединици, и у реченици, као предикатској јединици. У првом случају именица у одређеном падежу има адноминалну позицију (позицију уз именицу или именички употријебљену ријеч) и атрибутску службу, тј. функцију адноминалне одредбе (нпр. *кућа од камена* ‘камена кућа’). У другом случају именица у одређеном падежу има адвербијалну позицију и службу адвербијалне одредбе, нпр. *Пењу се уз брдо*, по функцији аналогно примјеру с прилогом у адвербијалном дијелу реченице: *Пењу се уз брдо*.

§ 856. Акузатив је, прије свега, падеж директног објекта (првог објекта или ближег објекта), чији је типичан облик акузатив без предлога, са општим значењем нечег неживог или живог, на чему се или на коме се врши нека радња, нпр.

(3) Ана пије чај.

(4) Ана чува дјецу.

Објекат синтаксички зависи од предиката, који му у реченици обично претходи. Објекат може означавати и човјека, иако је за човјека типична она семантичка улога која се изражава субјекатском синтагмом. Ако се у улози објекта на којем се нешто врши нађе мушко лице, специфичност такве семантичке улоге обиљежена је обликом акузатива јединине, који је тада формално једнак генитиву јединине, уп.

- (5) Видим *йравилник*.
(6) Видим *йровалника*.

Поред функције означавања мушког лица у улози објекта, облик генитива једнак облику акузатива, као што је било речено, својствен је другим именицама мушког рода које значе живо када су употријебљене у једнини, нпр. *Слуца славуја, Нахранио је йса, Ухвайио сам леййира* итд., као и именицама мушког рода које значе живо или нешто што личи на живо, нпр. *Има дрвеноџ йајаца, Војници су корисйили сйецијалноџ робойа за уклањање мина*, или је било живо, нпр. *Гледа йокојника*, па се зато граматички понашају као аниматне именице иако не значе живо (§ 109).

§ 857. У српском језику је мало именица у чијим се морфолошким парадигмама разликују облици за датив од облика за локатив, па је и код тих именица разлика између датива и локатива само акценатска, а многи говорни представници српског језика не препознају је као функционално битну (нпр. *ка зраду*, али у *зраду*). Зато не би било погрешно рећи да је у српском језику морфолошка разлика између датива и локатива скоро сасвим нестала и да се синтаксичке и семантичке функције та два падежа скоро увијек изражавају истим падежним обликом, нпр. *Говори сйуденйу, Говори о сйуденйу* (§ 112, 937), односно да се падежни облик за датив-локатив употребљава или у функцији датива или у функцији локатива.

§ 858. Датив је првенствено падеж индиректног живог објекта, односно лица или бића којем се нешто говори, даје, намјењује, усмјерава и сл., а одликује се синтаксичком зависношћу од предиката, нпр. *Ана йище сесйри мејл*. На такво основно значење датива наслањају се његова друга, изведена значења, нпр. значења користи или штете, уп.

- (7) Ана купује *сесйри* поклон.
(8) Плете *сину* шал.
(9) Краде *комшији* јабуке.

§ 859. Локатив је првенствено падеж са значењем смјештености нечега у простору, у времену, у одређеном стању, у одређеним околностима и сл., нпр.

- (10) Ана је у *соби*.
(11) Састанак је у *марйу*.
(12) Живе у *слози*.

§ 860. Инструментал је примарно падеж средства којим субјекат нешто остварује, нпр. *Ана ойвара врайа кључем*. На такво основно значење инструментала наслањају се његова друга, секундарна значења, рецимо просторно, нпр. *Иду улицом, временско Не раде субойшом* и друга.

§ 861. Исцрпан опис синтаксе и семантике падежа тражио би да се за сваки поједини случај опише у којем се облику падеж употребљава (слободном или везаном), и у којем ужем значењу се употребљава у оквиру општег значења датог падежа, а ако се падеж употребљава с предлозима, да се утврди који су то предлози и који су услови њихове употребе, како на конкретном значењу датог падежа утичу лексичко значење именице у том падежу и њена граматичка својства (једнина/множина, живо/неживо, род), како на значење падежа утичу значење и граматичка свој-

ства управне ријечи (глагола, именице, придјева), каква су стилска својства датог падежа са становишта функционалне и експресивне стилистике, као и личног стила, да ли је употреба датог падежа у датом облику и значењу маркирана као регионална, да ли постоје позиционе варијанте датог падежа (нпр. у вези са негацијом у предикату), да ли постоје други падежни облици који му конкуришу, да ли постоји идиоматизованост употребе датог облика у датом значењу и какав је степен те идиоматизованости, какве су могуће трансформације датог падежа у зависну клаузу, какве су одлике датог падежа са становишта номинализације, каква је заступљеност датог падежа у савременом корпусу, какве су његове нормативне специфичности итд. Избор питања која би требало освијетлити у опису синтаксе падежа умногоме зависи од теоријског оквира таквог описа.

Пошто се овдје даје опис синтаксе падежа у савременом српском књижевном језику, као дио нормативистички усмјереног описа граматике српског језика, и пошто је обим описа ограничен, даље се пажња, по правилу, усредсређује само на неке од наведених аспеката синтаксе падежа: одговор на замјеничко питање које идентификује основно значење, опис самог значења, облик (слободни/везани), инвентар предлога ако се падеж употребљава с предлозима, синтаксичка функција у реченици, стилска вриједност ако је дати падеж стилски изразитије маркиран. Други аспекти синтаксе падежа овдје се не дају или се дају по изузетку.

НОМИНАТИВ

§ 862. Номинатив, као падеж граматичког субјекта, заједно са беспредлошким генитивом и акузативом, као падежима беспредлошке директне допуне, припада централним падежима. У дијалозима долази у одговору на питање *ко?* или *шпија?* Појављује се само као слободни падежни облик.

§ 863. Субјекатски номинатив је номинатив у служби граматичког субјекта или субјекатског додатка (атрибута, атрибутива, апозиције или апозитива), нпр.

- (1) *Дијете* се игра.
- (2) *Ваше дијете* се игра.
- (3) *Баци њешаци* стигли су у школу.
- (4) *Киџо, главни град Еквадора*, налази се близу екватора.
- (5) *Марко, радосџан*, само се смјешкао.

§ 864. Предикатски номинатив јесте номинатив у служби именског дијела предиката с помоћним или полупомоћним глаголом и обично се употребљава у значењу узрасне, статусне или неке друге квалификације, нпр.

- (6) Нада је *млада*.
- (7) Нада је *учишељица*.
- (8) Нада је по занимању *учишељица*.
- (9) Нада је постала *учишељица*.
- (10) Нада изгледа *срећна*.

- (11) Нада се прави *сѝроѓа*.
(12) Учитељ остаје *учиѝељ*.

§ 865. **Реченични номинатив** представља номинатив у служби реченичног еквивалента, односно елиптичне реченичне структуре сведене на граматички субјекат или на именски дио предиката, нпр.

- (13) *Побједа!* ('Побједа је наша')
(14) *Пожар!* ('Избио је пожар')
(15) *Скандал!* ('То је скандал')
(16) *Сљедећи!* ('Нека уђе сљедећи')
(17) *Зорица.* ('Нека одговори Зорица' – може рећи учитељ када више ученика подигне руке да би одговорили на постављено питање)

Овамо спадају и узвичне реченице од више ријечи, нпр. *Какав љејо-ѝан! Проклеѝи комарци! Чудна нека демократиѝа!*

§ 866. **Апелативни номинатив** јесте номинатив имена, наслова или назива, нпр.

- (18) Зове се *Нада*.
(19) Први дио трилогије носи наслов *Добра земља*.
(20) *Самсунѓ* на корејском значи 'три звијезде'.
(21) Та биљка је *сѝориш* или *хајдучка ѝрава*.

Врста апелативног номинатива је номинатив у натписима и насловима, нпр. *Помоћни излаз, Књижара, Чај од нане, Телефонски именик, Госѝођа минисѝарка, Трећа симфонија, Сѝереорама* [назив емисије], често и више пута поновљен, нпр. *Милан Пејировић / Орѓанска хемија / Уѝбеник за средњу школу / Део I / Научно дело*.

§ 867. **Поредбени номинатив** употребљава се у поредбеним конструкцијама с везником *као*, које представљају сажете облике поредбених клауза с везником *као ѝиѝо*, нпр.

- (22) Вриједан је као *мрав*. ('Вриједан је као што је вриједан мрав')
(23) Бринула се о њима као *мајка*. ('Бринула се о њима као што би се бринула мајка')
(24) Поступио је као *ѝрави ѝријаѝељ*. ('Поступио је као што поступа прави пријатељ')

ВОКАТИВ

§ 868. **Вокатив** је морфолошка и прагматичко-семантичка именичка категорија. У конструкцији с вокативом придјев се налази у облику одређеног вида, нпр. *Поѝѝовани ѓосѝодине докѝоре!*

Основна функција вокатива је дозивање, односно скретање нечије пажње на себе или на свој исказ. Поред тога, или истовремено с тим, вокатив служи као експресивно средство, помоћу којег се исказује неко осјећање или расположење говорног лица. У складу с тим разликује се апелативни вокатив и експресивни вокатив.

§ 869. **Апелативни вокатив** је једно од средстава остваривања прагматичке функције апелативности (привлачења нечије пажње), а шире – директивности (усмјеравања нечије активности), заједно са импера-

тивним (заповједним) и интерогативним (упитним) исказима, и неким узвицима (нпр. *на*, *иш*, *шиш*), који такође служе исказивању специфичних видова директивности. Права апелативност могућа је само у односу на реална бића (физичка или духовна) или фиктивна, измишљена бића за која се сматра да имају могућност усмјеравања своје пажње. Типични апелативни вокатив је упућен неком људском бићу, али може бити упућен и другим бићима, укључујући и животиње или биљке (у таквим случајевима обично је ријеч првенствено о експресивној функцији), уп.

- (1) *Оче наш*, који си на небесима [...] (Нови Завет)
- (2) *Мрки Вуче*, подигни бркове [...] (Петар II Петровић Његош)
- (3) *О, душе! О, мила сени! / О, мајко моја! О, благо мени!* (Ђ. Јакшић)
- (4) *Ах, мој доро, добри доро* (Народна пјесма)
- (5) *Ружо моја*, младост сам ти дала. (Народна пјесма)

§ 870. Експресивни вокатив карактеристичан је прије свега за обраћање предметима и појавама које говорно лице доживљава персонификовано, тј. као да су личности, нпр.

- (6) *Београде*, мој бели лабуде. (Б. Радичевић)
- (7) Стојте, *галије царске*. (М. Бојић)
- (8) *Нови Саде*, у равници граде [...] (Народна пјесма)

Наглашено и учестало помињање у вокативу нечијег имена, звања или титуле такође представља, прије свега, експресивну, а не апелативну употребу вокатива, нпр.

- (9) Реци, *Миле*, наравно, *Миле*, одмах, *Миле*...
- (10) Изволите, *господине председниче*, отуда, *господине председниче*, хвала, *господине председниче*...
- (11) Ево, *шефе*... Одмах, *шефе*... Разумијем, *шефе*...

На помена. – Претјеривања с таквом експресивном употребом вокатива не препоручују се из стилских разлога, јер звуче као додворавање или као персифлажа.

Томе су блиски случајеви употребе вокатива неких именица из милоште, гдје се апелативна функција може сасвим изгубити, нпр.

- (12) Како си, *сине*, реци, *сине*, стави још, *сине*... (Користи се у обраћању својој или блиској дјечи оба пола.)
- (13) Ево, *душо*, оvdје ти је мекше.
- (14) Узми, *срећо*, још мало.

§ 871. Пјеснички вокатив у савременом српском књижевном језику не постоји, али се среће у десетерачкој српској народној поезији (укључујући савремену), у метричкој функцији, када је облик вокатива властитих именица мушког рода употријебљен умјесто субјекатског номинатива, нпр.

- (15) Вино пије *Краљевићу Марко*.
- (16) Нетко бјеше *Сѣрахинићу бане*.
- (17) Тад говори *сѣари Вујадине*.

ГЕНИТИВ

§ 872. Генитив се употребљава 1) као слободан падежни облик, нпр. *чаща воде*, 2) с предлогом, нпр. *човјек од уљеда*, 3) са обавезном

одредбом, нпр. *дијете коврчаве косе*, 4) с предлогом и обавезном одредбом, нпр. *најрезати се до крајњих зраница*.

Генитив према синтаксичкој функцији

§ 873. Адвербијални генитив је генитив у функцији прилошке одредбе. У семантичком погледу адвербијални генитив може имати просторно, временско или неко друго значење, које га повезује с просторним (§ 912), временским (§ 884) или неким другим типом генитива, уп.

- (1) Ана излази *из куће*.
- (2) Она не ради *од ушорка*.
- (3) Захваљујем *од срца*.

§ 874. Атрибутски генитив је генитив у функцији неконгруентног атрибута. Може имати просторно, временско или неко друго значење, што га повезује с просторним, временским или неким другим генитивом, нпр.

- (4) Облаци *с јуџа* носили су кишу.
- (5) На столу су биле новине *од њејка*.
- (6) Човјек *од укуса* не би то обукао.

§ 875. Допунски генитив одговара на питања типа *коџа?* или *чеџа?* а употребљава се у синтаксичкој функцији **директне граматичке допуне**. То може бити партитивни генитив или словенски генитив (в. ниже).

§ 876. Од генитива граматичке допуне треба разликовати генитив у служби семантичке допуне уз глаголе, именице или придјеве који би без тог облика били значењски непотпуни, нпр.

- (7) Она је жељна *славе*. (‘Она жели славу’)
- (8) Ужељела се *одмора*.
- (9) Обрадовала га је могућност *договора*.

§ 877. Партитивни генитив је слободни генитив са општим значењем дјелимичне обухваћености нечега, у служби директне беспредлошке допуне, нпр.

- (10) Напио се *вина*.
- (11) Набрала је *јабука*.
- (12) Узми још *хљеба*.

У вези с партитивним генитивом в. и §§ 902–905.

§ 878. Словенски генитив је генитив директне допуне који се употребљава уз негиране прелазне глаголе, нпр.

- (13) Неће жалити *времена*.
- (14) Не схватају ни *ријечи*.
- (15) Нису имали *разлога* за одлазак.

Словенски генитив представља негацијом условљену варијанту у односу на слободни акузатив у функцији објекта уз одговарајуће прелазне глаголе употријебљене без негације, уп. претходна три примјера са сљедећим примјерима:

- (16) Одвојили су *вријеме* да то ураде.
- (17) Схватили смо *сваку ријеч*.
- (18) Имали су *разлог* за одлазак.

На по м е н а . – Словенски генитив је био знатно чешћи у старијем језику, нпр. у епској поезији *Море, Марко, не ори друмова! / Море, Турци, не ѓаз'ше орања* („Орање Краљевића Марка“); уп. такође: *Не облачи ни недељом нових хаљина* (Л. Лазаревић), *Не чује он ше ѓаламе, шоѓ живошиа* (П. Кочић) – друга два примера су из *Синиаксе* М. Стевановића, §§ 194–195.

У данашњем српском језику словенски генитив, по правилу, може бити замијењен акузативом без предлога, уп. примјере 13–15 с једнако исправним примјерима:

(13а) Неће жалити *вријеме*.

(14а) Не схватају ни *ријеч*.

(15а) Нису имали *разлоѓ* за одлазак.

§ 879. Предикатски генитив употребљава се у функцији семантичке допуне у копулативном предикату (19), у семикопулативном предикату (20)–(22), или у декомпонованом предикату (23), нпр.

(19) Он је данас *зле воље*. (‘Он је данас зловољан’)

(20) Човјек није постао *од мајмуна*.

(21) Вода се састоји *од кисеоника* и *водоника*.

(22) Није јој стало *до шоѓ љосла*.

(23) Дошло је *до љрекида ушакмице*.

§ 880. Предикатским генитивом с предлогом *без* изражава се негирање посесивног односа, нпр.

(24) Они су *без љосла*. (‘Они немају посао’)

(25) Дјечак је *без родишља*.

(26) Остао је *без новца*.

Генитив према семантичкој функцији

§ 881. Аблативни генитив је слободни генитив који одговара на питања *из коѓа/чеѓа?* *од коѓа/чеѓа?* или *с(а) коѓа/чеѓа?*, има опште значење конкретног или апстрактног одвајања, а употребљава се уз глаголе, именице или придјеве, уп.

(27) Птице ће моју песму *с младоѓ* бора певати / кад мене не буде једнога дана (Д. Максимовић)

(28) Смеха твога да нема / Зидови не би никад / *Из очију* нестајали. (В. Попа)

(29) Дигао сам руке *од скандала* / *од љроцлосици* и *љоѓрециних жеља* / *од лејошје извора свих зала* / *од љубави* и *од љријашља*. (Д. Трифуновић)

(30) Побјегли су *из лоѓора*.

(31) То бјекство *из зашвора* није им успјело.

(32) Прогнани су *са Косова* и *Мешохије*.

(33) Ослобођен је *ше обавезе*.

Аблативни генитив са значењем просторног, временског или неког другог удаљавања, издвајања или сличног односа употребљава се као слободни генитив или с предлозима *из*, *од* или *с(а)*, а у неким случајевима са обавезним атрибутом, нпр.

(34) Поштедјела га је *нељријашносци*.

(35) Одмакла се *од оѓраде*.

(36) Ишла је *из аушја*.

(37) Пао је *са бицикла*.

(38) Познају се *од њрошле године*.

(39) Сакрили су бјегунца *од њошјере*.

(40) *Од свих њјесама* у тој књизи та је била најљепша, а и најкраћа.

Када је ријеч о издвајању у односу на нешто што је неповољно (нпр. *сјасџи биједе*), аблативни генитив се понекад користи с предлогом *од* (нпр. *сјасџи од биједе*), који је обавезан ако и именица у генитиву и именица за оно од чега се неко или нешто издваја имају значење живог, нпр. исправно је само *Сјасао је дјечака од њса*, а не *Сјасао је дјечака * њса*, али *Сјасао је дјечака невоље // Сјасао је дјечака од невоље*.

Аблативни генитив са значењем потицања употребљава се с предлогом *од* и има ужа значења потицања или поријекла информације, власништва, бола, болести и сл., нпр.

(41) Добила је препоруку *од њрофесора*.

(42) Купила је књигу *од колеџнице*.

(43) Пати *од срца*.

(44) Око 30 милиона људи обољело је *од сиде*.

Аблативни генитив са значењем потицања саставних дијелова нечега или почетног облика нечега употребљава се с предлогом *од* или *из*, нпр.

(45) Извајао је скулптуру *од косџи*.

(46) Направили су *од џерасе* веранду.

(47) Игра се састоји *из вишце дијелова*.

§ 882. Подврста аблативног генитива је генитив поријекла, којим се изражава мјесто или област одакле неко потиче, нпр.

(48) Они су *из Бањалуке*.

(49) Његови су поријеклом *из Херцеговине*.

(50) Моји су старином *из Боке*.

§ 883. Адитивни генитив долази у одговору на питање *коџа/џиџа јоџи?* а употребљава се с предлогом *осим, сем, њоред* или *њоврх* (последњи с пратећим значењем узлазног степеновања) у значењу придруживања бићу, предмету или појави у адитивном генитиву неког или нечег другог, на чему је обично комуникативно тежиште, нпр.

(51) *Поред Ане*, срели смо и Ивану.

(52) *Осим цвијећа*, добила је и књигу.

(53) *Сем нас*, обишле су је двије пријатељице.

(54) *Поврх свеџа*, дали су му бакшиш.

Значењу адитивног генитива је блиско значење генитива изузетка (ексцептивног генитива), нпр. *Ту су сви изузев Ане* (§ 890).

§ 884. Временски генитив долази у одговору на питања типа *када? од када? до када? колико дуџо?* или *колико часџо?*, а употребљава се као слободни генитив (нпр. *деведесет деветше*), као генитив с предлогом (нпр. *од њеџка*), као генитив са обавезним атрибутом (нпр. *свакоџ њеџка*), или као генитив с предлогом и обавезним атрибутом (нпр. *од њрошле године*) за изражавање локализације у времену или временске локализације са квантификацијом, у функцији именског дијела предиката, адвербијала или атрибута, нпр.

(55) Предавања су сваке сријезде.

(56) Они одлазе ове недјеље.

(57) Концерте сваког другог њеџка она не пропушта.

§ 885. ВРЕМЕНСКИ ГЕНИТИВ СИМУЛТАНОСТИ као потпуног или дјелимичног подударана временског објекта локализације (онога што се временски одређује) и временског локализатора (онога према чему се нешто временски одређује) има широке могућности изражавања предлозима и предлошким изразима, као и више ужих значења истовремености, при чему избор предлога, предлошког израза, а у неким случајевима и обавезног атрибута, зависи од именице у генитиву симултаности, од ужег значења које се жели изразити и од функционалног или личног стила. То могу бити сљедећа значења:

– Значење временске локализације неким само приближно одређеним дијелом временског локализатора као што су *њочейџак*, *средина*, *крај*, *завршејџак* (у генитиву су називи устаљених временских периода *сајџ*, *дан*, *година* итд., или догађаја и радњи, нпр. *предавање*, *гласање*, *сједница* и сл.), нпр.

(58) Изложба је отворена почетком *августџа*.

(59) Дипломирао је средином *године*.

(60) Родила се крајем *љеџа*.

(61) Вјенчали су се под крај *године*.

(62) Пред крај *уџакмице* дошло је до преокрета.

– Значење временске локализације периодом који је као устаљена временска јединица, нпр. *дан*, *недјеља*, *година*, дио дуже временске јединице или неког догађаја. Именице с таквим значењима се у неким случајевима могу подразумевати (63), а у другима морају бити употријебљене, нпр. у синтагмама са обавезним атрибутом (64). Уп.

(63) Изложба је отворена првог (дана) *августџа*

(64) На одмору је била у посљедњој недјељи *јуна*.

(65) Нестао је друге недјеље *бомбардовања*.

У изражавању истовремености временски локализатор може учествовати дјелимично (66) или потпуно, што се изражава несвршеним видом глагола у предикату, а често и другим средствима, нпр. адвербијалима са значењем испуњености одређеног периода неким догађајем (67), нпр.

(66) Посљедњег дана *јесени* пао је први снијег.

(67) Посљедњег дана *зиме* је стално вејало.

(68) Током *џакмичења* је повриједио раме.

(69) Током *џакмичења* је непрестано падала киша.

Дјелимична или потпуна истовременост може остати неизражена или може бити препуштена подразумевачу, нпр.

(70) Живјела је за *владавине њога краља*.

(71) Током *другог њолувремена* гледаоци су врло бучно навијали.

(72) *Прошле године* је становао код стрица.

Напомена. – Временски генитив не треба замјењивати акузативом, нпр. исправно је *Прве ноћи није сјавала мирно*, а не препоручује се *Прву ноћ није сјавала мирно*, исправно је *Тога дана је сјално вејало*, а не препоручује се *Тај дан је сјално вејало* и сл.

Када се жели нагласити локализација цијелим временским локализатором, употребљава се неки од општих квантификатора (нпр. *сав, цио, чийшав*) и тада се временска локализација комбинује са временском квантификацијом, нпр.

(73) Школа ће бити затворена *све вријеме расцустиа*.

(74) Изложба је отворена *шоком цијеле недјеље*.

(75) *Током чийшавоџ дана* радили су у пољу.

§ 886. ВРЕМЕНСКИ ГЕНИТИВ АНТЕРИОРНОСТИ значи потпуно или дјелимично подударане временског објекта локализације са временом које претходи локализатору, уп.

(76) Упознали су се *џрије раџа*.

(77) Упознали су се *уочи раџа*.

(78) Упознали су се *знаџно џрије раџа*.

(79) Чекао ју је *до џочейка* предавања.

(80) Чекао ју је *све до џочейка* предавања.

(81) Дођи, и у башти буди ружа прва, / И на моме срцу мириши *до зоре!* (А. Шантић)

§ 887. ВРЕМЕНСКИ ГЕНИТИВ ПОСТЕРИОРНОСТИ значи потпуно или дјелимично подударане објекта локализације са временом које слиједи локализатору, уп.

(82) *Послије часа* отишли су у библиотеку.

(83) *Након часа* отишли су у библиотеку.

(84) Дођи ћемо *иза џразника*.

(85) Растко Петровић је *од најраније младосџи* цртао. (Р. Поповић)

Напомена. – Погрешно је избјегавати предлог *након* као кроатизам.

За стање које је почело у једном периоду (симултаност), а наставило се у слједећем (постериорност), с нагласком на удаљености почетка те радње од времена говора о њој употребљава се предлог *из*, нпр. *Младен ми је џријашељ из младосџи*.

§ 888. Генитив приближне временске локализације употребљава се с предлогом *око*, нпр. *Срешћемо се око Божића*.

§ 889. Спољашња временска локализација генитивом која је истовремено и постериорна и антериорна изражава се помоћу назива за два временска локализатора, нпр.

(86) Симпозијум траје *од сриједи до џейка*.

(87) Они ће доћи *између сриједи и џейка*.

§ 890. Генитив **изузетка** (ексцептивни генитив) долази у одговору на питање *изузев коџа?* или *изузев чеџа?*, употребљава се с предлозима *изузев, осим, сем* или са изразом *са изузетком*, а значи изузимање нечега из скупа свих других јединки или елемената који му припадају (што се у реченици са генитивом **изузетка** изражава општим квантификаторима *сви, нико, све, ниџџа* и сл.), нпр.

(88) На састанак су дошли сви *изузев њеџа*.

(89) Одрекао се свега *осим шоџа*.

(90) Не познаје никога *сем њеџа*.

Предлози који се употребљавају у синтагмама са генитивом изузетка (нпр. *Ништа друго није остало осим те књиге*) употребљавају се и као везници у сложеним реченицама чији је зависни дио сведен на везник и именски израз, нпр. *Ништа друго није остало осим та књига* (‘Ништа друго није остало осим што је остала та књига’).

§ 891. Генитив сазнајног основа долази у одговору на питање типа *на основу чега?* а употребљава се с предлогом *из* или *с(а)*, или с предлошким изразом *на основу* у адвербијалној или атрибутској служби, са значењем сазнајног основа за оно што се саопштава ријечју коју такав генитив одређује, уп.

(91) *Са стиановицима стиручњака* такво мишљење је погрешно.

(92) Закључци *из њоџ извора* били су убједљиви.

(93) *Из уџла неких њацифистиа* и одбрамбени ратови су можда непотребни.

Генитив сазнајног основа може по значењу бити близак узрочном генитиву (§ 932).

§ 892. Генитив средства одговара на питања типа *чиме?* а употребљава се са изразима *јомоћу*, *уз јомоћ*, *јреко*, *јосредсјвом*, *јуштем* у адвербијалној или атрибутској функцији, са значењем конкретно или апстрактно схваћеног средства вршења радње коју означава ријеч одређена генитивом средства, нпр.

(94) Неки људи се лијече *јомоћу масаже*.

(95) Неки људи се лијече *уз јомоћ масаже*.

(96) Разговарали су *јреко шелефона*.

(97) Обратио им се *јосредсјвом скајја*.

Генитиву средства значењски је најближи субјекатски генитив (§§ 927–929) и понекад се не може категорично одредити да ли поједини примјер припада више генитиву средства или субјекатском генитиву. Говорећи начелно, тамо гдје је ријеч о посреднику као „средству“ претеже значење субјекатског генитива, а тамо гдје је ријеч о неком оруђу, односно техничком средству, претеже значење генитива средства.

Генитив средства с предлошки употријебљеним обликом *јомоћу* употребљава се када је ријеч о лијечењу или средству којим се нешто може поправити, побољшати или употпунити, нпр. *Залијејила је коверат јомоћу селошејја*.

§ 893. Допусни генитив употребљава се с предлозима *мимо*, *јоред*, *крај*, *без*, *јроштив*, *јреко* или *код* у адвербијалној или у атрибутској функцији, са значењем превладавања препреке за остваривање онога што се апстрактном именицом у допусном генитиву одређује, уп.

(98) *И мимо договора* са женом, учествовао је на том конкурс.

(99) Учествовање на конкурс *мимо договора* са женом било је непромишљено.

(100) *И јоред максималноџ залагања* љекара, пацијент је подлегао повредама.

(101) *И крај свих наших наговарања*, није хтио да дође.

(102) *И без дозволе* за пецање, он је данас пецао.

(103) *И јроштив своје воље*, она је то потписала.

(104) *И јреко воље*, он им је то допустио.

(105) *Код толико мајсјора* у кући, она поправља славину.

Испред предлога у допусном генитиву, као што наведени примјери показују, обично се употребљава рјечца *и*, која појачава значење допусности.

На помена. – Допусни генитив с предлогом *ујркос* данас је граматички архаизам, који се повукао пред употребом допусног датива с предлогом *ујркос*, нпр. *Ујркос њрејоруци љекара, оишишао је на уиакмицу* (§ 945).

§ 894. Квалификативни генитив употребљава се као слободни генитив, генитив с предлогом, генитив са обавезним атрибутом, или као генитив с предлогом и обавезним атрибутом. Поред обличке разноврсности, квалификативни генитив има и различита ужа значења, обједињена општим значењем особине. Одговара на питање типа *какав (-а, -о)?* или *како?* Употребљава се у атрибутивној, адвербијалној или предикатској служби, уп.

(106) Дјечак *дуге косе* дошао је на шишање.

(107) Она је *веселе нарави*.

(108) Гледала је живот широм *ојворених очију*.

Квалификативни генитив често је значењски близак посесивном генитиву, нпр.

(109) На лицу носим светлост *једне звезде*. (М. Павловић Барили)

Квалификативном беспредлошком генитиву типа *Сједи њрекршиених ноџу* значењски је најближи начински инструментал пратеће околности, *Сједи с њрекршиеним ноџама*.

§ 895. Квалификативни генитив употребљава се атрибутивно или адвербијално и у предлошким конструкцијама, нпр.

(110) Честитала му је *од свеџ срца*.

(111) Њена честитка *од срца* њега је обрадовала.

(112) Убили су га *из засједе*.

(113) Убиство *из засједе* је расвијетљено.

(114) Напали су га *с леђа*.

(115) Напад *с леђа* га је изненадио.

(116) Држала га је *исјод руке*.

(117) Она је била особа *од њовјерења*.

§ 896. Генитив материје употребљава се с предлогом *од* за квалификацију према материји од које је нешто сачињено, нпр.

(118) Радо носи сако *од њиџида*.

(119) Поставићемо ограду *од кованоџ џвожђа*.

(120) Опет је скувала чај *од нане*.

§ 897. Начински генитив, као подврста квалификативног генитива, одговара на питање типа *како? на који начин?*, а употребљава се у адвербијалној функцији без предлога (али са обавезним атрибутом) или с предлогом *из*, *од* или *с(а)*, *исјод* или *џреко* у неким устаљеним синтаксичким структурама, нпр.

(121) Иде улицом *уздџнуйе џлаве*.

(122) Одговара *обореноџ џоџледа*.

(123) Кука *из свеџ џласа*.

- (124) Смије се *од све̄ срца*.
 (125) Убијен је *с леђа*.
 (126) Држала га је *испод руке*.
 (127) Ставио ју је *преко кољена*.

§ 898. Количински генитив одговара на питање *колико?* или *до колико?* *од колико?*, а употребљава се са значењем количине и степена у атрибутској или адвербијалној функцији, с предлогом *од, до* или *из*, нпр.

- (128) То је машина *од ње̄и њона*.
 (129) Савјесна је *до њерфекционизма*.
 (130) План је *из основа* промијењен.

У вези с количинским значењем генитива *в.* и партитивни генитив (§ 902).

§ 899. Објекатски генитив као генитив СЕМАНТИЧКОГ ОБЈЕКТА – онога на коме се или на чему се врши радња предиката, јесте слободни генитив конкретних или апстрактних именица адноминално употријебљених уз именице са значењем неке радње, који одговара на питања типа *кога?* или *чега?*, нпр.

- (131) Почео је преглед *њацијена̄ӣа*. (‘Почели су да прегледају пацијенте’)
 (132) Он надгледа реновирање *сӣана*.
 (133) Приступили су гашењу *њожара*.
 (134) Извођач *радова* је наш партнер.
 (135) Иницијатор *њредло̄а* је Васа Васић.

§ 900. У неким случајевима употреба генитива уз именицу с непредметним значењем (нпр. *Ојерација Марка Марковића је усјјела*) може се интерпретирати или као да је ријеч о субјекатском генитиву (*Марко Марковић је усјјешно извршио ојерацију*), или као да је ријеч о објекатском генитиву (*Марко Марковић је усјјешно ојерисан*), што се, по правилу, разрјешава контекстом (нпр. *дочек цара / долазак цара*, боље: *царев долазак; њјевање славуја / њјевање шансона; искрцавање њӯӣника / искрцавање робе* итд.).

У вези с тим *в.* о генитиву семантичког субјекта, §§ 928–929.

§ 901. Објекатски генитив као генитив семантичког објекта употребљава се *и* за означавање конкретног или апстрактног објекта ПРИПАДАЊА, нпр.

- (136) Она има *новца*.
 (137) Он нема *њак̄ӣа*.
 (138) Они немају *сӣрӣљења*.

Објекатски генитив често има значење дијела неке веће количине или дијела цјелине (партитивно значење), као у примјеру (136), *в.* и §§ 902–905.

§ 902. Објекатски генитив као генитив семантичког објекта КОНТАКТА употребљава се *и* уз непрелазне глаголе који значе одвајање од нечега или дотицање нечега, нпр.

- (139) Клони се *наркомана*. (‘Избјегавај наркомане’)
 (140) Дотакао се *дна*.
 (141) Латила се *њосла*.

§ 903. **Партитивни генитив** јесте генитив са општим значењем односа дио – већа количина (нпр. *чаща воде*) или дио–цјелина (нпр. *џарче џорше*), нпр.

(142) Попиј *чаја*.

(143) Дај ми *хљеба*.

(144) Купили смо *џрешања*.

§ 904. **Партитивни генитив** има значење дијела неке веће количине или дијела цјелине. Он се употребљава у синтагмама с бројевима и другим квантификаторима (*два, десетак, много, џола* и сл.), употребљава се и уз устаљене мјерне јединице нпр. *литар вина, килограм соли, два ара земље*), уз ријечи с нумеричким значењем које нису бројеви ни изведенице од бројева (нпр. *џар рукавица, џиџил карџа, џиџе јаја*), устаљене изразе за групу јединки или збирно узетих објеката или појава (нпр. *џаџо риба, чоџор вукова, колона ауџомобила*), партикуларизаторе, тј. именице које служе као мјерне јединице за нумеричку квантификацију онога што је означено збирном или градивном именицом (нпр. *џреџриџ соли, чаща воде, куџија џибиџа*), изразе који се односе на неодређено велику количину (нпр. *брдо џара, џомила џроблема, џоџоџи суза*), уз фрагментизаторе, тј. именице које значе дио неке појаве (нпр. *дио сџиџене, комад сира, џарче харџије*) и др., нпр.

(145) Два *сџуденџа* нису положила испит.

(146) Чекало ју је троје *џациџенаџа*.

(147) Пало је много *сниџеџа*.

(148) Пола литре *млиџека* биће ти довољно за тај колач.

(149) Неколико *џодина* у затвору може изгледати као вјечност.

(150) Пар топлх *чараџа* добро ће му доћи.

(151) Нападали су их ројеви *комараџа*.

(152) Флаша *вина* већ је била на столу.

(153) Хрпа *нейлађених рачуна* постајала је све већа.

(154) Врхови *џланина* били су под снијегом.

Партитивни генитив у конструкцијама са бројевима *два, џри, четџри, џола* заправо је само по форми генитив, а по функцији је паукал (§ 104).

§ 905. **Партитивни генитив** се најчешће употребљава уз именице (нпр. *џуџџај воде*) или глаголе (нпр. *даџи воде*), као у наведеним примјерима.

Партитивни генитив употребљава се и с предлогом *од* у синтагмама са општим или неодређеним замјеницама или квантификаторима *мноџи, малоброџни* и сличним изразима, нпр.

(155) Нико од *нас* није то примијетио.

(156) Неки од *њих* дођу и више пута.

(157) Многи од *вас* студирају.

Партитивни генитив употребљава се и у синтагмама с придјевима, нпр.

(158) Препун *џуџника*, брод је напуштао луку.

(159) Они су пуни *џара*.

(160) Била је жељна *џажње*.

Доста је честа употреба партитивног генитива у синтагмама са прилозима за количину или степен, нпр. *мно̀го њиш̄ања*, *мало млијека*, *више ваздуха* итд.

§ 906. **Поредбени генитив** значи поређење по једнакости или неједнакости.

§ 907. Еквативни генитив може имати облик слободног генитива који се употребљава атрибутски, а служи за квалификацију путем изједначавања онога што се пореди са оним што значи именица у таквом генитиву, нпр.

(161) Има душу *дје̄ӣе̄ӣа*.

(162) Воли њен корак *џимнаст̄ичарке*.

(163) Добио је изглед *бивше̄џ њелохранӣӣе̄ла*.

§ 908. Поред тога, еквативни генитив може имати и облик конструкције с предлогом *џо̄џӯџ* у функцији одредбе придјева у саставу предиката, а са значењем поређења према једнакости или неједнакости, нпр.

(164) Она је лијепа *џо̄џӯџ њене сес̄џре*.

(165) Он није био тиранин *џо̄џӯџ Нерона*.

Умјесто генитива с предлогом *џо̄џӯџ* значење једнакости или неједнакости чешће се изражава поредбеном конструкцијом с везником *као* и номинативом, нпр. *Она (ни)је лијепа као њена сес̄џра*.

Поредбено значење по сличности често се исказује генитивом у споју с локативним конструкцијама типа *у облику*, *у духу*, *у виду*, *у свој-с̄џву*, *у с̄џилу*, *у џону* у споју са генитивом, нпр.

(166) Направила је тарту *у облику срца*.

(167) Покушавао је да слика *у с̄џилу сво̄џ велико̄џ узора*.

(168) Настоји да пише *у духу савремене филозофије*.

§ 909. Компаративни генитив долази и у одговору на питања типа: компаратив + *од ко̄џа?* или *од че̄џа?* а употребљава се само са значењем поређења према неједнакости, нпр.

(169) Пума је бржа *од лава*.

(170) Отац је виши *од мајке*.

(171) Волга је дужа *од Дунава*.

Поредбени генитив с предлогом *с̄џрам* (или *нас̄џрам*) рјеђе се употребљава и означава само неједнакост у степену испољености исте особине двају чланова поређења, нпр. *Лав је с̄џор (на) с̄џрам џуме*.

§ 910. Суперлативни генитив употребљава се атрибутски и има облик беспредлошког генитива именице која значи неки период, а синтагма са суперлативним генитивом значи да се неко највише истакао или да се нешто највише истакло у наведеном периоду, нпр.

(172) Петар је студент *џенераџије*.

(173) Проглашен је за човјека *џрошкеле џодине*.

(174) То је била утакмица *с̄џоље̄а*.

§ 911. **Посесивни генитив** се појављује у одговору на питање *чији?*, а употребљава се као слободни генитив или као генитив с предлогом *од* (ријетко *у*) или са обавезним атрибутом, у функцији неконгруентног атри-

бута са значењем односа посједовања или шире схваћене посесивности као односа између дијела и цјелине, односа сродства, пријатељства, сарадништва, односа ауторства и сл., нпр.

(175) То је стан *Свеиџе Свеиџића*.

(176) Упознао сам сестру *Васе Васића*.

(177) Шуме су тајне своје криле / и блиједе очи *моје мајке*. (А. Дедић)

(178) Дали су му кључеве *од сџана*.

(179) Више пута је читала књигу *Церома Селинџера* „Ловац у ражи“.

(180) Више пута је читала књигу „Ловац у ражи“ *од Церома Селинџера*.

Напомена 1. – Не треба употребљавати беспредлошки посесивни генитив од једночланих израза у једнини за означавање припадања у ужем смислу (посједовања), него у таквим случајевима умјесто посесивног генитива ваља употријебити посесивни придјев, дакле, *дирекџорова фоиџеља* (а не *фоиџеља дирекџора*), *Свеиџина кућа* (а не *кућа Свеиџе*), али када именица има одредбу, може се рећи само: *фоиџеља наџеџ дирекџора*, *кућа Свеиџе Свеиџића*; То важи и за односе сродства, пријатељства или сарадништва, нпр. *Миленин браиџ* (а не *браиџ Милене*), али: *браиџ наџе колеџнице Милене* и сл.

Посесивни генитив се ипак чврсто држи у географским или власничким изразима типа *Маровића забран*, *Лукића куће*, *Јовића ливаде* и сл.

Напомена 2. – Када је именица антецедент односне реченице, нпр. *Показао је џоџиџ Јована*, који није моџао џрисусџивовати суџењу, мора се употријебити генитив, а погрешно је користити присвојни придјев умјесто присвојног генитива. Дакле, правилно је: *Сџав Берића*, који је на јучерашњој сједници криџиковао владу, џривукао је велику џажњу медија (а није правилно: *Берићев сџав*, који је на јучерашњој сједници криџиковао владу, џривукао је велику џажњу медија).

Напомена 3. – Посесивни генитив с предлогом у данас представља граматички архаизам у српском књижевном језику, односно представља књишки облик, или одлику личног стила, или облик који је у ограниченој регионалној употреби (нпр. *У мене је сџан мањи неџо у њеџа*), или се понекад среће у научном или стручном тексту, нпр. *У особа с некрозом коже боја коже је џамнија*; *Досџојевски у Срба* (наслов). У данашњем српском књижевном језику обичнији је израз *Досџојевски код Срба* и сл.

§ 912. Просторни генитив долази у одговору на питања типа *џдје? куда?* или *оџкуд(а)? одакле?*, а употребљава се као слободни или предлошки генитив за изражавање мјеста или правца удаљавања у предикатској, адвербијалној или атрибутској функцији, уп.

(181) Стајала је *усред баџиџе*.

(182) Истрчали су *насред бине*.

(183) Изашли су *из дискоџеке*.

(184) То је био излаз *из дискоџеке*.

Просторни генитив се употребљава са ширим кругом предлога и предлошких израза него генитив у било којем другом значењу, а тако развијен систем облика израз је такође врло развијеног система значења.

Значења просторног генитива одређена су, прије свега, чињеницом да се нешто може локализовати простором самог локализатора, нпр. *Сџо је насред собе*, или простором изван локализатора, нпр. *Дијете је исџред школе*.

§ 913. Просторни ГЕНИТИВ НЕПОСРЕДНЕ ЛОКАЛИЗАЦИЈЕ (локализација простором локализатора) може значити мјесто гдје се нешто налази или збива (*насред собе, ѿсред зрује, усред шуме*) или може значити правац кретања (*ѿреко ѿрџа*), односно смјер удаљавања у оквиру унутрашњости (*из куће*) или површине локализатора (*са куће*), нпр.

(185) Колиба је била *усред шуме*.

(186) Прешли су *ѿреко ѿља*.

(187) Сишао је *с крова*.

(188) Изашла је *из куће*.

Напомена. – Када је ријеч о удаљавању из оних мјеста чији називи се у дативу-локативу употребљавају с предлогом у (§ 990), по правилу је у употреби просторни генитив с предлогом *из* (*из Тршћеника, из Зајечара, из Фоче*), али се уз називе мјеста за које се у дативу-локативу употребљава предлог *на* уз генитив, по традицији употребљава предлог *с(а)*, што може зависити и од географског положаја тога мјеста, нпр. *са Цейиња, са Уба, с Ријеке*. Таква употреба се и препоручује, мада не би било погрешно ни рећи *из Цейиња, из Уба* и сл., поготову ако се има у виду не град као просторна цјелина, него град, варошица и слично као друштвена цјелина. Избор предлога може зависити од значења именице, нпр. *Јавио ми се са Хвара* ('са острва Хвара'), али *Телефонирао ми је из Хвара* ('из мјеста Хвара').

Генитив с предлогом *насред, ѿсред* или *усред* може поред основног значења средишњег мјеста гдје се нешто збива значити и приближавање том мјесту, уп. *Ваза сѿоји насред сѿола / Сѿавља вазу насред сѿола*, а генитив с предлогом *ѿсред* може значити и правац кретања као пролажење тим мјестом, уп. *Сѿоје ѿсред ѿрџа / Прошлци су ѿсред ѿрџа*.

§ 914. За разлику од генитивских конструкција с предлогом *насред, усред* или *ѿсред*, које значе централност положаја у границама локализатора, просторним генитивом с предлогом *накрај, украј* или *удно* означава се периферност положаја, нпр.

(189) *Украј ливаде* растао је један жбун.

(190) *Накрај села* некада је била механа.

(191) Сјели су *удно баџије*.

Поред предлога типа *насред*, који су изведени од просторних фрагментизатора *средина, крај, дно* и сл., просторни фрагментизатори се могу употријебити и у свом примарном лику у конструкцији са генитивом ради прецизирања просторног односа, нпр. *средином сѿола, у центриру насеља, ивицом шуме, на ѿериферији зграда, на крају села, са ивице шуме, с ѿериферије зграда* и сл.

§ 915. Испуњеност локализатора објектом локализације изражава се употребом израза *широм* или *диљем* (застарјело) с просторним генитивом, нпр.

(192) *Широм земље* прославља се празник.

(193) *Диљем ѿланеше* људи гладују.

§ 916. Просторни генитив посредне локализације (локализација простором изван локализатора) може значити локализацију без квантифи-

кације (*ис̄пред дрвѣша*) или локализацију с квантификацијом (*између два дрвѣша, између дрвѣћа*, али не **између једно̄ дрвѣша*), а у првом случају просторни генитив изражава локализацију странама локализатора (*изнад куће, ис̄под куће, ис̄пред куће, нас̄ирам куће, њреко њуша куће, иза куће, лијево од куће, десно од куће, слијева од мене, здесна од мене, више љаве, ниже но̄гу, њврх љаве, њодно но̄гу, с̄ирам свјеѣла, нас̄ирам мене*). То је, по правилу, значење мјеста гдје се нешто налази, мада може бити и значење удаљавања од одређеног мјеста или приближавања том мјесту и контакта с њим (што зависи од значења цијелог предиката или управне ријечи у именичкој синтагми) или значење преласка/проласка преко тога мјеста, уп.

(194) Стајали су *ис̄пред куће*.

(195) Отишли су *ис̄пред куће*.

(196) Зауоставили су се *ис̄пред куће*.

(197) Прошли су *ис̄пред куће*.

(198) Полазак *ис̄пред куће* био је добро организован.

Значење пресијецања простора изнад горње стране локализатора може бити изражено не само генитивом с предлогом *изнад*, него и генитивом с предлогом *њреко*, који јаче него *изнад* истиче однос пресијецања простора, уп.

(199) *Изнад брда* је прелетјела звијезда.

(200) *Преко брда* је прелетјела звијезда.

(201) Лопта је прешла *њреко линије*. (Није исто што и: Лопта је прелетјела *изнад линије*)

§ 917. Ако локализатор нема предњу страну (нпр. *лоѣша, чаша, ваза*), предња страна је она која је најближа говорном лицу (прагматичка категорија „посматрача“), које у таквим случајевима служи као додатни локализатор, нпр. *Испред чаше био је уѣљач* ‘између мене и чаше био је упаљач’. У неким случајевима се само из контекста или говорне ситуације може разабрати да ли је ријеч о локализацији сталном предњом страном нечега или оном која је најближа посматрачу, нпр. *Сликао сам их испред ауѣобуса* може значити 1. ‘Када сам их сликао, били су испред предње стране ауѣобуса’, 2. ‘Када сам их сликао, били су између мене и ауѣобуса’ (ако посматрач није испред предње стране ауѣобуса), што су релативно ријетки случајеви.

§ 918. Просторна локализација с квантификацијом изражава се предлозима *око* и *између*. Просторним генитивом с предлогом *око* изражава се локализација разним странама локализатора, нпр.

(202) Дјеца су се сјатила *око мајке*.

(203) Дјеца трче *око мајке*.

(204) Дјеца стоје *око мајке*.

(205) Знам унапред исход ове битке / месечина се стеже у омчу *око ѓрла* (Д. Јеврић)

Не може се рећи дијете *с̄иоји* **око мајке* јер се предлог *око* употребљава само ако је мјесто објекта локализације истовремено одређено различитим странама локализатора.

Просторни генитив с предлогом *око* обично значи мјесто гдје се неко или нешто налази, али може значити и приближавање том мјесту или кружно кретање, као што показују претходни примјери.

§ 919. Просторна локализација с квантификацијом изражава се и предлогом *између* и употребом назива најмање двају локализатора у облику генитива једнине или множине, или једног назива у облику генитива множине, нпр.

(206) Школа се налази *између* банке и суда.

(207) *Између* свих *тих зграда* уздизао се звоник цркве.

Конструкције с предлогом *између* најчешће значе мјесто гдје се нешто налази, али могу значити и удаљавање од тога мјеста или приближавање њему и контакт са њим, нпр.

(208) Извукао је једну књигу *између* два рјечника.

(209) Вратио је књигу *између* два рјечника.

Предлог *између* са генитивом може дати прецизнију локализацију него инструментал с предлогом *међу*, јер се *између* чешће него *међу* употребљава за локализацију са обије стране, уп.

(210) Стоји *међу* оним војницима.

(211) Стоји *између* оних војника.

Када је из контекста јасно да је ријеч о локализацији нечега помоћу два локализатора (а не више њих), предност има модел *између* + генитив, нпр.

(212) То се десило на путу *између* Новоџ Сада и Инђије.

§ 920. Друга врста просторне локализације с квантификацијом заснива се на одмјеравању степена удаљености од локализатора. Више предлога може у конструкцији са генитивом изразити значење близине локализатору, било као мјесто гдје се нешто налази (*пored куће, крај куће, надомак куће, насупрот куће, њо крај куће, близу куће, недалеко од куће, у близини куће, код ње зграда*), нпр.

(213) *Пored куће* је башта.

(214) *Крај куће* је паркиран ауто.

(215) *Близу куће* је школа.

(216) Зауоставили су се *надомак куће*,

али и у значењу правца којим неко или нешто пролази, за шта постоји и специјализовани предлог *мимо* који се може употријебити само у том значењу, уп.

(217) Прошли су *мимо куће*.

(218) Прошли су *пored куће*.

(219) Прошли су *крај куће*.

(220) Прошли су *близу куће*.

(221) Били смо *недалеко од куће*.

Када је у генитиву с предлогом *код* именица или замјеница које се односи на особу, групу особа или ресторан, поред значења близине присутно је и социјативно значење, нпр. *Били смо код њрија њеља. Код њеља смо се дуго задржали. Били смо код родбине. Вечерали смо код „Орача“.*

Напомена 1. – Израз *код куће* адвербијализовао се у значењу ‘у свом дому’. Погрешно је замјењивати га изразом *кући*. Дакле, исправно је *Бићу код куће* (а није исправно *Бићу к у ћ и*).

Напомена 2. – Генитив с предлогом *код* и значењем усмјерености ка неком мјесту дуго се сматрао некњижевним, а препоручивао се, као исправан, облик датива, нпр. *Оишцао је браћу*. У савременом српском књижевном језику просторни генитив с предлогом *код* и значењем усмјерености истиснуо је у тој функцији просторни датив, који је постао граматички архаизам, тако да су примјери типа *Дошла је код њријашељице*, *Оишла је код сесџре*, *Иде код фризера* исправни.

Напомена 3. – Предлог *насуђроџ* (*Сјео је насуђроџ њрофесора*) рјеђе се употребљава са генитивом, а чешће са дативом (*Сјео је насуђроџ њрофесору*). Исправна су оба облика.

§ 921. Када је локализатор издуженог облика, однос близине изражава се просторним генитивом с предлогом *дуж*, нпр.

(222) Шетали су *дуж обале*.

(223) *Дуж оџраде* расте цвијеће.

§ 922. Просторни генитив са значењем приближавања мјесту у непосредној близини локализатора и усмјерености на досезање тога мјеста изражава се генитивом с предлогом *до*, а удаљавање се изражава генитивом с предлогом *од*, нпр.

(224) Дошла је *до ивице* пута.

(225) Одмакла се *од ивице* амбиса.

§ 923. Значење удаљености од локализатора изражава се просторним генитивом с предлошким изразом *далеко од* и предлошким изразима са сличним значењем, нпр.

(226) Чамац је био *далеко од обале*.

(227) *Подале од куће* расла је једна маслина.

§ 924. Најзад, спољашња локализација просторним генитивом која се не односи ни на стране локализатора ни на просторну квантификацију, изражава се конструкцијама с предлогом *ван*, *изван* (мјесто или усмјереност к њему) и *џуџ*, као и с предлошким изразом *у џравцу* (у оба случаја само са значењем усмјерености), нпр.

(228) Отишли су *ван џрада*.

(229) Лопта је *изван џерена*.

(230) Иду *џуџ мосџа*.

(231) Иду *у џравцу мосџа*.

§ 925. Већина предлошких конструкција с просторним генитивом користи се и за означавање апстрактно схваћеног простора, нпр. *усред разџовора*, *изван џеме*, *мимо џлана*, *близу рјеџења* итд. У неким случајевима за локализацију у апстрактно схваћеном простору употребљавају се посебни предлошки изрази, нпр. *Он је џосџџуџо у оквиру своџих овлаџћења*.

§ 926. Социјативни генитив обично долази као одговор на питања *с киме? код коџа? џоред коџа?* или *џроџив коџа?*, а употребљава у адвер-

бијалној, атрибутској или предикатској служби са значењем друштва или реципрочности, уп.

(232) Она је *код нас*.

(233) Сједи у *друшћиву неке колеџинице*.

(234) Желим да си *поред мене*.

(235) *Између браћа и сестре* никада није било свађе.

(236) Оне су нешто разговарале *између себе*.

(237) Борили су се *проишв окујайора*.

Напомена. – Када се говори о спортским такмичењима, треба избјегавати погрешну употребу предлога *проишв* (каква се среће у језику спортских новинара), нпр. *Изгубили смо проишв „Партизана“*, *Побиједићемо проишв Нијемаца* и сл. умјесто: *Изгубили смо од „Партизана“*, *Побиједићемо Нијемце* и сл.

§ 927. Субјекатски генитив се употребљава као слободни генитив или као генитив с предлогом, а има значење семантичког субјекта, које се остварује у виду више ужих значења (в. §§ 928–929).

§ 928. Генитив АГЕНСА употребљава се као слободни генитив (у различитим реченичним структурама) или као генитив с предлозима *код*, *од*, *преко* или предлошким изразима *од сџране*, *јосредсџвом*, уп.

(238) Чује жагор *дјеце*. (‘Чује да жагоре дјеца’)

(239) Срце би јој закуцало јаче када би чула шум *мора* и шуштање *борова*.

(240) Обрадовао га је долазак *колеџе Марића*.

(241) Био је остављен *од јријайеља*.

(242) Били су помиловани *од сџране јредсједника*.

(243) Сукоб је ријешен *јосредсџвом сџецијалног изасланика ОУН*.

(244) Званична информација је дата *преко јредсџвника* за штампу.

У неким случајевима једино се на основу контекста може знати да ли је ријеч о субјекатском или о објекатском генитиву, нпр. *Крићика Богдана Појовића* може значити да је Богдан Поповић аутор критике или да је он предмет критике.

Генитив агенса с предлогом *од*, нпр. *Она је била од свих радо јрихваћена*, употребљава се када је именица у множини или када она значи неки скуп или ауторитет, *Од власџи је наређено да се снијеж исјред зџрада уклони* (‘Власти су наредиле...’).

Генитив агенса с предлошким изразом *од сџране*, нпр. *Документ ј рајификован од сџране Скујџијине*, одлика је административног стила и, у оквиру језика науке, правног стила.

Генитив агенса с предлогом *преко* или инструменталним обликом *јосредсџвом* има додатно значење средства обавјештавања, нпр. *Са знала је јо преко јријайеља*.

Генитив агенса с предлогом *код* обичнији је у административном или публицистичком стилу, нпр. *Код свих џијрајкача глађу види се одлучносџ да исџрају* – ‘Сви штрајкачи глађу показују одлучност да истрају’, или у реченици са замјеничким пасивом: *Такав ојерајивни захват се код нас не јримјењује* – ‘такав оперативни захват ми не примјењујемо’.

В. и генитив средства § 892.

§ 929. ПРЕЗЕНТАТИВНИ ГЕНИТИВ је слободни генитив уз презентативе *ево*, *ејшо*, *ено*, *џле*, нпр.

(245) Гле *њеџа!* ('Он се сада неочекивано појавио')

(246) Ено *вјеврице*.

(247) Ево *књиџе* о којој смо разговарали.

§ 930. ГЕНИТИВ НОСИОЦА ОСОБИНЕ је, по правилу, слободни генитив са значењем својства чији су носиоци врста или појединац, нпр.

(248) Позната је вјерност *јса* свом господару. ('Познато је да је пас вјеран свом господару')

(249) И у том случају потврдила се лукавост *лисице*.

(250) Допала му се оштроумност *њених одџовора*.

(251) Допала му се оштроумност *одџовора* Мире Мирић.

§ 931. СУПСТИТУТИВНИ ГЕНИТИВ употребљава се с предлогом *мјесџо* или *умјесџо*, *на мјесџу* и, најрјеђе, *намјесџо* у адвербијалној, атрибутој или предикатској служби са значењем онога киме се или чиме се неко или нешто замјењује, често мимо обичаја или очекивања (што повезује супститутивни генитив с прагматичком категоријом очекиваности/неочекиваности), нпр.

(252) Пера игра *умјесџо Павла*.

(253) Пера *умјесџо Павла* не дјелује као добра замјена.

(254) Пера одсад ради *на мјесџу Павла*.

(255) *Умјесџо ње* дошла је њена пријатељица.

(256) *Мјесџо Јовановића* дириговао је Јанковић.

(257) *Умјесџо илаџе* добили су отказ.

(258) *Мјесџо радовања* чекало их је непријатно изненађење.

Супститутивни генитив се у административном и публицистичком стилу употребљава и с предлошким изразом у *име* и са значењем лица које представља неку установу или неко друго лице, нпр.

(259) У *име научноџ вијећа инстџиџуџа* присутнима се обратио предсједник вијећа.

(260) У *име џредсједника државе* скуп је поздравио његов изасланик.

Напомена. – Погрешно је умјесто супститутивног генитива с предлошким изразом у *име* употребљавати предлог *исџред* са генитивом, нпр. треба избјегавати реченице као што је: *Исџред научноџ вијећа инстџиџуџа џосџима се обратио џредсједник вијећа*.

§ 932. УЗРОЧНИ ГЕНИТИВ долази у одговору на питање *зачџо?* *збоџ чеџа?* и сл., а употребљава се с предлогом *из*, *од*, *збоџ*, *усљед*, *јоводом* или *око* у адвербијалној или у атрибутој служби, са значењем узрока за оно што се одређује таквим генитивом, нпр.

(261) Погријешила је *збоџ необавиџешџеносџи*. ('Узрок њене грешке је њена необавијештеност')

(262) Опростила му је *из љубави*.

(263) Убиство *из ниских јобуда* привукло је пажњу жуте штампе.

(264) Сва је бијела *од снијеџа*.

(265) Вода се заледила *усљед ниске џемџераџуре*.

(266) Посвађали су се *око јодјеле* плијена.

(267) *Поводом њеноџ јубилеја* скупили су се рођаци и пријатељи.

Узрочни генитив с предлогом *од* значи директан узрок, који може бити унутрашњи узрок (невољно психичко и физиолошко стање, нпр. *Плаче од радосићи*) или спољашњи узрок (стања и збивања изван човјека, нпр. *Сав је црн од дима*).

Узрочни генитив с предлогом *из* значи директан узрок који представља унутрашњу побуду и вољну акцију (именице типа *мржња, ойрез, сйрах* и сл., нпр. *Свети се из мржње*).

Пошто неке појаве, као завист, мржња, страх, могу бити схваћене и као узрок првог поменутог типа и као узрок другог типа, одговарајуће именице понекад се употребљавају у узрочном генитиву или с једним или с другим предлогом, нпр. *Премрла је од сйраха*, али *Све је још једном ировјерила из сйраха да не иогријешу*.

Узрочни генитив с предлогом *због* и *усљед/услијед* (књишки) значи појам који индиректно изазива неко стање и одговарајућу ситуацију, нпр. *Због кише смо осйали код куће, Услјед кише је дошло до иойлаве*. Предлог *усљед* може бити замијењен предлогом *због* без промјене значења, али предлог *због* не може бити замијењен предлогом *усљед* када се саопштава узрок неког психичког стања, нпр. *Због ије увреде није јој се јавила*, али не **Услјед ије увреде није јој се јавила*.

Напомена. – У савременом српском књижевном језику не треба употребљавати узрочни генитив с предлогом *ради*. Умјесто тога треба употријебити генитив с предлогом *због*, нпр. *Ойшла је код љекара због ирехладе* (а не *Ойшла је код љекара ради ирехладе*, јер би то могло значити само ‘Отишла је код љекара са циљем да добије прехладу’, што не би имало смисла).

Узрочни генитив с предлогом *око* значи узрок спора, расправљања и сл., па се зато употребљава уз глаголе, именице и придјеве одговарајућег значења (*бориши се, иреириши се, иући се* и сл.), нпр. *свађаши се око иара, свађа око иара, иосвађани око иара* и сл.

Узрочни генитив са именицом *иовод* у позицији предлога има специфично значење исказивања пригодног и углавном формалног узрока, нпр. *Поводом одласка у иензију иоклонили су јој вазу, која јој је личила на урну*.

Напомена. – Мање је препоручљива конструкција у *иоводу чеђа* (нпр. *То је изјавио у иоводу десетле годишњице оснивања школе*), која се представља непотребну граматичку туђицу у српском језику.

§ 933. Слободни узрочни генитив најчешће се употребљава уз глаголе *бојати се, илациши се, сийдјети се* и сличне за изражавање узрока стању које изазива именица у генитиву, нпр.

(268) Плаши се паука. ‘Узрок њеног страха је паук’

(269) Не бојим се ја висине. Бојим се иада. (М. Капор)

(270) Једни се стиде незаслуженог *сиромаштва*, а други се не стиде незаслуженог *бођаиштва*.

Слободни узрочни генитив у неким случајевима може бити факултативна алтернатива предлошком узрочном генитиву, нпр.

(271) Ноћу, / у *зрчу несанице*, / дозревају самоубице, / а онда тамо у освите сиве / падају зрели међу живе. (В. Николић)

Поред синтагме *ѓрч несанице*, у претходном примјеру могла би у истом значењу бити употријебљена синтагма *ѓрч од несанице*.

§ 934. **Условни генитив** употребљава се с предлогом *без* или с предлошким изразом у *случају*, у адвербијалној или атрибутској служби, са значењем услова под којим се остварује оно што се условним генитивом одређује, нпр.

(272) *Без муке* нема науке.

(273) *Без алаѓа* нема заната.

(274) Морате нас благовремено обавијестити у *случају изосѓанка*.

(275) Обавјештење у *случају изосѓанка* морате послати благовремено.

§ 935. **Циљни генитив** у дијалогској структури долази у одговору на питање типа *с којим циљем?* или *ради чеѓа?* а употребљава се с предлогом *ради* или с предлошким изразима *с циљем*, *у циљу*, *у сврху* (уз именице апстрактног значења) у адвербијалној или атрибутској служби, са значењем циља онога што се саопштава ријечју коју циљни генитив одређује, нпр.

(276) Узима лијекове *ради јачања имуниѓеѓа*.

(277) Дошли су *с циљем склаѓања новоѓ уѓговора*.

(278) Планирана средства у *сврху исѓлаѓе заосѓалих ѓлаѓа* нису обезбијеђена.

Предлог *ради* се понекад употребљава и по с л и је генитива, посебно ако је у таквом генитиву именица са значењем особе или лична замјеница, али и уз неке друге именице, нпр.

(279) Попустила је *мајке ради*, а иначе не би.

(280) *Примјера ради* он је дејство лијека показао на себи.

(281) Ризик само *форме ради* јесте неприхватљив.

На помена. – Допушта се, због раширености употребе, али се не препоручује у добром књижевном језику, употреба циљног генитива с предлогом *збоѓ*, нпр. *Оѓиѓшла је код ѓекара збоѓ ѓреѓледа*. У том значењу боље је употријебити предлог *ради*, нпр. *Оѓиѓшла је код ѓекара ради ѓреѓледа*.

§ 936. У зависности од контекста у којем је употријебљен, генитив може имати и друга значења која су рјеђа или лексички изразитије ограничена.

ДАТИВ-ЛОКАТИВ

§ 937. Као што је било објашњено, датив и локатив се у српском језику морфолошки не разликују, а по акценту се разликују врло ријетко (§§ 112, 858), него исти граматички облик именице има или функцију датива (нпр. *Иду ка заѓаду*) или функцију локатива (нпр. *Живе на заѓаду*), у зависности од граматичке структуре реченице у којој је облик датива-локатива употријебљен и од њеног лексичког састава. Пошто су синтаксичко-семантичке функције датива и локатива умногоме различите, иако су морфолошки обједињене истим падежним обликом, даље се описују засебно.

ДАТИВ

§ 938. Датив је у синтаксичко-семантичком погледу примарно падеж индиректног живог објекта као лица или бића којем се нешто говори,

даје, намјењује и сл., *Марија њише браџу њоруку*. Датив има и друга значења, која су у ближој или даљој вези са основним значењем.

У синтаксичком погледу датив се појављује или као слободни падежни облик – слободни датив, нпр. *Обраћа се ученицима*, или као падежни облик везан предлогом, нпр. *Иде ка ученицима*.

Датив према синтаксичкој функцији

§ 939. Адвербијални датив је датив издвојен према синтаксичкој функцији адвербијала, коју може имати. У семантичком погледу адвербијални датив може имати просторно, узрочно, или неко друго значење, које га повезује с просторним (§ 949), узрочним (§ 959) или неким другим дативом, уп.

- (1) Трчи ка циљу.
- (2) Оздрвила је захваљујући доброј терапији.
- (3) Дошли су ујркос забрани.

§ 940. Допунски датив је датив у функцији допуне са значењем коме је нешто намијењено или у чију корист или на чију штету врши радња у предикату, нпр.

- (4) Писмо мајци било је на столу.
- (5) Гледа брајцу у леђа.
- (6) Добродошлица сјуденџима била је исписана изнад улаза.

§ 941. Датив индиректне допуне употребљава се као беспредлошки датив са општим значењем усмјерености уз прелазне глаголе сложене рекције (или уз именице одговарајућег значења) који као прву допуну имају беспредлошки акузатив или допунску клаузу у функцији директне допуне. У значењу таквих глагола и именица у предикату усмјереност се остварује као давање, намјењивање, упућивање, чињење на корист/штету и сл., нпр.

- (7) Произвођач је испоручио кујцу намјештај.
- (8) Испорука намјештаја кујцу врши се свакодневно.
- (9) Обећао је сину тај поклон.
- (10) Уручивање отказа радницима било је незаконито.
- (11) Запријетила је шефу судом.
- (12) Руши комшији ограду.

На помена 1. – У слободном допунском дативу употребљавају се именице типа сјоменик, ода, химна, сонет, при чему се подразумева прелазни глагол сложене рекције из групе глагола давања, усмјеравања, посвећивања и сл., нпр. *Сјоменик (јодиџнуџ у часџ) Јовану Сјерији Појовићу налази се у ѓрадском ѡрку*. За разлику од именице сјоменик именица бисџа иде с генитивом (*бисџа Досијеја Обрадовића*), као и њен синоним ѡѡрсје (*ѡѡрсје Пејтра Кочића*).

На помена 2. – Неки глаголи (нпр. *ѡлаћаџи, ѡмаџаџи, савјејѡваџи, служџиџи*) имају двоструку рекцију са разлитим значењима: са допуном у акузативу и дативу, или са допуном само у акузативу, уп. *ѡмаџаџи сина новџем* или *ѡмаџаџи сину око новџа*.

Неки глаголи (нпр. *донијеџи, досѡавиџи, куџиџи, носиџи, ѡлаџиџи, ѡнудиџи, ѡслаџи*) имају синонимичну двоструку рекцију: са слободним дативом

(нпр. *Куйио је њоклон мајци*) или са акузативом без предлога и акузативом с предлогом *за* (нпр. *Куйио је њоклон за мајку*).

§ 942. Допунски датив употребљава се и с предлогом *ѝрема* уз прелазне глаголе сложене рекције са значењем испољавања става, мишљења, осјећања и сл., који се саопштавају беспредлошким акузативом у функцији директне допуне, док се дативом у функцији индиректне допуне именује адресат, нпр.

(13) Осјећао је *ѝрема* њој извјесну наклоност.

(14) Неповјерење *ѝрема* радозналом љуѝнику продубило се.

(15) Гајио је дубоко поштовање *ѝрема* деди и баби.

Напомена 1. – Предлог *ѝрема* се понекад сувишно употребљава тамо гдје је значење исто и без њега, нпр. исправно је *ѝлаћања иносѝрансѝву* (а не *ѝлаћања ѝрема иносѝрансѝву*), *ѝдрѝка наѝој земљи* (а не *ѝдрѝка ѝрема наѝој земљи*) и сл.

Напомена 2. – Предлог *ѝрема* се понекад погрешно употребљава умјесто предлога *на*, нпр. исправно је *наѝади на наѝе ѝоложаје* (а не *наѝади ѝрема наѝим ѝоложајима*).

§ 943. Од датива индиректне допуне, као граматичке допуне, треба разликовати допунски датив као датив у функцији семантичке допуне уз глаголе, именице или придјеве који су без одговарајуће именице или замјенице у дативу значењски непотпуни, нпр.

(16) Ово се додаје *јелима*.

(17) Ово је додатак *јелима*.

(18) Он је узрок њеном *нерасѝоложењу*.

(19) Он је склон *наруѝавању* јавног реда и мира.

Допунски датив употребљава се и с предлогом *к(а)* уз непрелазне глаголе или одговарајуће именице, нпр.

(20) Увијек је тежио *ка ѝраѝмаѝичносѝи*.

(21) Одликовала га је тежња *ка ѝраѝмаѝичносѝи*.

Напомена. – Глаголи *ѝежѝиѝи* и *сѝремѝиѝи* у истом значењу могу имати допуне у слободном дативу, нпр. *Тежио је ѝраѝмаѝичносѝи*, *Сѝремили су идејама једнакосѝи међу људима* и сл.

Слободни допунски датив понекад се употребљава и уз именицу *крај*, уз именице *сврѝеѝак*, *ѝочеѝак*, као и уз непромјенљиву именицу *сѝој*, рјечцу *не* и фразеологизам *сѝаѝиѝи на ѝуѝи* (са изузетком научног и административног стила, за које таква употреба није карактеристична), нпр.

(22) Учинили су крај *безвлаѝћу*.

(23) То је значило нови почетак *наѝим надама*.

(24) Рецимо „стоп“ *униѝѝавању земље!*

(25) Рецимо „не“ *коруѝѝиѝи!*

(26) Станимо на пут *нуклеарном заѝађивању*.

§ 944. **Предикатски датив** је датив у функцији семантичког језгра предиката са полупомоћним глаголским дијелом, односно у функцији дијела декомпонованог предиката, нпр.

(27) Кит припада *сисарима*. (‘Кит је сисар’)

(28) И они присуствују *ѝој сједници*. (‘И они су на тој сједници’)

(29) Рањеник је подлегао *ѝовредама*. (‘Рањеник је умро’)

С обзиром на такву своју природу предикатски датив је функционално близак допунском дативу (§ 942), који није дио предиката, али га допуњава.

Датив према семантичкој функцији

§ 945. Допусни датив је датив с предлозима и предлошким изразима за *инай*, у *инай*, *ујркос*, *сујройно* или *йройивно* у функцији допусне одредбе, нпр.

- (30) У *инай свима* није хтјела то да прихвати.
- (31) *Ујркос међави* дошла је на посао.
- (32) *Сујройно очекивањима*, на циљ је стигла прва.
- (33) *Пройивно нацим жељама*, уписала се на медицински факултет.

На помена. – Иако није честа, није погрешна употреба предлошких израза, за *инай*, у *инай*, уз *инай* послјије именице на коју се односи ако је ријеч у дативу рематизована (тј. комуникативно наглашена), нпр. *Нама у инай йочела је да се бави йадобрансйвом*.

§ 946. Еквативни датив је беспредлошки датив у реченици с помоћним глаголом у глаголском дијелу предиката и придјевом *једнак*, *аналоған*, *еквивалентан*, *идентичан*, *сразмјеран* или сл. у именском дијелу предиката. Реченицама са еквативним дативом изражава се једнакост у ужем или ширем смислу (аналогност, еквивалентност, идентичност, сличност, сразмјерност) онога што је означено граматичким субјектом и онога што је означено именицом или именичком синтагмом у дативу, нпр.

- (34) Њихово рјешење је истовјетно *вашем рјешењу*.
- (35) Препис је једнак *ориџиналу*.
- (36) Црквене структуре су биле аналогне *државнима*.
- (37) Резултати су сразмјерни *уложеним напорима*.
- (38) Скуп А је еквивалентан *скупу Б*.

У већини случајева конструкције са еквативним дативом синонимичне су конструкцијама са еквативним инструменталом (§ 1067), уп. (39) и (40):

- (39) Њихово рјешење је истовјетно *вашем*.
- (40) Њихово рјешење је једнако *с вашим*.

§ 947. Етички датив је беспредлошки датив којим се исказује позитиван став говорника (присност, симпатија, благонаклоност, саосјећање) или негативан став (негодовање, одбијање) према саговорнику или предмету говора. Етички датив је најчешће енклитички датив личне замјенице, често у упитној или у узвичној реченици. Етички датив је прагматичке природе и модалног садржаја, а карактеристичан, прије свега, за разговорни стил, нпр.

- (41) Шта *ми* радиш?
- (42) Што си *нам* данас вриједна!
- (43) Ето *йи* га сад!

§ 948. Посесивни датив је традиционални назив за употребу датива који може бити замијењен присвојним придјевом или присвојном замјеницом без осјетне разлике у значењу, нпр.

- (44) Брат *му* се вратио – *Њеџов* брат се вратио.
 (45) *Марку* се вратио брат – *Марков* брат се вратио.

У дијалошким структурама употреба посесивног датива не долази као одговор на питање са посесивним придјевом *Чију?*, него као одговор на питање са упитном замјеницом за човјека *Коме (се враӣио браӣи)?* Реченице са посесивним дативом су и по структури и по значењу ближе реченицама с типичном индиректном допуном него реченицама с посесивним придјевом или посесивном замјеницом као одредбом именице. Уп.

- (46) Послао је писмо *браӣу*. (*Коме?*)
 (47) Послао *му* је писмо. (*Коме?*)
 (48) Стегао је руку *браӣу*. (*Коме?*)
 (49) Стегао *му* је руку. (*Коме?*)
 (50) Стегао је *браӣовљево* руку. (*Чију?*)
 (51) Стегао је руку *своџа браӣа*. (*Чију?*)

Поређење следећих двају примјера, иако је у првом од њих ријеч о Николиној руци, а у другом о Јовановој руци, показује да је у оба случаја *руку* директна допуна, а *Јовану* индиректна допуна. Уп.

- (52) Никола пружа *Јовану* руку.
 (53) Никола стеже *Јовану* руку.

С друге стране, поређење следећих двају примјера води закључку да обе реченице обавјештавају о истом, тј. да имају исто денотативно значење означавајући исту ситуацију, али начин на који је тај однос представљен (сигнификативно значење) није исти, јер се само у другом примјеру избором облика (присвојни придјев) истиче да је ријеч о односу припадања (дијела цјелини). Уп.

- (54) Никола стеже *Јовану* руку.
 (55) Никола стеже *Јованову* руку.

У облику традиционално схваћеног посесивног датива обично је именичка замјеница, а ужа значења која се таквом дативском конструкцијом изражавају могу бити значења конкретног припадања, односа сродности, ауторског односа, односа дијела и цјелине и др., што често не искључује значење користи или штете (*dativus commodi/incommodi*), нпр.

- (56) Кућа *му* је изгорјела.
 (57) Син *му* се родио.
 (58) Роман *му* је објављен.
 (59) Рука *му* је у гипсу.

Напомена. – Датив у конструкцији с властитим именом типа *браӣ му Пеӣтар* (нпр. *Цркву су иодиџли Марко Марковић и браӣ му Пеӣтар*) представља граматички архаизам у савременом српском књижевном језику.

§ 949. Просторни датив у дијалошкој структури долази у одговору на питање типа *куда? у сусреӣ чему?* и сл., а употребљава се с предлозима *к(а)*, *ӣрема* и *насӣрам* као и с предлошким изразом у *сусреӣ* за изражавање усмјерености кретања, нпр.

- (60) Ишли су *ка ријеци*.
 (61) Упутише се *ӣрема сӣаници*.
 (62) Пођимо у *сусреӣ ѓосӣиша*.

Предлози *к(а)* и *ѝрема* у конструкцијама са значењем динамичке усмјерености употребљавају се као синоними.

Предлошки израз *у сусреѝ* употребљава се када је локализатор живо биће које се креће у смјеру онога ко је означен именицом у субјекту. Зато просторни датив с предлошким изразом *у сусреѝ* често има пратеће циљно значење ‘са циљем да (их) сретне’. Поред тога, просторни датив с предлошким изразом *у сусреѝ* употребљава се и у конструкцији са именицама *будућносѝ*, *доџађаји*, *ѝромјена* и сличним, нпр.

(63) Кренули су *у сусреѝ људима* који су се приближавали.

(64) Ловац се шуњао *у сусреѝ медвједу*.

(65) Ишли су *у сусреѝ ѓосѝима*.

Уз глагол или девербативну именицу са значењем приближавања исказаним управном ријечју с префиксом *ѝри-* употребљава се беспредлошки датив, нпр.

(66) Приближавамо се *Ужѝцу*.

(67) Пришао је *ѝабли*.

(68) Примакао се *ѝрозору*.

Напомена. – Када у структури управне ријечи нема префикса *ѝри-*, беспредлошки просторни датив са значењем приближавања представља граматички архаизам у савременом српском књижевном језику, нпр. *Иде каѝѝји*.

Просторни датив са значењем статичке усмјерености такође се употребљава с предлозима *к(а)* или *ѝрема*. У таквим случајевима просторно значење је у другом плану, а основно је начинско значење, што показује околност да такве конструкције долазе у одговору на питање *како?* Нпр.

(69) Лежала је окренута лицем *ка//ѝрема зиду*.

(70) [...] нађу се речи / са разних страна / *једна ѝрема друџој* / и гледају се / бело // патња од речи / постаје чулна. (М. Павловић)

Просторни датив са значењем статичке усмјерености такође се употребљава с предлогом *насуѝроѝ* са значењем смјештености објекта локализације у односу на предњу страну локализатора у најужем смислу, нпр.

(71) Библиотека се налази *насуѝроѝ школи*.

(72) Студент сједи *насуѝроѝ ѝредсједнику* испитне комисије.

Напомена. – У таквим случајевима умјесто датива није погрешна ни употреба генитива (нпр. *насуѝроѝ школе*, *насуѝроѝ ѝредсједника*), што је у данашњем српском књижевном језику рјеђе, иако се не може сматрати граматичким архаизмом.

Као и многи други предлози, *насуѝроѝ*, поред правог просторног значења, може изражавати и локализацију у апстрактно схваћеном простору, као потпуну различитост, односно супротност, нпр. *Насуѝроѝ ѝаковом миѝљењу*, *она је ѝврдила да оѝасносѝи нема*.

§ 950. Субјекатски датив је беспредлошки датив са значењем семантичког субјекта. То је често датив личне замјенице у енклитичком облику датива.

Датив семантичког субјекта има више ужих значења и типова реченица у којима се она појављују, од којих су важнија следећа.

§ 951. Вољни датив, беспредлошки датив семантичког субјекта као носиоца воље или жеље, употребљава се у безличним реченицама уз непрелазне глаголе с морфемом *се* у предикату, нпр.

(73) Шета *ми* се.

(74) *Никоме* се не ради недјељом.

(75) *Ани* се иде на скијање.

(76) Не гледа *ми* се тај филм.

У истом типу реченица, с непрелазним глаголом у предикату, употребљава се вољни датив са значењем жеље за задовољењем неке физиолошке потребе, нпр.

(77) Дријема *нам* се.

(78) Штуца *joj* се.

(79) Дјетету се повраћа.

(80) *Мени* се кија.

§ 952. Вољни датив може имати и облик беспредлошког датива у безличној реченици с помоћним глаголом и генитивом с предлогом *до* у предикату, нпр.

(81) *Њему* је до кавге.

(82) Није *ми* до беспослице.

(83) Није *нам* ни до чега.

§ 953. Датив носиоца психичког или физиолошког стања или процеса представља беспредлошки датив семантичког субјекта у безличним реченицама чији предикати траже допуну (84); или беспредлошки датив у личним реченицама с помоћним глаголом и придјевом у предикату (85), (86); или беспредлошки датив у безличним реченицама с помоћним глаголом и прилогом у предикату (87); или беспредлошки датив у безличним реченицама са адвербијалом за мјесто гдје се то стање или тај процес испољавају (88); или беспредлошки датив у личним реченицама у којима граматички субјекат обавјештава о мјесту испољавања датог стања или процеса (89), уп.

(84) Лакнуло *им* је кад су добили дијагнозу. ('Они су осјетили олакшање кад су добили дијагнозу')

(85) *Ани* је тај филм био интересантан.

(86) Та хаљина *joj* је очигледно тијесна.

(87) Мило *ми* је што смо се срели.

(88) *Марку* се завртјело у глави.

(89) Дјетету крче цријева.

§ 954. Датив оцене правовремености/неправовремености јесте беспредлошки датив семантичког субјекта у безличним реченицама с помоћним глаголом и временским прилогом (или именицом *вријеме* у прилошкој употреби и значењу 'сада треба') које значе оцјену да је за семантички субјекат право вријеме (или није право вријеме) за оно што се саопштава допунском клаузом с везником *да*, нпр.

- (90) Вријеме *joj* је да заснује породицу.
 (91) Она мисли да *joj* још није вријеме за то.
 (92) *Мени* је сада прави тренутак да то саопштим.
 (93) *Ани* је било касно да иде у град.
 (94) *Мени* је рано да сада идем на спавање.

§ 955. Датив ПРОЦЈЕНЕ РЕАЛНОСТИ је беспредлошки датив семантичког субјекта у безличним реченицама са значењем процјене учесника у говорној ситуацији или семантичког субјекта у реченици о реалности онога што се саопштава зависном клаузом, нпр.

- (95) Изгледа *ми* да ће бити кише.
 (96) Не изгледа *ми* да ће још неко доћи.
 (97) Чини *ми* се да касни.
 (98) Учинило *нам* се да је то била она.

§ 956. Називни датив је беспредлошки датив семантичког субјекта као носиоца имена, презимена, назива, наслова и сл., који се употребљава у реченицама са помоћним глаголом у предикату и именицом или именичком синтагмом у именском дијелу предиката, нпр.

- (99) *Дјевојци* је име било Иванка.
 (100) Наслов ће *му* бити „Фрушка гора“.
 (101) Нека *фирми* буде назив „Здрава храна“.

Дативске конструкције семантичког субјекта као носиоца имена блиске су тзв. посесивном дативу, уп. *Име joj је Милица*.

На помена. – Не препоручује се употреба реченица типа *Моје име је Милица*, осим ако се посесивност (*моје*) наглашава (нпр. *Моје име је Милица, а њено Даница*). Употреба реченица типа *Моје име је ...* непотребно се шири под утицајем енглеског језика.

§ 957. НЕЦЕСИТАТИВНИ ДАТИВ представља беспредлошки датив семантичког субјекта као носиоца потребе, неопходности и сл., у неколико врста безличних реченица:

(а) У онима гдје је значење предмета потребе, неопходности и сл. исказано клаузом с везником *да*, нпр.

- (102) Преостаје *нам* само да то прихватимо.
 (103) Предстоји *вам* да се наоружате стрпљењем.
 (104) Неопходно *му* је да добије тај кредит.

(б) Уз глагол *ваљајти* уз који је предмет потребе исказан инфинитивом, нпр.

- (105) Ваља *нам* се опростити.
 (106) Ваља *ми* и то прихватити.
 (107) Ваља *joj* радити још пет година до пензије.

(в) У реченицама с помоћним глаголом у предикату и прилогом у функцији именског дијела предиката у којима је предмет потребе или сазнања исказан допунском клаузом с везником *да*, нпр.

- (108) Потребно *им* је да још мало размисле.
 (109) Није *му* неопходно да их моли.
 (110) *Госјодину* је неопходно да га примите.

(г) Исто важи и за личне реченице у којима је предмет потребе или обавезе исказан у облику номинатива, нпр.

(111) Недостајаће *нам* ваше искуство.

(112) Не требају *ми* његови савјети.

(113) Преостаје *му* само подношење оставке;

или у реченицама с помоћним глаголом у предикату и придјевом у именском дијелу предиката, при чему је предмет могућности, потребе, неопходности или сазнања исказан у форми номинатива, нпр.

(114) *Осумњиченом* та чињеница није непозната.

(115) *Сину* је потребан новац.

(116) Познат *ми* је тај метод.

§ 958. Старосни датив је беспредлошки датив семантичког субјекта као носиоца одређеног узрасног статуса, односно дужине постојања, у реченицама са копулативним предикатом и именицом (обично *година, недјеља, мјесеци*) у именском дијелу предиката, нпр.

(117) Малој *Ани* је тек недјељу дана.

(118) *Дјечаку* је пет мјесеци.

(119) *Слављенику* је осамдесет година.

§ 959. Узрочни датив у дијалогској структури долази у одговору на питање *захваљујући чему?*, а употребљава се с предлозима глаголског поријекла *захваљујући* или *благодарећи* (рјеђе и свечаније) у функцији узрочног адвербијала са значењем повољног узрока, нпр.

(120) *Захваљујући* јаком организму, брзо је оздравио.

(121) *Благодарећи* прилозима мјештана, обновљена је сеоска црква.

Напомена. – Не треба употребљавати датив с предлозима *захваљујући* или *благодарећи* за исказивање неповољног узрока, нпр. није исправно *Захваљујући неухрањености дијете се разболео*. У таквој реченици исправно је употрежити узрочну одредбу типа *због неухрањености* или *услед неухрањености*.

§ 960. У зависности од контекста у којем је употређен, облик датива-локатива може имати и друга значења, која су рјеђа или лексички изразитије ограничена.

ЛОКАТИВ

§ 961. У морфолошком погледу датив и локатив у савременом српском језику нису два падежа, него један падеж – датив-локатив (§§ 112, 858, 939), чија значења и функције зависе од избора предлога, значења управне ријечи, лексичког значења именице у облику датива-локатива и других околности. У сразмјерно малом броју случајева, у промјени једносложних именица мушког рода, разлика између датива и локатива требало би да се исказује акцентом, дугосилазним у дативу и дугоузлазним у локативу, нпр. дат. *дану*; лок. *дану*, што је правило којег се ни многи образовани људи не држе или нису у стању да га спроводе у свом говору.

Напомена. – Неке двосложне и тросложне именице мушког рода с кратко-силазним акцентом на првом слогу и с дугим крајњим слогом, са значењем нечега што није живо, имале су у локативу јединице (али не и у дативу) умјесто силазног

(12) Договорили су се *о сарађњи*. (‘Договорили су се да ће / како ће сарађивати’)

(13) Изјасните се *о њом њишању*.

(14) Извјештавао нас је *о дођађајима* у тој земљи.

§ 967. Допунски локатив употребљава се и у конструкцијама с предлогом *о* као допуна именици, нпр.

(15) Брига *о заштити* околине наша је трајна обавеза. (‘Брига да се заштити околина наша је трајна обавеза’)

(16) Обављена су истраживања *о залихама уља*.

(17) Данас је на дневном реду расправа *о завршном рачуну*.

На помена. – Погрешно је употребљавати предлог *о* уместо других предлога или га уметати у конструкцију која треба да буде без предлога, што се највише среће у административном и публицистичком стилу, нпр. исправно је: мјере за *убрзавање административног пословања* (не: мјере *о убрзавању административног пословања*), иницијатива за *доношење програма* (не: иницијатива *о доношењу програма*), анализа *досадашњег рада* (не: анализа *о досадашњем раду*), афера са *доинџом* (не: афера *о доинџу*), примјери *нејачног обавјештавања* (не: примјери *о нејачном обавјештавању*) и сл.

§ 968. Допунски локатив може бити изражен и конструкцијама с предлогом *у* и девербативним именицама уз глаголе типа *горијешити*, *истрајавати*, *препјеривати*, *сарађивати*, *специјализовати се*, *уживати*, *усавршавајући се*, *учесивовати* и сл., нпр.

(18) Погријешили су у *процјени* ситуације. (‘Дали су погрешну процјену ситуације’)

(19) Усавршавала се у *сценском наступу*.

(20) Специјализовао се у *експерименталној фонетици*.

(21) Ужива у *веслању*.

§ 969. Допунски локатив употребљава се у конструкцији с предлогом *у* и као допуна придјеву, нпр.

(22) Она је самостална у *доношењу* одлука. (‘Она је самостална када доноси одлуке’)

(23) Петар је сувише строг у *оцењивању* других.

(24) Истрајна је у *својим захтјевима*.

§ 970. Допунски локатив с предлогом *у* употребљава се и у конструкцији са беспредлошким акузативом директне допуне у служби означавања домена испољавања радње управне ријечи (уз глаголе типа *љубиједити*, *љомгајити*, *преварити*, *примијенити*, *савладајити*, *спријечити*), нпр.

(25) Савладао је ривала у *шенису*.

(26) Ја помажем сестри у *учењу*.

(27) Спријечили су лопова у *крађи*.

§ 971. Допунски локатив се употребљава и у конструкцијама с предлозима *на* или *у* које замјењују релативну клаузу, нпр.

(28) Изрекао је много похвала *на њихов рачун*. (‘Изрекао је много похвала које су се односиле на њих’)

(29) Слушали сте на Стереорами концерт у *извођењу* Београдске филхармоније.

(30) Одобрена су им додатна средства за пут у *изградњи*.

§ 972. Предикатски локатив је локатив с предлозима *у* или *на* у синтаксичкој функцији именског дијела предиката чији је глаголски дио помоћни или полупомоћни глагол, нпр.

- (31) Мотор је у *квару*.
- (32) Квар је у *мојору*.
- (33) Ви сте на *реду*.
- (34) Ред је на *вама*.
- (35) Петар се налази на *расцусију*.
- (36) На *млађима свијет* остаје.

Предикатски локатив се издваја према синтаксичкој функцији именског дијела предиката. У семантичком погледу предикатски локатив може имати просторно, временско или неко друго значење, које га повезује с просторним, временским или неким другим локативом, уп.

- (37) Никола је у *школи*.
- (38) Утакмица је у *недјељу*.
- (39) Они су били на *излећу*.

§ 973. Присвојно значење обично (али не и обавезно) карактеристично је и за предикатски локатив изражен конструкцијама с **предлогом *ѝри***, које су малобројне и лексички ограничене, понекад и фразеологизоване, нпр.

- (40) Сад нисам *ѝри новцу*. ('Сад немам новца')
- (41) Још је био *ѝри свијести* када је дошао љекар.
- (42) Је ли он *ѝри чистиој ѝамети*?

§ 974. Предикатски локатив, поред обавезне употребе у конструкцији с предлогом, може бити употријебљен и у конструкцији са обавезном одредбом, нпр.

- (43) Публика је била на *нашој сѝрани*.
- (44) Публика је била на *сѝрани Порѝугалаца*.
- (45) То је још у *нашој надлежност*.
- (46) То је још у *надлежност* *ценѝралне владе*.

§ 975. Предикатски локатив је често у саставу декомпонованог предиката, нпр.

- (47) Мајка је била у *сѝраку* за дијете. ('Мајка је страховала за дијете')
- (48) *Имамо* у *ѝлану* и посјету музеју.
- (49) Живе у *нади* да ће бити боље.

Локатив према семантичкој функцији

§ 976. **Временски локатив** у дијалогској структури долази у одговору на питање *кад(а)?*, а употребљава се с предлозима *на* или *у* у адвербијалној функцији временске одредбе предиката.

Временски локатив значи потпуну или дјелимичну истовременост, нпр.

- (50) У *ѝочетику* *бјеше* *Ријеч*... (Јн. 1, 1)
- (51) На *крају* је све било у реду.
- (52) У *свакој години* је 56 недјеља.

У конструкцијама с временским локативом употребљавају се именице које значе: временске одсјечке одређеног трајања – *секунда*, *минуѝ*, *саѝ*, *дан*, *недјеља*, *мјесец*, *година* итд., нпр. У *сваком дану дах је зрешног ѝеѝка* [...] – М. Тешић; *Гол је ѝосѝиѝнуѝ у ѝрвом минуѝу*; временске

одсјечке неодређеног трајања као временске фрагментизаторе који траже или подразумевају назив цјелине којој припадају – *йочейѿак*, *средина* и сл., нпр. *У средини йредавања се закашљао*; називе периода у човјековом животу, као и сам живот, нпр. *У старосији је йоййуно осиједио*; периоде у развоју друштва, умјетности и сл., нпр. *У бароку је йај жанр био йойуларан*; најшире временске одсјечке, нпр. *Неки мисле да ће у далекој будућности људи освојити цијелу галаксију*; различита стања и догађаја, нпр. *Замрла је у ишчекивању расилеја*; *У йрку је одбацио оружје*.

У временском локативу са значењем истовремености, поред обавезног предлога, у неким случајевима је обавезан и конгруентни или неконгруентни атрибут, нпр.

- (53) *У зимским мјесецима плажа је затворена.*
- (54) *У йрошлом вијеку било је највише жртава рата.*
- (55) *У ноћи између йейѿка и субоше родио му се син.*
- (56) *У узрасиу од шесѿ година пошла је у школу.*
- (57) *У йом йериоду није било промјена.*
- (58) *Испао је у йосљедњем колу.*

§ 977. Временски локатив у конструкцији **с предлогом на** и са значењем потпуне или дјелимичне истовремености употребљава се када су у облику локатива именице којима се именују атмосферске појаве *киѿа*, *вјеѿар*, *сунце*, девербативне именице типа *йовраѿак*, *расѿанак*, *йочейѿак*, *завршеѿак*, *йуѿи*, и *ручак*, *вечера*, нпр.

- (59) *Стајали су дуго на вјеѿру.*
- (60) *На расѿанку су се загрлили.*
- (61) *На йријему су се о свему договорили.*

Неке именице могу бити употријебљене у временском локативу или с предлогом у или с предлогом *на*, нпр. *у йочейѿку // на йочейѿку*, *у средини // на средини*, нпр.

- (62) *На йочейѿку говора захвалио се за гостопримство.*
- (63) *У йочейѿку излагања говорила је тихо.*
- (64) *У//на средини йрке појачала је темпо.*

§ 978. Када је у временском локативу именица глаголског поријекла и када се изражава истовременост, може бити употријебљен **предлог йри**, нпр.

(65) *При закључивању опште оцјене узима се у обзир оцјена на писменом испиту.* (‘Општа оцјена се закључује тако што се том приликом...’)

- (66) *При изласку за говорницу увијек би се мало накашљао.*
- (67) *При сусрећу би нас љубазно поздравила.*

§ 979. С предлогом *йо* се употребљава и временски локатив са значењем постериорности, нпр.

- (68) *По йовраѿку с пута увијек би нам се јавио.*
- (69) *По завршеѿку факултета одмах је нашла посао.*
- (70) *По обављеном йослу слатко је заспала.*

§ 980. У временском локативу **с предлогом о** у значењу приближне временске локализације јављају се именице које значе празнике, нпр. *Божѿић*, *Ускрс*, *Вазнесење*, *Духови*, *Мала Госѿојина*, *Никољдан*, *Нова година*,

їразник, рођендан, а и неке именице друкчијег значења, као *ручак, вече-ра*, нпр.

(71) Доћи ћемо *о Божићу*. ('Доћи ћемо око Божића')

(72) Срешћемо се *о Новој зодини*.

(73) *О їразницима* је све затворено.

§ 981. Квалификативни локатив у дијалашкој структури долази у одговору на питање *какав (-ква, -кво)?*, а употребљава се с предлозима у или *на* у функцији одредбе онога што значи именица уз коју стоји, нпр.

(74) Лука је био човјек у *зодинама*.

(75) Жена у *дружом стању* сједјела је на првом сједишту.

(76) Он је био човјек *на лошем гласу*.

§ 982. Количински локатив долази у одговору на питање *колико високо/ниско/далеко/брзо...?* или *на којој висини/дубини?* и сл., а употребљава се с предлогом у или *на* у функцији давања количинске одредбе о висини, дубини, раздаљини, интензитету, брзини и сл.

Количински локатив **с предлогом на** по правилу се употребљава и са атрибутском одредбом, а понекад може бити замијењен одговарајућим прилогом, нпр.

(77) Голуб је летио *на великој висини*. ('Голуб је летио врло високо')

(78) *На којој се географској ширини* тај град налази?

(79) Подморница се налазила *на великој дубини*.

§ 983. Количински локатив с предлогом у именује временске мјерне јединице *секунд, минути* за исказивање брзине којом се савладава простор, при чему у таквој конструкцији постоји и нумерички квантификатор, као и одговарајућа мјерна јединица, нпр.

(80) Трчао је брзином од скоро десет метара у *секунди*.

(81) Може да запише око педесет ријечи у *минути*.

§ 984. Количински локатив се употребљава, са значењем степена, и у изразима типа у *довољној мјери*, у *їоїребној мјери*, у *їоїїуносїи*, нпр.

(82) Опоравио се у *довољној мјери* да може бити отпуштен на кућно лијечење.

(83) Били су у *їоїребној мјери* припремљени за то такмичење.

(84) У *їоїїуносїи* је испунио очекивања.

§ 985. Локатив сазнајног основа долази у одговору на питање *їо чему/ коме?* или *їрема чему/коме?*, а употребљава се с предлозима *їо* или *їрема* у служби одредбе предиката о сазнајном основу за неки поступак, нпр.

(85) *По свему судећи*, она је отпутовала.

(86) Тако пише у Јеванђељу *їо Јовану*.

(87) *По мом најдубљем знању и увјерењу* они то заслужују.

(88) *По мишљењу* рецензента књига се може објавити.

(89) Ако је судити *їо лиїераїури* о том предмету, рјешење још није нађено.

(90) *По раније їосїиїнуїом доїовору*, Брзић је прешао у „Спартак“.

(91) *Према добро обавиїешїеним изворима*, он ће поднијети оставку.

Локатив сазнајног основа с предлогом *їо* и локатив с предлогом *їрема* нису сасвим досљедно разграничени и најчешће се употребљавају као синоними. Ипак, постоје случајеви када се у локативу сазнајног основа

(106) Оставили су га да *на миру* ради како хоће. // Оставили су га да *мирно* ради како хоће.

Начински локатив **с предлогом у** употребљава се са именицама типа *џоџовина, девизе, динари, напура, раџа, серија* у језику економије и *йо-редак, сџав, сџрој* и сличним изразима у језику војске, нпр.

(107) Плаћамо у *џоџовини*.

(108) Откуп се врши у *девизама*.

(109) Наступали су у *борбеном џорейку*.

Начински локатив **с предлогом на** употребљава се уз глаголе типа *васџџаваџи, зарађиваџи, (ис)џећи, (ис)џрџиџи, (с)куваџи*, нпр.

(110) Они су били васпитани *на срџским народним џјесмама*.

(111) Он зарађује *на џрејродаји* некретнина.

(112) Кува поврће *на џари*.

§ 988. Објекатски локатив долази у одговору на питање *на/о/у коме?* или *на/о/у чему?* а употребљава се с предлозима *на, о* или *у* и значи конкретан или апстрактан објекат обухваћен значењем предиката, нпр.

(113) Она ради *на извјешџају*.

(114) Причала му је *о своме оцу*.

(115) Товљеници добијају у *џежџини*.

Објекатски локатив има неколико подврста као што су локатив промјене (116), статусни локатив (117), облички локатив, обично у административном стилу (118), локатив ужег објекта (119), контактни локатив (120) и др. Нпр.

(116) Шахиста се поправио у *оџварањима*.

(117) Гледа брата у *сџасџоцу*.

(118) Диплому морате предати у *ориџиналу*.

(119) Ишчашџо је руку у *рамену*.

(120) Помиловао ју је *џо џлави*.

Различите семантичке функције неког падежа не остварују се увијек у оквиру исте синтаксичке функције, нпр. у *Она џрича о оцу* објекатски локатив је у синтаксичком погледу индиректна допуна, а у примјеру *Они добијају у џежџини* тј. ‘Добијају тежину’, одн. ‘Постају тежи’ предлошко-падежна конструкција у *џежџини* је именски дио сложеног предиката.

§ 989. Просторни локатив у дијалошкој структури долази у одговору на питање *џдје ?* а употребљава се у функцији просторне одредбе за изражавање мјеста гдје се нешто налази или догађа.

У зависности од предлога који је употријебљен у конструкцији с просторним локативом такве конструкције могу значити локализовање стања или неусмјереног збивања у унутрашњости затвореног или отвореног простора, или на површини нечега, нпр.

(121) Путници су у *ауџобусу*.

(122) Радници нешто раде *на кући*.

(123) Вјетар је *џри земљи* ковитлао опало лишће.

§ 990. Једно од најчешћих значења просторног локатива јесте значење локализовања у унутрашњости нечега, што се изражава, прије свега, локативом **с предлогом у**, нпр.

- (124) Они су у ауџобусу.
 (125) Писмо је у коверџи.
 (126) Фотографија је у албуму.

Избор предлога и именице који ће бити употријебљени у некој конструкцији с просторним локативом зависи и од самог објекта којим се нешто локализује, и од тога да ли ће говорник тај објекат језички представити као релативно затворен простор (нпр. *Дјечак сједи у чамцу*), или као отворен простор (нпр. *Дјечак сџоји на чамцу*; уп. такође у *дворишћу / на дворишћу*, у *земљи / на земљи*, у *мору / на мору* и сл.). Поред тога, од избора предлога у конструкцијама с просторним локативом зависи и то која ће ужа просторна предлошка одредба бити дата.

§ 991. Локатив с предлозима *на*, *џо* или *о* обично значи локализовање на површини или горњој страни нечега, нпр.

- (127) *На крову* је снијег.
 (128) *По крововима* је снијег.
 (129) *О ѓранама* јелке висе украси.

За разлику од конструкција с предлогом *на*, конструкције с предлогом *џо* често значе контакт с више тачака на локализатору, било зато што је ријеч о неусмјереном кретању, нпр. *Трче џо ливади*, или зато што је ријеч о статичкој дистрибутивности, нпр. *Сједи џо џрави*. Секундарно, просторни локатив с предлогом *џо* може значити дистрибутивну локализованост у унутрашњости нечега, а тада именица у просторном локативу мора бити у облику множине, нпр. *По кућама су џочела да се џале свјџла*.

Предлог *о* се рјеђе среће у просторном локативу, а круг именица и глагола који могу бити употријебљени у таквој конструкцији је ограничен. То су исказани или подразумијевани глаголи *окачиџи*, *објесиџи*, *висиџи*, или глаголи сличног значења, и именице које значе оно на чему нешто може висити, нпр.

- (130) Капут се сушио окачен *о џанком ексеру*.
 (131) Гусле су висиле *о клину*.
 (132) Носи пушку *о рамену*.

Свршени глаголи *објесиџи* и *окачиџи* могу бити употријебљени у конструкцији с предлогом *о* или у просторном акузативу (када се жели истаћи сама радња, нпр. *Каџуџ се суџио окачен о клин*), или у просторном локативу (када се жели истаћи сáмо мјесто, нпр. *Каџуџ се суџио окачен о клину*).

Употреба предлога *на* у просторном локативу карактеристична је за случајеве када је у таквом локативу назив планине, брда, узвишења, а понекад и насељеног мјеста на таквом земљишту, нпр. *на Авали*, *на Фрушћкој ѓори*, *на Врџачком бреџу*, *на Цейџињу*, *на Убу* и слични изрази.

У неким случајевима избор предлога у просторном локативу зависи више од традиције његове употребе него од физичких одлика локализатора, нпр. *Ми ручамо у кухињи*, *а они на веранди*; *Он живи на Новом Беоѓраду*, *а она живи у Земуну*. *Уџознали су се у Панчеву*; *Уџознали су се у Срџској академији наука и умеџносџи*, *Уџознали су се на Академији џримењених умеџносџи*.

Напомена 1. – У складу с традицијом, која често има основ у физичким одликама мјеста гдје се налази неки град, дио града или мање насеље, исправно је говорити и писати на *Новом Београду*, на *Карабурми*, на *Пејловом брду*, на *Палама*, на *Убу*, на *Цетињу*, иако се у просторном локативу с називима насељених мјеста по правилу користи предлог *у*, нпр. *у Београду*, *у Нишу*, *у Инђији*, *у Рожајама* итд. Допуштено је ипак и уз те именице у облику локатива понекад употријебити предлог *у* ако говорник сматра да изглед мјеста (у равници, на врху и сл.) није битан за оно што жели да саопшти (нпр. *Одзив зласача у Убу био је велики*), или се жели нагласити условна унутрашњост простора (нпр. *Крије се у Цетињу*). Такви случајеви ипак имају само статус допуштених изузетака. Претјеривање са употребом таквих изузетака не би била одлика доброг стила књижевног изражавања.

Напомена 2. – Када је ријеч о називима неких установа који се у локативу обично употребљавају са предлогом *на* (нпр. *на Универзитету*), употреба предлога *у* у мјесто *на* (у *Универзитету*) допуштена је ако се жели посебно нагласити да је ријеч о збивањима унутар те институције, нпр. *Зна све цио се децава у Универзитету*; или: *Лијечила се на Институту за мајку и дете*, допуштено по изузетку *У Институту за мајку и дете у току су велике кадровске промјене* Уп. такође *Петар лежи на клиници*, али *Петра је био испред клинике*, али *је сада у клиници*. Називи многих установа традиционално се употребљавају само с предлогом *у* у локативу, нпр. *Она ради у Институту за српски језик САНУ*, *Петра ради у болници*. Ту и није ријеч о правом просторном локативу, јер је у првом плану друштвени, а не просторни однос.

Називи установа се на исти начин употребљавају с предлозима *у* или *на* и када су ти називи у акузативу, уп. *Петра је смјештен у болницу*, али *Петра је смјештен на клинику*.

§ 992. Локативне конструкције с предлогом *при*, поред просторног значења малог растојања од локализатора (нпр. *Видљивост је била врло слаба при дну језера*), могу имати значење додатног дијела неке институције (нпр. *При старачком дому постоји стационар за незбринућа лица*), али тада значење близине није обавезно, чак је ријетко. У таквим конструкцијама просторно значење је у другом плану, а у првом плану је значење односа дијела према институционалној цјелини, или мање важне установе у односу на већу, којој је мања придружена.

§ 993. Локативне конструкције с предлогом *према* значе окренутост предњом страном локализатору, често, мада не и обавезно, у значењу једнаком са оним које изражава генитив с предлошким изразом *преко њућа*, нпр.

(133) Куће су им једна *према другој*.

(134) На ручку је сједјела тачно *према њему*.

(135) Одбрана је била фронтално распоређена *према противнику*.

§ 994. Просторни локатив употребљава се и у конструкцијама у којима није ријеч о правом просторном значењу, него о апстрактно схваћеном простору, нпр.

(136) *У мислима* је већ путовала на море.

(137) *На њимеши* је стално имала мајчине ријечи.

(138) Опет је ноћу пребирала *по сјећањима*.

(139) Никад не покушавај да смириш некога ко је *на врхунцу* бијеса.

§ 995. Посреднички локатив у дијалозима користи се у одговору на питање *ѿо коме?*, а употребљава се с предлогом *ѿо* у функцији одредбе са значењем посредничког односа, при чему се предлог *ѿо* употребљава у конструкцији са именицом за живо уз глаголе типа *јавиѿи*, *ѿоручиѿи*, *ѿослаѿи* и сл. или из неке од именица изведених од таквих глагола, нпр.

(140) Јавила је *ѿо сесѿри* да је сада добро.

(141) Послао сам му поруку *ѿо једном колеѿи*.

(142) Поручила му је *ѿо заједничком ѿријатѿељу* да не може доћи.

(143) Порука *ѿо ѿолубу-ѿисмоноѿи* стигла је у праве руке.

§ 996. Ситуативни локатив у дијалошкој структури долази у одговору на питање *ѿдје?* или *у/на чему?*, а употребљава се у функцији одредбе са значењем ситуације у којој се нешто дешава. У ситуативном локативу, који је по значењу близак локативу апстрактно схваћеног простора, у конструкцији с предлогом *на* употребљавају се именице типа *засједанѿе*, *конференѿија*, *конѿерѿи*, *ѿредаванѿе*, *ѿремијера*, *ѿромоѿија*, *ѿрослава*, *сасѿанак*, *свечаносѿи*, *сједница*, *симѿозијум*, *скуѿи*, *ѿренинѿ*, *ѿрибина*, *фесѿивал* и сл., а у ситуативном локативу с предлогом у јављају се именице типа *незѿода*, *несрећна*, *удес* и сличне, нпр.

(144) Учествовала је *на ѿом симѿозијуму*.

(145) *На скуѿу ѿланинара* сви су се добро осјећали.

(146) *У ѿој незѿоди* нико није повријеђен.

§ 997. Локатив пропратне околности, као врста ситуативног локатива, употребљава се с предлогом *у* у функцији одредбе предикатског садржаја са становишта околности које прате његово остваривање, нпр.

(147) *У њеном ѿрисусѿву* осјећа се лијепо.

(148) Дошао је *у увјерењу* да смо ми у заблуди.

(149) Отишао је *у заблуди* да је био увјерљив.

(150) Предсједник Покрета за интеграције стигао је *у ѿраѿињи* двојице телохранитеља.

§ 998. Ситуативни локатив с предлогом *у* или *на* може, као одредба именице, замјењивати клаузу с везником *како*, нпр.

(151) Посматра птицу *у леѿу*. (‘Посматра птицу како лети’)

(152) Умјетник је извајао бијелог коња *у скоку*.

(153) Гледали смо Сунце *на заласку*.

§ 999. Ситуативни локатив с предлогом *ѿо* употребљава се у конструкцији са именицама које значе атмосферске појаве, нпр.

(154) Тренирају и *ѿо киѿи* и *ѿо снијеѿу*.

(155) Крос је одржан *ѿо лијеѿом времену*.

(156) Путовали су *ѿо ѿравој мећави*.

§ 1000. Ситуативни локатив с предлогом *ѿри* употребљава се у конструкцији са именицама које значе свјетлост, нпр.

(157) Читао је *ѿри свјеѿлосѿи* петролејке.

(158) Учио је *ѿри свијећи*.

(159) Понекад је чак читао *ѿри мјесечини*.

За ситуативни локатив с предлозима **їо** и **їри** карактеристично је пратеће значење истовремености онога о чему говори предикат и ситуације означене ситуативним локативом.

§ 1001. Субјекатски локатив је локатив са значењем семантичког субјекта као вршиоца радње или носиоца стања или својства, нпр.

(160) Закон је усвојен у *скуїшїїини*.

(161) *На вама* је да донесете исправну одлуку.

Субјекатски локатив долази у одговору на питање *ко?* или *шїїа?*, а употребљава се с предлозима у или, рјеђе, *на* у различитим реченичким структурама, најчешће у реченицама са замјеничким пасивом у предикату, нпр. *То ће се исїїїаїїи у їолицїїи*, али и у реченицама с партиципским пасивом, нпр. *Тако је одлучено у врху државе*, или у неодређеноличним реченицама, нпр. *Одлука је донијета на врху*.

Значење субјекатског локатива умногоме зависи не само од лексичког значења именице у локативу, него и од лексичког садржаја предиката.

Именица у субјекатском локативу значи установу или ситуацију (или њен карактеристичан елеменат) у којој се врши нека активност, нпр. *Закон је усвојен у скуїшїїини* 'Скупштина је усвојила закон', *Лед се їоїїи на сунцу* 'Топлота коју ствара Сунце топи лед'. Пошто је у реченицама с тако израженим семантичким субјектом такав субјекат истовремено и простор у којем он дјелује, субјекатски локатив је значењски близак просторном локативу, уп.

(162) Закон је усвојен у *скуїшїїини*. (субјекатски локатив)

(163) Закон је усвојен у *новој зїради скуїшїїине*. (просторни локатив)

§ 1002. Узрочни локатив долази у одговору на питање *зашїїо?* или *збоїї чеїа?*, а употребљава се с предлозима у, *на* или **їо** у функцији одредбе за узрок, нпр.

(164) Загрлио их је у *одушевљењу*. ('Загрлио их је зато што је био одушевљен')

(165) У *чуду* се питао шта да ради.

(166) У *невјерици* је отворила уста.

(167) У *сїраку* је све признала.

(168) У *недосїаїїку* доказа оптужени је ослобођен.

Узрочни локатив с предлогом **на** употребљава се уз прелазне глаголе и изразе типа *захвалиїїи*, *чесїїїаїїи*, *одаїїи їризнање*, нпр.

(169) Захваљујем *на їредлоїу*.

(170) Честитамо вам *на їобједи*.

(171) Навијачи су им одали признање *на їосїїиїїнуїом усїїеху*.

Узрочни локатив употребљава се и с предлогом **їо** у конструкцији са именицама типа *налої*, *наредба*, *наїовор*, *обичај*, *воља*, *доїовор*, *жеїа*, нпр.

(172) Јављам вам се *їо налоїу* директора продаје. ('Јављам вам се, јер ми је тако наложио директор продаје')

(173) На аудицију се пријавио *їо наїовору* колега.

(174) Он је то одлучио *їо своїој вољи*.

§ 1003. Условни локатив у дијалогској структури долази у одговору на питање *иод којим условом?*, а употребљава се с предлозима *у, ири* или *ирема* (овај други садржи и поредбено значење) у функцији одредбе за услов, која може замијенити условну клаузу с везником *ако* или *уколико*, нпр.

(175) *У одсуиносии шефа клијенте ће примати његов замјеник.* (‘Ако шеф буде одсутан, клијенте ће примати његов замјеник’)

(176) *Према нашим иоиребама* њихове потребе ће бити много веће. (‘Ако су наше потребе такве, њихове ће бити много веће’)

(177) *При иаквом сервису* Петровића његов противник ће бити немоћан.

§ 1004. Циљни локатив долази у одговору на питање *с којим циљем? ради чега?*, а употребљава се с предлозима *у* или *на* у функцији одредбе за циљ или намјеру, при чему се предлог у обично употребљава уз глаголе типа *удружии се, ујединии се* и сл., а циљни локатив с предлогом *на* уз глаголе типа *дјеловаии, радиии, урадиии, чинии* или уз именице од тих глагола (посебно у научном, новинарском, правном или административном стилу), нпр.

(178) *Удружили су се у борби* за слободу. (‘Удружили су се са циљем да се изборе за слободу’)

(179) *Удружили су се у намјери* да побјегну.

(180) *Раде на осиваривању* својих права.

(181) *Учинио је велике напоре на осисобљавању* кадрова за просвјету.

§ 1005. У зависности од контекста у којем је употријебљен, облик датива-локатива може имати и друга значења која су рјеђа или лексички изразитије ограничена.

АКУЗАТИВ

§ 1006. Акузатив је првенствено падеж директног објекта, чији је типичан облик акузатив без предлога, са општим значењем нечега на чему се или на коме се врши нека радња, нпр. *Марија залива цвијеће, Срећли смо њихову учииељу и цу*. На то основно значење наслањају се друга значења акузатива.

Облик акузатива једине аниматних именица мушког рода једнак је облику генитива (уп. акуз. *Види браиа* и ген. *Добрио је иисмо од браиа*), а у јединици инаниматних именица мушког рода акузатив је једнак номинативу (уп. примјере са истом именицом у номинативу *Роман је одличан* и у акузативу *Он иице роман*), док је облик акузатива других именица или једнак номинативу (нпр. *село, вријеме, коси*) или има посебан наставак (нпр. *жену*).

Напомена. – Када је ријеч о називима спортских тимова и о маркама аутомобила, акузатив у принципу треба да буде једнак номинативу (*Побиједили су „Динамо“, Вози „оил“* и сл.), али је допуштено употребљавати акузатив у облику генитива ако се таква именица примарно односи на човјека или неко друго биће, чије су име или назив уобичајени у српској говорној средини (нпр. *борац*, исправно је и *Побиједили су „Борац“* и *Победили су „Борца“*, али је прво боље; „сйојадин“ – *Возио је „сйојадина“* обичније него *Возио је „сйојадин“*). Када се

такве именице употребљавају с предлозима, предност треба дати облику акузатива који је једнак номинативу, нпр. *Навија за „Борац“*, *Кладио се на „Партизан“*, *Сјео је у „сйојадин“* (боље него *Навија за „Борца“*, *Кладио се на „Партизана“*, *Сјео је у „сйојадина“*), в. § 109.

Акузатив се у реченици појављује као слободни падежни облик, нпр. *Гледа слику*; као падежни облик везан предлогом, нпр. *Гледа у слику*; као падежни облик везан одредбом, нпр. *Чииа цијелу ноћ*; или као падежни облик везан предлогом и одредбом, нпр. *Он ће шо ријешииши уз очеву йомоћ*.

Акузатив према синтаксичкој функцији

§ 1007. Адвербијални акузатив је акузатив у функцији адвербијала. Може имати просторно (§ 1029), временско (§ 1017) или неко друго значење, које га повезује с просторним, временским или неким другим акузативом, уп.

- (1) Иду у *йарк*.
- (2) Долазе у *субоџу*.
- (3) Побииједио је на *йревару*.
- (4) Штеди за *сйан*.

§ 1008. Атрибутски акузатив је акузатив у функцији неконгруентног атрибута. У семантичком погледу атрибутски акузатив може имати просторно, временско, или неко друго значење, уп.

- (5) Ово је излаз у *дворицише*.
- (6) Желе собу с погледом на *море*.
- (7) Немој заборавити на састанак у *йодне*.

§ 1009. Допунски акузатив у дијалогској структури долази у одговору на питање *кога?* или *ција?* у облику слободног акузатива или предлошког акузатива у функцији директне граматичке допуне (првог, или ближег објекта) или индиректне допуне (другог, или даљег објекта) уз прелазне глаголе, нпр.

- (8) Слушали су *Марију Калас*.
- (9) Уче *майемайику*.
- (10) Ударили су у *сйуб*.

Акузатив који је допунски према синтаксичкој функцији истовремено је објекатски према семантичкој функцији.

§ 1010. Допунски акузатив такође се употребљава с предлозима *за*, *на* или *у* као допуна глаголу, именици или придјеву, нпр.

- (11) Он се узда у *своје сараднике*.
- (12) Држи га нада у *оздрављење*.
- (13) Били су спремни на *вансудско йоравнање*.

§ 1011. Акузатив директне допуне може бити:

а) акузатив директне беспредлошке допуне:

- уз једнорекцијске глаголе, нпр. *Оженио је сина*;
- уз дворекцијске глаголе, нпр. *Даћу йоклон брайу*;
- уз трорекцијске глаголе, нпр. *Пице брайу йисмо оловком*;

б) акузатив директне, прве предлошке допуне, нпр. *Пази на њона-ца ње*.

в) акузатив индиректне, друге предлошке допуне, нпр. *Осѣавио сам њоруку за сесѣру*.

На помена. – Умјесто глагола *ожениѣи се* не треба употребљавати једно-рекцијски глагол *ожениѣи са* директним објектом. Дакле, исправно је *Оженио се њеном сесѣром*, или *Оженио је сина*, а погрешно је *Оженио је њену сесѣру*, што је граматичка туђица. (Више о глаголској рекцији в. у § 712–721)

§ 1012. АКУЗАТИВ ИНДИРЕКТНЕ ДОПУНЕ УПОТРЕБЉАВА СЕ С ПРЕДЛОЗИМА, нпр. *Донио је њоклон за жѣну*.

§ 1013. АКУЗАТИВ УНУТРАШЊЕГ ОБЈЕКТА, у којем се понавља коријен управног глагола (*ѣричаѣи ѣричу*, *ѣрад ѣрадиѣи*, *ѣуѣи ѣуѣиоваѣи* и сл.) среће се у народној књижевности (*Град ѣрадила ѣосѣода* 'риѣѣанска, Бол болује, ником не казује), али и у савременом српском језику, нпр. *Сањала сам чудан сан; Исѣричај ми неку ѣричу; Оѣѣјевај ми ону ѣјесму*.

§ 1014. АКУЗАТИВ УЖЕГ ОБЈЕКТА УПОТРЕБЉАВА СЕ У КОНСТРУКЦИЈАМА С ПРЕДЛОГОМ У ИЛИ *на* УЗ ПРЕЛАЗНЕ ГЛАГОЛЕ СА ЗНАЧЕЊЕМ УДАРА, ДОТИЦАЊА И СЛ., У ФУНКЦИЈИ ИНДИРЕКТНЕ ДОПУНЕ У АКУЗАТИВУ КОЈИ ЈЕ ДИО ШИРЕ, ГРАМАТИЧКЕ ДОПУНЕ У БЕСПРЕДЛОШКОМ АКУЗАТИВУ, нпр.

(14) Ударио је противника у *ѣлаву*.

(15) Убо га је у *ѣѣу*.

(16) Погодио је мету у *средињу*.

(17) Дирнула га је у *срце*.

(18) Нагазио га је *на жуљ*.

§ 1015. **Предикатски акузатив** је акузатив у синтаксичкој функцији именског дијела предиката чији је глаголски дио помоћни или семикопулативни глагол. Може имати облик било слободног, било предлошког акузатива. У семантичком погледу предикатски акузатив може имати објекатско (§ 19, 23), циљно (§ 20), квалификативно (§ 21), временско (§ 22) или неко друго значење, које га повезује с објекатским, циљним, квалификативним, временским или неким другим акузативом, уп.

(19) Она је почела *ѣјесму*. ('Она је запјевала')

(20) Они су за *ѣѣрајк*.

(21) Хаљина је *на ѣруѣе*.

(22) Плаћање је *на раѣе*.

(23) Обавио је *кониѣролу* извјештаја.

Акузатив према семантичкој функцији

§ 1016. **Акузатив средства** долази у одговору на питање типа *чиме? њомоћу чеѣа?*, а употребљавана се с предлогом *кроз*, *на* (средство као спроводник) или с предлогом *уз* + обавезна одредба (средство као омогућивач) у прилошким одредбама са значењем средства, нпр.

(24) Посматра звијезде *кроз ѣелеској*. ('Посматра звијезде користећи телескоп као средство за посматрање')

(25) Пије *на сламку*.

(26) Отплатили су кредит *уз њомоћ родиѣѣља*.

§ 1017. **Временски акузатив** долази у одговору на питање *када?* Употребљава се као прилошка одредба у форми предлошког акузатива, нпр. *Стијже у њећак*, или акузатива са обавезном одредбом, нпр. *Ради сву ноћ*.

§ 1018. Временски акузатив употребљава се са значењем локализације у времену, која може бити

а) непосредна временска локализација у оквирима неког периода, било статичка, с предлозима *у*, *на* или *за*; било динамичка временска локализација (са значењем протока времена и са општом замјеницом *сав* у синтагми са акузативом), с предлозима *за* или *кроз*, или без предлога, нпр.

(27) Видјећемо се *на Божић*; ('Видјећемо се када буде Божић')

(28) Већ у *освић* су кренули на пут.

(29) Био сам код њих *за њразнике*.

(30) *Кроз све ове године* сваког дана је мислио на њих.

(31) Заборавио сам јутрос песму једну ја, / Песму једну у сну што сам *сву ноћ* слушао [...] (В. Петковић Дис)

Употреба предлога *уз* у конструкцијама са временским акузативом (нпр. Ја сам хришћанин и не једем меса *уз њосић*. – Св. Николај Жички) ријетка је и архаична.

У сакралном стилу српског језика временски акузатив с предлошким изразом *лицем на* и називима црквених празника значи непосредну временску локализацију (значење 'тачно на'), нпр. *Прејодобни оцац Јустин Нови Ђелијски [...] роћен је 25. марта 1894. године, у српском Врању, од оца Сиридона и мајке Анастасије, лицем на празник Благовести (Хиландарски путокази). [...] ујокојио се у Господу у дан свога роћења, лицем на Благовести 1979. године* (youtube).

б) посредна временска локализација моментом или одсјечком изван локализатора, која има значење антериорности (акузатив с предлозима *ћред* или *ћод*), нпр.

(32) Вратио се *ћред Божић*.

(33) Срели смо се *ћод крај године*.

§ 1019. Временски акузатив може значити и одмјеравање у времену, при чему се временско значење комбинује са значењем степеновања. То може бити:

– значење дужине трајања:

- без предлога, са обавезном одредбом, нпр. *Учила је цијелу ноћ*,
- с предлогом *на*, нпр. *Дошли су на један дан*,
- с предлогом *кроз*, нпр. *Пјесма се ћреносила кроз вијекове*;

– значење квантификоване антериорности:

- с предлогом *ћрије* и називом неке временске мјерне јединице, нпр. *Зайослио се ћрије неку годину*;

– значење квантификоване постериорности:

- с предлозима *за* или *кроз* у конструкцији с временском мјерном јединицом, нпр. *Долазим за који минућ*; *Враћам се кроз годину дана*;

– одмјеравање учесталости:

- са обавезном одредбом и прилошким *йо* у значењу поновљене радње, *Судија за ојомиње (йо) шрећи йуиш*,
- са обавезном одредбом и значењем регуларности, *Ради гимнастџику свако јушро; Учи цијелу ноћ*.

Напомена 1. – Временски беспредлошки акузатив као у претходном пријеру није погрешан, али је у истом значењу обичнији и препоручује се временски генитив, нпр. *Ради гимнастџику сваког јушра, Учи цијеле ноћи*. У неким лексички ограниченим случајевима може се у значењу дужег трајања употребити само временски акузатив, нпр. *Учи сву ноћ*, али не *Учи *све ноћи*.

Напомена 2. – Умјесто израза *йо йрви йуиш*, *йо оруџи йуиш*, *йо шрећи йуиш* итд. боље је употребљавати изразе *йрви йуиш*, *оружџи йуиш*, *шрећи йуиш* итд.

- Са факултативним *йо* и обавезном одредбом у значењу континуираности, нпр. *(По) цио дан је за комјушџером*.

Акузативом антериорности с предлогом *йрије* и акузативом постериорности с предлогом *за* (оба у конструкцији с временском јединицом) вријеме се одмјерава у односу на вријеме говора говорног лица или говора неког лица чији се исказ преноси, уп.

(34) Запослио се *йрије* неку *џодину*.

(35) Рекла ми је да се запослио *йрије* неку *џодину*.

(36) Долази *за* који *минуиш*.

(37) Требало би да стигну *за* који *дан*.

§ 1020. Допусни акузатив употребљава се предлошким изразом *уз* + обавезна одредба, или с предлошким изразом *без обзира на*, са значењем допусности, одн. околности која не може утицати на остваривање радње у предикату, нпр.

(38) *Ни уз најбољу вољу* нисам им могао помоћи. (‘Иако сам имао најбољу вољу, нисам им могао помоћи’)

(39) *Ни уз сву нашу йомоћ*, није положио испит.

(40) *Без обзира на вашу йодришку*, морао је одустати.

§ 1021. Квалификативни акузатив долази у одговору на питање *какав (-а, -о)?*, а употребљава се као одредба са значењем особине онога што значи именица *уз* коју стоји и коју одређује, нпр.

(41) Дајте ми свеску *на линије*. (‘Дајте ми такву свеску која има линије’)

(42) Био је то договор *у йанчине*.

(43) Осуђен је за убиство *на свирџи* и *йодмукао начин* и из ниских побуда.

§ 1022. Количински акузатив долази у одговору на питање *колико?* или *колико дуџо?*, а употребљава се за изражавање количине у облику беспредлошког акузатива; у дистрибутивним конструкцијама с предлогом *йо*; или с предлозима *за* или *на*, нпр.

(44) Попила је *чащу воде*.

(45) Чекао је *једну џодину*.

(46) Свака дјевојка је добила *йо једну ружу*.

(47) Ниво воде је опао *за йџџи ценџимџџара*. (‘Ниво воде је пет центиметара нижи него што је био’ – релативно степеновање, јер не знамо колики је ниво воде био)

(48) Ниво воде је опао *на сџџо йџџи ценџимџџара*. (‘Ниво воде је опао и сада износи сто пет центиметара’ – апсолутно степеновање на објективној скали)

§ 1023. „Скамењени акузатив“ (*стїоїшину, хиљаду, милијарду*) јесте облик акузатива у којем се употребљавају те три бројевне именице без обзира на то у којој су синтаксичкој функцији употријебљене, уп. у граматичком субјекту *Хиљаду динара није мно̀о*.

§ 1024. Количински акузатив може имати значења која се додирују с просторним:

– значење дужине или ширине удаљености, што се изражава акузативом с предлогом *на* у конструкцији са генитивом и предлогом *од*, нпр. *Зауставили су се на мей̄ар од љровалије*. Такав израз долази у одговору на питање *на коликој/којој удаљеност̄и?*;

– значење размака понављања у простору, што се изражава акузативом с предлогом *на* и одредбом, нпр. *По један љолицајац је с̄ијао на сваких десет̄ мей̄ара размака* (питање: *на колико мей̄ара...?*);

– значење брзине кретања, што се изражава акузативом с предлогом *на*, нпр. *Возили су брзином од 80 км на с̄ај* (питање: *колико брзо...?* или *којом брзином...?*).

§ 1025. Критеријумски акузатив долази у одговору на питање *за ко̀а?* или *за ш̄ӣа?* а употребљава се с предлогом *за* у одредбама са значењем критеријума или основа за оцјену неке особине, нпр.

(49) *Васа је сувише тежак за љадобранца*. (‘С обзиром на тежину коју треба да има падобранац, Васа је сувише тежак’)

(50) Она је сувише млада за љај љосао.

(51) *За с̄иудент̄е* четврте године то би морала бити позната ствар.

Критеријумски акузатив је по значењу близак поредбеном акузативу, јер садржи идеју поређења особина некога или нечега са особинама које су потребне за обављање одређеног посла. У неким случајевима критеријумски акузатив је близак циљном акузативу, поготову ако је својство које се пореди исказано придјевом посталим од трпног глаголског придјева, уп.

(52) Овај младић није грађен за љадобранца. (критеријумски акузатив)

(53) Овај објекат није грађен за с̄иановање. (циљни акузатив)

Критеријумски акузатив употребљава се и с предлошким изразом *с обзиром на*, нпр. *С обзиром на слабу љришрему добро су се љласирали*.

На помена. – Погрешно је у таквим случајевима изостављати предлог *с* из предлошког израза *с обзиром на*. Дакле, исправно је *С обзиром на све добро смо љрошли*, а погрешно је *Обзиром на све добро смо љрошли*.

§ 1026. Начински акузатив у дијалогској структури долази у одговору на питање *како?*, а има службу начинске прилошке одредбе предикатског значења и може бити мање или више адвербијализован, нпр.

(54) Повукао га је за уво. (‘Повукао га је тако што га је притом држао за уво’)

(55) Ухватила га је љод руку.

(56) Не мерим више време на с̄аје, / ни по сунчевом врелом ходу (Д. Максимовић)

Подврсту начинског акузатива представља акузатив пропратне околности, који се употребљава с предлозима *уз* или *кроз*, нпр.

(57) Креће се уз велики љајор.

(58) Изборио се за своја права уз велики ољјор надређених.

(59) Говорила је *кроз сузе*.

(60) *Кроз шалу* их је подсетио на то шта су обећали.

§ 1027. Поредбени акузатив употребљава се с предлозима и предлошким изразима *на, њо узору на* или *у односу на* ради изражавања поређења, нпр.

(61) Све ради по узору *на своџ сѣтаријеџ браѣи*. (‘Све ради тако као што то ради његов старији брат’)

(62) Свирала је *њо узору на своју насѣавницу*.

(63) Сада игра боље *у односу на своју ранију иџру*.

Конструкције с поредбеним акузативом често су значењски сличне начинским, нпр. углавном долазе у одговору на питање *како?*, али се могу и разликовати, нпр. у реченицама у чијем је предикату глагол *личѣи*, који може бити изостављен када је ријеч о сличности са родитељима, старијим рођацима и прецима, нпр.

(64) Мира личи *на Мишу*. (‘Мира изгледа тако као што изгледа Миша’)

(65) Мира је стасом *на Мишу*.

(66) Она је сва *на мајку*.

§ 1028. Објекатски акузатив има најчешће облик директног објекта (67), или индиректног објекта (67а) са значењем онога што је предмет радње означене предикатом, нпр.

(67) Препродају *воће и њоврће*.

(67а) Тргују *воћем и њоврћем*.

§ 1029. Посљедични акузатив употребљава се с предлогом *на*, а има функцију прилошке одредбе са значењем посљедице чији се узрок износи у предикату, нпр.

(68) *На нашу радосѣ*, она се вратила. (‘Она се вратила, што је имало за посљедицу да смо се обрадовали’)

(69) *На оѣѣ чуђење*, оздравио је.

(70) *На одушевљење* публике, постигла је још један поен.

§ 1030. Просторни акузатив у дијалошкој структури долази у одговору на питање типа *куда?*, а употребљава се за изражавање правца или, уже, смјера кретања.

Као падеж за правац просторни акузатив с предлогом *кроз* значи пресијецање извјесног унутрашњег простора, нпр. *Прошли су кроз шуму*, с предлогом *уз(а)* значи кретање у смјеру горњег дијела локализатора, нпр. *Пењу се уз сѣеѣнице*, а с предлогом *низ(а)* значи кретање у смјеру доњег дијела локализатора, нпр. *Трче низа сѣеѣнице*. Уп.

(71) Алпиниста се успиње *уз лиѣицу*.

(72) Скотрљали су се *низ сѣрану*.

(73) Никад се *уз Семольску ѣланину* и *уз Семольску џору* не креће без брашњеника. (М. Вуксановић)

(74) Идући *уз улицу, низ улицу* пажљиво су разгледали излоге. (РСЈ)

Просторно значење предлошко-падежне конструкције је и у просторном акузативу, као и у употреби других падежа у просторном значењу, умногоме одређено значењем управне ријечи, поготову значењем њеног префикса, што омогућава и такве односе синонимије какви постоје из-

међу беспредлошког акузатива и предлошког генитива, нпр. *йрећи улицу* и *йрећи йреко улице* и сл.

Просторни акузатив врло често значи приближавање унутрашњем дијелу локализатора, нпр. *Улази у кућу*, или спољашњем дијелу локализатора, нпр. *Пење се на кућу*.

Просторни акузатив са значењем приближавања циљу који је у границама локализатора употребљава се с предлозима *у*, *на* или *о*, нпр.

(75) Ушао сам *у собу*.

(76) Изађимо *на йерасу*.

(77) Окачио је пушку *о клин*.

Просторни акузатив са значењем приближавања мјесту ван граница локализатора употребљава се с предлозима *над*, *йод*, *йред*, *за*, *уз* или *међу*, нпр.

(78) Наднијели су се *над геогграфску карџу*.

(79) Пас се завукао *йод клују*.

(80) Нека дође *йред кућу*.

(81) Сакрио се *за завјесу*.

(82) Прибио се *уз мајку*.

(83) Отрчао је *међу дјецу*.

§ 1031. Субјекатски акузатив долази у одговору на питање *коџа?* или *џиџа?*, а употребљава се са значењем семантичког субјекта, нпр.

(84) *Миру* је стид што касни. ('Мира се стиди што касни')

(85) *Деду* пробада у крстима.

(86) *Сесџру* је страх.

Субјекатски акузатив може бити изражен и акузативом у конструкцији с предлогом *за* када је ријеч о носиоцу неког става, мишљења, оцјене, могућности и сл., нпр.

(87) Петар је *за Миру* херој. ('Мира мисли да је Петар херој')

(88) Он је *за нас* пријатељ.

(89) То је *за све* истина.

§ 1032. Узрочни акузатив у дијалошкој структури долази у одговору на питање типа *збоџ чеџа?* или *џиџа?*, а употребљава се с предлозима *за* или *на*, или с предлошким изразом *с обзиром на* у одредбама са значењем узрока, нпр.

(90) Наградили су је *за йосџиџнуџи усџјех*. ('Наградили су је зато што је постигла успјех')

(91) Награда *за йосџиџнуџи усџјех* била је заслужена.

(92) Казнили су их *за йораз*.

(93) *На мајчину молбу*, остала је код куће.

(94) Он је сада прилично слаб *с обзиром на доџађаје* које је преживио.

§ 1033. Условни акузатив употребљава се с предлозима *уз*, *на* или *за* у одредбама са значењем услова, нпр.

(95) *Уз малу йомоћ* својих пријатеља могао би то завршити. ('Ако би му пријатељи мало помогли, могао би то завршити')

(96) *На захџјев* полицајца морао би показати возачку дозволу.

(97) *За усџјех* у спорту потребна је велика истрајност.

§ 1034. **Циљни акузатив** долази у одговору на питање *за/ѿо коѿа?* или *за/на/ѿо/у шѿа?* а употребљава се с предлозима *за, на, ѿо* или у прилошким одредбама са значењем циља, намјере, намјене и сл., нпр.

(98) Бори се *за нас*. (‘Бори се са циљем да нам помогне’)

(99) То се користи *за лијечење* прехладе.

(100) Стан им је дат *на ѿривремено коришћење*.

(101) Дошао је *ѿо ћерку*.

(102) Притрчали су нам *у ѿмоћ*.

§ 1035. У зависности од контекста у којем је употријебљен, акузатив може имати и друга значења, која су рјеђа или лексички изразитије ограничена.

ИНСТРУМЕНТАЛ

§ 1036. Инструментал се употребљава као слободан падежни облик, нпр. *Пишем оловком*, као падежни облик везан предлогом, нпр. *Шећа са сестром*, као падежни облик везан обавезном одредбом, нпр. *Говори ѿишим ѿласом*, као падежни облик везан истовремено предлогом и обавезном одредбом, нпр. *То је ѿацијени с вјештачким куком*.

Инструментал према синтаксичкој функцији

§ 1037. **Адвербијални инструментал** је инструментал у синтаксичкој функцији прилошке одредбе. У семантичком погледу адвербијални инструментал може имати просторно (§ 1069), временско (§ 1047) или неко друго значење, које га повезује с просторним, временским или неким другим инструменталом, уп.

(1) Ишли су *ѿољем*.

(2) Не раде *субојом*.

(3) Лијечи се *ѿладовањем*.

§ 1038. **Атрибутски инструментал** је инструментал у синтаксичкој функцији неконгруентног атрибута. У семантичком погледу атрибутски инструментал обично значи особину, издвојеност или неко друго обилежје онога ко је или што је вршилац радње или носилац стања означеног предикатом, нпр.

(4) Човјек *са ожилком* на лицу некога је чекао.

(5) Највиши *међу њима* нам је махнуо.

(6) Стражар *ѿред улазом* је стајао мирно.

§ 1039. **Допунски инструментал** се употребљава у функцији индиректне допуне уз предикате у којима су одређене семантичке класе лексема.

(7) Институт располаже само *намјенским средствима*. (‘Институт има само намјенска средства’)

(8) Сава Савић је дуго руководио *ѿом усѿановом*. (‘Сава Савић је дуго водио ту установу’)

(9) Упознајте се *с колегама*. (‘Упознајте колеге’)

(10) Поздрави се *са чиком*. (‘Поздрави чику’)

Допунски инструментал употребљава се с предлогом *с(а)* уз фазне глаголе (*ѿочети, насѿавити, ѿресѿати* и сл.) када они, иако непунозначни, сами уобличавају глаголски предикат, нпр.

(11) Почели смо *с реконструкцијом* тог споменика. ('Почели смо да реконструиримо тај споменик')

(12) Наставио је *са одласцима* у кафану. ('Наставио је да одлази у кафану')

(13) Прекинуо је *с њушењем*. ('Престао је да пуши')

Напомена. – Као синоним предикатског инструментала уз фазни глагол *почећи* једнако је исправно употријебити слободни акузатив апстрактне именице, нпр. *Почео је лијечење*. Али ако је у предикату фазни глагол завршетка радње или стања, типа *престијати*, предикатски инструментал с предлогом *с(а)* нема увијек синонимну конструкцију у слободном акузативу, нпр. *Престијао је с њушењем* (али не **Престијао је њушење*, него *Оставио је њушење*).

§ 1040. Допунски инструментал се употребљава у функцији допуне уз глаголе, именице или придјеве, нпр.

(15) Умије *с новцем*.

(16) Има јаку потребу *за њићем*.

(17) Био је разочаран *уловом*.

Напомена. – Уз неке глаголе могућа је, и нормативно исправна, инструментална или акузативна допуна, нпр. *Изашла је залујивши врајима* једнако је исправно као и *Изашла је залујивши враја*.

§ 1041. Предикатски инструментал се употребљава у улози именског дијела предиката с помоћним или полупомоћним глаголом, или као именски дио декомпонованог предиката, нпр.

(18) Он се прогласио *краљем*.

(19) Он се сматрао *коловођом*.

(20) Он их је држао *под надзором*.

§ 1042. Статусни инструментал, именски дио копулативног предиката који показује друштвени статус онога ко је означен именицом у облику инструментала, није чест у савременом српском књижевном језику и одлика је сакралног или пак личног стила, нпр.

(21) Ликиније беше *малим царем*. (Св. Николај Жички)

(22) У шездесетој години постане *ејискојом* у граду Саламини. (Св. Николај Жички)

(23) Случај Новског је за њега био утолико поразнији што га је он ценио као револуционара и неко му је време, пре десетак година, био *узором*. (Д. Киш)

У данашњем српском књижевном језику у функцији статусног предикатског инструментала обично се употребљава његов синтаксичко-семантички, али не и стилски еквивалент – номинатив, нпр. *Био је цар, Биће ејиској, Био му је узор* и сл., који долази и уз фазни глагол *посијати* у предикату, нпр. *Посијао је цар/ејиској/узор*, а када је ријеч о титулама, и уз глагол *назвајти се*, нпр. *Назвао се царем/краљем/вођом* (поред такође правилног *Назвао се цар/краљ/вођа*).

§ 1043. Предикатски инструментал употребљава се, у мање или више устаљеним изразима, и с предлозима *за*, *под* или *пред*, нпр.

(24) *За њима* су била тешка времена, а *пред њима* су била још тежа.

(25) Он је сада *под великим њријиском* да то не призна.

(26) Сад смо *пред озбиљним њроблемима*.

§ 1044. Инструментал се употребљава и у предикату са значењски непотпуним глаголом у служби семантичке допуне таквог глагола, нпр.

(27) Она зрачи *оџџимизмом*.

(28) Књига обилује *лијејим илусџирацијама*.

(29) Тежак рад учинио га је *несџособним* за живот.

Предикатски инструментал може бити дио структуре декомпонованог предиката, нпр.

(30) Воли да држи све *џод конџролом*. (‘Воли да све контролише’)

(31) Имао је *џод својом уџравом* велику област.

(32) Све их је држао *џод својом влаџћу*.

Инструментал према семантичкој функцији

§ 1045. Аблативни инструментал као аблативни инструментал поријекла употребљава се без предлога, а значи однос повезаности с неким крајем као мјестом ближег или даљег поријекла, нпр.

(33) Он је *сџарином* из Метохије. (‘Његови преци су из Метохије’)

(34) Он је *џоријеклом* из Дробњака.

(35) Они су *родом* од Пљеваља.

§ 1046. Инструментал поријекла (*родом из Сомбора* и сл.) служи за издвајање према ближем или даљем поријеклу (*родом/сџарином*) у односу на тачно или приближно саопштено мјесто рођења, становања или поријекла, што се изражава предлошким генитивом (*из Пљеваља / од Пљеваља*). У разговорном стилу облик *родом* може се препустити подрамујевању у устаљеним изразима типа *Они су од Пљеваља* (‘Они су поријеклом из пљеваљског краја’).

§ 1047. Временски инструментал у дијалогској структури долази у одговору на питање *када?*, а употребљава се у функцији временског адвербијала и обухвата инструментал симултаности (36), инструментал постериорности (37) и инструментал временске локализације и квантификације (38), који долази у одговору на питање *колико?* Уп.

(36) Не раде *сриједом*.

(37) *Њеџовим одласком* све се веома промијенило.

(38) *Сџџима* сједи за компјутером.

§ 1048. Инструментал симултаности је слободни инструментал за изражавање истовремености двију ситуација у којој временски локализатор учествује у цјелини или у већем дијелу (нпр. *Ради но џу*), или истим данима у недјељи (нпр. *Субо џом иде на џецање*).

Регуларност обичног понављања се не може исказати инструменталом у синтагми са општом замјеницом, него се за такво значење користи општа замјеница у конструкцији с генитивом, нпр. *На џецање је иџао сваке субо џе*, или у конструкцији са допунским акузативом, нпр. *Сваку субо џу је корисџио за одлазак на џецање*.

Регуларност прогресивног понављања исказује се слободним инструменталом или инструменталом у конструкцији са општом замјеницом (при чему је временско значење праћено начинским), нпр.

(39) *Сваким даном* све више напредује.

(40) *Са сваким даном* било му је све горе.

Напомена. – Као и у неким другим случајевима употребе предлога *с(а)* са инструменталом, тако се и конструкције *сваким даном* и *са сваким даном* најчешће употребљавају као синоними и једнако су исправне. Може се рећи да конструкција *сваким даном* има малу предност ако је у првом плану изражавање прогресивног континуитета, а конструкција *са сваким даном* боље изражава прогресивну узастопност, коју још јаче наглашава израз *из дана у дан*, са генитивом и акузативом, али за који прогресивно значење није ни обавезно ни искључено, уп. *Јачао је из дана у дан*, али и: *Писао јој је из дана у дан*.

§ 1049. Временским инструменталом с предлогом *за* означава се потпуна или дјелимична истовременост са доручком, ручком, ужином или вечером (41); с предлогом *с(а)* уз именице које значе временске периоде означава се истовременост с њиховим трајањем (42); с предлогом *иод* означава се истовременост с нечијом владавином (43), при чему је уз временско значење присутно и узрочно, нпр.

(41) *За доручком* су се договорили о предстојећем послу.

(42) *Са сјароцићу* човјек често постаје или све ригиднији или све толерантнији према околини.

(43) *Под режимом иџоџ дикџаџџора* земља је пропадала, али је врхунски спорт напредовао. ('За вријеме трајања режима тог диктатора [...]')

§ 1050. Истовременост се у конструкцији са основним бројевима и називима за доба старости изражава синтагмама с предлогом *с(а)* и непромјенљивим обликом броја, нпр.

(44) *Са дванаесџ* мјесеци је проходила.

(45) *Са осамнаесџ* година је отишао у војску.

§ 1051. Узрасни инструментал симултаности се употребљава у адвербијалној функцији с појединим именицама које значе узраст неке особе као период у којем се локализује оно што се саопштава предикатом, нпр.

(46) Увек ми је био симпатичан тај кроатизовани Чех и волео сам, *дечаком* још, његове наивне и чедне историјске романе [...] (Б. Михајловић Михиз) ('[...] када сам био још дечак [...]')

(47) *Дошла је у џрад дјевојком*. ('Дошла је у град кад је била дјевојка')

(48) *Дјевојциом* је завољела музику слушајући мајку како свира.

У савременом српском књижевном језику умјесто узрасног временског инструментала, који је особина књишког изражавања, обично се користи конструкција *као* + номинатив, нпр. *То сам читџо још као дијете* ('То сам читао још кад сам био дијете').

§ 1052. Инструменталом постериорности изражава се значење онога што нечему слиједи, за шта се употребљава слободни инструментал апстрактне именице, по правилу с пратећим узрочним значењем (нпр. *Њеџовим одласком све се џромијенило*), или инструментал с предлогом *с(а)* када именица означава појаву карактеристичну за одређени временски период (нпр. *С крајем сезоне џрадић је оџусџио*); или инструментал с предлогом *за* (нпр. *За њим је сџиџла и она*), уп.

(49) *Избором* новог директора стање у фабрици се поправило.

(50) *Са доласком* прољећа осјећала се све боље.

(51) *За њрвом зрујом* туриста у то мало мјесто почели су долазити и други.

§ 1053. ИНСТРУМЕНТАЛ ВРЕМЕНСКЕ ЛОКАЛИЗАЦИЈЕ И КВАНТИФИКАЦИЈЕ (са значењем непрекидне дуготрајности) одговара на питања *колико дуго?* Нпр.

(52) *Данима* ради на томе.

(53) *Мјесецима* га нисмо видјели.

(54) *Годинама* јој се удвара.

Напомена. – употреби прилога *с* у изразу *с временом* у значењу временске поступности треба давати предност, али се ни за израз *временом* не може рећи да је погрешан, нпр. (С) *временом је све дошло на своје мјесто*.

Инструментал истовремености који је исказан именицом временског значења у множини (нпр. *сајима, данима, мјесецима, годинама*), поред тога што значи временску локализацију и квантификацију (нпр. *Данима не излази из куће*), може значити и учесталост понављања, и тада долази у одговору на питање *колико често?* (нпр. *Данима није долазио да нас обиђе*).

Напомена. – Погрешно је употребљавати инструментал истовремености који је исказан именицом у множини (*сајима, данима, мјесецима, годинама*) у конструкцији са прилогом *уназад*, нпр. исправно је *Годинама су њријремали њај њројекат*, а није исправно *Годинама уназад су њријремали њај њројекат*. Такође је погрешно употребљавати прилог *уназад* у реченицама попут *Већ њри мјесеца уназад није се њојавио*, или *Уназад њет година на власџи су либерали*, умјесто исправног *Већ њри мјесеца није се њојавио*, или *Од њрије њет година на власџи су либерали*.

§ 1054. Инструментал средства у дијалогској структури долази у одговору на питање типа *чиме?*, *њомоћу чега?*, нпр.

(55) *Маказама* је одсјекао прамен косе.

(56) *Ударац ноћом* може бити опасан.

(57) *Чекићем* су разбили излог.

Напомена. – Инструментал средства исправно се употребљава без предлога *с(а)*, нпр. *оњвориџи кључем*, а не *оњвориџи с кључем*, за разлику од инструментала друштва и заједнице, који се употребљава, по правилу, с предлогом *с(а)*, нпр. *доћи с колећом, доћи са шеширом на глави*. У неким случајевима, прилично ријетким, могуће је додати или изоставити предлог *с(а)* уз нијансу у значењу која није лако уочљива, нпр. *Дјевојчица се игра луткама* („лутке“ су ту схваћене као средство којим се она игра) и *Дјевојчица се игра с луткама* (ако су „лутке“ схваћене као њено „друштво“ у игри).

§ 1055. Спроводнички инструментал, као врста инструментала средства, значи средство као спроводник помоћу којег агенс врши радњу у предикату, нпр.

(58) *Љуби Господа Бога својега свим срцем својим, и свом душом својом, и свим умом својим.* (Мт. 22: 37)

(59) *Дезинфиковаћу рану алкохолом.*

(60) *Отровали су се неисправном храном.*

(61) *Кажњен је одузимањем возачке дозволе.*

(62) *Директор их је наградио њовишницом.*

Напомена. – Употреба предлога *с* уз број *један* у инструменталу средства није погрешна, нпр. *Нахранио их је (с) једним хљебом.*

§ 1056. Омогућивачки инструментал је инструментал (обично као друга рекцијска допуна уз прелазни глагол са слободним акузативом у служби допуне) са значењем нечега што представља помоћно средство у вршењу радње у предикату, нпр.

(63) Стекли су богатство *ћреварима.*

(64) Из непријатних ситуација извлачи се вјештим *досјејћкама.*

(65) То је постигла *ујорним радом.*

(66) Одржавају се на власти *ћерором.*

Омогућивачки инструментал обично се може замијенити изразима *ћомоћу, уз ћомоћ, уз ујоћћребу* или *ћућћем* са генитивом, или изразом *служећи се* са инструменталом.

Напомена. – Поред употребе предлошког израза *ћомоћу* (са генитивом) као синонима за омогућивачки инструментал, исправна је, али рјеђа, употреба предлошког израза *с ћомоћу*, нпр. *исћћћивање с ћомоћу ласера.*

§ 1057. Квалификативни инструментал у дијалошкој структури долази у одговору на питање *какав (-а, -о)?*, а употребљава се у функцији неконгруентног атрибута с предлогом *с(а)* уз који је у неким случајевима обавезна, а у неким факултативна конгруентна или неконгруентна ужа атрибутска одредба, уп.

(67) Вози кола *са аућомайћским мјећачем.*

(68) Срели су само неког човјека *са щћћћћом.*

§ 1058. Квалификативни инструментал карактеристичне појединости употребљава се с предлогом *с(а)* и обавезним конгруентним или неконгруентним атрибутом, а значи нешто што је толико својствено именици уз коју је квалификативни инструментал употријебљен да се без обавезне одредбе ријечи или израза у инструменталу с^{ам} квалификативни инструментал не би могао употријебити, нпр.

(69) Слика коња *с бијелом ћривом.*

(70) Видјели су рибу *са оћромним усћћима.*

(71) Гледао је у руке *с набреклим ћилама.*

(72) Примили смо пацијента *са сломљеном ноћом.*

Када именица у таквом квалификативном инструменталу значи оно што је неизоставни дио неке цјелине, онда уз њу мора бити конгруентни или неконгруентни атрибут, нпр. не може се рећи **човјек с ноћом*, јер човјек по правилу има ноге, па је сувишно с^{амо} то помињати, него се у том случају именица *ноћа* уз именицу *човјек* употребљава с неком неиспустивом одредбом, нпр. *човјек с дрвеном ноћом* (конгруентни атрибут) или *човјек с ноћом од дрвеша* (неконгруентни атрибут) и сл.

Изостављање неиспустивог атрибута понекад се користи ради наглашавања одређени дио тијела по нечему одступа од норме, нпр. *Пази оноћ с носем! Види ову с косом! Јесће ли видели оноћ с ноћом?* (Лаза Лазаревић)

Квалификативни инструментал се разликује од квалификативног генитива (уп. *дјевојчица с ћлавим очима* према *дјевојчица ћлавих очију*)

по томе што је код квалификативног инструментала у првом плану карактеристични дио онога што се одређује, док је код квалификативног генитива у првом плану цјелина онога што се по некој особини одређује.

§ 1059. Ако се дио или својство неке цјелине не подразумеијева као неизоставан, онда атрибут уз квалификативни инструментал није обавезан, уп.

(73) Има кошуљу *с монограмом*.

(74) Има кошуљу *са извезеним монограмом*.

(75) Направила је колач *с јагодама*.

(76) Направила је колач *са шумским јагодама*.

§ 1060. Количински инструментал долази у одговору на питање типа *с коликим (резултатом...)?*, *с коликом (шестерајуром...)?* и сл., а употребљава се у функцији одредбе за количину или степен, нпр.

(77) Побједили су *с резултатом* 2:0.

(78) Лежао је *с шестерајуром* од 39 степени.

(79) Лежао је *с високом шестерајуром*.

(80) Из заробљеништва је изашао *с тежином* од само 40 килограма.

§ 1061. Начински инструментал долази у одговору на питање *како?*, *на који начин?*, а употребљава се без предлога у функцији начинске прилошке одредбе или неконгруентног атрибута, нпр.

(81) Обратила им се *звонким гласом*.

(82) Неко се приближавао *сјорим, шешким кораком*.

(83) Пливање *краулом* није *шешко*.

§ 1062. Начински инструментал (основни тип) употребљава се или као слободни инструментал (*Говори шајатом*) или са обавезним атрибутом, када је ријеч о обавезном својству које мора бити спецификовано (*Говори шихим гласом*), и често може бити замијењен прилогом за начин, уп. *Говори шихим гласом* према *Говори шихо*. Уп. такође:

(84) Одлука се доноси *просјом већином* гласова.

(85) Побједили су *бољим извођењем* пенала.

(86) На то су реаговали *изјавом* за штампу.

§ 1063. Инструментал пропратне околности употребљава се с предлогом *с(а)* у функцији прилошке одредбе, нпр.

(87) Тудио се *с много добре воље*. ('Тудио се тако да је при томе показивао много добре воље')

(88) Трчала је *с повријеђеним кољеном*.

(89) Скочио је на њих *с ножем у руци*.

(90) Радила је *са одушевљењем*.

Напомена 1. – Погрешно је изостављати предлог *с(а)* у конструкцијама са инструменталом пропратне околности, дакле, исправно је: *Пјевала је и највише њонове са изузетном лакоћом, Положила је са одличним усјехом, Обраћила им се с леденом љубазношћу* (а не: *Пјевала је и највише њонове изузетном лакоћом, Положила је одличним усјехом, Обраћила им се леденом љубазношћу*).

Напомена 2. – употреби предлога *с* у изразу *шисаји* с малим или великим словом треба давати предност, али се ни за израз *шисаји малим или великим словом* (дакле, без *с*) не може рећи да је погрешан.

§ 1064. Објекатски инструментал долази у одговору на питање *чиме?* када је ријеч о трговини, истраживању или сличним активностима. У таквом инструменталу може се наћи велики број именица, али је број могућих управних ријечи и израза врло ограничен, нпр.

(91) Тргује *малинама*. (‘Пре/продаје малине’)

(92) Бави се *ениџомолоџијом*.

(93) Имам једну фирму која се интересује *вашом фабриком*. (Б. Ћосић)

§ 1065. У објекатском инструменталу може бити и назив материје којом се нешто пуни. У таквим реченицама граматички објекат значи мјесто које се испуњава, а семантички објекат, изражен беспредлошким инструменталом, јесте материја која то мјесто испуњава, нпр.

(94) Пуни резервоар *бензином*. (‘Сипа бензин у резервоар’ или ‘Пуни резервоар [први објекат] сипајући у њега бензин [други објекат]’)

(95) Напунили су силос *жшћом*.

(96) Надувао је балон *хелијумом*.

(97) Земља је натопљена *водом*.

§ 1066. Поредбени инструментал је предлошки инструментал у којем се налази један од два члана поређења у реченици чији предикат значи однос поређења (*бишћ аналоган, еквивалентан, идентичан, једнак, сразмјеран, сушрошћан; изједначишћ се, шоравнашћ се; сличан, у складу, у раскораку, у нескладу, у сушрошћности* и сл.), нпр.

(98) Жене су у правима једнаке *с мушкарцима*.

(99) Поступили су у складу *са сшћашћом*.

(100) Ваша одлука је у супротности *с шравилником*.

На помена. – Поредбеном инструменталу је, по правилу, синонимичан поредбени датив, нпр. једнако је исправно: *Жене су у шравима једнаке с мушкарцима* и *Жене су у шравима једнаке мушкарцима*.

§ 1067. У зависности од лексичког састава предиката, поредбени инструментал може изразити једнакост, неједнакост, сличност, различитост или супротност, нпр.

(101) Њена плата је/није једнака *с њеџовом шлашћом*.

(102) Радин састав је/није сличан *с Милановим*.

(103) Пројекат није у складу *са урбанишћичким шланом*.

(104) Њихова одлука је у супротности *са сшћашћом*.

§ 1068. Суперлативни инструментал је поредбени инструментал у множини употријебљен с предлогом *над* уз лексички исту именицу с оном која претходи том предлогу и која може бити у било којем падежу у зависности од њене функције у реченици. Суперлативни инструментал значи нешто (јединка или скуп) што се апсолутно издваја из ширег скупа којем припада, нпр.

(105) То је пјесма *над шјесмама*.

(106) Упознали су се с љепотицом *над љешшћицама*.

(107) Знам мајстора *над мајшћорима*.

§ 1069. Просторни инструментал у дијалогу долази у одговору на питање *џдје?* или *куда?*, а употребљава се у функцији одредбе за мјесто у облику адвербијала или неконгруентног атрибута, нпр.

(108) Дуго се задржао *йод водом*.

(109) Свијет *йод водом* био је фантастичан. (Уп. тај неконгруентни атрибут с конгруентним атрибутом: *Подводни свијет* био је фантастичан.)

(110) *Над нама* се плавило ведро небо.

(111) Небо *над нама* било је ведро.

§ 1070. ИНСТРУМЕНТАЛ ПРОСТОРНЕ ЛОКАЛИЗАЦИЈЕ БЕЗ КВАНТИФИКАЦИЈЕ обухвата локализацију предњом, задњом, горњом или доњом страном локализатора – ако је локализатор објекат који има предњу, задњу, горњу и доњу страну, уп.

(112) *Над кућом* лети птица,

(113) *Под кућом* пролази линија метроа.

(114) *Пред кућом* је парк.

(115) *За кућом* је било двориште.

Таквом просторном инструменталу конкурише просторни генитив с предлозима *изнад, исйод, исйред, иза*, нпр. *изнад куће, исйод куће* итд.

§ 1071. У лексички врло ограниченом броју случајева инструментал с предлогом *за* не значи локализацију задњом страном, него радном страном локализатора, нпр. *сједјети за клавиром, за воланом, за шанком, за сйолом, за шалићером* и сл., и онда када објекат има двије радне стране или више радних страна, уп.

(116) Многи су по цио дан *за комйјуићером*.

(117) Гост је дријемао *за шанком*.

(118) Сва четворица су сједјела *за сйолом*. (Мало је вјероватно да су сва четворица сједјела са исте стране стола.)

§ 1072. ПРОСЕКУТИВ је слободни просторни инструментал у адвербијалној или атрибутској функцији који значи кретање или простирање обично ширим простором, или таквим који служи за кретање људи, нпр.

(119) Шетају *обалом*.

(120) Шетња *обалом* јој је пријала.

(121) Ишли су *ливадом*.

(122) Неко је прошао *ходником*.

(123) Пењу се *уским сйеићеницама*.

§ 1073. ИНСТРУМЕНТАЛ ПРОСТОРНЕ ЛОКАЛИЗАЦИЈЕ С КВАНТИФИКАЦИЈОМ обухвата случајеве када у локализацији учествују најмање два локализатора, због чега је такав инструментал плурализован (124, 126) или се, рјеђе, користе најмање двије именице у инструменталу (125), што се изражава инструменталом с предлогом *међу* (којем у том погледу конкурише генитив с предлогом *између*, § 919), нпр.

(124) Учитељица се сликала *међу ученицима* првог разреда.

(125) Сједјела је *међу оцем и мајком*.

(126) *Међу сунцокреићима* су понегдје расли макови.

Значењска разлика између конструкција типа *међу ученицима / између ученика* често не постоји, а и када је има, није велика нити је комуникацијски значајна. Инструментал с предлогом *међу* може значити или окруженост, као медијалну позицију у односу на више од два локализатора (126), или, рјеђе, двострану омеђеност (125), док генитив с предлогом *између* значи прије свега ово друго.

§ 1074. Ситуативни инструментал употребљава се у адвербијалној или у атрибутској функцији, с предлозима *йод* или *йред*, у значењу ситуативне околности вршења радње која се таквим инструменталом одређује, нпр.

- (127) Играју *йод великим йриийском* нереалних очекивања навијача.
- (128) Живи *йод сийалним йриийском* неостварене родитељске амбиције.
- (129) Похваљена је *йред цијелим разредом*.
- (130) Увијек је био прибран *йред йроийвницима*.

§ 1075. Социјативни инструментал у дијалогу долази у одговору на питање *с киме?* или *са чиме?*, а употребљава се у функцији одредбе за мјесто у облику адвербијала или неконгруентног атрибута, нпр.

- (131) Путује *са дружовима*.
- (132) Радо игра шах *с йријайељем*.
- (133) Дошла је Ана *с Миланом*.
- (134) Човјек *са йсом* изненада је застао.
- (135) Ваша земља сарађује *са многим дружим земљама*.
- (136) Ваша сарадња *с нацом земљом* била је успјешна.

На помена 1. – Умјесто повратног глагола *консулйовайи се* (са социјативним инструменталом) не треба употребљавати глагол *консулйовайи* (са беспредлошким акузативом), дакле не: *консулйовайи сйручњака*, него *консулйовайи се са сйручњаком*. Прелазни глагол *консулйовайи* не може се изричито забранити, да не би била онемогућена употреба пасивне конструкције, нпр. *Међу консулйованим сйручњацима нацао се и он*. Поред тога, употреба глагола *консулйовайи* исправна је када објекат у акузативу има значење неживог, нпр. *консулйовайи сйручну лийерайуру*, гдје нема социјативности.

С друге стране, глагол *конйакйирайи* са инструменталном рекцијом (*конйакйирайи с неким*) не треба замјењивати глаголом са акузативном рекцијом *конйакйирайи некога*.

На помена 2. – Уз глаголе типа *борйи се*, *райовайи*, *војевайи* социјатив непосредног типа може значити заједничку радњу против неког трећег (*Борили су се са савезницима йроийв Нијемаца*) или реципрочну супротстављеност (*Борили су се с Нијемцима*). Ово друго је пожељно избјежавати употребом генитива с предлогом *йроийв* (*Борили су се йроийв Нијемаца*) за реципрочну супротстављеност, посебно ако контекст није довољан да отклони могућу двосмисленост.

Када је ријеч о супротстављености некој појави, јасно је да се тада социјативни инструментал не односи на удруженост против неког трећег, али га је и тада могуће замијенити генитивом с предлогом *йроийв*, нпр. *Борио се с ријейком болешћу*, *Борио се йроийв ријейке болесйи*. Када се говори о болестима, обје наведене конструкција су исправне, али између њих постоји извјесна разлика у употреби: *Борио се с болешћу* прије би се рекло за болесника, а *Борио се йроийв болесйи* за неког здравственог радника, научника и сл.

§ 1076. Социјативни инструментал употребљава се и с предлогом *међу* у значењу реципрочности, при чему лексема у инструменталу мора бити у множини, или се употребљавају два социјативна инструментала са двјема различитим лексемама, уп.

- (137) *Међу њима* се развило пријатељство.
- (138) *Међу Аном и Миланом* се развило пријатељство.
- (139) *Међу нама* нема тајни.

§ 1077. Социјативни инструментал, као падеж друштвене повезаности, има и афирмативно значење, због чега често функционише као антоним генитива с предлогом *без*, што важи и за квалификативни инструментал, уп.

(140) Дошла је с *џријатиљима*. / Дошла је *без џријатиља*.

(141) Направила је колач са *орасима*. / Направила је колач *без ораха*.

§ 1078. Субјекатски инструментал је слободни инструментал у реченици с трпним придјевом у предикату. Субјекатски инструментал се употребљава у значењу семантичког субјекта – живог или неживог (нпр. природне појаве, правни акти). Када субјекатски инструментал значи да је субјекат човјек (142), (143), таква његова употреба је стилски обиљежена, јер је карактеристична за сакрални стил, а рјеђе и за научни или за административни стил. Уп.

(142) Свака ријеч, речена *Бог*ом кроз пророке, обистинила се. (‘Свака ријеч коју је Бог рекао кроз пророке обистинила се’) (Св. Николај Жички)

(143) Опустјела села била су насељена *колоницима*. (‘Опустјела села били су населили колонисти’)

(144) Спржена *сунцем* црвењела се испуцала земља. (‘Црвењела се испуцала земља, коју је спржило сунце’)

(145) Тако нешто није предвиђено *Уцивом*.

§ 1079. Узрочни инструментал долази у одговору на питање типа *зашто?* или *због чега?*, а употребљава се у значењу узрочне одредбе у адвербијалној или атрибутској служби, нпр.

(146) Они су задовољни *џосџиџниџим доџвором*. (‘Они су задовољни зато што је постигнут договор’)

(147) Задовољство *џосџиџниџим доџвором* било је очигледно.

(148) Био је изненађен *развијем* догађаја.

(149) Његова збуњеност *наџалим околностима* постајала је све већа.

Поред беспредлошког узрочног инструментала, као у претходним примјерима, са обавезним атрибутом (*Био је збуњен развијем догађаја*), или без обавезног атрибута (*Они су задовољни доџвором*), узрочни инструментал неких именица употребљава се, са обавезним атрибутом, и у конструкцији с предлогом *џод*, са значењем активног или пасивног узрока, и у конструкцији с предлогом *над*, нпр.

(150) Маја 2010. године у Сомбору су летјели кровови *џод налетџима* торнада.

(151) Почео је да свира *џод уџицајем* свог старијег брата.

(152) Растужила се *над њиховом судбином*.

Пошто је узрочна ситуација увијек агентивне природе, јер покреће неку промјену, узрочни инструментал се понекад уочљиво додирује са субјекатским инструменталом, што понекад допушта двије исправне интерпретације исте реченице, нпр. (152) може значити и ‘Растужила се због њихове судбине’ (интерпретација ставља у први план узрок) и ‘Њихова судбина ју је растужила’ (таква интерпретација датог инструментала ставља у први план значење семантичког субјекта).

Узрочни инструментал уз глаголски придјев (са значењем успостаљеног стања) означава узрок датог стања, нпр.

(153) Обузета *радошћу* одмах се јавила својима.

(154) Обесхрабрена *неусијехом* брзо је одустала.

(155) Напустили су терен заморени *иџешком уџакмицом*.

§ 1080. Условни инструментал се употребљава као слободни инструментал у адвербијалној или атрибутској служби, са значењем услова за оно што се таквим инструменталом одређује, нпр.

(156) *Гладовањем* би се можда излијечио. (‘Ако би гладовао, можда би се излијечио’)

(157) Лијечење *гладовањем* било би за њега ризично. (‘Ако би се лијечио гладовањем, то би за њега било ризично’)

(158) *Преџласавањем* не бисмо ништа ријешили.

(159) Одлучивање *иџреџласавањем* може продубити подјеле.

У примјерима (158), (159) постоји сличност са инструменталом средства, в. § 1054.

§ 1081. Употреба у истој реченици двају или више инструментала у различитим значењима начелно није искључена, нпр. *Годинама су иџрџовали сџоком* (временски и објекатски инструментал), *Обалом су иџрчала дјеца с мокром косом* (просторни и квалификативни инструментал), али се не препоручује гомилање инструментала, поготову ако значење једног инструментала може утицати на погрешну интерпретацију следећег. На примјер, реченице попут *Појео је један сендвич са айџиџиџом, један с рибом и један с колеџиниџом* (начински, квалификативни, социјативни инструментал), иако формално граматички правилне, звуче бесмислено.

§ 1082. У зависности од контекста у којем је употријебљен, инструментал може имати и друга значења, која су рјеђа или лексички изразитије ограничена.

СИНТАКСА ГЛАГОЛА

§ 1083. Глаголски облици имају више значења и функција. Од граматичке структуре реченице у којој је неки глагол употријебљен и од њеног лексичког састава зависи које ће се значење неког глаголског облика остварити у тој реченици. У системима глаголских значења једно значење је основно, а друга значења су или секундарна, варијантна, или транспонована. Ова друга значења, која у знатној мјери зависе од контекста употребе глаголског облика, могу бити мања или већа варирања основног значења, или могу представљати случајеве преносне (транспоноване) употребе глаголског облика, када се један облик употребљава у значењу које се обично исказује неким другим обликом, рецимо, презент у значењу футаура, нпр. *Сљедеће недеље иуџујемо на море*.

Природа варијантних и преносних значења зависи од више услова, од којих су најважнији – да ли је ријеч о глаголу свршеног или несвршеног вида, о активној или пасивној синтаксичкој конструкцији, о пунозначном, полупомоћном или помоћном глаголу, о његовој индикативној или релативној употреби, о употреби глагола у простој или у сложеној реченици, о референцијалној или неререференцијалној (уопштеној, неконкретној,

начелној) употреби глагола, а постоје и други услови, чији значај је већи или мањи у зависности од тога о којем је глаголском облику ријеч.

§ 1084. Начински глаголски облици су облици индикатива (§ 388), императива (§§ 389–395), потенцијала (§§ 396–398) и оптатива (§ 399). Индикатив обухвата временске глаголске облике и значења. Лични глаголски облици увијек припадају неком глаголском начину (уп. индикатив у презентском облику 2. л. јд. *чиїааш*, императив 2. л. јд. *чиїај* и потенцијал 2. л. јд. *чиїао би*), а временски глаголски облици увијек припадају индикативу као морфолошки најразвијенијем глаголском начину (уп. *чиїааш*, *чиїао си*, *чиїаћеш* итд.). Синтакса глаголских времена разматра се у сљедећим параграфима.

Употреба временских глаголских облика

§ 1085. Временски глаголски облици означавају вријеме вршења неке радње или трајања стања у односу на вријеме дате говорне ситуације. Упућивање на вријеме говорне ситуације може бити непосредно (нпр. *Чиїамо*, *Чиїали смо*, *Чиїаћемо*), што је апсолутно вријеме, **индикатив**, или може бити посредно упућивање, што је релативно вријеме, **релатив** – путем упућивања на неку другу радњу или стање који су временски непосредно везани за говорну ситуацију, нпр. *Знао сам да ће доћи*, гдје облик садашњег футура означава ‘долазак’ који слиједи за прошлом радњом *знао сам*, а не за временом говорне ситуације.

Релативни временски односи често се исказују у оквиру зависнослужених реченица, али су уобичнајени и у простој реченици, ослоњеној на контекст. На примјер, у реченици с приповједачким футуром *Послије догађаја из 1848. године Бранко ће се враїиїи у Беч* (‘Послије догађаја из 1848. године Бранко се вратио у Беч’) јасно је да је у питању постериорност у односу на поменуту годину из прошлости, а не у односу на вријеме говора.

§ 1086. Временски глаголски облици могу бити употријебљени у свом **основном** временском значењу или у некој контекстуалној варијанти основног значења, тј. у **варијантном** временском значењу, уп. *Сада њиш ем о синїакси глагола* и *Увече њиш ем њисма*. У овом другом примјеру (*Увече њиш ем њисма*) употријебљен је облик презента са значењем неактуелног презента, јер се радња глагола у презентском облику можда временски не подудара са временом изговарања или писања те реченице. Ако контекст не модификује временско значење предиката, сматра се да је временски облик у предикату употребљен у свом основном значењу, а ако га модификује тако да веза са основним значењем није прекинута, сматра се да је облик употребљен у неком варијантном значењу. На примјер, ако се реченицом *Болесник сада хода* жели рећи ‘Болесник је сада у стању да хода’ (иако он можда у вријеме изговарања или писања те реченице мирује), онда је ту презентски облик употребљен у једном од својих варијантних значења, а не у преносном значењу (о чему в. сљедећи параграф).

§ 1087. Када је један глаголски облик употријебљен у контексту и у функцији у којој се обично употребљава неки други временски облик, такво значење се назива **преносно временско** значење, нпр. *Прекосуџра одлазе* (‘Они ће прекосутра отићи’). За преносна значења је карактеристична употреба једног временског облика за означавање временског односа који се обично означава неким другим временским обликом у одговарајућем контексту, уп.

(1) Јуче *чујемо* на телевизији најаву нових поскупљења.

(2) Јуче *смо чули* на телевизији најаву нових поскупљења.

Преносно временско значење је карактеристично за историјски презент (презентски облик у контексту који значи прошлост, због чега и сам презентски облик учествује у исказивању прошлости), нпр.

(3) У XVI вијеку Португалци *оснивају* колоније у Индији и Индонезији.

(4) У фебруару 1945. Стаљин, Черчил и Рузвелт *се сасијају* у Јалти.

Значења презента

§ 1088. Презентски облици у предикату могу имати актуелно или неактуелно презентско значење.

Актуелни презент постоји онда када се предикатом у презентском облику означава ситуација која се схвата као приближно или потпуно временски подударна с временом говорне ситуације (§ 345), што се назива и референцијалном употребом (§ 1083) презента. Да је ријеч о актуелном презентском значењу, показују адвербијали у форми прилога и предлошко-падежних конструкција *сада, њренуијно, овога часа, у овом њренуијку* и сл., или шири контекст, или се то препушта подразумевању, односно ситуацији у којој је таква реченица употријебљена. Актуелни презент представља употребу презентских облика у њиховом основном презентском значењу, нпр.

(5) Тренутно *се налазим* код куће.

(6) Овога часа *сједим* за столом.

(7) Ти *видиш* шта се догађа.

(8) *Чују се* дјеца.

Када се реченицом исказује трпно стање, значење презента може се исказати само замјеничким пасивом, нпр.

(9) Овдје *се одржава* испит.

(10) Утакмица која је у току *њреноси се* на телевизији.

(11) У нашој улици *зида се* нова стамбена зграда.

§ 1089. Неактуелни презент постоји онда када се презентским обликом у предикату означава однос у ситуацији која може бити истовремена с временом говорне ситуације, али та истовременост није обавезна. У таквим случајевима обично се из реченичног контекста употребе презентског облика види да је ријеч о редовној или уобичајеној радњи, а понекад се то препушта ширем контексту или говорној ситуацији, односно подразумевању. Значење неактуелног презента имају глаголи оба вида, нпр.

(12) У просјеку сваких 12 секунди једно дијете *умре* од глади.

(13) Свакога дана она *иде* на посао.

(14) Увијек *ишце* ћирилицом.

Трпно стање у реченици с неактуелним презентом у предикату може бити исказано на три начина: 1) замјеничким пасивом, што је најчешће, од глагола оба вида, 2) глаголом *бивајући* у презенту и партиципским пасивом од глагола свршеног или несвршеног вида, и 3) глаголом *бијући* у облицима футура и партиципским пасивом (што је најрјеђе), по правилу од глагола свршеног вида, уп.

(15) Помоћу овог препарата (*из*)*лијече се* и тешки болесници.

(16) Помоћу овог препарата *бивају* (*из*)*лијечени* и тешки болесници.

(17) Помоћу овог препарата *буду* *излијечени* и тешки болесници.

Друга варијантна значења презента углавном зависе од степена временске подударности између трајања ситуације на коју се презентски облик односи и времена говора о њој.

Презент пасива са трпним придјевом исказује се када је у питању неререференцијална радња, и то на два начина: *бива+ијрини ијридјев* (нпр. *То йонекад бива и јавно саошцијено*), *буде+ијрини ијридјев* (нпр. *То йонекад буде и јавно саошцијено*), а у приповиједању може бити употријебљен и референцијално, нпр. *То йада буде јавно саошцијено*. Уп. и примјере (18) и (19):

(18) По повратку са усавршавања он *бива расйоређен* на боље радно мјесто. (референцијална употреба)

(19) По повратку са усавршавања службеник обично *бива расйоређен* на боље радно мјесто. (неререференцијална употреба презента у значењу прошлости)

§ 1090. Проширени презент постоји онда када се вријеме радње или стања на које се односи презентски облик у предикату само дјелимично подудар са временом говора, а мањим или већим дијелом је изван њега, нпр.

(20) Она га одавно *воли*.

(21) *Чекамо вас* од јуче.

(22) Тихим океаном *йлуџа* огромна количина смеђа, површине САД, која се стално *увећава*. (РТС 1, Јутарњи програм).

§ 1091. Свевременски презент (омнитемпорални презент) постоји у случајевима када се вријеме радње или стања означених предикатом схвата као нешто што практично нема границе, тј. што траје стално (гледано из перспективе ограничености људскога трајања и памћења), нпр.

(23) Већим делом свога тока Дрина *йројиче* кроз тесне гудуре. (И. Андрић)

(24) Увек *се бива* леп на почетку. / Помало добар. Помало тужан. / увек *се бива* на овом свету / на крају туђ, на крају ружан. (М. Антић)

(25) Васиона *се шири*, Земља *се хлади* и *смањује*.

(26) Душа *је* бесмртна.

§ 1092. Описни презент (квалификативни презент) постоји у случајевима када се предикатом с глаголом у презенту означава процес или стање који су за некога или нешто карактеристични, иако то не мора бити процес или стање сталне природе, нпр.

(27) Она лијепо *иззледа*.

(28) Обично мало *једе*.

(29) Учитељице већином *џоворе* гласно.

§ 1093. Презент способности, сличан описном презенту, постоји у случајевима када се радња или стање означени презентским обликом схватају као способност за остварење нечега, а не обавезно као само то остварење, нпр.

(30) Дијете већ *хода*. 'Дијете је већ у стању да хода'

(31) Она одлично *кува*.

(32) Наш гост *џовори* три страна језика.

§ 1094. Презент генеричке особине значи особину која је својствена читавој врсти као трајна особина, нпр.

(33) Вукови *лове* у чопору.

(34) Рибе *дишу* на шкрге.

(35) Биљке цвјетнице *се размножавају* опрашивањем.

§ 1095. Презент замишљене ситуације је карактеристичан за реченице у којима се се облик презента употребљава ради веће сликовитости, иако оно о чему се говори реченицом уопште не мора бити реално. Таква употреба презента честа је у поезији, уп.

(35а) Ко *удара* тако позно у дубини ноћног мира / На капији затвореног светогорског манастира? (В. Илић)

(36) Пучина плава / *Сјава*. / Прохладни *јада* / Мрак. (А. Шантић)

(37) Још бакрено небо распаљено *сија*, / И *црвени* река од вечерњег жара. (Ј. Дучић)

(38) Лијепо *видиш* да хоће да те превари.

(39) *Осјећаш* да је негдје близу, али не знаш гдје је.

§ 1096. Сценски презент постоји у напоменама (дидаскалијама) драмског текста као упутство глумцу или читаоцу да оно што је означено глаголом у презентском облику треба да буде истовремено са изговарањем слједеће реченице или пасуса у истом тексту, нпр.

(40) Цмиља (пришла вратима, отворила их, *слуша*. Затим их *зайвара*): Чујеш ли овога напољу, молим те! (Ј. Симовић)

(41) Хамлет (*чија*): Сумњај да л' су збиља сјајне звезде ове... (В. Шекспир; превели Ж. Симић и С. Пандуровић)

§ 1097. Приповједачки презент, в. § 1121.

§ 1098. Пословички презент, в. § 1127.

Значења аориста

§ 1099. У савременом српском књижевном језику, прије свега у језику књижевности, основно значење аориста је значење радње која је извршена непосредно прије времена говора о њој (42), а то значење се у зависности од контекста може варирати или неутрализовати. Аорист често исказује доживљену прошлу радњу или може радњу представљати као доживљену, нпр.

(42) На тле сад јабука *јаде*. / Залуд је тражиш по трави. / Она је у твојој глави: / Уз друге ствари већ *сијаде*. (С. Раичковић)

(43) У твојој башти ја те *видјех* јуче... (А. Шантић)

(44) И *срушише* се лепи снови моји. (В. Рајић)

(45) *Зашкријаше* тешка врата, / а над њима сова *ћрну*. (В. Илић)

Аорист је типично наративно вријеме, нпр. *Добар дан – рече нејознаиш, скиде шешир и ћредсџави се*. Аорист је граматичко вријеме које повезује прошлост са садашњошћу. У обичном говору аорист се употребљава са афективном вриједношћу, тј. ради истицања неког осјећања. Тако нпр. *Шџа уради, човјече!* (прекорно); *Рекох ја џебу!* (прекорно, у смислу: 'Рекао сам ти, али ме ти ниси слушао/слушала'); *Оде воз!* (Са жаљењем, често и фигуративно, у смислу 'Пропуштена је прилика'. Да је у питању само информација без експресивне конотације, употребио би се перфекат: *Оџицао је воз*.)

За књижевноумјетнички стил карактеристична је употреба аориста са глаголима који ту означавају да непосредно слиједи или претходи директан говор, нпр.

(46) Он тада помирљиво *рече*: – У реду. Нека буде како ви кажете.

(47) – Е, још ми ти требаш! – *викну* млада удовица и љутито *удари* мачку. (Р. Домановић)

(48) – Ја не студирам историју – *ћоче* он. (И. Андрић)

(49) – Па знам да је наш савезник – *узе* да се брани Јовица. (Б. Попић)

У пасивним конструкцијама са индикативно употребљеним аористом, које нису честе, обичнији је замјенички пасив (50–52), док је партиципски пасив рјеђи (53–54), нпр.

(50) Без оклијевања *се ископаше* нови ровови.

(51) Смјеста *се формираше* одреди.

(52) Пушке *се* одмах *ћодијелише* војницима и свако оде на свој положај.

(53) Чинило му се да лепо чује сваку своју реч као туђу. Све *би ћрведено*. (И. Андрић)

(54) Све *бџ урађено* како је заповијеђено.

§ 1100. Приповједачки аорист, в. § 1123.

§ 1101. Пословички аорист, в. § 1151.

Значења имперфекта

§ 1102. Имперфектом се у његовом основном значењу исказују прошле несвршене радње у њихову трајању, обично упоредо с неком другом радњом, које су доживљене или које онај ко говори тако представља (§ 357), нпр.

(55) Јуче при нашем сусрету он *ћричаше* нешто о изборима.

(56) Она га *ћледаше* својим лепим, модрим очима. (М. Црњански)

(57) Снијег окопње рано, само се планине *бијељаху*. (М. Лалић)

(58) *Сањаше* је, у мукама, скоро сваку ноћ. (М. Црњански)

Имперфекат је данас готово нестало из употребе, боље се чува у језику књижевности (и то не код свих писаца), гдје може бити средство експресивне стилизације или одлика личног стила. Имперфекат је потпуно замјенљив несвршеним перфектом, који ипак нема стилогени потенцијал имперфекта.

У реченицама пасивне структуре са имперфектом у предикату у референцијалној или нереференцијалној употреби среће се само замјенички пасив, нпр.

(59) Учитељ Вранковић бјеше напустио службу и понекад *се виђаше* у вароши.

(60) Они *се њрипремаху* за дочек важних гостију.

§ 1103. Приповједачки имперфекат, в. § 1124.

§ 1104. Пословички имперфекат, в. § 1151.

Значења перфекта

§ 1105. Основно значење перфекта глагола оба вида јесте значење процеса (радње или стања) који се вршио или извршио у прошлости, прије времена говора, без додатних значења или стилских вриједности које су карактеристичне за друга прошла времена, в. § 349.

(61) Јачи дио живота госпа-Нолиног *био је* живот удовице. Она *није* ни десетак година *ђровела* с мужем, и у обичним приликама *је* ријетко *носила* мужевљево име. (И. Секулић)

(62) Прошле ноћи *је* дуго *ђадала* киша.

(63) Прошле ноћи *је* *ђала* киша.

(64) *Родио се* 31. марта.

Облици перфекта како свршених тако и несвршених глагола могу означавати било појединачне процесе било процесе који су се понављали у прошлости, а о њиховом понављању обично се говори у ближем или даљем контексту, уп.

(65) *Писала му је* само једном.

(66) *Писала му је* неколико пута.

(67) *Донио нам је* поклоне.

(68) *Доносио нам је* поклоне кад год би долазио.

Исказивање прошлости облицима перфекта у неким случајевима када је глагол у предикату негиран, зависи од видског значења глагола. Перфектом глагола свршеног вида исказује се тада појединачни процес схваћен као догађај, а перфектом несвршеног вида процес који се схвата као општа чињеница, уп.

(69) Она *се није ѡријавила* на конкурс.

(70) Она *се није ѡријављивала* на конкурс.

(71) Она *није доццла*.

(72) Она *није долазила*.

У облицима пасива потиснута је придјевска компонента трпног придјева, а кад се у њему потисне глаголска компонента, он има вриједност обичног придјева (нпр. Он је разочаран) и тада нема пасивне дијатезе (каква постоји у: Он је награђен). И у пасивним конструкцијама употреба перфекта за означавање времена прошлог догађаја могућа је код глагола оба вида, при чему се користе облици како замјеничког тако и партиципског пасива, нпр.

(73) Књига *је ѡписана* годину дана.

(74) Књига *је најѡписана* за годину дана.

(75) Из друге собе *се чуо* дјечји плач.

(76) Из друге собе *се зачуо* дјечји плач.

У таквим конструкцијама најчешће се употребљавају несвршени глаголи, нпр.

(77) Наша роба *се продавала* широм Европе.

(78) Кроз маглу *се назирао* црквени торањ.

(79) Кажу да су *се ту осјављали* велики прилози.

(80) Кажу да су ту *осјављани* велики прилози.

Перфекат у пасивном облику и са значењем повремене прошле радње може у свом саставу умјесто *бићи* имати помоћни глагол за понављане радње и ситуације – *бивати*, нпр.

(81) Понегдје *су бивали дочекивани* са одобравањем.

(82) Понегдје *су бивали дочекани* са одобравањем.

§ 1106. Крњи перфекат (§ 354), односно перфекат без помоћног глагола, такође је чест у савременом српском језику, посебно у књижевномумјетничком, публицистичком и разговорном стилу, а имају га глаголи оба вида, нпр.

(83) *Стигле* пензије.

(84) *Скочио* девизни курс.

(85) *Крали* по кућама.

Крњи перфекат исказује актуелност радње, у говору (нпр. *Дошао Пера!*) и у новинским насловима (в. претходна три примјера), и има експресивну вриједност, нпр. *Уобразила дјевојка да је филмска глумица!*

Поред тога, облик радног придјева без помоћног глагола служи за сажето писмено обавјештавање о послу који је неко обавио, нпр. *Превео Сава Савић, Исјравио Милан Милић, Одобриво Обрад Обрадовић, Провјерио Тома Томић* и сл., као и у (ауто)биографским биљешкама, нпр. *Рођен у Н. Сјудирао йрава у Б. Завршио словенску филологију, Радио као библиоџкар у С. и сл.*, када писац говори о себи у трећем лицу.

Иако рјеђе, крњи перфекат се употребљава и када је субјекат у првом или другом лицу, нпр.

(86) Ми *сйишли!*

(87) Ти *йоложио*, а он пао.

§ 1107. Помоћни глагол се често изоставља из облика перфекта и онда када се жели избјећи његово понављање у реченици с више перфекатских облика. У таквим реченицама последије првог пуног облика перфекта најчешће у сљедећим облицима изостаје помоћни глагол, нпр.

(88) Значајно га је *йогледала* и *изашла*.

(89) *Чишао је, йисао, йреводио, исйрављао* писмене задатке, и тако из дана у дан.

(90) *Улазили су, излазили, одлазили* некуда на први спрат, па се враћали, а он је стрпљиво чекао.

§ 1108. Приповједачки перфекат, в. § 1125.

§ 1109. Пословички перфекат, в. § 1127.

Значења футура I

§ 1110. Футур I је глаголски облик чије је основно значење да се радња догађа последије времена када се о њој говори (в. § 352), нпр.

- (91) *Доћи ће* нова младост, донијети нове дане... (Б. Ћопић)
 (92) Можда живи и *доћи ће* после овог сна. (В. Петковић Дис)
 (93) Сутра *ћемо њрославиџи* њен рођендан.

За изражавање футуром првим будућих радњи које се понављају или се могу понављати употребљавају се, по правилу, глаголи несвршеног вида (94), (95), али могу бити употријебљени и свршени глаголи, ако неки други дио реченице носи информацију о понављању радње (96), уп.

- (94) *Ићи ће* сваке вечери у шетњу.
 (95) Више то *нећемо ѡкоушаваџи*.
 (96) *Послушаће* га у свакој прилици.

У пасивним конструкцијама с футуром првим појављују се замјенички или партиципски пасив, уп.

- (97) На конференцији *ће се разматраџи* резултати пропале реформе образовања и васпитања.
 (98) На конференцији *ће биџи разматрани* резултати пропале реформе образовања и васпитања.

У пасивним конструкцијама с футуром првим који се не односи на једну конкретну радњу, него има начелну вриједност сређу се глаголи оба вида, али се препоручује употреба глагола несвршеног вида (99), а не свршеног вида (100), уп.

- (99) Нови пословник о раду *ћџ биџи ѡримјењиван* на свакој будућој сједници.
 (100) Нови пословник о раду *ће биџи ѡримијењен* на свакој будућој сједници.

§ 1111. Приповједачки футур, в. § 1150.

§ 1112. Пословички футур, в. § 1151.

Преносна употреба временских облика

§ 1113. Када се нека ријеч ради веће сликовитости у изражавању употреби изван свог основног значења, говори се о њеној преносној (транспоновој или метафоричкој) употреби.

Њена основна функција је да стил излагања учини живљим и сликовитијим.

§ 1114. Преносна временска значења карактеристична су за временске облике глагола у предикату. На примјер, ако се предикат у презенту употријеби у контексту реченице у којој тај предикат нема презентско, него неко друго значење, на примјер, значење прошлог времена, говори се о преносној употреби презента. Уп. *Синоћ смо одлучили да се не ѡакмичимо* с примјером *Синоћ одлучимо да се не ѡакмичимо*, гдје је исто значење исказано реченицом с преносно употребљеним презентским обликом *одлучимо*.

§ 1115. Временском транспоновану у прошлост подлијеже, углавном у приповиједању, и пасивна форма презента са помоћним глаголом *биџи*, нпр. *За своје резултате они ускоро бивају наџрађени*.

§ 1116. Футурски презент је назив за употребу презентских облика у конструкцијама са значењем будућег времена. У реченицама са

футурским презентом прилошка одредба по правилу показује да је рич о нечему што припада будућности, нпр.

(101) *Враћам се* сутра.

(102) Идуће недјеље *ѿочиње* првенство.

(103) Воз *ѿолази* за два минута.

§ 1117. Када је у предикату управног дијела сложене реченице футур I, презент свршеног глагола у предикату зависног дијела сложене реченице може означавати будућу радњу као еквивалент футура II (али тако употријебљен футур I нема посебну стилску вриједност), нпр.

(104) Он ће бити на мору док не *ѿоѿпроши* посљедњи динар. ('Он ће бити на мору док не буде потрошио посљедњи динар')

(105) Ако *нађе* твој новчаник, донијеће ти га. ('Ако буде нашао/нашла твој новчаник, донијеће ти га')

§ 1118. Ф у т у р с к и а о р и с т је назив за употребу глагола у аористу у конструкцији са општим значењем будуће ситуације која се доживљава и датом реченицом експресивно изриче као да се већ десила, нпр. *Одох ја* ('Отићи ћу'; употреба аориста показује да ће се радња остварити у најближој будућности), или: *Уби ме ова врућина!*, гдје се аористом изражава жалба или nelaгодност. Уп. такође:

(106) *Уби* нас незнање. (Св. Николај Жички)

(107) *Закаснисмо!*

(108) Брже, *ѿодависмо се!*

(109) Воде! *Изгорјех!*

Футурски аорист значи нешто што може, треба, мора или не смије да се деси, што се жели или се не жели и слично.

§ 1119. Ф у т у р с к и п е р ф е к а т је назив за употребу глагола у перфекатском облику за означавање будуће ситуације, нпр.

(110) Брже, *закаснили смо!*

(111) Ако не положи тај испит, *изгубио је* стипендију.

(112) Ниси ми *ѿобјегао*.

(113) Гол! *Побиједили смо!* (прије краја утакмице)

У тој функцији футурски перфекат долази, по правилу, у вези са веома израженим модалним значењима увјерености, жеље и др., због чега се назива и модални перфект.

§ 1120. П е р ф о р м а т и в н и ф у т у р постоји у оним случајевима када се обликом футура учтиво исказује говорни чин који се тиме управо и остварује, нпр.

(114) *Замолићу* вас да потпишете. ('Управо вас молим да потпишете')

(115) Жао ми је што *ћу* вас *одбиѿи*. ('Управо вас овом реченицом одбијам')

(116) *Обавијесѿићу* вас такође да можете добити и посебан попуст. ('Управо вас овом реченицом обавјештавам да можете добити и посебан попуст')

§ 1121. Н а р а т и в н а ф у н к ц и ј а је једна од најчешћих функција транспоновано употријебљених временских облика. Пошто се граматичке временске метафоре обично користе у приповиједању, за њих су се у граматици усталили називи приповједачки (наративни) презент, перфект,

аорист, футур. Њихова суштина је у чињеници да се један граматички облик употребљава у окружењу које упућује на то да је дати облик употријебљен изван свог основног значења. На примјер, у реченици *Суџра идемо на уџакмицу* употреба презентског облика ствара илузију да се та ситуација већ остварује. У томе је њена сликовитост и функционална оправданост такве употребе презентског облика у предикату.

Наративно употријебљени временски облици обично имају описну (квалификативну) функцију.

§ 1122. Приповједачки презент (наративни презент) јесте презент глагола несвршеног или свршеног вида употријебљен за прошлу радњу или стање, на шта упућује временска одредба или неки други временски израз у реченици, или неки податак у њеном контексту, нпр.

(117) Сви *зледају* у Црногорца и гусле које *ишцежавају* у његовим шакама (И. Андрић).

Приповједачки презент глагола несвршеног вида у приповиједању се често појављује у низовима, нпр.

(118) Сви су је пажљиво слушали, а она *зговори, ијева, свира, иџра* као никад раније, све док је имала снаге.

Наведени примјер показује да низ облика приповједачког презент глагола несвршеног вида може имати испред и/или иза себе глагол у облику прошлог времена, који јасно истиче да су ту презентски облици употријебљени као граматичке метафоре.

Приповједачки презент глагола свршеног вида рјеђи је, а одговарајуће временско значење обично се исказује употребом у истој сложеној реченици предиката са глаголом у аористу или у перфекту, нпр.

(119) Она *засџане, најрави* паузу и *иочне* да говори као да је управо то питање и чекала.

§ 1123. Историјски презент, као подврста приповједачког презент, представља употребу презентских облика у контексту у којем се ти презентски облици односе на стварне прошле догађаје, нпр.

(120) Године 1927. Аљехин *иобјећује* Капабланку и *иосџаје* свјетски првак у шаху.

У реченицама са историјским презентом по правилу прилошка одредба показује да је ријеч о нечему што припада прошлости. Историјски презент користи се за живописно приповиједање и често се односи на нешто што се десило неочекивано или изненадно, што може бити изражено како лексички (*изненада, одједном*), тако и граматички – употребом везника *кад* испред другог предикацијског дијела сложене реченице, који није у зависном односу према првом дијелу, нпр.

(121) Шестог априла 1941. године Њемачка изненада *наџада* Југославију без објаве рата.

(122) Те вечери *сједи* он код куће и *зледа* телевизију кад – на вијестима *јављају* да је његова књига добила награду.

Напомена. – Историјски презент, због његовог обично свечанијег тона, није стилски прикладно употребљавати у првом лицу, што се понекад сусреће у биографијама, нпр. не би се могла препоручити као стилски исправна реченица:

По завршећку сѣудија одлазим на одслужење војног рока, а зајим се зайошљавам у предузећу „Трудбеник“.

§ 1124. Приповједачки аорист (наративни аорист) јесте главно прошло вријеме у старијој приповједачкој прози, док данашњи писци већином радије користе перфекат (као и у говору), али је приповједачки аорист ипак жив и у савременом српском књижевном језику. Нпр.

(123) С прољећа се Морава *изли*. Појлави њиве и ливаде у долини, људи се *иселише* из кућа у пољу и на брзину склепаше од прућа и блата колибе на падинама изван домаћаја воде. Са зебњом су погледали доле... *Дуну* југ. Снегови се почеше топити. Набујали потоци су рикали и ровали обале. *Навукоше* свакојаки шљам и камен око Мораве (Д. Ненадић).

§ 1125. Приповједачки имперфекат (наративни имперфекат) један је од најчешћих начина употребе тог глаголског облика, нпр. *На њему беше кайућ бео као снеж, а на злави ношаше од њанаме шешир*. (Ђура Јакшић) Често се комбинује у истој реченици са другим приповједачки употријебљеним временским облицима, нпр.

(124) Цана их је раздвајала и мирила и *зговораше* Бранку да не ваља бити такав. (М. Лалић).

§ 1126. Приповједачки перфекат (наративни перфекат) јесте употреба предиката у перфекту, карактеристична за приповиједање о прошлим догађајима и ситуацијама независно од њихове временске удаљености од времена када се о томе говори, нпр. *Њихов чамац је ударио у нешћо дрвено и ишешко, и одјекнуо ишуйо. То их је зауставило*. Приповједачки перфекат се често јавља у комбинацији са другим временским облицима, посебно са историјским презентом. Тај спој приповједачког перфекта и историјског презента појачава доживљеност прошле радње као радње која се остварује док се о њој говори, тј. повезује прошлост и садашњост, нпр.

(125) Лице је *ириљубио* чврсто уз лишће и младу кору. Тешко је издржати толику сласт у таквом положају. А девојка не престаје да игра. (И. Андрић)

§ 1127. Приповједачки футур (наративни футур) означава радњу или стање који су се вршили или постојали у прошлости, нпр. *Пјесник ће се и касније заљубљиваћи, али никада неће ирежалити Ленку*. Приповједачки футур се користи углавном од глагола свршеног вида у приповиједању о уобичајеним радњама или стањима о којима је ријеч, односно за предочавање поступака карактеристичних за њихове носиоце у ситуацији описаној датом реченицом, нпр.

(126) Свакога *ће* ко у његов дућан ује љубазно дочекаћи. (С. Сремац)

Наративни футур понекад се употребљава као стилски обиљежено средство за најаву директног говора, нпр. *Предадоше војводи дарове, а он ће их уји ишаћи*: „*Ойкуда ишо?*“. У таквој употреби приповједачког футура често се изоставља облик инфинитива као дио сложеног футурског облика, а остаје само енклитика *ће*, у спојевима као што су: *а он ће...*, *а он ће на ишо...*, *на ишиа ће она...*, последије којих слиједи директни говор.

§ 1128. Пословичка (гномска) употреба временских облика такође је карактеристична за приповиједање. Као што је у вези са синтаксом појединих временских облика било речено, употреба различитих временских глаголских облика у свевременском (омнитемпоралном, а према неким – атемпоралном) значењу, тј. без његове актуелизованости, карактеристична је за пословице, изреке, афоризме и сл. Исказ се ту схвата тако као да оно што се њиме износи важи за сва времена у прошлости, садашњости или у будућности и да може важити за свако лице. Такав је пословички презент (нпр. *У добру је лако добар бићи*; / *На муци се њознају јунаци!* – Његош; *Сйрах живоџу ка ља образ честџо*. – Његош; *Ко се крсџом крсџи, џај Крсџовдан џосџи*, пословички аорист (нпр. *Без муке се џјесма не исџоја*. – Њеџош; *Ко се дима не на дими, џај се ваџре не на џрија*; *Нико се не о џрија на џуђем ођњиџџу*; *Си џе рђа, до џе џрђа*; *Два лоша уби џе Милоџа*), пословички имперфекат (нпр. *Срамоџа с џава џе, а маџи јој не дава џе*), пословички перфекат, у форми крњег перфекта (нпр. *На џла вређа закрџу*; *Тресла се џора, родио се миџ*; *До џли дивљи џа исџјерали џџџоме*), који се јавља и у устаљеним изразима као *По џџџо куџио, џо џо и џродао* (‘Преносим оно што сам чуо и не јамчим за тачност’), *Било џа џро џло* и сл.; пословички футур (нпр. *Ко џрсџ да, и руку џе да џи*; *Док је ребара, би џе и самара*; *И џуска џе каџкад на леђу џосрну џи*; *Ко не џлаџи на мосџу, џла џи џе на џурији* итд.).

Релативна употреба временских облика

§ 1129. Релативни презент је презент у зависном дијелу сложене реченице који најчешће означава прошлу радњу истовремену с радњом у главном дијелу сложене реченице, нпр.

(127) Давил је осећао како му лице џламџи. (И. Андрић)

(128) Рекла му је да има много новца.

(129) Питао их је шта џраже у његовој соби.

Ако се у зависној реченици с презентом у предикату (нпр. *Рекла му је да има мнођо новца*) презент замијени перфектом, нпр. *Рекла ми је да је имала мнођо новца (али је џџџом осиромашила)*, тај перфекат ће означавати радњу која се десила или дешавала прије оне изражене перфектом управног дијела сложене реченице.

Ипак, облик презента у зависном дијелу сложене реченице не мора исказивати само прошлу радњу, него може имати и презентско значење, и тада то није релативни презент, нпр.

(130) Господ је тако хтео да ме створи / у земљи где се монотono живи: / промичу дани ни бољи ни гори, / и сиви, тону у недоглед сиви. (М. Ракић)

(131) Ноћас сам се сјетио како се мијења вријеме. (В. Десница)

(132) Јутрос сам сазнао да данас пошта не ради.

Презент у релативној употреби може да исказује и радњу истовремену с неком будућном радњом исказаном обликом футура првог, нпр.

(133) Слушаћемо сваке ноћи како џуми море.

(134) Вечерас ћемо гледати како иђра Весна Марковић.

§ 1130. Релативне радње се понекад исказују обликом перфекта. Тако се перфектом често означава прошлу радња прије друге прошле радње, умјесто плусквамперфекта, нпр. *Оишла сам њо кофер који с а м о с њ а в и л а у гардероби* (обичније него: ... *који сам била оставила*). Такође:

(135) Јуче је сазнала да је *добила* стипендију.

(136) Причао им је о граду у којем се *родио*.

(137) Схватио је да је *њоџријешо*.

У наведеним примјерима *добила је, родио се, њоџријешо је* и сличним, постоји примарни и секундарни однос радње означене перфектом према тачки одмјеравања времена. Такве радње имају статус примарно прошлих када се гледа њихов однос према времену говора, а истовремено секундарно прошлих када се гледа њихов однос према другој прошлој радњи.

Перфектом се може означити радња (или стање) која је прошла у односу на неку будућу радњу, нпр.

(138) Данас се одржавају избори и јавност ће већ сутра знати *ко је њобиједио*.

(139) Испит је у току и у петак ћете знати *ко је њоложио*.

(140) Она је отишла и вечерас ће нам јавити *како је њушвала*.

§ 1131. П л у с к в а м п е р ф е к а т у свом основном значењу значи радњу или стање који су се извршили у прошлости прије нечег другог, што је означено неким другим временским обликом или се подразумева (§ 359), нпр.

(141) Сунце *је било зашло*, а они су још сједјели на обали, и ћутећи, гледали према пучини.

(142) Она још *није била дошла* и ми смо одлучили да је сачекамо.

(143) Лопов *се бјеше изгубио њрије* него што су стигли да га ухвате.

(144) Фосил потиче из кенозоика, када су диносаури већ *били изумрли*.

Иако и други облици за прошло вријеме могу под одређеним условима значити радњу која се десила прије неке друге радње, само је за плусквамперфекат то значење основно. Плусквамперфекат се јавља готово увијек у синтаксичком релативу и у сложеној реченици. У случајевима употребе плусквамперфекта у простој реченици, таква његова употреба ослања се на шири контекст, прије свега на реченицу која претходи реченици са плусквамперфектом, нпр. *Оишли смо да њогледамо зграду. Велики комад фасаде био се одвалио*.

Крњи плусквамперфекат, тј. плусквамперфекат са изостављеним помоћним глаголским облицима *сам, си, је, смо, сје* или *су*, врло је ријетак, а има експресивностилску функцију, нпр. *Ми били њошли до вас, кад нас заустави кица*.

Плусквамперфекат се употребљава и за исказивање прошлих радњи чији је крајњи резултат поништило извршење неке друге радње, нпр.

(145) Она *се била њријавила* за испит, али је због болести одустала од полагања.

(146) *Био је дошао* да их за нешто замоли, а када их је видио, промијенио је мишљење.

(147) Управо *су били њошли* у шетњу кад поче пљусак.

§ 1132. Плусквамперфекат се у реченицама пасивне структуре обично употребљава у форми партиципског пасива, а рјеђе замјеничког пасива, нпр.

(148) Осумњичени је већ био саслушан када је дошао главни инспектор.

(149) Када смо ми дошли, ствар је већ била завршена.

(150) Тврђава се већ била изградилa када је он био постављен за заповједника.

Пасивном формом плусквамперфекта исказују се и прошле радње чији је резултат поништен вршењем неке друге прошле радње, нпр.

(151) Договор је био склопљен, али су они од тога брзо одустали.

(152) Награда му је била додијељена, али му је послије анализе снимка његовог проласка кроз циљ оспорена.

(153) Прије него што се од те акције одустало, он је већ био одлично обучен за њу.

§ 1133. Као што конструкција „сам/ци/је... + трпни придјев“ може значити или садашњу радњу (*Враића су ошворена*) или прошлу радњу (*Библиоотека је ошворена прије двије године*), слично двојство постоји и за конструкцију *био сам* + трпни придјев.

Конструкција *био сам...* + трпни придјев и са несвршеним глаголом и са свршеним глаголом има основно значење перфекта, а то је прошлост у односу на вријеме говора – (151), (152), или основно значење плусквамперфекта, а то је претхођење некој прошлој радњи – (153), (154). Уп.

(154) Овакав новац је био кован прије него што је тај краљ дошао на власт.

(155) Они су били осуђени, а послије су тражили да буду рехабилитовани.

(156) Осумњичени је био саслушаван и прије него што је инспектор дошао.

(157) Они су већ били осуђени, када је био донијет нови закон.

Да ли су конструкције типа *био сам...* + трпни придјев (било да је глагол свршен или несвршен) употријебљене у значењу перфекта или плусквамперфекта зависи од контекста у којем су употријебљене, нпр. када су употријебљене у споју са рјечцом *већ*, то је значење плусквамперфекта (157).

Плусквамперфекат пасива у облику *бе(ја)х био* + трпни придјев практично не постоји у савременом српском књижевном језику, што је једна последица постепеног упрошћавања система прошлих времена, а испољава се и у тенденцији да се вријеме пасива свуда изједначи с временом помоћног глагола.

§ 1134. Релативни футур I означава процес исказан обликом футура I у предикату, који ће се вршити или извршити прије или послије неке друге радње или стања, било у прошлости, било у будућности. Уп.

(158) Два дана прије те битке он ће се ошросиити с породицом.

(159) Два дана послије те битке он ће се ошросиити с породицом.

Футуром I у приповиједању може бити означена радња која се догодила послије радње о којој се у тој реченици саопштава обликом приповједачког презента, перфекта или аориста, нпр.

(160) Неколико дана прије него што ће ошйуиовати, они наврате да се опростимо.

(161) Прије него што ће то учиниити, он се посавјетовао са женом.

(162) Пола сата прије него што ће йочети да пада киша, ми изађосмо да мало прошеiamo.

Футур I употребљава се и ради увођења новог лица у исказ о дијалогу који се тим исказом преноси. У таквим реченицама подразумејива се изостављени глагол говорења, нпр.

(163) На то *ће* најмлађи брат (рећи/казати/питати): [...]

(164) А она *ће* му на то (одговорити): [...]

§ 1135. И пасивним обликом футура првог могу се исказивати релативне будуће радње, нпр.

(165) Сазнао је да *ће* му већ сутра *бићи одговорено*.

(166) Они нису вјеровали да *ће* њихова држава *бићи уништиена* изнутра.

(167) Надала се да *ће бићи похваљена*.

§ 1136. Ф у т у р II прије свега значи да *ће* се радња означена обликом футура II вршити или извршити последице времена вршења неке друге радње, прије тог времена или истовремено с њом (§ 370), нпр.

(168) Пошто *будеће* добили *књиџу*, пошаљите ми новац.

(169) Прије него што *будеће* добили књигу, пошаљите ми новац.

(170) Када *будеће* *примали* књигу, тада треба да је платите.

Футур II се, по правилу, употребљава у сложеним реченицама као релативно вријеме. Да је у основном значењу футура II преовладавајуће временско значење, показује питање помоћу којег се у одговору може добити реченица са футуром другим у предикату, а то питање је *Када?*, нпр. *Када треба да илаћим књиџу?*

У неким случајевима футур II се може замијенити релативним презентом истог глаголског вида, уп.

(171) Спремићу стан док ти *будеш сјавао*. // Спремићу стан док ти *сјаваш*.

(172) Ако нешто сазна, он *ће* ти то јавити. // Ако нешто буде сазнао, он *ће* ти то јавити.

Футур II се често јавља у условним реченицама, нпр.

(173) Ако га *будеш видјела*, реци му да ми се јави.

(174) Уколико то *будеће ријешили*, положили сте испит.

(175) *Будеш* ли је *љућило*, лоше ћеш проћи.

Напомена 1. – Упитне реченице с футуром другим типа *Да не буду ићо заборавили код куће?* или *Да не буде куда ућекао с оним новцем?*, које значе претпоставку о извршености неке радње у прошлости, представљају граматички архаизам и регионализам у савременом српском књижевном језику.

Напомена 2. – Футур 2 перфективних глагола у пасивним конструкцијама (*Доћи ће кад буде био сиреман*) све више се замјењује презентом пасива (*Доћи ће кад буде сиреман*).

§ 1137. У пасивним конструкцијама с футуром другим употребљава се било замјенички пасив, било партиципски пасив, нпр.

(176) Све што *се буде наћло* код њега, биће му одузето.

(177) Све што *буде (било) наћено* код њега, биће му одузето.

Напомена. – Допуштена су оба облика (*буде било наћено* или *буде наћено*), али је други препоручљивији због сажетости. То је примјер двојне вриједности сложених времена пасива као у *наћено је* = презент или перфект, *било је наћено* = перфекат или плусквамперфекат.

Употреба временских облика у иреалним модалним значењима

§ 1138. Облик презента за 3. лице употребљава се, прије свега, с рјечцом *нек(а)* у саставу императивне конструкције за 3. лице, нпр.

(178) Он нека *уђе*, а они нека *сачекају*.

(179) Нека *се њријреме*.

(180) *Нек* ад прождре, покоси сатана! / На гробљу ће изнићи цвијеће / За далеко неко покољење. (Његош)

У императивним конструкцијама с презентским обликом 3. лица може се употријебити и рјечца *да*, али *да* се у таквим случајевима, по правилу, не може замијенити са *нека* (прије свега, зато што у конструкцијама са *да* презентски облик може бити у сваком од три лица), уп.

(181) *Да њођемо*. (= *Пођимо*)

(182) *Да не забораџиц да му се извиџиц*. (= *Немој забораџиц...*)

§ 1139. Презент са рјечцом *да* у императивном значењу често се јавља и у 1. лицу множине, гдје се може замијенити обликом императива, али презент у таквим реченицама има значење предлагања, за разлику од праве императивности, изражене обликом императива 1. л. множине, уп.

(183) *Да њођледамо* сада аргументе друге стране.

(184) *Пођледајмо* сада аргументе друге стране.

§ 1140. Презентом се исказују и таква модална значења каква се обично исказују потенцијалом, уп. у зависноупитним реченицама које почињу упитном ријечју + *да*:

(185) Размишља шта да *учини*.

(186) Размишља шта *би учинио*.

(187) Размишља шта *би мођао учиниџи*.

(188) Не зна како да јој *џомођне*.

(189) Не зна како *би јој џомођао*.

(190) Не зна како *би јој мођао џомођи*.

§ 1141. У условним реченицама *да* + презент замјењује *ако* + потенцијал или *кад(а)* + потенцијал, нпр.

(191) *Да кажем истину*, не би му било пријатно.

(192) *Када бих казао истину*, не би му било пријатно.

И несвршени глаголи се јављају у презенту с тим значењем, нпр.

(193) *Да не бринеџ* о њему, пропао би.

(194) *Да га џлађаш* мање, отишао би.

(195) *Да му џговорим истину*, не би му било пријатно.

§ 1142. Обликом презента може бити исказана и модалност са значењем потребе, као у примјерима:

(196) Шта да *рађимо*?

(197) Кога да *изаберемо*?

У таквим реченицама подразумијева се модални глагол *џребаџи*, нпр.

(198) Шта треба да *рађимо*?

(199) Шта би требало да *рађимо*?

(200) Кога треба да *изаберемо*?

(201) Кога би требало да *изаберемо*?

§ 1143. Презент у намјерним реченицама употребљава се са истим значењем као и потенцијал у намјерним реченицама, нпр.

(202) Позвао их је да *се* с њима *оћросџи*.

(203) Позвао их је да *би се* с њима *оћросџи*.

(204) Писао сам му да га на вријеме *обавијесџим*.

(205) Писао сам му да *бих* га на вријеме *обавијесџио*.

§ 1144. Аористом се може исказати модално значење увјерености у то да ће се нека радња извршити (§ 1099), нпр.

(206) Помагајте, *ћоћибосмо!*

(207) Воде... *Изћорјех!*

(208) *Одосмо* ми.

§ 1145. За савремени српски језик није карактеристична употреба аориста несвршених глагола. Понекад се, ипак, среће модална употреба аориста несвршеног глагола у упитној реченици са значењем прошле радње која се више не врши (*Иде ли ћи јуче на исћић?*), при чему се из говорне ситуације види да говорно лице претпоставља да се радња за коју пита могла остварити.

§ 1146. Императивни перфекат, у споју са рјечцом *да*, значи енергичну наредбу или забрану вршења радње (ако је у предикату негација), нпр.

(209) Да *се ниси макао!* (оштрије него *Немој се маћи* или *Не мичи се*)

(210) *Смјесџа да си доџао!* (оштрије него *Дођи смјесџа*)

(211) Да сте му *се* одмах *јавили*.

§ 1147. Перфектом се износи и став увјерености или претпоставке да ће се то што се њиме исказује и извршити (то је обично нешто што би се радо избјегло), нпр.

(212) Ако овај испит не положиш, *изћубио си* стипендију.

(213) Ако на то питање не одговориш тачно, *ћао си* на испиту.

(214) Уколико се не деси чудо, *оћићили смо* ћод *сћечај*.

§ 1148. Облицима перфекта без помоћног глагола може се исказати и допусно значење 'без обзира на то да ли...' понављањем перфекатског облика истог глагола и употребом негације испред поновљене употребе тог облика, при чему глагол у предикату управног дијела такве сложене реченице може имати значење садашњег, прошлог или будућег времена, нпр.

(215) *Гласали – не ћласали*, власт се не мијења.

(216) *Хићио – не хићио*, мораћеш на тај састанак.

(217) *Радили – не радили*, плату неће добити.

§ 1149. Ф у т у р I употребљава се за исказивање подстицаја типа заповјести, забране или жеље да се нека радња врши или не врши, нпр.

(218) Сутра *ћеш оћићи* до њега и извинити му се.

(219) *Поћићисаћете* још овдје .

(220) Више *нећете* овдје *ћућићи*.

§ 1150. Негираним футуром I глагола *биѣти* у 3. лицу једнине исказује се неповјерење или сумња говорног лица у погледу онога што је рекао његов саговорник или неко треће лице, нпр.

(221) Не знам о чему говориш. – *Неће биѣти* (да не знаш).

(222) Све смо завршили. – *Неће биѣти* (да сте све завршили).

§ 1151. Футуром I глагола *биѣти* исказује се, у одговарајућем контексту, и претпоставка, нпр.

(223) Прије *ће биѣти* да им је он помогао.

(224) *Биће* да сте се преварили.

Употреба начинских глаголских облика

Употреба императива

§ 1152. У свом основном значењу императив свршених и несвршених глагола служи за заповједно усмјеравање неког бића (обично лица) на вршење глаголом именоване радње, нпр.

(225) Душу ми *ѣклони*. (Д. Максимовић)

(226) *Прочийајѣ* и ово.

(227) *Слушај* ову дивну пјесму.

Поред свог основног значења заповијести, облици императива у различитим контекстима могу имати и мање или више друкчија значења.

§ 1153. Прохибитивним императивом (прохибитивом) изриче се забрана. У предикатима с прохибитивом употребљава се или императив с негацијом *не* (нпр. *не смейај*), или конструкција *немој* (*немојмо*, *немојѣ*) + *да* + презент (нпр. *немој да смейаѣш*), уп.

(246) О склопи усне, *не љовори*, ћути, / Остави душу, нек спокојно снева, / Док крај нас лишће на дрвећу жути, / И ласте лете пут топлих крајева. (М. Ракић)

(228) Не, *немој* ми *ѣрићи*. (Д. Максимовић)

(229) *Не ѣрилази* ми!

(230) *Не разљоварајѣ* на часу.

(231) *Немојѣ разљовараѣши* на часу.

Напомена. – Уз *немој(ѣ)* предност треба давати инфинитиву (у поређењу са конструкцијом *да* + презент, иако ни ове друге нису погрешне), зато што је лице исказано и нема потребе да се поново истиче. Поред тога, дужи облици прохибитива обично звуче мање категорично.

§ 1154. Превентивним императивом (превентивом) изражава се упозорење. Превентив има облик конструкције: *ѣази(ѣ)* *да* (*не*) или *љледај(ѣ)* *да* (*не*) + презентски облик, нпр.

(232) *Гледај да не осѣанеш* дуго.

(233) *Пазѣ* да се не оклизнете.

(234) *Нека ѣази* да га не преваре.

§ 1155. Врло често се императивни облици употребљавају са значењем молбе, савјета, упутства, уп.

(235) Срце ми чисто *саздај*, Боже, и дух прав *обнови* у мени. (50. псалм)

(236) Молим те, *заљвори* прозор.

(237) *Немој љуцији.*

(238) *Узимај то прије јела.*

§ 1156. Императив имају само глаголи вољне дјелатности, а други глаголи тај облик немају (нпр. *разбољеи се, њоблиједјеи, наслуији, догађаи се, свиђаи се, ѓадији се, моћи, морати, смјеи, иребаи*). Глаголи *бији* и *знаји*, иако нису глаголи вољне дјелатности, употребљавају се у императивном облику, нпр.

(239) *Будије њоносни* на њега. ('Поносите се њиме')

(240) *Знаје* да вас у потпуности подржавам. ('Желим да знате да вас у потпуности подржавам')

На помена. – Израз *Будије њоздрављени!* (који неки користе при расстанку) није у духу српског језика и нема разлога да се њиме замјењују изрази *Довиђења* или, рјеђе, *Збогом*.

Обликом императива могу се саопштавати радње које немају конкретно, већ уопштено значење, нпр.

(241) Не *нађи* се кроз прозор. ('Ниједан путник не треба да се нагиње кроз прозор')

(242) Прије полетања и слијетања *вежије* сигурносне појасеве.

(243) Повремено *ирекније* рад, *иравјеирије* собу и мало *иросеијје*.

§ 1157. Приповједачки императив (наративни императив) има временско значење и користи се у приповиједању за експресивно означавање радње која се вршила или извршила у прошлости, на примјер:

(244) Ми онда *чекај, чекај*, али он се више није појавио.

(245) Онда ова двојица *вуци* сламу, па *иурај* у ону јазбину, па онда запале, и тако сва три змаја онде пропадну. (Народна приповијетка)

(246) Ископаше једну грдну пањину на оном месту, па *којај* даље. (М. Стевановић 1991)

Приповједачки императив се употребљава само у 2. лицу једнине, независно од тога у којем је лицу субјекат реченице, нпр.

(247) А ми брзо *иођи* тамо да му помогнемо.

(248) А они брзо *иођи* тамо да му помогну.

Понекад се императив употребљава у приповиједању и за исказивање радњи које су се понављале у прошлости. Такав случај илуструје следећи примјер:

(249) Прије рата никако нису летовали у граду, него како *наиђи* лето, они ти лепо *набави* огрев за зиму, *смести* га у подрум ... па хајд на Златибор. (М. Стевановић)

На помена. – Таква употреба императива није карактеристична за савременом српски књижевни језик, у којем она данас представља граматички архаизам.

§ 1158. Пословички императив је таква употреба облика императива у којем је присутно директивно, уопштенолично и свременско значење, нпр.

(250) *Исијеци, ја реци.*

(251) *Двайуи мјери, једном сијеци.*

(252) *Пуси* добро низ воду, доћи ће ти уз воду.

Употреба оптатива

§ 1159. Оптатив као иреални граматички начин у облику радног глаголског придјева среће се у исказивању добрих жеља, у благословима, проклињању, заклинању и сл. (§ 399), нпр.

- (253) Бог те *ѿоживио*.
- (254) Учини то, Бог ти *ѿлаѿио*.
- (255) *Несѿао*, да Бог да!
- (256) *Живјела* Србија!
- (257) Живи *били* па *видјели*.

Употреба потенцијала

§ 1160. Потенцијалом I се може исказати више модалних значења, од којих се већина може подвести под значење могућности, што је основно значење потенцијала I. Нека значења потенцијала исказују се у сложеној реченици (првенствено у условној), а нека у простој, нпр.

- (258) Ко *би ѿмислио* да ће нас тако преварити! ('Ко би могао помислити...')
- (259) Нема доказа који *би то ѿѿврдили*. ('Нема доказа који би то могли потврдити')
- (260) Никада не *бих то ѿреѿѿосѿавио*. ('Никада не бих могао то претпоставити')

Потенцијал I у предикату може бити употријебљен и у пасивној конструкцији, било са замјеничким, било с партиципским пасивом, нпр.

- (261) У углу ће бити полица на коју *би се осѿављале* прочитане књиге.
- (262) У углу ће бити полица на коју *би биле осѿављане* прочитане књиге.
- (263) Ако би нас вријеме послужило, сјетва *би се завршила* до краја мјесеца.
- (264) Ако би нас вријеме послужило, сјетва *би била завршена* до краја мјесеца.

§ 1161. Потенцијалом I се исказује услов за вршење неке радње, нпр. *Ако бих знао, рекао бих ѿи* (в. главу о сложеној реченици, § 1553).

§ 1162. У усменом изражавању потенцијалом I се може исказати жеља. У колоквијалном изражавању жеље, често се јавља само помоћни глагол у потенцијалу I, а радни придјев глагола *жељети*, *хијети* и сл. изоставља се и подразумијева, нпр.

- (265) *Молио бих* чашу воде.
- (266) *Хијела бих* да погледам радњу.
- (267) Ми *бисмо* мало одспавали. ('Ми бисмо жељели да мало одспавамо')
- (268) Она *би (жељела)* чај.
- (269) Он *би (желио)* нешто слатко.

§ 1163. Потенцијалом I се исказује и спремност или неспремност за вршење неке радње, нпр.

- (270) Све *бих* им дала.
- (271) Он *би* за њу *ѿошао* и у ватру и у воду.
- (272) Не *бих* га то *замолила* ни за шта.

§ 1164. Потенцијалом I се исказује и намјера за вршење неке радње, нпр.

- (273) То ми је рекао да *би* ме *умирио*.
- (274) Пожурио је да *би* их *сусѿиѿао*.
- (275) Да *бисмо се оѿравдали*, написаћемо им писмо.

§ 1165. Потенцијал I у предикату управног дијела сложене реченице служи и да уведе претпоставку која се износи у зависном дијелу те сложене реченице, нпр.

(276) *Рекао бих да ће доћи.*

(277) *Из свега реченог закључила бих да је то могуће.*

(278) *Сложили бисмо се да се такав исход може очекивати.*

§ 1166. Потенцијал I служи и за ублажавање тврдње, односно да би се избјегла категоричност исказа, нпр.

(279) *Сложио бих се с вама.*

(280) *Пројекат би могао да пропадне.*

(281) *Не бих знао.* (Одговор на питање, учтивији и мање одсјечан него *Не знам.*)

§ 1167. Ха б и т у а л је потенцијал I за радње које су се уобичајено понављале у прошлости. Хабитуал могу имати глаголи оба вида, нпр.

(282) *Он би их понекад зашћиао* како се то ради.

(283) *Он би се понекад шћиао* како се то ради.

(284) *Што би зарадио*, то би одмах и *пошрошио*, и зато никад ништа није стекао.

(285) *Сваког јутра би долазио* овамо на кафу.

(286) *Увече бисмо заједно шрошћали.*

Хабитуални потенцијал се јавља и са замјеничким или партиципским пасивом, нпр.

(287) *Продавнице би се у таквим случајевима раније зашвориле.*

(288) *Продавнице би у таквим случајевима биле раније зашворене.*

§ 1168. Потенцијал II (чија је структура: потенцијал I глагола *бишћи* + радни придјев пунозначног глагола), врло ријетко се употребљава, а значи условну могућност која је постојала у прошлости, нпр.

(289) *Ни рођена мајка, да га је узела у крило, не би га била више познала.* (М. Црњански)

(290) *Да сте му се јавили на вријеме, он би већ био нешто учинио.*

(291) *Био бих ти се јавио* да сам стигао.

У савременом језику умјесто потенцијала II обично се употребљава потенцијал I и у простој реченици (292), и у сложеној реченици (293), (294), нпр.

(292) *Некада би се то називало* издаја.

(293) *Да сам знао* какво је, *не бих то шробао.*

(294) *Да је био сигуран* шта ће се десити, *не би ништа шокуцавао.*

Лични глаголски облици такође припадају неком граматичком начину, а у опозицији су са неличним облицима (в. §§ 1176–1185).

Употреба личних глаголских облика

§ 1169. Глаголски облик првог лица једине упућује на говорно лице као на субјекат реченице и носиоца радње означене предикатом, нпр.

(1) *Лушам* још, витак, са запетим луком (М. Црњански).

(2) *Ја не казах* за лажљиве очи, / *Које су ме на зло наводиле...* („Стари Вујадин“)

(3) *Све сам разумио.*

У рјеђим случајевима облик првог лица једнине може имати уопштенолично значење и односити се на било које лице, нпр.

(4) *Мислим*, дакле *јосџојим*. ('Када било који човјек мисли, то је доказ да он постоји')

(5) Док те *мамим*, шећером те *храним*. ('Кад било којег човјека желе да увуку у замку, нуде му разне мамце')

§ 1170. Глаголски облик другог лица једнине упућује на саговорника (реалног или замишљеног) као на носиоца радње означене предикатом, нпр.

(6) Боже правде, ти што спасе / од пропасти досад нас, / *чуј* и одсад наше гласе / и одсад нам *буди* спас. (Ј. Ђорђевић)

(7) *Дрзнеш* ли даље, *чућеш* громове. (Ђ. Јакшић)

(8) Опет ме не *слушаш*. *Понови* моју последњу реченицу.

Поред те основне функције, облик за 2. лице једнине може се односити и на говорника у случајевима када се говорник обраћа сâм себи (аудијалог), нпр.

(9) Говорио сам себи: *Мораш* издржати.

(10) И опет јесен. / Опет тутње / бескрајне кише / по Никшићу, / и опет старе / црне слутње, / и опет / – сам *си*, Николићу. (В. Николић)

(11) – *Ђуџи* – кажем себи. – Не *одговарај*.

Облик 2. лица једнине може имати и уопштенолично значење, тј. може се односити на било које лице, нпр.

(12) *Не можеш* свакоме запушити уста. 'Човјек не може свакоме запушити уста'

(13) Сваког дана *идеш* на посао, нешто *радиш*, и тако прође цио живот.

(14) Лијепо је прошетати рано изјутра. *Осјећаш* мир ноћи која одлази и *чујеш* прве звуке дана који почиње.

Облик 2. лица једнине може се односити и на 2. лице множине. Таква употреба облика 2. лица једнине ријетка је и јавља се само у императиву, нпр.

(15) *Слушај* добро! (групи људи)

(16) *Гледај* овамо! (групи људи)

(17) *Пази* сада! (групи људи)

§ 1171. Глаголски облик трећег лица једнине у својој основној значењској функцији упућује на лице које није ни говорник ни саговорник, или упућује на предмет (конкретно или апстрактно схваћен) који је носилац процеса означеног предикатом, нпр.

(18) Петар добро *иџра* шах.

(19) Поклон *је стиџао* јутрос.

(20) Љубав *се не може* сакрити.

Облик 3. лица једнине може се односити и на говорно лице, што је стилски ограничено на писани облик изражавања, као знак скромности и сл., нпр.

(21) Аутор *захваљује* рецензентима за корисне савјете.

(22) Доље потписани *се извињава* читаоцима због могућих грешака.

(23) Овај рецензент није *се бавио* штампарским грешкама у књизи која је предмет његове рецензије, а којих и нема много.

Облик 3. лица једнине може имати и уопштенолично значење, нпр.

(24) *Ко се хвали, сам се квари.*

(25) *Ко другоме јаму коџа, сам у њу љада.*

(26) *Ко рано рани, двије среће зраби.*

Облик 3. лица једнине користи се и безлично, нпр.

(27) *Већ се раздањивало.*

(28) *Некада се боље живјело.*

(29) *Ваља нам нешто одлучити.*

§ 1172. Глаголски облик првог лица множине у својој основној употреби упућује на групу лица, међу којима је и говорно лице, као на носиоце радње означене предикатом с глаголом у том облику, нпр.

(30) *Ускликнимо с љубављу светитељу Сави! (В. Живковић)*

(31) *Будимо људи! (Патријарх Павле)*

(32) *Живјели смо у истом граду.*

(33) *Наћи ћемо неко рјешење.*

Обликом 1. лица множине може се упућивати и на само говорно лице, дакле умјесто 1. лица једнине, било да је ријеч:

(а) о тзв. формули скромности (*pluralis modestiae*), коју понекад аутори користе приликом писања, сматрајући да је скромније употријебити 1. лице множине него 1. лице једнине (нпр. *Озраничићемо се на сљедећа њишања*),

(б) о тзв. предавачкој множини, која се понекад користи на предавањима како би се остварио утисак да су предавач и слушаоци ближи једни другима као сарадници на истом послу (нпр. *Почећемо ово предавање цишањом из...*),

(в) о тзв. владарској множини (*pluralis maiestatis*), коју су некада користили владари говорећи сами о себи (*Ми, Божјом вољом краљ српски..., њрозлашавамо...*), а што је у савременом српском језику граматички историзам (осим у ријетким преводима говора савремених монарха других држава).

(г) Обликом 1. лица множине понекад се замјењује 2. лице једнине, што је тзв. „докторска“ множина, која се користи када се жели исказати саосјећање са саговорником, нпр. *Како се јућпрос осјећамо?, Шћо смо данас лијеји!*

(д) Облик 1. лица множине обухвата, поред других, значења инклузивног или ексклузивног лица, према томе да ли се односи и на саговорника (нпр. *Хајде да се дозговоримо*), или га искључује (*Нисмо ти ништа дужни*).

(ђ) Облик 1. л. множине користи се и у функцији привидне идентификације говорног лица са другим лицем или са другим лицима, која не морају бити присутна, нпр. када навијач или новинар каже (иако не узима активно учешће), нпр.

(34) *Дали смо им два гола.*

(35) *Побиједићемо и сутра.*

(36) *Не одустјајемо од борбе за медаљу.*

(е) Облик 1. л. множине употребљава се и у уопштеноличном значењу, нпр.

(37) Често *солимо* јела више него што је неопходно.

(38) Понекад *ћомислимо* да нам је свега доста.

(39) *Имадосмо* – не *знадосмо*, *иззубисмо* – *ћознадосмо*. (Пословица)

§ 1173. Глаголски облик другог лица множине у свом основном значењу служи за упућивање на групу лица (рјеђе других бића или персонификованих појмова) којој се говорно лице обраћа, нпр.

(40) Силни оклопници, без мане и страха, / Хладни к'о ваш оклоп и погледа мрка, / Ви *јурнусти*е тада у облаку праха, / И настаде тресак и крвава трка. (М. Ракић)

(41) *Осћаји*те овдје!.... Сунце туђега неба / неће вас гријат' / ко што ово грије. (А. Шантић)

(42) *Прочијаји*те посљедњу реченицу још једном.

(43) Не *одаји*те ви јатаке наше, / Код којих смо зимовали, / Зимовали, благо остављали. („Стари Вујадин“)

Поред тога, у учтивом и званичном обраћању облик 2. лица множине употребљава се и умјесто 2. лица једнине, нпр.

(44) Господине, будите љубазни, *ћређи*те на сљедећи шалтер.

(45) Колегинице, *даји*те ми свој индекс, молим вас.

Облик 2. лица множине употребљава се и у уопштеноличном значењу, нпр. *У њом одмаралици*ју је *врло лијепо*. *Има*ће све услове за одмор и љекарску *његу* (тј. '... Човјек има све услове за одмор и љекарску негу...').

§ 1174. Глаголски облик трећег лица множине у својој основној употреби упућује на групу лица, предмета или појава у којој нису ни говорно лице ни саговорник, нпр.

(46) Они вас већ *чекају*.

(47) *Поздрављају* те Ружица и Марко.

(48) Те пјесме *су* ми *звучале* познато.

§ 1175. Облик 3. лица множине понекад се употребљава у неодређеноличном значењу, односно у значењу субјекта који се оставља анонимним, или се не може именовати, а у предикату таквих реченица обично је неки глагол говорења, нпр.

(49) Данас нама *кажу*, / деци овог века, / да смо недостојни историје наше [...]. (М. Ракић)

(50) *Јављају* да ће бити нових поскупљења.

(51) Данас *дају* плату.

Употреба неличних глаголских облика

Глаголски придјиви

§ 1176. Глаголски придјиви, и радни и трпни, употребљавају се у саставу сложених глаголских облика, а када изгледа као да су употријебљени самостално, ту је ријеч о крћим појавним облицима сложених глаголских форми с неким посебним функцијама, нпр. *Дошла сћруја!* *Пронађени* *ћвоји кључеви!* *Речено* – *учињено!* и сл.

Радни придјев се самостално употребљава у оптативном значењу, в. § 399, нпр. *Просїа ѿи бил а моја љубав жива!* (В. Рајић)

Глаголски прилози

§ 1177. Глаголски прилози, као нелични глаголски облици, не могу сами да конституишу реченицу, него упућују на радњу исказану предикатом и заједно с њим изражавају јединствену догађајну цјелину. Изузетци су релативно ријетки, али су нормативно исправни. Уколико је вршилац радње исказане глаголским прилогом уопштено схваћен човјек, тада вршилац или носилац радње или стања означених граматичким субјектом не мора бити подударан са вршиоцем оне радње о којој саопштава глаголски прилог, нпр. *Сланкамен је десно, идући из Београда у Нови Сад.*

§ 1178. Основно значење несвршеног глаголског прилога јесте значење прошле, садашње или будуће истовремености са радњом у предикату, нпр.

(1) Радила је *їјевајући*.

(2) Они су ходали градом *узвикујући* паролу.

(3) *Чиїајући* тај роман, научио је много о животу јегуље.

(4) Ја хоћу да радим не *зубећи* време, / Да не кукам после како немам среће.

(М. Бојић)

(5) Ја не казах за лажљиве очи, / Које су ме на зло наводиле, / *Гледајући* с највише планине, / *Гледајући* доље на друмове, / Куд пролазе Турци и трговци. („Стари Вујадин“)

§ 1179. Несвршеним прилогом се поред временског значења може исказивати и узрочно (6), циљно (7), условно (8) или начинско значење (9), нпр.

(6) Ћутала је *мислећи* да је све већ речено.

(7) Ишли су шумом *їражећи* печурке.

(8) Успјећете само свакодневно *вјежбајући*.

(9) Ходала је лагано се *њицући* куковима.

§ 1180. Основно значење свршеног глаголског прилога јесте да њиме означена радња претходи радњи у предикату у прошлости, садашњости или у будућности, уп.

(10) *Дошавши* кући, телефонира је мајци.

(11) *Дошавши* кући, телефонира мајци.

(12) *Дошавши* кући, телефонираће мајци.

Свршени прилог се употребљава рјеђе од несвршеног, а, поред антериорности (13), понекад значи симултаност (14), па и постериорност (15), уп.

(13) *Поздравивши* присутне, отворио је конференцију.

(14) Сједјела је *одуријевши* се леђима о зид.

(15) Легао је у хлад да се одмори *їокривши* се по лицу.

§ 1181. Свршени глаголски прилог може, уз основно, временско значење, имати и нека друга значења: узрочно (16), условно (17) или начинско (18), нпр.

(16) *Посїиївши* тај успјех, осјетила је велику радост.

(17) *Примијенивши* приложено упутство, покренућете механизам.

(18) Заклонила је дијете собом *нагнувши* се над њега.

Инфинитив

§ 1182. Инфинитив може имати синтаксичке функције предиката или субјекта, а врло често се употребљава у истој служби као конструкција *да* + презент.

§ 1183. Субјекатски инфинитив се у српском књижевном језику не јавља често, а употребљава се, по правилу, у реченицама у чијем је предикату помоћни глагол или глагол непотпуног значења, нпр.

(19) *Васи́й̄ава́ӣи* није лако.

(20) *Поби́једи́ӣи* је било немогуће.

(21) *Воље́ӣи* значи разумјети и опростити.

§ 1184. Допунски инфинитив најчешће се користи уз неке модалне ријечи и изразе, нпр.

(22) Не треба се одмах *вријећа́ӣи*.

У неким случајевима у истој функцији могуће је умјесто инфинитива као допуне употријебити конструкцију *да* + презент, нпр. *Можете да уђе́ӣе*, *Немојте да нам сме́ӣаӣе*, *Не треба одмах да се вријећа́ӣе*, што донекле зависи од функционалног стила, личног стила или од неких других околности.

§ 1185. Предикатски инфинитив се употребљава у саставу предиката с неким модалним ријечима и изразима, као што су *треба*, *мора*, *ваља* и сл., или у реченицама у чијим се предикатима такве модалне ријечи подразумијевају, нпр.

(23) Требало је *сачека́ӣи*.

(24) Ваља се на то *нави́ӣи*.

(25) Мораће се *издржа́ӣи*.

(26) Можете *поче́ӣи*.

(27) Немојте нам *сме́ӣаӣи*.

(28) Ко ме сад *по́моћӣи*?

Предикатски инфинитив је чест у реченицама с безличним или безлично употријебљеним глаголима у саставу предиката: (23)–(25).

Подврсте предикатског инфинитива су инструкцијски инфинитив (у различитим упутствима, инструкцијама и сличним исказима, нпр. (29)–(31), у којима се подразумијева глагол *треба́ӣи*), и упитни инфинитив, (32)–(35), у упитним реченицама којима се износи нека недоумица, уп.

(29) Лијек *чува́ӣи* на хладном мјесту. (тј. 'Лијек треба чувати на хладном мјесту')

(30) Прије употребе *прому́ћкаӣи*.

(31) Читко *по́унӣи*.

(32) *Пи́ӣи* или не *пи́ӣи* (овај лијек)?

(33) *Прихва́ӣӣи* или *одби́ӣи*?

(34) Да ли на то уопште *одговори́ӣи*?

(35) Шта сад *учини́ӣи*?

ВРСТЕ ПРОСТИХ РЕЧЕНИЦА

Просте реченице према граматичком облику

§ 1186. Просте реченице у српском језику могу се разврставати према више критеријума, од којих су основна три међусобно повезана критеријума: форма, функција и значење.

Према својим формалним особинама просте реченице се дијеле, прије свега, на рашчлањиве и нерашчлањиве.

У **рашчлањивим реченицама** могу се издвојити реченични чланови или бар један од њих, нпр.

- (1) Птице пјевају.
- (2) Свиће.
- (3) Вагра!

У (1) имамо субјект и предикат, у (2) предикат, а у (3) субјекат непотпуне реченице чији пуни облик гласи *Гори вајџра!* или *Види се вајџра!* и сл.

У **нерашчлањивим реченицама** не може се издвојити ниједан реченични члан, нпр.

- (4) Петре!
- (5) Хало!
- (6) Хвала.

Нерашчлањиве реченице представљају изузетак од правила да је свака реченица има предикат (§ 726). То су искази који немају уобичајену реченичну структуру.

§ 1187. Према броју обавезних реченичних чланова просте реченице се дијеле на **једночлане**, **двочлане** и **вишечлане**. Број обавезних реченичних чланова зависи од синтаксичке валентности предиката (в. §§ 719–720). Ако је предикат такав да други реченични чланови нису обавезни или су искључени (то је невалентни предикат), таква реченица је једночлана, нпр. *Раздањује се*.

Ако је предикат једновалентан, реченица је двочлана (7), ако је предикат двовалентан, реченица је трочлана (8), ако је предикат тровалентан, реченица је четворочлана (9), а ако је предикат четворовалентан, реченица је петочлана (10). Уп.

- (7) Дјеца сједе.
- (8) Милена пије сок.
- (9) Брат даје сестри поклон.
- (10) Она пише пријатељици разгледницу фломастером.

Поред обавезних реченичних чланова, реченица може да има и факултативне (необавезне) чланове, што не мијења статус који она има по броју обавезних реченичних чланова, нпр. као реченица (7) двочлане су и реченице (11)–(13), уп.

- (11) Дјеца сједе у првом реду.
- (12) Ваша дјеца сједе у првом реду.
- (13) Ваша дјеца мирно сједе у првом реду.

То важи и за једночлане – (14) – и вишечлане реченице (15)–(17), нпр.

(14) Брзо се раздањује.

(15) Милена пије сок од јабуке.

(16) Брат даје млађој сестри рођендански поклон.

(17) Она пише пријатељици разгледницу из Котора плавим фломастером.

§ 1188. Једночлане реченице су реченице у чијем је предикату глагол с нултом валентношћу. У њима се може издвојити само предикат као обавезни реченични члан, нпр. *Свиће*. Једночлана реченица може допустити или искључивати употребу других реченичних чланова, али их не може захтијевати. У једночланим реченицама какве су безличне реченице *Поледило је*, *Раздањује се*, *Смркава се* и сличне, употреба субјекта је искључена, а допуштена је употреба адвербијала, нпр. *Сада се рано смркава*, као реченичног члана у једночлавној реченици који се може изоставити без штете по граматичку правилност и прихватљивост реченице.

§ 1189. У једночлане реченице не спадају реченице у којима је обавезни члан изостављен, али се може васпоставити, нпр. *(Ја) сједим*, *(Она) сјава*, *(Ви) сјајите* (§ 1195). Такве реченице у језичком систему нису једночлане, него су то реченице с једночланом реализацијом.

§ 1190. У једночлане реченице не спадају номинативне реченице типа *Пљачка!* *Вајра!* *Превара!* и сл., јер оне представљају непотпуне реализације реченица са изостављеним, али подразумејиваним глаголом у предикату, нпр. *Десила се пљачка!* *Гори вајра!* *Ово је превара!* и сл.

§ 1191. Двочлане реченице имају једновалентне предикате, тј. такве који захтијевају да у синтаксичкој структури реченице буде попуњено и мјесто субјекта, а не само предиката. Двочлане реченице су врло честе, нпр.

(18) Сунце залази.

(19) Брод плови.

(20) Пучина плава / Спава. (А. Шантић)

(21) Путници су сједјели у чекаоници.

Назив двочлане реченице не значи „реченице од двије речи“, јер у примјеру (20) и атрибут *плава* припада субјекатској синтагми, а у примјеру (21) адвербијал у *чекаоници* припада предикатској синтагми. Другим ријечима, двочлане су и реченице као:

(22) Многобројне заштићене врсте ће изумријети.

(23) Све моје колегинице су се запослиле.

(24) Изведен је нови позоришни комад Милана Марковића.

Субјекатски члан двочланих реченица може бити препуштен подразумевању на основу контекста или говорне ситуације у којој је реченица употријебљена, поготову када је субјекат лична замјеница, нпр. *(Ја) ишцем*.

§ 1192. Вишечлане реченице имају више од два реченична члана. На примјер, у реченици *Брод „Свети Стефан“ превози туристике из Бара у Бари*, имамо у предикату четворовалентни глагол *превозити*, који захтијева субјекат, допуну и два адвербијала. Слично је и у примјерима:

(25) Ана је обрисала крпом прашину са стола.

(26) Он је издао стан студентима за двадесет хиљада динара мјесечно.

С обзиром на то да ли реченица има само обавезни члан (или чланове) или има и факултативни члан (или чланове) просте реченице се дијеле на основне и проширене.

§ 1193. Основна проста реченица има само обавезне чланове, в. примјере (18)–(19).

§ 1194. Проширена проста реченица има поред обавезних и најмање један факултативни члан, в. примјере (27)–(29).

Свака проширена проста реченица изведена је од неке основне просте реченице и настала је синтаксичком деривацијом.

Одредбени чланови реченице су, по правилу, факултативни и служе за грађење проширених простих реченица, нпр.

(27) Он *добро* пјева.

(28) Он је *добар* пјевач.

(29) Он проучава птице *пјевачице*.

У рјеђим случајевима одредбени реченични члан може бити обавезан (§ 786), нпр.

(30) Тај кошаркаш је био *циновско* раста.

(31) На углу је стајало *сумњиво* лице.

§ 1195. Реченице са додатим дијеловима представљају подврсту проширених простих реченица. Проста реченица са додатим дијеловима садржи ријечи и изразе који се интонацијски и смисаоно осјећају као накнадно додати, тј. као реченични додаци (§ 825), нпр.

(32) Она је, *изгледа*, најбоље урадила задатак.

(33) Данас ће, *кажу*, бити сунчано и веома топло.

(34) Вама је то, *по свој прилици*, познато.

И основна и проширена проста реченица могу бити употријебљене тако да је у њима неки обавезни члан формално изостављен, али се његово присуство подразумева на основу ближег или даљег контекста или говорне ситуације у којој је исказ с том реченицом употријебљен. По том критеријуму просте реченице се дијеле на потпуне и непотпуне.

§ 1196. Потпуна проста реченица је реченица у којој ниједан обавезни члан такве реченице није изостављен, в. примјере (22)–(34).

§ 1197. Непотпуна проста реченица у ужем смислу јесте реченица у којој је неки обавезни реченични члан изостављен и препуштен подразумевању на основу граматичких и семантичких особина оних дијелова реченице који нису изостављени. Непотпуне реченице у ужем смислу називају се елиптичне реченице, а поступак изостављања неког обавезног члана који се смисаоно васпоставља (тачно или приближно) на основу граматичких и семантичких одлика других реченичних чланова у истој реченици назива се елипса, нпр.

(35) (Он) добро пјева.

(36) Она је најбоље урадила (задатак или нешто друго).

(37) Ми одмах на станицу. Нажалост, закаснили смо. ('Ми смо одмах пожурили на станицу...')

(38) Потписала је. ('Она је потписала одређени текст: записник, одлуку, рјешење или нешто сл.')

Елиптичне реченице често имају изостављен предикат, нпр.

(39) Полиција – у собу. А он – кроз прозор.

(40) Ко тебе каменом, ти њега хљебом.

(41) Ми о вуку, а вук на врата.

Такве реченице ипак нису без предиката, иако је он формално изостављен, јер допуштају употребу одређене ријечи у предикатској позицији и функцији, нпр. *Полиција у ња дне у собу. А он и скочи кроз прозор.*

§ 1198. Непотпуна проста реченица у ширем смислу јесте реченица у којој је неки њен дио (обавезни или факултативни члан, или дио који није реченични члан) изостављен, па се он подразумева на основу контекста (42) или говорне ситуације (43)–(44), нпр.

(42) Госпођи донесите сок. *Мени чај.* ('Мени донесите чај'; претходна реченица искључује могућност да испуштени дио буде „се не дојада“ или „је скуй“ или нешто друго осим онога што сугерише предикат претходне реченице)

(43) *Коначно!* (*Коначно!*, у зависности од говорне ситуације, може имати значење: 'Он је коначно дошао', или 'Он је коначно отишао', 'То је коначно почело', или 'То се коначно завршило' итд.).

(44) *Куда?* (у значењу 'Куда сте пошли', или 'Куда ово да носим' и сл., што зависи од говорне ситуације)

Просте реченице према комуникацијској функцији

§ 1199. Реченице према комуникацијској функцији могу бити обавјештајне, упитне и вољне. Узвичне реченице, које се у неким граматицима издвајају у посебан тип реченица према комуникацијској функцији, заправо то нису, јер свака реченица, и обавјештајна, и упитна, и вољна, може, али не мора бити узвична, уп. *Неко куца.* и *Неко куца!* или *Ко куца?* и *Ко куца?!*, или *Куцај.* и *Куцај!* и сл.

Обавјештајне реченице

§ 1200. Обавјештајне реченице обавјештавају о некој ситуацији, било у потврдној функцији (потврдне или афирмативне реченице), нпр. *Кица њада*, било у одричној функцији (одричне или негативне реченице), нпр. *Кица не њада*.

У **потврдним реченицама** одсуство негације је по правилу знак потврдног значења, али потврдне реченице могу имати у свом саставу неку ријеч или израз који изричито наглашава потврдност, нпр. *Да, кица њада*, или сагласност с нечијим мишљењем, чак и када је негативно, нпр. *Наравно, кица не њада*.

§ 1201. **Одричне реченице** морају имати у свом саставу неки граматички показатељ негације (*не, ни, нема* и др.), нпр.

(45) *Ни* ти *ни* ја то *нисмо* могли знати. (А. Дедић)

(46) Ову једначину *ни* Ајнштајн не би ријешио.

(47) *Немамо* времена.

(48) *Немој* закаснити.

(49) Она *неће* доћи.

Ако је негација садржана у лексичком значењу ријечи, таква негација није синтаксичка, него је лексичка (нпр. *Они су слијеђи, Она је џлува, Он је ѿиђуно ћелав*) или творбена (нпр. *Они су несјособни, Ти ѿодаци су недовољни, Зџрада је осјала неошћећена*), а такве реченице у синтаксичком погледу нису одричне, него су потврдне, осим ако у њима постоји и граматичка негација и тада су одричне, нпр. *Они нису слијеђи*.

Напомена 1. – Ако послије глагола или израза негативног значења у предикату управног дијела сложене реченице (као *сјријечии, онемођућии, забраниии, сумњаии*, итд., или *без сјраха, без ојасносјии* итд.), долази зависна реченица, сувишно је стављати негацију и уз глагол те реченице. Умјесто: *Сјријечили смо их да не ѿочине још већу шјееју* – треба: *Сјријечили смо их да ѿочине још већу шјееју*; умјесто: *Излазим слободно, без сјраха да ме неко не ѿрејозна* – боље је: *Излазим слободно, без сјраха да ће ме неко ѿрејознаии*.

Напомена 2. – У реченици са прилогом *само* или замјеницом *сам* негација може довести до двосмислености, нпр. *За џубићке није одђоворан само дирекћор* (зато зависно од смисла треба рећи *Није само дирекћор одђоворан за џубићке* или *Једино дирекћор није одђоворан за џубићке*), *Сви који су ѿрајили развој дођађа не слажу се с њеђовим закључцима* (треба: *Нико од оних који су ѿрајили развој дођађа не слаже се с њеђовим закључцима* односно: *Од оних који су ѿрајили развој дођађа, не слажу се сви с њеђовим закључцима*).

§ 1202. Словенским генитивом уз негацију назива се употреба именице или именичке синтагме у генитиву уз прелазне глаголе с негацијом (§ 878), нпр.

(50) Нада мном се небо затворило, / Не прима ми *ѿлача* ни *молиѿве*. (Петар II Петровић Његош)

(51) Не дам дјече водит у Косово, / Макар *шћери* нигда не видјео. („Бановић Страхиња“).

(52) Не кварите *царевих џрадова*. („Почетак буне против дахија“).

Напомена. – У највећем броју случајева словенски генитив са негацијом представља граматички архаизам у савременом српском књижевном језику (данас би се рекло: *Не ѿрима ми ѿлач ни молиѿву* итд.), али она постоји и данас, нпр. *Немам добрих сарадника* (исправно је и: *Немам добре сараднике*), *Не видим ѿѿребе за ѿим* (исправно је и: *Не видим ѿѿребу за ѿим*).

Упитне реченице

§ 1203. Упитне реченице су реченице којима се поставља питање, тј. којима се саговорник подстиче на одговор као вид вербалног понашања, нпр. *Како се зовец?* – *Каѿа*.

§ 1204. Формалне одлике синтаксичких питања јесу: 1. редосљед реченица, будући да упитна реченица претходи реченици која садржи одговор, 2. редосљед ријечи у упитној реченици, нпр. упитне замјенице и прилози налазе се на почетку таквих реченица, субјект долази послије предиката праћеног рјечцом *ли* (која, будући енклитика, не може бити на почетку реченице) итд., 3. лексички састав, који, по правилу, обухвата посебне упитне ријечи и изразе (*ко? шјѿа? када? ли, зар* и др.),

а одлика неких врста упитних реченица јесте и 4. интонација, за коју је својствено подизање тона на крају реченице, нпр. *То је све?* или карактеристично мјесто тзв. фразног нагласка, нпр. *Ко је њо био?* Томе се може додати 5. да је у писању обавезни правописни знак упитне реченице упитник на њеном крају.

§ 1205. Са становишта синтаксичке деривације упитне реченице су деривати обавјештајних реченица, од којих су упитне реченице и формално и значењски сложеније. У том смислу упитна реченица представља резултат преобликовања обавештајне реченице у реченицу са упитним значењем, нпр. *Ти чистиш.* [→] *Да ли (џи) чистиш?*

§ 1206. Семантичко-прагматички садржај упитности чини, прије свега, чињеница да говорник нема информацију о некоме или нечему, затим његова жеља да ту информацију добије, и говорниково подстицање саговорника на вербалну реакцију, тј. подстицање да он ту информацију саопшти. Постоје и мање типичне упитне реченице, у којима је нека од наведених компонената упитности ослабљена или сасвим изостаје. На примјер, приликом полицијских саслушања или легитимисања, постављање питања често не значи необавјештеност службеног лица о ономе шта пита, а у реторичким питањима упитности обично нема или она постоји само као пратеће значење, нпр. *Здје све нисмо били!* или *О зашто смо се, зашто смо се срели?* (Ј. Дучић)

§ 1207. Упитне реченице према степену општости одговора могу бити (а) општа питања или (б) посебна питања.

Општа питања односе се на цијелу ситуацију означену упитном реченицом, нпр.

(53) *Јесће ли добро?* – Јесам. / Нисам.

(54) *Хоће ли бити ручка?* – Хоће. / Неће.

(55) *Можеће ли доћи?* – Могу? / Не могу.

(56) *Бејасће ли, браћо моја млада, / Да л' бејасте ви на гробљу када?* (Ј. Јовановић Змај)

(57) *Да ли пада киша?* – Да. / – Не.

(58) *Да их нисте видјели?* – Јесмо. / – Нисмо.

Као што примјери показују, општа питања изражавају се помоћу личног глаголског облика и рјечце *ли* (54)–(57), в. и § 1215; двочланом рјечцом *да ли* (58); или реченицом која почиње рјечцом *да* и има негиран предикат (56).

§ 1208. Посебна питања односе се само на поједине елементе ситуације означене упитном реченицом, а не на ситуацију у цјелини. Пошто се таква питања увијек изричу помоћу неке замјеничке ријечи, зову се и замјеничка питања, нпр.

(59) *Ко је дошао?* – Мирко.

(60) *Шта сте радили?* – Разговарали смо.

(61) *Гдје сте и када сте завршили средњу школу?* – У Краљеву 1999. године.

Замјеничка питања, као и замјеничке ријечи уопште, имају категоријална значења лица (нпр. *ко*), мјеста (нпр. *здје*), времена (нпр. *кад/а/*), припадања (нпр. *чији*) и друга, чије сфере употребе нису увијек сасвим оштро

разграничене. Тако се упитни прилог *џдје* користи и за питање о мјесту, нпр. *Гдје си?*; *куда* и за правац и за линију кретања (нпр. *Куда си њошао?* *Куда си њрошао?*); док су сфере употребе замјеничких питања *ко* и *џија* јасно разграничене у зависним падежима када су у питању лица (*коџа, коме, ким*) и ствари или апстрактни појмови (*чеџа, чему, чим*). Уп.

(62) *Шија* је то? – Коњ.

(63) *Коме* си дао сијено? – Коњу;

али не:

(64) *Чему си дао сијено? – Коњу.

На помена. – О употреби упитних замјеничких прилога за мјесто и правац, в. § 434.

§ 1209. Питања према степену општости одговора могу бити и комбинована (општа и посебна), нпр.

(65) *Ко* је то био? *Славко?*

(66) *Када* ће доћи? *Увече?*

(67) *Гдје* је она? *На њослу?*

§ 1210. Упитне реченице по степену информативности дијеле се на (а) отворена питања и (б) изборна питања.

Отворена питања не садрже ни хипотетичко ни дјелимично именоване онога што је предмет одговора, па зато садрже у себи најмање одговора на постављено питање. То су питања која се изричу помоћу замјеничких ријечи (са становишта степена општости одговора то су посебна питања). На примјер, из упитне реченице каква је *Ко свира?* не може се закључити да ли ће одговор бити: *Јанко*, или *Мира Марић*, или *Симфонијски оркестар Радио-телефизије Београд*, или ће се у одговору именовати неко други, или ће пак одговор гласити – *Нико*. Једини елемент одговора у питању *Ко свира?* јесте да је то лице или више лица, а није предмет (на питање *Ко свира?* не може се одговорити *Виолина*).

§ 1211. Изборна питања садрже неколико понуђених могућности одговора, иако реплика на такво питање не мора да садржи један од одговора понуђених у питању, нпр. *Да ли њјева Јанко, Марко, или Пера?* – *Пјева Зоран*.

§ 1212. Алтернативна питања су подврста изборних питања, од којих се разликују тиме што нуде само двије могућности избора, нпр. *Да ли њјева Јанко, или Марко?* – *Јанко*.

§ 1213. Минимална изборна питања (или „да/не питања“) садрже само једну именовану могућност позитивног одговора, остављајући отвореним различите могућности негативног одговора. Таква питања су у основи општа питања, уп.

(68) Да ли пјева Јанко? Да (пјева Јанко).

(69) Да ли пјева Јанко? Не (пјева Марко / Пера / Васа...).

У српском језику изражавање минималних изборних питања облички је доста разноврсно. Таква питања изражавају се:

1. Рјечцом *ли* непосредно послје личног глаголског облика на почетку реченице, нпр. *Чијаџ ли новине?*

2. Упитном рјечцом *да ли* на почетку реченице, нпр. *Да ли чийаџи?*
Да ли си чийао?

3. Презентским обликом помоћног глагола *биџи* на почетку реченице и упитном рјечцом *ли* иза њега, када је у предикату перфекат или плусквамперфекат у чијем је облику и радни придјев, нпр. *Јеси ли (био) чийао?*

4. Аористним обликом помоћног глагола *биџи* на почетку реченице и упитном рјечцом *ли* иза њега, када је у предикату потенцијал (нпр. *Би ли џи чийао?*) или сâм тај аористни облик у оптативном (жељном) значењу (нпр. *Би ли џи мало млијека?*),

5. Реченицама које почињу упитном рјечцом *зар* (нпр. *Зар не чийаџи?*),

6. Реченицама које почињу рјечцом *да* и презентским обликом глагола у предикату, при чему конструкција *да* + презент обично има упитно-допуно значење и ријетко се користи у облику за друго лице, нпр. *Да чийам? Да чийа?*

Напомена 1. – Пошто се глагол *хијеџи* употребљава или као пунозначна ријеч или као граматичка ријеч, реченице типа

(70) Хоћеш ли да читаш?

могле би бити двозначне, односно еквивалентне реченицама

(71) Желиш ли да читаш?

(72) Хоћеш ли читати?

Таква двозначност лако се избјегава употребом инфинитива у футурским конструкцијама (нпр. *Хоћеш ли чийаџи?*), што је, штавише, могућност која би се са становишта српског језичког стандарда препоручивала (в. § 748).

Напомена 2. – Рјечца *зар* одлика је упитних исказа који садрже информацију о томе да говорно лице очекује или је очекивало нешто друго од онога што значи предикат у упитној реченици с рјечцом *зар*, нпр. *Зар одлазиш?* (= *Мислио сам да остијаш*), *Зар не сџаваш?* (= *Мислио сам да сџаваш*) и сл.

§ 1214. Упитна рјечца *да ли* употребљава се у српском језику само на почетку реченице, али јој по изузетку могу претходити неки везници и везнички изрази, односно конектори (везничка средства у структури текста), нпр. *и, ња, а, љрема џоме* и сл., нпр. *Па, да ли чийаџи?*

§ 1215. Упитни израз *јесам ли* (*јеси ли, је ли...* итд.) такође има почетно мјесто у реченици, а разликује се од *да ли* чешћом употребом у усменој комуникацији, и обично разговорним скраћивањем *је ли у је л'*, нпр. *Је л' знаш ко нам долази на вечеру?*

У минималним изборним питањима с предикатом у презенту или у перфекту помоћни глагол у конструкцији са *ли* долази у пуном облику у једном од три лица и у једном од два броја, дакле: *Јесам ли џо ја на овој слици? Јеси ли џо џи? Је ли џо он(а)? Јесмо ли џо ми...* итд., *Јесам ли чийао? Јеси ли чийао? ... Јесу ли чийали?* итд.

Напомена. – Иако се понекад може прочитати мишљење да су питања са *да ли* хрватска, а питања са *је ли* српска, такве тврдње су без основа. У српском језику питања се могу изразити или помоћу почетног *да ли* или помоћу почетног *је ли*. Ова друга могућност је донекле обичнија у разговорном стилу.

Упитни израз с помоћним глаголом и рјечцом *ли* има регуларне одричне трансформације, уп.

- (73) *Јесам ли* то ја на слици?
 (74) *Нисам ли* то ја на слици?
 (75) *Јеси ли* то ти?
 (76) *Ниси ли* то ти?
 (77) *Јеси ли* читао?
 (78) *Ниси ли* читао?

Упитне реченице које почињу облицима првог или другог лица постојног глагола могу имати личне замјенице у позицији субјекта, нпр.

- (79) *Јесам ли* (ја) први?
 (80) *Јесте ли* (ви) добро?

У упитним реченицама с почетним разговорним *је ли* субјекат се рјеђе изоставља, нпр. *Је ли он (Пејџар, брајџ, колеџа...) добро?*, јер ослонац на контекст често није довољан да се схвати о коме је или о чему ријеч.

На помена. – У говору се каткад умјесто рјечце *јел'* чује везник *јер*, што представља грубу грешку. Дакле, исправно је (у разговорном стилу) *Јел' знаш њу њјесму?* а није исправно *Јер знаш њу њјесму?*. Једнако је погрешно умјесто везника *јер* употребљавати рјечцу *јел'* – дакле, груба је грешка: *Не може доћи јел' је болестан.*

§ 1216. Главне потврдне реплике на општа питања су: *да, јесџе, јесам, јесу* и сл. С јачом експресивношћу и различитим додатним модалним значењима употребљавају се и реплике *свакако, наравно, разумије се, сигурно, дабоме, још како* и др. Њима се поред афирмације наглашено изражава оцјена истинитости онога што је садржај реченице, нпр. *Да ли се најољу смрачило? – Наравно, не види се њрџи њред оком.*

§ 1217. Упитне реченице по степену граматикализованости, тј. према изражености посебног граматичког облика у њима, дијеле се на (а) директна питања и (б) индиректна питања (треба их разликовати од индиректних питања у зависноској реченици, § 1492).

Директна питања имају формалне и функционалне одлике питања као што су упитна ријеч или израз у саставу таквих реченица (*Да ли чииџи?*), увијек са одговарајућим мјестом у реченици и са одговарајућом интонацијом. Обиљежје директних питања може бити и само упитна интонација (тзв. декларативна питања, нпр. *Чииџи?*).

§ 1218. Декларативно питање, које има облик обавјештајне реченице, али упитну интонацију, у погледу ситуативног опсега представља опште питање, осим у случајевима када је у субјекту неодређена замјеница (тада такво питање функционише и као замјеничко питање, тј. као посебно питање), нпр. *Пиџеџи њисмо?* – у значењу 'Да ли пишеш писмо?', *Неком њиџеџи?* У значењу 'Коме пишеш?', или 'Да ли некоме пишеш?' и сл.

Употреба декларативних питања у књижевним дјелима сугерише закључак да су она често одлика индивидуалног стила, због чега их једни писци користе чешће, а други рјеђе.

Декларативна питања могу се посматрати као прелазни облик од директних питања ка индиректним питањима.

§ 1219. Индиректна питања су питања у облику прости реченице која немају никакво граматичко обиљежје упитности, а функцију питања

добијају из контекста и ситуације у којој су одговарајуће реченице употребљене. На примјер, реченица *Нецићо сџе љуџи*, чак и када није изговорена са упитном интонацијом, може имати функцију упитне реченице *Зацићо сџе љуџи?*, јер саговорника неупадљиво подстиче да наведе разлог своје љутње, остављајући му могућност да због формалног одсуства питања лакше избјегне одговор ако то жели.

Индијектна питања у облику просте реченице честа су у интервјуима и дијалогским емисијама на електронским медијима када онај који води разговор жели да избјегне отворено пропитивање свог саговорника, односно када жели да разговору да изглед спонтаног дијалога комуникативно равноправних саговорника. На примјер, интервјуер: *Објавили сџе књиџу која је изазвала велику расџраву*. (Ту индијектно питање може бити: *Да ли бисџе нецићо рекли о ваџој књиџи која је изазвала велику расџраву?*).

§ 1220. Подјели реченица по критеријуму изражености посебног граматичког облика питања придружује се као посебан тип реторичко питање (§§ 1230–1234), нпр. *Шџа си џо урадио!* ('Није требало то да урадиш'), *Ко ће џи сад џомоћу!* ('Сад ти нико неће помоћи'), *Колико џуџа да џи џо кажем!* ('То сам ти узалуд рекао много пута').

За разлику од индијектног питања простом реченицом, које спада у питања у функционалном погледу, али не и формално, реторичко питање спада у питања у формалном смислу, али не и функционално, јер, иако таква реченица има упитни облик, она нема упитну функцију, него узвичну или обавјештајну функцију, а ако у њој и има упитности, она је ослабљена. Другим ријечима, и индијектна и реторичка питања представљају извјестан отклон од типичних, правих, директних питања, у првом случају из формалног, а у другом случају из функционалног разлога. Упитност индијектних питања је ослабљена, јер се ослања искључиво на реченични контекст, а упитност реторичких питања може сасвим изостати.

§ 1221. Упитне реченице с обзиром на однос према лијевом контексту, тј. према претходној реченици, могу бити (а) иницијална питања, или (б) ехо-питања.

Иницијална питања отварају двочлану микроструктуру „питање – реплика“, нпр.

- (81) Ко куца? – Пера.
- (82) Када долази? – Сутра.
- (83) Колико је сати? – Пет до пет.
- (84) Је ли готов ручак? – Није.

У највећем броју случајева упитне реченице представљају иницијална питања.

§ 1222. Ехо-питања представљају упитну реплику на претходни исказ и чине средишњи елемент у трочлавној синтаксичкој структури: иницијални исказ – упитна реплика – завршна реплика, нпр.

- (85) Изгледа да пада киша.
- (86) *Пада киша?*
- (87) Да.

Основна сврха ехо-питања јесте провјеравање претходног исказа било због његове неочекиваности, било због несигурности у тачан пријем поруке, или из неког другог разлога. Иако назив „ехо-питања“ сугерише понављање претходног исказа, то понављање (обично сведено на комуникацијски најважнији елемент) може мање или више модификовати претходни исказ. С обзиром на то разликују се обична ехо-питања, нпр. (86), и развијена ехо-питања, нпр. (89). Уп.

(88) *Њих двоје одлазе.*

(89) *Пера и Мира?*

(90) Да.

Другим ријечима, иницијална питања окренута су превасходно реплици и одликују се једностраном, десном контекстуалном укљученошћу, док је за ехо-питања карактеристична обострана контекстуална укљученост, према иницијалном исказу, са једне стране, и према реплици на ехо-питање, с друге стране.

§ 1223. Према лијевом контексту усмјерена су и **узвратна питања**, нпр. *Када сīе дошлi? – За шī ӣо̄ ӣӣ а̄ӣе?*, као и **узвратна ехо-питања**, којима се изражава чуђење питањем, послiје чега обично слиједи негативна реплика, нпр. *Да ли је о̄ӣе̄ӣ закаснiо? – Закаснiо? Не, није.*

§ 1224. **Упитне реченице с обзиром на однос према десном контексту**, тј. према реплици-одговору, могу бити (а) упитне реченице с типичним десним контекстом и (б) наводећа питања.

§ 1225. **Упитне реченице с типичним десним контекстом** имају у десном контексту реплику која садржи одговор на постављено питање, нпр. *Како се ӣрезиваӣе? – По̄ӣовӣӣ.* Реплика може бити експлицитно афирмативна или експлицитно негативна, што зависи и од врсте питања: на општа питања може се одговорити експлицитно афирмативно или негативно, нпр. *Да ли сīе сīуденiӣ? – Да.* Или: *Да ли сīе ви архӣӣек̄ӣа? – Не. Ја сам насīавник.*

Таква питања не морају да садрже у свом саставу елементе који би упућивали на то какав се одговор очекује, што је обавезно за наводећа питања.

§ 1226. **Наводећа питања** (за разлику од питања која су у том погледу неутрална, нпр. *Видјели сīе их?*) сугеришу какав се одговор очекује, нпр.

(91) Видјели сте их, зар не?

(92) Видјели сте их, зар нисīе?

(93) Зар их нисīе видјели?

(94) Видјели сте их, је ли?

(95) Видјели сте их, је л' ӣако? тј. 'Очекујем да кажете да сте их видјели', или

(95а) Зар сте их видјели? тј. 'Очекујем да кажете да их нисте видјели'.

Напомена. – Изван српског језичког стандарда у наводећим питањима среће се и употреба дугог упитног „а“ с носним призвуком (96), које се, такође нестандардно, употребљава и као функционални еквивалент замјеничког питања са значењем 'Шта кажеш?' или 'Како ти изгледа ово?' и сл. Нпр.

(96) Неко звони. – А?

(97) Види колику сам рибу упецао, а?

Наводећа питања заснована су на употреби посебних упитних ријечи и израза, од којих неки (као *је ли*) у изражавању наводећег питања морају бити употребљени на крају реченице.

У функционалном погледу упитне реченице са *зар*, било да су формулисане афирмативно (нпр. *Зар сīе их видјели*), било негативно (нпр. *Зар их нисīе видјели*) садрже увјерење о реалности супротног, док други наводећи упитни изрази наглашавају увјерење о реалности садржаја такве упитне реченице. Уп.

(98) Видјели сте их, *је ли*?

(99) Видјели сте их, *јесīе ли*?

(100) Видјели сте их, *је л' да*?

§ 1227. Упитне реченице према интензитету инсистирања на комуникацијском циљу могу бити јака или слаба питања.

Јака питања су она којима се јасно тражи или чак захтијева одговор:

(101) Када почиње предавање?

(102) Ко је то урадио?

(103) Гдје станујете?

§ 1228. Слаба питања су она у којима се заправо не инсистира на одговору иако су уобличена као упитне реченице.

То могу бити **питања са слабом императивношћу** (у којима се подразумева 'Желим да то урадите'). Нпр. на питање *Да ли бисīе моћи да отворите прозор?* не очекује се одговор *Да* или *Не*, него се очекује да онај коме је такав исказ упућен отвори прозор, иако то од њега није експлицитно затражено.

§ 1229. Слаба питања су и питања са слабом прохибитивношћу, односно са значењем 'Не чините то', типа: *Куда ћете? Осīаниће још мало. Ту Куда ћете?* не тражи одговор са информацијом о смјеру кретања (мада не искључује такав одговор), него значи 'Немојте ићи'.

§ 1230. Реторичка питања су питања чији циљ није да се од саговорника добију информације, реченице које су по облику упитне, али нису то по својој комуникацијској функцији. Иако је у њима упитност сасвим или скоро сасвим замијењена експресивношћу, реторичка питања нису комуникацијски јединствена.

§ 1231. Предавачка реторичка питања су питања у ситуацијама када предавач поставља питање и одмах на њега одговара. Код предавачких питања нити је говорнику непознато то што пита, нити он очекује од саговорника одговор, него је ту питање само начин на који се у форми привидног дијалога, ради веће живости излагања, уводи информација која се излаже у форми одговора на питање, нпр.

(104) *Шта то значи?* То значи да...

(105) *Како одговорити на то питање?* Одговор је врло једноставан.

(106) *Ко је крив?* Крив је онај ко је допустио...

§ 1232. Негативна реторичка питања су искази којима се у форми питања заправо уопште не пита, него се нешто негира, нпр.

(107) Ко би то могао и помислити! ('То нико не би могао помислити')

(108) Како да их оставим саме!

(109) Чему сад да се надамо!

Иза реторичких питања се у неким случајевима пише упитник, а у другим узвичник, што одражава чињеницу да нека реторичка питања могу имати поред преовладавајуће експресивне функције и сасвим слабу упитну функцију, док упитност других реторичких питања сасвим изостаје, што писац биљежи одговарајућом интерпункцијом.

§ 1233. Поред негативне опште квантификације, као у претходном случају, реторичка питања могу бити употријебљена и у функцији **интензификатора** 'много' или 'врло'. Такве реченице почињу упитним замјеницама *колико* или *како*, нпр.

(110) Колико сам га само пута упозорио да то не чини! ('Много сам га пута упозорио...')

(111) Како су лијепе биле руже! ('Руже су биле врло лијепе')

§ 1234. **Егзистенцијална реторичка питања** служе да се негира постојање нечега, нпр.

(112) Гдје још има овако племенитих људи! ('Нигдје нема овако племенитих људи')

(113) Када би ми то могло пасти на памет! ('Никада ми то не би могло пасти на памет')

§ 1235. **Упитне реченице се по присуству или одсуству негације** дијеле на **афирмативне** и **негативне** (одричне) упитне реченице, уп.

(114) Познајете ли га?

(115) Не познајете га?

(116) Да ли желите још шећера?

(117) Да не желите више шећера?

О упитним реченицама с негираним помоћним глаголом в. § 1215.

За разлику од примјера експлицитне негације у упитној реченици (115), негација у упитној реченици може бити и имплицитна, као у реченицама с рјечцом *зар* (§ 1213, 1226), уп.

(118) *Зар* га познајете? ('Да ли га познајете' + 'Претпостављам да га не познајете')

(119) *Зар* већ одлазите?

Ако је предикат у реченици с рјечцом *зар* под негацијом, подразумијевана претпоставка није негативна, него је афирмативна, нпр.

(120) *Зар* га не познајете? ('Да ли га познајете' + 'Претпостављам да га познајете')

(121) *Зар* нећете остати још мало?

Вољне реченице

§ 1236. Вољне реченице су реченице у функцији подстицања оних којима су упућене на одређено понашање, тј. да нешто учине или не учине. Императивност је семантичка категорија којом су обухваћена сва значења и облици којима се неко подстиче на нешто – да нешто учини или да не учини (нпр. *Чийај!* према *Немој да чийац!*), или да буде носилац неког стања (нпр. *Чекај!* *Слушајте!* *Сјавајте!*). Интензитет таквог подстицаја може бити већи или мањи, чак и сасвим мали, нпр. блага сугестија.

За значење типичне императивности карактеристичан је јак интензитет вербалних подстицаја на чињење или нечињење (нпр. заповјест), док је на периферији императивности њен интензитет слаб, а њено основно значење више помијешано с неким другим значењима.

§ 1237. Предикат вољне реченице је најчешће у облику императива, иако императивност има и друге облике, уп. *Не љуцајти без наређења! Тице! На! У ѿмоћ!* и сл. Права императивна реченица одликује се заповједном интонацијом, а у писању узвичником на крају реченице.

Императивни искази најчешће су упућени саговорнику, као лицу које заједно са говорним лицем конституише говорну ситуацију без обзира на то да ли је комуникација усмена или писмена, или се остварује неким другим медијем (телефон, телевизија, интернет и др.), да ли су говорник и саговорник у исто вријеме на истом мјесту или нису (нпр. телефонски разговор или писмо).

Мање је типично, али је могуће, да императивни исказ не буде упућен одређеном саговорнику, него неком анонимном, фиктивном или неодређеном саговорнику, нпр. у јавним апелима, рекламама, политичким слоганима и сл. (типа *Дајте крв, сјасиће живој!*, или, још категоричније, у једини – *Гласај за Јована Јовановића* и сл.).

Императивност чији крајњи адресат није саговорник карактеристична је и за императивне исказе у којима је предикат у облику трећег лица императива, нпр. *Нека хијно дође овамо*.

Рјеђи су императивни искази које говорник упућује сâм себи, подстичући се да нешто учини или не учини, нпр. *Хајде да им најиштем ѿсмо* (в. § 1242).

§ 1238. Начини исказивања императивности су разноврсни, прије свега, по степену граматикализованости.

Реченице са предикатом у императиву основни су начин исказивања императивности, који се одликује највишим степеном граматикализованости у односу на друга језичка средства са значењем подстицања некога на нешто. Поред свог основног значења, императивни облици могу бити употријебљени и у другим значењима, прије свега у значењу молбе, нпр. *Дозволиће да вам ѿмогнем, Хљеб наџ насуџни дај нам данас*.

§ 1239. Императив није једини граматикализовани облик исказивања императивности. У тој функцији употребљавају се и инфинитив, футур први, конструкције типа *да чииаџ* или *да си чииао* и неке друге конструкције (в. даље).

Постоје и разноврсна мање граматикализована средства исказивања императивности, од којих су најважнија слједећа.

Многи перформативни глаголи, тј. глаголи чија употреба у личном облику има вриједност не само исказа, него и одређеног чина којим се мијења статус учесника у говорној ситуацији (нпр. *дозвољаваџи, забрањиваџи, заклинаџи, захџијеваџи, молиџи, наређиваџи, ѿзиваџи, ѿредлаџаџи* и др.), употребљавају се ради исказивања императивности без употребе облика императива у предикату, нпр.

- (122) *Забрањујем* ти да пушиш.
 (123) *Захтијевам* да се повинујете.
 (124) *Наређујем* вам да их заштитите.

Подстицај може имати фазно значење почетка, настављања или завршетка, не само када је исказан глаголом, нпр. *Почни! Насџави! Пресџани!* – него и када је исказан неким неглаголским ријечима, као што су *Хајде! Даље! Досџа!* или *Сад! Још! Гоџово!* и сл.

Императивност се остварује и у исказима чија је структура редукована само на именицу или конструкцију са именицом, нпр. *У собу! Руку! Кафу! Ни ријечи! Без дођоварања!* и сл., или на прилог, односно на прилошки израз, нпр. *Брзо! Брже! Тихо! Тише! Наџријед! Назад! До краја!* итд., или на узвике као што су *Иџ! Пис! Шџбе! Марџ! Псџ! Сџоџ!* и сл.

Заповједне реченице имају више семантичких и прагматичких типова, у зависности од неколико критеријума, као што су интензитет директивности (као вербалног утицања на саговорника да нешто учини), социјални статус учесника у комуникацији, присуство других категоријалних значења и функција и др.

§ 1240. Заповијест је типична за вољне реченице. Одликује се израженим интензитетом директивности, експлицитношћу њеног исказивања (предикат је најчешће у граматичком облику императива), и таквим социјалним статусом саговорника који омогућава говорном лицу изрицање своје воље ономе коме је заповијест упућена.

Вољни искази у функцији исказивања заповијести најчешће имају облик реченица са императивом у предикату, али заповијест може бити исказана и на друге начине:

(а) конструкцијом *да* + презент у другом лицу једнине или множине, нпр. *Да ћуџиџи! Ви да се не мијеџаџе!*

(б) конструкцијом *да* + перфекат у другом лицу једнине или множине, нпр. *Да си ћуџаџо! Смјесџа да сџе доџли!*

(в) конструкцијом *има(џ) да* + презент, нпр. *Има да ћуџиџи!*

(г) инфинитивом, нпр. *Издрџаџи џо сваку џијену.*

(д) обликом футура I, нпр. *Ово ћеџ му одмах враџиџи!*

У поређењу са значењем конструкција с морфолошким императивом (нпр. *Ћуџи!*) императивне конструкције типа (а), (б), (в), (г), (д) одликују се наглашенијим и грубљим исказивањем воље говорног лица. Употребу тих конструкција обично прати императивна интонација, мада заповијести у форми обуре нису увијек изразито интензитета и одговарајуће интонације, нпр. *Узеџи џуџку у десну руку...*

Конструкције као у примјеру (125) по значењу су блиске конструкцијама с модалним значењем потребе или неопходности, а то се огледа и у чињеници да такве конструкције могу бити проширене одговарајућим временским обликом модалних глагола *џребаџи* или *мораџи* без значајнијих промјена у укупном значењу конструкције, нпр.

(125) *Треба узети пушку у десну руку...*

(126) *Мораџ узети пушку у десну руку...*

§ 1241. Заповијест трећем лицу (индиректна заповијест) исказује се конструкцијом према моделу *нек(а)* + презент, нпр.

(127) *Нека дође!*

(128) *Нека се* свако *ћрихваџи* своје сламке. (М. Жуборски)

§ 1242. Поред императива 1. лица множине као облика за исказивање заповијести групи лица којој припада и говорно лице (нпр. *Пјевајмо! Зајјевајмо!*), тај језички садржај може се изразити и перифрастичком конструкцијом *хајде да* + презентски облик, нпр.

(129) *Хајде да* пјевамо.

(130) *Хајде да* запјевамо.

У лексички ограниченом броју случајева облик *хајде* може бити изостављен, нпр.

(131) Да кренемо.

(132) Да пођемо.

(133) Да им не дамо.

У западном дијелу српског говорног подручја, у истој функцији подстицања групе лица у којој је и говорник употребљава се и конструкција *хајдемо* + инфинитив, нпр. *Хајдемо зајјеваји*.

Пошто је дијалог са самим собом нетипичан облик комуникације, разумљиво је што не постоји посебан граматички облик за исказивање заповијести говорном лицу. Сличну, али слабију функцију директивности имају реченице са изразом *хајде да* и презентским обликом првог лица једнине, које имају опште значење подстицања, а не заповијести у ужем смислу, нпр.

(134) *Хајде да* узем још један колач.

(135) Да узем још један колач.

§ 1243. Уже комуникацијске функције вољних реченица врло су разноврсне. То може бити захтјев (136), команда (137), наредба (138), допуштање (139), упутство (140), предлог (141), савјет (142), пријетња (143), забрана (144), молба (145) и др.

(136) *Покажиће личну карџу.*

(137) *О десно ра-ме!* [у војсци]

(138) *Наређујем сџање борбене ћрићравносџи.*

(139) *Одобрава се ћражено одсусџво.*

(140) *Љуваји на сувом и хладном мјесџу.*

(141) *Пробајџе наше домаће сџецијалиџеџе.*

(142) Шта да радим? – *Буди чврсџи.*

(143) *Немој се са мнош шалити. Мођао би се ћокајџи.*

(144) *Није дозвољено задржавање ћоред овођ објекџа.*

(145) *Молим да ми се одобри одсусџво од 10. до 20. маја.*

§ 1244. Забрана може бити више или мање категорична, а исказује се:

(а) конструкцијом с негацијом *не* и императивним обликом глагола несвршеног вида, нпр. *Не улазиће овамо!* (За употребу императива глагола свршеног вида в. на крају овог параграфа.)

(б) конструкцијом типа *немој(џе)* + *да* + презентски облик, нпр. *Немој да ћуџиџи на радном мјесџу!*

(в) конструкцијом типа *немој(џе)* + инфинитив, нпр. *Немојџе ћуџиџи на радном мјесџу!*

(г) конструкцијом *не* + инфинитив глагола несвршеног вида (нпр. *Не узимајти на њразан сѣомак!*), при чему се губи могућност диференцирања према категорији броја (уп. *Не одлази* према *Не одлазише*) и према категорији лица (уп. *Не одлазимо* према *Не одлазише*).

(д) конструкцијом *да* + облик перфекта 2. лица једнине или множине у одричном облику, нпр. *Да се ниси усудио! Да ниси њо ни њомислио! Да се нисше макли!* и сл.

Само *Немој! Немојше! Немојмо!* значи ‘Не чини то’, односно ‘Не чините то’, ‘Не чинимо то’.

Употреба прохибитивних конструкција зависи и од избора глаголског вида у њима. На примјер, карактеристично је да је само од ужег круга глагола могуће саставити конструкције са одричном рјечцом *не* испред императивног облика глагола свршеног вида, и да су такви граматички облици или стилски маркирани (нпр. *Не њо жели нишѣа шѣо је ѡуђе*), или имају опште значење у позорења, а не забране (нпр. *Не забора ви кају*).

§ 1245. Забрана се у односу на прво лице множине не изражава, али предлог да се нешто не чини може бити изражен исказима са конструкцијом *хајде да не* испред глаголског облика 1. л. мн. (нпр. *Хајде да не смејамо! Хајде да им не одговоримо!*) или конструкцијама према моделу *немојмо да* + презентски облик, или *немојмо* + инфинитив, нпр.

(146) *Немојмо* више *да им смејамо!*

(147) *Немојмо* ово *да заборавимо!*

(148) *Немојмо* више *ѡјевајти!*

(149) *Немојмо* *заборавити!*

§ 1246. Забрана трећем лицу исказује се проширивањем модела за исказивање заповијести трећем лицу одричном рјечцом *не* испред глаголског облика чији се садржај негира, нпр.

(150) Нека *не* пјева!

(151) Нека нико *не* пјева!

(152) Нека нико *не* запјева!

§ 1247. Молба је такав вид исказивања воље за који је карактеристичан низак интензитет директивности, било стога што говорно лице не жели да се представља као неко ко је у позицији да наређује (чак и када објективно јесте у таквој позицији), било стога што говорно лице реално није у позицији да може принудити на жељено понашање онога на кога се молба односи. Поред тога, у молби је наглашена заинтересованост говорног лица да се оствари предмет молбе (што не мора бити непосредно у корист говорног лица). Вољна функција добија израз и садржај молбе употребом посебних лексема, граматичких облика (нпр. облик потенцијала у упитној реченици, умјесто императива, смањује интензитет директивности), употребом посебне интонације, ослањањем на одређене елементе говорне ситуације (нпр. израз говорниковог лица) или комбинавањем различитих средстава, нпр.

(153) *Молим ње*, ћути.

(154) *Молим ње*, поједи још мало сира.

(155) *Да ли бисте* ми додали сланик?

§ 1248. Према интензитету молба може бити молба-сугестија, обична молба, преклињање или заклињање и др., нпр.

(156) *Да ли бисте* сјели до прозора?

(157) *Молим* за мало пажње.

(158) Спасите га. *Преклињем* вас.

(159) Не говори то ником. *Заклињем ње* свиме што ти је свето да ћутиш.

С обзиром на чињеницу да се изговарањем заклињања аутоматски мијења статус говорника и саговорника, заклетва је типичан перформатив (од тренутка изговарања заклињања онај ко се заклео везан је изговореном ријечју). Императивност добија комуникацијску вриједност заклињања само у посебним контекстуалним условима, када се лексикализује сâм чин заклињања, било да се говорник заклиње Богу, свецу, небесима, народу, отаџбини, саговорнику/саговорници, себи итд.

§ 1249. У оквиру општег појма молбе постоје њени различити ужи појавни облици који се исказују простом реченицом, нпр. општа усмена незванична молба (нпр. *Придржи ње*, *молим Вас*), молба-понуда (160), писмена молба уопштеном адресату (161), писмена административна молба (162) итд. На примјер:

(160) *Узми ње* још колача.

(161) *Молимо* за тишину.

(162) *Обраћам се* Вијећу Факултета с молбом за одсуство.

§ 1250. Блажи облик подстицања на неку радњу представљају упитне реченице типа *Да ли* + потенцијал, или устаљене конструкције *Ако би био љубазан* (односно *Ако бисте били љубазни*) + *да*-конструкција, нпр.

(163) *Да ли би* затворио прозор?

(164) *Ако би био љубазан* да затвориш прозор.

Просте реченице према граматичком значењу

§ 1251. Свака реченица је комплекс различитих значења од којих су једна важнија, а друга су мање или више споредна. Значење реченице у цјелини највише зависи од значења њеног предиката и од његове синтаксичке валентности. Многа карактеристична значења времена, начина и лица у простим реченицама описана су у овој граматици у глави о синтакси глагола (§§ 1083–1185).

Значења двочланих и вишечланих простих реченица

§ 1252. Значења предиката двочланих и вишечланих простих реченица и тих реченица у цјелини свде се на три врсте: процесуална, квалификативна и предметна значења, од којих свако има своје граматичке специфичности.

Процесуална значења двочланих и вишечланих простих реченица које значе неки процес, односно радњу, могу се подијелити на:

– активно-процесуално значење, нпр.

(165) Банка је одобрила кредит.

(166) Вјетар дува.

(167) Чистачица пере прозоре.

(168) Ученик је преписао пјесму из књиге у свеску.

– и пасивно-процесуално значење, нпр.

(169) Кредит је одобрен од стране банке.

(170) Одлука је донијета од стране инокосног органа.

(171) Договор је потписан од стране министара иностраних послова Србије и Русије.

Реченице типа *Банка је одобрила кредит* и *Кредит је одобрен од стране банке* имају исто денотативно значење, тј. означавају исту ситуацију, али носе различита сигнификативна значења, јер је њима иста ситуација представљена на различите начине.

На тој основи разликују се реченице активне структуре и реченице пасивне структуре.

Реченице пасивне структуре (пасивне реченице) имају у предикату глагол у партиципском (173), (175), (177) или у замјеничком пасиву (172), (174), (176), а у субјекту таквих реченица је биће, предмет или појам на којем се врши радња, нпр.

(172) Криминалци се хапсе.

(173) Криминалци су ухапшени.

(174) Књига се штампа.

(175) Књига је одштампана.

(176) Суђење се одлаже.

(177) Суђење је одложено.

Ако се у реченицама пасивне структуре са партиципским пасивом у предикату исказује вршилац радње, то се исказује конструкцијом *од (стране)* + генитив, и одлика је административног стила (178), док се у сакралном стилу понекад среће инструментал агенса (179), уп.

(178) Овлашћење је потписано *од стране директора*.

(179) Послан бй Публије *царем* у Персију. (Св. Николај Жички)

Напомена 1. – Реченице са пасивним значењем у којима се користи предлошки израз *од стране* са генитивом, одлика су административног стила и не би их требало користити у другим функционалним стиловима.

Напомена 2. – Реченице са инструменталом агенса у сакралном стилу српскога језика најчешће потичу из руског, односно рускословенског језика.

Реченице са замјеничким пасивом у предикату не могу садржати информацију о вршиоцу радње, осим у неким случајевима када се то саопштава посредно, конструкцијом са значењем мјеста, нпр.

(180) Он се шиша *код овог фризера*. (‘Њега шиша овај фризер’)

(181) Она се вјенчала *у цркви*. (‘Вјенчао ју је свештеник’)

Реченице са замјеничким пасивом у предикату чешће се употребљавају када је ријеч о групном вршиоцу радње који се не помиње, него се подразумијева, в. (182), (184), (185).

Реченице активне структуре (активне реченице), које су у српском језику много чешће од пасивних реченица у субјекту имају именицу која значи вршиоца радње, носиоца стања и сл., нпр.

(182) Одлуку је донио инокосни орган.

(183) Договор су потписали министри.

(184) Банка је одобрила кредит.

(185) Суђење је почело на вријеме.

Активан облик глагола не мора увијек имати активно значење, јер оно може бити и медијално (радња, односно стање остаје у границама субјекта), уп.

(186) Мајка је обрадовала дјecu поклонима. (актив)

(187) Дјеца се радују. (медиј)

(188) Он плаши млађег брата мраком. (актив)

(189) Његов млађи брат се плаши. (медиј)

Процесуално значење имају и номинативне непотпуне реченице у којима је изостављен предикат егзистенцијалног значења, нпр. *Земљотрес!* (=‘Земљотрес је’, ‘Земља се тресе’, или ‘Почео је земљотрес’), *Ватромет!* (‘Ватромет је [у току]’ или ‘Почео је ватромет’) и сл.

§ 1253. **Квалификативно значење** двочланих реченица испољава се у изражавању неке особине онога што значи субјекат именовањем те особине у предикату, у којем је, по правилу, придјев (нпр. *Море је мирно*, *Сан је био необичан*, *Ана је добра*), трпни придјев (нпр. *Отац је био разочаран*), редни број (нпр. *Мира је друга*), предлошко-падежна конструкција (нпр. *Сусрећ је био за њичу*), фразеологизам (нпр. *Друштво је било од зла оца и од горе мајке*), али може бити и глагол, нпр. *Небо се њлави* итд.

§ 1254. **Идентификационо значење** имају реченице којима се нешто што је конкретно идентификује, нпр. *Ана је училњелица*, *Она је моја сестра*, *Београд је главни град Србије*.

§ 1255. **Релационо значење** имају реченице које значе однос између предмета или појава, а уже значење таквих реченица може бити а) мјесно, нпр. *Рјечник је био на њолици*, б) временско, нпр. *Сједница је била у њећак*, в) узрочно, нпр. *Ова модрица је од ударца*, г) циљно, одн. намјенско, нпр. *Овај њешкир је за њлажу*, њ) значење стања, нпр. *Сви су били у очају* и др.

§ 1256. **Количинско значење** имају реченице којима се даје количинска оцјена нечега, нпр. *Студенаћа је било њроје*, *Новца је остало само њећ хиљада динара*, *До Кошора је још њећ километара*.

§ 1257. **Ситуативно значење** имају реченице у чијем се субјекту налазе именице с неконкретним значењем, које се односе на извјесне ситуације, нпр.

(190) Здравље је највеће богатство.

(191) Испит није представљао проблем.

(192) Посао је значао спас.

§ 1258. У предикату реченица са идентификационим, релационим, количинским или ситуативним значењем обично су именице или именичке синтагме (в. горе примјере), али могу бити и прилози, нпр.

(193) Моје мјесто је овдје .

(194) Они су *зоре*.

(195) Концерт је *данас*.

У глаголском дијелу предиката реченица са идентификационим, релационим, количинским или ситуативним значењем налази се помоћни глагол или неки полупомоћни глагол (§§ 733, 739), нпр.

(196) Марко је диск-цокеј.

(197) Отац је био на службеном путу.

(198) Манагва се налази у Никарагви.

(199) Они су остали у великим проблемима.

Значења једночланих простих реченица

§ 1259. Једночлане реченице у српском језику су, прије свега, безличне реченице.

Безличне реченице су реченице које немају граматички субјекат, нити га могу имати, а глагол или глаголски елеменат у предикату у таквим реченицама се налази у трећем лицу једнине и у средњем роду (у оном дијелу глаголске промјене који има облике за род). Безличне реченице означавају процес или стање без одређеног вршиоца или носиоца, нпр.

(200) Зими се брзо *смркава*.

(201) *Раздањује се*.

(202) Овдје *је* лијепо.

Безличне реченице се дијеле на двије главне групе: процесуалне безличне реченице (глаголске безличне реченице), нпр. *Смркава се*, и квалификативне безличне реченице (прилошке безличне реченице), нпр. *У шуми је било мрачно*.

§ 1260. **Процесуалне безличне реченице** дијеле се на активне безличне реченице (нпр. *Свиће*) и пасивне безличне реченице (нпр. *На њо се ускоро заборавило*).

§ 1261. **Активне безличне реченице** имају у предикату безличан глагол или безлично употребљен глагол, а означавају радњу узету независно од узрока или вршиоца, нпр.

(203) Још не *свиће*.

(204) Изнад нас је *загрмјело*.

(205) *Сијевнуло је*.

Активне безличне реченице у предикату могу имати, осим безличног глагола, безлично употребљени глагол, обично непрелазан, који иначе има личне облике, нпр.

(206) *Радило се* од јутра до мрака.

(207) Некада *се* ријетко *иуиовало* авионом.

(208) *Живи се* од данас до сутра.

(209) *Јело се* све што се могло.

Таква безлична употреба је посебно карактеристична за глаголе са значењем процеса који се одвијају мимо воље онога ко се помиње у дативу као семантички субјекат, нпр.

(210) *Сјава* јој се.

(211) *Врши* јој се у глави.

(212) *Повраћа* му се.

У примјерима (206)–(209) вршилац је неодређен број људи, док се у (210)–(212) не може говорити о „вршиоцу“, али постоји људско биће коме се нешто догађа („доживљавач“).

Семантички субјекат у форми граматичке допуне у дативу може значити позитиван или негативан однос субјекта према радњи у предикату, нпр.

(213) Не *иде* ми се на ту сједницу.

(214) *Иде* ми се на пливање.

(215) Не *ишце* ми се посљедњих дана.

§ 1262. Употреба модалних глагола *моћи*, *ићебаћи*, *морати* у предикату безличне реченице врло је честа. В. о томе у §§ 338–342. Нпр.

(216) *Може* ли се почети?

(217) *Треба* почети.

(218) *Мора* ли се то прихватити?

§ 1263. Употреба активно-процесуалних безличних реченица с презлазним глаголом у предикату није честа, а може бити средство да се вршилац радње не помене, јер није познат или се не жели поменути, нпр.

(219) *Погодило* га у главу.

(220) *Ранило* га у руку.

(221) *Ударило* ме је одозго.

На помена. – Глаголи који се у предикатима таквих реченица могу употријебити малобројни су, а шира употреба таквих безличних реченица не препоручује се у добром књижевном језику, нпр. не препоручују се реченице попут *Узело га у војску*, *Одузело му земљу*, *Осудило га на њеј година*, *Оијерало га на робију* и сл., које обично звуче као граматички регионализам или архаизам, или су супстандардне природе.

§ 1264. Посебан подтип активно-процесуалних безличних реченица представљају **безличне реченице са инструкцијским инфинитивом**, нпр.

(222) Лијек *узимаћи* прије јела.

(223) Ситно *исјецајћи* лук и пропржити га.

(224) Свака три мјесеца *замјенићи* филтер.

Иако у њима нема ни безличног глагола ни безлично употријебљеног глагола, такве реченице имају изостављен безлични глагол *ићебаћи* или безлично употријебљен глагол *морати* или *ваљати*, који се подразумева и који се по потреби може васпоставити у структури безличне реченице са инструкцијским инфинитивом, нпр. *Треба узимаћи лијек ирије јела* // *Лијек се мора узимаћи ирије јела*, *Треба ситно исјецајћи лук и иројржити га*, *Свака ири мјесеца ићеба замијенићи филтер*.

§ 1265. Слично томе, посебан подтип активно-процесуалних безличних реченица представљају **безличне реченице са инструкцијским презентом**, нпр.

(225) Салату перемо под текућом водом.

(226) Опрану салату ставимо у чинију, додамо маслиновог уља, сирћета, соли и исјечена пера младог лука...

Формална особеност безличних реченица са инструкцијским презентом јесте да је у њима глагол у предикату увијек у првом лицу множине и да се у њима не употребљава лична замјеница у субјекту (*Ми салају ијеремо...*), јер тада то више није инструкцијски презент. Иако ни у таквим реченицама нема ни безличног ни безлично употријебљеног глагола, оне имају изостављен безлични глагол *ијребаји* или безлично употријебљен глагол *морати* или *ваљати*, који се по потреби може воспоставити, нпр. *Салају иреба да ијеремо иод ијекућом водом.*

Напомена. – Инструкцијски презент типа *Мащину укључујемо иришиском на...*, који је могао настати под утицајем словеначког језика у инструкцијама (уз апарате) на словеначком и српском језику, увијек се може замијенити реченицама типа *Машина се укључује иришиском на...*, које су обичније у српском језику.

§ 1266. Пасивне безличне реченице имају у глаголском дијелу предиката помоћни или полупомоћни глагол, а у именском дијелу предиката трпни придјев глагола по правилу свршеног вида у једнини и у средњем роду, али понекад и несвршеног вида (229), нпр.

(227) Одлучено је у нашу корист.

(228) Било је постављено за четири особе.

(229) Замјерано му је што није био одлучнији.

Када је у предикату таквих безличних реченица трпни придјев свршеног глагола, оне значе да постоји или да не постоји резултат неке радње, чији се вршилац или извор не наводи у облику граматичког субјекта, или се не помиње уопште, а може бити поменут индиректно, нпр. путем именовања мјеста на којем се нешто десило: *На сасићанку одбора одлучено је у нашу корист, У иријезарији је било иосиављено за четири особе, Тамо је забрањено за незајослене.* Када је у предикату таквих безличних реченица трпни придјев несвршеног глагола, таква безлична конструкција има итеративно значење и представља управни дио зависносложене реченице са допунском клаузом.

§ 1267. Квалификативне безличне реченице означавају нека својства независно од носилаца тих својстава, нпр.

(230) Овдје је пријатно.

(231) Напољу је хладно.

(232) Унутра је било скучено.

У предикатима таквих реченица глаголски елемент је помоћни или полупомоћни глагол у трећем лицу једнине и средњем роду, у дијелу промјене који има род, нпр.

(233) Овдје је иосијало све топлије.

(234) У купеу је било загушљиво.

(235) У ходнику је изгледало подношљиво.

У таквим реченицама је у саставу предиката, поред глаголског елемента, прилог у предикативној функцији (в. претходне примјере) или, рјеђе, именица у функцији предикативно употријебљеног прилога, уп. овдје је *вруће* и овдје је *врућина*, или овдје је *хладно* и овдје је *зима*. У именском дијелу предиката таквих реченица срећу се и предлошко-

-падежне конструкције или фразеологизми, нпр. *У аушобусу је било као у њаклу, Њима је било као на девеџом небу.*

Ако је у квалификативним безличним реченицама потребно изразити семантички субјекат (човјека као носиоца стања), он се налази у облику датива када такве реченице значе унутрашња физичка стања (нпр. *Мени се врши у глави, Крчи му у сџомаку*), спољашња физичка стања (нпр. *Тамо им је сџарно, Марији је најољу било хладно, Ту му је џосџајало све џоџије*), или психичка стања (нпр. *Посџало им је неџријажно*). Носилац физичког стања у неким случајевима може бити изражен допуном у акузативу, нпр. *Пробадало ме је у џрудима.*

§ 1268. Безличне реченице могу имати уопштенолично значење (236) и односити се на било које лице као личне реченице са именицом човјек или њеном множином људи у субјекту, уп. (236) са (237), (238):

(236) У невољи се свашта помисли.

(237) Човјек у невољи свашта помисли.

(238) Људи у невољи свашта помисле.

Уп. такође:

(239) У добру је лако добар бити.

Значењска разлика између таквих реченица обично је од малог комуникацијског значаја, али у добром књижевном језику разлика између уопштеноличног значења и безличног значења може бити стилски и семантички битна.

§ 1269. Неодређеноличне реченице су знатно мање заступљене у српском језику од безличних реченица. Оне немају граматички субјекат, а глаголски предикат таквих реченица налази се у трећем лицу и мушком роду (у дијелу глаголске промјене који има род). Неодређеноличне реченице, као реченице са анонимним агенсом, значе радњу чији се вршиоци не помињу, јер се сматра да су познати или да у комуникацијском погледу нису вриједни помињања, нпр.

(240) Предвиђају пад температуре.

(241) Опет штрајкују.

(242) Стално лажу народ по новинама.

(243) Дају регрес.

(244) Обећавају раст пензија.

(245) У дјетињству су му се смијали због замуцкивања.

(246) На телевизији су некад говорили узорно.

Грамматичка посебност таквих реченица нарочито је видљива тамо гдје им се не може додати граматички субјекат без промјене значења реченице, нпр. *У дјеџињсџиву су му се смијали збоџ замуцкивања* није исто што и *У дјеџињсџиву су му се они смијали збоџ замуцкивања*.

Неодређеноличне реченице често се могу замијенити безличним реченицама, уп. *Предвиђају џад џемџераџуре* и *Предвиђа се џад џемџераџуре*. Промјена категоријалног синтаксичког значења, до које у таквим случајевима долази, обично нема велику комуникацијску вриједност.

§ 1270. Једна од уочљивијих синтаксичких особина реченице у српском језику јесте линеаризација њених саставних дијелова, односно ред ријечи у реченици. Линеаризација може бити обавезна или факултативна, неутрална или комуникативно обиљежена (у функцији истицања рематизованог дијела исказа).

Од реда ријечи у реченици зависе синтаксичке, семантичке и комуникативне функције појединих дијелова реченице или реченице у цјелини.

У српском језику ред ријечи је релативно слободан, а при уобичајеној линеаризацији обавјештајне реченице, када је она комуникативно неутрална, субјекат претходи предикату, а предикат претходи објекту, нпр. *Ана ишце ишмо*.

У неким случајевима се само на основу реда ријечи и интонације може правилно разумјети значење реченице. На примјер, у реченици *Младосић је иобиједила болесић*, ако је та реченица изговорена с комуникативно неутралном интонацијом, на основу реда ријечи може се закључити да је болест поражена (док би реченица са друкчијом линеаризацијом а истом интонацијом *Болесић је иобиједила младосић* водила супротном закључку).

§ 1271. Истицање нове информације, што је комуникативно најважнији дио реченице (рема, в. § 679) у односу на преостали дио реченице (тема), такође се често постиже измјеном комуникативно неутралног реда ријечи, нпр. у реченици *Дошла је Ана* (за разлику од *Ана је дошла*) стављањем субјекта послије предиката наглашава се да је нова и комуникативно битна информација ко је дошао – *Ана*. Због тога је *Ана* у тако линеаризованој реченици рема, а *дошла* је – тема.

Ред ријечи у реченици може бити основни и инверзни. Инверзни (обратни) ред ријечи, као што показује претходни примјер *Дошла је Ана*, служи да се истакне комуникативно главни дио реченице.

§ 1272. Иако субјекат обично претходи предикату, у неким типовима реченица уобичајено је да предикат претходи субјекту, као у сљедећим случајевима:

а) када субјекат значи природне појаве или временске периоде, нпр. *Било је љето, Прошла су два сита*;

б) када се наводи субјекат директног говора послије онога што је рекао, нпр. *Дођиће овамо – рече Ана*.

в) у ауторским напоменама у драмском тексту, нпр. *Одлазе сви, осим Ање и Дуњаце*. (Чехов)

г) често и у упитним реченицама, нпр. *Да ли је јасно моје ишицање? Које је иосицавање ио ишицање?*

Мјесто објекта је послије предиката (нпр. *Они зледају филм*), а ако реченица има директни и индиректни објекат, индиректни објекат обично се налази ближе предикату него директни објекат, нпр. *Она ишце сесири ишмо*.

Конгруентни атрибут (§ 783) налази се по правилу испред именице коју одређује, нпр. *ишати сито*, а неконгруентни атрибут послије ње, нпр. *сито од храсиновог дрвета*.

Мјесто адвербијала у реченици зависи од његовог значења и структуре. Прилози за начин на *-о* или *-е* – (1), (2), одредбе за количину и степен – (4), (3), као и прилози за мјесто и вријеме – (5), (6) обично се налазе испред глаголског предиката ако нису рематизовани, нпр.

- (1) Ана лијепо пјева.
- (2) Ана све *боље* ради.
- (3) Ана *досија* ради.
- (4) Ана *много* зарађује.
- (5) Ана *далеко* станује.
- (6) Ана *рано* устаје.

Ред ријечи у именичкој синтагми

§ 1273. Именичка синтагма има препозитивни и/или постпозитивни дио. Препозитивни дио, у којем су различите одредбе, налази се испред именице као конститутивног дијела именичке синтагме, нпр. *кишине каји*. Постпозитивни дио, који чине одредбе и допуне, налази се послије именице, нпр. *каји кише*. И препозитивни и постпозитивни дио именичке синтагме може бити једночлан, као у наведеним примјерима, двочлан (уп. *њихово заједничко предузеће* и: *предузеће Лађанскоџ* и *Васића*) или вишечлан (уп. *њихово ново, грађевинско предузеће* и: *предузеће Лађанскоџ, Васића и Марића*).

§ 1274. Редосљед и препозитивних и постпозитивних елемената именичке синтагме зависи од њиховог значења и комуникативне функције. Даље се описује комуникативно неутралан ред ријечи.

Препозитивне одредбе обухватају: опште квантификаторе, а то су опште и одричне замјенице, нпр. *сав, сваки, ниједан*; деиктичке одредбе типа *шај, шакав, први, слједећи, лијеви, јушарњи, њен, Мирин*; нумеричке квантификаторе, нпр. *два, три, четри*; модалне одредбе, нпр. *сиваран, лажан, шобожњи*; описне одредбе, нпр. *нов, млад, радосиан*; односне придјеве, нпр. *школски, музички, градски*; атрибутиве.

§ 1275. Ако је у реченици употријебљена општа придјевска замјеница (*сав, сваки* или нека ријеч сличног значења, рецимо, *џио, чийав*), или одрична замјеница (нпр. *ниједан, нико, нишпија*), њено мјесто је на апсолутном почетку именичке синтагме, нпр.

- (7) *Сва* та три нова књижевна часописа...
- (8) *Сваки* од та три нова књижевна часописа...
- (9) *Ниједан* од та три нова књижевна часописа...

Општа или одрична замјеница може бити једини носилац субјекатске функције и употреба препозитивних одредаба тада је искључена, нпр.

- (10) *Свако* је ковач своје несреће. (Ј. Дучић)
- (11) *Нико* није изостао.

§ 1276. Деиктички атрибути у саставу именичке синтагме обухватају показне и неодређене придјевске замјенице, нпр. *шај, шакав, некакав*; присвојне придјеве, замјеничке или незамјеничке, нпр. *мој, Владин*; придјеве опште деиксе, нпр. *други, десни, њосљедњи*; придјеве субјект-

ивне просторне или временске деиксе, нпр. *овдашњи, ондашњи, њадашњи, данашњи*. На примјер, истим редосљедом:

(12) Тај његов први овогодишњи успјех.

Редосљед деиктичких одредаба у именичкој синтагми није чврст, али одступања од наведеног редосљеда у неким случајевима нису могућа, нпр. избјегава се употреба замјеничких придјева типа *њакав, овакав, онакав, некакав* и сл. на четвртој позицији, посљедњој у низу деиктичких атрибута (**овогодишњи његов њрви њакав усјјех*).

Замјенички показатељи референцијалности се не комбинују нити удвајају, са изузетком тзв. б л а н к о и з р а з а типа *њај и њај, њакав и њакав, њолики и њолики*, који се употребљавају када се жели или мора изоставити шта је тачно неко саопштио у ситуацији означеној реченицом с таквим изразом, нпр.

(13) Речено му је да остави пакет на *њом* и *њом* мјесту.

(14) Телефонирао је набављачу да му достави *њакав* и *њакав* материјал.

(15) Забиљежио је да је водостај био *њолики* и *њолики*.

§ 1277. Редни број или присвојна одредба (придјев или замјеница) употребљавају се послје показне замјенице – (16), (17), а ако треба употребијести у истом низу присвојну одредбу, таква одредба може претходити основном броју (18), као што му може претходити редни број (19), нпр.

(16) Сваки такав *њрви* велики књижевни успјех...

(17) Сваки такав *Косњићев* велики књижевни успјех...

(18) *Косњићева* два велика књижевна успјеха...

(19) *Прва* два велика књижевна успјеха...

§ 1278. Атрибути у облику присвојних незамјеничких придјева у неким случајевима замјењују се присвојним генитивом (в. §§ 785 и 911), уп. *Косњићев о излагање је њажљиво саслушано* и *Излагање њрофесора Косњића је њажљиво саслушано*.

Од начелне препоруке да се између присвојног придјева и присвојног генитива предност даје присвојном придјеву, не треба стварати безизузетно правило, прво, зато што је упутно узимати у обзир тенденције језичког развоја, чак и када се оне донекле разилазе с нормативним препорукама, друго, зато што се из стилских разлога нагомилавање присвојних придјева у тексту може растеретити повременом употребом присвојног генитива, и, треће, стога што се од неких именица присвојни генитив не употребљава никад или скоро никад, а присвојни генитив од других именица звучи природније.

Тако се именице које значе родбинске односе не употребљавају саме у присвојном генитиву (нпр. не би се рекло *кућа оца, каја браја, колач баке* и сл.) док многа страна презимена (нпр. *одлазак Шредера, неусјјех Блера, њад Мубарака* и сл.) прихватљиво звуче и у том облику, иако се исти денотати могу означити и именским изразима с присвојним придјевима, нпр. *Шредеров одлазак, Блеров неусјјех, Мубараков њад* итд.

Присвојна замјеница у атрибуту, нпр. *њихов (њредсједник)*, никада се не замјењује присвојним генитивом одговарајуће личне замјенице.

С друге стране, двочлане и вишечлане генитивске конструкције (нпр. *излагање председника Владимира Пуџина*) не могу бити замијењене атрибутом с присвојним придјевом у основи.

§ 1279. Када је ријеч о припадности групном посесору исказаном презименом, посесивни генитив је једино рјешење наспрам којег не стоји присвојни придјев. У погледу линеаризације синтагме тада постоје двије могућности: 1. посесивни генитив је у постпозицији, нпр. *Виде се куће Алексића*, 2. посесивни генитив претходи именици коју одређује, нпр. *Виде се Алексића куће*. Уп. такође: *За Алексића кћери и синове [...]* *Зуја је одувек била њу* (И. Андрић).

Посесивни генитив се мора допустити онда када имену или презимену слиједи односна реченица: *Њад Мубарака, којеџ је на мјесџу шефа државе ѡребало да наслиједи син...*

Присвојни придјевни не могу замијенити присвојни генитив ни у случајевима када презиме има придјевску промјену, на *-ски*, *-чки*, *-чки* или *-чки* (нпр. *Црњански*, *Троцки*, *Бинички*, *Пароџки*), дакле исправно је само *романи Црњанскоџ* (не *Црњанскијеви романи*), *ѡолиџика Троцкоџ* (не *Троцкијева ѡолиџика*) итд.

У случајевима када се од страног презимена за мушку особу може направити присвојни придјев, неправилно је употребљавати испред таквог придјева име, дакле, исправно је *улоџа Бруса Вилиса*, или *Вилисова улоџа*, али није исправно *Брус Вилисова улоџа*; исправно је *романи Викѡора Иџоа*, или *Иџоови романи*, али није исправно *Викѡор Иџоови романи* и сл.

Поред тога, од многих страних имена и презимена, поготову источноазијских (нпр. *Лао Це*, *Бан Ки Мун*, *У Танѡи*), присвојни придјев не стоји или је неуобичајен.

Према томе, ако од двају или више напореда датих мушких имена или презимена у истој именичкој синтагми макар једно долази у облику присвојног генитива, онда и друга имена или презимена посесивност изражавају присвојним генитивом чак и ако од њих постоје присвојни придјевни.

Употребу присвојног придјева блокира и множински облик именице, уп. (20) и (22) са (21):

(20) Тачка *Јанка* и *Марка* нам се допала.

(21) *Јанкова* и *Маркова* тачка нам се допала.

(22) Слика *браће* и *сестѡара* нам се допала.

Најзад, у медијским текстовима, што због релативне краткоће, што због могућег утицаја страних језика с којих се многе вијести преводе, а у којима не постоје присвојни придјевни као у српском, постоји тенденција да се чешће употребљава присвојни генитив него присвојни придјев, понекад и тамо гдје то није оправдано.

Из изложеног о овом актуелном питању српске граматичке нормативистике слиједи да је у појединим случајевима употреба присвојног придјева могућа и препоручљива, а у другим случајевима из различитих разлога није могућа или није уобичајена, због чега присвојни генитив (по правилу иза именице коју одређује) понекад потискује присвојни при-

дјев (по правилу испред именице коју одређује) и тамо гдје присвојном придјеву у добром српском књижевном језику треба дати првенство.

§ 1280. Када у вишечланом препозитивном дијелу именичке синтагме треба употријебити основни или збирни број његово мјесто је послјије присвојног придјева (23), односно, ако нема присвојног придјева, послјије показне замјенице (24). Уколико у синтагми нема ни показне замјенице, мјесто броја је послјије опште или одричне замјенице (25), или на апсолутном почетку синтагме (26), нпр.

(23) те њихове *ѝри* књижевне награде

(24) те *ѝри* књижевне награде

(25) све *ѝри* књижевне награде

(26) три књижевне награде

Иза количинских израза могу се наћи називи условних јединица мјере, односно ријечи помоћу којих се може нумерички (тачно) или пронумерички (приближно) квантификовати дио неке цјелине, нпр. *ѝри комада алаѝа, чеѝири ѝлаве књиѝе, двије чаѝе хладне воде, ѝри ѝарче ѝа ѝорѝе, ѝеѝ ѝлавица куѝуса, ѝри ѝри ѝадника сѝецијалних јединица, неколико зрна бибера* и сл.

Када су у питању синтагме са именицама непредметног значења, називи условних јединица мјере мање су разноврсни, нпр. *чеѝири ѝри-мјера ѝравоѝ јунаѝѝва, ѝри случ аја наруѝавања реда* итд.

Мјесто броја може заузети неки од приближних квантификатора, као *мноѝо, мало, неколико, ѝар*, нпр.

(27) Тих *ѝеѝ* књижевних часописа...

(28) Тих *неколико* књижевних часописа...

(29) Тих *ѝар* књижевних часописа...

Напомена. – Употреба ријечи *ѝар* у значењу ‘неколико’ није одлика узорног књижевног језика, мада се среће и код неких добрих писаца па се не може сматрати за веће нарушавање књижевнојезичке норме.

Количинске одредбе *неколико, ѝар* допуштају да им претходи референцијални елеменат *ѝај, ѝакав, овакав* итд., а одредбе *мноѝо* и *мало* то не допуштају, уп.

(30) *Мноѝо* књижевних дјела...

(31) *Мало* књижевних дјела...,

али не:

(32) *Тих мноѝо књижевних дјела...

(33) *Тих мало књижевних дјела...

§ 1281. Модални атрибути (нпр. *сѝварни, исѝински, измиѝљени, ѝри-видни, ѝѝобожњи, наводни*) имају опште значење реалности или иреалности онога што је означено именицом помоћу које је уобличен именски израз. Модални атрибут обично се употребљава послјије деиктичког атрибута (34) или послјије присвојног атрибута (35), или послјије низа таквих атрибута (36). Нпр.

(34) први *сѝварни* (успјех)...

(35) његов *сѝварни* (успјех)...

(36) тај његов први *сѝварни* књижевни (успјех)...

Модална одредба реалности или иреалности претходи описном придјеву (36), а уколико је описни придјев изостављен, заузима његово мјесто – (34), (35).

§ 1282. Описни атрибути имају ту општу одлику да означавају особине које се испољавају у одређеном степену изражености, уп. *лијеј дан, веома добар знак, сладак zaloгај, сасвим чврст сивав* и сл.

Када су употребљени у истој именичкој синтагми, описни атрибути се повезују или семантичким уланчавањем или синтаксичким повезивањем.

§ 1283. Семантичко уланчавање описних атрибута представља такав начин повезивања описних атрибута када они чине јединствен значењски блок исказан двома или трима атрибутима, због чега се ти атрибути (осим посљедњег, испред којег је обично везник) не одвајају запетама нити се између њих употребљавају везници, нпр.

(37) *Нови, млади сѝручњак* брзо се снашао.

(38) *Нови, млади и љолејни* стручњак брзо се снашао.

§ 1284. Синтаксичко повезивање описних атрибута такав је начин њиховог паралелног, а не ланчаног везивања за именицу, који се у писању остварује запетама, у говору карактеристичним паузама у интонацији, а може бити наглашен употребом везника испред сваког члана таквог атрибутског низа (39), а најчешће испред посљедњег (38).

Семантичко и синтаксичко повезивање описних атрибута могу се и комбиновати (40), што је посебно видљиво тамо гдје је посљедњи атрибут у низу одвојен супротним везником (41). Уп.

(39) *И сѝручна, и шехничка, и љојуларна издања* добро ће нам доћи.

(40) *Нове, чисте и свјеже окречене љросѝорије* чине рад пријатнијим.

(41) *Нови млади, али већ искусни* стручњак брзо се снашао.

§ 1285. Апозитив се одваја од свог непосредног синтаксичког окружења паузом или паузама, а у писању запетама. Уп. примјере са истим придјевом у апозитиву: (40), (41) и у атрибуту (42):

(42) *Задовољни*, играчи су отишли на одмор.

(43) *Играчи су, задовољни*, отишли на одмор.

(44) *Задовољни* играчи су отишли на одмор.

§ 1286. Релациони атрибути, које чине односни придјев и партиципски облици, најбоље показују општи принцип од којег зависи линеаризација елемената како првог тако и другог сегмента именичке синтагме, сагласно којем: што је шира спојивост (колокабилност) одређеног дијела именичке синтагме с лексемама које могу да конституишу такву синтагму, то се тај елеменат налази ближе почетку именичке синтагме, и обратно: атрибути који имају најуже могућности комбиновања с потенцијалним главним елементима именичке синтагме стављају се најближе његовом главном дијелу, по могућству непосредно испред њега. Сагласно том принципу релациони атрибути долазе непосредно испред именице која конституише именичку синтагму (нпр. *онај сѝари г̀радски љарк, љај свјеже исљечен војни колач, ова добро увјежбана екија*), јер је њихова спојивост најужа, а показатељи референцијалности долазе на почетак

именичке синтагме, пошто могу да се комбинују са сваком именицом, док спојивост осталих елемената именичке синтагме са именицом опада идући од њеног почетка ка именици која конституише синтагму.

Максимално сужене могућности за лексичко варирање неке атрибушке синтагме воде фразеологизацији таквог споја именице са атрибутом (нпр. *злајне руке, дрвени адвокати, челични живци*), који у таквим случајевима мора стајати непосредно испред именице. Међутим, граница између релативно слободних атрибута с крајње уском спојивошћу и фразеолошки везаних атрибута није оштра и обухвата многе прелазне случајеве, за чије разграничавање спојивост није једини критеријум, него се мора прибјећи и другим критеријумима, прије свега семантичким. На примјер, *воћна салата* је ‘воће у облику салате’, али је *воћни сок* ‘сок из воћа’ (или напиток који укусом и изгледом треба да подсећа на сок из воћа), а *воћна дијета* је ‘дијета која се заснива на исхрани воћем’, док је *воћна торта* ‘торта која садржи, поред осталог, у знатном дијелу и воће’, што показује разне степене удаљавања од основног значења придјева *воћни* у атрибу-ту, али ипак без праве фразеологизације таквих спојева.

§ 1287. Партиципски облици у позицији релационих атрибута – (45) – могу да отворе мјесто за прилошку одредбу у саставу именичке синтагме чије је мјесто испред партиципа који одређују – (46), као и за другу именицу – (47), нпр.

(45) *Улујана* бјеланца треба засладити према укусу.

(46) *Добро улујана* бјеланца треба засладити према укусу.

(47) *Жицом добро улујана* бјеланца треба засладити према укусу.

Напомена. – Овдје треба упозорити на честе грешке типа *Кућене сивари у другој продавници пријавише на каси, То важи и за унијете амандмане на прошло засједању*, гдје партицип треба употријебити послије именице како би се надовезао на одредбу, због чега је исправно: *Сивари кућене у другој продавници пријавише на каси, То важи и за амандмане унијете на прошло засједању*.

Линеаризација партиципског облика у односу на неки други релациони атрибут у истој именичкој синтагми не подлијеже строгим правилима. Ако је веза непартиципског релационог атрибута са именицом чвршћа, устаљена и када је блиска фразеологизацији таквог споја, онда партиципски атрибут долази испред непартиципског атрибута (48), али ако се такав спој не осјећа као сложени двочлани назив, партицип може доћи и непосредно испред именице (49). Уп.

(48) *Исељане* бијеле кошуље уредно је сложила.

(49) Бијеле *исељане* кошуље уредно је сложила.

Неке одредбе и саме могу имати своје одредбе, што низ препозитивних одредаба у именичкој синтагми чини још сложенијим (50), као што га чине сложенијим и могући реченични додаци (51), в. § 825, 826. Нпр.

(50) Сва та три *по мишљењу сјручњака* велика књижевна успјеха...

(51) Сва та три, *нажалост*, скромна књижевна успјеха...

Прилози за степен непосредно претходе описним придјевима чије значење одређују (52), а атрибутиви (са својим одредбама), или група атрибутива, непосредно претходе именици на коју се односе (53), нпр.

(52) Његови *веома* велики књижевни успјеси...

(53) Књижевни успјеси *професора и познатога* њисца Воје Војића...

Дуги низови препозитивних одредаба нису чести ни уобичајени. Сви могући елементи низа препозитивних одредаба ријетко се остварују у истој именичкој синтагми.

§ 1288. У постпозитивном дијелу именичке синтагме налазе се одредбе и допуне, које могу бити једночлане, двочлане и вишечлане, нпр.

(54) дан *одлуке*,

(55) људи *добре воље*,

(56) нож *са дршком од ружиног дрвета* (Д. Киш),

(57) писмо *подршке ширајкачима у руднику*.

Постпозитивне одредбе у именичкој синтагми јесу неконгруентни атрибути без предлога – (54), (55), (57) – или с предлозима – (56), (58)–(61) – или са обавезном одредбом, нпр.

(58) људи *од њовјерења*,

(59) *човјек* у кожном капуту,

(60) мачак у *чизмама*,

(61) дјевојка *са цвијетом*.

Некогруентни атрибути могу бити именичке синтагме са својим конгруентним и/или неконгруентним атрибутима, за која важе општа правила линеаризације у именичкој синтагми, нпр.

(62) људи од посебног *повјерења*,

(63) *човјек* у *дугом кожном каиушу*,

(64) мачак у *великим чизмама*,

(65) дјевојка *са бијелим цвијетом у коси*.

Број допуна и њихов граматички облик и линеаризација зависе од валентности и рекције управне ријечи, нпр.

(66) *превоз* од Београда до Беча *удобним аутобусима*,

(67) *превођење* *са јаванског на српски језик* *по присиљачној цијени*,

(68) *писмо једногласне подршке чланова независног синдиката ширајкачима у руднику* *мрког угља*.

Именичке допуне постпозитивног дијела именичке синтагме такође могу имати своје препозитивне допуне и одредбе – (68).

§ 1289. Ред ријечи у главном дијелу именичке синтагме одређен је, прије свега, чињеницом да главни елеменат именичке синтагме може бити јединичне или нејединичне природе, уп.

(69) Јова *пјева*.

(70) Васа и Јова *пјевају*.

У првом случају главни елеменат именичке синтагме може бити једночлан (*Јова пјева*), двочлан (*Јова Појовић пјева*) или вишечлан, нпр. *Наш пријатељ Јова Појовић пјева*.

На помена. – Када главни елеменат именичке синтагме чине лично име и презиме, тада према српској језичкој норми име добија мјесто испред презимена (дакле, *Петар Појовић*, а не *Појовић Петар*), осим ако су у питању узбучени службени спискови презимена и имена, у којима презиме долази на прво мјесто

и по правилу се одваја запетом од имена (нпр. у школском дневнику *Појовић, Пејар*), или ако су у питању имена и презимена из језика са традицијом стављања презимена испред имена, нпр. кинеско *Мао Цедунџ*, или корејско презиме и женско име *О Кјонџ-сук*. Имена и презимена из култура које нису географски удаљене, а имају традицију стављања презимена испред имена, у српском језику се употребљавају с редосљедом уобичајеним за српски језик, нпр. *Шандор Пејтефи* (у мађарском *Petőfi Sándor*).

Име по оцу долази између имена и презимена, нпр. *Пејар Јована Појовић*.

Ако жена удајом дода своме презимену мужевљево, онда је мужевљево презиме на другом мјесту, нпр. *Даринка Голубовић Мајић, Јелисаветиа Сјанисављевић Белимарковић* и сл.

Дјевојачка презимена у читуљама и осмртницама понекад долазе послје мужевљевог презимена, у загради, нпр. *Марија Појовић (Јовановић)* или *Марија Појовић (рођ. Јовановић)*, рјеђе и *Марија Појовић (дјев. Јовановић)*, гдје је *рођ.* скраћеница за *рођена*, а *дјев.* за *дјевојачко*.

§ 1290. Историјске личности могу имати титуле које, као атрибутиви, непосредно претходе имену (нпр. *цар Душан, краљица Најалија*), а могу у званичном називу имати и постпозитивну одредбу (нпр. *краљ Стефан Првовјенчани, Пејар Велики*). Ако је више владара у истој династији имало исто име, што важи и за патријархе, непосредно иза имена се употребљава редни број (нпр. *краљ Александар I Карађорђевић, свети Сава II*; у високом стилу с постпозитивним конгруентним атрибутом: *патријарх српски Павле*). Титула која почиње предлогом *од* мора бити у форми неконгруентног атрибута уз презиме: *Кнез Иво од Семберије, Змај од Ноћаја*. Неке историјске или легендарне личности познате су само по имену с препозитивним атрибутом (нпр. *Сјари Вујадин, Мали Радојица, Дијете Грујица*), препозитивним непромјенљивим атрибутивом (нпр. *Хајдук Вељко*), постпозитивним атрибутивом (нпр. *Зека Буљубашица*), с надимком у непромјенљивом препозитивном атрибуту (нпр. *Чучук Сјана*). Неки називи степена у црквеној или војној хијерархији употребљавају се као препозитивни промјенљиви атрибутиви (нпр. *архиђакон Стефан, војвода Живојин Мишић*), или као препозитивни непромјенљиви атрибутиви (нпр. *Хаџи Рувим, фра Пејар*), или као постпозитивни промјенљиви атрибутиви (нпр. *Омер-џаца Лајнас, Смаил-аџа, Хусеин-беџ*, име се не мијења).

§ 1291. Умјетници понекад имају умјетничко име, које се употребљава самостално или послје презимена, било да је настало од надимка (нпр. *Владислав Пејковић Дис*), или на неки други начин (нпр. *Велимир Живојиновић Massuka*), а може бити и у форми неконгруентног атрибута уз презиме (нпр. *Милић од Мачве*), што се, изван умјетности, среће и у називима неких историјских личности, нпр. *Кнез Иво од Семберије, Змај од Ноћаја*.

§ 1292. Особе са естрадним занимањима понекад имају умјетничко, тачније естрадно име – с атрибутом, без презимена (нпр. *Леја Брена, Екстира Нена, Видовића Зорка* и сл.), само име, без атрибута и без прези-

мена (нпр. *Клеоџаџира, Реџулус*), двочлано име (нпр. *Оливера Каџарина*), апелатив у функцији имена (нпр. *Принс*), име и надимак у постпозицији (нпр. *Бора Чорба, Дара Буба-мара, Перо Трокадеро, Бобан Пироман*).

§ 1293. Мјесто надимака је иза имена и презимена, иако се надимци чешће употребљавају самостално, нпр. *Драџан Сџојковић Пикси*, или само *Пикси*.

§ 1294. Неки родбински и сродни називи употребљавају се непосредно испред имена (или надимка), и могу бити у облику номинатива, нпр. *са дједа Јованом* (или *са дједом Јованом*), тако и: *за баба Иванку, о ујна Симки, са сџрика Васом, сџрина Маријом, сџеџка Јелком, сџеча Дуџком, баџа Колеџом, сека Јулом* и сл. У таквим случајевима испред заједничке именице не долазе називи занимања, титуле и сл., а послџје имена обично се не налази презиме, иако таква могућност, која нема конотацију присности, није искључена, нпр. *њеџов дједа Јован Поџовић*. Изузеци су ријетки, нпр. синтагма са именицом *хаџи*, која заузима позицију испред имена, допушта да се испред ње нађу називи занимања и титуле, као што се допушта и презиме послџје имена у таквим синтагмама, нпр. *уредник Проџрама за дјеџу Хаџи Драџан Драџић*.

§ 1295. У оквиру главног дијела именичке синтагме испред имена могу се налазити називи занимања, друштвених функција и признања, титуле и сл. Њихова линеаризација не подлијеже чврстим правилима, али није ни сасвим слободна. На примјер, исправно је *џроф(есор) др Јован Поџовић, доџ(енџи) др Јован Поџовић, џрим(аријус) џроф(есор) др Јован Поџовић*, а не с неким друкчијим редослиједом, осим ако је назив наставног звања (нпр. *џрофесор, доџенџи*) у апозицији иза презимена, тако да је правилно и *др Јован Поџовић, ред(овни) џроф(есор)*.

Ако назив једне титуле или звања долази у скраћеном облику, уобичајено је да се у истом низу и називи других титула или звања дају у скраћеном облику, дакле, *џроф. др Јован Поџовић* обичније је него *џрофесор др Јован Поџовић* или *џроф. докџор Јован Поџовић*.

Ако се *др* или *докџор* не односи на доктора наука, него на доктора медицине, односно на назив занимања, такав назив може се употријебити непосредно испред презимена, нпр. *докџор Перић*, или у феминативном облику *докџорка Перић*, или *докџориџа Перић*, као и самостално, нпр.

(71) Доктор је дошао.

(72) Докторка је дошла.

На помена. – Када се *др* или *докџор* односе на доктора наука, обично не добијају мјесто непосредно испред презимена (осим у обраћању, ако адресат нема неку другу титулу, нпр. *докџоре Перићу!*) нити је уобичајено да се употребљава самостално, нпр. не треба научни степен *докџор* (*наука*) употребљавати као у сљедећем примјеру: *Сџџа мислиџе, докџоре, о џориџеклу Словена?*

Слично примјерима са устаљеном линеаризацијом у истом низу *џроф. др, доџ. др*, пише се устаљено и *mr pharm., dipl. ing.* (увџјек латиницом) и сл.

У линеаризацији именских израза с називима функција, титула, признања, звања и занимања опште је правило да се иде од друштвено и поли-

тички значајнијег ка сразмјерно мање значајном: тако ће се, нпр. *ѝремијер Савезне владе* наћи на почетку таквог низа, а евентуални научни степен *др* или *мр* на његовом крају, или ће се изоставити.

§ 1296. Садржај исказан у неком титуларном низу може бити уобличен и као саставни дио апозиције, нпр. (73).

Титуларни низови чешће се дају као атрибутиви, рјеђе једним дијелом као атрибутиви, а другим као апозиција (73), или у цјелини као апозиција (74). Уп.

(73) *Др Јован Поповић, редовни ѝрофесор Универзиѝеѝа у Београда*, одржаће предавање на Коларчевом универзитету.

(74) *Јован Поповић, докѝор филолошких наука, редовни ѝрофесор Универзиѝеѝа у Београда*, одржаће предавање на Коларчевом универзитету.

§ 1297. Нарушавање спољашње линеаризације именичке синтагме, као нарушавање границе у линеаризацији између непредикатски употребљене именичке синтагме и предиката, понекад се остварује у бржем и колоквијалном изражавању уметањем помоћног глагола између саставних дијелова субјекатске синтагме, нпр.

(75) Овај *је* план одмах усвојен.

(76) Овај *је* његов план одмах усвојен.

(77) Овај *је* његов интересантан план одмах усвојен.

(78) Предсједник *је* Кауфман отпутовао.

(79) Петар *је* Петровић стигао.

(80) Предсједник *је* Скупштине примио амбасадора.

Таква линеаризација сагласна је начелном правилу да енклитике тѝже заузимању друге позиције у реченици (§§ 45–49). Уметање помоћног глагола непосредно између атрибута на апсолутном почетку реченице и именице која конституише именичка синтагма (75) не може се сматрати погрешним, него разговорним редом ријечи и у том смислу стилски маркираним поступком. Што је дужи низ атрибута између помоћног глагола уметнутог у именски израз и главног члана именичке синтагме, мања је прихватљивост таквих реченица, уп. примјере (76) и (77). Реченице типа (78), и (79), (80), код којих је помоћни глагол уметнут између атрибутива и именице која конституише именичку синтагму мање су уобичајене у савременом српском књижевном језику и могу се осјећати као регионализми или кroatизми. Премда примјери с наведеним редом ријечи нису погрешни, обичније су и стилски су неутралне реченице с редом ријечи као у слѝдећим примјерима:

(81) Овај план *је* одмах усвојен.

(82) Овај његов план *је* одмах усвојен.

(83) Овај његов најновији план *је* одмах усвојен.

(84) Предсједник Кауфман *је* отпутовао.

(85) Петар Петровић *је* стигао.

(86) Предсједник Скупштине *је* примио амбасадора.

Мјесто прилога може бити испред или иза помоћног глагола у реченицама типа (81)–(86), уп.

(87) Овај (његов) план одмах *је* усвојен.

(88) Овај његов најновији план одмах *је* усвојен.

Ред ријечи у предикату

Ред ријечи у аналитичком предикату

§ 1298. Ред ријечи у аналитичком предикату обухвата два јасно одвојена дијела: линеаризацију глаголског дијела предикатског израза и линеаризацију његовог неглаголског дијела (линеаризација предикатива). Први, глаголски дио предиката претходи другом, неглаголском. Одступања од тог правила су ријетка, а мотивисана су комуникативним истичањем (рематизовањем) нове информације у неглаголском дијелу аналитичког предиката, уп.

(89) Овај чај је добар за свакога.

(90) Овај чај добар је за свакога.

У глаголском дијелу предиката може бити копулативни или семикопулативни елеменат (нпр. *Она је била насјавница, Она је дала изјаву за новине*), односно модални или фазни непотпуни глагол (нпр. *Он је хитио њобједу, Он је њосио сиручњак*), па се линеаризација тога дијела аналитичког предиката своди на линеаризацију дијелова сложеног морфолошког облика, односно на позиционирање клитике.

У неглаголском дијелу аналитичког предиката, тј. у предикативу, линеаризација зависи од врсте предикатива и степена његове сложености.

Линеаризација именске синтагме као предикатива иста је као линеаризација дијелова именичке синтагме изван предиката (§§ 1271–1338) у оној мјери у којој састав тих двију синтагми може бити подударан.

Атрибутски предикатив може имати у свом саставу прилошке одредбе. Одредба за степен у форми прилога локализује се испред придјевског предикатива – (91), а рјечца која ту одредбу истиче локализује се испред одредбе за степен – (92), (93), а ако замјењује одредбу за степен, заузима њену позицију испред атрибутског предикатива – (94), (95).

Модификована понављања придјева су постпозитивна – (96), (97).

Ако атрибутски предикатив има свој некогруентни атрибут у облику именичке синтагме, такав атрибут смјешта се последије предикатива – (98), (99), док је његова препозиција могућа у функцији рематизовања одредбе – (100), (101). Уп.

(91) Он је врло вриједан.

(92) Он је заиста врло вриједан.

(93) Он је баци врло вриједан.

(94) Он је заиста вриједан.

(95) Он је баци вриједан.

(96) Он је сам-самцаи.

(97) Био је здрав-здравцаи.

(98) Он је вриједан као мрав.

(99) Он је највреднији без њремца.

(100) Он је као мрав вриједан.

(101) Он је без њремца највреднији.

Адвербијални предикатив може у свом саставу имати одредбе, које се локализују испред конститутивног елемента адвербијалног предикатива (испред главног прилога), нпр.

(102) Аеродром је далеко.

(103) Аеродром је *досџа* далеко.

Линеаризација одредби у адвербијалном предикативу у основи је аналогна линеаризацији одредби у атрибутском предикативу. Тако, на примјер, као што поред реченице са атрибутским предикативом без прилошке одредбе, нпр. (104), може постојати реченица са прилошком одредбом уз атрибутски предикатив – (105), тако, поред реченице са адвербијалним предикативом без одредбе – (102), може постојати реченица са прилошком одредбом у његовом саставу – (103), (106). Уп.

(104) Црква је стара.

(105) Црква је *врло* стара.

(106) Аеродром је *досџа* далеко од *џуџа*.

Ред ријечи у сложеном предикату

§ 1299. Ред ријечи у сложеном предикату зависи од степена сложености предиката, односно од семантичких и граматичких обиљежја његових саставних елемената. У сложеном предикату могу се појавити модални глаголи, фазни глаголи, семикопулативни глаголи, копулативни глаголи и пунозначни (аутосемантични) глаголи, али се они не појављују сви истовремено. Уз то, у истом сложеном предикату могу се појавити два модална глагола: модални глагол 1 (из серије *моћи*, *џребаџи*, *мораџи* и сл.) и модални глагол 2 (*хиџеџи* или неки глагол сличног значења, *жељеџи*, *намјераваџи*, *заџражџи* и сл.), нпр. *Они моџу за џражџи и конџролу џпроизвода*.

У начелу, степен сложености предиката обрнуто је сразмјеран вјероватноћи његове употребе, тј. што је степен сложености предиката већи, мање је вјероватно да ће се он остварити у неком исказу. Примјери линеаризације различитих комбинација елемената сложеног предиката даћи су даље у оквиру прегледа њихових основних врста.

Оне обухватају сљедеће главне могућности: модални 1 + копулативни (107); фазни + копулативни (108); модални 1 + семикопулативни (109); модални 1 + фазни + пунозначни (110), модални 1 + фазни + копулативни (111); модални 1 + модални 2 + копулативни (112); модални 1 + модални 2 + фазни + семикопулативни (113); модални 1 + фазни (114); модални 1 + пунозначни (115) итд. Нпр.

(107) Они треба да буду пријатељи.

(108) Они тиме престају бити непријатељи.

(109) Они могу вршити контролу производа.

(110) Они могу почети да се жале директору.

(111) Они треба да престану да буду такви.

(112) Они могу захтијевати да буду боље награђени.

(113) Они могу захтијевати да почну вршити контролу производа.

(114) Јер, у судбоносним временима свака и најмања ствар може постати судбоносна. (И. Андрић)

(115) На све ријечи увреда треба се смешити тужно и благо. (Д. Максимовић)

Редосљед енклитика

§ 1300. Редосљед енклитика (ненаглашених помоћних глаголских и замјеничких облика) повезује линеаризацију именичке синтагме са линеаризацијом предикатског израза. Енклитике су у српском језику ненаглашени облици глагола *бићи* и *хијейћи* (*сам, си, је, смо, сће, су; бих, би, бисмо, бисте; ћу, ћеш, ће, ћемо, ћеће*), ненаглашене личне и повратне замјенице (*ме, ми, ње, ти, ња, му, је, јој, нас, нам, вас, вам, их, им, се*) и упитна рјечца *ли*.

Мјесто енклитике у реченици је релативно слободно. Једино мјесто на којем се енклитика у српском језику не појављује јесте прво мјесто у реченици (уз неке изузетке, в. даље). Употреба енклитике на другим мјестима у реченици одређена је различитим условима.

а) Енклитика се не употребљава на првоме мјесту у самосталној реченици, јер се акценатски и смисаоно везује за претходну наглашену рјеч или израз. Изузетак су енклитика *је* и енклитика *би* у споју са упитном рјечцом *ли*, које долазе на прво мјесто у упитној реченици, нпр. *Је ли он овдје? Би ли он дошао?* (обичније: *Да ли би он дошао?*).

б) Енклитика у начелу долази на друго мјесто у реченици, последије прве наглашене рјечи, односно последије прве синтагме, уп. *Учишељ је добар човјек, Нац учишељ је добар човјек.*

Последије трочлане или дуже синтагме на почетку реченице мјесто енклитике није последије прве рјечи у реченици, него последије прве синтагме у реченици, нпр. *Професор увода у филозофију је добар човјек, Исјравийћи њакву сийну грешку је врло лако.*

Што је синтагма на почетку реченице дужа и што је израженија пауза последије такве синтагме, већа је могућност да се енклитика неће налазити непосредно последије ње, него последије прве слџедеће наглашене рјечи, нпр. *Професор увода у лингвистичку добар је човјек, Исјравийћи њакву сийну грешку врло је лако.*

Ипак, енклитика се може и уметнути у прву синтагму у реченици тако да се употријеби последије прве рјечи у тој синтагми, и то:

– последије придјева у именичкој синтагми, нпр. поред *Добра роба се брзо њрода*, правилно је и *Добра се роба брзо њрода*;

– последије придјевских замјеница, нпр. поред *Тај њредлоџ нам не одговара*, исправно је и *Тај нам њредлоџ не одговара*;

– последије прилога, нпр. поред *Врло храбро су њо урадили*, правилно је *Врло су храбро њо урадили*;

– последије рјечци *само* и *једино*, нпр. поред *Само из Ница се није нико њријавио*, или *Једино из Ница се није нико њријавио*, исправно је и *Само се из Ница није нико њријавио*, *Једино се из Ница није нико њријавио*.

в) Ако у реченици постоји односна замјеница, упитна замјеница или друга упитна рјеч, енклитика увијек долази непосредно последије ње, нпр. *Чија роман који је најисао један млади њисац, Пија се ко ће њод овим условима жељейћи да учесивује, Хоће да зна зацњо би њребало да дође.*

г) Енклитика не може доћи послије паузе (нарочито оне која је у писању означена запетом, цртом или заградом), нпр. исправно је *Тај њрофесор, њошњована колеџинице, наџисао је уџбеник за сваки њредмеј који је њредавао*, а није исправно *Тај њрофесор, њошњована колеџинице, је наџисао уџбеник за сваки њредмеј који је њредавао*; или *Број ѓрамаџичких ѓреџака у џисменим задацима – али и њравоџисних ѓреџака – сада се смањо*, а не: *Број ѓрамаџичких ѓреџака у џисменим задацима – али и њравоџисних ѓреџака – се сада смањо*.

д) Енклитика која се налази послије глагола мора се налазити не-посредно послије глагола (са изузетком енклитика у пару или у низу, чији редосљед подлијеже посебним правилима, в. под е). Уп. исправно *Поклања је сесџри*, док би било погрешно, и никада се не каже: **Поклања сесџри је*.

ђ) Енклитика долази непосредно послије зависних и напоредних везника, нпр. *Кажу да ѓа жељно очекују; Она је уморна, ња је не њреба узнемираваџи*. Изузетак у том погледу представљају везници *и* и *а*. Непосредно послије њих не може бити употријебљена енклитика, нпр. *Они су ошњећени и љуџе се; Нема каџуџи, а њреба му*. Умјесто везника *ни* испред енклитике се користи дужи облик *ниџи*, нпр. *Ниџи се љуџи, ниџи се радује*.

Углавном књишка ријеч *џак* употребљава се само иза енклитике или на њеном мјесту, уп. *Она је хџјела да им џомоџне, он јој џак џо није дозволио; Она хоће да им џомоџне, он џак џо не дозвољава*.

е) Ако у истој простој реченици треба употријебити двије, три или четири енклитике, рјеђе пет енклитика, оне се групишу у енклитички пар или низ, тј. линеаризују се. У српском језику енклитике се линеаризују сљедећим редом: (I) *ли*, (II) помоћни глаголи и презент глагола *биџи* осим облика за треће лице једнине: *бих, би, бисмо, бисџе; џу, џеш, џе, џемо, џеџе; сам, си, –, смо, сџе, су*; (III) датив личних замјеница: *ми, џи, му, јој, нам, вам, им*; (IV) акузатив или генитив личних замјеница: *ме, џе, ѓа, је, нас, вас, их*; (V) повратна замјеница или рјечца *се*; (VI) треће лице једнине презента глагола *биџи*: *је*. Примјери:

(I) *Мало ли је времена џрошљо? Може ли му ѓа даџи? Може ли ѓа се ослободџи? Може ли се уџи?*

(II) *Ко ли би џо био? Ко ли џе му џомоћи? Шџа ли су учинили?*

(III) *Ко ли би му џомоџао? Ко ли џе му џомоћи? Мало ли смо му џуџа џомоџли?*

(IV) *Ко ли би ми џе излијечио? Ана би му ѓа донијела.*

(V) *Ко ли би нам се обраџио? Ана би му се насмијала, Она ѓа се не боји.*

(VI) *Он му ѓа је донио.*

Према томе, енклитика *ли* употребљава се испред других енклитика у енклитичком пару или низу, нпр. *Видиџ ли ѓа? Гдје ли му је осџавила кључ?*

Глаголске енклитике, осим глаголског *је*, долазе испред замјеничких енклитика, нпр. *Да је џу, видјела бих ѓа, Да ли сам их ја уџознао?*

Глаголско *је* долази послѣ замјеничке енклитике ако у реченици постоји замјеничка енклитика, нпр. *Видио ме је*; *Ко ли нам је дошао?*, што важи и за *се* у 3. лицу једнине перфекта повратног глагола, иза којег се не употребљава енклитика *је*, нпр. *Књиџа им се дојала*.

Међу замјеничким енклитикама у пару или низу, датив се употребљава прије генитива и прије акузатива, нпр. *Мноџо нам их је дошло*, *Ко му џа ѿклања?*

Облик женског рода једнине замјенице трећег лица *је* у акузативу има допунску варијанту *ју*, која се користи само када јој непосредно слиједи глаголска енклитика *је*, нпр. *Он ју је ѿоздравио*.

Енклитика у генитиву долази прије енклитике *се*, нпр. *Не желим ѿо имање*, *давно сам џа се одрекао*.

Енклитика у акузативу долази прије енклитике у генитиву, уп. *Лишили су их своје ѿажње – Лишили су их је*.

Умјесто енклитичког пара *се је* у српском књижевном језику употребљава се само енклитика *се*, нпр. *Он се обрадовао* (не *Он *се је обрадовао*).

Енклитички низови обично имају два-три члана, рјеђе четири, нпр. *Реци да ли сће им се јавили*, *Ко ли му их је дао?* Мање су уобичајени, иако нису искључени низови са пет енклитика, нпр. *Да ли си му џа се нагледао?*

На помена. – Тамо гдје постоји могућност слободног избора у погледу мјеста енклитике, онај ко говори или пише има право и на лични стил у избору мјеста енклитике, али у оквиру варијаната које допушта књижевнојезичка норма и у границама доброг стила.

Мјесто енклитике у реченици зависи како од конкретне енклитике, тако и од структуре реченице у којој се енклитика употребљава, а и од функционалног стила у којем се та реченица употребљава.

СЛОЖЕНА РЕЧЕНИЦА

ОПШТЕ ОДЛИКЕ СЛОЖЕНЕ РЕЧЕНИЦЕ

§ 1301. Сложена реченица је самостална синтаксичка јединица која означава најмање двије ситуације и састоји се од најмање два предикацијска дијела, који се могу налазити у напоредном односу, што се назива паратакса, нпр. (1), (3), или у односу синтаксичке зависности једног дијела од другог, што се назива хипотакса, нпр. (2), (4), в. и § 1304, уп.

- (1) Шета се и разговара са пријатељем.
- (2) Док се шета, разговара са пријатељем.
- (3) Пружила сам руку и узела тих неколико узбудљивих страница. (М. Павић)
- (4) Осјећам само да нема стварнијег добра од тога. (В. Десница)

§ 1302. Сложена реченица по броју предикацијских дијелова у свом саставу може бити двочлана или вишечлана. Вишечлана сложена реченица (реченични комплекс) има најмање три предикацијска дијела, од којих најмање један дио има независан статус – (5), мада га могу имати и два предикацијска дијела – (6) – или више дијелова – (7), нпр.

(5) Њихова дјеца помажу у кући док су им родитељи на послу, јер су тако одмалена васпитана.

- (6) Њихова дјеца помажу у кући, али не уче добро, јер радије гледају филмове.
- (7) Њихова дјеца помажу у кући, и добро уче, и баве се спортом.

Структура реченичног комплекса у основи је најчешће дводијелна. Ако низ предикацијских дијелова у реченичном комплексу представља набрајање ситуација, тада структура реченичног комплекса није дводијелна, јер обухвата више од два равноправна дијела, нпр.

(8) Долазе туристи, траже смјештај, обилазе музеј, фотографишу се испред споменика, иду на градску плажу, одмарају се у парковима...

(9) Сутрадан су опет дошли по ме, извели ме из собе на нечујним бијелим колицима, провезли кроз празне звонке ходнике и угурали у лифт. (В. Десница)

(10) Занемаривали смо нашу љубав, прећуткивали је, одлагали, заборављали [...] (М. Павић)

§ 1303. Предикацијски дио сложене реченице њена је конститутивна јединица, која има један граматички предикат и најмање један семантички предикат. Сложена реченица има најмање два предикацијска дијела.

Предикацијски дио сложене реченице по облику је најсличнији простој реченици, од које се разликује комуникацијском несамосталношћу, као и интонацијским, интерпункцијским и но велико словодругим особинама, уп.

- (11) Вјетар дува. – проста реченица
- (12) Пада киша. – проста реченица
- (13) Вјетар дува и њада киша. – предикацијски дијелови сложене реченице

§ 1304. Однос међу предикацијским дијеловима сложене реченице може бити независан (координација, или паратакса) и зависан (субординација, или хипотакса), па се, сагласно томе, и све сложене реченице дијеле на напоредносложене реченице, које се налазе једна према другој

у независном односу, нпр. *Узми или остави*, и зависносложене реченице, које су засноване на зависном односу једног дијела према другоме, нпр. *Узми ако желиш*.

§ 1305. Основна реченица је главни предикацијски дио зависносложене реченице (управни дио), нпр.

(14) *Понијела је кишобран, јер њада киша.* – основна реченица: *Понијела је кишобран.*

(15) *Доћи ће ако ситигне.* – основна реченица: *Доћи ће.*

§ 1306. Клауза је зависни предикацијски дио зависносложене реченице, који допуњава или проширује основну реченицу, у коју је клауза укључена, нпр.

(16) *Понијела је кишобран, јер њада киша.* – узрочна клауза: *јер њада киша.*

(17) *Доћи ће ако ситигне.* – условна клауза: *ако ситигне.*

Сагласно томе, свака клауза је зависна. Ипак, пошто се у синтаксичкој литератури термин *клауза* понекад употребљава и у ширем значењу – за сваки предикацијски дио сложене реченице, у овој Граматици, поред термина *клауза*, ради истицања њене зависне природе, повремено користимо израз *зависна клауза*.

§ 1307. Врста сложених реченица је најшири скуп сложених реченица са заједничким општим значењем и њима својственим граматичким средствима изражавања тог значења, нпр. саставне реченице – (18), супротне реченице – (19), реченице с временском клаузом – (20) и др. Уп.

(18) Људи су шетали и свирала је музика.

(19) Оне су играле, а они су навијали.

(20) Кад су се вратили кући, дјеца су већ спавала.

Грамматичка средства која су примарно карактеристична за одређену врсту сложених реченица понекад се, секундарно, користе и за изражавање других синтаксичких значења (уп. реченицу с временском клаузом и везником *док* у његовој примарној функцији *Док је Ана говорила, Ивана је ћућала*, и супротну реченицу с везником *док*, у његовој секундарној функцији *Ми смо то прихватили, док је она то одбила*).

§ 1308. Подврста сложених реченица је скуп сложених реченица који се од других сложених реченица исте врсте (§ 1307) разликује неком значењском специфичношћу и посебним средством изражавања тог значења. На примјер, реченице са значењем узастопности (рецимо: *Завјеса се сипушила и разлегао се ајлауз*), као подврста саставних реченица, значе да се ситуација означена једним предикацијским дијелом дешава непосредно послје ситуације означене претходним предикацијским дијелом, што се изражава саставним везником *и*, а може бити истакнуто и неким од конкретизатора подврсте саставног значења *затим*, *онда*, *поштом*, нпр. *У новооивореном прозору изабериће прву оицију, Email account, и за њим кликниће на...*

Врсте и подврсте сложених реченица, у зависности од контекста, граматичке структуре и лексичког састава, могу имати уже варијантне реализације, нпр. саставне реченице имају подврсту закључних реченица

које обухватају као варијантне реализације реченице са афирмативним или са негативним значењем, уп. *Каснила је и, њрема њоме, морала је да њожури; Није закаснила ниџи је, њрема њоме, морала да се извиђава.*

Синтаксички систем сложених реченица представља, прије свега, систем њихових врста, подврста и варијантних реализација.

Место сложене реченице у синтаксичком систему

§ 1309. Однос између просте и сложене реченице испољава се у њиховим заједничким одликама и разликама које међу њима постоје.

Проста реченица и сложена реченица синтаксичке су јединице које у комуникацији могу имати функцију исказа, што је њихова главна заједничка особина.

Поред тога, и просту и сложену реченицу конституише граматички предикат: проста реченица има један граматички предикат, нпр. *Она много ради*, а сложена реченица најмање два граматичка предиката, нпр. *Она много ради, али мало зарађује.*

И проста и сложена реченица одликују се како смисаоном завршеношћу, односно релативном значењском аутономношћу, тако и интонацијском завршеношћу, или интерпункцијском завршеношћу, јер се морају завршити знаком за комуникацијски комплетну реченицу (тачка, три тачке, упитник или узвичник).

Односи међу дијеловима и просте и сложене реченице организовани су као односи координације или субординације.

Према реченичним члановима у простој реченици, постоје предикацијски дијелови сложене реченице са аналогним функцијама, уп. за субјекатску функцију *Он зло не мисли* и *Ко њјева, зло не мисли*; за адвербијалну *Они ће доћи суџра* и *Они ће доћи када буде било њошребно* итд.

§ 1310. Иако предикацијски дијелови сложене реченице по многим формалним и значењским особинама личе на просте реченице, сложена реченица, као двопредикацијска синтаксичка јединица, није спој простих реченица, јер њени предикацијски дијелови садрже показатеље синтаксичке везе међу њима, а немају главно својство и просте и сложене реченице као цјелине – смисаону и интонацијску завршеност, као ни самосталну употребу у комуникацији.

Поред тога, ни ред ријечи у предикацијским дијеловима сложене реченице и у одговарајућој простој реченици не мора бити исти, уп. *Он их зна* и *Каже да их он зна.*

Најзад, предикацијски дијелови сложене реченице у неким случајевима су формално непотпуни, због чега не би могли бити употријебљени као просте реченице, а потпуно су граматички прихватљиви као предикацијски дијелови сложене реченице, нпр. *Ево ѓдје се он налази, Из ѓ ледало је да она сјава, Очекујемо да ће они доћи.*

§ 1311. Проста и сложена реченица су начелно јасно разграничене, а у језичкој стварности између њих постоји више прелазних облика.

Прелазни облици између просте и сложене реченице веома су разноврсни. Они, прије свега, обухватају све оне случајеве синтаксичке деривације када се неки дио просте реченице може развити у клаузу (чиме се проста реченица преобликује у сложену), и обратно – када се нека клауза може преобликовати у дио просте реченице који формално није граматички предикат, иако садржи семантички предикат. То је најчешће именски израз који се може развити у клаузу. Реченице као што су *Нервира га кашњење воза* и *Нервира га што воз касни* значе исто, али прва садржи именски израз *кашњење воза*, који се може развити у клаузу *што воз касни*, док примјер *Нервира га фотодографија на зиду* садржи именски израз *фотодографија на зиду*, који се не може развити у клаузу. Именски изрази са именицама конкретно-предметног значења не могу се развити у клаузу, а именски изрази са именицама ситуативно-предметног, тј. процесуалног или апстрактног значења, то могу.

У прелазне облике између просте реченице и сложене реченице, као облици просте реченице који садрже имплицитну клаузу, која се може преобликовати у експлицитну клаузу, спадају и конструкције са глаголским прилозима – уп. (21) и (22), (23) и (24); као и партиципске конструкције (25), једнаке са (26):

(21) Разговарали су *шећајући* поред ријеке.

(22) Разговарали су док су *шећали* поред ријеке.

(23) Обавивши *разговор*, разишли су се.

(24) Пошто су обавили *разговор*, разишли су се.

(25) Иконе *насликане* њом *техником* имају врло трајне боје.

(26) Иконе *које су насликане* њом *техником* имају врло трајне боје.

§ 1312. Посебне прелазне облике између просте и сложене реченице представљају такође: апозиција (уп. *Пера Перић, њрошлогодишњи шампион, ове године није ушао у финале* и *Пера Перић, који је њрошле године био шампион, ове године није ушао у финале*), уметнута реченица (уп. *Данас ће вјероватно бићи кише* и *Данас ће, чини ми се, бићи кише*; *Данас ће, изгледа, бићи кише*), вокативни израз (уп. *Перићу, дођи овамо* и *Ти који се њрезиваш Перић, дођи овамо*), експресивни узвици (уп. *Ја о, њресџани* и *Пресџани, њо ме боли*), реченична негација (*Да ли су они још овдје? – Не, оишли су*) и реченична афирмација (*Да ли су они још овдје? – Да, њу су*).

§ 1313. Реченицу, било просту, било сложену, по правилу, изговара један говорник. Синтакса дијалога допушта могућност да реченицу коју је један учесник у дијалогу започео други учесник наставља и завршава како сматра да је најбоље. У структури дијалога са упитном реченицом чак је правило да, осим по изузетку, један пита, а други одговара. Пошто предикацијски дио независносложене реченице, или управни дио зависносложене реченице, има структуру просте реченице, просту реченицу коју је употрежио један учесник у дијалогу други учесник може искористити као да је то први предикацијски дио сложене реченице и додајући сљедећи предикацијски дио оформити сложену реченицу сагласно свом комуникацијском циљу, као у сљедећем примјеру из Андрићеве припојетке „У зиндану“, у којем прву реченицу изговара један затвореник,

а слједећу други: – Вала нас је покиселио ко у туршију. – *Да се види чија је вјера ѿврђа.*

§ 1314. Код ужег схватања сложене реченице (од оног које је овдје изложено) поставља се додатни услов да њени предикацијски дијелови немају исти субјекат, што би остављало изван граница појма сложене реченице, а прибравало у просте реченице, примјере типа *Сесџра је сједјела и чиишала. Пламен ѿрејери, али се не гаси.* У овој Граматици се не примјењује тако уско схватање сложене реченице, јер се за главни критеријум разликовања сложене реченице од просте реченице узима број пунозначних глаголских предиката у личном глаголском облику и њихова семантичка различитост, због чега се реченице типа *Сесџра је саџима сједјела и сједјела* не убрајају у сложене (не постоји услов семантичке различитости глагола у предикату), док се реченице типа *Сесџра је саџима сједјела и чиишала* убрајају у сложене, јер су оба поменута услова испуњена (у тој реченици постоје два различита глагола у личном глаголском облику).

Такође се код ужег схватања сложене реченице може поставити додатни услов да њени предикацијски дијелови немају заједнички адвербијал (или заједничке адвербијале), чиме би се у просте реченице убројали примјери типа *Сваког дана он је ѿелефонирао, ѿријеџио и викао.* У овој Граматици се не примјењује ни такво уско схватање сложене реченице.

Још један додатни услов је да предикацијски дијелови не могу значити различите аспекте истог процеса, што би значило да су просте, а не сложене, реченице типа *Лоиџа се ојеџ одбила од обруча, одскочила.* Ни такво уско схватање сложене реченице не примјењује се у овој Граматици.

С друге стране, у овој Граматици се не примјењује тако широко схватање сложене реченице по којем сложена реченица има најмање два семантичка предиката, без обзира на то да ли су ти предикати исказани личним глаголским обликом (као у претходном примјеру) или неки од њих није исказан личним глаголским обликом, тј. није граматички предикат иако јесте семантички предикат, нпр. *Сесџра је сједјела ѿлачуџи, Сесџра је говорила кроз ѿлачу* и сл.

§ 1315. Однос између текста и сложене реченице начелно је јасно разграничен, а у језичкој стварности постоји више прелазних облика између сложене реченице и текста.

§ 1316. Сложене реченице са додатим предикацијским дијеловима представљају вид сложених реченица који их у извјесном степену приближава надреченичним синтаксичким цјелинама, остајући у оквирима сложене реченице. Иако могу бити сличне независним реченицама, сложене реченице проширене додатим предикацијским дијеловима не спадају ни у напоредносложене ни у зависносложене реченице (јер и једне и друге могу бити проширене додатим дијелом), него у посебан вид сложених реченица, које се издвајају од осталих, прије свега, по томе што имају у свом саставу предикацијски дио који се осјећа као накнадно додат у структури сложене реченице, што има одговарајући интонацијски или интерпункцијски израз.

Као што се у синтакси просте реченице могу разликовати реченице које немају интонацијски и смисаоно издвојене дијелове и реченице које имају такве синтаксичке додатке (уводне конструкције, парентезе, апозиције и сл., в. § 1324), тако се и у синтакси сложене реченице разликују оне које немају интонацијски и смисаоно додате предикацијске дијелове од оних које такве дијелове имају.

Додати предикацијски дијелови се прикључују већ оформљеној реченичној структури помоћу рјечце *и* и везника *а*, или *али*, као и других рјечци, прилога и замјеница: *а и*, *а ни*, *а њоред њога*, (*и*) *уз њо*, (*и*) *зайо*, (*и*) *џтавише* и др., као и контекстуалних средстава, нпр.

(27) Преноћите, *и* не мислите на паре! (Љ. Симовић)

(28) Сам је изабрао тај факултет и завршио га је, *и*, *џтавише*, брзо се запослио.

(29) Урадили су то добро, *а и* завршили су посао на вријеме.

(30) Било је касно да пођу у ту посјету, *а* није било ни јаког разлога.

(31) Није ми помогла, *а* нисам то од ње ни очекивао.

§ 1317. Додати предикацијски дијелови се често налазе на крају сложене реченице, од предикацијског дијела који им претходи одвојени су у изговору кратком паузом, а у писању запетом. Додатост је утолико изразитија уколико претходни предикацијски дио има силазну интонацију као да је крај реченице. У таквим случајевима додати предикацијски дијелови су у изговору врло слични парцелатима (§§ 833, 1318).

Додати предикацијски дијелови могу бити уметнути у претходни дио или неки од претходних дијелова сложене реченице којој припадају и тада имају статус парентезе, одвојене запетама, заградама или цртама од дијелове реченичне структуре који јој претходе и слиједе, нпр.

(32) Гори у мени и пржи ме – *јер њо зорим ја!* – неподношљива потреба за лепотом и савршенством. (И. Андрић)

(33) Па има свашта и којешта, али новог – *ако ћемо њраво зговориџи* – нема ништа. (И. Андрић)

§ 1318. Парцелација сложене реченице, као употреба предикацијских дијелова зависносложене реченице са интонацијским или интерпункцијским обиљежјима простих реченица (нпр. *Уџорни су. Иако нису у њраву. Пто се лако може доказати*), такође представља синтаксички облик на граници између сложене реченице и надреченичне цјелине. Додати предикацијски дијелови лако подлијежу парцелацији и употреби у функцији самосталних, простих реченица, уп.

(34) Сам је изабрао тај факултет и завршио га је. *Иако* га нико није подржао у томе.

(35) Сам је изабрао тај факултет и завршио га је. *Јер* је управо то желио.

(36) Одмах им је одговорио. *Као да* је само чекао да га то питају.

(37) Да вам је прије двадесет година неко покушао наплатити воду за пиће, зачудили бисте се. *Мада* и данас има много људи који о томе не размишљају.

(38) Сваки од вас треба да мисли својом властитој главом. *Јер* кад ја умрем, остављам вам у аманет да моја учења другима, достојнима, саопштавате, тумачите и сами их допуњујете и ширите. (М. Миланковић)

(39) Садашњи економски систем нарушава демократију, упозорио је „Бостон глоуб“. *Јер* прекомерно награђује врло богате док осиромашује *све већи број људи*. (М. Пантелић)

Напомена. – Иако неки наставници и лектори исправљају реченице које почињу везником зависносложене реченице, са образложењем да је погрешно тако почети, оваква граматичка хиперкоректност нема основа. Реченица може почети неким од тих везника када је таква реченица издвојено употријебљени дио сложене реченице, чији су други предикацијски дијелови употријебљени у истом пасусу на мјесту које би имали да су употријебљени у сложеној реченици. Такав синтаксичко-стилистички поступак је у разговорном, књижевноумјетничком и публицистичком стилу прихватљив, јер обезбјеђује живост казивања и утисак као да је текст изговорен, а не написан.

Главне синтаксичке одлике сложене реченице

§ 1319. Сложена реченица представља јединствену формалну, семантичку и функционалну цјелину, чија цјеловитост зависи од више чинилаца. То су: врста синтаксичке везе између предикацијских дијелова, средства синтаксичког повезивања предикацијских дијелова, специфичности њихове синтаксичке структуре, однос између граматике предиката у њима, редосљед предикацијских дијелова и лексички садржај сложене реченице у цјелини односно њених предикацијских дијелова понаособ и интонација (а у писању интерпункција).

§ 1320. Врсте синтаксичке везе међу предикацијским дијеловима сложене реченице јесу координација, као однос синтаксичке равноправности и напоредности, и субординација, као однос синтаксичке неравноправности и зависности.

§ 1321. Координација међу предикацијским дијеловима сложене реченице представља однос напоредних, равноправних и релативно самосталних предикацијских јединица функционално спојених у сложено реченицу (нпр. *Сијало је сунце и падала је киша*), од којих ниједан дио није укључен у други, а чији је редосљед обично слободан (нпр. *Падала је киша и сијало је сунце*), осим ако не постоје неке семантичке препреке за промјену редосљета предикацијских дијелова (нпр. *Изненада се разболио и ускоро је умро*, гдје се из логичних разлога не може рећи **Ускоро је умро и изненада се разболио*).

Однос координације показују координацијски везници у сложеној реченици, чије је мјесто између предикацијских дијелова које повезују: (40)–(42), (45)–(48), а у неким случајевима и на почетку напоредносложене реченице и између њених дијелова које повезују: (43), (44), уп.

(40) Сија сунце и пада киша.

(41) Сија сунце, али пада киша.

(42) Сија сунце, или пада киша.

(43) И сија сунце и пада киша.

(44) Или сија сунце, или пада киша.

(45) С ракијом се долази и одлази са света. (М. Капор)

(46) У тринаестој [...] бежи од куће, али га у полицијској пратњи враћају са неке далеке станице. (Д. Киш)

(47) Лакше нам је заплакати и закукати *него* рећи *добар дан*. (Р. Братић)

(48) Нико није тачно знао одакле је родом, *нији* одакле је дошао? (В. Петровић)

Координацијски везници, који повезују предикацијске дијелове напоредно сложене реченице, не припадају ни једном од предикацијских дијелова које повезују, а употребљавају се и у простој реченици, или унутар предикацијског дијела сложене реченице, ради повезивања ријечи и синтагми које се налазе у напоредном синтаксичком односу, нпр.

(49) Купили су бијели хљеб и црно вино.

(50) Био је физички слаб, али упоран.

(51) Драги мој Зијо... Умножавају се по свијету црни коњи и црни коњаници, ноћни и дневни вампири, а ја сједим над својим рукописима [...] Збогом, драги мој. (Б. Топић)

§ 1322. Субординација међу предикацијским дијеловима сложене реченице представља однос неравноправности тих дијелова, од којих је један у већој или мањој мјери независан од другог, који се у њега укључује као његов зависан дио, нпр.

(52) Претпоставља да се *што завршило*.

(53) Најтеже је пузавцима да се *иџу уз љиџавце!* (Р. Јовановић)

(54) Помоћи ћете им много *ако их сада подржите*.

(55) У човеку постоји непозната, али ограничена количина чежње *која иџежи да се уиџроци* [...] (И. Андрић)

(56) Ствари које су *сиоља мале*, изнутра су велике. (М. Капор)

Субординацијски везници (и сва субординацијска везничка средства), који повезују предикацијске дијелове зависно сложене реченице, припадају зависном дијелу, који њима почиње, и не употребљавају се ради повезивања ријечи и синтагми у простој реченици.

Субординацијски везници и везничке ријечи неодвојиви су од зависног дијела без обзира на његово мјесто у сложеној реченици, а предикацијски дијелови у субординацијском односу обично могу замијенити мјеста са управним дијелом, уп.

(57) Закасниће *ако не иџури*.

(58) *Ако не иџури*, закасниће.

(59) Ову врсту дивљих градњи познајемо из прошлости. Оне трају донде *док се окуиџиџор не иџовуче са заузетиџџ иџросиџора*. (М. Данојлић)

(60) *Док једни цвиле од ѓлади*, други скиче од задовољства. (З. Богдановић)

(61) Саудијска верска полиција може да ухапси и притвори сваког *ко крши иџравила локалне кулџуре*. (Ј. К., *Полиџиџика*)

(62) *Ко зна да клечи*, научиће да пузи. (М. Жуборски)

Иако већина зависно сложених реченица може почети зависним дијелом, то није правило без изузетка, уп.

(63) Заспали су *јер су уморни*.

Али не: (64) **Јер су уморни*, заспали су.

§ 1323. И координација и субординација у сложеној реченици може бити изражена везником (синдетске сложене реченице) или без везника (асиндетске сложене реченице), нпр.

(65) *Они долазе, а ми одлазимо.* – синдетска координација

(66) *Поручује иџи да ће доћи.* – синдетска субординација

(67) *Они долазе, ми одлазимо.* – асиндетска координација

(68) *Поручује иџи: доћи ће.* – асиндетска субординација.

Сложене реченице с везником или с неком везничком ријечју или изразом представљају реченице са **експлицитном** координацијом или са експлицитном субординацијом, а асиндетске сложене реченице су реченице са **имплицитном** координацијом или субординацијом.

Природа имплицитне координације или субординације види се из тога у шта је могуће такве реченице преобликовати.

Ако се асиндетска реченица може преобликовати само у реченицу са експлицитном координацијом, то је асиндетска реченица имплицитне субординације, нпр. *Они долазе, ми одлазимо* [$\leftrightarrow$ *Они долазе, а ми одлазимо*].

Ако се асиндетска реченица може преобликовати само у реченицу са експлицитном субординацијом, то је асиндетска реченица имплицитне субординације, нпр. *Поручује њи: доћи ће* [$\leftrightarrow$ *Поручује њи да ће доћи*].

Неке асиндетске реченице могу се преобликовати и на један и на други начин, уп. *Обећали смо, морамо њо урадиџи* [$\leftrightarrow$ *Обећали смо, ња морамо њо урадиџи*; координација], или [$\leftrightarrow$ *Пошџо смо обећали, морамо њо урадиџи*; субординација].

§ 1324. Прикључивање је посебан вид односа између предикацијских дијелова сложене реченице. Координација предикацијских дијелова сложене реченице јесте однос с п а ј а њ а (уланчавања) независних предикацијских дијелова исте сложене реченице, а субординација је однос у к љ у ч и в а њ а зависног предикацијског дијела (клаузе) у основну (матричну) реченичну структуру. Однос п р и к љ у ч и в а њ а постоји онда када се неки предикацијски дио н а к н а д н о д о д а ј е већ оформљеној структури сложене реченице налазећи се с њом или у односу координације или у односу субординације, нпр.

(69) Студира и ради.

– координација

(70) Студира кад не ради.

– субординација

(71) Студира и ради, а уз њо њренира кошарку.

– координативно прикључивање

(72) Студира и ради, како је сама одлучила.

– субординативно прикључивање

(73) Схватила је и одговорила као на исџиџу: Да. Петсто. (Д. Николић)

(74) Свака цивилизација постепено уништава људскост, коју је на самим њоцеџима њена кулџура њронаџла. (Д. Николић)

§ 1325. У вишечлано сложеној реченици, састављеној од трију и више предикацијских дијелова, односи међу њима могу бити дијелом координацијски а дијелом субординацијски, тј. и независни и зависни. На примјер, у реченици *Била је уморна ња је њрилеџла да се мало одмори*, прва два предикатска дијела налазе се у координацијском односу, док је трећи дио (*да се мало одмори*) у зависном односу према другом дијелу (*њрилеџла је*).

§ 1326. Везничка средства, као средства синтаксичког повезивања предикацијских дијелова, јесу, прије свега, везници, везничке ријечи, везнички изрази и корелативне ријечи (поред анафорских, катафорских, кореференцијалних и других средстава). Везничка средства су више или мање граматикализоване ријечи и изрази којима се ријечи повезују у синтагму, а предикацијски дијелови реченице у сложену реченицу.

Из практичних разлога, понекад се умјесто термина *везничка средсџва* користи краћи термин *везник* (у ширем смислу), за разлику од везника у

ужем смислу (в. слједећи параграф). Везничка средства која нису везници у ужем смислу називају се конектори (§ 1343).

§ 1327. Везници су граматичке ријечи које повезују ријечи у синтагме или предикацијске дијелове сложене реченице у јединствену цјелину – сложену реченицу – и показују значењске односе међу њима (§ 455). Понекад везник није неопходан, али употреба везника чини однос између предикацијских дијелова експлицитним или прецизније израженим, уп.

(75) Он је устао, она је сјела и возња је настављена.

(76) Он је устао, а она је сјела и возња је настављена.

(77) Шефови су га ценили, али се он у души нелагодно осећао. (В. Петровић)

(78) И тако, тог лепог, сунчаног дана, давног септембра прошлог века, одлучивало се о мојој судбини; или ћу бити човек, или, по очевим речима, „један од оних пробисвета око железничке станице“. (Д. Ковачевић)

(79) Ви то не можете разумети јер ви и ја нисмо једно. (В. Петровић)

§ 1328. Везници се по синтаксичкој функцији у сложеној реченици дијеле на независне (координацијске, паратаксичке), који у сложеној реченици повезују њене предикацијске дијелове у координацијском односу (нпр. *и*, *иа*, *ије*, в. § 1304), и зависне (субординацијске, хипотаксичке) везнике, који у структуру управног дијела зависносложене реченице уводе њен зависни дио (нпр. *ако*, *док*, *јер*, в. § 1304).

Координацијски везници или повезују предикацијске дијелове напоредносложене реченице у којој нема зависних клауза (80), или повезују независне предикацијске дијелове сложене реченице заједно са њиховим клаузама (81), или повезују клаузе које се међусобно налазе у напоредном односу, а имају заједнички управни дио (82), уп.

(80) Слика портрет *и* слуша музику.

(81) Слика портрет *који* је одавно почео да ради *и* слуша музику *коју* највише воли.

(82) Слика портрет *који* је одавно почео да ради *и који* је требало прошле недеље да заврши.

(83) Сунце ће поквасити све *и* образи дулека ће се смежурати. (А. Исаковић)

(84) Тешко народу *који* победников сјај види као савршенство врлине *и* у чијим очима је победникова ружноћа лепота. (Х. Џубран)

§ 1329. Везници у напореднослуженим реченицама (конјунктори) малобројнији су, јаче граматикализовани, општијег су значења и не припадају предикацијским дијеловима које повезују, нпр.

(85) Шета *и* разговара с пријатељем.

(86) Лежи, *а* не може да заспи.

(87) Говори, *али* не одговара на питање.

(88) Није отишао, *него* вас чека.

(89) Не вјерује да ће доћи, *иа ипак* чека.

(90) Дај ми је *или* ме убиј. (М. Булатовић)

(91) *Нити* утера рачваст колац у земљу, *ни* твог фра-Марка у свети ред. (И. Андрић)

(92) Купила сам за све паре крушке *иа* сам их до школе појела, само сам једну оставила за мог малог Бату. (Д. Михаиловић)

§ 1330. Везници и везничке ријечи у зависнослуженим реченицама (субјунктори) многобројнији су од конјунктора, релативно слабије су

осим када функционишу као конектори повезујући реченице у истој над-реченичној цјелини, уп.

(107) *И* добро црта, *и* одлично слика, *и* врло лијепо ваја.

(108) *Или* ради, *или* иди.

(109) *Било да* узмеш, *било да* не узмеш, кајаћеш се.

(110) *Нији* хоће, *нији* може.

(111) *И* не жели, *и* не покушава.

(112) Он није само добар сликар, *него* и врло лијепо ваја.

(113) Он није само добар сликар, *већ* и врло лијепо ваја.

(114) Он није само добар сликар, *но* и врло лијепо ваја.

§ 1336. Везничке ријечи су односне замјенице и односни прилози у везничкој функцији. Везничке ријечи, за разлику од везника, падају структури зависног предикацијског дијела сложене реченице. Неке везничке ријечи су промјенљиве, нпр. *који*, *какав*, и слажу се у роду и броју с антецедентом (ријечју у управном предикацијском дијелу коју одређују), а падежни облик имају у складу са својом синтаксичком функцијом у зависном предикацијском дијелу, нпр.

(115) Он је мајстор *какав* се ријетко среће.

(116) Шета се *када* има времена.

(117) Иди *куда* те срце води!

(118) Ово је улица *која* је најстарија у нашем граду.

(119) Препознала је човјека у *којеџ* је некада давно била заљубљена.

§ 1337. Релативизатори су везничке ријечи на почетку односне клаузе које уводе односну клаузу у структуру основне реченице, нпр. *ко*, *који*, *чији*, в. примјере (118), (119), као и слѣдеће:

(120) Доћи ће *ко* буде могао доћи.

(121) Добила је књигу *коју* је жељела.

(122) Ово су наставници *чији* су ученици најбољи.

(123) *Ко* нема ништа, спреман је на све. (П. Ађански)

(124) Ко је био вољен, заборавио је. Успомене имају само они *који* су волели.

(Д. Радовић)

(125) *Што* лекар забрани, гробар одобрава. (М. Жуборски)

§ 1338. У управном дијелу неких типова сложених реченица могу се налазити **корелативи** (корелативне ријечи). То су показне замјенице и замјенички прилози *онај*, *онакав*, *онолико*, *иу*, *иада* итд., које упућују на зависни дио сложене реченице и најављују његову функцију у односу на управни дио. Корелативи најчешће чине устаљене спојеве са одговарајућим релативизаторима: *онај који*, *онакав какав*, *онолико колико* и др., нпр.

(126) Узми *онај* који ти се допада.

(127) Не говори *оно* што не знаш.

(128) Донио је *онолико* колико је могао понијети.

Напомена. – Погрешно је употребљавати значењски празне поштапалице попут *Оно што желим да кажем јесће*, нпр. *Оно што желим да кажем јесће да возачи не треба да возе под дејством алкохола*. Реченица је једнако информативна, а стилски много боља када се таква поштапалица не употреби, нпр. *Возачи не треба да возе под дејством алкохола*.

§ 1339. Везнички изрази су, слично предлошким изразима, устаљени изрази од двије или више непунозначних или десемантизованих ријечи, који се употребљавају у везничкој функцији, нпр.

(129) *С обзиром на њо цџо* сте рекли, ствар је сада јасна.

(130) *Без обзира на њо цџо* нема снијега, зимске гуме су обавезне.

(131) Посао је завршен, *џако да* сада можемо ићи кући.

§ 1340. Везнички спојеви обухватају везнике у непосредном сусједству који функционишу као једно везничко средство, нпр.

(132) Понашао се *као да* је све у реду.

(133) Добили су више *неџо цџо* су очекивали.

(134) Будите, дакле, ви савршени *као цџо* је савршен Отац ваш небески. (Мт. 5, 48)

§ 1341. Везничке групе обухватају везнике (или везник и везничку ријеч) који су употријебљени у непосредном сусједству, али који чувају своја значења и синтаксичке функције и не представљају везнички спој, нпр.

(135) Знали су да зидају *и да* крече.

(136) Чули смо да долазе, *а да* не остају дуго.

(137) Одлучили су да дођу *или да* се бар јаве телефоном.

Од везничких група и спојева треба разликовати везничке изразе с везником и рјечцом која је формално једнака везнику, нпр.

(138) Он нам се обрадовао, *а и* она нам се веома обрадовала (Уп.: Он нам се обрадовао, *а* јако нам се обрадовала *и* она; Он нам се обрадовао, а она нам се *џакође* изузетно обрадовала).

(139) Он то није знао, *али ни* она то није знала. (Уп.: Он то није знао, *али* то није знала *ни* она; Он то није знао, али она *џакође* то није знала.)

Употреба везника и везничких ријечи у везничким групама назива се нагомилавање везника.

У трочлавној сложеној реченици чије су клаузе у напоредном односу и паралелном зависном односу према управном дијелу, први везник у везничкој групи показује тај напоредни однос између клауза, а други везник у везничкој групи показује врсту њихове зависне везе у односу на управни дио сложене реченице.

(140) Научили су да читају *и да* пишу.

(141) Нису знали да он ту живи *ниџи да* их је препознао.

(142) Почео је да измишља, *а да* ни сам није тога био свјестан.

(143) Каже да се слаже, *али да* би се могао и предомислити.

(144) Да ли да дођем, *или да* му телефонирам?

(145) Умјеће да распозна разна чуда *и да* оствари што је наумио. (Р. Братић)

Исто важи за везничке групе у којима се налазе координацијски везник и субординацијска везничка ријеч, нпр.

(146) Када се овамо доселио *и оџада* оvdје живи, нико није знао.

(147) Нису знали гдје да крену *ни џдје* да стану.

(148) Не учи га да почне, *неџо како* да заврши.

У трочлавној сложеној реченици са два предикацијска дијела у напоредном односу и клаузом која зависи само од једног од њих, први везник у везничкој групи показује координацијски однос између тих предика-

цијских дијелова, а други везник у везничкој групи уводи у други пре-
дикацијски дио сложене реченице уметнуту клаузу, уп.

(149) Није се добро обукла *и ѿошћо* је дувао хладан вјетар, разбољела се. (Уп.
у реченици истог значења, али без везничке групе: Није се добро обукла *и* разбо-
љела се, *ѿошћо* је дувао хладан вјетар.)

(150) Дуго је спавао, *али* када се пробудио, био је уморан.

(151) Дуго су трагали за нафтом, *а ѓдје* год би почели да буше, наилазили су само
на проблеме.

Пошто се уметнути предикацијски дио интонацијски (као и интер-
пункцијски) обично одваја од реченице у коју је уметнут, одсуство паузе
или запете између првог и другог везника у везничкој групи показује
разлику између сложених реченица с везничком групом и сложених рече-
ница са додатим дијелом у облику парентезе, уп. (149)–(151) и сљедеће
примјере:

(152) Није се добро обукла *и*, пошто је дувао хладан вјетар, разбољела се.

(153) Дуго је спавао, *али*, када се пробудио, био је уморан.

(154) Дуго су трагали за нафтом, *а*, гдје год би почели да буше, наилазили су само
на проблеме.

§ 1342. Везничке групе са два субординацијска везника употребља-
вају се у вишечлано сложеној реченици у којој је једна клауза уметнута
у другу, као у примјеру сљедеће тродијелно сложене реченице: Надали
су се да *када све лијејо објасне*, неће бити проблема (у наведеном при-
мјеру уметнута клауза је издвојена италиком). Уп.

(155) Знали су да *ѓдје* има трагова, ту има и људи.

(156) Прочитао је да *ако* посао успјешно крене, успјешно се наставља.

(157) Рекли су им да *док* то не заврше, неће добити новац.

(158) Нису прихватили предлог *јер* да су га прихватили, покајали би се.

(159) Радили су без прекида *јер* *док* су они радили, ријека је надолазила.

§ 1343. Конектори су граматичке ријечи и изрази којима се успо-
ставља смисаона веза између реченица у тексту, нпр.

(160) Договорили смо се. *Дакле*, видјећемо се у петак.

(161) Више се нико не јавља за ријеч. *Према ѿо*ме, можемо прећи на сљедећу тачку
дневног реда.

(162) Стигао је први. *За ѿ*о ће бити награђен.

(163) Реални капацитет за смештај затвореника у Србији је око 6.000 особа.
*Међу ѿ*им, уколико би се примениле норме препоручене затворским стандардима
Европске уније, што подразумева четири квадратна и осам кубних метара по затво-
ренику, било би места само за њих 4.500. (*Полиѿика*)

У ширем схватању, конектори су сва везничка средства у реченици и
тексту.

§ 1344. Граматичка структура предикацијских дијелова такође у
великој мјери одређује цјелину сложене реченице. Избор предикацијских
дијелова у сложеној реченици није произвољан и слободан, а сваки дио
је организован и према одређеним правилима. На примјер, управни
предикацијски дио многих сложених реченица сâм за себе је непотпун,
јер га допуњава зависни предикацијски дио, уп.

- (164) *Рекао је* да неће бити проблема.
 (165) *Надам се* да ће брзо оздравити.
 (166) *Шејџа је* што се тога нисмо раније сјетили.

§ 1345. Специфичност синтаксичке структуре предикацијских дијелова сложене реченице, поред других околности, нпр. лексичког састава, морфолошког облика предиката итд., обезбјеђује мању или већу предвидљивост развијања синтаксичке структуре сложене реченице, нпр. ако сложена реченица почиње зависним везником и зависном клаузом, сигурно је да је управни дио те сложене реченице у њеном другом дијелу, тј. та синтаксичка веза је од почетка задата, а ако сложена реченица почиње предикацијским дијелом који би могао бити употријебљен као проста реченица (нпр. *Она није дошла*), не може се предвидјети дали слиједи независни или зависни предикацијски дио.

§ 1346. Односи између предиката у предикацијским дијеловима сложене реченице као узајамна ограничења у употреби облика за вријеме, вид и начин такође представљају једно граматичко својство сложене реченице као синтаксичке цјелине. Уп.

- (167) *Грануло је* сунце и ми смо *настајавили* пут.
 (168) *Грануло би* сунце и ми *бисмо настајавили* пут.
 (169) *Грануће* сунце и ми *ћемо настајавити* пут.
 (170) Живот их *најерао* и тако *научио*. (Р. Братић)
 (171) Будућност све више *долази*, а ја све више *одлазим*. (Б. Црнчевић)

§ 1347. Временска координација предиката ипак није обавезна за све сложене реченице, тј. она је само дјелимично граматикализована, уп. примјере са временском координацијом предиката – (172)–(173) – и примјер без такве координације – (174):

- (172) Она *мисли* да смо *дошли*.
 (173) Она *мисли* да *долазимо*.
 (174) Она *мисли* да *ћемо доћи*.

§ 1348. У неким случајевима постоји координација у глаголском виду, нпр.

- (175) Док на једној страни Земље *свиће*, на другој *се смркава*.
 (176) Док су једни *радили*, други *су се одмарали*.
 (177) Он *слуша* радио док *вози*.

У сложеним реченицама затворене структуре морају се ускладити облици глаголског начина у предикатима дијелова сложене реченице, нпр.

- (178) *Проћи ће* неко вријеме и сви *ће нас заборавити*.
 (179) *Појричали бисмо* и *попили бисмо* кафу.
 (180) Три пута *мјери*, једанпут *сијеци*.

§ 1349. Редосљед предикацијских дијелова сложене реченице у неким случајевима је слободан, а у другима је мање или више обавезан, што је основ за разликовање сложених реченица чврсте структуре и сложених реченица слободне структуре.

У сложеним реченицама слободне структуре предикацијски дијелови могу слободно замијенити мјеста, нпр.

(181) Мој брат је сликар, а сестра је учитељица.

(182) Моја сестра је учитељица, а мој брат је сликар.

У сложеним реченицама чврсте структуре таква замјена редосљеда дијелова сложене реченице није могућа без промјене у структури управног дијела, него је или неуобичајена (184), или сасвим неприхватљива (185), уп.

(183) Дошли су они које нису очекивали.

(184) ?Које нису очекивали, они су дошли.

(185) *Које нису очекивали, дошли су они.

§ 1350. Лексички садржај предикацијских дијелова сложене реченице такође утиче на њен граматички облик, уп.

(186) *Љуџа је и не може* мирно да говори.

Али:

(187) *Сувише је љуџа да би могла* мирно говорити.

Напомена. – У оваквој конструкцији, прилог *сувише* у управном дијелу сложене реченице даје њеном зависном дијелу (са *да*+потенцијал) одрично значење, иако у њој нема негације *не*. Погрешне су, међутим, реченице као *Он је довољно искусан сџручњак да би начинио џакву зрешку*. Њихов исправан облик гласи *Он је сувише искусан сџручњак да би начинио џакву зрешку* или *Он је довољно искусан сџручњак да не би начинио џакву зрешку*.

§ 1351. Интонација је обавезно мелодијско и ритмичко својство сваке реченице, које обједињава дијелове изговорене сложене реченице у јединствену комуникацијску цјелину, тако да у њој сваки предикацијски дио може имати своје интонацијске специфичности, али само посљедњи дио има каденцу (падајући тон) као интонацију завршености.

§ 1352. Интерпункција је графијско својство реченице које обједињава дијелове написане сложене реченице у јединствену комуникацијску цјелину, у којој сваки предикацијски дио може да има своје интерпункцијске специфичности, али се само посљедњи завршава тачком или неким другим интерпункцијским знаком завршености реченице (три тачке, узвичник, упитник).

Комуникацијске функције сложене реченице

§ 1353. Комуникацијске функције сложене реченице су у основи аналогне онима које има проста реченица. Оне се свде на обавјештајну функцију (нпр. *Данас ће биџи облачно, али неће биџи кише*), вољну функцију (нпр. *Ти си ми рекао да џи куйим новине*), или зависноупитну функцију (нпр. *Пиџа зђе сџе џо куйили*). Уп. такође:

(188) Због те славе – потоци су нам пуни мртвих, а крвљу су омашћене и ледине и рупчаге по кречњачким површима гдје потока одавно нема, гдје су воде под земљу побјегле да не гледају и не перу људске злоће и поганства. (М. Лалић)

(189) Капетан Дановић је наредио да донесу коњак. (С. Краков)

(190) Капетан је упита да ли зна пут до првога села. (С. Јаковљевић)

У зависности од тога да ли имају или немају посебну експресивну функцију, обавјештајне, вољне и зависноупитне сложене реченице могу бити истовремено и узвичне, или могу бити без узвичне функције.

НАПОРЕДНОСЛОЖЕНА РЕЧЕНИЦА

Опште одлике напоредносложене реченице

§ 1354. Напоредносложена реченица је сложена реченица која у синтаксичком систему представља јединицу опозитну зависносложеној реченици. Предикацијски дијелови напоредносложене реченице налазе се у координативном односу и представљају појаве истог синтаксичког ранга, које су обично семантички равноправне и могу бити самостално употријебљене као просте реченице, нпр. *Небо је ведро и виде се звијезде* (уп. *Небо је ведро. Виде се звијезде*), осим ако то онемогућавају везници који се понављају, нпр. *Или неко уђе, или неко изађе*, али не и самостално: **Или неко уђе, *Или неко изађе*.

Координативни синтаксички однос у сложеној реченици одликује се релативном слободом предикацијских дијелова који су обухваћени тим односом: један предикацијски дио није укључен у други (као када је ријеч о зависном односу), није му потчињен и нема функцију реченичног члана.

§ 1355. Предикацијски дијелови напоредносложене реченице (нпр. *Сунце сија и њада киша*) налазе се у сличном узајамном односу као напоредно употријебљени дијелови просте реченице (нпр. *Браћо и сестра њушњу*), али за разлику од напоредно употријебљених дијелова просте реченице, који имају функцију истог реченичног члана, дијелови напоредносложене реченице заједно конституишу синтаксичку јединицу вишег ранга, која може бити употријебљена у комуникацији као готов исказ – сложена реченица.

§ 1356. У координативном односу могу бити или само управни предикацијски дијелови напоредносложене реченице, примјер (1), или само клаузе у вишечлано сложеној реченици (2), или и управни предикацијски дијелови и њихове клаузе понаособ (3), уп.

(1) Они путују, јер воле путовања и сликају, јер им је то посао.

(2) Они путују, јер воле путовања и, јер желе да проведу одмор на мору.

(3) Они путују, јер воле путовања и, јер желе да проведу одмор на мору, и сликају зато што им је то посао и од тога живе.

§ 1357. Предикацијски дијелови сложене реченице који се налазе у независном односу могу бити у синдетској вези, када њихов однос изражава везник, нпр. *Неко дође, а неко оде*, такође (4), (5); или у асиндетској вези, када везника у таквој сложеној реченици нема, нпр. *Неко дође, неко оде*, такође (6)–(8), уп.

(4) Његова жена је савршено знала где да га погоди а да га то највише заболи. (М. Капор)

(5) После, Карађорђе је ћутао и Вишњић је ћутао, ња су тако, у ћутању, поделили хлеб. (С. Велмар Јанковић)

(6) Мудри откључавају, наивни отварају. (В. Глигоријевић)

(7) Дајте ми средство, циљ ћу наћи сам. (Б. Црнчевић)

(8) Већи клуб – већи криминал. (И. Ергић, *Полићка*)

§ 1358. Независни везник је главни граматички израз односа између предикацијских дијелова у напоредноскоженој реченици (о асиндетској независности в. § 1565).

Независни везник се налази између предикацијских дијелова које повезује (нпр. *Чии̑а и ѿи̑ше*), а у неким случајевима и на почетку напоредноскожене реченице (нпр. *Или чии̑а, или ѿи̑ше*). Независни везник не припада ниједном од предикацијских дијелова скожене реченице које повезује, уп.

(9) Сија сунце *и* дува вјетар.

(10) Сија сунце, *али* дува вјетар.

(11) Сија сунце *или* пада киша.

(12) *Час* сија сунце, *час* пада киша.

Везници напоредноскожених реченица употребљавају се између предикацијских дијелова које повезују, а неки независни везници могу се или се морају употријебити и на почетку напоредноскожене реченице, нпр.

(13) Дођи, *или* ћу доћи.

(14) *Или* дођи, *или* ћу доћи.

(15) *Час* долази, *час* одлази.

(16) *Ни̑и̑* сунце може да растера магле, *ни̑и̑* магла може да засени сунце. (И. Андрић)

(17) *Час* се чини мала и непроходна, *час* голема и раштркана. (Р. Братић)

§ 1359. У напоредноскоженој реченици њени предикацијски дијелови могу формирати отворени синтаксички низ или затворени синтаксички низ.

Напоредноскожене реченице отворене структуре, које формирају отворени синтаксички низ, могу имати начелно неограничен број предикацијских дијелова. Такве синтаксичке структуре се остварују најчешће приликом набрајања, нпр.

(18) Рано су устали, припремили доручак, спаковали ствари, пробудили дјецу, доручковали *и* кренули на пут.

(19) Грмјело је, тутњало, цвилело, пискутало, цвијукало, пјевушило *и* звиждукало на свим угловима, са свих прозора (В. Десница)

§ 1360. Напоредноскожене реченице затворене структуре обично се састоје од два предикацијска дијела, која имају заједничко значење поређења, искључивања, узрока, посљедице, услова и др., нпр.

(20) Покушала је да викне, *али* је изгубила глас.

(21) Имао је новчаних проблема, *иа* је одустао од љетовања.

(22) Узми *или* остави.

§ 1361. Иако предикацијски дијелови напоредноскожене реченице синтаксички не зависе један од другог као у зависноскоженој реченици, међу њима често постоје различите значењске везе захваљујући којима напоредноскожена реченица функционише као цјеловита комуникацијска јединица, а не као збир дијелова који је чине. Те семантичке везе имају каткад и формални израз, као у сљедећим случајевима.

а) У другом предикацијском дијелу напоредносложене реченице могу постојати анафорски елементи који у општем смислу понављају неко значење из претходног предикацијског дијела сложене реченице, нпр.

(23) Она се обрадовала и *ишо* се видјело у њеним очима.

(24) Одлучујући кош постигао је Марјановић, и *ишо* из одбојке. (Електронски корпус српског језика)

(25) Комшији се покварио ауто и *он* данас иде на посао мојим колима.

Значењску везу која постоји међу предикацијским дијеловима напоредносложене реченице могу показивати и анафорски употријебљени показни замјенички прилози, нпр.

(26) Отворила је књигу и *одаише* је испао један сасушен цвијет.

(27) Вратих се унутра и *онда* ријеших да одем пјешнице до Музеја савремене уметности.

б) Два предикацијска дијела напоредносложене реченице могу имати исти адвербијал, нпр.

(28) У *дубини* су се бјеласале рибе и црњели су се неки предмети.

(29) *Увече* су играли домине и слушали музику.

§ 1362. Када се иста лексема понавља у сусједним предикатским дијеловима напоредносложене реченице, она се често може изоставити у другом предикатском дијелу и предикатским дијеловима који му непосредно слиједе, нпр.

(30) Устала је и отишла (је).

(31) Она је устала и отишла.

(32) Студент је ћутао, а и професор (је ћутао).

(33) Ови су радили, а они нису (радили).

(34) Среће очев поглед и не скреће свој. (Д. Ћосић)

§ 1363. Класификација напореднослужених реченица на врсте, подврсте и варијантне реализације врши се, прије свега, према њиховим везницима, као најважнијим граматичким показатељима специфичности појединих врста напореднослужених реченица, али и према другим синтаксичким специфичностима служених реченица.

Служене реченице дијеле се на врсте према својим основним категоријалним значењима и посебним, граматикализованим облицима њиховог изражавања. Поред основног категоријалног значења, свака реченица има и друга, пратећа значења, која су мање или више лексикализована, односно слабије граматикализована. Традиционално се издвајају саставне, раставне и супротне напореднослужене реченице. Поједини граматичари с више или мање разлога издвајају још неке врсте, а други их виде као подврсте поменутих врста.

Врсте напореднослужених реченица

§ 1364. Врсте напореднослужених реченица су, традиционално, саставне, раставне и супротне. У савременој синтакси српског језика као посебна врста издвајају се и градацијске реченице.

Саставне реченице (*Сједи и чийа*) изражавају конјункцију, као повезаност непротиврјечних ситуација које такве реченице означавају.

Раставне реченице (*Долази или одлази*) изражавају дисјункцију, као неспојивост ситуација које такве реченице означавају.

Супротне реченице (*Има, али не да*) изражавају супротност као изразиту различитост ситуација које такве реченице означавају.

Градацијске реченице (нпр. *Не само да је обећала него је њо и урадила*) изражавају степеновану неистовјетност између ситуација које се таквом сложеном реченицом доводе у везу.

Основно значење сваке врсте напореднослужених реченица има више значењских варијаната, у зависности од граматичке структуре и лексичког састава реченице.

Између појединих врста напореднослужених реченица постоје јаче или слабије везе.

Саставне реченице

§ 1365. Саставне сложене реченице (копулативне реченице) састоје се од предикацијских дијелова који су истог синтаксичког ранга и нису у односу синтаксичке зависности једног дијела од другог, него значе однос независног постојања или непостојања ситуација које су њима означене.

Саставни однос је синтаксички однос јединства различитих садржаја и околности, које могу бити истовремене – (35), узастопне – (36) – или наизмјеничне – (37), нпр.

(35) Она лежи *и* чита књигу.

(36) Умори се *и*а прилегне.

(37) Он пише пјесме *и* преводи поезију.

§ 1366. Саставне реченице, као и све сложене реченице, одликује заједничка силазна завршна интонација цијеле сложене реченице, односно одсуство финалне каденце испред кратке паузе последије сваког њеног предикацијског дијела осим посљедњег.

§ 1367. Предикацијски дио саставне реченице и везник који за њим слиједи не одвајају се запетом, осим у посебним случајевима, као што су реченице с прикљученим предикацијским дијелом (примјер [38], в. и §§ 1324, 1325), или када су сви предикацијски дијелови у полипредикацијској структури повезани саставним везницима (39), уп.

(38) Добро су играли и освојили су друго мјесто, *и* то је за њих велики успјех.

(39) И добро учи, *и* бави се спортом, *и* иде у музичку школу, *и* има времена за пријатеље.

§ 1368. Предикацијски дијелови саставних реченица могу бити у синдетској вези, нпр. *Ви јурнустие њада у облаку њраха / и насѡаде ѡресак и крвава ѡрка* – М. Ракић, или у асиндетској вези, нпр. *Пођем, клецнем, идем, засѡајавам* – Ј. Јовановић Змај (§ 1565). Даље се описују првенствено саставне реченице чији су предикацијски дијелови повезани везничким средствима, а које су чешће и разноврсније.

§ 1369. Саставне напореднослужене реченице јесу реченице које су отворене структуре (набрајање предикацијских дијелова може се наставити ако и колико то одговара комуникацијским потребама говорног

лица) и које су дио система синтаксичких јединица у саставном односу, било у простој реченици (нпр. *Склонили су се у кућу од ѓрмљавине и љуска*), у синдетској сложеној реченици (нпр. *Разлеђао се удар ѓрома и љочео је љуска*), у асиндетској сложеној реченици (нпр. *Сијевнуло је, разлеђао се удар ѓрома, љочео је љуска*), у комбинацији синдетске и асиндетске везе (нпр. *Сијевнуло је, разлеђао се удар ѓрома и љочео је љуска*) или у односу између простих реченица у надреченичној синтаксичкој цјелини, нпр. *Разлеђао се удар ѓрома. И одмах је љочео љуска*.

§ 1370. Употреба временских конкретизатора онемогућава промјену редосљеда дијелова саставне реченице – (40)–(42), уп.

(40) Пажљиво га је погледала *и* *зайим* га је поздравила.

(41) Јавили су се телефоном *и љољом* су дошли.

(42) О свему је размислио *и онда* је прихватио предлог.

§ 1371. У саставној реченици саставни однос показују везници *и, ља, ље, ни, ниљи*. Сваки од тих везника има у оквиру општег саставног значења и неку семантичку специфичност, због чега, по правилу, један од тих везника не може бити замијењен другим без промјене значења или стилске вриједности саставне реченице, уп.

(43) Радили су много *и* нису се уморили.

(44) Нису радили много, *ља* се нису уморили.

(45) Радили су много, *ље* су се уморили.

(46) Нису радили много *ниљи* су се уморили.

(47) *Ни* радили нису, *ни* уморили се нису.

§ 1372. Када предикацијски дијелови саставне сложене реченице долазе у низу, онда се везник употребљава, по правилу, само иза претпосљедњег дијела у том низу, нпр.

(48) Распремили су сто, опрали су судове, залили су цвијеће, добро затворили прозоре, искључили свјетло, закључали стан *и* кренули на пут.

(49) Она је највише исторична, највише изложена променама и нестајању, *и* најтеже одржива од свих врста усменог стваралаштва. (Ј. Деретић)

Употребом везника послије сваког предикацијског дијела у вишечланој саставној реченици наглашава се саставни однос, нпр.

(50) Света Троица усељује се у њега *и* он се сав креће, *и* бива, *и* живи у светој Троици. (Св. Јустин Ћелијски)

У таквим реченицама помоћни глагол у саставу сложених глаголских облика у предикату обично се изоставља, осим у првом дијелу сложене реченице, нпр.

(51) Распремили су сто *и* опрали (су) судове, *и* залили (су) цвијеће, *и* добро (су) затворили прозоре, *и* искључили (су) свјетло, *и* закључали (су) стан, *и* кренули (су) на пут.

§ 1373. Везник *и* је најчешћи везник у саставним реченицама и има најопштије саставно значење, а то је значење повезивања двију или више непротиврјечних ситуација које се налазе у равноправном односу, нпр.

(52) Гледају телевизију *и* пију кафу.

(53) Ловили су рибу *и* продавали су је на пијаци.

(54) Слуша предавање *и* прави биљешке.

§ 1374. Реченице чији су предикацијски дијелови повезани везником и могу бити слободне структуре у погледу редосљеда њихових дијелова (нпр. *Игра и њева – њева и игра*), или чврсте структуре, када је редосљед предикацијских дијелова непромјенљив.

Непромјенљивост редосљеда предикацијских дијелова у саставној реченици с везником и може имати више разлога, од којих су најчешћи сљедећи:

1. анафорски елеменат у другом дијелу, нпр. *Она би им дала њо сџо динара и то би било све*;
2. у првом предикацијском дијелу се саопштава о узроку, а у другом о посљедици, нпр. *Вриједно су учили и њоложили су исџиџи*;
3. у првом предикацијском дијелу се саопштава о услову, а у другом о могућој посљедици, нпр. *Вриједно би учили и њоложили би исџиџи*;
4. у другом предикацијском дијелу се износи закључак о ономе што се износи у првом дијелу, нпр. *Добро су размислили и њријавили су се за њакмичење*;
5. општа констатација која се износи првим дијелом конкретизује се другим предикацијским дијелом, нпр. *Има њри сина и сваки је виџи од њеџа*;
6. у првом дијелу је ријеч о трајању неког процеса, а у другом о његовој завршености, нпр. *Дуџо их је бројао и њаџокон их је њребројао*;
7. узлазна градација квалитета, нпр. *Ту су се завољели и вјенчали*.

Постоје и друга семантичка ограничења због којих многе саставне реченице с везником и имају чврсту структуру.

§ 1375. У зависности од видско-временских значења глагола у предикатима дијелова напоредносложене реченице с везником и, саставно значење као основно може бити спецификовано различитим конкретизаторима, који су по правилу замјеничке природе, нпр.

- (55) Сијевнула је муња и заџим је почело невријеме.
- (56) Сијевнула је муња и онда је почело невријеме.
- (57) Сијевнула је муња и џада је почело невријеме.
- (58) Сијевнула је муња и њослије њоџа је почело невријеме.
- (59) Сијевнула је муња и одмах (заџим) је почело невријеме.

Саставне реченице са значењем узастопности по правилу су чврсте структуре, поготову када у саставу другог дијела имају конкретизатор узастопности.

§ 1376. Саставне реченице с везником и могу имати, у зависности од контекста, и друга пратећа значења, што се обично истакне неким конкретизатором, нпр. просторно (60), узрочно-посљедично (61), условно (62), допусно (63), начинско (64), циљно (65) и нека друга значења, нпр.

- (60) Они су у викендици и џамо ће бити до краја празника.
- (61) Постајало је опасно и заџо је одлучио да се врати.
- (62) Правилно се храните и у џом случају нећете морати да бринете за своје здравље.
- (63) Знали су да су у праву и уџкос џоме нису се противили.
- (64) Упорно је ишао на терапију и џако се излијечио.

(65) У разговору је истакнуто да обе земље теже европским интеграцијама и ради џоџа усвајају европска мерила и стандарде. (Електронски корпус српског језика)

Напомена. – Погрешно је користити израз *ради њога* у узрочном значењу ‘због тога’, нпр. *На њоврајак у Југославију одлучио се наводно због њога* *што му је жена телефоном јоручила да је на њојерници, и ради тога* *што је она болесна, ња не може да се сџара о њроје деце.* (Електронски корпус српског језика)

§ 1377. Саставни везник и употребљава се и у независним реченицама са закључним значењем.

Закључне реченице су саставне реченице дводијелне, затворене и чврсте структуре, чији други дио садржи закључак изведен из онога што се износи у првом дијелу.

Од саставних реченица са узрочно-посљедичним значењем (нпр. *Разболио се, ња није ојишцао на њосао*) оне се формално разликују конкретизаторима, као што су *према њоме* и *дакле*, који истичу закључно значење, нпр.

(66) Освојили су највише поена и, *према њоме*, постали су прваци.

(67) Он је на путу и, *према њоме*, неће бити на нашем састанку.

(68) Она је оздрвила, па ће, *дакле*, данас доћи на посао.

Закључне реченице могу имати асиндетски облик: (69)–(70), а могу се преобликовати у просте реченице које с претходним дијелом текста повезује конектор: (71)–(72), уп.

(69) Он је на путу; *према њоме*, неће бити на нашем састанку.

(70) Она је оздрвила; *дакле*, данас ће доћи на посао.

(71) Он је на путу. *Према њоме*, неће бити на нашем састанку.

(72) Она је оздрвила. *Дакле*, данас ће доћи на посао.

§ 1378. Поред употребе везника *и* с конкретизатором категоријалног значења, у истој функцији употребљава се и презентатив *ејшо* са одговарајућим конкретизатором, уп.

(73) Није се добро обукао – *ејшо* како се прехладио.

(74) Није се добро обукао и *џако* се прехладио.

(75) Нису прихватили њен предлог – *ејшо* *зашто* се наљутила.

(76) Нису прихватили њен предлог и *зашто* се наљутила.

(77) Он има рјешење за ваш проблем – *ејшо* *ради чега* је дошао.

(78) Он има рјешење за ваш проблем и *ради њога* је дошао.

§ 1379. Наративна употреба везника *и* карактеристична је за повезивање надреченичних цјелина (односно за повезивање реченице и претходног дијела текста) у функцији истицања континуитета излагања, односно тематског настављања онога што је било претходно речено, нпр.

(79) *И* изишавши напоље, плакаше горко. (Мат. 26: 75)

(80) *И* тако вечерају те онда полијежу. (Народна приповијетка „Ђосо“)

Реченице с тако употријебљеним везником *и* нису могуће на апсолутном почетку текста.

§ 1380. Варијантни облик наративне иницијалне употребе везника *и* јесте његова модална употреба у споју с конекторски употријебљеним изразима *зашто*, *збиља*, *стварно* и др., који значе оцјену истинитости садржаја предикацијског дијела који слиједи, нпр.

(81) [...] пошто сва убеђивања нису помогла, забранила је Ани сваки излазак у варош. *И заиста*, Ана се више нигде није појављивала. (Електронски корпус српског језика)

(82) [...] обавезала се, дајући своју „тврду“ реч, да неће ометати ток савезних избора. *И стварно*, они не ометају, него опструирају, не прете, него застрашују, не наговарају, него убеђују. (Електронски корпус српског језика)

Реченице с тако употријебљеним везником *и* такође нису могуће на апсолутном почетку текста, гдје нема претходног предикацијског дијела који би био обухваћен саставним синтаксичким односом.

§ 1381. Предикацијски дио саставне реченице с везником *и* који том везнику претходи, у писању се не одваја запетом од дијела реченице који слиједи, осим ако послје везника *и* слиједи прикључени дио сложене реченице (§ 1324), нпр. *Добили су њрилику и искористили су је, и њу је све јасно.*

§ 1382. Везник *нӣӣи... нӣӣи...* значи негацију сваког од предикацијских дијелова у конјункцијском односу, уп.

(83) Отворила је широм прозор *и* ушао је свјеж ваздух.

(84) *Нӣӣи* је отворила прозор, *нӣӣи* је ушао свјеж ваздух.

§ 1383. Саставне реченице с једноструко употријебљеним везницима *ни* и *нӣӣи* имају чврсту структуру, тј. њихови предикацијски дијелови не могу замијенити мјеста без промјене прихватљивости такве реченице или промјене њеног граматичког облика, нпр.

(85) Нису дошли *нӣӣи* су се јавили.

(86) Није пратио ток сједнице *ни* узимао ријеч у дискусији.

§ 1384. Саставне реченице са двоструко или вишеструко употријебљеним везницима *ни* и *нӣӣи* имају слободну структуру, тј. њихови предикацијски дијелови обично могу замијенити мјеста без промјене прихватљивости такве реченице и без промјене њеног граматичког облика, уп.

(87) *Нӣӣи* су дошли *нӣӣи* су се јавили.

(88) *Нӣӣи* су се јавили *нӣӣи* су дошли.

(89) *Ни* јео није, *ни* пио.

(90) *Ни* пио није, *ни* јео.

§ 1385. Везник *̄иа* обично значи узастопност двију ситуација, нпр.

(91) Ушао је *̄иа* им се одмах обратио.

(92) Направили су план *̄иа* су приступили послу.

(93) Одмори се *̄иа* настави да радиш.

Узастопност ситуација, коју означава везник *̄иа* (91), може бити истакнута конкретизаторима за вријеме, нпр. *зай̄им* (94); или за логички слијед ситуација, као узрочно-посљедични однос, нпр. конкретизатором *збо̄̄ њо̄̄а* (95); или за закључни однос, нпр. конкретизатором *зай̄о* (96), или за допусни однос, нпр. конкретизатором *ӣ̄ак* (97), уп.

(94) Одморили су се *̄иа* су (*зай̄им*) наставили пут.

(95) Нису се добро обукли, *̄иа* су се (*збо̄̄ њо̄̄а*) прехладили.

(96) Добро су научили грчки, *̄иа* су се (*зай̄о*) лако споразумјели са домаћинима.

(97) Све су учинили да га одговоре од пута *̄иа* (*ӣ̄ак*) нису успјели.

§ 1386. Предикацијски дијелови саставних реченица с везником *īa* имају чврсту структуру, тј. они не могу замијенити мјеста.

§ 1387. Саставним реченицама с везником *īa* значењски су врло блиске реченице са закључним значењем које почињу везничким спојевема *īaко да*, или везничким изразом *збо̄ че̄а*, уп.

(98) Овога љета биле су велике врућине *īaко да* је било више шумских пожара.

(99) Олујне кише које су почетком новембра 1994. године захватиле јужни Египат изазвале су клизање железничких шина, *збо̄ че̄а* је дошло до превртања вагона-цистерни из којих је исцурило гориво. (Електронски корпус српског језика)

§ 1388. Везник *īe* има посљедично или закључно значење, али се употребљава знатно рјеђе од везника *īa*, а обично се користи у књишком изражавању, у набрајању, или да би се избјегло понављање везника *īa*, нпр.

(100) Радиле су и прековремено, *īa* су испунили план, *īe* сада могу бити задовољни.

(101) Радиле су напорно, *īa* су се уморили, *īe* су сада добили заслужени одмор.

(102) Мотиви Истраге нијесу дубоки ни тајанствени, *īe* се на њима нијесмо дуго задржавали (М. Лалић)

Напомена. – Неоправдано је мишљење да је везник *īe* кроатизам те да га зато треба избјегавати у српском књижевном језику.

§ 1389. Предикацијски дијелови саставних реченица с везником *īe* имају чврсту структуру, тј. они не могу замијенити мјеста без промјене прихватљивости такве реченице или промјене њеног граматичког облика, нпр.

(103) Она нареди, *īe* се просече и трећи прозор на купатилу. (Св. Николај Жички)

(104) Потом нареди нечестиви цар, *īe* целати мачем посекоше свете Мину и Ермогена. (Св. Николај Жички)

§ 1390. Везници *ni* и *niīi* употребљавају се у саставним сложеним реченицама ради повезивања или набрајања ситуација које се негирају. Често служе за додатно истицање негације у предикату и тада имају, поред везничке функције, и функцију рјечци за истицање.

Везници *ni* и *niīi* имају у оквиру истог одричног саставног значења различите сфере употребе и најчешће се не могу међусобно замјењивати (у разговорном језику, а у поезији и због потребног броја слогова у стиху, умјесто *niīi* употребљава се и краћи облик *niī*'), нпр.

(105) Нисам га видио *ni* чуо за њега.

(106) Нисам га видио *niīi* сам чуо за њега.

(107) *Niīi* ме је ко звао, *niīi* ме је ко обилазио.

§ 1391. *Niīi* се не употребљава испред предикацијског дијела саставне реченице с негацијом у предикату, а *ni* се обично употребљава испред предикацијског дијела саставне реченице с негацијом у предикату, уп. (108) и (109). *Ni* по правилу служи да истакне и појача граматичку негацију у предикату дијела који слиједи. Уп.

(108) Ни она није дошла, ни он није дошао.

(109) Нити је она дошла, нити је он дошао.

§ 1392. Ако су везници *ni* или *niīi* употријебљени између два предикацијска дијела саставне реченице, у првом дијелу мора бити негација у предикату, нпр.

(110) Није их гледао *ни* слушао.

(111) Она није дошла *нӣи* се јавила.

§ 1393. Сáмо *нӣи* (али не и *ни*) може имати функцију истицања негације садржаја предиката у другом предикацијском дијелу саставне реченице, у чијем се првом дијелу негација у предикату не изражава везницима *ни* или *нӣи*, уп.

(112) Није дошла *и* није се јавила.

(113) Није дошла *нӣи* се јавила.

Али не:

(114) Није дошла *ни се јавила.

§ 1394. Сáмо *нӣи* (али не и *ни*) може имати функцију јединог облика негирања садржаја предиката у сваком предикатском дијелу саставне реченице, уп.

(115) *Нӣи* знам ко је он *нӣи* знам гдје живи.

(116) Не знам ко је он *и* не знам гдје живи.

Али не:

(117) *Ни знам ко је он *ни знам гдје живи.

§ 1395. Када је у предикату првог предикацијског дијела саставне реченице негирани помоћни глагол (*нисам, ниси, није...*), а предикацијски дијелови су повезани везником *ни*, тада се у другом предикацијском дијелу помоћни глагол изоставља (118), док када је у предикату првог предикатског дијела саставне реченице негирани помоћни глагол (*нисам, ниси, није...*), а употријебљен је везник *нӣи*, тада се у другом предикацијском дијелу помоћни глагол не мора изоставити (119), уп.

(118) Нисам га видео *ни* чуо за њега.

(119) Нисам га видео *нӣи* (сам) чуо за њега.

§ 1396. Ако су *ни* или *нӣи* испред првог предикацијског дијела саставне реченице, исти везник се употребљава и испред сљедећег дијела (120), (121), нпр.

(120) *Ни* она није дошла, *ни* он није дошао.

(121) *Нӣи* знам ко је он, *нӣи* знам гдје живи.

Раставне реченице

§ 1397. Раставне реченице (дисјунктивне реченице), као посебна врста напореднословених реченица, састоје се од предикацијских дијелова који се налазе у раставном односу, јер означавају ситуације које се виде као неспојиве и као међусобно искључиве, тако да је у датим околностима само једна од њих могућа (1), (2) или које су наизмјеничне, због чега остварење једне искључује остварење друге (3), нпр.

(1) То ће бити на вријеме завршено, *или* ће он бити смијењен.

(2) *Воља* ти узми, *воља* ти остави.

(3) *Час* устане, *час* сједне.

§ 1398. Раставне реченице одликује заједничка завршна силазна интонација цијеле сложене реченице, односно одсуство завршне каденце испред кратке паузе послје предикацијског дијела који није посљедњи.

§ 1399. Први предикацијски дио раставне реченице одваја се запетом од везника који за њим слиједи када предикацијски дијелови такве реченице нису смисаоно и интонацијски тијесно повезани, или када се жели истаћи раставни однос међу њима (4), (5), као и онда када посљедњи предикацијски дио у раставној реченици представља прикључени дио, који се осјећа као накнадно додат (6), а не одвајају се запетом онда када су дијелови такве реченице смисаоно и интонацијски тијесно повезани (7), уп.

(4) Књига је на столу, *или* се налази на полици.

(5) *Воља* вам прихватите предлог, *воља* вам одбаците га.

(6) Сврати до њега и све му реци, *или* му се јави телефоном.

(7) Реци му то *или* му напиши.

§ 1400. Предикацијски дијелови сложене реченице који се налазе у раставном односу могу бити у синдетској вези, или у асиндетској вези (§§ 1357, 1654). Даље се описују првенствено напоредносложене реченице чији су предикацијски дијелови повезани везничким средствима.

§ 1401. По броју предикацијских дијелова у свом саставу раставне реченице могу бити двочлане или вишечлане.

Предикацијски дијелови у двочланом раставном односу јесу затворене структуре, повезани су неким алтернативним везником и изражавају алтернацију као супротност типа искључивости или однос близак таквој супротности, нпр.

(8) *Или* су живи, *или* су мртви.

(9) *Или* су та мјеста слободна, *или* су заузета.

(10) *Или* ћемо прихватити понуду, *или* ћемо је одбити.

Раставне реченице затворене структуре садрже допунски антонимичне предикате, који искључују трећу могућност (в. претходне примјере).

§ 1402. Предикацијски дијелови у вишечланом раставном односу јесу отворене структуре. Везник у њима може бити употријебљен испред сваког дијела (11), или мора бити употријебљен испред сваког дијела (12); или представљају комбинацију асиндетске и синдетске везе: раставни везник се употребљава само између посљедња два предикатска дијела таквих реченица, док се између претходних дијелова у раставном односу везник изоставља и подразумејева (13), (14), уп.

(11) Дођи, *или* телефонирај, *или* пошаљи поруку, *или* пошаљи мејл, *или* пошаљи телеграм, *или* пошаљи писмо, *или* се јави на неки други начин.

(12) *Воља* ти иди, *воља* ти остани.

(13) Дођи, телефонирај, пошаљи поруку, пошаљи мејл, пошаљи телеграм, пошаљи писмо, *или* се јави на неки други начин.

(14) Суботом и недјељом је нешто радила по кући, слушала музику, читала *или* одлазила у посјету пријатељима.

§ 1403. Употреба раставног везника између свих предикацијских дијелова раставне реченице отворене структуре служи истицању раставног односа међу њима, нпр.

(15) *Или* дођи, *или* телефонирај, *или* пошаљи поруку, *или* пошаљи мејл, *или* пошаљи телеграм, *или* пошаљи писмо, *или* се јави на неки други начин.

§ 1404. Употреба раставног везника на почетку пара или низа предикацијских дијелова раставне реченице служи још јачем истицању раставног односа у њој. Нпр.

(16) *Или* грми, *ил'* се земља тресе, / *Ил'* удара море о брегове? („Свеци благо дијеле“)

§ 1405. Када су сви предикацијски дијелови вишечлано сложене реченице повезани везником *или*, испред посљедњег предикацијског члана у таквом низу могу се увести супротни везници, *а* или *али*, као везнички сигнал да се низ завршава, уп.

(17) Никад се не зна шта може да се деси: *или* се неко разболи, *или* неко закасни, *или* материјал не стигне на вријеме, *а* могућа су и друга непријатна изненађења.

(18) Никад се не зна шта може да се деси: *или* се неко разболи, *или* неко закасни, *или* материјал не стигне на вријеме, *али* могућа су и друга непријатна изненађења.

§ 1406. Раставни однос може бити појачан употребом рјечце *њак* (књишки) на почетку другог предикацијског дијела, или у његовом саставу, а у позицији ближе почетку тог дијела сложене реченице, нпр.

(19) Они се недјелом по подне одмарају код куће, *или њак* иду у шетњу.

(20) Они би нам недјелом долазили у посјету, *или би се њак* јавили телефоном.

§ 1407. Негирани раставни однос изражава се везником *нињи* испред оба предикацијска дијела, уп.

(21) *Или* је међу живима, *или* је међу мртвима.

(22) *Нињи* је међу живима, *нињи* је међу мртвима.

(23) *Или* је на списку присутних, *или* је на списку одсутних.

(24) *Нињи* је на списку присутних, *нињи* је на списку одсутних.

§ 1408. Употреба раставног везника на почетку пара или низа предикацијских дијелова раставне реченице обавезна је за парне везнике, нпр.

(25) *Час* се смије, *час* плаче.

(26) *Воља* ти уђи, *воља* ти изађи.

(27) Ради шта хоћеш: *воља* ти иди у школу, *воља* ти остани код куће. (РСЈ)

§ 1409. У структури раставних реченица у раставном односу морају бити најмање два реченичка члана у најмање два предикацијска дијела таквих реченица – субјекти (28), предикати (29), допуне (30), атрибути (31), адвербијали (32).

(28) Чекаће вас он, *или* ће вас чекати она.

(29) Он ће ти поклонити књигу, *или* ће ти је позајмити.

(30) Да ли гледамо расплет, *или* гледамо нови заплет?

(31) *Или* пројектује високе зграде, *или* пројектује ниске.

(32) *Или* ћу вас чекати овдје, *или* ћу вас чекати тамо.

§ 1410. У раставним реченицама у раставном односу може бити и више од два реченична члана, нпр. *Или ће вас он чекањи овдје, или ћу вас ја чекањи* на станици.

§ 1411. Раставни однос се изражава већим бројем везника (нпр. *или, или... или..., било... било, час... час..., воља... воља..., да ли... да ли...*), који варирају исто основно значење, уносећи у њега нека пратећа значења, помоћу конкретизатора или без њих, као што је значење неистовреме-

ности (33), избора једне од више могућности (34), тешкоће са идентификовањем ситуације (35) итд., нпр.

(33) *Час* устане, *час* сједне.

(34) *Или* ће бити инжењер, *или* ће бити љекар, *или* ће постати економиста.

(35) Мушкарци су *или* изгинули, *или* су у борби. (Електронски корпус српског језика)

§ 1412. Везник *или* најчешће значи узајамно искључивање, када од ситуација означених предикацијским дијеловима реално постоји или може да постоји само једна. Када се жели нагласити раставни однос између садржаја предикацијских дијелова, *или* се употребљава на почетку реченице и између предикацијских дијелова у њој, уп.

(36) Телефонираће јој *или* ће јој написати писмо.

(37) Заврши то *или* ћу то завршити ја.

(38) *Или* то заврши ти, *или* ћу ја то завршити.

§ 1413. Везник *или* је једино расположиво везничко средство у затвореним, изборним питањима. Ако је у изборним питањима више предикацијских дијелова, везник *или* употребљава се обично испред посљедњег дијела – (39), или испред сваког дијела осим првог, гдје се користе рјечце *да ли* или помоћни глагол у споју с рјечцом *ли* – (40), (41), а може и да остане – (42), уп.

(39) Да ли су чекали да одемо, да ли су се надали да ће се нешто десити, да ли им је било свеједно, *или* просто нису хтјели да мисле о томе?

(40) Да ли су чекали да одемо, или су се надали да ће се нешто десити, или им је било свеједно, *или* просто нису хтјели да мисле о томе?

(41) Јесу ли чекали да одемо, јесу ли се надали да ће се нешто десити, је ли им било свеједно, *или* просто нису хтјели да мисле о томе?

(42) Да ли су чекали да одемо, да ли су се надали да ће се нешто десити, да ли им је било свеједно, да ли просто нису хтјели да мисле о томе?

§ 1414. Везник *било*, као и везнички израз *било да*, употребљава се испред сваког од предикацијских дијелова у раставном односу, нпр.

(43) *Било* узми, *било* остави.

(44) *Било да* одеш, *било да* не одеш, нећеш погријешити.

(45) Они ти могу помоћи – *било да* питаш њу, *било да* питаш њега.

§ 1415. Везник *воља* употребљава се обавезно и на почетку раставне реченице и између њених предикацијских дијелова, рјеђе него везник *или*, а у истој синтаксичкој функцији, али с јачом нијансом архаичности него везник *било*. Поред тога, везник *воља* наглашено истиче раставни однос и неопходност избора. Употребљава се у споју са енклитичким дативом личне замјенице (*воља њи*, *воља вам*, *воља му*...), а предикати у таквим реченицама налазе се у императиву, уп.

(46) *Или* ради, *или* пусти друге да раде.

(47) *Воља* ти ради, *воља* ти сједи.

(48) Ради шта хоћеш: *воља* ти иди у школу, *воља* ти остани код куће. (РСЈ)

§ 1416. Везник *час* указује на наизмјенично остваривање ситуација у предикацијским дијеловима сложене реченице који су повезани тим везником. Због тога је у везнику *час* раставно значење повезано с временским.

Везник *час* се обавезно употребљава на почетку сложене реченице и између предикацијских дијелова у њој, нпр.

(49) *Час* дува вјетар, *час* пада киша.

(50) *Час* плаче, *час* се смеје. (РСЈ)

§ 1417. Везник *иначе* такође је једно од везничких средстава која се срећу у раставним реченицама затвореног типа, а, поред раставног, има додатно значење нежељене посљедице изражене другим предикацијским дијелом ако се не оствари ситуација означена првим дијелом такве сложене реченице, који је вољног значења, често с предикатом у императиву, уп.

(51) Пожури, *иначе* нећемо стићи на вријеме.

(52) Пожури, *или* нећемо стићи на вријеме.

Императив у првом предикацијском дијелу реченица с везником *иначе* није обавезан, уп. (51) и *Пожуриће, иначе неће стићи на вријеме*. У реченицама чије предикацијске дијелове повезује *иначе* (53) или у *сујројном* (54), у њиховом првом дијелу саопштава се о ситуацији чије је остварење услов да се не оствари нежељена ситуација о којој је ријеч у другом предикацијском дијелу.

(53) Буди добар, *иначе* ћу те избацити напоље. (РСЈ)

(54) Ако у таквим условима издрже, опстаће, у *сујројном* овој институцији одзвониће, неповратно. (Електронски корпус српског језика)

Везник *иначе* се често употребљава као конектор, на почетку реченице, повезујући различите реченице у синтаксичкој структури истог текста, обично са значењем промјене теме, а не с раставним значењем, нпр.

(55) Ето, толико о том путовању. *Иначе*, поздравили су вас наши заједнички пријатељи.

На помена. – За разлику од поменуте оправдане употребе конектора *иначе* као синтаксичког маркера промјене теме, погрешно је употребљавати ријеч *иначе* као говорну поштапалицу, што се понекад чини.

§ 1418. Раставне реченице дио су система синтаксичких јединица у раставном односу – у простој реченици (нпр. *Доћи ће или он или она*), у синдетској реченици (нпр. *Или ће доћи он, или ће доћи она*), у асиндетској сложеној реченици (нпр. *Хишио – не хишио, ради*) или у односу између простих реченица у надреченичној синтаксичкој цјелини (нпр. *Он ће доћи. Или ће доћи она*).

§ 1419. Пошто је раставни однос јасно изражен самим везницима, могућности контекстуалног варирања су релативно уже у поређењу са саставним и супротним реченицама.

Супротне реченице

§ 1420. Супротне реченице, као посебан тип напоредносложених реченица, јесу сложене реченице које значе супротстављеност двију ситуација, или барем њихову различитост. Значење супротстављености их зближава са градацијским реченицама (§ 1442, 1443).

Супротне реченице састављене су од предикацијских дијелова истог ранга, који синтаксички не зависе један од другог и налазе се у односу синтаксички изражене значењске разлике, нпр.

- (1) Ти га грдиш, *а* он се смије.
- (2) Радо би дошао, *али* нема времена.
- (3) Нисам љута, *него* сам уморна.

Предикацијске дијелове супротних реченица повезују везници *а*, *али*, *него*, *већ*, *но*, *иа ипак*.

§ 1421. Супротне реченице су, по правилу, двочлане: обухватају два предикацијска дијела у напоредном односу. Ако имају више од два предикацијска дијела у напоредном односу, трећи дио (или наредни дијелови) обично је у статусу прикљученог предикацијског дијела, нпр. *Дошао би, али нема времена, а уз то се и не осјећа добро*.

§ 1422. Назив *сујројне* (или *адверзајивне*) реченице широко је прихваћен, иако опште значење тих реченица није увијек значење супротности као максималне разлике и потпуне супротстављености (нпр. *Пада, али усџаје*), него је то чешће значење (изразите) разлике (нпр. *Он је доктор, а она је учитељица; Није се излјечио, него се залјечио*).

§ 1423. Супротне реченице одликује заједничка завршна силазна интонација цијеле сложене реченице, односно одсуство финалне каденце испред кратке паузе послје сваког предикацијског дијела осим посљедњег.

§ 1424. Први предикацијски дио супротне реченице одваја се запетом од везника и предикацијског дијела који за њим слиједи, нпр.

- (4) Он ускоро стиже, *а* она неће доћи.
- (5) Они ускоро стижу, *али* ће мало закаснити.
- (6) Они неће доћи на вријеме, *него* ће мало закаснити.

Запетом се не мора одвојити предикацијски дио супротне реченице од везника који за њима слиједи ако два сусједна предикацијска дијела чине смисаону и интонацијску цјелину, нпр.

- (7) Гледа *а* не види.
- (8) Чује *али* не разумије.
- (9) Не прихвата *већ* ћути.

§ 1425. Предикацијски дијелови супротних реченица могу бити у синдетској вези, нпр. *Неко дође, а неко оде*, или у асиндетској вези, нпр. *Неко дође, неко оде*. Даље се описују напоредносложене реченице чији су предикацијски дијелови повезани везничким средствима.

§ 1426. Структура супротних реченица у неким случајевима је чврста (редосљед предикацијских дијелова се не може мијењати), а у другим случајевима је еластична и дозвољава промјену редосљеда дијелова.

Ако дијелови супротне реченице с везницима *а* или *али* значе истовремене ситуације које нису у међусобној логичкој условљености, они могу замијенити мјеста остајући граматички исправне, уп.

- (10) Ана сједи, *а* Ивана стоји.
- (11) Ивана стоји, *а* Ана сједи.

(12) Ана је примљена, *али* је Ивана одбијена.

(13) Ивана је одбијена, *али* је Ана примљена.

Ако дијелови супротне реченице с везницима *а* или *али* значе ситуације које нису истовремене, или су у међусобној логичкој условљености (допусној, узрочно-последичној, условно-последичној или некој другој), замјена мјеста не би била уобичајена, иако није искључена – (15), а у неким случајевима, у зависности од лексичког садржаја реченице и њене граматичке структуре, замјена мјеста није прихватљива: (17), (19), (21), уп.

(14) Заронио је, *а* није изронио.

(15) Није изронио, *а* заронио је.

(16) Заронио је, *али* није изронио.

(17) *Није изронио, *али* заронио је.

(18) Отишли су, *али* су се вратили.

(19) *Вратили су се, *али* су отишли.

(20) Отишли су, *но* су се вратили.

(21) *Вратили су се, *но* су отишли.

§ 1427. Употреба конкретизатора (*зайџим*, *онда*, *пошто* и сл.) блокира могућност промјене редосљеда дијелова супротне реченице – (22)–(24), уп.

(22) Пажљиво га је погледала, *а* *зайџим* га је поздравила.

(23) Прво су им обећали помоћ, *али* су се *онда* предомислили.

(24) Рекли су да ће се јавити, *но* *пошто* се нису јавили.

§ 1428. Суштина супротних напореднословених реченица најбоље се види у примјерима у којима само везник показује њихову разликовну специфичност у поређењу са саставним реченицама. Уп.

(25) Погријешо је *и* није се поправио.

(26) Погријешо је, *а* није се поправио.

(27) Погријешо је, *али* се није поправио.

У примјеру (25) разлика између ситуација означених првим и другим предикацијским дијелом сложене реченице није изражена синтаксички, него само лексички. Саставни везник *и* има функцију означавања повезаности тих двију ситуација, а не означава разлику међу њима.

У примјеру (26) разлика између ситуација означених првим и другим предикацијским дијелом сложене реченице изражена је везником *а*, а у примјеру (27) иста разлика истакнута је везником *али*.

§ 1429. Многе супротне реченице су такве структуре да немају потпуне структурне паралеле са саставним реченицама, нпр.

(28) Она је радила на пошти, *а* он је радио у банци.

(29) Било је хладно, *али* се језеро није заледило.

(30) Не љути се, *не* се чуђи.

§ 1430. Супротне реченице су дио система синтаксичких јединица у супротном односу – у простој реченици (нпр. *Тиха али одлучна, Ана је брзо сћекла њовјерење својих сарадника*), у синдетској реченици (нпр. *Говорила је њихо, а њосћућала је одлучно*), у асиндетској сложеној реченици (нпр. *Трићућ мјери, једанћућ сијеци*) или у односу између простих

реченица у надреченичкој синтаксичкој цјелини (нпр. *Говорила је ти́хо. А њосџуџала је одлучно*).

§ 1431. Везник *a* изражава разлику у садржају двају или више предикацијских дијелова супротне напоредносложене реченице, нпр.

(31) Чита *a* не разумије.

(32) Хоће *a* не може.

(33) Љути се *a* није у праву.

(34) Чинило ми се да сам жедан, *a* сада нисам. (А. Исаковић)

(35) Боре су му улепшавале лик, *a* седине га правиле озбиљнијим. (М. Булатовић)

§ 1432. Разлика која се изражава супротним реченицама с везником *a* може бити праћена различитим временским значењима, што се појачава употребом тог везника у споју с конкретизаторима *џада*, *онда* или *зайим*, *џоџом*, *на крају* и др., уп.

(36) Љетовали смо у Котору, *a џада* су тамо щетовали и наши пријатељи.

(37) Пао је на леђа, *a онда* је брзо устао.

(38) Пао је на леђа, *a зайим* је брзо устао.

(39) Пао је на леђа, *a џоџом* је брзо устао.

(40) С многима се овдје спријатељио, *a на крају* је нестало без поздрава.

§ 1433. Подврсту саставних реченица с везником *a* у споју са *и* чине и реченице са додатним значењем проширивања негације, у којима се негирањем модалног глагола у предикату другог дијела проширује негација исказана у предикату првог дијела и истиче разлика између првог и другог предикацијског дијела, нпр.

(41) Не зна, *a и* не жели да зна.

(42) Нисам им се јавио, *a и* не могу им се јавити.

(43) Неће да раде, *a и* не треба да раде.

Ако је у таквим реченицама у предикату првог предикацијског дијела одрични облик помоћног глагола *нисам*, *ниси* итд., у другом дијелу се пунозначни глагол, уз који се употребљава модални глагол, може изоставити, нпр.

(44) Није то учинио, *a и* не жели (да то учини).

(45) Нисам им се јавио, *a и* не могу (нам помоћи).

(46) Нису нам помогли, *a и* не морају (нам помоћи).

Напомена. – У таквим реченицама непосредно испред негације мора се употребити везник *и*, не *ни*: погрешно је „... *a ни* не жели да зна“, „... *a ни* не треба да раде“.

§ 1434. Супротне реченице с везником *a* у споју са *да не* имају додатно ексцесивно значење прекораченог ограничења: другим предикацијским дијелом такве реченице износи се оно што се десило мимо очекивања и ограничења која проистичу из садржаја првог дијела реченице, нпр.

(47) Слаже *a да не* трепне.

(48) Напустио је касарну *a да није* тражио дозволу од команданта.

Напомена. – У савременом српском књижевном језику погрешно је употребљавати сложене реченице чији други дио почиње везничким изразом *без да*, нпр. *Напустио је касарну без да је тражио дозволу од команданџа*. В. такође § 460, § 1553.

§ 1435. Супротне реченице с везником *a* у зависности од конкретизатора могу, уз основно значење, имати и друга категоријална значења – просторна, временска, градацијска итд. Уп.

(49) Овдје их је мало, *a* *ишамо* их је много.

(50) Сада је све у реду, *a* *онда* је било заиста тешко.

(51) Све је врло лијепо, *a* *најљепше* (од свега) је ово.

§ 1436. Подударни елементи у предикацијским дијеловима супротних реченица с везником *a* могу се изоставити, што се препоручује да би се избјегло непотребно понављање, нпр.

(52) Она ради на пошти, *a* он (ради) у банци.

(53) Лимун је киселог укуса, *a* бибер (је) љутог (укуса).

(54) Ова кошуља је плава, *a* она (кошуља) је бијела.

(55) Мајка је живјела ради ћерке, *a* ћерка (је живјела) да би мајка имала о коме да се брине.

Изостављање неког дијела синтаксичке структуре предикацијског дијела супротне реченице с везником *a* може бити компензовано анафорском употребом замјеничког облика *ишо*, нпр. *Она је сиручњак, a он ишо није.*

§ 1437. Значење разлике, које је карактеристично за супротне реченице с везницима *a* или *али*, изражава се и асиндетски, по правилу са ослонцем на паралелизам структура првог и другог дијела реченица и изостављање компонената које се понављају, нпр. *Једно цвијеће је цро-цвјећало, друго је ирецвјећало.*

§ 1438. Везник *али* истиче супротстављеност између садржаја предикацијских дијелова сложене реченице, нпр.

(56) Није вам лако, *али* мора тако да буде. (В. Стевановић)

(57) Осећао сам да говорим о нама, *али* никако нисам могао схватити шта. (М. Булатовић)

(58) Нама се то допада, *али* се њима не допада.

(59) Губе, *али* се не предају.

(60) Радо бих купио ту књигу, *али* је сувише скупа.

Када се везник *али* употребљава у супротним реченицама са допусним значењем (нпр. *Није више имао снаге, али није одустајао*), умјесто везника *али* понекад се користи везнички израз *иа ииак*, нпр. *Није више имао снаге, иа ииак није одустајао* [‘Иако није више имао снаге, није одустајао’].

Још рјеђе, у значењу везника *али* користи се везник *но* (који може бити и синоним за *недо*), нпр. *Није више имао снаге, но није одустајао*. Послије везника *но* у значењу везника *али* обично се не користе енклитике, осим у регионалној употреби, нпр. *Имам и ишу иошврду, но данас је нисам донио.*

У зависности од лексичког састава реченице у којој је везник *али* употребијелен, његово основно значење може бити спецификовано као временско – (61), просторно – (62), компензативно – (63), допусно – (64), квалификативно – (65) или неко друго значење, нпр.

(61) Стигли су пред почетак представе, *али* (*ишада*) више није било слободних мјеста.

(62) Тражили су је и на факултету, *али* *и*амо су им рекли да тога дана није долазила.

(63) Веома се уморио, *али* (*зай*о) је завршио посао.

(64) Хтјела је да их посјети, *али* је одустала. (Уп. сложено реченицу са допусном клаузом: Иако је хтјела да их посјети, одустала је.)

(65) Трудио се, *али* неуспјешно.

§ 1439. У функцији која је слична употреби везника *али* понекад се употребљава рјечца *само*. Ипак, међу њима постоји суштинска разлика. У сложеним синтаксичким структурама рјечца *само* (као и *једино* или *искључиво*) употребљава се у реченицама које се обично називају и с - к л љ у ч н и м (ексклузивним), као у примјеру: *Сви су били и*у, *само* *ње*а *није* било. Такве реченице имају ексцептивно значење изузетка ('Ту су били сви осим *ње*а'), али оне не представљају посебну врсту сложених реченица, него се у њима значење изузетка додаје основном значењу, које је супротно, што се може изразити одговарајућим везником, нпр. *Сви су били и*у, *а само* *ње*а *није* било, ако реченица није асиндетска, као у првом овдје наведеном примјеру.

Ексцептивно значење изражава се и реченицама с везничким изразима *осим и*у, *сем и*у, *једино и*у, *само и*у и др. Уп.

(66) Сви су били ту, *осим и*у *ње*а *није* било.

(67) Сви су били ту, *сем и*у *ње*а *није* било.

(68) Сви су били ту, *само и*у *ње*а *није* било.

(69) Сви су били ту, *једино и*у *ње*а *није* било.

§ 1440. Реченице с везником *али* одликују се одсуством обавезног или уобичајеног синтаксичког паралелизма предикацијских дијелова, иако он није искључен, нпр.

(70) Њој се иде на концерт, *али* се њему иде на изложбу.

(71) Он је врло млад, *али* је врло талентован.

(72) Лијепо пјева, *али* лоше свира.

Супротне реченице с везником *али* могу бити непотпуне у другом предикацијском дијелу, чиме се избјегава непотребно понављање предиката претходне предикатске јединице, уп.

(73) Он би јој помогао, *али* *не* зна како.

(74) Хтио је да поправи квар, *али* *није* имао чиме.

§ 1441. Супротне реченице чији су предикацијски дијелови повезани **везницима** *не*о, *ве*ћ или *но* (у значењу 'него' или 'већ') имају чврсту структуру и стабилан редосљед дијелова (промјена редосљеда дијелова тражила би измјену њиховог граматичког облика), уп.

(75) Температура се не спушта, *не*о расте.

(76) Температура се не спушта, *ве*ћ расте.

(77) Температура се не спушта, *но* расте.

За разлику од супротних реченица повезаних везницима *а* или *али*, у којима субјекат предикатских јединица може, али не мора бити исти, предикатске јединице у супротним реченицама с везницима *не*о, *ве*ћ или *но* обично су повезане не само једним од тих везника, него и истим субјектом. У првом дијелу таквих реченица предикат је под негацијом.

Када се везници *a*, *али* и *неџо* ставе у исти дијагностички контекст, постаје видљива разлика у њиховом значењу.

(78) Она не умије да свира, *a* умије да игра.

(79) Она не умије да свира, *али* умије да игра.

(80) Она не умије да свира, *неџо* умије да игра.

У примјеру (78) констатује се разлика у садржају прве и друге предикацијске јединице, у примјеру (79) та се разлика истиче, а у (80) та се разлика изразито наглашава или чак изражава као контраст: (81)–(83), нпр.

(81) Он није здрав, *већ* је болестан.

(82) Они нису сиромашни, *неџо* су богати.

(83) Она не живи овдје, *но* тамо.

У неким случајевима се у супротним реченицама са значењем контраста могу појавити и везници *a* (нпр. *Оишицао је, a онда се враишо*) и *али* (нпр. *Пао је, али је усџао*), али реченице с везницима *неџо*, *већ* или *но* имају, по правилу, и корективно значење, негирајући првим предикацијским дијелом претпоставку о реалности неке ситуације и означавајући другим дијелом неку другу ситуацију која се сматра реалном.

Градацијске реченице

§ 1442. Градацијске напоредносложене реченице значе да међу ситуацијама на које се оне односе постоји разлика у степену испољавања неког њиховог својства. Градацијске реченице су дио система синтаксичких јединица са градацијским значењем, који обухвата просту реченицу (нпр. *Ви иџраише боље од њих*), напоредносложену реченицу (нпр. *Није само задријемао неџо је чвршио засџао*), зависносложену синдетску реченицу (нпр. *Шио су више вјежбали, све су боље иџрали*), зависносложену асиндетску реченицу (нпр. *Тамо нису доиџрчали само дјечаџи, дошле су и дјевојџице*), или просте реченице у надреченичној синтаксичкој цјелини (нпр. *Тамо нису доиџрчали само дјечаџи. Дошле су и дјевојџице*).

Значење степеновања је присутно и у многим другим сложеним реченицама као пратеће, секундарно значење уз неко друго, основно категоријално значење.

§ 1443. Граматичка градација у ширем смислу обухвата све врсте граматичких средстава са значењем степена, укључујући и оне који значе једнакост, тј. нулти степен, који се изражава конструкцијама са еквативним значењем. У ужем смислу граматичка градација обухвата само граматичка средства за исказивање разлике, али не и еквативне конструкције. овдје и даље термин *џрадаџија* употребљава се у ширем смислу.

§ 1444. Градацијске напоредносложене реченице на формалном плану обједињавају неке заједничке одлике, прије свега везничка средства и укупна граматичка структура таквих реченица (в. даље).

§ 1445. **Еквативне реченице** су градацијске реченице за једнакост, које повезују изрази у везничкој функцији *шо јесџи*, *односно*, *друџим ријечима*, *друџије речено*, *илиџи* (књишки) и др., нпр. (1), (2), а предика-

цијски дијелови еквативних реченица могу бити и у асиндетском односу, уп.

(1) Фасада је обновљена, *ѿо јесѿ* / *односно* / *дружим ријечима* враћен јој је првобитни изглед.

(2) Данас је одбранио дисертацију, *ѿо јесѿ* докторирао је.

(3) Дошао је свечано одјевен: обукао је бијелу кошуљу, црно одијело, везао прикладну кравату.

У еквативним реченицама оба предикацијска дијела означавају исту ситуацију исказану другим предикацијским дијелом на донекле другачији начин него првим дијелом. Такве реченице имају метатекстуалну функцију објашњавања онога што је претходно било речено.

§ 1446. Везнички израз *ѿо јесѿ* повезује два сусједна предикацијска дијела сложене реченице, али је и његов лијеви и десни контекст начелно отворен и може обухватати неколико или више предикацијских дијелова. Често се пише као скраћеница – *ѿј*. Уобичајен је и на почетку другог дијела парцелисане сложене реченице, уп.

(4) Бави се ентомологијом, *ѿо јесѿ* бави се науком о инсектима.

(5) Бави се ентомологијом. *То јесѿ*, бави се науком о инсектима.

(6) Јутрос у зору на то питање дат је одговор: приволели смо се царству небеском, *ѿо јесѿ* царству Божије истине и правде, народне слоге и слободе. (Патријарх Гаврило /Дожић/)

Везнички израз *ѿо јесѿ* често се јавља без понављања предиката (6), који је у таквим реченицама формално изостављен, односно само имплицитно присутан.

Еквативно употријебљено *ѿо јесѿ* треба разликовати од његове корективне употребе, нпр.

(7) Престао је да пада снијег. *То јесѿ*, престао је да пада у Београду, али у планинама још пада.

§ 1447. Дијелове еквативне сложене реченице може повезивати и везник **односно**, нпр. *Бави се ентомологијом, односно бави се науком о инсектима*.

Односно може имати симилативно значење (§ 1450), а може значити и избор између различитих појмова слично раставним везницима, нпр.

(8) Односи са Западом зависе од тога какве ће поруке стићи из Брисела *односно* Вашингтона.

§ 1448. Изрази ***дружим ријечима*** или ***друкчије речено*** представљају конекторе, тј. везничка средства која се могу употријебити како између предикацијских дијелова или сусједних реченица у истом тексту (9) тако и унутар другог дијела сложене реченице (10), уп.

(9) Дана 22. јуна 1941. трупе нацистичке Њемачке прешле су без објаве рата границе Совјетског Савеза, *дружим ријечима* почео је рат између те двије земље, који се завршио уласком Црвене армије у Берлин.

(10) Дана 22. јуна 1941. трупе нацистичке Њемачке прешле су без објаве рата границе Совјетског Савеза, *дружим ријечима*, рат између те двије земље, који се завршио уласком Црвене армије у Берлин.

(11) При томе је често потребно одредити положај звезда који се десио у прошлости, на пример у часу рођења онога којем се прориче судбина, *другим речима*: израчунати његов хороскоп. (М. Миланковић)

§ 1449. **Везник илији** представља граматички архаизам у синтаксичком систему савременог српског књижевног језика, који се данас користи ради стилизације исказа као књишког или ради шаљиве стилизације исказа као привидно књишког. Најчешће значи истовјетност онога што се износи у сљедећем предикацијском дијелу са оним што је изнијето у претходном дијелу сложене реченице, нпр. *Они су њада одлучили да пре-савију њабак и ли њи да се обраће суду.*

§ 1450. **Симилативне реченице** су градацијске реченице за сличност, чији су предикацијски дијелови повезани ријечима и изразима с везничком функцијом *односно* (који у зависности од контекста може имати и еквативно значење), *прецизније речено*, *њачније речено*, *једном ријечју*, *ријечју*, *украјко* и др., нпр.

(12) Он је најзад привео студије крају, *односно* дипломирао је.

(13) Он је најзад привео студије крају, *прецизније речено*, дипломирао је.

(14) Он је најзад привео студије крају, *њачније речено*, дипломирао је.

(15) Он је најзад привео студије крају, *једном ријечју* дипломирао је.

(16) Он је најзад привео студије крају, *украјко* дипломирао је.

§ 1451. Симилативним градацијским реченицама ситуације означене првим и другим предикацијским дијелом сложене реченице представљају се као сличне, тако што се другим предикатским дијелом сложене реченице први дио реинтерпретира избором другачијих облика изражавања, било развијенијим интерпретирањем, било сажимањем.

У симилативним реченицама други предикацијски дио може имати, у односу на први дио, корективну функцију (17), или функцију конкретизације (18), уп.

(17) Брат и ја смо спавали, *њачније* – он је спавао, а ја сам лежао будан.

(18) У августу је почело реновирање стана, *конкретно* – кречење и фарбање дрвенијаре.

§ 1452. **Диференцијалне реченице** су градацијске реченице за неједнакост у изражености неке особине у ситуацијама које се предикацијским дијеловима такве сложене реченице означавају. Дијелове диференцијалних градацијских реченица повезује негација + *само* (у првом дијелу) у корелацији са *него*, *већ* или *но* – (19), (20) – или везничким изразима *а камоли* или *а немоли* – без услова да негација мора бити изражена у првом дијелу: (21)–(23), уп.

(19) Она *није само* Верина колегиница *него* је и њена најбоља пријатељица.

(20) Она *није само* Верина колегиница *већ* је и њена најбоља пријатељица.

(21) Он *није ни* завршио трку, *а камоли* побиједио.

(22) Он је једва завршио трку, *а камоли* побиједио.

(23) Он је једва завршио трку, *а немоли* побиједио.

§ 1453. **Градацијске реченице за изразиту неједнакост** у свом саставу обично имају везник *а камоли* или, рјеђе, *а немоли*. Нпр.

(24) Нису ни почели, *а камоли* завршили.

(25) Они нису ушли ни у четвртфинале, *а камоли* да су ушли у финале.

(26) И као да нема ко ни да се запита, *а некмоли* да брине, шта је и шта ће бити с некада много хваљеном установом и часописом „Градина“. (Електронски корпус српског језика)

§ 1454. Значење изразите неједнакости могу изразити и сложене реченице, чији су дијелови повезани корелацијом: негација + *само (што/да)...* *неђо/већ/но*. Првим дијелом таквих реченица, који има антирестриктивно значење, негира се извјесно ограничење, што се другим дијелом конкретизује и појачава, нпр.

(27) Он *није само* обичан стручњак *неђо* је и научник.

(28) У том послу он *није* био *само* савјетник *неђо* и прави сарадник.

(28) Они *не само што* су лопови *неђо* су и мафијашаи.

(30) *Не само да* полаже испите *неђо* и добија десетке.

У антирестриктивним градацијским реченицама значење изразите неједнакости носи и одговарајући лексички садржај, а у неким случајевима и интензификатори *чак* и *што/авише*, нпр.

(31) *Не само да* полаже испите *неђо* *чак* и добија десетке.

(32) *Не само да* полаже испите *неђо, што/авише*, добија десетке.

§ 1455. Код градацијских реченица за које је карактеристично степеновање антирестриктивног садржаја првог дијела сложене реченице његовом проширивањем у другом дијелу – такво значење проширеног степеновања истиче се употребом везничког споја *неђо и*, нпр.

(33) *Не само да* пада киша *неђо* и дува вјетар.

(34) Пјевачица им се допала *не само* гласом *неђо* и појавом.

(35) У споменутој песми о Марку и Мини од Костура он се прерушава у калуђера и игра „ситно калуђерски“ *не само да* се увуче у дворе противника *неђо* и да му се наруга. (Ј. Деретић)

§ 1456. Градацијске реченице чији први предикацијски дио садржи негацију + *само да*, а другом дијелу претходи везник *неђо, већ, но* или конектор *што/авише*, имају у другом дијелу поред градацијског и корективно значење. Тачнијим означавањем истог денотата, другим предикацијским дијелом такве реченице исправља оно што је речено њеним првим дијелом.

Такве реченице одликују се чврстом линеаризацијом дијелова, нпр.

(36) *Не само да* их не награђују *неђо* их опет кажњавају.

(37) *Не само да* их не награђују *већ* их опет кажњавају.

(38) *Не само да* их не награђују *но* их опет кажњавају.

§ 1457. Реченице са значењем највеће неједнакости употребљавају се у функцији истицања супротности, што умногоме зависи од лексичког састава реченице, али може бити истакнуто конкретизатором супротности *најрошше, сујрошше* *штоме, обршно* и сл., нпр.

(39) *Не само да* их нису похвалили *неђо* су их, *најрошше*, казнили.

(40) Није ни покушао да јој се одупре, *најрошше*, измишљао је оправдања. (С. Велмар-Јанковић)

§ 1458. Поред тога, градацијске реченице са значењем екстензивног степеновања могу имати и друге, мање карактеристичне и рјеђе облике и значења, као што је значење проширивања једне опште квантификације другом (41), или с реципрочним ротирањем субјекта и објекта у првом и другом дијелу такве сложене реченице (42), нпр.

(41) *Нико* је тамо *не* зна, *а* ни она *никога* не зна.

(42) *Сви* је тамо знају, *а* и она *свакога* зна.

Редосљед предикацијских дијелова у напоредносложеној реченици

§ 1459. Редосљед предикацијских дијелова у напоредносложеној реченици у принципу је слободан, и они обично могу замијенити мјеста – (43), (44), ако за то не постоје неке семантичке препреке – (45), уп.

(43) Пада снијег и дува вјетар.

(44) Дува вјетар и пада снијег.

(45) Снијег се отопио и водостај је порастао.

У зависности од избора везника, од структуре напоредносложене реченице и од њеног лексичког састава, промјена редосљеда предикацијских дијелова напоредносложене реченице може бити потпуно прихватљива без промјене значења сложене реченице, уп. (46) и (47); може бити граматички прихватљива уз промјену укупног значења реченице, уп. (48) и (49); или може бити неприхватљива, нпр. (51). Уп.

(46) Није се наљутила *и* није му замјерила.

(47) Није му замјерила *и* није се наљутила.

(48) Није се наљутила, *него* се растужила.

(49) Није се растужила, *него* се наљутила.

(50) Нису ни почели, *а* *камоли* завршили.

(51) *Нису ни завршили, *а* *камоли* почели.

Дио сложене реченице који се налази у координацијском односу с неким другим предикацијским дијелом напоредносложене реченице не може се у њега уметати, са изузетком прикљученог предикацијског дијела са значењем објашњења, који се може уметати у други предикацијски дио напоредносложене реченице, с којим је у координацији, било ради појачавања (нпр. *Пейровић је, и њо је било њресудно, одбранио два њенала*), било у метатекстуалној функцији говорничковог коментара информације коју даје (нпр. *Пейровић је, и њиме бих завршио извјешћај, одбранио два њенала*). Реченице с таквим прикљученим дијеловима, припадајући систему напореднослужених реченица, гравитирају, као прелазни облик, ка зависносложеним реченицама с релативном клаузом, уп.

(52) Петровић је, *џио је било њресудно*, одбранио два пенала.

(53) Петровић је, *чиме бих завршио овај извјешћај*, одбранио два пенала.

У градацијским реченицама које повезује негација + *само...* *него/већ/но*, предикацијски дио који садржи израз *не само* или неки сличан (нпр. *није само*) увијек претходи предикацијском дијелу сложене реченице који садржи *него*.

ЗАВИСНОСЛОЖЕНА РЕЧЕНИЦА

Опште одлике зависносложене реченице

§ 1460. Зависносложене реченице састоје се од најмање двије предикацијске јединице које нису у равноправном односу, него су у односу субординације (подређености). У двопредикацијској зависносложеној реченици једна предикацијска јединица је управна (главна), а друга је зависна (клауза), в. примјер (1). Клауза допуњава управну предикацијску јединицу, или одређује и проширује значење неког њеног дијела (2), или значење управног дијела зависносложене реченице у цјелини (3), нпр.

- (1) Павле чека да добије писмо.
- (2) Павле је добио писмо које је чекао.
- (3) Павле је добио писмо, што нас је обрадовало.

Зависносложене реченице почињу везничким средствима (везницима и везничким ријечима и изразима), која уводе клаузе. Та средства су већином замјеничког поријекла (то су, прије свега, односне замјенице и прилози) и уопштеног значења, које се често конкретизује предлозима, показним замјеницама те лексичком и граматичком структуром клауза.

Врсте зависнослужених реченица

§ 1461. Зависносложене реченице се могу подијелити по више основа, при чему те подјеле не морају бити противрјечне, него се могу узајамно допуњавати. Три главна критеријума подјеле зависнослужених реченица, унутар којих постоје ужи критеријуми, прије свега семантички, јесу: 1. синтаксичка функција клаузе, 2. опсег зависности клаузе од управног дијела реченице, 3. обавезност или необавезност клаузе у структури зависносложене реченице.

Зависносложене реченице према синтаксичкој функцији клаузе

§ 1462. Зависносложене реченице према синтаксичкој функцији клаузе могу бити субјекатске, допунске, предикатске, атрибутивне, апозитивне и адвербијалне.

Однос клаузе према главном дијелу реченице у већини случајева може се упоредити са улогом коју реченични чланови (субјекат, предикат и други) имају у простој реченици.

§ 1463. Субјекатске клаузе употребљавају се у функцији аналогној функцији субјекта у управном дијелу зависносложене реченице, уп. (1) и (2):

- (1) Познато је да кафа штоди срцу.
- (2) Познато је штејно дејство кафе.

§ 1464. Допунске клаузе употребљавају се у функцији допуне управног дијела зависносложене реченице, уп.

- (3) Тражили смо да се укине порез на књиџе.
- (4) Тражили смо укидање пореза на књиџе.

§ 1465. Предикатске клаузе се понашају као именски дио предиката управног дијела зависносложене реченице, уп.

(5) Циљ ове резолуције је *да се њрекину сукоби*.

(6) Циљ ове резолуције је *њрекид сукоба*.

§ 1466. Атрибутске клаузе одређују неку именицу или именичку замјеницу у главном дијелу зависносложене реченице онако као што то у простој реченици чини атрибут, уп.

(7) Животиње *које живе на Арктику* имају дебело крзно.

(8) *Арктичке* животиње имају дебело крзно.

§ 1467. Апозицијске клаузе се понашају као апозиција неке именице или именичке замјенице у управном дијелу зависносложене реченице, уп.

(9) Даворин Јенко, *који је компоновао српску химну*, био је Словенац.

(10) Даворин Јенко, *композитор српске химне*, био је Словенац.

§ 1468. Адвербијалне клаузе употребљавају се у функцији аналогној функцији адвербијала у управном дијелу зависносложене реченице, уп.

(11) *Прије него што је отворио сједницу*, поздравио је госте.

(12) *Прије њочейка сједнице* поздравио је госте.

Зависносложене реченице према опсегу зависности клаузе од управног дијела реченице

§ 1469. Зависносложене реченице према опсегу зависности клаузе од управног дијела реченице дијеле се на реченице шире зависности и реченице уже зависности.

§ 1470. Реченице шире зависности јесу зависносложене реченице у којима клауза зависи од цијелог управног дијела, нпр.: Он лежи *јер је болесџан*.

Клаузе у односу шире зависности обично су просторне (нпр. Дјеца се играју *гдје нађу ггодно мјесто*), временске (нпр. Она би долазила *када би имала времена*), узрочне (нпр. Они су већ заспали *јер су уморни*), циљне (нпр. Они су дошли *да би се ођросџили*) или допусне (нпр. Они су дошли *иако су били заузети*), мада могу имати и друга значења, нпр. поредбено (нпр. Они су чекали *као да се ништа није десило*).

§ 1471. Реченице уже зависности јесу зависносложене реченице у којима клауза зависи само од једног члана управног дијела такве реченице, нпр. *Сџудени џоли сада полагаје испит зове се Пеђар Лукић*. У примјеру: *Човјек џоли је говорио био јој је џознаџ* – зависни дио *који је говорио* односи се само на субјекатски члан *човјек* управног дијела сложене реченице, у коју је уметнут.

Клаузе у односу уже зависности најчешће су допунске (нпр. Ана и Ивана мисле *да ће закасниџи на џредавање*), атрибутске (нпр. То је био човјек *којем је све џолазило за руком*), или апозицијске (нпр. *Перо, који је у свему био џрви*, одмах се јавио за ријеч), а за управну реченицу често се везују замјеничким везничким ријечима (као у претходном примјеру) и корелативним замјеничким изразима (нпр. *Какво џишање, такав одговор*).

Реченице уже зависности дијеле се према врсти ријечи којој припада управни члан главног дијела зависносложене реченице на: реченице које одређују именицу – (13), замјеницу – (14), придјев – (15), број – (16), (17), глагол – (18), прилог – (19), уп.

- (13) Такмичар *који њобиједи* добија награду.
- (14) Сви *који су њачно одговорили* биће награђени.
- (15) Били су тихи, *какви су увијек били*.
- (16) Био је први *ко је њо оићкрио*.
- (17) Резултат је био пет, *колико се и очекивало*.
- (18) Он се томе успротивио, *џићо је ријечићко чинио*.
- (19) Трчао је брзо, *колико је мођао*.

Зависносложене реченице према обавезности клаузе

§ 1472. Зависносложене реченице према обавезности клаузе дијеле се на оне у којима се клауза не може изоставити без оштећења граматичке прихватљивости управног дијела, какве су допунске реченице, нпр. (20), и реченице у којима се клауза може изоставити без посљедица за граматичку прихватљивост управног дијела зависносложене реченице (21), који у том случају има облик и значење просте реченице. Уп.

- (20) Ана је знала *да ће оздравити*.
- (21) *Када смо је срели*, ишла је на тренинг.

Другим ријечима, зависносложене реченице дијеле се на оне са обавезном клаузом, а то су допунске реченице (реченице са допунском клаузом), и на оне са факултативном клаузом, а то су одредбене зависносложене реченице (реченице са одредбеном клаузом).

Одредбене зависносложене реченице дијеле се на атрибушке, апозицијске и адвербијалне.

Атрибушке и апозицијске клаузе су адноминалне клаузе, а у традиционалној синтаксичкој терминологији зову се односне (релативне) реченице.

Адвербијалне клаузе дијеле се по свом значењу на просторне, временске, поредбене и др.

Допунске реченице као зависносложене реченице са обавезном клаузом

§ 1473. Допунске реченице су такве зависносложене реченице у којима је клауза обавезна, јер управни дио реченице не може бити самостално употребљен, због значењске непотпуности предиката у његовом управном дијелу, нпр. *Начелник очекује да ћеће доћи*.

§ 1474. У допунским реченицама, у којима предикат управног дијела захтијева допуну, валентност предиката отвара синтаксичку позицију која мора бити попуњена клаузом (22), као што у простој реченици исти предикат тражи допуну у облику именског израза апстрактног, процесуалног или сличног значења (23), уп.

- (22) Очекује од вас *да ѓа о њоме хићно извијеститиће*.
- (23) Очекује од вас *хићан извијестићај о њоме*.

У допунским реченицама клаузе могу зависити и од значења именица, придјева или прилога у предикату управног дијела (нпр. *вијесѝ, ѓласови, сиѓуран, очиѓледно, наравно, ѓиѝеѝа*), чије значење захтијева да се допунски клаузом, уп. *Обавијеѝѝени смо да ће кафа ѝоскуѝјеѝи* и *Има ѓласова да ће кафа ѝоскуѝјеѝи*. Примјери:

(24) Нема доказа да су екѝлозију изазвали ѝерорисѝи.

(25) Портпарол странке је изнио мишљење да ће се наћи рјешење.

(26) Била би штета да ѝо осѝане незаврѝено.

На помена. – Не препоручује се претјеривање са употребом израза *ѝреба реѝи* (или: *ѝреба најоменуѝи, ѝреба казати*) као управним дијелом зависносложене реченице са допунском клаузом, јер је то често поштапалица, нпр. умјесто: *Треба реѝи како нема доказа да су екѝлозију изазвали ѝерорисѝи; Треба реѝи како је ѝорѝпарол сѝранке изнио мишљење да ће се наћи рјешење; Треба реѝи како би била ѓиѝеѝа да ѝо осѝане незаврѝено* и слично, обично је боље употријебити реченице као у примјерима (24)–(25).

У управном дијелу допунске реченице може се налазити логички субјекат (27) или логички објекат (28), уп.

(27) Њима је познато да се ѝо десило.

(28) Њима је речено да се ѝо десило.

Допунске реченице се традиционално убрајају у зависносложене реченице. Међутим, у њима је врло видљива узајамна зависност управног дијела и клаузе, због чега допунске реченице не би било погрешно звати узајамнозависним реченицама.

§ 1475. Допунска клауза се везује за управни дио зависносложене реченице прије свега везницима *да, како, ѓдје*. Примјери:

(29) Бака је рекла да ће нам доћи у ѝосјеѝу.

(30) Осјећа како му крв бије у жилама.

(31) Видио је гдје се двојица ѝуку.

Најтипичнији допунски везник је *да*, док *како* и *ѓдје* имају и нијансу начинског, односно просторног значења.

Допунске клаузе долазе готово увијек послије управног дијела и по правилу су дуже од њега, нпр.

(32) Радује ме ѓиѝо ћемо се сресѝи.

(33) Рекла је како жели да вас види.

(34) Причаће ти како ѓа је ѝај доѓађај ѝоѝресао.

На помена. – Везници *да* и *ѓиѝо* често су врло блиског значења. Најопштије узето, разлика између тих двају везника је у томе што *да* уводи радњу о којој се тек говори, за којом се тежи или која би се могла догодити, а *ѓиѝо* – ону која се узима као готова чињеница. Отуда ће се употријебити *ѓиѝо* (а не *да*) у реченицама као *Радујемо се ѓиѝо је све у реду, Разумљиво је ѓиѝо се на одѓговор мора чекаѝи, Како објаѓњаваѝе ѓиѝо вас нису ѝозвали?, Шѝеѝа је ѓиѝо ѝредлоѓ нису ѝодржали и лекари., Роба не само ѓиѝо лежи неѓо се и квари*. Напротив, у случајевима кад реченица испред везника може имати значење говорења или мишљења, могућан је и један и други везник, према томе да ли се клауза после везника схвата као исказ или као узрок: *Оѝомениѝе ѓа да касни* (= 'Упозорите га да касни'), *Оѝомениѝе ѓа ѓиѝо касни* (= 'Он касни, и због тога треба да га

опоменете'); *Замерају Француској да је издала савезнике* (= `тврде да је Француска издала савезнике'), *Замерају Француској што је издала савезнике* (= `Замерају Француској због тога што је издала'). Ипак, у савременом српском књижевном језику све је јача тежња ка употреби *да* и уз поједине облике који изражавају стварно стање, па се однос ових везника мора посматрати еластичније. Реченице *Чињеница да је роман забрањиван само по његовој вредности*, *Чудно је да то нисмо раније приметили*, *Добро је да си осиао жив* (мада би и у њима било прикладније *што*) више се не осећају као погрешне.

§ 1476. У управном дијелу допунских реченица користе се корелативне замјенице *то* или *оно*, и то у сљедећим случајевима:

1) када је корелативна замјеница дио устаљених израза *саси*оја*ти* се у *то*ме, *изражава*ти се у *то*ме, *ис*ио*љава*ти се у *то*ме и сл., нпр. *Проблем се саси*ојао у томе *што* је нико од нас није *познавао*;

2) када се клауза не може везати за управни дио сложене реченице без корелатива, нпр. *Била је познала по томе да је штедљива*;

3) када се супротстављају значења двију клауза од којих једна садржи негацију, нпр. *Она није говорила (о томе) када ће доћи, него (о томе) колико ће осиа*ти*;*

4) када је корелатив дио низа у којем се нешто набраја, нпр. *Јављао им је и (то) с ким се виђа, и (то) шта ради, и (то) колико про*ш*ти.*

§ 1477. Уколико рекција предиката главног дијела захтијева предлошку конструкцију, корелативна замјеница између предлога и допунске клаузе мора бити у одговарајућем падежу, нпр. *Нису говорили о томе да се њихов колега сели у Крагујевац*; *Није се помирала с тим да неће наћи бра*ћа*.*

§ 1478. Допунске реченице се дијеле на подврсте: 1. према граматичкој функцији, 2. према комуникацијској функцији.

§ 1479. Допунске реченице према граматичкој функцији јесу субјектске – (35), објектске – (36) – или адвербијалне – (37). Најбројније су, и најчешће, објектске допунске реченице. Уп.

(35) Корисно је *да се млади баве спорт*ом. (уп. Бављење спортом је корисно за младе.)

(36) Видјели смо *како је отворен нови мост*. (уп. Видјели смо отварање новог моста.)

(37) Предавања се одржавају *као што ишце у распореду часова*. (уп. Предавања се одржавају према распореду часова.)

Управни дијелови наведених и свих других допунских реченица (нпр. *Корисно је...; Посматрали смо...; Предавања шрају...*) значењски су непотпуни без допунских клауза, чија је синтаксичка функција аналогна оној коју имају у истом значењу именски изрази у одговарајућој простој реченици наведени у загради, а то је функција субјекта, објекта или адвербијала.

§ 1480. Адвербијалне допунске реченице су по значењу просторне (нпр. Књига се налази [тамо] гдје *си је оставио*), временске (нпр. Предавање траје [онолико] *колико ишце у распореду часова*) или поредбене (нпр. То је било лакше *не*го *што је мислио*) па се традиционално обично

прибрајају мјесним, временским или поредбеним зависнословеним адвербијалним реченицама.

§ 1481. Допунске реченице према комуникацијској функцији дијеле се на изричне, вољне и зависноупитне.

Реченице сваке од те три подврсте могу бити узвичне, уз одговарајућу интонацију, нпр. *Каже да не жели да иде! Она моли да не закасније! Пиша када ће се то већ једном завршии!*

§ 1482. Изричне реченице (декларативне реченице), као допунске реченице са изричном клаузом, јесу реченице у којима се изричном клаузом саопштава садржај предиката (обично когнитивног или емотивног значења) у управном дијелу реченице. У таквом предикату су најчешће глаголи са значењем говорења – (38), мишљења – (39), опажања – (40), осјећања – (41) и сл., нпр. *џовории, рећи, казати, обавијестии, саочии, наредии, захиијевати, иредлаџаи, вјеровати, знаи, мислии, одлучии, иишаи* и сл.; *видјеи, љедаи, заиазии, осјеи, слушаи, чуи; вољеи, жељеи, жудјеи, надаи се, чезнуи*). Нпр.

(38) Рекла је да не зна.

(39) Он мисли да нећемо закаснии.

(40) Чули сте да неко долази.

(41) Наши стрепе да неће усјиети.

§ 1483. Изричне реченице са глаголима когнитивног значења говорења, мишљења, сазнавања и сл. употребљавају се за изражавање **неуправног говора** (индиректног говора), нпр. *Рекла је да се зове Ружица*; за разлику од **управног говора** (директног говора), који се изражава асиндетским реченицама, нпр. *Рекла је: „Зовем се Ружица.“*

§ 1484. Изричне реченице могу имати у предикату управног дијела умјесто пунозначног глагола неку именицу с когнитивним или емотивним садржајем, нпр.

(42) Предсједник одбора дао је предлог да сасианак иочне у 10 саи.

(43) Изразили су увјерење да су они у ираву.

(44) Чули смо запажање да се финансијско сиање иредузећа иоирава.

(45) Он ипак живи у нади да ће оздравии.

§ 1485. Изричне клаузе почињу везницима *да* (чешће) или *како* (рјеђе), који су у неким случајевима узајамно замјенљиви, а у другим случајевима могуће је употријебити само везник *да* (48), или само везник *како* (49), што највише зависи од значења предиката у управном дијелу изричне зависнословене реченице, уп.

(46) Каже да је добро иуиовао.

(47) Прича како је добро иуиовао.

(48) Бојао сам се да иишам. (али не: *Бојао сам се како иишам)

(49) Гледамо мајку како ирави колаче. (али не: *Гледамо мајку да ирави колаче)

§ 1486. Вољне реченице су, према комуникацијској функцији, подврста зависнословених реченица с клаузом у функцији допуне управног дијела којима се изражава воља субјекта управног дијела сложене реченице да се оствари оно што се саопштава клаузом. Семантичка специфичност вољних реченица јесте модално значење заповијести, молбе, жеље

или слично. Предикат клаузе вољне реченице јесте у презенту. У вољним реченицама најчешће се употребљава везник *да*, а када се вољно значење односи на одсутно лице, може се употријебити и рјечца *нека*, нпр.

(50) Молим те *да тио не заборавиш*.

(51) Замолите је *да тио не заборави*.

(52) Замолите је *НЕКА тио не заборави*.

Двије уже подврсте вољних реченица јесу императивне и жељне реченице.

§ 1487. ИМПЕРАТИВНЕ РЕЧЕНИЦЕ по правилу имају у предикату управног дијела императив, нпр.

(53) Замоли Перу *да ми се јави*.

(54) Реците свима *да буду сиремни*.

Императивне реченице могу имати у предикату управног дијела глагол који није у императиву и којим се неко посредно подстиче на вршење извјесне вербалне радње (то су глаголи као *јавиџи*, *казати*, *обавијесџи*, *џи*, *молиџи*, *наложџи*, *наредџи*, *џредлаџи*, *реџи*, *џражиџи* и слични), нпр.

(55) Он ти је наложио *да тио брзо заврџиш*.

(56) Пера је тражио *да му се јавиш*.

(57) Командир наређује *да сви буду сиремни*.

§ 1488. ЖЕЉНЕ РЕЧЕНИЦЕ (оптативне реченице) имају у предикату управног дијела глагол са значењем жеље да се изврши радња исказана предикатом клаузе (то су глаголи *жељеџи*, *жудјеџи*, *вољеџи*, *чезнуџи* и сл.), нпр.

(58) Ана је жељела *да разџовара са друџариџом*.

(59) Ивана би вољела *да јој мајка најрави за рођендан џорџу*.

§ 1489. Постоје и вољне реченице у чијем су предикату управног дијела глаголи са другим модалним значењима (*намјеравати*, *наџџојаџи*, *џланирати*, *џежиџи*, *џрудџи се* и сл.), нпр.

(60) Ана је намјеравала *да диџломира у јуну*.

(61) Ивана је настојала *да заврџи џосао у доџвореном року*.

§ 1490. У реторичким питањима у форми зависносложене реченице управни дио зависносложене реченице формално је једнак простој упитној реченици са замјеничким питањем, тј. питању које почиње упитном замјеницом или упитним замјеничким прилогом, нпр.

(62) *Ко сад да нам помогне када су сви отишли!*

(63) *Како да им не помогнемо кад можемо!*

§ 1491. Изричне, вољне и зависно-упитне зависносложене реченице у начелу могу имати управни дио зависносложене реченице у афирмативном облику (нпр. *Пиџа да научи*; *Пиџај да научџи*; *Пиџа када џочиње џредџава*), или у негативном облику (нпр. *Не џиџа јер се усџручава*; *Не џиџај да се не забрину*; *Не џиџа када да дође*).

§ 1492. Зависно-упитне реченице су, према комуникацијској функцији, подврста допунских реченица којима се констатује да је субјекту

управног дијела непозната или неизвјесна реалност онога што значи клауза, због чега се о томе поставља питање.

§ 1493. Клаузе у зависно-упитним реченицама по облику су исте као просте упитне реченице, али им је интонација друкчија, а у писању се не завршавају упитником. Примјери:

(64) Он пита *да ли сīе их видјели*. (Проста упитна реченица: *Да ли сīе их видјели?*)

(65) Они ће жељети да знају *џдје сīе јуче били*.

(66) Поставља се питање *зашћио си ѿо урадио*.

§ 1494. Реченице с питањем у управном говору могу се преобликовати у зависно-упитне реченице у неуправном говору (и обратно), уп.

(67) Ана га је запитала: „Да ли имаш ту књигу?“

(68) Ана га је запитала *да ли има ѿу књигу*.

(69) Ана је питала: „Гдје је Ивана купила ту хаљину?“

(70) Ана је питала гдје је *Ивана куйила ѿу хаљину*.

Преобликовање управног говора са упитном реченицом у зависно-упитну реченицу у неуправном говору у неким случајевима тражи мање или веће измјене граматичке структуре зависноупитне клаузе, уп.

(71) Ана је питала: „Гдје си купила ту хаљину?“

(72) Ана је питала гдје сам купила ту хаљину.

(73) Ана је питала: „Гдје сте се срели?“

(74) Ана је питала гдје смо се срели.

§ 1495. Клаузе зависно-упитних реченица почињу рјечцама *да ли*, *зар*, глаголом за којим слиједи енклитика *ли*, или упитним замјеничким ријечима, нпр.

(75) Интересује их *да ли сада можеће щейтаћи*.

(76) Интересује их *можеће ли сада щейтаћи*.

(77) Реците гдје *сада можеће щейтаћи*.

§ 1496. Употреба у клаузама зависноупитних реченица везничког изрази *не ... ли* + потенцијал (уп. и § 1548) има, у поређењу са везничким изразом *да ли*, додатну семантичку нијансу оцјене да је остварење ситуације означене клаузом донекле неизвјесно, уп. (78), (79) и (80):

(78) Питај *да ли ће ѿи ѿмоћи*.

(79) Питај *да ли би ѿи ѿмогао*.

(80) Питај *не би ли ѿи помогао*.

§ 1497. Зависно-упитне реченице обухватају реченице са значењем опште упитности и реченице са значењем посебне упитности.

Сложене реченице са значењем опште упитности имају у свом саставу клаузу са значењем општег питања (§ 1207), нпр.

(81) Пита *да ли да дође*. – Да, нека дође. / Не, нека не долази.

(82) Шеф се распитује *да ли је неко долазио*.

(83) Интересују се *јесће ли добро*.

(84) Пита *нисће ли се ѿовриједили*.

§ 1498. Сложене реченице са значењем посебне упитности имају у свом саставу клаузу са значењем посебног питања (§ 1208), нпр.

(85) Пита *ко да дође*. – Нека дођу Воја и Бора.

(86) Распитује се *шта да донесе*.

(87) Испитивао их је *шта су они сазнали*.

(88) Многи се интересују *како сће*.

§ 1499. Иако се зависноупитне допунске реченице традиционално убрајају у зависносложене синдетске реченице, не би било нетачно посматрати их као врсту асиндетских реченица за исказивање индиректног питања, јер у њима – (89) – упитна рјечца нема анафорску функцију нити везничку функцију у правом смислу ријечи, него има апелативну функцију (упитно значење), али слабију него у директном говору (90), уп.

(89) Питам *ко је то*.

(90) Питам: *Ко је то?*

Одредбене реченице као зависносложене реченице с факултативном клаузом

§ 1500. Одредбене реченице јесу зависносложене реченице са одредбом у форми клаузе у атрибутској, апозицијској или адвербијалној функцији (93). Клауза одредбених реченица није обавезна, као клауза допунских реченица, него може бити изостављена (91), што утиче на значење реченице, а у многим случајевима може бити замијењена непредикацијском синтаксичком јединицом (92), уп.

(91) То је шумско воће.

(92) То је шумско воће *љековитих својстава*.

(93) То је шумско воће *које има љековита својства*.

Реченице са атрибутивном клаузом

§ 1501. Одредбене клаузе које се односе на субјекат (94) или на допуну (95), одређујући их било атрибутски (96), било апозицијски (97), као и на именски дио предиката (98), називају се *односним клаузама* (релативним клаузама), уп.

(94) Ученик *коли је стигао први* добио је награду.

(95) Ученика *коли је стигао први* позвали су да прими награду.

(96) Публика је аплаузом наградила ученика *коли је најбоље ијевао*.

(97) Публика је аплаузом наградила ученика Дејана, *коли је најбоље ијевао*.

(98) Марија Марић је учитељица *о којој смо јуче разговарали*.

§ 1502. Односне клаузе се по типу антецедента дијеле на: 1) односне клаузе са именичким антецедентом, нпр. (99); 2) односне клаузе са замјеничким (потпорним) антецедентом (100); и 3) клаузе са антецедентом у облику прости реченице, одн. предикацијске јединице (101); 4) слободне односне клаузе, са имплицитним антецедентом, које су најрјеђе, осим у пословицама и сличним исказима (102), нпр.

(99) Купила је *хаљину* која се највише допала њеном мужу.

(100) Купила је *ону* која се највише допала њеном мужу.

(101) *Пајзај* је био *врло иричљив*, што је одушевило публику.

(102) Ко се хвали, *сам* се квари.

§ 1503. Везничка средства којима почињу односне клаузе зову се релативизатори, а то су: 1. придјевске односне замјенице *који, какав, колики, чији*, нпр. *А само су се играли срна и срндаћ, који је на крају сџиџне џек кад она џо џожели* (Електронски корпус српског језика); *Добила је џоклон какав је жељела*; 2. именичке односне замјенице *ко, џиџо*, нпр. *Ко џебе каменом, џи њеџа хљебом*; *Што џожелиџи, куџиће џи*; 3. односни замјенички прилози у функцији везника *џдје, одакле, куда, камо, када, док, од када, до када, како, колико*, нпр. *Срешћемо се исџред џозориџиџа, џдје смо се срели и џроџле џодине*; 4) везник *џиџо* у споју с личном замјеницом 3. л., нпр. *Куџо им је кафу и раџлук, што с њом обично иде*.

Релативизатори уводе односну клаузу као зависну реченичну структуру и показују врсту зависности, заступају антецедент у оквиру односне клаузе у складу са својим граматичким могућностима, те анафорски упућују на антецедент.

Напомена. – Када у управној реченици постоје два могућа антецедента, или више њих, двосмисленост се отклања тако што се она именица која је антецедент мора употријевити ближе релативизатору од друге именице, која би се могла схватити као антецедент иако то није. Зато је погрешан ред ријечи који уноси у реченицу непотребну двосмисленост, као у примјерима *Ударио је лоџиџу џлавом, која је оџиџла у ауџи* или *Добило је визу за џу земљу, која џраје џесџ мјесеци*, а исправно је *Ударио је џлавом лоџиџу, која је оџиџла у ауџи* и *За џу земљу добио је визу, која џраје џесџ мјесеци* (в. § 1563).

Именички и придјевски релативизатори налазе се у различитим значењским и обличким везама са антецедентом, а прилошки релативизатори, као што су *џдје, одакле, куда, када, како*, само су у значењској вези са антецедентом одређујући га као мјесто, вријеме или начин у оквиру којег се остварује радња предиката односне клаузе.

§ 1504. Односна клауза је адноминална одредба антецедента, који у управном дијелу може бити субјекат (103), именски дио предиката (104), допуна (105), адвербијална одредба (106), уп.

(103) Човјек *који џа је џоздравио* био му је познат.

(104) Петар је ученик *који најбоље зна маџемаџику*.

(105) Телефонирао је пријатељу *који се разболио*.

(106) Сјели су на клупу *која је била у близини*.

У рјеђим случајевима, а то су обично пословице, ријеч у управном дијелу зависносложене реченице са односном клаузом на коју се односи замјеница што уводи зависну клаузу може бити изостављена, уп. примјере без антецедента (107) и са потпорним антецедентом (108):

(107) *Ко неће браџа за браџа*, хоће туђина за господара.

(108) Онај *ко неће браџа за браџа*, хоће туђина за господара.

§ 1505. Сагласно реченом, двије основне функције односне клаузе као одредбене клаузе јесу функције атрибута или апозиције.

Атрибутска клауза одређује оно што је означено именицом или неком именички употријебљеном ријечју у управном дијелу. Зато су атрибутске реченице по значењу одредбене у ширем смислу, укључујући не само значење особине (109), него и припадности (110), редосљеда (111), а понекад и количине (112), нпр.

- (109) Нашла је хаљину *какву је итражила*.
 (110) Упознао је дјечака *са чијим је оцем ицао у исти разред*.
 (111) Сестра је позвала пацијента *који је био ирви њо реду*.
 (112) Добила је новца *колико јој иреба*.

Атрибутска клауза има рестриктивну улогу, издвајајући једну одлику онога што значи именски израз на који се таква клауза односи.

§ 1506. Атрибутске клаузе често су уметнуте у главни дио сложене реченице (нпр. *Човјека који ие је иоздравио* добро познајем). Употребљавају се готово увијек непосредно послје антецедента, тј. послје именице, замјенице или именичке синтагме на коју се односе (в. претходне примјере). Атрибутска клауза се понекад може употријебити испред управног дијела (нпр. *Коме си иоиребан, иај ће ие наћи*) и тада се кореферентни елеменат (*иај* и сл.) само условно назива антецедентом, јер би га тачније било називати постцедентом.

Напомена. – Атрибутске клаузе с прилогом *икад(а)* погрешно је замјењивати самим прилогом *икад(а)*. Дакле, исправно је *Она је моја најбоља другарица коју сам икад имала*, а погрешно је *Она је моја најбоља другарица икада*.

§ 1507. Атрибутске клаузе почињу односним замјеницама *који, какав, чији, колики, ко* или *ишио* (нпр. *Познајем човјека који ие је иоздравио*), а могу почињати и односним замјеничким прилозима *џђе, куд(а), одакле, оикуд(а), кад(а)* у случајевима када се квалификација именице из управног дијела даје као упућивање на мјесто (113), (114) или вријеме (115), нпр.

(113) Улица *џђе он живи* налази се у центру града. ('Улица у којој он живи...')

(114) Дошли су до извора *одакле се сирмо сиуишала сџаза*. ('Дошли су до извора од којег се...')

(115) Наступила је пауза *када нико није знао ишиа да каже*. ('Наступила је пауза у којој...')

§ 1508. Релативизатор који има промјенљиве облике слаже се са антецедентом (именицом или замјеницом на коју се односи) у роду и броју (нпр. *Ево жене која...; Ево дјететџа које...; Ево људи који...* итд.), али не и у падежу, јер падеж антецедента зависи од његове функције у главном дијелу сложене реченице, а падеж замјенице зависи од њене функције у односној клаузи.

§ 1509. Замјеница *који* је најчешћи релативизатор. Акузатив мушког рода релативизатора *који* једнак је за живе антецеденте генитиву (нпр. *сџуденџ којеџ сам ииознао...*), а једнак је за неживе антецеденте номинативу (нпр. *рјечник који сам куишо...*).

(116) Предсједник *за кога смо џласали* мора да испуни обећање.

(117) Закон *за који смо џласали* још није ступио на снагу.

Напомена. – Сагласно управо реченом, ако антецедент не значи биће, везничка ријеч *који* у акузативу једине мушког рода мора имати облик *који* (једнак номинативу). Зато је погрешна употреба реченица типа *Телефон којеџ је куишла врло је лијей, Памџимо концерџ, којеџ сџе одржали ирошле џодине*. Исправан облик тих реченице гласи *Телефон који је куишла врло је лијей, Памџимо концерџ, који сџе одржали ирошле џодине*.

У рјеђим случајевима умјесто *који* мора се употребити *што* (119).
Замјеница *који* често долази послије показне замјенице *онај* у одговарајућем роду и броју, а замјеница *што* послије облика средњег рода те замјенице, *оно*:

(118) Гдје су сада *оне* столице *које сам желео да купиш*?

(119) *Оно што смо планирали* мора се остварити.

Поред тога, постоје и реченице (§ 1513) у којима се релативизатор *који* може замијенити моделом *што* + лична ненаглашена замјеница (§ 1515), уп.

(120) Парфем *који* си купила врло је скуп.

(121) Парфем *што* си *џа* купила врло је скуп.

§ 1510. Релативизатор *какав* не упућује на конкретан антецедент, него на врсту антецедента, нпр.

(121) Направите сами салату *какву желеш*.

(122) Били су то тренуци спокоја *какав сам осећао само у води*. (Г. Олујић)

На помена. – Умјесто односне замјенице *какав* понекад се употребљава односна замјеница *који*, поготову у реченицама којима се изражава чуђење, што је одлика разговорног стила. На примјер, *Изненадио сам се која је то незналица*, поред обичнијег *Изненадио сам се каква је то незналица*.

§ 1511. Релативизатор *колики* (често у корелацији с *толики* у главној клаузи) показује величину антецедента, или (само у множини) број бића или предмета означених антецедентом, нпр.

(123) Добио је толики хонорар *колики је изражио*.

(124) Посланици могу себи да одреде плату *колику желе*.

(125) Није дошло толико туриста *коликима смо се надали*.

§ 1512. Релативизатор *чији* је односно-присвојна замјеница, тј. изражава припадност антецеденту, било да је у питању биће, предмет или појава:

(126) Немојте узимати лијек *чије дејство није испитано*.

(127) Вратиће се човјек у *чију* си се кућу уселио.

(128) Коментаришу догађај *чији* су учесници били.

§ 1513. Релативизатор *ко* има за антецедент показну, општу, неодређену или одричну замјеницу у једнини, у облику мушког рода (*онај*, *свако онај*) или средњег рода (*свако, неко, нико*), нпр.

(129) Највише жали онај *ко је био најближи побједи* (поред: онај *који је био*...)

(130) Свако *ко се у то разумије* лако ће вам помоћи.

(131) Нико *ко је добронамјеран* неће вам то савјетовати.

(132) То је учинио неко *ко вам не жели добро*.

Ко се употребљава и апсолутно, тј. без антецедента, нпр.

(133) Нека се јави *ко жели да иде на излет*.

(134) *Ко њега*, зло не мисли.

(135) *Ко хоће много*, неће дуго.

За неживе и апстрактне појмове такву апсолутну употребу има замјеница *што*, нпр. *Што можеш*, уради, а *што не можеш*, остави мени.

Реченице са ајрибуџском клаузом

§ 1514. Атрибутске реченице са односном клаузом која нема антецедент у управном дијелу (нпр. *Ко чека, дочека*) традиционално се сматрају посебном врстом односних реченица и називају слободним односним реченицама, чији се антецедент подразумејева. То се може прихватити само условно, а слободне односне реченице би у том случају биле врло нетипичне односне реченице, без икаквог антецедента. Међутим, као што у реченици *Тај ће њи помоћи* замјеница *њај* није атрибут који стоји уз подразумејевану именицу, него је поименичена замјеница са синтаксичком функцијом именице, тако ни у реченицама типа *Ко дође, нека сачека*, замјеница *ко* не упућује на изостављену именицу, него цијела клауза *Ко дође* функционише у позицији субјекта (у наведеном примјеру 'посјетилац' [нека сачека]). Тзв. слободне односне реченице прелазни су облик између односних (атрибутских) и допунских реченица, јер оне попуњавају упражњена мјеста субјекта управног дијела (136), или допуне (137), (138), предвиђена синтаксичком валентношћу предиката у управном дијелу, уп.

(136) *Ко дође*, добро је дошао.

(137) Донеси *џио можеш*.

(138) Шаље новац *коме је и до сада слао*.

§ 1515. Атрибутске клаузе са односном замјеницом *џио* могу се односити на антецедент који значи нешто било живо било неживо, нпр.

(139) Сјетио се пса *што му је сјасао живој*.

(140) Гдје су оне столице *што су биле на тераси*?

§ 1516. У пасивним атрибутским клаузама могуће је изоставити односну замјеницу и помоћни глагол *биџи*, а задржати само трпни придјев, уп.

(141) Писмо *џослајо 12. јуна из Беча* стигло је тек данас.

(142) Писмо *које је џослајо 12. јуна из Беча* стигло је тек данас.

Тако употребљен трпни придјев мора се слагати у падежу са антецедентом, уп.

(143) У *џисму џослајом* из Беча 12. јуна потврдио је да ће доћи.

(144) *Писмом џослајим* из Беча 12. јуна потврдио је да ће доћи.

Реченице са ајозицијском клаузом

§ 1517. Апозицијска клауза је таква одредбена клауза која, за разлику од рестриктивне улоге атрибутске клаузе, не издваја једно својство антецедента, него је кореференцијална антецеденту, пошто означава исто што и он, али на друкчији начин, нпр. *Никола Појовић*, који је отац Марка Поповића, *ради у музеју*.

У до сада наведеним примјерима односне клаузе као атрибутске клаузе таква, атрибутска клауза ближе одређује антецедент: (*онај*) *човјек који ће нам помоћи*, (*она*) *салаџа какву желиџе* и сл. Уколико је антецедент по значењу већ одређен, а односна клауза само пружа додатну информацију о њему, кажемо да је то апозицијска клауза, а у писању је одвајамо запетом, односно двјема запетама ако је уметнута:

(145) Ово је сликар Марко Марић, на чијој смо изложби јуче били.

(146) Његова тетка, која живи у Кошору, радила је као туристички водич.

Реченице са адвербијалном клаузом

§ 1518. Реченице с просторном клаузом (спацијалном клаузом) имају у свом саставу клаузу са значењем мјеста или правца локализовања ситуације о којој обавјештава управни дио зависносложене реченице.

Према значењу просторне клаузе се дијеле на клаузе са значењем мјеста, које долазе као одговор на питање *џдје*? (локативно значење), нпр. *Књиџа је ѡамо џдје си је оѡавила*, и на клаузе са значењем правца или смјера у којем се нешто креће или управља, које долазе као одговор на питање *куд[а]*? (адлативно значење), нпр. *Иди куда ѡе срце води, Гледај куда ѡи ѡоказујем*; или смјера из којег се нешто креће или управља (аблативно значење), нпр. *Доѡли су одакле их нисмо очекивали, Јави се одакле можеѡ*; или правца којим се нешто креће (перлативно значење), нпр. *Види куда су ѡроѡли*.

На помена 1. – Употреба везничког прилога *џдје* умјесто везничког прилога *куда* није одлика доброг књижевног језика, иако је толико узела маха да се толерише у разговорном стилу. На примјер, препоручује се *Срели су се на Калемеџдану, куда долазе мноџи ѡурусѡи*, а не препоручује се *Срели су се на Калемеџдану, џдје долазе мноџи ѡурусѡи*, иако се овај други примјер не би могао оцијенити као сасвим погрешан.

За означавање смјера кретања препоручује се везнички прилог *куда*, нпр. *Никаква брзина на свету, па ни она светлосна, не би нас могла, за време целог нашег живота, одвести онамо куда желим да стигнемо [...]* (М. Миланковић)

На помена 2. – Савремени српски књижевни језик има у регионалној употреби и односни везнички прилог *камо*, нпр. *Иди камо желиѡ*. Раније је он био у широј употреби у српском језику, нпр. *Ученици разроџачиѡе очи и уѡреѡе их онамо камо им је учиѡељ ѓледао, ѡрема заѡаду*. (М. Миланковић)

Клаузе с просторним значењем почињу везничким ријечима (замјеничким прилозима) за место или правац *џдје*, *куд(а)*, *оѡкуд(а)*, *одакле* или *докле* и блиске су односним клаузама, јер се, као и оне, могу везивати за именицу као антецедент, нпр.

(147) Рођена је у Нишу, гдје је заврѡила основну и средњу ѡколу. (‘у којем је заврѡила...’)

(148) Отиѡли су у државни архив, *куда се односе на чување ѡакви сѡиси*. (‘у који се односе...’)

(149) Пакет је враћен у Ниш, *одакле је сѡиџао*. (‘... из којег је стигао’)

(150) Доѡли су до потока, *докле их је довела уска сѡаза*. (‘... до којег их је довела...’)

(151) Он осећа неки потмули бол, а не зна *откуда долази*. (Д. Ненадић)

(152) Користећи се том станком, одшетао сам до једне долине у крај пута, *куда није ѡролазила буѡица војске*. (М. Петровић)

У другим случајевима просторне клаузе понашају се као прилошке одредбе за мјесто, уп. (153) и (154):

(153) Иди *куда хоћеѡ*.

(154) Отиѡли су на *уѡакмицу*.

Другим ријечима, у зависнослуженим реченицама с просторном клаузом клаузе се односе или на цио управни дио зависнослужене реченице (нпр. *џде има људи, има и чиијалаца*. – М. Јосић Вишњић) или на неку ријеч у управном дијелу као апозицијска одредба те ријечи (нпр. *Рођена је у Нишу, џдје и сада живи*).

Просторна клауза може бити везана и за корелативну ријеч у управном дијелу, а таква корелативна ријеч може бити показни или општи замјенички прилог за мјесто или правац, нпр. *џамо, онамо, ондје, свуда* и сл., уп.

(155) Књига је ондје џдје си је осџавио.

(156) Проћи ћемо туда куда су и они џрошци.

(157) Одмарали су се свуда џдје је било воде.

Везничке ријечи за мјесто и правац могу се појачати рјечцом *џод*, која им даје опште значење:

(158) Где год нађеш џодно месџо, / Ти дрво посади, / А дрво је благородно / Па ће да награди. (Ј. Јовановић Змај)

(159) *Куд год дођем*, дочека ме неки познаник.

(160) *Одакле год дошли*, добро су дошли.

§ 1519. Просторна реченица мора имати најмање једну просторну клаузу, али их може имати и више, нпр. *Сједио је на обали, џдје је као дјечак Chesџо џецао са друговима и џдје сада није било никога*.

Зависнослужена реченица може имати двије или више клауза са различитим значењима, од којих је једно просторно, нпр. *Сједио је на обали, џдје је Chesџо џецао када је био дјечак*.

§ 1520. Просторне клаузе могу се употријебити прије или послије управног дијела служене реченице:

(161) *Гдје је сада џрад*, некад су била поља и мочваре.

(162) Некад су била поља и мочваре *џдје је сада џрад*.

(163) Наставио је пут пјешнице *докле се могло*.

(164) *Докле се могло*, наставио је пут пјешнице.

§ 1521. Реченице с временском клаузом (темпоралном клаузом) јесу зависнослужене реченице у чијем саставу је клауза која значи временску локализацију или временску квантификацију радње или стања о којем је ријеч у управном дијелу зависнослужене реченице, нпр.

(165) *Када се џробудила*, већ је било свануло.

(166) *Чим је зазвонио џелефон*, подигао је слушалицу.

(167) Чекали смо *док нису дошли*.

Реченице са адвербијалном временском клаузом понашају се као прилошке одредбе за вријеме, уп. (168) и (169), уп.

(168) Дошла је *када је џредсџава џочињала*.

(169) Дошла је *на џочешак џредсџаве*.

Временска реченица мора имати најмање једну временску клаузу, али их може имати и више, нпр. *Када је будилник зазвонио и када се џробудила, већ је било свануло*.

Зависнослужена реченица може имати двије или више клауза с различитим значењима, од којих је једно временско, нпр. *Када се џробудила јер јој је џосџало хладно, већ је било свануло*.

Зависне временске клаузе, слично мјесним, могу се надовезати на именицу која означава одређено вријеме и тада су по тој особини релативне, нпр.

(170) Било је то прошлог љета, *када је Мирко научио да њлива*.

(171) Видјели смо је тек на крају, *док смо одлазили с њом скупа*.

(172) Заспала је у поноћ, *чим је легла*.

§ 1522. Основна граматичка средства изражавања временског значења у временској реченици јесу: везник у саставу клаузе, глаголско вријеме и глаголски вид у управном и зависном дијелу временске реченице.

Везници у временској клаузи (укључујући везничке ријечи и изразе) јесу *кад(а)*; *док*, *док (не)*, *док год*, *докле год*, *докле (не)*, *како*, *након њ*, *нејасно ирије не* *њ*, *од времена кад(а)*, *од кад(а)*, *ош*, *ионад кад(а)*, *иош*, *ирије не* *њ*, *ријетко кад(а)*, *само кад(а)*, *кад год*, *само њ*, *сваки и* *кад(а)*, *све док*, *и* *кад(а)*, *и* *њ*, *увијек кад(а)*, *честито кад(а)*, *чим*. Примјери:

(173) *Када се делфини удварају женкама*, доносе им у уста букет алги.

(174) *Док смо се ми мучили у оскудици*, они су пливали у изобиљу. (Д. Ненадић)

(175) Ево ти Грете и, *докле год је она код ње*, значи да се придржаваш уговора. (Г. Олујић)

(176) *Тек што су сјели*, морали су устати.

Испред појединог везника у неким случајевима може се употријебити временски прилог или прилошки израз, нпр. *онда*, *и*, *са*, *у вријеме*, *од онда*, *дош*:

(177) Дошли су онда *када су већ сви били ош*.

(178) Престали су да стражаре тада *кад им је било наређено*.

(179) Радили су у вријеме *када се не ради*.

(180) Играли су дотле *док се нису уморили*.

§ 1523. Предикат у временској клаузи по правилу је у временском глаголском облику, осим у неким посебним случајевима, као, на примјер, у предикатима с хабитуалним потенцијалом (*Када би имао времена, он би свратио на кафу*, тј. 'он је свратио на кафу када му је вријеме то допуштало', мада се иста реченица може интерпретирати и као условна 'он би свратио на кафу ако би имао времена').

§ 1524. Временске зависносложене реченице по значењу се дијеле на реченице са значењем временске локализације и реченице са значењем временске квантификације, поред неких прелазних случајева.

Локализација временском реченицом (такве реченице долазе у одговору на питање *када?*) може бити унутрашња или спољашња. Унутрашња локализација остварује се унутар временског локализатора, и то са значењем истовремености – или линеарне (било потпуне истовремености, нпр. *Док је она говорила, сви су њ живо слушали*, било непотпуне истовремености, нпр. *Док је она говорила, неко је њ окуцао на прозор*), или пунктуалне истовремености (нпр. *Чим га је видјела, иреконала га је*). За спољашњу временску локализацију је карактеристично да је објекат локализације изван временског локализатора.

Другим ријечима, догађај који се временски одређује може се одиграти прије другог догађаја, у вријеме другог догађаја или послѣ другог догађаја.

§ 1525. Реченице са значењем унутрашње временске локализације садрже клаузе којима се означавају ситуације према чијем се догађању временски одређује ситуација на коју се односи управни дио сложене реченице, нпр. у реченици *Кад су му ӣришли, ӣрејознао их је* вријеме ситуације ‘препознао их је’ временски се одређује према времену ситуације ‘кад су му пришли’.

Временске реченице истовремености (симултаности) означавају ситуације које постоје у потпуности истовремено (181) или дјелимично истовремено (182), нпр.

(181) *Кад ӣјева*, не муца.

(182) *Кад с̄јавамо*, сањамо.

Управни и зависни дио такве временске реченице повезује везник *кад(а)* или изрази у *вријеме када*, у *моментиу када*, у *ӣренуику када* и сл. нпр. *У ӣренуику када је ушла, ми смо разговарали*.

Временске клаузе с везником *док* и несвршеним глаголом у предикату означавају радњу која је у потпуности или дјелимично истовремена с радњом главне клаузе, нпр.

(183) *Док ӣљуӣи кица*, нико не шета.

(184) *Док женка чува младунце*, мужјак иде у лов.

(185) *Док с̄јава*, дјед повремено тихо хрче.

Тренутно значење имају реченице с везником *чим*, када се њихово примарно значење непосредне постериорности контекстуално неутрализује и схвата као пунктуална симултаност, нпр. *Чим укључим, ради*.

§ 1526. Граматичко вријеме у предикату управног дијела и клаузе временске реченице са значењем истовремености мора бити усаглашено, а управни дио зависносложене реченице може садржати корелатив *ӣад(а)*, *ӣо̄г ӣренуику*, *ӣо̄г моментиа* и сл., који додатно ојачава везу између управног дијела реченице и клаузе, нпр. *Он је дао оӣказ ӣо̄г ӣренуику када је чуо ӣӣа ӣреба да ради*.

§ 1527. Спољашња временска локализација, као значење неистовремености, у систему временских реченица обухвата: реченице са значењем *антериорности* – било са значењем антериорне близине локализатору (нпр. *Нејосредно ӣрије не̄го ӣӣо је оӣиуӣовала, дошла је да се ӣоздравимо*), било са значењем опште антериорности (нпр. *Прије не̄го ӣӣо је оӣиуӣовала, дошла је да се ӣоздравимо*) – или може бити *постериорна* локализација – било са значењем постериорне близине локализатору (нпр. *Чим се доселила у ӣај г̄рад, ӣоӣражила је своје ро̄ђаке*), било са општим значењем постериорности (нпр. *Поӣӣо се доселила у ӣај г̄рад, ӣоӣражила је своје ро̄ђаке*).

У временским реченицама са значењем антериорности клаузе почињу везничким изразом *ӣрије не̄го ӣӣо* или *раније не̄го ӣӣо*, нпр.

(186) прије *НЕГО ШТО* је ӣочео да г̄овори, он се накац̄љао.

(187) [...] осећа да не може отпутовати пре *НЕГО ШТО* чује њену одбрану. (Д. Васић)

(188) Због полицијског часа, представа почиње *НЕШТО РАНИЈЕ НЕГО ШТО је уобичајено!* (Љ. Симовић)

У временским реченицама са значењем постериорности клаузе почињу везницима и везничким изразима *пошто*, *чим*. При томе, реченице с везником *чим* значе да вријеме клаузе непосредно слиједи времену управног дијела реченице, док временске реченице са друга два везника такво значење не морају имати, мада га не искључују. Уп.

(189) *Пошто је угасила свјећло*, она се прекрстила.

(190) *Након што је угасила свјећло*, она се прекрстила.

(191) *Чим је угасила свјећло*, она се прекрстила.

Пошто, као временски везник који уводи временску клаузу са значењем претходне (завршене) радње (192), једино се по контексту може разликовати од узрочног *пошто*. Примјер:

(192) *Пошто све добро измијештаје*, оставите чинију на топлом мјесту.

(193) *Након што су љручили ујућство*, почели су да склапају апарат.

Напомена. – Ни предлог *након*, ни везник *након што* нису кроатизми (како се понекад тврди) и нема разлога да се избјегавају као туђице у српском језику.

Временске реченице с везником *док* и свршеним глаголом у предикату клаузе, поготову ако је глагол у предикату у одричном облику (194), (195), могу означавати радњу која се догађа по завршетку оне радње или стања о којима обавјештава управни дио временске реченице, нпр.

(194) Представа није почела *док се није зачуло звонце*.

(195) *Док ти ниси узео сивар у своје руке*, они ништа нису радили.

§ 1528. Реченице са значењем временске аблативности или адлативности показују да се оно што је означено управним дијелом сложене реченице догађа унутар периода означеног временском клаузом, од његове почетне тачке (аблативност, нпр. *Ошкад се љреселила овамо, често се виђамо*), или све до завршне тачке тог периода (адлативност, нпр. *Играли су, док год су имали снаге*).

Аблативне реченице долазе у одговору на питање *ошкада?*, а значење аблативне временске локализације изражава се везником *ошкад(а)* или везником *ошкако*, нпр.

(196) *Откад не љуци*, боље се осјећа.

(197) *Откако знам за себе*, он им помаже.

Адлативне реченице се појављују у одговору на питање *докле?*, а значење адлативне временске локализације изражава се везницима *док год*, *докле год*, *све док*, и може бити праћено наглашавањем непрекидности вршења радње, нпр.

(198) *Све док је кишца љадала*, они су играли шах.

(199) *Докле год је кишца љадала*, они су играли шах.

(200) *Догод је кишца љадала*, они су играли шах.

Постоје и прелазни случајеви, у којима су исказана значења и унутрашње и спољашње временске локализације, нпр. *Кад се љредавање завршило, скоро сви слушаоци су се већ били разишли*.

§ 1529. Квантификација временском реченицом обухвата значења дужине трајања (такве реченице долазе у одговору на питање *колико дуго?*, нпр. *Остали су на мору док су имали новца*), значење учесталости (такве реченице долазе у одговору на питање *колико често?*), нпр. *Помоћне им кад год може*, или имају значење брзине (нпр. *Док се окренуо, њих више није било*).

Поред тих основних значења, постоји и више прелазних и посебних значења временских реченица.

§ 1530. Временске клаузе могу бити употријебљене прије или после управног дијела сложене реченице:

(201) Писаћу ти чим *стигнем*.

(202) Чим *стигнем*, писаћу.

(203) Трчао је док *год је имао снаге*.

(204) Док *год је имао снаге*, он је трчао.

§ 1531. Реченице с поредбеном клаузом значе поређење ситуације означене управним дијелом зависносложене реченице са ситуацијом означеном клаузом. дијеле се на поредбено-начинске (одговарају на питање *како?*), нпр. *Говори жрчки као да је Грк*, и поредбено-градацијске (одговарају на питање *колико?*), нпр. *Добили су више нешто што су иражили*.

§ 1532. Реченице с поредбено-начинском клаузом значе једнакост или неједнакост извјесних особина ситуација именованих управним дијелом реченице и клаузом. Иако је у њиховом значењу присутно и степеновање (као еквативност или као диференцијалност), у првом плану је идеја начина на који се нешто остварује. Једнакост у значењу реченица с поредбено-начинском клаузом може бити потпуна, еквативна (205), (206), или приближна, симилативна (207), а понављање предиката се обично избјегава на тај начин што се он у клаузи поступком синтаксичке елипсе изоставља, односно препушта се подразумевању, нпр. *Игра као њена сесџра*, уп.

(205) Игра као *што игра њена сесџра*.

(206) Игра *бац* као *што игра њена сесџра*.

(207) Игра *скоро/гошово/безмало* као *што игра њена сесџра*.

У реченицама са поредбено-начинском клаузом и значењем једнакости клауза има одредбену функцију у односу на управни дио реченице.

У реченицама с поредбено-начинском клаузом и значењем неједнакости, то значење се изражава увођењем негације у предикат управног дијела реченице са значењем једнакости (208), нпр.

(208) Не игра као *што игра њена сесџра*.

Значење неједнакости изражава се и поредбено-градацијским клаузама које почињу везничким спојевима *него/но што* или *него/но да* (§ 1540). Реченице са *него/но што* означавају реалне ситуације (209), (210), а реченице са *него/но да* неостварене или хипотетичке ситуације (211). У управном дијелу таквих реченица је придјев или прилог у компаративу, или ријечи *дружачији*, *друкчије* и сл., уп.

(209) Игра боље *не*го *што* *и*гра њена *сест*ра.

(210) Реаговао је друкчије *не*го *што* *се* очекивало.

(211) Овако је поступио паметније *не*го *да* је *о*ишцао.

§ 1533. Клаузе у реченицама с поредбено-начинском клаузом почињу везничким прилогом *како*, односно везничким спојевима *као што*, *као да*. Долазе најчешће последије управног дијела (уп. ипак са инверзијом: *Скоро као што и*гра њена *сест*ра, *и*гра и она) и према управном дијелу се односе као прилошка одредба за начин према предикату просте реченице, уп.

(212) Ријешила је задатак *успјешно*.

(213) Ријешила је задатак *како* је најбоље умјела.

Како и *као што* у таквим реченицама обично су истозначни (значе 'на исти начин'), уп.

(214) Врата треба монтирати *како* је означено на *цртежу*.

(215) Врата треба монтирати *као што* је означено на *цртежу*.

§ 1534. Клаузе које почињу прилогом *како* често припадају поредбеним реченицама, али могу припадати и допунским реченицама, као у слjedeћим примјерима:

(216) Посматрам *како* *монтира* врата. ('посматрам *монтира*ње врата')

(217) Питам се *како* *монтира* врата. ('питам се: *како* *монтира* врата?')

(218) Осјећао сам *како* *не*што *треба* урадити. ('осјећао сам потребу да се нешто уради')

(219) Прича *како* је дуго *и*уговала. ('прича да је њено путовање дуго трајало')

§ 1535. У корелацији с везничким *како* у клаузи, у управном дијелу често долазе корелативи *и*ако, *овако* или *онако*, нпр.

(220) *Како* *си* радио, тако те и плаћају.

(221) Производња не иде онако глатко *како* је *и*шла на *и*очетку.

(222) Производња не иде онако глатко *као што* је *и*шла на *и*очетку.

(223) Њихово предузеће више није тако успјешно *како* је било *и*рошле године.

(224) Њихово предузеће више није тако успјешно *као што* је било *и*рошле године.

§ 1536. Везнички израз *као да*, за разлику од *као што* (или *како*), уводи клаузе које значе неостварене или хипотетичке ситуације, уп. *Посиуио је као што му је било наређено* и *Посиуио је као да му је било наређено*. Глагол је у индикативу, у истом облику као за стварну радњу, нпр.

(225) У осмој рунди навалио је таквом снагом *као да* је *и*тек *и*очео борбу.

(226) Опомиње ме да пада киша, *као да* ја *и*о не знам.

(227) Лако је било умирати мојим прецима, / онамо их је чекао добри Бог / и одлазили су / *као да* се *враћају* с неког часног *и*осла, / уморни и мирни. (В. Николић)

§ 1537. Реченице с поредбено-начинском еквативном клаузом обично имају чврсту структуру у погледу редосљеда њихових предикацијских дијелова, уп. (228) и (229):

(228) Радио је с таквим полетом *као да* је *и*тек *и*очео.

Али не:

(229) *Као да је *и*тек *и*очео, радио је с таквим полетом.

Такав редосљед ипак није обавезан, него зависи од укупне граматичке и комуникативне (тематско-рематске) структуре, као и од лексичког састава реченице, нпр. *Као да је била њочейницица, ситално им се обраћала с разним њишањима.*

§ 1538. Реченице с поредбено-градацијском клаузом истичу степен испољености онога што означавају управни дио сложене реченице и клауза. Такве реченице одговарају на питање *колико?*, а поредбено-градацијске клаузе у њима често почињу везничким прилогом *колико*. Оне се употребљавају, по правилу, последије управног дијела сложене реченице, у чијем је предикату негација, и односе се према том предикату као прилошка одредба за степен према предикату просте реченице, нпр.

(230) Он није глуп *колико је лијењ*.

(231) Он у ствари није муцао *колико се љравио да муца*.

Синоним примјера (230) гласи *Он је више лијењ него џишо је џлуи*, а синоним примјера (231) јесте *Он се више љравио да муца него џишо је ситварно муцао*. Из тога се види да у структури поредбено-градацијском клаузом може бити конструкција: *више/мање* + позитив придјева или лични глаголски облик + *него џишо* (§ 1532).

§ 1539. У управном дијелу реченица с поредбено-градацијском клаузом може стајати корелатив *џолико*, *џако* или *онолико*, од којих је најчешћи корелатив *џолико* (232). Корелатив *џако* се у таквим реченицама обично може употријебити у истој функцији као *џолико* (233), али је обичнији онда када зависна реченица почиње са *како* (234). Корелатив *онолико* означава извјесну врсту дистанце (235), (236). Уп. сљедеће примјере:

(232) Она није толико вриједна *колико је сјособна*.

(233) Она није тако вриједна *колико је сјособна*.

(234) Она није тако вриједна *како су ми џоворили да јесџе*.

(235) Она није била онолико вриједна *колико смо мислили да јесџе*.

(236) Она није стварно толико радила *колико се љравила да ради*.

У адвербијалним градацијским реченицама највиши степен се изражава клаузом која почиње са *колико џод*, нпр. *Помоћи ће колико год буде (било) џоџребно*. Као поредбено-градацијске реченице, такве реченице долазе у одговору на питање *колико?*, али заправо не садрже идеју поређења ситуација означених управним дијелом и клаузом, него значе највиши могући степен испољавања онога што означава предикат клаузе која је одредба управног дијела реченице.

§ 1540. Зависносложене реченице чија клауза почиње везничким изразом *него џишо* такође означавају различит степен испољености исте особине у ситуацијама означеним управним дијелом сложене реченице и клаузом (§ 1532), а пошто је њихов управни дио семантички несамо-сталан, то их повезује са допунским реченицама, нпр.

(237) Он је разочаран *више него што сам љреџиосџављао (да је разочаран)*.

(238) Повреда је тежа *него што сам мислио (да је џеџка)*.

(239) Данас је хладније *него што је било јуче (хладно)*.

§ 1541. Зависносложене реченице с везничким изразом *него да* на четку поредбене клаузе изражавају различит степен испољености исте

особине у ситуацијама означеним управним дијелом сложене реченице и клаузом, али за разлику од клауза које уводи везнички израз *не̄го ш̄ӣто*, клаузе које уводи везнички израз *не̄го да* омогућавају да се избјегну понављања предиката управног дијела у клаузи тако што се двије клаузе сажимају у једну према принципу: *не̄го ш̄ӣто... да...* прелази у *не̄го да...*, уп. примјере (240) са (241), као и (242) са (243). Примјери:

(240) Пера више воли да свира *НЕГО ДА њјева*.

(241) Пера више воли да свира *НЕГО ШТО воли да њјева*.

(242) Она боље умије да нешто нацрта *НЕГО ДА њо ис̄ирича*.

(243) Она боље умије да нешто нацрта *НЕГО ШТО уме да њо ис̄ирича*.

Напомена. – Погрешно је нормативно исправне поредбене реченице типа *Никада НИЈЕ БИЛО ТАКО ТЕШКО њрикуњињи сред̄сњва за ор̄ганизацију фес̄тивала КАО ове љодине* или *Никада НИЈЕ БИЛО ТЕЖЕ њрикуњињи сред̄сњва за ор̄ганизацију фес̄тивала НЕГО ове љодине* замјењивати реченицама попут *Никада НИЈЕ БИЛО ТЕЖЕ њрикуњињи сред̄сњва за ор̄ганизацију фес̄тивала КАО ове љодине*.

§ 1542. Реченице с поредбеним значењем и везником *ш̄ӣто* на почетку клаузе (често с корелативним *њо* у главном дијелу реченице), које садрже компаратив придјева или прилога и у главном дијелу и у клаузи, показују однос између двију радњи као управно сразмјерно јачање или слабљење интензитета. Пошто је њихов управни дио семантички несамосталан, то их повезује са допунским реченицама, нпр.

(244) *Што је њоњлији*, метал је мекши. ('колико је метал топлији, толико је мекши')

(245) *Што је мњтал њоњлији*, он је мекши.

(246) *Што је мњтал њоњлији*, то је мекши.

§ 1543. Неке реченице с поредбено-градацијским значењем имају чврсту структуру у погледу редосљеда њихових предикацијских дијелова, уп. (247) и (248), а друге реченице с поредбено-градацијским значењем имају слободну структуру, уп. (249) и (250). Примјери:

(247) Он није толико способан *колико је искусан*.

Али не:

(248) **Колико је искусан*, он није толико способан.

(249) *Шњо је хладније*, све је гладнији.

(250) Све је гладнији *шњо је хладније*.

§ 1544. Реченице са узрочном клаузом (каузалном клаузом) имају у свом саставу клаузу са значењем узрока ситуације о којој обавјештава управни дио зависносложене реченице. Узрочна клауза се према управном дијелу односи као прилошка одредба за узрок према предикату просте реченице, уп.

(251) Поклонила му је то *из љубави*.

(252) Поклонила му је то *јер ља воли*.

Најважнији узрочни везници су *јер*, *ш̄ӣто* и *њош̄ӣто*: (253)–(255), уз везничке изразе *зай̄то ш̄ӣто*, *будући да*, *с обзиром на њо да*: (256)–(258); и још неке.

Клаузе с везницима *јер* и *ш̄ӣто* долазе искључиво послије главне клаузе, док су остале узрочне клаузе обичније испред главне реченице. Примјери:

(253) Богдана се уздржа *ЈЕР* виде да *џа* ракија *још* није *још* *још* освојила. (Г. Божовић)

(254) Задовољан сам *ШТО* вам *могу* *јомоћи*.

(255) *Пошто* се *наоблачило*, одустали смо од шетње.

(256) Није дошла *ЗАТО ШТО* се не *осјећа* добро.

(257) *Будући* да *нисам* *џладан*, узећу само салату.

(258) *С ОБЗИРОМ* *НА ТО* да је *сезона* *јри* *крају*, не очекујемо још много туриста.

На помена 1. – Иако се чак у говору образованих људи може чути рјечца *јел'* уместо *везника јер* (нпр. *Побиједићемо јел' смо јачи од својих јрошивника*), то представља грубо нарушавање српске граматичке норме.

На помена 2. – Поред *везничког* израза *с обзиром на то* да користи се и израз *с обзиром да*, нпр. *С обзиром да је сезона јри крају, не очекујемо много јуриштиа*. Употреба тог *везничког* израза без предлога *с*, дакле као *обзиром да*, мада честа у говорном језику, не може се сматрати исправном.

Узрочно јошјо само се помоћу контекста разликује од *временског јошјо* (§ 1527). Уп.

(259) *Пошто* није *имао* *џошвог* *новца*, понудио је да плати картицом.

(260) *Пошто* је *јлајшо*, оставио је бакшиш.

§ 1545. Реченице са циљном клаузом (намјерном или финалном клаузом) имају у свом саставу клаузу са значењем циља или намјере остваривања ситуације о којој обавјештава управни дио зависносложене реченице.

Клауза са значењем циља или намјере односи се према главној клаузи као прилошка одредба за циљ или намјере према предикату прости реченице, уп.

(261) Дошли смо овамо *ради одмора*.

(262) Дошли смо овамо *да бисмо се одморили*.

§ 1546. Клауза у циљним реченицама може имати четири основна облика, исте вриједности: *везник да* с потенцијалом (263), *везник да* с (релативним) презентом (264), или *везник како* с потенцијалом (265), или *не... ли* с потенцијалом (266). Примјери:

(263) Остао сам у хотелу *да бих довршио јисмо*.

(264) Остао сам у хотелу *да довршим јисмо*.

(265) Остао сам у хотелу *како бих довршио јисмо*.

(266) Остао сам у хотелу *не бих ли довршио јисмо*.

У циљним реченицама клауза може почињати и *везничким* изразима и спојевима *зайо да* (267), (268), *ради јоџа да* (269), (270), *с циљем да* (271), *у намјери да* (272) и неким другим (*само да*, *шек да* и др.), нпр.

(267) Дошли су *зайо да би се јомирили*.

(268) Дошли су *зайо да се јомире*.

(269) Дошли су *ради јоџа да би се јомирили*.

(270) Дошли су *ради јоџа да се јомире*.

(271) Дошли су *с циљем да се јомире*.

(272) Дошли су *у намери да се јомире*.

Ако циљна клауза почиње *везничким* изразима *зайо да* или *ради јоџа да*, предикат клаузе је у потенцијалу или у презенту, а ако клауза

у таквој реченици почиње везничким изразима *с циљем да* или *у намјери да*, предикат клаузе је у презенту.

§ 1547. У зависносложеним циљним реченицама у којима је у предикату управног дијела глагол кретања (рјеђе неки други глаголи), предикат клаузе је у облику *да* + презент, а таква клауза долази послије главне клаузе, нпр.

(273) Одвези кола механичару *да их њреџледа*.

(274) Пошли су на станицу *да дочекају драгоџ џосџа*.

(275) Сјешћу *да размислим*.

§ 1548. Посебан тип циљних реченица су оне с конструкцијом *не би(х)... ли* + радни придјев (тј. с негираним потенцијалом и рјечцом *ли*) у клаузи. Оне нису одричне, него само показују да се остварење намјере схвата као неизвјесно, мало вјероватно, нпр.

(276) Он запали шибицу *НЕ БИ ЛИ мало оџријао џромрзле џрсџе* ('... у нади да ће мало огријати промрзле прсте')

(277) Прегледали су дневник ишчезлог морепловца, *НЕ БИ ЛИ џамо наџли рјешење* мистерије.

(278) Попила је топло млијеко *НЕ БИ ЛИ лакџе засџала*.

§ 1549. Посебан тип циљних реченица јесу и реченице са степенованим циљем. У клаузама таквих реченица је везнички израз у чијем су саставу рјечце за појачавање циља (*само, уџраво*) или ослабљивање циља (*џтек*) који се износи клаузом. Значење јаког циља у таквим клаузама може бити ексклузивни циљ, када се искључују сви други циљеви (279), или алтернативни циљ, када се искључује неки други циљ (280), а клаузама са значењем слабог циља (281) означава се циљна ситуација минималне обавезности:

(279) Дошла је *САМО да вас види*. ('... с јединим циљем да вас види, а не са било каквим другим циљем')

(280) Дошла је *УПРАВО да вас види*. ('... с тим циљем, а не с неким другим циљем')

(281) Дошла је *ТЕК да вас види*. ('... без посебног циља')

Везнички изрази с рјечцом *само* могу уводити клаузе са значењем како јаког циља (282) тако и слабог циља (283), а разлика у њиховој интерпретацији зависи од контекста у којем су такви везнички изрази употребљени, уп.

(282) На све ће пристати *САМО да спасе своју породицу*.

(283) Свратила је *САМО да вас види*.

§ 1550. Посебан тип циљних реченица јесу и оне у којима се управним дијелом зависносложене реченице износи услов за остварење циља из клаузе, нпр.

(284) Сутра устани рано *да не закасниџ на воз*.

(285) Купи карту *да би моџао уџи*.

(286) Морам положити и тај испит *да бих се моџао уџисаџи на сљедећу џодину*.

Такве реченице су, дакле, својим значењем блиске условним реченицама, уп.

(287) *Ако суџра не усџанец рано, закаснићеш на воз.*

(288) *Ако не куйиш карџу, не можеш ући.*

(289) *Ако не џоложи и џај исџиџи, не може уписати сљедећу годину.*

§ 1551. Реченице с посљедичном клаузом (консекутивном клаузом) имају у свом саставу клаузу која значи посљедицу остваривања ситуације о којој обавјештава управни дио зависносложене реченице.

Посљедичне клаузе често почињу везником *да*. Постоје двије особине по којима се те клаузе разликују од осталих клауза: (а) никада се не могу налазити испред управног дијела зависносложене реченице, и (б) у управном дијелу реченице мора постојати корелатив – прилог *џако* или *џолико*, замјеница *џакав* или *џолики*, или неки израз попут *до џе мјере* – на који се клауза надовезује по смислу. Примјери:

(290) Правила су *ТАКО* једноставна *да се мођу научиџи за џола саџа.*

(291) *ТОЛИКА* је навала *да сам цијело џриједне чекао у реду за улазнице.*

(292) Они су *ДО ТЕ МЈЕРЕ* били упорни *да је џродавац најзад џоџусџио.*

Прилог *џолико* се може наћи непосредно испред везника *да* и тада се осјећа и интонацијски понаша као саставни дио везничког изрази *џолико да*, уп.

(293) Фудбал је *ТОЛИКО* омиљена тема кафанских разговора *да чак и џолиџику баца у засјенак.*

(294) Фудбал је омиљена тема кафанских разговора, *ТОЛИКО ДА ЧАК И џолиџику баца у засјенак.*

Клауза у посљедичној реченици може почети везничким изразом *збођ чеђа*, нпр.: Правила су врло једноставна, *збођ чеђа се мођу научиџи за џола саџа.*

Многе клаузе које уводи везнички израз *џако да* само су привидно зависне, док у ствари имају вриједност саставног везника у напоредно-сложеној реченици са закључним значењем у другом дијелу. У таквим реченицама би се *џако да* могло замијенити са *џа*, *џе* или *и заџо* без промјене у значењу реченице, уп.

(295) Четвртак и петак су празнични дани, *ТАКО ДА ЋЕ СЕ засједање насџавиџи у џонедјељак.*

(296) Четвртак и петак су празнични дани *ПА ЋЕ СЕ засједање насџавиџи у џонедјељак.*

(297) Четвртак и петак су празнични дани *ТЕ ЋЕ СЕ засједање насџавиџи у џонедјељак.*

(298) Четвртак и петак су празнични дани *И ЗАТО ЋЕ СЕ засједање насџавиџи у џонедјељак.*

§ 1552. Реченице са допусном клаузом (концесивном клаузом) имају у свом саставу клаузу која обавјештава о препреци чије савладавање је неопходно да би се остварила ситуација о којој обавјештава управни дио такве зависносложене реченице.

Клауза са допусним значењем (357) према управном дијелу реченице се односи као допусна прилошка одредба (356) према предикату просте реченице, уп.

(299) *Упркос њиховом проишљивљењу*, он је спровео своју намјеру.

(300) *Иако су се они тамо проишвили*, он је спровео своју намјеру.

§ 1553. Најчешћи концесивни везници су *иако*, *мада* и, данас нешто мање уобичајено, али сасвим исправно, *ипремда*, нпр.

(301) *Иако има комјутер*, писма увијек пише на машини или руком.

(302) Сунце још сија, *мада је зима на прагу*.

(303) *Премда се то није очекивало*, дошао је и он.

Оштрији контраст изражава се везником *макар*, који обично захтијева глагол у облику радног придјева:

(304) Нећу попустити *макар погинуо*.

(305) *Макар ништа не нашли*, добро је да испитамо терен.

Ма или *макар* испред упитне замјенице или упитног прилога показују да се тврдња односи на било коју особу или предмет. Такве клаузе могу имати предикат у облику радног придјева, нпр.

(306) *Ма ко дошао*, не отварај.

(307) *Ма ко да дође*, не отварај.

(308) *Макар како ћазно*, увијек остане понека мрља.

(309) *Макар како да ћазно*, увијек остане понека мрља.

Везничке изразе који у свом саставу имају *ма* није увијек могуће замијенити везничким изразима са *макар*, уп.

(310) Пронаћи ће тог лупежа *ма гдје се налазио*.

(311) *Пронаћи ће тог лупежа **макар гдје се налазио*.

Клауза у допусним реченицама може почињати и везничким изразима *упркос тамо што* или *без обзира на то што*, нпр.

(312) *Упркос томе што ћада кица*, ићи ћемо на излет.

(313) *Без обзира на то што се она љушила*, он је отишао на утакмицу.

На помена 1. – У савременом српском књижевном језику погрешна је употреба израза *без да* у функцији допусног везничког израза. Сагласно томе граматички је исправно *Дошао је иако није био позван*, а погрешно је *Дошао је без да је био позван*. В. такође § 460, § 1434.

На помена 2. – Између израза *Без обзира* и реченице која слиједи препоручује се уметање *на то*, нпр. *Без обзира на то што је предлоз закаснио...*, *Без обзира на то да ли се осјали слажу или не...* У пракси се ово *на то* често изоставља због гломазности.

У управном дијелу допусне зависносложене реченице често се користи рјечца *ијак* ради истицања контраста између садржаја клаузе која обавјештава о околности која не иде наруку реализацији неке ситуације и чињенице да се та ситуација мимо очекивања остварује, о чему обавјештава управни дио реченице, уп. примјере (314) са (315) и (316) са (317):

(314) *Иако није позван*, дошао је на пријем.

(315) *Иако није позван*, *ијак* је дошао на пријем.

(316) *Мада је било рано*, он јој је телефонирао.

(317) *Мада је било рано*, он јој је *ијак* телефонирао.

Допусно значење може бити исказано и обликом напоредносложене реченице, уп. примјере (318) са (319) и (320) са (321):

- (318) Он је био одличан хирург *иа ипак* операција није успјела.
 (319) *Иако* је био одличан хирург, операција није успјела.
 (320) Трудила се да не закасни, *али ујркос њоме* није стигла на вријеме.
 (321) *Ујркос њоме шћио* се трудила да не закасни, није стигла на вријеме.

У именском предикату допунских реченица може се изоставити помоћни глагол *бијши*, уп.

- (322) *Иако бојажљив њо љрироди*, одлучно је бранио своје мишљење.
 (323) *Иако је био бојажљив њо љрироди*, одлучно је бранио своје мишљење.

Напомена. – У регионалној су употреби, у западном дијелу српског књижевнојезичког простора, и везнички изрази *усјркос њоме шћио*, *унајточ њоме шћио*, *ни њоред њога шћио*, нпр. *Усјркос њоме шћио је био јак вјештар, усјјели су се искрцајши; Унајточ њоме шћио су од њега захјијевали, он је њосјуио другачије; Ни њоред њога шћио су у дуговима, љлаће не касне.*

§ 1554. Реченице са условном клаузом (кондиционалном клаузом) јесу реченице у којима клауза изражава услов који је неопходан за остварење радње главног дијела реченице, нпр.

- (324) *Ако смо издубили државу*, повратићемо је опет. (Г. Божовић)
 (325) *Ако би до нечеџ дошло*, ова деца би ме коњима изгазила. (С. Јаковљевић)

У клаузама условних реченица везници су *ако*, *уколико*, *кад(а)* и *да*, а у реалним условним реченицама може се употребити и рјечца *ли* (в. ниже). Клауза се мора посматрати напоредо с главним дијелом реченице, јер од подврсте условне клаузе зависи не само избор везника него и облик глагола у управном и зависном дијелу условне реченице.

У управном дијелу зависносложене условне реченице може бити употребијелен корелативни елемент *онда* или израз са значењем закључка (*њо*) *значи да*, нпр.

- (326) *Ако они исјуне своје обећање*, онда ће све бити у реду.
 (327) *Ако њи он не њомогне*, онда ћеш морати то сам да завршиш.
 (328) *Ако они не дођу*, (то) значи да им не треба више вјеровати.

Према степену остварљивости услова, клаузе у условним реченицама дијелимо на два типа: реалне и иреалне.

§ 1555. Реалне условне клаузе исказују остварљив и актуелан услов, који се најчешће односи на будућност или на садашњост, а рјеђе на прошлост. Глагол је у оба предикацијска дијела зависносложене реченице у индикативу, а у управном дијелу може бити и у императиву. За будући услов, се у клаузи употребљава презент или футур други.

Везници *ако* и *уколико* имају исту употребу, с тим што је овај други обичнији у научном, административном или публицистичком стилу, мада се среће и у другим функционалним стиловима. Примјери:

- (329) *Ако ламњица свијетли*, машина је исправна.
 (330) *Ако не будещ редовно учио*, изгубићеш стипендију.
 (331) *Уколико се ламњица угаси*, зовите ме.

У разговорном стилу се за будући услов умјесто везника може употребити рјечца *ли*, при чему и та рјечца и субјекат долазе послије глагола, нпр.

(332) *Узаси ли се ламџица*, зовите ме. (Уп. *Ако се ламџица буде узасила*, зовите ме.)

(333) *Не будещ ли редовно учио*, изгубићеш стипендију.

§ 1556. Иреалне условне клаузе обухватају три подврсте, према томе да ли се односе а) на могућност, б) на иреалну садашњост или в) на иреалну прошлост.

§ 1557. Потенцијалне условне клаузе исказују услов чије је испуњење могућно. Глагол је у потенцијалу, како у главном тако и у зависном дијелу сложене реченице. Везници су *кад(а)*, *ако* или *уколико*. Нпр.

(334) *Кад бисмо њожурили*, стигли бисмо на почетак представе.

(335) *Ако бисмо њожурили*, стигли бисмо на почетак представе.

(336) *Уколико бисмо њожурили*, стигли бисмо на почетак представе.

(337) *Кад би било кице до краја мјесеца*, усјеви би се могли спасти.

(338) *Ако би било кице до краја мјесеца*, усјеви би се могли спасти.

(339) *Уколико би било кице до краја мјесеца*, усјеви би се могли спасти.

Понекад је у условној клаузи могуће употребити и *да* с презентом, уп. у упитној условној клаузи:

(340) Шта би ти радио *да ти њровалник уџадне у кућу?*

(341) Шта би ти радио *кад би ти њровалник уџао у кућу?*

§ 1558. Иреалне клаузе за садашњост означавају ситуације које не одговарају стварности и немогуће су. У клаузи је структура *да* + презент или *кад(а)* + потенцијал, а у управном дијелу је у предикату увијек потенцијал. Нпр.

(342) *Да је десет година млађи*, предложио би јој брак.

(343) *Кад би био десет година млађи*, предложио би јој брак.

§ 1559. Иреалне клаузе за прошлост означавају радњу или ситуацију која се само замишља као да се догодила а није се догодила. У основи таквих клауза је конструкција *да* + перфекат, а у главном дијелу реченице је обичан потенцијал (прошли потенцијал није уобичајен, в. § 398), уп.

(344) *Да сам одговорио и на десет година њишање*, зарадио бих милион динара.

(345) *Да сџе на вријеме узели вакцину*, не бисте се разбољели.

Међу иреалне клаузе за прошлост сврставамо и оне чија је посљедица (означена управним дијелом реченице) у садашњости, нпр.

(346) *Да није било еруџије Везува*, за Помпеју данас нико не би знао.

(347) *Да му је на вријеме била указана њомоћ*, он би данас био жив.

Редосљед дијелова зависносложене реченице

§ 1560. Редосљед предикацијских дијелова зависносложене реченице може бити чврст или слободан. У првом случају, који је знатно рјеђи, редосљед је обавезан, и то такав да управни дио обавезно претходи клаузи, нпр. *Легао је јер је био уморан*, али не и: **Јер је био уморан, легао је*; или *Он је био њако уморан да је одмах легао*, али не и: **Да је одмах легао, он је био њако уморан*.

У другом случају, када редосљед предикацијских дијелова зависносложене реченице није обавезан, он може бити неутралан или маркиран.

§ 1561. Неутралан редосљед је такав редосљед код којег у формалној структури реченице управни дио претходи зависном, а у комуникативној структури реченице тема претходи реми (§§ 679, 1271), односно оно што је познато и од чега се у саопштавању полази претходи ономе што је ново и што је зато у комуникацији значајније.

§ 1562. Маркирани редосљед дијелова зависносложене реченице јесте такав редосљед код којег се нарушавањем неутралног редосљеда јаче истиче оно што је најбитније.

Маркирани редосљед дијелова зависносложене реченице може бити инверзни редосљед, па у том случају зависни дио претходи управном, а у писању се зависни дио од управног одваја запетом, уп.

(348) Јавиће вам се *чим дође кући*.

(349) *Чим дође кући*, јавиће вам се.

(350) Није дошла *иако смо је њозвали*.

(351) *Иако смо је њозвали*, није дошла.

§ 1563. Маркирани редосљед дијелова зависносложене реченице може имати и облик парентезе као дијела сложене реченице који се умеће у структуру другог предикацијског дијела исте реченице у којој је интонацијски или интерпункцијски издвојен, нпр. парентеза као клауза која се умеће у структуру управног дијела те реченице – (353), (354), (355) или у другу клаузу – (356), уп.

(352) Прво мјесто је заузео наш бициклиста, *који је био у њлавој мајици*.

(353) Наш бициклиста, *који је био у њлавој мајици*, заузео је прво мјесто.

(354) Моје кључеве, *ако их нађеш*, остави код портира.

(355) Ови подаци, *који се њрви њуи објављују*, добијени су од Статистичког завода.

(356) Наш бициклиста, *који је био, њишо се види на снимку, у њлавој мајици*, заузео је прво мјесто.

Када предикат управног дијела почиње модалним глаголом, нпр. *моћи*, *њребайи*, *морайи* (357), онда је уметање атрибутске клаузе непосредно последије субјекта обичније него атрибутска клауза последије цијелог управног дијела зависносложене реченице, што је, иако рјеђе, такође могуће (358). Уп.

(357) Површина *на коју наносимо лијејак* мора бити потпуно чиста.

(358) Мора бити потпуно чиста површина *на коју наносимо лијејак*.

Напомена. – Пошто понекад може постојати проблем утврђивања антецедента у управном дијелу на који упућује односно замјеница у клаузи, важно је правилним избором реда ријечи искључити или смањити могућност погрешне интерпретације антецедента и цијеле реченице. У таквим случајевима антецедент треба да се налази што ближе односној замјеници, односно непосредно испред ње. Зато се не препоручује употреба реченица као што је *Сџавио је кайу на главу, која је очигледно била ѡревелика* (ако се мисли да је превелика била капа), умјесто чега треба рећи *На главу је сџавио кайу, која је очигледно била ѡревелика*. Реченица *Сличан судар догодио се овдје и ѡрије Дружоѡ сејейскоѡ раџа, у којем је сџрадало ѡреко двадесет људи морала би да гласи или Сличан судар, у*

којем је сѣрадало љреко двадесет људи, догодио се овдје и љрије Другоѡ свјетскоѡ раѣа или И љрије Другоѡ свјетскоѡ раѣа овдје се догодио сличан судар, у којем је сѣрадало љреко двадесет људи (в. § 1503).

§ 1564. Уметнути дио (парентеза) не мора бити клауза, него то може бити напоредна предикацијска јединица, нпр.

(359) Радиле су, нека и *ѣо* буде љоменуѣо, трудећи се да ураде најбоље што могу у датим околностима.

(360) Писао је, и *ѣиме* се ово може заврѣиѣи, вјерујући да ради користан посао.

АСИНДЕТСКА РЕЧЕНИЦА

§ 1565. Асиндетске реченице (в. и § 1323) јесу такве сложене реченице у којима се веза међу предикацијским дијеловима исказује, прије свега, интонацијски, редосљедом предикацијских дијелова и њиховим лексичко-семантичким саставом, као и усклађеношћу граматичких категорија у предикацијским дијеловима сложене реченице, нпр.

(1) *Свуда љођи, кући дођи.*

(2) *Оѣеѣо – љроклеѣо.*

(3) Чудна ме понекад жеља хвата / да купим разгледницу и напишем: / „Добро је: љоѣѣе раде, нема раѣа...“ / И ништа више. (В. Николић)

Асиндетске реченице се, као и реченице повезане везницима и везничким ријечима, дијеле на напоредносложене (нпр. *Пожуриѣе, обрадујѣе је*) или зависносложене (нпр. *Нуђен, чаѣћен*).

У највећем броју случајева асиндетске реченице могу се посматрати као елиптичне синтаксичке конструкције добијене изостављањем везника или везничке ријечи у синдетској реченици, уп.

(4) Пожурите, обрадујте је.

(5) Пожурите *и* обрадујте је.

Асиндетске реченице су обично експресивније од синдетских и чеѣше се употребљавају у усменој комуникацији и разговорном стилу, или у књижевноумјетничком стилу, него у научном или административном стилу.

Постоје и асиндетске реченице које се не могу преобликовати у синдетске само додавањем везника, нпр. *Чини добро – не кај се, чини зло – надај се.*

ОСНОВНА ЛИТЕРАТУРА

- Белић, Александар: *Ошциџа линџвисциџика*. Приредила Милка Ивић. – Београд, Завод за уџбенике и наставна средства, 1998.
- Browne, Wayles: Serbo-Croat. – In: *The Slavonic Languages*. – Edited by Bernard Comrie and Greville G. Corbett. – London and New York: Routledge, 1993, 306–387.
- Гутков, Владимир: *Грамаџички оџледи*. – Приредили Срето Танасић, Јекатерина Јакушкина. – Београд: Славистичко друштво Србије, 2013.
- Dalewska-Greń, Hanna: *Języki słowiańskie*. – Warszawa: PWN, 1997.
- Ivić, Milka: *O zelenom konju: Novi lingvistički ogledi*. – Београд: XX век, 1985.
- Ivić, Milka: *Lingvistički ogledi, tri*. – Београд: XX век, 2000.
- Ivić, Milka: *Red reči: lingvistički ogledi, četiri*. – Београд: Biblioteka XX vek, Čigoja štampa, Knjižara „Krug“, 2002.
- Ivić, Milka: *O rečima: kognitivni, gramatički i kulturološki aspekti srpske leksike*. – Београд: Biblioteka XX vek, Knjižara „Krug“, 2005.
- Ivić, Milka: *Jezik o nama: lingvistički ogledi, šest*. – Београд: Biblioteka XX vek, knjižara „Krug“, 2006.
- Ivić, Milka: *Lingvistički ogledi*. – 3., dopunjeno izd. – Београд: Biblioteka XX vek, knjižara „Krug“, 2008.
- Јокановић-Михајлов, Јелица: *Прозодија и џоворна кулџура*. – Београд, Чигоја штампа, 2012.
- Ивић Павле и Иван Клајн, Митар Пешикан, Бранко Брборић: *Срџски језички џриручник*. – 5. изд. – Београд: Београдска књига, Службени гласник, 2011.
- Клајн, Иван: *Речник језичких недоумица*. – Једанаесто, допуњено издање. – Нови Сад: Прометеј, 2010.
- Клајн, Иван: *Писци и џисмењаци*. – Нови Сад: Матица српска, 1994.
- Клајн, Иван: *Творба речи у савременом срџском језику*. Део 1, Слагање и префиксација. – Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Институт за српски језик САНУ – Нови Сад: Матица српска, 2002.
- Клајн, Иван: *Творба речи у савременом срџском језику*. Део 2, Суфиксација и конверзија. – Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Институт за српски језик САНУ – Нови Сад: Матица српска, 2003.
- Клајн, Иван: *Грамаџика срџскоџ језика*. – Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2005.
- Клајн, Иван: *Бушење језика*. – Нови Сад: Прометеј, 2012.
- Кликовац, Душка: *Семантиџка џредлоџа: сиџудија из коџниџивне линџвисциџике*. – 2. изд. – Београд: Београдска књига – Институт за српски језик САНУ, 2006.
- Ковачевић, Милош: *Синџакса сложене реченице*. – Београд: Рашка школа – Србиње: Српско културно и просветно друштво „Просвета“, 1998.

- Ковачевић, Милош: *Грамајичка њишања српског језика*. – Београд: Јасен, 2011.
- Кречмер, Анна Г., Герхард Невекловски: *Сербохрватски јазик (сербски, хорватски, боснијски јазик) // Славјански јазик*. – Ред. колл. А.М. Молдован, С.С. Скорвид, А.А. Кибрик. – Москва: Academia, 2005, 139–198.
- Лашкова, Лили: *Србо-хрватска граматика: србски, хрватски, босненски*. – Софија: ИК Емас, 2001.
- Maretić, Tomo: *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika*, III izdanje, Zagreb: Matica hrvatska, 1963.
- Mrazović, Pavica u saradnji sa Zorom Vukadinović, *Gramatika srpskog jezika za strance*. Drugo, preprađeno i dopunjeno izdanje. – Sremski Karlovci, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića – Novi Sad, 2009.
- Николић, Марина: *Сводни реџистар њишања из српске љоворне културе: ѡрема језичким савејницима*. – Београд: Београдска књига, 2010.
- Петровић, Драгољуб и Снежана Гудурић: *Фонолоџија српског језика*. – Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига – Нови Сад: Матица српска, 2010.
- Пешикан, Митар: *Наша азбука и њене нормe*, Београд: Вукова задужбина, НИП Политика, Завод за уџбенике и наставна средства, 1993
- Пешикан, Митар и Јован Јерковић, Мато Пижурница: *Правоиис српског језика*. – 2. изд. – Нови Сад: Матица српска, 2011.
- Пипер Предраг: О грамајичком значењу // *Живи језици*. – 30, 1/4 (1988), 10–16.
- Пипер, Предраг и Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић: *Синџакса савременог српског језика: ѡпросџа реченица*, у редакцији академика Милке Ивић. – Нови Сад: Матица српска; Београд: Београдска књига, Институт за српски језик, 2005.
- Пипер, Предраг: *Српски језик // Вјара Малџијева, Зузана Тополињска, Маја Ђукановић, Предраг Пипер, Јужнословенски језици: ѓрамајичке сџрукџуре и функције*. – У редакцији Предрага Пипера. – Београд: Београдска књига, 2009.
- Пипер, Предраг: *Грамајичка руског језика: у ѡоређењу са српском*. – Треће измењено издање. – Београд : Завет, 2010. – 340 стр.
- Пипер, Предраг: *Српски између великих и малих језика*. – Треће, допуњено издање. – Београд: Београдска књига, 2010
- Поповић, Љубомир: *Ред речи у реченици*. – Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2004.
- Радовановић, Милорад и Бранислав Брборић, Иван Клајн, Драгољуб Петровић, Живојин Станојчић, Милош Луковић, Драго Ђупић, Митар Пешикан: *Српски језик на крају века*. – Ур. Милорад Радовановић. – Београд: Институт за српски језик САНУ, Службени гласник, 1996.
- Симић, Радоје и Јелена Јовановић: *Српска синџакса*. 1–2. – Београд – Никшић – Подгорица: Јасен и др., 2003.
- Спасојевић, Марина: *Глаџоли на -(ј)еџи, -џм у корелацији са ѓлаџолима на -џиџи, -џм у савременом српском језику (нормаџивни и лексикоѓрафски асџекџи)*. – Београд: Институт за српски језик САНУ, 2013.
- Српски језик у нормаџивном оѓледалу: 50 одлука Одбора за сџандардизацију српског језика*. Приредили Бранислав Брборић, Јован Вуксановић, Радојко Гачевић. – Београд: Београдска књига, 2006.
- Станојчић Живојин: *Грамајичка и језик*. – Никшић: Универзитетска ријеч, 1987.
- Станојчић, Живојин: *Грамајичка српског књижевног језика*. – Београд: Креативни центар, 2010.
- Станојчић, Живојин и Љубомир Поповић: *Грамајичка српског језика за ѓимназије и средње школе*. – 14. изд. – Београд: Завод за уџбенике, 2012.
- Стевановић, Михаило: *Савремени српскохрватски језик (Грамајички сџистеми и књижевнојезичка норма)*, I, II. – Треће издање. – Београд: Научна књига, 1979.

- Стијовић, Рада: *Српски језик – норма и њеракса: љрилози љисаној и љоворној комуникацији*. – Београд: Чигоја, 2009.
- Стијовић, Рада: *Језички савјетник*. – Београд: Чигоја штампа, 2012.
- Танасић, Срето: *Синтаксичке љеме*. – 2. изд. – Београд: Београдска књига – Институт за српски језик САНУ, 2009.
- Танасић, Срето: *Из синтаксе српске реченице*. Београд: Београдска књига – Институт за српски језик САНУ, 2012.
- Танасић, Срето: *Синтакса љасива у савременом српском језику*. Београд: Београдска књига – Институт за српски језик САНУ, 2014.
- Телебак, Милорад: *Правољовор: усља нису љиљамљариља*. – Нови Сад: Прометеј, 2011.
- Телебак, Милорад: *Правољовор: не чииљај како се љиље*. – Нови Сад: Прометеј, 2011.
- Телебак, Милорад: *Праќиљни језички савјетник*. – Нови Сад: Прометеј, 2011.
- Трофимкина, Ољга: *Синтаксис савременног сербохорватског језика: словосочетание и простое предложение*. Санкт-Петербург: Издательство С.-Петербургского университета, 1993.
- Ћорић, Божо: *Творба именица у српском језику (одабране љеме)*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност, 2008.
- Ћупић, Драго, Егон Фекете, Богдан Терзић, *Слово о језику (језички љоучник)*. – Београд: Партенон, 1996
- Ћупић, Драго, Егон Фекете, Богдан Терзић, *Слово о језику II (језички љоучник)*. – Београд: Партенон, 2002.
- Ћупић, Драго, Егон Фекете, Богдан Терзић, *Српски језички савјетник*. – Београд, Српска школска књига, 2004.
- Фекете, Егон: *Језичке доумице (новије и сљарије)*, I. 2. изд. – Београд: Београдска књига, 2011.
- Фекете, Егон: *Језичке доумице*, II. – Београд: Београдска књига, 2008.
- Шипка, Милан: *Сљандарднојезичка љреисљиљивања 1*. – Нови Сад: Прометеј, 2008.
- Шипка, Милан: *Сљандарднојезичка љреисљиљивања 2*. – Нови Сад: Прометеј, 2009.
- Шипка, Милан: *Сљандарднојезичка љреисљиљивања 3*. – Нови Сад: Прометеј, 2011.
- Шипка, Милан: *Правољисни речник српскољ језика са љравољисно-љрамаљичким савјетником*. – Нови Сад: Прометеј, 2012.

Симболи и скраћенице:

N	именица (nomen)
∅	нулта морфема
()	факултативно
←	потиче од
→	прелази у
↔	еквивалентно са
/	или
//	алтернативни облици (дублети)
#	непостојани самогласник

Звездича испред речи (*) значи да је такав облик неприхватљив или реконструисан, уздигнути упитник (?) да је његова прихватљивост спорна, а израз између једноструких наводника ('...') значи да је реч о парафрази претходног израза.

а.	акузатив
адм.	административни стил
арх.	архаично
акуз.	акузатив
в.	видети
г.	генитив
ген.	генитив
гл.	глагол(ски)
д-л.	датив-локатив
дат.-лок.	датив-локатив
ек.	екавски
ж.р.	женски род
и.	инструментал
ијек.	ијекавски
инстр.	инструментал
јд.	једнина
књ.	књишки
л.	лице
м.р.	мушки род
мн.	множина
н.	номинатив
ном.	номинатив
одр.	одређени
разг.	разговорни стил
с.р.	средњи род
уп.	упоредити

РЕГИСТАР речи и израза у примерима⁶

- А**
- а 26, 46, 59, 66–69, 116, 121, 122, 126–128, 130–132, 135, 137, 145, 149, 156, 166, 177, 189, 202, 214, 234, 242, 255, 266, 267, 329, 350, 358, 384, 444, 453, 454, 458, 460, 481, 490, 495, 502, 519, 654, 763, 1214, 1316, 1331, 1405, 1426, 1429, 1431–1437
- а да 460
- а и 1316
- а камоли 458, 1451, 1452
- а некомоли 458, 1451, 1452
- а ни 1316
- а поред тога 1316
- а! 480
- Аборицин 497
- Аборицинка 497
- Абу Даби 497
- ав-ав 483
- авај 480
- Авар//Аварин 125, 497
- Аварка 497
- авио-превозник 257
- Аврам 247
- Аврамов 247
- ага 151, 158
- агенцијски 517
- агитпроп 648
- агресиван 528
- агробиолог 129
- адвокат 1286
- дрвени адвокат 1286
- аеролог 129
- азбест 64
- азбестни 64, 255
- Азијат//Азијац 497
- Азијаткиња 497
- ајаој//ајој 480
- ајатолах 129
- ајкула 92
- ајкулин 248
- ајс 481
- академац 496
- Академија 117
- Академијин 247, 526
- академски 795
- академски сликар Васа Васић 795
- акваријум 121
- акваторијум 121
- ако 76, 370, 451, 456, 463, 614, 1003, 1141, 1328, 1554–1556
- акорд 135
- аксиом//аксиома 96
- акт 96
- активан 528
- akupunktуролог 129
- акцентолог 129
- алармантни подаци 259
- алатка 156
- Албанац 497
- Албанка 497
- албанолог 129
- алга 151, 156
- алголог 129
- Алексинчанин 125
- алерголог 129
- али 117, 451, 455, 458, 1316, 1331, 1405, 1426, 1429, 1437–1439, 1440, 1441, 1456
- алиби 123
- Алија 149
- алка 151, 156
- алкос 645
- алкохоличар 645
- ало 481
- Алпи 100
- алпски 513
- Аљаска 152
- ама 476
- амазонка 151
- амбар 76
- амбасадор 42, 44
- Амер 645 // Американец 497, 645
- Америка 152, 158
- Американка 497
- амиго 73
- амнезија 76
- амперметар 510
- Ана Карењина 116
- Ана Марић најбоља 738
- Ана Петровна 116
- Ана Сњегина 116
- анали 100, 134
- анализирати//анализовати 539
- аналоган 946
- анархист(а) 124
- ангажирати//ангажовати 539
- Анди 134
- Андрија 149
- анђелски//анђеоски 60
- анђео 59, 60, 126, 145
- анестезиолог 129
- Анин 782
- Анка 38, 55, 151
- Анкица 55
- ансамбл 32
- Антонио 123
- антрополог 129
- антрфиле 123
- Анчица 55
- аористни 255
- апеловати 539
- аполог 129
- апостолка 94
- ар земље 904
- арабеска 151
- Арабљани 497
- Арабљанка//Арапкиња 497
- Арапин 125, 497
- арендовати 539
- Аријаднина нит 247
- Арнаутка 153

⁶ У овом Регистру речи и израза у примерима бројеви упућују на параграфе, а не на странице. У регистру се наводе исправни облици речи и израза, а у Граматици се, тамо где је то потребно, уз исправне облике дају напомене о њиховој погрешној употреби.

арњеви 134
артикарл//артикарл 145
артиљерац 496
арханђел//арханђео 60
археолог 129
архив 96
архива 96
архиђакон Стефан 1290
архитекта 124
ас 109
асимилирати//асимилова-
ти 539
асистент 42, 147, 848
асистенткиња 848
Астек 129, 515
астечки 515
астма 64
астматичан 64
астматичар 64
астролабијум 121
астролог 129
астроном 92
асфалтирати 540
атари 109
атеља 44, 123
Атина 58
Атињанин 58, 497
Атињанка 497
атлета 124
атријум 121
аудиториј//аудиторијум 121
Аустријанац 497
Аустријанка 497
ауто 123, 486
аутобус 88
аутократ(а) 510
аутократија 510
аутомобил 123, 486
аутомобилски 785
ауторка 151
афера 967
афирмисати се 986
Африка 152, 158
афрички 785
ах 478, 479, 480
аха 480
Ахилова пета 247

Б

Ба 497
баба 90, 92, 94, 155
Баба Вишњина улица 796

бабетина 501, 504
бабица 94
базати 375
Базедовљева болест 247
базука 151
Бајец 126
бака 151, 158
бакин 55, 526
бакица 55
баксуз 127
бактериолог 129
Баку 497балерина 94
балзамовати 539
Балканац 497
Балканка 497
балканолог 129
балнеолог 129
балсамирати//балсамовати
539
Балт 513
Балтик 513, 514
балтички 513, 514
Балтичко море 513
балтски 513
Бан Ки Мун 1279
Банаћанин 125, 497
Банаћанка 497
Бангкок 514
бангкочки 514
банка 21, 151, 156
Банту 117
Бањалука//Бања Лука 152
Бањалучанин 125
бар//барем 475
бара 501
Баранин 125, 497
Баранка 497
Барбароса 99
барбекју 123
Барвиха 158
Бари 497
бариј//баријум 121
барка 151, 156
барометар 510
баруштина 501
Баск 122
баскијски 512
басна 73
бата 149, 1294
батак 66
баћо 842
Бахама 100

Бахамска острва 100
Бахрија 149
бацати 376, 384
бацити 37, 384, 376
Бачка 115, 154, 653
баш 476, 679
башта 156
бденије 506
бдење 418, 506
бдети 418, 506
бдјење 418
бдјети 418
бемиситерка 151
беж 241, 256
    беж мантил 785
без 51, 54, 61, 239, 240, 444,
    446, 448, 449, 460, 542,
    557, 880, 893, 934, 1020,
    1077, 1434, 1553
без обзира (на то) 1553
безазлен 576
безакоње 557
безалкохолан 576
    безбједносна ситуаци-
    ја 528
безбједност 528
безбједностан 255
безбојан 576
безваздушан 576
безвлашће 557
безвучни 53
безглав 576
бездушан 616
беземљаш 557
безрезервни 576
безуб 61
безуслован 576
Белеф 649
Белучи 123
Бемус 99, 121, 649 бео 59,
    243, 534
Београд 58, 59, 623, 784
београдски 513, 649
    Београдски летњи фе-
    стивал 649
Београђанин 58, 125, 497
Београђанка 497
Беранац 497
Беране 100, 150
Беранка 497
берберин 94
беретка 153

Берлинац 497
 Берлинка 497
 Бермуде 100
 бермуде 150
 Бертолучи 123
 бесавјестан 255
 бесвјестан 255
 бе-се-же 647
 бескористан 255
 бескрајан 542, 576
 бескрупулозан 576
 бескућни 542
 бескућник 51, 557
 беспомоћан 542
 беспослен 576
 беспослица 542
 беспосличар 495
 беспуће 542
 бестежински 576
 бестидан 61
 бесцарински 542
 Беч 70, 490
 Бечанин//Бечлија 497
 Бечанка//Бечлијка 497
 бечки 490
 беџ 37, 70
 бешчастан 255, 576
 би 48, 49, 397, 424, 1300
 библиотека 56, 510
 бивак 129
 бивати 406, 737, 1089, 1105,
 1115
 биво 145
 бивољи 248
 бијел 59
 Бијела 653
 бијелац 60, 495, 497
 бијели слъез 259
 бијели човјек 720
 бијелити се 416
 бијело 71, 782
 бијело одијело 721
 бијесан 268
 Билбао 123, 497
 билетарница 503
 Билећанин 125, 497
 Билећанка 497
 билион 280, 284, 285
 билионити 293
 било 59, 229, 475, 1414, 1415
 било да 1335, 1414
 било какав 475, 1274
 било како 475
 било ко 170, 172, 229
 било који 229, 1274
 било шта 172, 229
 било...било 458, 1411
 биљежити 156, 489
 биљешка 151, 156, 489
 биљка 673
 Бинички 115, 1279
 биолог 129, 510
 биологија 510, 515
 биолошки 259, 513, 515
 биотехнолог 129
 биро 123
 бирократ(а) 510
 бирократија 510
 биста 941
 битан 267
 Битеф 117
 бити [‘тући’] 418
 бити 48, 49, 59, 179, 237,
 309, 313, 337, 350, 351–
 353, 358, 360, 369, 370,
 375, 397, 398, 402, 406,
 418, 420–425, 509, 737,
 738, 749, 768, 1089,
 1105, 1115, 1133, 1150,
 1151, 1156, 1168, 1213,
 1300, 1516, 1553
 јесам 48, 351, 421, 1215,
 1216
 јеси 351
 јесмо 351, 422
 јест(е) 351, 352, 422, 1216
 јесте 351
 јесу 351, 422
 сам, си, је/ју, смо, сте,
 су 15, 48, 49, 71, 172, 177,
 179, 180, 184, 233, 237,
 268, 270, 309, 350, 351,
 406, 421, 422, 624, 1131,
 1133, 1300
 битка 153, 151, 156, 158
 битно 750
 биће 509
 бифе 123
 Бихаћанин//Бишћанин 125,
 497
 Бихаћанка//Бишћанка 497
 бицикл 32, 135
 бициклист(а) 124
 бич 70
 бичевати 418, 539
 бјежати 37
 бјекство 86
 бјеличаст 534
 бјелкиња 497, 498
 Бјелорус 497
 Бјелорускиња 497
 бјелоушка 623
 бјелутак 132
 бјесњети 52
 Благовијести 513
 Благовјештеније 513
 блатити 536, 538
 блато 536
 блебетало 495
 блејати 418
 ближњи 652
 близак 255, 268
 близу 437, 439, 442, 920, 925
 блијед 270
 блијесак 66
 блистав 529
 блиц 128
 блоггови 122
 бљедуњав 534
 бљувати 418
 Боб 247
 Бобан Пироман 1292
 Бобов 247
 Бог 51, 55, 173
 богаташки 513
 богиња 498
 Богородичин 247
 богохулити 641
 бодење 506
 бодљикав 529
 Божа 155
 Божији//Божји 248, 516
 Божић 517, 980
 божићни 517
 Божо 155
 бојазан 933
 бојати се 416, 418, 716, 933
 бојити 538
 бојиште 137, 146
 Бока 151, 152
 Бокелъ 497
 Бокелъка 497
 боксерице 150
 бол 60, 96
 болест 64
 болестан 255

болешљив 64
боловање 507
боље 11, 437
бољи 271, 277
Большој театар 252
бомба 156
бомбардовати 539
бомбон//бомбона 96
бонсаи 123
Бора 149
Бора Чорба 1292
боравак 130, 505
боравишни 64
боравиште 64
борац 66, 492, 1006
    борац за слободу 37
борба 505
борбен 511
Бордо 497
борик 503
борити се 416, 932, 1075
Борнео 123
боров 525
боровина 504
бос 272
Босанац 497
Босанка 158, 497
босиљак 676
Босна 76
босови 122
босоног 632
бости 418, 506
Бошњак 129, 497
Бошњакиња 497
браво 75
брадат 530
Бразил 497
Бразилац // Бразилијанац
    497
Бразилија 497
Бразилка // Бразилијанка
    497
брајко 73, 842
брале 767, 842
бранилац 59, 133, 145, 489
бранити 489
Бранка 151
браон 241, 256, 274
брат 92, 177, 127, 247, 525,
    911
    брат наше колегинице
    Милене 911

    брат Пере Перића 785
    браћа Карамазови 117
    браћа Недићи 117
брагац 127, 132, 500
брати 418
братов 245, 247
братовљев 247, 525
Брачанин 125
брбљивац 495
брдски 513
бре 480
брезов 525
брејкденс 51
бренди 123
бресква 156
Бретања 497
Бретонац 497
Бретонка 497
брз 58, 241, 243, 268
брзак 129, 130
брзина 505
брзо 84, 435, 437
брзогорећи штапин 657
брзометка 153
брига 56, 151, 158
бридак 255
брижан 266
Брижит//Брижита 117
брижљив 533
бријати 415
бријати се 415
бринути 381, 417 // бринути
    се 417
брисач 502
Брисел 145
брифинг 129
бриц 128
бришући лет 657
брк 122
бркат 530
брод 622
бродић 500
бродолом 622
бродски 246
број 70
бројилац 133
бројило 502
бројка 151, 156
броматолог 129
брука 151
Бруклин 515
бруклински 515

Брус Вилис 1279
    улога Бруса Вилиса 1279
Брчак//Брчанин 125, 497
Брчанка 497
Брчко 497
бубањ 66
бубашваба 617
бубица 500
буботак 132
бубрег 56, 129
Бугарин 125, 497
Бугарка 497, 498
Бугојанац 497
Бугојанка 497
будала 485
будаласт 531
будист(а) 497
будисткиња 497
Будите поздрављени! 1156
будући да 424, 1544
будући догађаји 657
будућност 949
Буенос Ајрес 497
бука 151
букагије 150
Букурештанац 497
Букурештанка 497
булдог 129
булевар 450
булевар Лењина 247
бум 483, 484
Бундестаг 99
бурад 140, 499
буразеру 842
буре 140
бурегџија 51
бурек 51
буренце 500
буржоаски//буржујски 513
Бури 122
бурићи 140
Буркина Фасо 497
бућ 535
бућнути 535
бушидо 123
бушилица 502
Бушман 125
BCG 647

В

Вавилоњанин 125, 497
Вавилоњанка 497

вага 151
вадичеп 627
важан 261
важећи 524, 657
важити 378
важно 750
ваза 917
вазда 435
ваздух 961
ваздушаст 531
Вазнесеније 513
вазнесенски 513
Вазнесење 513, 980
вал 60
ваљати 957, 1185
ваљда 475
вампир 109
ван 577, 924
ванбрачни 542, 577
вандалски 513
ваневропски 542, 577
ванземаљац 125, 542
ванземаљски 577
ванредан 577
вапијућа неправда 657
варалица 495, 705
варварин 125
варијанта 156
варка 151, 156
варљив 533
варош 65, 490
варошки 65, 490
Васкрс 521
васкрснуће 509
васкршњи 521
васпитавати 987
васпитачица 94
ват 122
ватра 75
ватрен 520
ватросталан 629
ва̋ш 162, 187, 189, 191, 296
ва̋ш 135, 162
Вашингтон 51
вашка 151, 156 158
вашљив 533
ведар 260
везати 418
веле 827
Велес 515
велечасни 652
велешки 515
велик 44, 208, 259, 271, 778
велике маказе 691
велики кашаљ 259
велики Тесла 791
Велика 653
великан Тесла 791
Велимир Живојиновић
Massuka 1291
величина 505
велшки 490
Веље Дубоко 654
Венера 704
Венерин 526
венеролог 129
венецијански 513
венути 375, 381, 418
вео 59
веома добар знак 1282
вепар 145
Вера 155
Вера Бошков 116
веселити 538
весео 267
већ 458, 1133, 1335, 1428,
1451, 1456
већина 694
ве-це 123, 647
вече 143, 164
вече(р) 143, 164
вечера 143, 164, 977, 980
вечеравати 372
вечерати 372, 379
вечерњи 521
веш 128
ви 48, 170, 172, 176, 177, 186,
707, 766, 1300
вас двоје 707
вас петорица 301
вас сто пет 292
вибрафон 510
вивак 130
видео-игра 621
видјети 321, 347, 372, 379,
418, 717, 728, 827, 1482
Видовита Зорка 1292
виђати 372
Византијац//Византинац
126, 497
Византинка 497
византолог 129
визиткарта 621
вијенац 128
вијест 113, 418, 1474
викинг 145
викнути 418
виктимолог 129
виле 100, 150
виљушка 151, 156
винотека 510
виолинист(а) 494
вир 122
вирити 381
вирнути 381
виртуоски 513
вирусолог 129
Вис 515
висећи 293
висећи вртovi 657
висећи мост 524, 657
висити 88, 409, 991
виски 128
висок 58, 263, 268, 277, 264,
268, 601, 786, 795
високи људи кошча-
тих лица 670
високи стари камени
мост 784
високо 437, 904
Високо 654
високошколац 133
витак 267
Витез 497
витез 55, 65, 122, 127, 515
витешки 65, 515
вити 418
виц 122
више главе 916
вишегласан 617
Вишеграђанин 497
Вишеграђанка 497
више-мање 619, 1538
вишеротка 153
вишесложан 639
виши лектор Јела Јелић 795
вишки 515
вишња 156, 158
вишњевача 504
вишњик 503
вјезбанка 151
вјера 71, 715
вјеран 244, 653, 668, 715
вјеридба 505
вјеровати 409, 418, 715, 716,
1482

вјероватно 388, 827
вјерују 117
вјесник 64
вјетар 127, 977
вјетровит 532
вјешт 267
вјештак 129, 495
вјештац 132, 135
вјештичији//вјештичји 248
влага 151
влада 526
владајућа класа 328
владајући 524
владалац 133
владати 409
Владе 148, 158
владика 149, 151
владица 247, 526
Владин 1276
Владислав Петковић Дис
1291
Владислављев//Владисла-
вов 247
владичин 55
власт 161
властан 255
властелин 705
Влах 497, 515
Влахиња 497
Влашки 515
Влтава 32
Влчек 32
ВМА 647, 650
во 59, 126
вод 127
вода 99, 571, 717
воден 520
воденаст 531
водећи 307, 524, 657
водити 382, 385, 395, 418,
594
водич 494
водопад 486
водопропустан 255
вођ(а) 37, 51
вођство 51
вожња 52
возач 493
возило 502
возити 52, 305, 382, 385, 418
војвода 95, 119, 149, 1290
војвода Живојин Ми-
шић 1290

војводин 526
војвоткиња 498
војевати 1075
војник 44, 127
војничина 501
војска 156
воки-токи 123
Волга 152
волина 501
волт 135
воља 454, 1002, 1415
воља... воља... 454, 458, 1411
вољан 740
вољети 321, 689, 1482, 1488
вољети се 416
восак 519
вотка 153
воћка 151, 156
воћни 1286
воћна салата 1286, воћни
сок 1286, воћна дијета
1286, воћна торта 1286
воштани 519
врабац 92, 126, 127, 131
враг 127
вражији 248 // вражји 248,
516
врана 76
Врањанац 497
Врањанка 497
врапчији 248, 516 // врапчји
248
врата 113, 144
вратити 321
врачара 493
врбак 129, 130
врбаски 515
врелина 505
врело 418
временом 1053
врео 267, 418
врети 418
вриједан 266, 285
вриједити 418
вриједјети 418
вриједјети 418, 749
вриједностан 255
вријеме 139, 954, 1006
вријеме данас 785
вриштеће боје 657
врло 83, 244, 430, 668, 721,
723

врста 156
вртиреп 627
врџети 418, 627
врћи 55, 56, 311, 325, 348,
419
врућ 189, 234, 249
врх 904
врхови планина 904
Врхника 151
Врховец 126
вршилац 59, 133
вршити 375, 739, 752
вуду 123
вук 55, 122, 130
Вукица 55
вулканолог 129
вунен 520
вући 130, 348, 392, 418, 594
вучији 248 // вучји 248, 259
вучица 55
ВЦ 647
WC 647

Г

гавран 122
гадити се 1156
гажење 506
газда 149, 156, 796
газити 506
гајка 151, 156
гала 256
галамција 149, 495
галомирајућа инфлација 657
галомирајућа туберкулоза
657
Ганац//Гањанин 497
Ганкиња//Гањанка 497
гас-маска 621
гасити 58, 418
гастролог 129
гатара 493
гатка 153
гаће 150
гаћице 150
Гацко 497
Гачанин 125, 497
Гачанка 497
Гвинеја Бисао 123
гвожђара 503
гвожђе 137
гвозден 243, 520
Гдањск 497

- гдје 168, 434, 463, 1208, 1475, 1503, 1507, 1518
 гдје? 211, 217, 434, 809, 912, 989, 996, 1024, 1069, 1518
 гдјегде 642
 гдјекад(а) 436
 генерал 60
 генерал-мајор 621
 генералштабни 513
 генералштапски 513
 гениј//геније 121
 геолог 129
 Георгијева 116
 Герман 497
 Германка 497
 геронтократ(а) 510
 Гетинген 515
 гетингенски 515
 гето 97
 Гзгзјан 32
 гибак 255, 267
 гимназијски 517
 гимназисткиња 498
 гимнастичарка 94
 гинеколог 129
 гинути 418
 глава 1280
     четири главе књиге 1280
 глават 530
 главица 1280
     пет главица купуса 1280
 главно 750
 главнокомандујући 652
 главоња 492, 495
 главурда 501
 глад 58, 161
 гладак 255
 гладница 495
 глас 54
 гласови одозго 430
 гласање 885
 гласовни 245
 глациолог 129
 гле 168, 481, 836, 929
 гледалац 59
 гледање 506
 гледати 372, 395, 418, 482, 1154, 1482
 глодати 58, 418
 глумонијем 620, 633
 глумити 418
 глумица 94
 гнијездо 137, 146
 гносеолог 129
 гну 123
 Гњиланац 497
 Гњилане 100
 Гњиланка 497
 го голцат 534
 го голцијат 534
 говедина 504
 говедо 58
 говеђи 58, 248
 говече 63
 говорити 73, 311, 345, 376, 385, 410, 418, 712, 716, 966, 1482
 говоркати 541
 говорљив 533
 год 231, 475, 1518, 1538
 година 521, 885, 958, 976, 1049
 годишњи 521
 гозба 64
 Гојко 113
 голаћ 128
 Голијанин 125
 голицав 529
 голооточанин 497
 голуб 35, 122, 489
 голубица 93
 голупче 489
 гомила 537
 гомилати 537
 гонити 58, 506
 гонич 494
 гоњен 58
 гоњење 506
 горак 268
 Горбачов 116
 Гордана 155
 Гордијев чвор 247
 горе 437
 горе наведени 1274
 горећи 259
 горила 96
 горјети 418
 Горња Волта 497
 горући 259
 горчина 505
 горштак 129
 госпа 796
 Госпићанин 497
 Госпићанка 497
 господа 125, 705
 господар 128
 господарити 538
 господин 125, 512, 705
     господин Марић 73
     господин Пинтер 127
 госпођа 73, 866
     госпођа Марић 73
     госпођа Марићка 73
     госпођа министарка 866
 госпођин 260
 госпођица Марићева 73
 гост 64, 135, 146
 гостински 513
 Гот 122
 готовина 987
 гошћа 156, 162
 грабеж 505, 506
 грабуље 150
 град 41, 70, 107, 652, 710, 792, 1013
     град градити 1013
     град херој 792
 град 41
 градити 58, 358, 372, 379, 386, 418, 1013
 Градишка 497
 Градишчанин 125, 497
 Градишчанка 497
 градња 505
 градоначелник 621
 градски 245, 259, 784, 1274
 грађанин 80, 90, 107, 125, 145, 497
 грађанка 80, 497
 грађанство 499
 грам 122
 грамофон 510
 грана 58
 гранчица 500
 грање 58, 73, 499
 гратис 256
 графолог 129
 Грац 127, 146
 гргеч 70
 грдан 268
 гребати 325, 418
 гребсти 325, 418
 грешан 489
 гризен 418
 гризење 506
 гријалица 502

гријати 15
гријех 130, 489
гријешити 968
гристи 66, 418, 506
Грк 212, 497
Гркиња 497
грм 58
грмље 58, 98
гробар 146
гробљански 513
гроги 256
грожђе 52, 146
грозан 266
грозд 52, 146
гром 260
гротеска 151, 156
гроф 127
гроце 25
Гроцка 115, 497
Грочанин 125, 497
Грочанка 497
груб 58, 268
груди 162, 165
Грузијанац 497 // Грузин
107, 497
Грузијанка//Грузинка 497
Грчка 99
Губец 126, 145, 247
губитак 132
губити 417
гугутка 151, 153, 156
гудачица 94
гуме 779, 785
гуркати 541
гуска 151, 156
гускица 500
густ 268
гутљај воде 905
гушчији 516, 248 // гушчји
248
гушчица 500

Д

Д'Анунцио 123
да [везник] 46, 192, 364, 392,
393, 427, 438, 452, 463–
467, 471, 473, 716, 743,
744, 954, 957, 1138–1141,
1146, 1153, 1182, 1207,
1213, 1216, 1239, 1240,
1244, 1262, 1332, 1434,
1475, 1485, 1486, 1546,

1547, 1551, 1554, 1556,
1559
да [рјечца] 1312
да ли 352, 367, 422, 464, 472,
1207, 1213–1215, 1250,
1413, 1495, 1496
да ли... да ли... 1411
дабоме 1216
давати 42, 418
давеж 767
Даг 127
Дака 158
дакле 1377, 1214
далек 268
далеко 437
далеко од 446, 923
далековод 628
Далматинка 158
дама 848
дан дангубити 641
дан 42, 78, 70, 78, 92, 122,
687, 688, 885, 976, 1283
дáну 961
дâну 961
данас 435, 489, 521, 652
Данац 497
данашњи 259, 489, 521, 1276
данга 158
Дане 158
Данило 123
Даница 55, 155
Данка 158
Данкиња 497
дању 1048
Дара Буба-мара 1292
даривати 418
Даринка Голубовић Ма-
тић 1289
даска 56, 151
дати 59, 175, 323, 347, 418,
749
дати воде 905
дати коња 109
дати на поправку 450
дати обавјештење 752
дати подршку 753
датовати 539
датотека 510
дах 55
дашак 55
два 104, 135, 196, 216, 253,
279, 293, 284, 286, 288,

293, 297, 298, 903, 904,
1274
два добра друга 288
два дрвета 916
два пара панталона 290
два пара чарапа 290
двије добре пријатељи-
це 288
двије кутије шибица 102
двадесет 104, 279, 280, 284,
294, 617, 1277
двадесет три 280 // дваде-
сет и три 284
двадесет двоје 294
двадесет двоје јаради
294
двадесет и први 293
двадесет троје 294
двадесет четворо 294
двадесетак 303
двадесетдвогодишњи 280
двадесети 293
двадесетина 303
двадесетпетогодишњица
280
двадесетрећина 280
дванаест 284
дванаести 293
двапут 281, 435
двије 283, 286
двиехиљадити 293
двјеста 284, 294
двјеста један 284
двјестахиљадити 293
двјестоти 293
двоброј 625
двогодац 132
двоготка 153
двоја 295
двоја врата 294
двоје 38, 294, 295, 297, 535,
707, 844, 903
двоје од вас/нас/њих 707
двоје панталоне 290
двоје посјетилаца 283
двоје супружника 294
двојица 283, 706, 844
двојица људи 301
двојка 151, 284
двоколица 625
двократно 281
двокрилац 133

дволистан 255
 двољетка 153
 дворанин 125
 двосмислен 636
 двособан 636
 двострук 246, 641 де 481
 дебелокожац 131
 дебељко 492
 дебељушкаст 534
 дебео 59, 242, 255, 268, 537
 дебљати се 537
 деведесет 284
     деведесет девети 884
 деведесети 293
 деведесетина 303
 девет 284, 486
 девети 293
 деветка 153
 деветнаест 284
 деветнаести 293
 деветоро 294
 деветсто 280, 284
 деветстоти 293
 девизе 987
 дежурни 115, 652
 дежурство 506
 дека 158
 деколте 123
 делинквент 126
 Делфи 100
 Делчев 652
 демантовати 379
 демократ(а) 124, 510
 демократија 510
 демонолог 129
 демонстрација 506
 Денг Сјаопинг 117, 710
 деоба 59, 268, 489, 537
 депримирајући 657
 дериватолог 129
 дерикожа 627
 дерматолог 129
 дерњава 505, 506
 Десанка 151
 десерт 147
 десет 284, 491, 642
 десетак 281, 284, 303, 903
 десети 293
 десетина 284, 303
 десетка 153, 491
 десеторица 284, 301
 десеторо 294
     десеторо младића и дје-
     војака 294
 десетохиљадити 293
 десни 1276
 десно од куће 916
 дефектолог 129
 деформисати 418
 дешњак 129
 диваљ 249, 267
 дивити се 416
 дивља јабука 792
 дивљак 495
 дивљакуша 498
 дивљење 506
 дивовски 513
 дивот издање 256
 дигнути 56
 дизати 56, 385, 311
 дизел-мотор 619
 дијабетес 99
 дијалектолог 129
 дијелити 59, 489
 дијелење 506
 дијете 15, 92, 114, 140, 872
 Дијете Грујица 1290
 дилетант 42
 диљем 915
 дим 42
 Дима 121, 149
 димије 150
 динар 104, 987
 диоба 59
 дипломата 124
 дипломирани 323, 795
     дипломирани филолог
     Марија Марковић 795
 директор 127
 директоров 525, 911
 диригент 42
 диригирати//дириговати
     539
 дирнути 418
 дисање 506
 дисати 58, 73, 306, 372
 диско-музика 785
 дискотека 510
 дискусионни 517
 дискутовати 539, 966
 дићи 56, 385, 418
 дифтонг 56
 дјевојачки 1289
 дјевојка 55, 66, 151, 156, 158,
     704, 712, 786, 1288
 дјевојка ријетке љепоте
     786
 дјевојка са цвијетом
     1288
 дјевојче 92, 500, 703
 дјевојчин 55
 дјевојчица 92, 779, 785
     дјевојчица плавих очи-
     ју // с плавим очима 1058
     дјевојчица црне косе //
     црнокоса дјевојчица 785
 дјевојчицин 247
 дјевојчура 501
 дједа 92, 94, 149, 155, 1294
     дједа Јован Поповић
     1294
 дјелилац 133
 дјетенце 500
 дјететов 525
 дјеца 15
 дјеца просјаци 792
 дјеца румених образа 676
 дјечак 92, 768, 785
 дјечији//дјечји 248, 516
 дјечурлија 99, 127
 длакав 203, 214
 дно 914
 до 46, 47, 237, 436, 438, 444,
     448–450, 597, 707, 884,
     898, 922, 952, 1503, 1511
 до врха 450
 доба 136
 добар 66, 69, 241, 242, 271,
     279, 683, 783, 784, 1288
 добар градски аутобу-
     ски превоз 784
 добра воља 1288
 добра три сата 279
 добацивати 418
 добивати 322
 добијати 322
 добитак 132
 добити 322, 418, 753, 1130
 Добрица 155
 добро [именица] 654
 добро [прилог] 435, 437
 добро вече / добар вече(р)
     143
 добро јутро 485
 добродошао 638
 доброта 91, 99, 505
 добротвор 91, 617

добротворан 631
добротворка 498довде 436
довести 321, 418
довиђења 1156
доводити 385, 594
довозити 385
довратак 132, 542
доврх 450
довршетак 132
довршити 597
довући 375, 597
догађаји 949
догађати се 1156
догледати 542
договарати се 597
договор 1002
    договор двају председ-
    ника 286
договорен 323
договорити 323
договорити се 323, 416
догод 1528
догодине 436
догорјети 597
доградак 132
доградити 386, 597
дограђивати 386
додатак 132, 506
додати 323
Додиг 127
додирнути 597
додјела 505
додуше 476
дођи у десет сати 135
доживјети 418, 595
доживљен 418
доживотни 578
дозвољавати 1239
дозивати 418
дозидак 132
дозрети 419, 597
дојиља 493
дојка 151
док 46, 452, 456, 1307, 1328,
    1332, 1503, 1522, 1525,
    1527
док год 1522
докад(а)? 217, 434, 809
докле? 217, 1528
докле 1518, 1522
докле год 1522, 1528
докољеница 542

доктор 120, 128, 1295
    доктор Марић 791
    доктор наука 1295
    доктор Перић 790, 1295
докторица Перић // доктор-
    ка Перић 1295
докторка 94, 848, 1295
докторкин 526
долазак 900
долазити 376, 385
Долац 133
доле потписани // долепот-
    писани 115
долетјети 595
домаћи 69
домаћи задатак 657
дометак 132
домородац 132
донде 436
донедавни 578
донијети 323, 325, 418, 597,
    941
доносилац 133
доносити 385
доњоградски 632
дописати 373, 380
дописница 504
допријети 418
допунити 597
допустив 533
допустити 740
допуштење 508
Дороти 117
досад(а) 435
досадити 383, 409
досађивати 383
досјетка 151, 156
доскора 436
доскорашњи 578
досолити 597
доспјети 347, 418
доста 433
доставити 597, 941
достигнути 509
достигнуће 509
Достојевски код Срба // До-
    стојевски у Срба 911
досути 419
дотакнути 323 // дотаћи
    323, 597
дотјерати 597
дотле 1522

доћи 66, 385, 418, 421, 450,
    740, 752, 1054
Доха 158
дохватити 597
доходак 132
доц. др 1295
доцент 147, 848, 1295
дочек цара 900
дочекати 383
дочекивати 383
дошаптавати 372
дошаптавати се 373
дошколовавање 380
дошколовање 380
дошколовати се 380
др 645, 1295
драг 268, 652, 653
Драган Стојковић Пикси
    1293
Драгин 55
Драгица 55
драгстор 51
дражестан 255
драстичан 528
драти 627
дрво 140, 489
дрвен 246, 520
дрводјеља 622
дрворед 617
дрека 151
дремуцкати 541
дренажа 506
дресирана животиња 316
држављанин 497
држављанка 497
државни 511, 517
држати 347, 418
држећа жена 657
дрзак 255, 267
дријемеж 505
дрога 151
дрогирати се 540
друг 35, 127, 489, 552, 675
другарица 155
другачији 51, 173, 205, 207
други 69, 173, 199, 202, 205,
    207, 285, 293, 302, 1276,
    1281
други пут 1019
другим ријечима 827,
    1445, 1448
друго 281, 435, 826

другоротка 153
друкчије речено 1445, 1448
друкчији 51, 205, 207
друмарина 504
друштво 489
дрхтав 529
дршка 151, 156, 1288
    дршка од цезве 785
    дршка од ружиног дрв-
    та 1288

ДС 117, 121, 647

ДСС 121

Дубаи 123, 497

дубок 268

дубоко 437

Дубровкиња//Дубровчан-
ка 497

Дубровчанин 125, 497

дувати 418

дуг [придјев] 55, 58, 268

дугачак 268

дугине боје 526

дугмад 499

дуговање 507

дугоживећи 259, 657

дуж 442, 448, 449, 921

дужан 55, 740

дужд 146

дум 483

Дума 99

дунавски 513

дупсти 418

дух 109, 127, 145

Духови 980

духовит 532

Душанов 785

Душанов потпис 785

душевни 518

душман//душманин 125

dipl. ing. 1295

DVD 647

Ђ

ђаволак 500

ђавољи 248, 516

ђак 37, 56

Ђаковац//Ђаковчанин 497

Ђаковица 497

Ђаковка//Ђаковчанка 497

Ђаково 497

ђаци 56

    ђаци пјешаци 792, 794

    ђаци прваци 794

ђиха 481

ђозлуци 134

Ђокица 55

Ђорђе 20, 37, 123, 128

ђубре 485

ђувеч 37

ђулад 140

ђуле 140

Ђурађ 126, 127

ђурђевак 130

Ђурђијанац 497

Ђурђијанка 497

Е

евнух 94

ево 168, 198, 204, 209, 474,
762, 929

евро 123

Европејац 125, 497

Европејка 497

Европљанин 125, 497

Европљанка 497

европски 513

Египат 146

египтолог 129

Ежен Делаacroa 117

еј 481

еквиваленат 126

еквивалентан 946, 1066

еколог 129, 510

екологија 510

економист(а) 494

економичан 528

ексерчић 500

експедовати 539

експерт 126

експлозиван 528

екстра 256

Екстра Нена 1292

електромеханичарка 94

елеменат 126

Елена Бошкова 116

ембриолог 129

Енглеz 127, 489, 497

Енглеска 653

Енглескиња 489, 497

ендокринолог 129

ено 168, 198, 204, 209, 474,
482, 762, 836, 929

енолог 129, 510

енологија 510

ентомолог 129

енциклопедијски 517

епидемиолог 129

епоха 151

Ерик 127

Ерланген 515

ерлангеншки 515

еро 294

есесовац 496

естета 124

етимолог 129

Етиопија 513

Етиопијац//Етиопљанин
125

етиопски 513

етичарка 94

етно музика 784

етнолог 129

етномузиколог 129

етнопсихолог 129

ето 198, 204, 209, 474, 762,
482, 836, 929, 1378

етолог 129

Етрурац 497

Етрурија 497

Етрурка 497

ЕУ 117, 650

еудемонолог 129

еукалиптусов 525

ефекат 126

ЕФТА 148

ех 479, 481

Ештонова 116

Ж

жаба 58, 489

Жабљак 58

Жабљачанин 58

жабљи 58, 489

жал 60

жалац 60

жалба 505

жалопојка 151, 156

жалост 160

жалостан 255, 690

жандар 109

жанр 32

жаока 60, 151

жар-птица 619

жвакаћи 523

    жвакаћа гума 523

ждебећи 522

ждријебе 140
жега 151, 158
желе 123
желудац 132
жеља 1002
    жеља за промјенама 777
жељан 778
    жељна пажње 905
жељети 418, 594, 740, 744,
    1162, 1299, 1482, 1488
    жељети промјене 777
Желько 76
жена 44, 79, 94, 95, 114, 156,
    1006
женидба 505, 506
женин 526
женити 411, 712
женица 500
женка 92, 151, 156
женомрзац 127
женски 512, 513
жесток 268
жетелац 59
же-те-пе 22
жети 419
жив 268
живјети 418, 595, 345
живци 1286
    челични живци 1286
жиголо 94, 123
жидак 255
Жикин 55
жилавка 151
жири 123
Жоао 32
жудјети 740, 1482, 1488
жуљати//жуљити 418
жуљевит 532
журити 417, 418 // журити се
    417
журка 151
жут 58, 268, 534
жућкаст 534

З

за 46, 47, 177, 325, 438, 444,
    446–449, 558, 707, 749,
    1010, 1018, 1019, 1022,
    1025, 1030, 1032–1034,
    1043, 1052, 1071, 1294
забачен 655
забиљежити 598

забиљешка 151
забити 418
заборавити 411
забранити 1201
забрањивати 1239
забринути 323
забрињавајући подаци 259
завезати 598
завијутац 132
завирити 598
зависан 255, 528
зависити 255, 528
зависна клауза 1306
завист 255, 506, 528
завистан 255, 528
завити 418
завјетрина 542
Завод 525
заврнути 604
завршетак 132, 977
Зага 151
загађење 508
загађивати 418
загарантован / гарантован
    добитак 379
заглушујућа бука 657
загонетка 151, 153, 156
загорје 558
заградити 598
Загрепчанин 125
загрижен 418
загризен 418
загријевати 418
загристи 418
загрљај 505
загрмјети 1262
загробни 542, 579
загубити 598
задатак 63, 132, 145
задати 772
задивљујући 524
задимити 58
задовољан 232, 266, 778
задруга 56, 117
зажељети 594
завонити 598
заиграти 373
заиграти се 373, 598
заинат 945
заиста 827, 1380
зајазити 542
заједно 184

заједно са 446
закалуђерити 544
закаснити 598
закачити 598, 604
закивак 130
заклињати 1239
заклонити 598
закључати 604
законит 532
законодавац 622
закулисни 579
залећи 418
заливати 418
зализак 131
залијепити 598
залистак 64, 131, 132, 558
залити 418
залиха 151
залог//залога 96
залутати 598
заљубити се 319
заљубљен 319
    заљубљени пар 316
замало 436, 642
замарати 384
замаскирати 379
замастити 323
замаћи 598
заметак 132
замијенити 321
замисао 66, 160
замислити 52, 321
замјеник 129
замјерка 151
замонашити се 752
заморити 384
замотати 598
замрзнути 323
замрсити 611
занатлија 149
занатски 513
занемарљив 259
занемарљиви губици 259
занемарујући 259
занесен 323
занијети 323, 325
занимљив 533, 277
зао 59, 271
заокруглити 544
заостао 307
заостатак 132
западни 517

запажање 506
запазити 1482
запалити 533, 717
запаљење 506, 508, 513
запаљењски 513
запаљив 533
запањујућа изјава 657
запети 323, 418
запећак 558
запијевати 375
записати 82
запитати 598
запити 418
запјевати 598
запливати 598
започети 376
запрега 151
запрека 151
запрепасти 323
запршка 151
зар 472, 1204, 1213, 1226,
1235, 1495
зараван 160, 161
зарадити се 598
зарађивати 987
заратити 544
зарђала виљушка 323
зарђали нож 656
зарђало сјечиво 315
зарзати 31
зарити 418
заробити 58
заробљавати 58
засвијетљети 598
засебан 579
заселак 131
засићење 508
засједјети се 598
засјенити 544
заслијепити 544
заслијепјети 544
заслепљујућа свјетлост 657
заспало дијете 656
заспати 418
застаклити 544
застаријевати 383
застарити 325
застарјети 383
застати 418
заstraшујући 524
заstraшујућа пријетња
657

застријети 418
застрти 323, 418
засукати 392
засути 418, 419
затворити 598
затим 436, 455, 1308, 1385,
1432
зато 85, 167, 455, 1385
зато да 1546
зато што 1544
затражити 1299
затресен 418
затрести 329, 418
затрти 31, 418
заузеће 509
заушке 558
захвалити 232, 409, 1002
захвалити се 411, 1002
захваљујући 959
захтијевати 418, 1239, 1482
зацвиљети 418
заценути се 418
зацијенити се 418
зацрнити 544
зачетак 132, 506
зачети 418
зачеће 509
зачудити се 380, 598
зачудо 436
зашити 418
зашрафити 58
заштита 505
зашто? 162, 211, 217
зашто 168, 211, 217, 219,
434, 809, 932, 1002,
1079
збацити 612
збиља 476, 1380
збир 68
збирка 151
зближити 552
зближити се 416
због 932, 935
због тога 1385
због чега? 932, 1002, 1079
због чега 1387, 1551
збогом 51, 1156
збор 68
збрајати 51
збрка 67, 68
збуњен 316
звање 507

звати 418
Звездин 526
звека 38
Зверјов 116
звечати 345
звиждати 418
звјезда 76, 156
звијер 96
звјездан 490
звјездочатац 132
звјерињак 503
звјерка 151, 156
звоник 88
звонце 500
звоњава 505
звррр 483, 484
зврчати 483
звук 130
звучан 511
зглавак 130
згњечити 612
згодитак 132
згражати 58
згријати 612
згрозити 58
згромити 378
здесна од мене 916
здрав 241, 267
здрав здравцат // здрав
здравцијат 534
Здрави били! 485
здрово! 485
здравствени 520
здружити 552
Зебец 126, 127, 247
зека 151, 158
Зека Буљубаша 1290
зелен 58, 244, 266, 298, 527
зеленаштво 65
Зеленгора 784
зеленкаст 527, 534
Земаљац 125 // Земљанин
125, 497
земља 156, 557, 582
Земља 99, 704, 705
земља излазећег сунца 657
земљак 490
земљан 519
Земљанка 497
Земљин 247, 526
земљорадник 554

земљораднички 554
Земунац 497
Земунка 497
Зеничак//Зеничанин 125
зет 247
зец 37, 55, 70, 127, 145, 488,
489
зечији 248 // зечји 248, 249
зечица 489
зечје срце 248
зид 127
зидар 487, 493
зидати 376
зидни 517
Зимбабве 123
Зимбабвеанац 497
Зимбабвеанка 497
зимзелен 617
зимогрожљив 631
зимус 435
златан 273
злато 99
зло 115, 576, 654
Злобец 127, 247
зловолан 641
злотвор 127
злот 122
злоупотријебити 641
Змај од Ноћаја 1290, 1291
змија 92
    змија отровница 792
знак 130
веома добар знак 1283
зналац 60
знати 42, 48, 305, 311, 418,
478, 827, 1085, 1156,
1482
значање 507
значи 478
значити 319
значка 156
знојав 529
зоб 58, 161
Зола 149
зоолог 129, 510
зоологија 510
Зора 155
Зорица 155
Зорка 155
зрео 267
зрети 419
зрно 1280

    неколико зрна бибера
    1280
зуб 51, 122
зубат 530
зубатац 132
Зулу 117
Зуце 497
зукати 541

И

и [везник] 46, 237, 284, 293,
453, 456, 458–460, 701,
763, 1214, 1308, 1328,
1331, 1333, 1335, 1371,
1373–1381, 1429,

и [рјечца] 893, 1433
и... и 454, 1334
и зато 1316, 1551
и једно и друго 299
И Ки-тек 117
и сл. 645
и уз то 1316
и штавише 1316
иако 453, 463, 1331, 1553
Иберац 126, 497
Иберија 513
Иберијац 126, 497
Иберијка//Иберка 497
иберски 513
Ива 149
ивицом шуме 914
Иво 148, 149, 158
игдје 240
игла 156
иглу 123
Иго 123, 1279
    Игови романи 1279
    романи Виктора Игоа
    1279
Игор 127
играти 380, 418
Игуманов 525
Игумановљев 525
идеалан 44
идеализирати//идеализо-
вати 539
идентичан 946, 1066
идење 506
идеолог 129
идиличан 528
идол 60

ижђикати 52
иживјети 599
из 46, 47, 54, 117, 129, 144,
252, 434, 443, 444, 448,
449, 650, 785, 881, 887,
891, 897, 898, 913, 932,
1046, 1048, 1542
из аспекта 450
иза 448, 449, 916, 1070
изабрати 599
изазвати 599
изаткати 599
изаћи 318, 385, 418, 599
избацивати 383
избацивати 383, 599
избјећи 51, 418
избости 418
избројати 599
извадак 132
извадити 109
изван 445, 577, 924, 925
Известија 144
извијестити 545
извикати се 599
извинити се 325, 418
извјестан 255, 175, 1274
извјештавати 966
извјештити се 545
извињење читаоцима 777
извирати 73
изводити 385
извозити 385
изволевати//извољевати 383
изволијевати 383
извољети 383
извор 119
изврстан 255
извршен задатак 783
извршење 508
извући 321, 599
изгинути 599
изгледати 378
изгризен 418
изгрести 323, 418
изгубити 599
издавати наређења 752
издајица 155
издалека 436
издање 508
издатак 132
издати 323
издресиран пас / дресиран-
ни пас 379

издржљив 533
издубити 418
издупсти 418
изилазити 325
изићи 318, 385, 418, 599
изјаснити се 966
изједначити 545
изједначити се 1066
изјутра 436, 642
излаз из болнице 785
излазак 131, 506
излазити 325, 385
излет 51
излити 418
изљечење 508
изљечив 533
измасирати 379
између 286, 442, 445, 448–450, 559, 643, 916, 918, 1070, 1074
измијенити 599, 655
измислити 595
измишљени 1281
измузен 418
измусти 418
изнад 443, 445, 448, 449, 643, 916, 1070
изненада 372, 1123
изненадан 241
изненађени слушаоци 693
изненађујући 524
изнервирати 379
изнети 51, 323, 325, 569, 599
износити 385, 594
изнурујући напор 657
изњихати 52
изобличити 545
изоловати бацил 109
изопијати се 615
израдити 599
Израелац 497
Израелка 497
изражавати 489
изражавати се 986, 1476
израз 51
изразит 532
изразити 321, 489
изређати 599
изрекавши 329
изрећи 321, 329, 384
изрицати 384
изродити 599
изувати 322, 418
изузеу 887
изузетак 132
изузети 418
изумријети 599
изути 322, 418
иједан 240
икад(а) 240, 435, 1507
икакав 240, 642
икако 240
ико 170, 172, 211, 223, 230, 240
икоји 240
иконолог 129
икуд(а) 240
илегалац 133
или 452, 454, 458, 1331, 1335, 1405, 1411–1413, 1415
или... или... 454, 458, 1411
Илија 155
илити 1445, 1449
имање 507
имање 507
имати 319, 337, 340, 378, 419, 668, 749, 768, 900, 1240
име 40, 139
имендан 617
именовати 539
имиц 128
имунолог 129
иначе 476, 1417
инвазиони 517
Ингрид 117
Индијац//Индус 497
Индијка//Индускиња 497
индолог 129
индустријалац 133
индустријски 517
Инес 117
инжењер 127
Ин-кјонг 117
иновјерац 497
иновјерка 497
инсект 126
инсектолог 129
инстант 256
инстант кафа 784
интервју 123
интересовати (се) 539
интернет 99
интрига 151, 158
информисати 540
инч 122
ионако 476
иоткуда 240
ипак 476, 1385, 1553
Ирац 497
иридијум 121
Ирижанин 497
Ирижанка 497
иритирати 379
Иркиња 497
Ирфан 127
исисати 53
исјећи 321
искипјети 418
исклизнуће 509
искључиво 1439
искоријенити 545
искористити 599
искочити 599
искрвавити 599
искрвавити се 417
искрварити 599
искрцавање путника 899
искрцавање робе 899
Исланд 58
Исланђанин 58
исмијевати 418
испавати се 599
испаркирати 379
испасти 599
испећи 321, 356, 987
испијати 384, 594
испирати 384
исписати 51
испити 384, 418, 594
испитивање с помоћу ла-сера 1056
испичура 627
испјевати 51
исплакати се 599
испљувак 130
испод 443, 445, 448, 449, 586, 643, 897, 916, 1070
испонапијати се 555
испоразбољевати се 615
исправак 130
исправити 545
испрати 384
испраћај 506
испред 442, 445, 448, 449, 643, 916, 931, 1070
испремјштати 486
испретурати 599

испржити 987
испричати 599
    испричати причу 717
    испричати свој сан 689
испунити 383, 599
испуњавати 383
испуњење 508
истећи 599
исти 199, 201, 202, 205, 206,
    210
    исти тај 201, 206
    исти такав 201, 206
    исти толики 210
истинит 532
истински 1281
истоветан 206
истоврстан 255
источни 517
истрајавати 968
истресен 418
истрести 323, 418
истући 321
исушити 599
исфабриковати 379
исфинансирати 379
исцједак 132
исцјељујуће дејство 657
исцрпан 528
исцрпљујући рад 657
исцрпсти 418
исцурити 418
Италијан 497
Италијанка 497
ићи 109, 318, 385, 409, 418,
    506, 609, 610, 613
ихтиолог 129
ичији 240
ишибати 599
ишта 170, 172, 212, 240
ишчашити 53
ишчезли градови 315
ишчезнуће 509
ишчупати 599

Ј

ја 47, 48, 66, 67, 69, 168, 170,
    172, 176–178, 186, 562,
    766, 1300
јаблан 92, 120
јабука 716, 792
јабука дивљака 792
јабуков 525
јабуковача 504

јавити 995, 1487
јагњећи 248, 293
јадни ми 690
јадник 495
јајаст 531
јаје 140
јак 58, 62, 244, 58, 268, 276,
    277
јако 277, 435, 437
Јаков 247
Јаковљев 247, 525
јао(ј) 480, 481
Јапанац 497
Јапанка 497, 498
јаре 140
јарећи 248, 522
јарићи 140, 499
јаростан 255
јасан 62
јасновидац 132
ЈАТ 117
јато риба 903
јаукати 381
јаукнути 381
јахати 58, 418
јахаћи 523
јачати 537
је ли 1215, 1226
Јевреј 107
Јеврејин 107, 125, 497
Јеврејка 497
једак 255
један 66, 69, 175, 227, 240,
    261, 279, 280, 283, 284,
    285, 287, 289, 292, 294,
    297, 1274
    једне (велике) маказе
    285, 691
    једне панталоне 290
    једне санке 100, 285
један другог 88, 170, 172,
    173, 180, 182
једанаест 284
једанаести 293
једанаесторо 294
једанпут 618
једини 298
јединица 284
једино 476, 1439
    једино што 1439
јединствен 520
једињење 507

једнак 205, 206, 210, 946,
    1066
једногодац 132
једноготка 153
једнолистан 255
једнољетка 153
једном 285
једном ријечју 1450
једнопартијски 636
једносмјеран 636
једноставан 641
јеж 128, 247
„Јеж“ 109
јежев 247
Јежина 116
јел` 1215, 1544
Јеленин 785
Јелисавета Станисавље-
    вић Белимарковић 1289
Јелкица 55
јеловина 504
јен 122
Јенки 123
јер 46, 451, 456, 1215, 1328,
    1544
јерарх 129
јерес 161
Јерменин 107, 125, 497
Јерменка 497
јерменски 107
јесен 58
јесењи 58, 516
јести 418
јети 325
јетко 255
јефтин 62
ЈНА 647
Јован 179, 186, 948
Јована 179, 186
Јовин 782
Јовића ливаде 911
јога 158
јоги душек 257
јој 48, 481, 1300
јорганција 494
јота 58
још како 1216
ју 48, 179, 1300
Југославија 42
јужни 58, 517
јужняк 58
јунак 44, 55, 490, 514

јуначки 65, 490, 513, 514
јунаштво 505
јуне 140
Јупитерови мјесеци 135
Јурај 126
јурцати 541
јутарњи 521, 1274
јуха 158
јуче 434
јучерашњи 521

К

к(а) 66, 105, 117, 296, 444,
449, 450, 875, 943, 949
к мени 450
к небу 450
ка граду 450
ка кући 450
кавга 158
кавгација 495
кавказски 515
кад(а)? 211, 434, 763, 809,
884, 976, 1017, 1047, 1049,
1136, 1208, 1507, 1524
питање
кад(а) 69, 168, 425, 463, 614,
1141, 1503, 1507, 1522,
1525, 1554, 1556, 1558
кад год 1522
кадар 122, 257, 740
кад-тад 642
кажњив 533
Казабланка 152
Казань 513
казањски 513
казати 58, 306, 347, 375,
478, 379, 827, 1482, 1487
казивати 418
казнени 520
Каиро 123
кајати се 416
Кајоко 117
какав? 172, 211, 213, 214, 241,
782, 894, 981, 1021, 1057
какав 167, 168, 172, 220, 232,
240, 1336, 1503, 1506,
1510
какав било 475
какавгод 231
какаду 123
какао 123
каки 256

како? 184, 217, 433, 894, 897,
949, 986, 987, 1026,
1027, 1061
како 168, 172, 998, 1233,
1475, 1485, 1503, 1522,
1533–1535, 1539, 1546
како било 475
како-тако 642
калдрмисати 540
калеидоскоп 510
калуђерски 513
камбиј//камбијум 121
камен 73, 122, 489, 499, 782
камен темељац 792
камени 122
каменит 532
Камено 654
каменорезац 131
камила 92
камо 435, 434, 1518, 1503
Кан 497
кандидат 848
кандидирати//кандидова-
ти 539
Кантон 515
кантонски 515
кану 123
канцеролог 129
као 467, 827, 867, 908, 1051
као да 463, 1533, 1536
као што 827, 867, 1533, 1536
капати 58, 418
ка-пе-зе 22
капи кише 785
карактерисати 716
карактеролог 129
кардиолог 129
Карловац 497
Карловци 145
Карловчанин 497
Карловчанка 497
каро 256
картотека 510
касетофон 510
каснити 506
Кастиљанац 497
Кастиљанка 497
кастинг 129
каталог 44
Каталонац 497
Каталонка 497
каткад(а) 642

католик 497
католикиња 497
Катрин 117
кауубојка 94
кафанчина 501
Кац 127
кацига 151
кашљати 418
кашљуцати 541
кашњење 506
квадрилион 284
ква-ква 483
квалификовати 716
кварц 128
квасити 506
квашење 506
квинтилион 284
кврга 150
кврц 483, 484
кврцнути 483
кг 645
кеј 70, 128
Кекец 126, 127, 247
Кекецов 247
келнер 127, 848
келтолог 129
кембрички 51
Кембриц 51
кепец 128
керећи 522
керуша 92
кечига 151, 158
кеш 128
кикирики 123
кикица 55
кило 486, 645
килограм 486, 645
килограм соли 903
километар 510
Ким Сонг-хван 117
кимоно 123
Кинг 127
Кинез 127, 497
Кинескиња 497
кинолог 129
кинотека 510
кипјети 325, 418
кипјети 325, 418
кисео 267
кит 92
Кито 123
китов 248

кицош 515
кицошки 515
киша 977
кишне капи 785
    кишне капи // капи кише
    1273
кишобран 622
клада 150
клас 499
клати 418
клатити 536
Клаудио 123
клауза 1306
клаустрофобија 510
клеветати 345, 418
клемпо 158
Клеопатра 1292
клерикализовати 539
клету 418, 620
клечати 409
клечећи став 657
клизав 529
клизалиште 503
клизати се 345, 418
клика 151
климатолог 129
климнути 409
клинац 146
клицати 58
клонити се 716, 717
кљаст 267
кљувати 418
км 645
кнежевина 55
кнежевски 55
кнез 55, 127, 796
    Кнез Иво од Семберије
    1291
    Кнез Михаилова 796
Кнесет 99
Книњанин 497
Книњанка 497
књига 55, 151, 343, 490
књижар 494
књижара 503, 866
књжица 55
књишки 490
ко? 111, 170, 172, 211–213,
    223, 239, 862, 948, 1001,
    1204, 1208
ко 69, 167, 168, 170, 172, 186,
    223, 229, 232, 236, 239,
    875, 899, 1009, 1031,
    1208, 1337, 1503, 1506,
    1513, 1514
ко било 170, 223
ко год 170, 229
коаутор 573
коб 161
кобац 131, 145
кобила 58
кобиљи 58, 248
ковати 418
ковач 127
коверат 126
ковчег 55
ковчежић 55
кога/шта још? 883
когод 231
код 10, 448, 893, 916, 920,
    926, 928
кожура 501
козак 129
Козак 497
Козакиња 497
козији 248 // козји 248, 516
који? 172, 211, 213, 241, 782
који 172, 213, 214, 218, 219,
    232, 1337, 1503, 1506,
    1509, 1510
који било 229
који год 475
кокош 135, 162
кола 123, 144
колац 60, 126, 133
колега 149, 151, 158
    колега Рајгер 127
    колега слијева 785
колегин 526
колегиница Вера Бошков
    116
колец 128
колики? 172, 215
колики 167, 172, 1503, 1506,
    1511
колико? 211, 215, 433, 898,
    1022
колико дуго? 433, 884, 1022,
    1047, 1049, 1053, 1529
колико често? 433, 884, 1053,
    1049, 1529
колико 168, 1233, 1503, 1538
коловођа 690
колону аутомобила 903
кољено 15
кома 99
комад 903
    комад сира 903
    три комада алата 1280
комадина 501
командир 127
комарац 92
коментарисати 379
комерцијализовати 539
комодор 109
комшија 149, 842
комшиница 705, 842
Конављанин 497
Конављанка//Конавока 497
коначан 272
кондак 132
кондор 92
кондуктер 848
Конески 115
конзерва 156
конзул 60
конјунктивитис 99
конобар 127, 848
консонант 573
конструисати 379
консултовати 1075
консултовати се 1075
контакт 126
контактирати 411, 716, 1075
континент 126
контрастни 255
контролисати 375, 752
контролор 848
контузовати 540
конференција 996
конфуцијанац 497
конфуцијанка 497
концентрациони 517
концентрисати 540
концеп(а)т 147
концерт 66, 126, 147, 996
коњ 42, 120, 122, 127
коњетина 504
коњиц 127
коњоводац 132
коњски 248
копати 345
копилот 573
копкати 541
копље 66, 137, 146
копредсједник 573

- копродукција 573
корак 129, 537
    корак улијево 723
корачати 537
Кордилери 134
Корејац 497
Корејка 497
корејски 513
Корзика 152
корисно 749, 1480
користан 255
користити 323
    користити нешто 714
    користити се нечим 714
кориштење/коришћење 323
корњачин 248
Коруга 158
кос 267
коска 489
Космет 648
космолог 129, 510
космологија 510
космос 113
Косовац 497
Косовка 497
Косовкиња 497
кост 95, 135, 162, 489, 519,
    1006
Коста 155
Костићев 1277
Костолац 126, 133, 497
Костолчанин 497
Костолчанка 497
костур 109
котао 59, 122, 126
Которанин 125
коуредник 573
коцка 151
коцкар 495
коцкаст 531
коцкица 55
кочић 60
кошаркаш 494
коштани 519
крава 58
краветина 501
крављи 58, 248, 516
краден 321, 323
крај [именица] 70, 107, 943,
    977
крај [предлог] 442, 448, 449,
    893, 914, 920
Крајишкиња 497
Крајишник 497
крајњи 213, 250, 259, 521
краљ 70, 109, 128, 488
    краљ Александар I Ка-
    рађорђевић 1290
    краљ Стефан Првовен-
    чани 1290
краљев 260, 525
краљевати 418, 539
краљевачки 512
Краљево 186
краљевски 513
Краљевчанин 497
Краљевчанка 497
краљица 488
    краљица Наталија 1290
Крамски 115
краниолог 129
Краснаја Пресња 252
красти 321, 323, 358, 418,
    487
кратак 268
кратковид 554
кратковидост 554
краткоживећи 259, 657
краћати//крачати 325
крахирати 540
крв 58, 166
крвавита 417
крварити 417
крвљу 58, 161
крвожедан 629
крвопија 622
креветац 132, 145, 500
Крека 152
кре-кре 483
кремљолог 129
кренути 364, 375, 741
кренућу 364
кретање 437
кретати 58, 418
креч 128
крива 653
кривац 66
Кривој рог 252
кривоклетник 620, 628
Кривокућа116
кривотворити 641
крилице//криоце 60
криминолог 129
кристал 60
критериј//критеријум 121
крити 380, 418
критика Богдана Попови-
    ћа 928
критика Јове Јовића 779
Крки 152
Крлежин став 247
крлетка 153
кровни 517
кроз(а) 66, 444, 449, 450, 610,
    1016, 1019, 1026, 1029
кројити 321, 418
кроки 128
кротак 267
крсни 489
крст 31, 489
крстарећа ракета 657
крстити 323, 418
крт 267
кртичији//кртичији 248
кружић 489
крупан 266
Крупањац//Крупњанин 125
Крупскаја 252
Крушевац 497
Крушевљанин 497
Крушевљанка 497
крштење 323
ксенофоб 510
ксенофобија 510
килофон 510
кћерка//кћи//кћер 163
кћеркин 55
кубе 145
кувано месо 319, 655
кувар 493
куга 151, 158
куглана 503
куд(а)? 211, 217, 435, 809,
    912, 949, 1208, 1029, 1518
куда 463, 1503, 1507, 1518
кука 151
кукавице 155
кукаст 531
кукица 55
кукњава 505
куку 480
кукуруку 483
културно-умјетнички 633
кум 796
кумов 260
кунг-фу 123

кундак 132
кунстдрук хартија 256
купац 76
купе 123
купити 385, 941
куповати 347, 385, 418
куповина 506
Купрес 515
купрески//купрешки 515
Купрешанин 125
куропатка 153
Курск 497, 513
Курска битка 513
курски 513
курталисати се 540
кутија шибица 903
кућа 119, 156, 449, 488, 501, 620
куће Алексића 1279
Алексића куће 1279
кућа од камена 855
кућа Свете Светића 911
кућевласник 618
кућевни 518
кућерина 501
кући 920
кућица 488
кућни 261, 517
куца 842
куцкати 372, 373
Куч 127
куче 92
КФОР 117

Л

Лав 247
лавеж 70
лавица 93, 498
лављи 248
Лавов 247
лагати 418
лажан 1274
лажљив 533
лажовчина 501
Лазански 115
лајати 418
лак 269, 276, 486
лак задатак 783
лакеј 70, 128
лако 430, 437, 749
лакомислен 639
лакоћа 486

лаку ноћ 485
лале 842
лампа 156
ланац 519
ланчани 519
Лао Це 1279
лаптоп 122
ларинголог 129
Лас Вегас 497
ласта 156
ластавичији//ластавичји 248
Лебанац 497
Лебанка 497
легнути 392
лед 42
леден 520
леђа 144
леђни 517
лежати 88, 304, 372, 409, 418, 524
лежећи полицајац 657
лежећи став 259
лежећки 435
Леков 116
лексиколог 129
леле 481
Лењинов булевар 247
Леон Барух 117
Лепа Брена 1292
лептир 122
лептир-стакло 619
Лесковчанин 125
летак 132
летење 506
летећи 524
летећа риба 524
летеће бубе 524
летећи тањир 328
летјети 409, 418, 506, 595
Летонац 497
Летонка 497
лећи 392, 418
леш 109
ли 48, 352, 367, 370, 422, 472, 757, 1204, 1207, 1213, 1215, 1300, 1413, 1495, 1548, 1554, 1555
либрето 123
ливада 291
ливен 418, 506
ливење 506
лијевак 129

лијеви 1274
лијево од куће 916
лијегати 58, 66
лијеп 270
лијеп 84, 106, 241, 242, 244, 250, 251, 259, 260, 269, 437, 668, 670, 687–689, 710, 782, 783, 1282
лијепити 527
лијепо 433, 437, 721
лијепо пјева 83, 721, 723
лијепо причају о свом животу 670
лијечити 372
Лика 152
лиле 842
лили-лили 481
лимнолог 129
лисац 127
Лисе горе 252
Лисински 115
лисица 150
лисичији//лисичји 248
лиснат 530
лист 42, 52, 489
литар вина 903
Литванац 497
Литванка 497
Литературнаја газета 252
лити 418, 506
литолог 129
литургијски 513
Лихтенштајн 497
лице 37
лицем на 1018
Личанка 158
личити 450, 1027
лишити 881
лишће 52, 73, 98, 489, 499
ЛМС 650
лов 777
ловац 55, 127, 490
ловачки 490
ловити 777
ловиште 503
логораш 496
лозовача 504
лојаница 488
локализovati 539
лола 842
ломити 418, 622
ломљава 505

лопов 705
лопта 156, 917
лоптаст 531
лопурда 767
лош 250, 252, 271
лѹк 40
лоше 437
лоше по њега 715
лудак 129, 132
лудило 505
лудница 503
лудовати 539
лудост 505
лѹк 40
Лука 149
лука 151
Лукића куће 911
луле 842
лупати 384
лупеж 515
лупешки 515
лупештво 65
лупити 384
лупкати 372
лутка 109, 153
луче 842

Љ

љековит 532
љепљив 527, 533
љепота 71, 99, 241, 244, 505
љепушкаст 244, 534
Љермонтовљева улица 525
љети 435
љетњи 207, 250, 265
љетовање 507
љетовати 42
љечилиште 503
љубав 99, 161, 245
љубавни 245
љубавник 495
љубак 255, 267
љубитељ 493
љубити 58, 321, 418
љубичаст 531
Љубљанчанин 125, 497
Љубљанчанка 497
људескара 501
људи 73, 90, 107, 134, 501,
676
људи с Романије 785
људи-жабе 710

људождер 622
љупко 255
љупити се 381
љутнути се 381

М

ма 475, 477, 1553
ма гдје 474
ма какав 229,
ма ко 170, 172, 223, 229
ма који 229, 475
ма чији 229
ма шта 170, 172, 229
мада 453, 1331, 1553
мадрац 109
Мађар 497
Мађарица 497, 498
мазгица 55
мазговодац 132
мазити 58
мај 127
Маја Плисецка 252
Мајк 127
мајка 92, 157, 676
мајка старица 792
мајмунски 248
Мајорки 152
мајстор 842
мајушан 244, 534
мајчин 55, 245, 247, 260, 526,
785
мајчина љубав 247
мајчински 513
мајчичин 247
маказе 100, 150
Макао 123
макар 229, 475, 1553
макар како 474
макар ко 172, 223, 229
макар који 229, 474
макар шта 172, 229
Макарска 115, 653
Македонац 497
Македонка 497
макнути 56, 418
макси 256
максималан 528
Мала Госпојина 980
Малага 152, 158
малариолог 129
мале санке 691
мален 271

малецак 244
малешан 244
мали 244, 259, 271, 534
Мали Мокри луг 259
Мали Радојица 1290
мало 430, 433, 437, 623, 669,
904, 1280
малобројан 904
малограђанин 623
малокрван 617, 639
малтер 76, 127
мама 76, 155, 158
мамин 247
мамица 155
мангуп 38
манијак 129
манифестовати се 986
манути//манути се 417
мање 437
мање-више 642
Мао Цедунг 1289
Маор 497
Маорка 497
Мара 121, 149
Мара Савова 1289
Марā 121, 149
марабу 123
Марија Поповић (дев. Јовановић) 1289
Марија Поповић (Јовановић) 1289
Марија Поповић (рођ. Јовановић) 1289
Маријин 526
Марина 247
Маринин 247
Марио 128, 155
марити, 740
марка 76, 156
маркица 55
Марко 73, 123,
Марков 652
Маровића забран 911
Марсов 525
Марсовац 125
марш 762, 1239
маршевски 513
Масаи 117
масакр 32
масивна стара врата од храстовине // масивна стараврата 784

масирати 379
маскенбал 52
маскирати 379
маслац 133
маслинаст 531
маслиново уље 526
маспок 648
мастан 255
мастити 538
математика 645
математичар 494
Матео 123
матер 157, 163
матерњи 521
мати 157, 163
матирати краља 109
Матичин 247, 526
Матичина дјелатност 247
Матичина зграда 247
матиш 645
Маурицијус 497
махагони//махагониј 123
махати 311
махнути руком 409
махнути се 417
мац-мац 481
маца 842
мач 70, 128
мачак 127
Мачванин 125
маче 92, 140, 145, 842
мачевалац 133
мачевати 418
Мачек 127
мачићи 140, 145
мачји//мачији 245, 516, 248
мачка 92
мачкица 55
мачор 92
машинист(а) 494
машинка 504
мега 257
мега звијезда 784
мегафон 510
медвјед 489
медвјеђи 248, 489, 516
меден 520
међу 444, 448, 449, 559, 643,
919, 1030, 1045, 1073,
1076
међуградски 580
међудржавни 580

међузависан 580
међуигра 559
међународни 542, 580
међупростор 559
међусобан 580
међусобно 182
међуспрат 559
међутим 475, 476
мек 269
Мека 152
мекиње 100, 150
меко 437
мекшати 537
Мелбурн 515
мелбурнски 515
мелез 497
мелескиња 497
мемоари 100, 134
Менсур 127
Меркелова 116
мерцедес 109
месар 494
меснат 530
месница 503
метак 56, 132
метал 60
метар 126, 135, 145
метеоролог 129
методолог 129
метролог 129
меч 70
мештар 126
ми 48, 170, 172, 176, 177, 178,
186, 707, 766, 1300
ми обоје 707
мијешано месо 316
миколог 129
микроб 109
микробиолог 129
микроскоп 510
микрофон 510
Милан 127
Миланче 145
Миленин брат 911
милијарда 279, 280, 284,
285, 294
милијардити 293
милијарду 284, 302, 1023
милиметар 510
милион 279, 280, 284, 285,
294, 302
милионити 293

Милић од Мачве 1291
Милица 155
Милица Пеева 116
Миличин 512
миловати 379
Милоје 128
Милосрдни анђео 99
милост 160
милостив 533
Милош 127, 247, 690
Милошев 247
Милошевић стријелац
првенства 738
Миљанов 116, 652
мимо 448, 449, 893, 920
мимо куће 449
мимо плана 925
минералне воде Србије 101
мини 256, 257
мини сукња 785
Минск 497
мински 513
минут 96, 976, 983 // мину-
та 96
Минчанин 497
мио 59, 267
мир 128
Мира Бошков 116
Мира Петров 110
Мирын 1274
мирно 437
мировати 418
мирољубив 631
Мирослав 127
Мирослављев 247, 525 //
Мирославов 247
мисао 16, 59, 66, 160, 161, 166
мисаони 246
мислеће биће 657
мислилац 128
мислити 73, 418, 595, 1482
мистер 127
Митар 127
мити 418
митинг 129
митолог 129
Михаило 123
Михаиловић 38
Михајловић 38
Мица 155
мицати 56
Мичета 116

- миш 70, 127, 128
Миша 149
Мишел 127
мишији//мишји 248
мишићав 529
мјезимица 155
мјезимче 140
мјере за изједначавање са-
мосталних произвођача
са с произвођачима у
привреди 690
мјере за убрзавање админи-
стративног поступка
967
мјесец 55, 128, 135, 958, 976,
1049
Мјесечев 247, 525
мјесечина 55
мјесечни 517
мјесто 137, 146, 442, 931
Мкртчјан 32
млáда 487, 653
млáда 487
млад 58, 268, 491, 1274
Младенов 116
млади јелен 95
млади људи 670
младић 127, 490
младић високог раста 786
младићев 525
младићи и дјевојке 676
младићки 65, 490
младолик 632
младост 161, 491
млаз 122
млакоња 495
млатити 58, 381, 536
млатнути 381
млијеко 99, 488, 717
мљевен 322, 418
мљевење 506
мљекар 488
мљекара 488
мљекарница 503
мљети 58
мљети 58, 322, 418, 506
мњење//мнење//мнијење
136
многи 904
много 397, 433, 437, 903–
905, 1280
многобожац 131
многољудан 639
многопоштовани 638
много пута 434
Мобуту 123
мога брата 189
могуће је 740
могућство 65
модел 60
модискиња 498
можда 374, 388, 476, 678, 827
можда бисте хтјели 429
можда ћемо бити 425
може се очекивати 325
можемо се надати 325, 417
мозак 66
мој 69, 168, 172, 174, 183, 187,
189, 191, 213, 668, 785,
795, 1276
молба 156, 307
молба госпође Ане Цамо-
ње 116
молебан 126
молилац 133
молити 418, 1239, 1487
мољакати 541
момче 92, 500, 703
монархист(а) 212
монах 56
монах Алимпије 791
Монгол 497
Монголка 497
Моника 151
монолог 129
монопол 60
монополизовати//монопо-
лисати 540
морати 340, 378, 388, 740,
744, 1156, 1185, 1240,
1261, 1261, 1264, 1265,
1299, 1563
море 92, 245
морепловац 617
мормон 497
мормонка 497
морон 127
морски 245, 513
Московљанин 125
мостарина 504
мотка 153
моторни 261
моћи 73, 311, 312, 346, 388,
419, 426, 740, 744, 1156,
1261, 1299, 1563
мр 1295
мрав 122
мравињак 503
мрављи 248
мраз 122
мрак 55
мрачан 55, 528
мржња 505
мрзак 255, 267
мрзјети//мрзити 319, 418
мрзјети се 416
мрк 267
мрс 255
мрсан 255
мрско 255
мртвац 107, 109, 120
мртваило 505
мршавети//мршавити 325
мршавјети 325
Мстислав 32
Мубараков пад 1278, 1279
мува 92
мудријаш 767
муж 94, 114, 128, 247, 525
мужев 247 // мужевљев 247,
525
мужић 500
мужјак 92
музеј 70
музен 418
музеолог 129
музика 668
музикалан 528
музиколог 129
музички 1274
мука 158, 749
мулат 497
мулаткиња 497
муловедац 132
муњевит 243
Муромец 147
муслиман 497
муслиманка 497, 498
Мусоргски 51
мустанг 147
мусти 418
мућак 127
муха 55, 151
мушица 55
Мушицки 15, 652
Marat 149
Massuka 158

mr pharm 1295

Н

на 46, 47, 76, 151, 158, 175, 177, 236, 433, 435, 438, 443, 444, 448–450, 482, 485, 560, 650, 674, 710, 827, 869, 891, 904, 914, 931, 942, 962, 971, 972, 976, 977, 981, 982, 986–988, 991, 996, 998, 1001, 1002, 1004, 1010, 1014, 1016, 1018, 1019, 1022, 1024, 1027–1029, 1032–1034, 1331, 1432
дати на поправку 450
ићи на свадбу 450
на булевару 450
на врх 450
на дно 450
на камѐну 961
на крај 450
на Мишáру 961
на мјесто 450
на планини Лисац 794
// на планини Лисцу 794
на планини Сорак-сан
// на планини Сорак-сану 794
на порођáју 961
на салáшу 961
на састанку управног одбора 450
на телефону 450
на челу 450
сједјети на сунцу 450
набавка 506
набацити 600
набити 394, 418
набрекле жиле 656
навалити 383
наваљивати 383
навелико 436, 642
навија за „Партизан“ 109
навијутак 132
навивавати 418
навикнути 418
навити 418
навићи 418
наводни 1281
наводно 827
навратак 132

наврх 442, 450, 643
навући 600
навући на себе 596
наглув 581
нагнути 418
наговор 1002
нагорак 581
награисати 540
нагризен 418
нагрести 418
над(а) 66, 444, 448, 449, 643, 1030, 1068, 1079
Нада 155
надасве 436
надати се 325, 416, 417, 1482
надахнути 323
надахнуће 509
надбискуп 561
надвисити 601
надвити се 601
надвладати 601
надвојвода 561
надвоје 281
надвратак 132
надгласати 601
надгробни 582
надземни 582
надзирати 375
надивити се 506
надимак 130
надјачати 601
надлетјети 601
надлијетати 327
надљудски 582
надмашити 601
надморска висина 582
надмудрити 601
наднијети се 601
надно 450
надобијати 600
надолazeћа опасност 657
надомак куће 920
надријети 418
надстрешница 561
надути 322
надицитати 63
назадак 132
назвати се 1042
назеб 505
назрети 418
наилазити 325

наиме 476
наићи 318, 418
најести се 416, 600
најзад 476
нак(о)сутра 616
накисео 581
накит од (бијелог) злата 787
накјуче 616
наковањ 126, 560
након 887, 1527
након што 1522, 1527
накрај 442, 448, 450, 914, 643
накупити 373, 600
налазити 385
налазити се у стању 375
налик на 446
налити 418
налог 1002
наложити 740
намагарчити 546
намјеравати 1299, 1489
намјесто 442, 450, 643, 931
намузен 418
намусти 418
нанијети 323, 325, 600
наовамо 436
наочаре//наочари 150, 165
напад 76, 942
напајати 384
напасти 418
напети 323
написати 84, 109, 329, 335, 376, 380, 594, 600
напитак 132
напити 418
напити се 373, 418
напојити 384
направити 379
напредак 132, 491
напредовати 418, 535, 539
напрезати се до крајњих граница 872
напријед 491, 535
напротив 1455
напрстак 132, 542
напунити базен водом 713
напунити се 416
напући 600
наравно 1216, 1474
нараменица 560
наранцаст 531

наредба 1002
 наредити 1482, 1487
 наређење 508
 наређивати 752, 1239
 нарјечје 542, 560
 народ 51, 120
 наручилац 133
 наручити 86
 наручје 560
 нарушити 600
 НАСА 148
 населити 321, 535
 насељавати 535
 насиље 560
 наслагати 600
 наслањати 384
 наслонити 384
 наслутити 1156
 насмијати се 319, 600
 наспавати се 600
 наспјети 418
 наспрам 908, 916, 949
 насред 448, 913, 914
 наставак 130, 505
 наставити 376, 741, 1039
 наставник 494
 наставница 94
 настанити 546
 настојати 1489
 настрадати 600
 насупрот 920, 949
 насути 419
 Наташа 155
 натприродан 582
 натпросјечан 582
 натресен 418
 натрести 418
 натријум 121
 натријум-хлорид 619
 натроје 281
 натрпати 615
 натура 987
 натчовјек 561
 натчовјечански 582
 наћи 318, 385, 418
 науживати се 600
 наумити 546
 научити 600
 Нафтна индустрија Србије 647
 нахватати 600
 начекати се 600

начелник 542, 560
 начети 323, 600
 начитан 319
 начитан човјек 319
 начитати се 319
 наш 187–189, 191
   наша три друга 190
   наши ђаци пешаци 710
 нашити 418
 нашки 435
 Ндебеле 32, 76, 117
 не 40, 46, 47, 370, 394, 429, 471, 943, 1153, 1201, 1244, 1246, 1456, 1459, 1496, 1548
 не само... него...//већ...//но... 454, 458, 1334, 1451, 1453, 1454, 1456, 1459
 небо 75, 78, 141, 738
 Небраска 152
 неважећа одлука 657
 невелики 259
 невиђен 44, 583
 негдје 223
 него 274, 454, 458, 467, 1332, 1335, 1428, 1451, 1456
 него да 1541
 него што 1538, 1540, 1541
 недалеко од 443
 недалеко од куће 449, 920
 Недељне информативне новине 650
 недјело 562
 недјеља 958, 976
 недоглед 542
 недоношче 562
 недостајућа средства за градњу 328
 недостатак 132
 недуго 616
 нежења 562
 незабораван 542
 незајажљив 542, 583
 незгода 996
 незгодан 583
 нездрав 583
 незналица 40
 незнање 562
 неидентификовани летећи објект 524
 неизбјежан 583
 неизвјестан 255

неизљечив 533
 нек(а) 69, 390, 473, 1138, 1241, 1486
 некад(а) 223
 некакав 167, 223, 232, 1274, 1276
 некако 172, 223
 неки 232, 261, 1274
   неки наши нови књижевни часописи 1274
 неко 167, 168, 170, 172, 211, 223, 226, 232, 239, 1513
 неколико 135, 223, 303, 433, 683, 904, 1276, 1280
 некористан 255
 некретнина 562
 некролог 129
 некуд(а) 223
 немали 259
 немало 616
 Немањин 245
 немар 542
 немастан 255
 немасти 749, 900, 1201
 немогуће 750
 немој да сметаш 1153
 немој(те) 393, 1153, 1244, 1245
 неморал 562
 Нена 155
 ненадмашан 583
 необичан 786
 необразовани људи 316
 неодговорена питања 323
 неописив 542
 неопран 583
 неопходно 740
 неостварљив 533, 542
 неписан 583
 неповрат 542
 непосредно прије него што 1522
 непотпун 583
 неправда 156
 непријатељ 562
 непримјетно за све 772
 непристрастан 255
 непушач 562
 нерадо 616
 нераздвојан 583
 неразумљив 533
 нерв 122

нервирати 379
неријетко 616
неријешена питања 323
несавјестан 255
несаломљив 542
несаница 562
несвјестан 255
несрећа 562, 996
несташко 123
несумњиво 827
несхватљив 533
нећу, нећеш, неће, нећемо,
нећете, неће 368
неукротив 542
неумјестан 255
неуништив 542, 583
неупоредив 533
неуробиолог 129
неуролог 129
неуропатолог 129
неусељен 323
неуспјех 562, 1280
неутрализовати//неутра-
лисати 540
нечији 167, 223, 642
нечитак 267
нечовјек 562
нешто 167, 170, 172, 211, 212,
223, 232, 601
ни 46, 177, 237, 460, 461,
1201, 1335, 1371, 1383,
1384, 1391–1396, 1433
ни о чијем 239
ни од кога 239
ни од кога незабора-
вљен догађај 323
ни поред 1553
ни с ким 10
ни са чим 239
ни/нити 458, 1390
Нивес 117
нигдје 86, 239
нигдје забијезени 323
ниже 437
ниже ногу 916
нижи 268
низ година 450
низ(а) 66, 444, 449, 450, 1029
низа зид 450
низа степенце 449, 450
низа страну 66, 444, 450
низак 255, 268

низбрдо 436
није 179, 353, 1395
није исправно 11
није само него/већ/но 480,
1453, 1454, 1459
ниједан 240, 1275
нијем 620
Нијемац 497
никад неостварене замисли
323
никад непрежаљени 323
никад неслућена срећа 323
никада 239
никакав 167, 172, 239, 240
никнути 418
нико 167, 168, 170, 172, 211,
239, 887, 1275, 1513
никоји 239, 240
Никола 99, 149, 155, 247
Николин 247, 526
Никољдан 980
никуда 172, 239, 642
Никшић 65
никшићки 65
нимало 323
нимало збуњен 323
НИН 117
ниобијум 121
НИС 647
нисам 353, 1395, 1433
нисам видео 353
нисам хтио 429
ниска 51
ниско 437, 982
нит 1390
нити 461, 1335, 1371, 1383,
1384, 1391–1396, 1407
нити... нити... 1382
нићи 418
Ница 497
ничији 167, 172, 239, 642
Ниш 65, 99
нишки 65, 512
Нишлија 149, 497
Нишлијка 497
ништа 167, 170, 172, 211,
239, 323, 887, 1275
нишчи 250
Нкомо 32
но 452–455, 1332, 1335, 1428,
1451, 1456
НОБ 117

нов 189, 237, 250, 265, 267,
276, 1274
нов Радићев рекорд 247
нов новцат 534
нов новцијат 534
Нова година 980
Нова књига Павла По-
пова 247
Нова књига социолога
Попова 247
нова кућа 92
нова писма 688
нова плава свилена
хаљина 784
нова тегет сукња 256
нове књиге 688
нови дан 693
нови романи 688
новајлија 149
Новак Ђоковић, најбољи
тенисер свијета 2011. го-
дине 793
Новаковић шампион 738
Нови 652
Нови Сад 259
новинарка 151
новине 100, 150
Новљанин 125, 497
Новљанка 497
новонастали 638
новосадски 512
Новосађанин 125
новоштокавски 14
новчани 519
нога 56, 151, 156, 158, 517,
1058
нога од стола 785
ногица 55, 500
ножица 55, 500
ножни 517
ножурда 501
нокат 126, 135
нокаутирати 540
Норвежанин 497
Норвежанка 497
Норвешка 115, 154
норма 156
нормализовати 539
Норман 497
Норманка 497
нос 122, 786
носат 530

носач 493
носећи 524
носилац 59, 493
носиљка 502
носити 52, 58, 347, 385, 418,
594, 941
носоња 495
носорог 92
ноћ 42, 92, 535
ноћас 486, 521
ноћашњи 521
ноћити 535
ноћни 261, 517
ноћу 1048
ноутбук 122
ношња 52
нужан 255, 740, 750
нужда 255
нузарада 62, 563
нуклеарка 504
нуспојава 563
нуспросторија 563

Њ

њега 15
његоватељица 94
његов 172, 187–189, 190, 785
њежан 266
њезин 188, 189
Њемачка 154, 653
Њемица 497
њен 187–189, 787, 1274
њен накит од бијелог
злата 787
њин 172
њихов 187–189
њихов предсједник 1280
њихово троје јагњаци
296
њихово шесторо сирочади
296
Њу Орлеанс 497
Њујорк 490, 515
њујоршки 490, 515
њушкало 495

О

о 104, 117, 151, 158, 180, 411,
444, 448–450, 673, 710,
785, 962, 966, 967, 976,
980, 988, 991, 1029, 1289,
1294

о! 480
оба 76, 104, 196, 216, 253,
279, 281, 298
оба ујакова пријатеља 253
обавезати 603
обавијестити 323, 411, 752,
966, 1482, 1487
обавијештен 323
обавити 752
обавити 418
обавјештење 323
обављати 375, 752, 739
обављати надзор 752
обадва 283, 298
обадвије 283, 298
обадвојица 300
Обала Слоноваче 497
обасјати 603
обасути 419, 603
обдарити 548, 603
обећавајући 524
обећавати 383
обећати 383
обиграти 603
обилазак 131
обилазити 325, 418
обиловати 716
обити 418
обићи 318, 418, 603
обичај 1002
објављивати 418
објаснити 548, 603
обје 283, 298
објекат 126
објесити 991
облачити се 48, 385, 415
облетјети 603
облик 553
Обломов 109
облутак 132
обнажити 548
обневидјети 378
обновити 548, 603
обогатити 602
обоје 298, 299, 707
обојити 602
обојити у зелено 325
обојица 299, 300
оболијевати 325, 383
обољење 506, 508
обољети 383
обрадити 377

обрадовати се некоме 410
обрађивати 377
образац 131, 135
образован 316
образован младић 316
обрасци 131
обратно 1455
обрашчић 53
обрвати 325
обрезати 603
обрести се 418
Обри 125
Обрин 125, 497
Обринка 497
обрукати 602
обувати 418
обувен 322, 418
обуздати 548
обузети 603
обуимати 345
обујмити 345
обути 322, 418
обући 321, 348, 385, 418
обухватати 325
обучавалац 133
овај 172, 192, 195, 197–199,
201, 219, 259, 435, 676,
693, 701, 1088, 1274, 1287
овакав 172, 173, 192, 203–
206, 683, 1276, 1280
овако 435, 1535
овамо 75, 434
овдашњи 259, 1276
овдје 85, 172, 425, 434, 435
овелик 584
овећи 584
овластити 323
овогодишњи 173
овоземаљски 635
оволикачки 208
оволики 167, 172, 192, 203,
208–210
оволико новца 435
оволицки//оволишни 208
овријећи 419 // оврћи 321,
325, 348, 419 // оврши-
ти 325
овсен 38
овца 38, 156
овчетина 504
овчји//овчји 248, 516
огладнити 325

огладњети 325, 418, 602
огледати се 986
оглувјети 602
оглупавјети 325
оглупјети 325
огњиште 503
оголити 325
огољети 325, 547
оградити 602
огранак 564
огребати 325
огрепсти 325, 418
огрлица 564
огроман 261
огрубити 325
огрубјети 325
од 46, 47, 105, 117, 149, 213,
236, 237, 274, 291, 296,
407, 436, 438, 444, 448–
450, 707, 710, 768, 785,
778, 881, 884, 896–898,
904, 909, 911, 922, 928,
932, 1024, 1252, 1294,
1503, 1522
ода 604, 941
одабрати 604
одавде 436
одавно 44
одагнати 68, 604
одакле? 211, 217, 434, 809,
912
одакле 1503, 1507, 1518
оданде 436
одаслати 419
одасути 604
одати признање 1002
одбацити 604
одбитак 132
одбити 418
одборов 525
одвезати 382, 604
одвезен 323, 418
одвести 323, 382, 418
одвити 394, 418
одводити 385
одвозити 385
одврнути 604
одгајити 604
одговарајући 524
    одговарајући смјештај
    657
одговорити 409

одгонетка 153
одгоре 436
одгризен 418
одгрести 323, 418
одески 515
одиграти 380, 604
одијелити 604
одједном 1123
одјељење 508, 513
одјељењски 513
одјенути 322
одјурити 604
одлазак 505, 1280
одлазећи министар 657
одлазити 385
одливак 130
одлити 394
одлутати 604
одлучити 1114, 1482
одлучност 99
одлучујући 524
одмарати се 417
одмор 505
одморити се 417
однијети 323, 325, 604
односити 385
односно 1445, 1447, 1450
одобрити 547
одозго 436
одојче 140
одолијевати 325, 383
одрасла жена 656
одрастао човјек 315
одред 127
одрпанац 123
одрпанко 123
одсјећи 380, 604
одсјечан 51
одскок 86
одсутан 272
одувијек 435
одуговлачити 641
одузети 418, 604
одустати 615
одшетати 604
ожалостити 323
ожедњети 602
ожежен 321
оженити 712, 1011
    оженити некога 411
    оженити унука 712
оженити се 1011

    оженити се љепотицом
    716
ожећи 321
оживити 325
оживјети 325, 547
озаконити 547
озбиљан 244
оздравити 547, 602
озеленити 325
озелењети 325
озепсти 307, 309
озлоједити 641
озловољити 641
означити 411, 716
ој 115
ојагњити се 602
оканити се 325, 417, 418
окарактерисати 411, 716
окачити 991
окалификовати 411, 716
океанолог 129
Оклахома Сити 497
окно 137
око [именица] 55, 135
око [предлог] 46, 138, 303,
448–450, 887, 918, 932
Оковани патак 109
оковати 602
около 602
окончати 547, 741
окопати 602
окогити 602
окраћати//окрачати 325
окрвавити се 417
окрепљујући напитац 657
окретан 241
окречити 602
окривљени 115, 652
окриље 564
округао 266
округласт 531
окупати 602
окућница 564
олабавити 325
олабавјели конопци 325
олабавјети 325
олакшавајуће околности
    259, 328
олакшати 547
олакшица 488
Олга 155
Олгин 55

Олгица 55
 Оливера Катарина 1292
 оловка 156
 олош 252
 омален 584
 омаловажити 641
 омањи 584
 оморити 325
 Омаха 152
 омбудсманка 94
 Омер-паша Латас 1290
 омести 418
 омладина 99, 491, 542
 омладинац 496
 оmlитавити 325
 омогућити 547
 омршавити//омршавјети 547
 омршавјеле руке 656
 Омск 497, 513
 омски 513
 омча 156
 он 48, 69, 170, 172, 177–179, 186, 202, 808, 1300
 она 21, 38, 48, 167, 170, 172, 177–179, 186, 193, 202, 808, 1300
 она друга 693
 онај 172, 192, 193, 195, 197–199, 201, 435, 1274, 1338, 1509, 1513
 онај који 1338
 онај стари градски парк 1287
 онакав 172, 173, 192, 203–206, 1276, 1338
 онакав какав 1338
 онако 1535
 онамо 434, 1518
 онда 1308, 1432, 1522, 1554
 ондашњи 259, 1276
 онде 434, 435, 1518
 оне 170, 177, 193
 онемогућити 1201
 онесвијестити 323
 они 48, 170, 172, 186, 186, 192, 481, 707, 1300
 они сусрети 192
 њих десет(ак) 292
 онижи 584
 онизак 584
 онијемјети 547
 оно 170, 172, 177, 179, 186, 193, 197, 219, 808, 1476, 1509
 оно петоро дјеце 296
 онолики 167, 172, 192, 208–210
 онолико 168, 1338, 1539
 онолико колико 1338
 онолико новца 435
 опа 480
 опаметити се 547
 операција Јове Јовића 779
 оперисати 379, 540
 опијевати 384
 опијум 121
 опипљив 533
 описивати 327
 описати 43
 опјевати 384
 опколити 383
 опкољавати 383
 оплакивати 418
 оплести 602
 оплодити 602
 опоравак 130
 опрати 602
 опредијелити 615
 опростив 533
 опростити 323
 опростити некоме 411
 опростити свима 716
 опростити се с неким 411
 опроштај 505
 опсјенити 548
 оптималан 272
 оптужени 115, 652
 опушак 564
 опхрвати 325
 општити 418
 општенародни 638
 орао 59, 66, 122, 126, 145
 орати 418
 орах 56
 орахов 525
 организациони 517
 организовати 379
 оргуљаш 494
 ореол 60
 оријентациони 517
 оркестар 146
 орлов 248
 орловски 513
 орман 120
 орнитолог 129
 оружати 537
 оружје 537
 осам 284, 293, 642
 осамдесет 284
 осамдесет седми 280
 осамдесети 293
 осамнаест 284
 осамнаести 293
 осамсто 284
 осамстооти 293
 освјежавајући напитака 657
 освјегити 547
 освјетљење 506
 осигурати 547
 осиједити 325
 осиједјети 325, 547
 осим 448, 468, 883, 887, 1439
 осим што 1439
 осинак 503
 осјетити 1482
 оскудијевати на нечему // оскудијевати у нечему // оскудијевати нечим 411, 714
 ослабити 325
 ослијепити 325, 547
 ослијепјети 325, 547
 Осло 497
 ослободити 547
 ослобођење 508
 осми 293
 осмијех 87, 88
 осмољетка 153
 осморо 294
 оснивати 418
 особењак 129
 осрамотити 602
 оставити 417, 379
 остављати 379
 остарити 325, 380, 547, 602
 остарјети 325
 остатак 132
 остати 409
 остварив 533// остварљив 533, 542
 остваривати 752
 остварити 547
 острвљанин 497
 острвљанка 497

острвце 500
острићи 321, 348
осуца 505
осумњичени 652
осушити 602
отад(а) 436
отац 37, 63, 92, 122, 128, 132,
247
отац и мајка 451
отворен прозор 655
отворити 670
    отворити кључем // от-
    ворити с кључем 1054
отворити се 416
отворити фабрику 670
отежати 547
отекле ноге 656
отекло мјесто 323
отелити се 602
отети 323, 418
отићи 318, 345, 385, 418
    отићи у монахе 752
    отишао је на студије 752
    отишао је у војску 752
    отишао је у легионаре
    752
    отишао је у монахе 752
отјерати 604
откад(а) 1528
откад(а)? 217, 434, 809, 1528
откако 1528, 1522
откачити 604
откивак 130
откинути 604
откључаги 604
открити 418, 509
    открити Америку 777
откриће 509
    откриће Америке 777
откуд 435
откуд(а)? 912, 1507
откуда 1507, 1518
отоплити 547
оториноларинголог 129
отпадак 132
отпадник 495
отпасти 604
отпити 394, 418
отпјевати 373, 604
отпоран на ударце 772
отпорност према ударцима
772

отпочети 376
отровна змија 792
отупити 325, 547
отупјети 325, 547
отцијепити 63
отштити 418
оћопавити 325
оћоравити 325
оћутати 325
официр 92
офталмолог 129
ох 480
охо 480
охол 60
охрабрити 602
оцвала дама 656
оцеви 122
оцеубица 617
оци 122
оцијенити 411, 716
очарати 611
очврснути 317
очврснуће 509
очев 245, 247, 260, 785
очеви 122
очевидан 617
очевидац 132
очекивати 327, 749
очи 55
очигледан 617, 631
очигледно 1474
ОШ 650
оштрити 538
оштроуман 632

П

па 452, 456, 458, 462, 477,
763, 1214, 1328, 1332,
1371, 1385–1388, 1551
павлака 151
Павле 95, 113, 123, 128
Павлов 116, 247
Павлова 116
Павловљев 247
Паг 515
пад Мубарака 1278, 1279
падати 385
Падеревски 652
Падучева 116
Пажанин 125
пажљив 52
пазити 52, 728, 827

пази да не 395
пазите да не 1154
Паја 155
пајац 109
Пајин 247
Пајинов 247
Пајо 155
пак 1406
пакао 59
пакет 44
пакла 59
пакостан 255
паланчанин 497
паланчанка 497
палац 60, 70
палачинка 151, 156
Пале 100, 150
палеонтолог 129
Палестинац 497
Палестинка 497
пали 627
    пали борац 656
    пали човјек 656
паликућа 486, 617, 620, 627
палити 58, 506, 612
Палма де Мајорка 497
Палњанин 125
паљба 506
паљен 58
паљење 506
памет 161, 166
паметно, вриједно и уредно
    дијете 784
памтити 506
памћење 506
панк 38
панталоне 150
пањ 70, 122
паоци 60
папагајке 150
папир 717
папирић 500
пар 135, 145, 223, 290, 551,
903, 1280
    пар топлих чарапа 904
пара 135, 145
парадајз 42
парајлија 149
паралелно с(а) 446, 449
парализовати//паралисати
540
парапсихолог 129

- париски 513
 паркирати 379
 пароброд 621
 Парошки 1279
 Партизанов 247, 525
 Партија уједињених пензи-
 онера Србије 647
 партијски 517
 парфе 123
 парче 140, 903, 785
     три парчета торте 1280
 парчић 140
 пас 52, 92, 122, 668
 пасји 248, 516 Нема
 пасти 312, 347, 356, 385, 418,
     716, 777
     пао је из математике 716
     пао је на испиту 716
 пастир 127
 пастирев//пастиров 525
 Пасха 151
 патак 127
 патент 66, 97, 126
 патка 153
 патлиџан 37
 патња 505
 патолог 129
 патријарх 129
 патријарх српски Павле
     1290
 патролог 129
 паук 130
 пацијент 97
 паче 140
 пачији//пачји 248
 паша 149
 пашеног 94
 пашки 515
 пашче 52
 пегица 55
 педала 96
 педесет 284
     педесетак оловака 303
 педесети 293
 педесетка 153
 педолог 129
 пензијски//пензиони 517
 пенолог 129
 пентаметар 510
 пењати 418
 пепео 59
 пепита 256
- Пера 149, 155
     Пера отац 738
 перионица 503
 перископ 510
 Перица 155
 перје 499
 перла 76
 пернат 530
 Перо 149, 155
 Перо Трокадеро 1292
 перон 76
 пет 105, 278, 281, 283, 284,
     293, 302, 642, 1280
     пет књига 289
     пет панталона // пет
     пари панталона 290
 Петар 127, 247
 Петар Велики 1290
     чекати „Петра Великог“
     109
 Петар Јована Поповић 1289
 Петар Поповић 1289
 петеро 294
 пети 278, 281, 283, 282, 283,
     293, 418
 петина 281, 302
 петица 488
 петља 156
 петнаест 284
 петнаестак 303
 петнаести 293
 петнаестина 303
 петолетка 153
 петоре панталоне 290
 петори 278
 петорица 281, 295
 петоро 278, 281, 282, 294, 295
 петоро јагњади 294
 Петров 247
 Петроварадинац 497
 Петроварадинка 497
 Петровић 247
 Петровићева 110
 Петровићка 110
 Петрограђанин 125
 петролејка 504
 петсто 284
 петстоти 293
 петстотинак оловака 303
 Петушки 129
 пећи 55, 56, 317, 325, 348,
     372, 375, 392, 418
- пецаљка 502
 печен 418
 печење 507
 печење 507
 пивара//пивница 503
 пијаница 96, 488
 пијанице 155
 пијесак 519
 пијетао 66, 109, 122, 126
 пијетлови 66, 122
 пијуцкати 541
 Пикси 1293
 пиле 140, 522, 842
 пиленце 500
 пилетина 504
 пилећи 248, 522
 пилићи 140, 499
 пилот 848
 пи-пи-пи 481
 пипкати 541
 пире 123
 Пирођанац 497
 Пирођанка 497
 писаљка 502
 писамце 500
 писање 506
 писар 127
 Писарев 247
 Писаревљев 247
 писати 47, 82, 306, 308–312,
     324, 345, 349, 357–359,
     362, 372, 380, 418, 450,
     487, 594, 716, 727, 772
 писати малим или вели-
     ким словом // писати с
     малим или великим
     словом 1063
 писаћи 523
 писаћи сто 523, 1272
 писац 493
 пискарати 541
 писмо 66, 73, 92, 137, 146,
     301
 питак 267
 питања без одговора 323
 питати 380, 418, 1482, 1497,
     1498
 пити 325, 347, 394, 418
 питомац 848
 пиће 509
 пих 481
 пјевање славуја 899

пјевање шансона 899
пјевати 311, 317, 358, 721
пјевач 493
пјевачица 94, 498
пјега 151, 158
пјегав 529
пјенаст 531
пјесма 156
пјесник 705
пјесникиња 498
пјешчан 519
Пјешчана олуја 99
ПКБ 647
плав 250, 255, 535
плавити се 535
плавичаст 534
плакати 311, 358, 418, 595
планирати 1489
пластично посуђе 670
платити 58, 384, 941
платнен 520
плаћања иностранству 942
плаћати 58, 384, 941
плач 505
плашити се 416, 933
    плашити се мрака 716
плашљивко 123
плејбој 94
племе 139
плести 321, 358, 375, 418,
    506
плетење 506
Плзен 32
пливати 304
пливачица 93, 94
плијесан 160
Плисецка//Плисецкаја 252
плитак 268
плитко 437
пловак 130
пловидба 505
плодан 490, 528
плоча 156
плутократ(а) 510
плутократија 510
Пљевља 100
Пљевљак 497
Пљевљанка 497
пљес 484
пљесак 66
пљескати 418
пљувати 418

пљунути 418
пљус 86, 483, 484
пљуснути 483
пљуштати 418
по 117, 180, 185, 231, 443,
    444, 448–450, 549, 565,
    585, 605, 769, 827, 979,
    985, 986, 991, 995, 999,
    1000, 1002, 1019, 1022,
    1027, 1034
    по други пут 450
    по једанпут 450
    по облику 961
    по први пут 450
    по трећи пут 450
користан по/за 450
опасан по/за 450
опасност по/за 450
последнице по/за 450
утолико боље по/за 450
штетан по/за 450
побацати 605
побиједити 655, 970
побити 418
побједоносан 554
побјеђивати 418
побјећи 418, 605
поближе 616
поближи 585
поблиједјети 1156
поболијевати 383
поболијевати 383
побољшање 508
побратим 565
повелик 585
повести 323, 605
повећи 585
повисити 549
повити 394, 418
повише 616
повјерилац 133
повјетарац 542, 565
повлачити 385
повод 932
поводац 132
повољан 585
повратак 132, 977
повратити 542
поврх 643, 883
    поврх главе 916
повући 385, 594
погазити 605

поглавар 565
поглавље 565
поглавље у књижи 448
погледати 376, 605
погледати 384
погледати 384
поговор 565
погодак 132, 135
погодба 505
погодити мету 774
поголем 585
погоршање 508
погосподити (се) 549
пограничан 585
погријешити 1130
под(а) 47, 54, 66, 444, 448,
    449, 566, 606, 643, 809,
    1003, 1018, 1030, 1043,
    1049, 1079, 1074
подалек 585
подаље 616
подао 59
податак 126, 132
подбити 418
подбрадак 132, 542
подвезати 606
подвити 394
подврста 566
подвући 606
Подгоричанин 125
подгрупа 566
подђакон 63
подземље 566
подземни 586
подилазити 325
подићи 356
подјељак 131
подлећи 606
подлистак 132
подлити 418
подметнути 380, 606
подмладак 132
подморница 566
подморски 586
поднаслов 566
подне 142
поднебље 542
подневак 130
подневни 517
поднијети 606
подно ногу 916
подножје 566

- подоста 616
 подочњак 566
 подражавати 774
 подразумијевати 606
 подржавати 594
 подржати 594
 подршка
 подсвијест 566
 подсвјестан 255
 подсјећи 51
 подстанар 566
 подтекст 51, 566
 Подунавље 542
 подчинити 63
 подшишати 51
 Пожаревљанин 497
 Пожаревљанка 497
 пожарни 115
 Пожега 152
 Пожежанин 497
 Пожежанка 497
 пожети 325, 419
 поживјети 605
 пожњети 322, 325, 419
 пожутјело лишће 656
 пожутјети 325
 позајмљен новац 319
 позвати 320, 605
 позеленити 325
 позелењети 325, 549
 позивати 1239
 позитиван 44
 позлатити 549
 познавати 327, 418
 познат 266, 277, 323
 познати 323, 325
 позоришни 64
 позориште 64
 поиграти 373
 појавити се 414
 појас 122
 појачало 502
 појачање 508
 појевтинити 325
 поједен 321
 поједноставити 641
 појести 321, 356, 605
     појести топа 109
 појефтинити 325, 549
 показивати 42
 покајање 508
 покајати се 605
- покварити се 752
 покладе 100, 150
 поклањати 377, 413
 поклонити 377
 покоји пут 450
 покојник 109, 120
 покрај куће 920
 покрајина 542
 покренути 605
 покривати 383
 покрити 383, 418, 605
 покуповати 605
 покућство 65
 по(к)ћерка 565
 пола 288, 302, 626, 903
     пола литре млијека 904
 полазак 131
 полазити 385
 полазник 848
 полеђина 542
 полиглота 124
 полијегати 605
 полити 322, 394, 605
 политика 514
     политика Меркелове 1280
     политика Троцког 1280
 политиколог 129
 политичар У Ну 710
 политички 513, 514
 политолог 129
 полицијски 517
 половина 302
 полукруг 626
 полумастан 255
 полумрак 626
 полумртав 637
 полупразан 637
 полупроизвод 626
 полусвјестан 255
 полутка 153
 Пољак 497
 Пољакиња//Пољкиња 497
 поље 95, 136, 140
 пољопривреда 42, 79, 487, 617
 Пољопривредни комбинат Београд 647
 пољски 79
 пољубац 131, 135
 помагати 384, 941, 970
     помагати сина новцем 941
- Помаже Бог! 485
 помајка 565
 помак 130
 помакнути 323
 помало 616
 помаћи 323
 поменути 384, 1274
 помиловање 380
 помиловати (суд.) 380
 помиловати 379
 помињати 384
 помисао 160
 помодан 585
 поморац 565
 поморски 542, 585
 помоћ 161
 помоћи 312, 384, 392, 418, 392
 помоћни излаз 866
 помоћу 161, 892, 1016, 1054, 1056
 помријети 605
 помузен 418
 помусти 418
 помфрит 123
 понадати се 605
 онајближе 616
 онајбоље 616
 онајбољи 277, 585
 онајбржи 277
 онајвећи 585
 онајвише 616
 онајлакши 277
 понедељак 542, 565
 понекад(а) 1522
 понеки пут 450
 понижење 508
 понизити 549
 понијети 323, 325, 438, 749
 поништити 549
 поновити 549
 поносити 532
 поносити се 416
 понудити 941
 поп 127
 попети 418
 пописати 605
 попити 321, 418
     попити капучино 717
 поплавити 325
 Попов 127
 Поповић, Петар 1289

Поповљев 247
 Попокатепетл 99
 поправак 130
 поприличан 585
 попрочати 605
 попрсје 565, 941
 попрскати 605
 попустити 64
 попустљив 64
 попут 643, 908
 поравнати 323
 поравнати се 1066
 поразбацати 373
 поразбијати 555
 поразболијевати се 615
 порастити 605
 поратни 585
 порвати се 31
 поред 439, 448, 449, 883, 893,
 920, 926
 поредак 132, 565, 987
 порећи 379
 порицати 379
 породиља 94
 портир 848
 Порторичанин 497
 поружњети 549
 порука од друга 853
 поручилац 133
 поручити 995
 Посавина 565
 Посавље 565
 посакривати 615
 посађани око пара 932
 посебан 585
 посивјети 325
 посиједити 325
 посиједјети 325
 синак 565
 синити 549
 посједјети 325
 посјетилац 44, 66
 посјетити 717и
 поскупити 325
 поскупјети 325, 549
 посланица 94
 посласлица 542, 565
 послати 109, 323, 345, 419,
 605, 752, 941, 995
 послије 439, 442
 посљедњи 52, 213, 279, 782,
 1276
 посљедња два питања
 279
 посљедње двоје дјецe
 279
 пословни 518
 пословођа 149
 посљедњи 52
 посматрати 1480
 посмртни 585
 поспанко 123
 посребити 549
 посребрити 323
 посред 442, 448, 913, 914
 посредник 44
 посредством 442, 892, 928
 посрнула дјевојка 656
 пост 489
 постан 489, 255
 постарији 585
 постати 418, 1042
 постдипломски 51, 542
 постојати 378
 постојећи 524
 поступак 505
 посуђе 670
 посуђе од пластике 785
 посути 419, 605
 потамнити 325
 потамњети 325
 потврђивати се 986
 потежак 585
 потежи 585
 поткивати 418
 поткожни 542, 586
 поткопати 606
 поткошуља 566
 поткровље 566
 поткупити 606
 потом 436, 1308, 1432
 потоци суза 903
 потпалити 58
 потпалјивати 58
 потпасти 606
 потпетица 542, 566
 потпис Душана Марића 785
 потписани 115
 потписати 82, 376, 487, 606
 потписивати 376, 487
 потпитање 566
 потпомагати 606
 потпредсједник 566
 потпуковник 554
 потраживалац 133
 потрајати 605
 потребан 1261
 потребно 740, 750
 потрести 321, 323
 потрти 418
 потрчати 605
 потцијенити 606
 потчинити 63
 потчињени 652
 поћи 318, 385, 605
 поубијати 605
 поуостајати 605
 похватати 605
 поцрвенити 325
 поцрвењети 325
 поцрнити 325
 поцрњети 325
 поцрпити//поцрпсти 325
 поцурити 325, 418
 поцуријети 325
 почетак 42, 66, 132, 943, 976,
 977
 почети 323, 376, 384, 418,
 1039
 почетни 42
 почињати 384, 418
 почистити 321
 пошити 418
 поштански 513
 поштено суђење 785
 пошто 453, 1522, 1527, 1544
 поштовалац 133
 поштован 418
 поштовати 418
 пошумити 58, 549
 пошумљивати 58
 прабаба 567
 права 653
 правилност 505
 правити 379, 739
 право 628
 правопис 628
 православац 497
 православка 497
 правосуђе 628
 Праг 58, 515
 предавни 587
 прадјед 247 // прадједа 247,
 567
 прадједин//прадједов 247
 Пражанин 58

- празник 980
 празнина 505
 празноглав 632
 праисконски 587
 пралља 493
 праотац 132, 567
 прапочетак 132
 прапредак 132
 прасак 66
 прасе 140
 прасећи 248, 522
 прастановник 567
 прастар 587
 пратећи вокали 657
 прати 418
 прати се 415, 416
 пратилац 133
 праунук 567
 праунука 567
 прах 55
 праčovјек 567
 прашити 55
 прашки 515
 првак 146, 284
 први 279, 293, 693, 782, 783,
 1019, 1274, 1277
 прво 826
 првокласан 636
 прворотка 94, 153
 пребаживати 373
 пребег 145
 пребити 394, 418
 преблизу 616
 пребољети 607
 превазилазити 325
 преварант 42
 преварити 970
 превезен 418
 превелик 588
 превести 323, 365, 382, 418
 превити 418
 превише 616
 превише узбуђења 433
 преводилац 59, 133, 493
 преводити 385, 413
 превозити 382, 385
 превући 607
 прегледати 607
 преградак 132
 прегризен 418
 прегрисати 323, 418
 прегршт соли 903
 пред(а) 47, 67, 177, 444, 448,
 449, 643, 1018, 1030,
 1043, 1074
 предавање 885, 996, 1480
 предавати 327
 предак 63, 132, 135
 предати 323
 предах 129
 предвече 436
 предвечерје 542, 568
 предвидјети 608
 предграђе 568
 преддржавни 62
 предзадњи 589
 предигра 568
 предизборни 82, 542, 589
 предио 126
 предионица 503
 предјело 568
 предлагати 1239, 1482, 1487
 предлог 129
 предосјетити 608
 предратни 589
 предсједавајући 115, 652
 предсједавати (нечему)
 411, 608, 716
 предсједник 51, 493
 предсједник Денг Сјао-
 пинг 710
 предсједников 525
 предсказање 506, 508
 предсобље 568
 представити 608
 представити се 415
 предстојати 608
 предстража 568
 предтурски 51
 предузеће 509
 предшколски 589
 преживјети 607
 презиме 139
 презир 419
 презнојити се 607
 презрети [‘постати сувише
 зрео’] 419
 презрети 418, 419
 преимућство 65
 прејести се 607
 прекидач 502
 прекинути 323
 прекипјети 325, 418 // пре-
 кипити 325
 преkjуче 616
 преко 46, 442, 607, 892, 893,
 897, 913, 916, 928, 993
 прекобројан 542, 590
 прековремен 590
 прекоморски 590
 прек(о)сутра 616
 прекоокеански 542, 590
 прекопати 607
 прекратак 588
 прекрити 418, 607
 прекројити 607
 прекршилац 133
 прелазак 131
 преламати 384, 594
 прележати 607
 прелетати 327
 прелетјети 607
 прелијеп 588
 прелити 418
 преломити 384, 594
 према 46, 449, 942, 949, 962,
 985, 993, 1003
 према томе 1214, 1377
 премало 616
 премда 1331, 1553
 преметачина 506
 премијер Савезне владе
 1295
 премијера 996
 преминути 378
 премного 616
 премудар 588
 пренагљен 323
 пренатрпати 615
 пренесен 323
 пренијети 323, 325, 607
 пренијети обавјештење 752
 преносити 385
 Преображеније 513
 преображенски 513
 Преображење 513
 преосвећени 652
 препирати се 416, 932
 препис 505
 преписати 73, 82, 377
 преписивати 73, 377
 препити 418
 преплетати 325
 препливати 380, 607
 преплитати 325
 преповити 394, 418

препоручати 325
препоручивати 325
препричавати 386
препричати 386
препун путника 905
препунити 607
прерадити 383, 487, 607
прерађивати 383, 487
перан 588
перити 418
пресахнути 317
пресијецати 57
пресјести 325
прескочити 607
прескуп 588
пресладак 255
пресолити 607
пресрећан 588
престати 376, 418, 741,
1039
прести 418
престиж 128
престојати 373
претежак 255
претјеривати 968
претплатити се 608
претпоследњи 213, 589
претпоставити 608, 615
претпостављени 652
претпразнични 589
претпродаја 568
претресен 418
претрести 418
претрпати 607
претрпјети 418
претходити 608
претходница 486
прећи 318, 418, 607
прећи преко улице //
прећи улицу 854, 1029
преудати се 607
преузак 255
преузети 418
преураћен 323
преуредити 607
преци 63, 132
прецизније речено 1450
прецијенити 607
при 444, 448, 449, 591, 962,
973, 978, 992, 1000,
1003
прибити 394

приближавање 506
приближити 609
приближити се 415
привезак 126, 131
привезати 126, 609
привезен 418
привести 418
привидни 1281
привјесак 126
привјесити 126
привредник 494
привући 609
приглуп 591
приградски 542, 591
придавати 327
придајући 327
придржати 609
приземан 591
приземљити (се) 550
признавати 327, 418
признати 323
Призренац 497
Призренка 497
пријава 307
пријатељ 128
пријатељевати 418
пријатељица 704
пријатељство 505
прије 442, 1019
прије него што 1522
пријетећи поглед 657
приклијештити 325, 550
прикљештити 325
приколица 542, 569
прикрајак 542, 569
прикуцати 609
прилећи 373, 418, 609
прилијепити 609
приликом 442
примабалерина 94
примадона 94
примаријус професор др
Јован Поповић 1295
примати 384
примаћи 609
примијенити 970
примијетити 379, 489
примисао 160
примити 384, 752
примједба 156, 489
приморавати 383
приморати 383

приморје 569
принујети 323, 325
принуђен је 740
Принц 1292
принц 66, 128
приобалски 591
припадник 497, 1280
припадници народа И
497
три припадника специ-
јалних јединица 1280
припити се 394
припитомити 550
приповиједати 156
приповијетка 153, 156
припремити 405
припрост 591
приручник 542, 569
присебан 591
присјести 325
приспијеће 509
приспјети 347, 418
пристрастан 255, 542
притворити 609
притијеснити 550
притискати 345
притисци за повећање ци-
јена 450
да се повећају цијене 450
притка 153
прићи 318, 409, 418, 609
приуштити нешто себи
717
прихватати // прихваћати
325
причати 386
причати причу 1013
причврстити 550
причекати 609
причувати 609
пришити 394, 609
пришт 146
Приштевац//Приштинац
497
Приштивка//Приштинка
497
прљавац 123
пробдјети 418
пробити 418, 610
проблем 337
пробости 418, 610
пробудити 610

пробушити 610
 превезен 418
 провести 418
 провирити 610
 проврети 418
 провући кроз 610
 прогласити се за цара // про-
 гласити се царем 411
 прогледати 610
 проговорити 610
 програмирати 540
 прогризен 418
 прогристи 323, 418
 продавати 327
 продавати сир 854
 продавац 126, 493
 продавачица 94
 продати 323
 продужетак 132
 продужити 610
 прождерати 325
 прождрати 325
 прождријети 325
 прожети 323
 проживјети 610
 прозорче 500
 прозрети 345
 произилазити // произлази-
 ти 325
 показати 323
 проклети 323, 610
 проклети ХУ 791
 проклетник ХУ 791
 прокоментарисати 379
 прокрчити 610
 пролазан 528
 пролазити 385
 пролити 394, 418, 610
 пролог 129
 промјена 949
 промјенљив 533
 промоција 996
 промрзнути 610
 промукли глас 656
 проналазач Тесла 791
 пронијети 323, 325, 610
 пропалица 495
 пропатити 610
 пропити 418
 пропјевати 610
 пропушница 504
 прорадити 610
 прорачунати 323
 прорезати 610
 пророчански 513
 прос(и)јед 592
 просѐдѐ 123
 просилац 133
 просјак 129, 538
 просјачити 538
 просјећи 610
 прослава 996
 прост 42, 267
 простакуша 498
 простодушан 632
 просторије 323
 простријети // прострти 418
 просути 323, 347, 419
 протеже 123
 протест 64
 протестни 64, 255
 протестовати 325
 против 593, 893, 926, 1075
 противавионски 593
 противвриједност 62
 противзаконит 593
 противмјера 570
 противнапад 570
 противно 945
 противотров 570
 противтежа 570
 противуслуга 570
 противуставан 593
 протицати 57
 протресен 418
 протрести 418
 протрчати 610
 проћелав 592
 проћи 318, 385, 418, 610
 проћи кроз тунел 854
 проузроковати 379
 проучавалац 133
 проучити 610
 проф. 645
 проф. др 1295
 професор 127
 професор доктор Јован
 Поповић 1295
 професор Колар 127
 професор Марић 710
 професор, спортиста и
 политичар др Алекса
 Перић 794
 професорка 94, 848
 прохладан 592
 проходати 610
 процвиљети 418
 проценат 147
 процурити 325, 418
 процуријети 325
 прочитати 86, 307, 324,
 326, 380, 486, 610
 прошити 394, 418
 прса 135, 144
 прскалица 502
 прст 122, 135
 прут 489
 пруже 58, 489
 псалам 146
 псето 58
 псећи 58, 248, 522
 пси 122
 психолог 129, 510
 психологија 510
 психопатолог 129
 псовати 418
 пст 76, 482
 птица 55
 птица грабљивица 794
 птица селица 790
 птичији 248 // птичји 245,
 248
 птичица 55
 пуж 70, 145, 248
 пузећи 657
 пузећа капитулација
 657
 пузеће одустајање 657
 пузећи тоталитаризам
 657
 пузећи фашизам 657
 пук 120, 127
 пукнути 356, 418
 пулмолог 129
 пун 234, 279
 пунити 538
 пуномастан 638
 пуномоћ 623
 пуномастан 255
 ПУПС 647
 пустити 323
 пут 122, 128, 442, 542, 924,
 977
 пут путовати 1013
 путарина 504
 путем 442, 1056

путник 493
путовати 418
путујући 657
    путујућа дружина 259
    путујући глумац 259
    путујући циркус 657
пући 356, 418
пуцњава 505
Пушкин 116
пушкомитраљез 621
пчеларство 505
пчелињи 248

Р

раван 160, 166
рага 158
рагбист(а) 494
рагу 123
рад 35, 257, 740
Рада 99
Рада Сремчев 116
ради 10, 438, 448, 449, 932, 935
    ради тога 1376
    ради тога да 1546
    ради чега? 434, 809, 935, 1004
радијски 257
радикализовати 539
радио 38, 123, 128
радиоактивни елементи 259, 657
радио-драма 257
радио-програма 257
радити 63, 73, 304–306, 327, 364, 380, 397, 487, 1004
радник 50, 56, 494
Радоје 123
Радојица 300
радост 95, 161
радостан 255, 528, 1274
Радош 127
Радошев 512
Радуле 127
рађати 384
раж 161
ражаловати 540
ражалостити 611
разабрати 68, 611
разазнати 611
разаслати 419, 611
разбигра 627

разбијати 384
разбити 384, 418, 611
разбјећи 611
разбјећи се 611
разболијевати се 383
разбољевати се 383
разбољети се 555, 1156
разбудити 611
разведени господин 316
развеселити 611
развијати се 416
развитак 132, 506, 509
развијати се 321, 418
развиће 509
развође 571
развој 86, 307, 509
разврстати 551
развући 611
разгласити 551
разговарати 752
разградити 611
раздањивати се 413
раздати 611
раздвојити 611
раздобље 542, 571
раздражљив 486
разићи се 611
разјаснити 551
разликовати 418
разликовати се 416
различит 202, 205, 532
различити 207
разљутити 52, 611
размјестити 551
размрсити 611
разнијети 323, 325
разноврстан 255, 632
разњежити 551
разоран 528
    разоран ударац 657
разоружавање 506
разоружање 506, 508
разочарање 506
разочарати 506, 611
разувјерити 611
разуздан 655
разуман 276, 277
разумије се 1216
разумјети 319, 347, 363, 379, 418
разумљив 533
Рајсова 116

рак 107
рак рана 794
раме 139, 145, 785
раме уз раме 435
Рамирез 127
рана 40, 44
рандеву 123
ранити 533
раноранилац 133
рањив 533
Расин 44
расјећи 611
раскинути 611
раскрвавити се 417
раскршће 571
распалити 611
распарити 551
распеће 506, 509
расплакати 595
распоредити 615
распространити 551
распустан 255
раст 505
раставити 611
растанак 977
растати се с неким 716
растење 506
расти 59, 365, 409, 418, 506
растјерати 611
растопити 611
растргнути 611
растресен 323
растрести 323
растрзан 57
растури 611
растући 524
    растућа инфлација 657
расути 419
расхладити 611
расходовати 540
рат 488
рат и мир 459
рата 987
ратни 488
ратовати 488, 539, 1075
Рахмањиновљев 525
рахметли 256
рационализовати//рационалисати 540
рачији//рачји 248
раширити 611
Рашка 115, 151, 653

- рашчешљати 52, 611
 рашчистити 611
 рвати се 31, 418
 рђав 271
 рђаво 437
 Ребрача 116
 ребро 66, 137, 145, 146, 654
 реванш 66
 реверс 147
 ревностан 255
 Регулус 1292
 редакцијски 513, 517 // ре-
     дакциони 517
 редовни професор 259, 1295
 Редфорд 51
 рез 122
 резак 255
 резиме 123, 145
 релативизовати 539, 540 //
     релативисати 540
 ремизирати 540
 рендген 51
 рендгенолог 129
 репат 530
 Република Србија 647
 републиканац 497
 републиканка 497
 ресорбовати 539
 рећи 73, 375, 376, 385, 745,
     1482, 1487
 реуматолог 129
 рефлекс 147
 рефлектовати се 986
 реш 256
 решетка 153
 решо 123
 рзати 31
 риба 113, 148, 156
 рибегина 501
 рибљи 248, 516
 риболов 617
 риједак 96, 255, 268, 270,
     786
 риједак звер // ријетка звер
     96
 Ријека 152
 ријека 56
 ријека Сава 790
 ријетко 255
     ријетко када 1522
 ријеч 119, 166
 ријечју 1450
- ријешеност да се остваре
     промјене 450
 Рим 58, 489
 Римљанин 58, 125, 489
 римокатолик 497
 римокатоликиња 497
 ринг 38
 ринолог 129
 ритам 66, 122, 146
 рити 418
 Ришњанин 125, 497
 Рјазань 513
 рјазаньски 513
 рјеђи 270
 рјечит 532
 рјешавати 721
 рјешење 506, 768
 роб 127
 робијаш 496
 робиња 498
 робовати 539
 робот 120
 робустан 255
 рогат 530
 рогожина//рогозина 55
 рогоз 55
 родитељ 127
 родити 58, 321, 384
 родити се 416, 1130
 родом 1046
 рођендан 980
 рођење 508
 розе 256
 ројеви комараца 904
 рок група 784
 рок музика 257
 Ролан Гарос 42
 Ром 107, 122, 497
 Роман 497
 Романка 497
 Ромео 123
 Ромкиња 497
 ронити 506
 роњење 506
 РРА 117
 РС 647
 рт 31
 Рти 497
 Рћани 497
 Рубљов 116
 ругати се 416
 ружан 244, 266
- ружино уље 526
 ружица 531
 ружичаст 531
 рука 55, 90, 156, 491, 517,
     948
 златне руке 1286
 рукав 491
 рукавац 491
 рукавица 491
 рукица 55, 500
 руководити (нечим) 411,
     641
 руковање апаратом 777
 руковати 409
 руководилац 133
 руководити 617, 716, 1039
 рукометаш 494
 рукопис 622
 румен 266
 руменило 505
 Румљанин 497
 Румљанка 497
 Румун 497
 Румунка 497
 румунски 513
 Рус 122, 497
 Русин 107, 497
 Русинка 497
 Руска Федерација 647
 руски 61
 Руски цар 109
 Рускиња 497
 русофоб 510
 русофобија 510
 ручавати 372
 ручак 122, 977, 980
 ручати 372, 379
 ручерда 55
 ручица 55, 500
 ручни 517
 ручурда 501
 РФ 647
 Рублѐв 116
 Röntgen 51
- С**
- с(а) 51, 66, 67, 104, 116, 117,
     177, 286, 425, 434, 435,
     444, 446, 448–450, 572,
     612, 625, 650, 669, 676,
     707, 710, 785, 794, 881,
     887, 891, 897, 913, 914,

926, 935, 1004, 1025,
1032, 1039, 1048, 1050,
1052–1054, 1056–1058,
1060, 1063, 1064, 1075,
1294, 1544, 1546
с временом 450
са булевару 450
писати (с) великим словом
450
писати (с) малим словом 450
сабити 418
сабластан 255
Сабор 99
саборац 572
сабрати 68, 612
сав 66, 96, 100, 101, 104, 172,
173, 219, 233, 234, 236,
256, 297, 425, 429, 669,
691, 693, 707, 784, 885,
887, 1018, 1274, 1275,
1277, 1522
сва та четири нова књи-
жевна часописа 1273
сви његови другови и
другарице из дјетињ-
ства 676
свих двадесет комада
1277
савијутак 132
савити 418
савјестан 255
савјетник 493
савјетовати 941, 1487
савладати 612, 970
сагласно с(а) 446
саговорник 542
сагорјети 612
саградити 379, 611
САД 647, 650
сад(а) 69, 1088, 1522
садањи 259
садашњи 259, 521
садејство 572
садист(а) 124
Садовој 115
сажалити се 68, 383
сажалевати 383
сажетак 132
сажети 323
сажето 435
саживјети се 612
сазвати 68

сазвежђе 542
сазвучје 572
сазнати 612
сазнавати 418
сазнати 418
Сазоновљева улица 525
сазрети 419
сајт 122
сако 145
сакрити 380, 418, 612
саксофон 510
сакупити 612
сакупити се 68
сâм 174, 184, 233, 237, 1201
сам за себе 237
сам самцат // сам сам-
цијат // сам самцит 534
сам себи 237
самилостан 255
самљети 612
само 184, 227, 237, 476, 1201,
1439, 1451, 1549
само да 1546
само када 1522
само што 1439, 1522
самовоља 624
самозадовољан 634
самообмана 624
самопоуздан 634
самостално 184
самоуништење 624
самоуправљати 641
самофинансирати се 641
самохотка 153
Сан Марино 497
Сан Франциско 497
санаторијум 121
санскртолог 129
САНУ 650
Сао Томе и Принсипе 497
саопштити 612, 1482
саоснивач 573
сапутник 572
сарадња 506
сарађивати 752, 968
Сарајка 497
Сарајлија 497
сасвим логичан 669
сасјећи 612
саставак 130
саставити 68
састанак 996

састати се 612
састојати се у томе 1476
сат 11, 135, 122, 885, 976
неколико сати 122
неколико сатова 122
сатрти 418
Сатурнов 247
сахат-кула 621
сахрана 779
сахранити 612
сахрањивати 418
сачекати 612
сачинити 376
сачувати 612
сашити 418, 612
свагда 238, 435
свагдје 435
свадба 51
свадбени обичаји код Срба
// свадбени обичаји у
Срба 448
свађа око пара 932
свађалица 495
свакакав 167, 236
свакако 172, 642, 1216
сваки 69, 167, 170, 172, 211,
233, 236, 279, 302, 372,
784, 884, 1048, 1274,
1275, 1277, 1513, 1522
свако 642, 1275
свакодневни 173
свакојак 172
свакојако 238
свануће 506, 509
свастика 94
сват 51
свачији 167
свашта 167, 170, 212
свежањ 145
свезати 156, 612
свезнање 624
свекар 38
свемоћ 624
свеска 156
свеска на коцке 450
свесловенски 635
светац 126–128, 131, 132, 247
светац Алимпије // Све-
ти Алимпије 791
Свети Сава II 1290
Свети Симеон Мироточи-
ви 259

Светина кућа 911
 светица 498
 Светлана Томин 116
 Светозар Милетић 109
 свечаност 996
 свештенство 499
 свиђати се 1156
 свијест 161
 св(и)јетлећа реклама 328,
 657
 св(и)јетлећи натпис 657
 свиласт 531
 свилорун 630
 свињетина 504
 свињски 248
 свируцкати 541
 свитати 73, 335, 1262
 свитац 132
 свједок 538
 свједочити 538, 966
 свјеж 95, 249, 250
 свјеж бурек и пециво 783
 свјестан 255
 свјетлоплав 633
 свјетлукати 541
 свладати 612
 свлачити 385
 свој 172, 174, 180, 189, 183,
 187–189, 191, 234, 491,
 535
 својатати 535
 својеврстан 255, 635
 својеглав 173
 својеручан 617, 635
 својина 491
 својски 435
 сврачији 248 // сврачји 245,
 248
 свргнуће 506
 сврха 56, 151, 158
 свршетак 132, 943
 свршити 612
 свуд(а) 86, 238, 435, 1518
 свукуд(а) 435
 свући 385, 612
 се 177, 181, 343, 351, 401, 405,
 406, 414, 416, 951, 1300
 себе/се 48, 88, 170, 172, 173,
 180–182, 186, 237, 438,
 1076
 Сегединац 497
 Сегединка 497
 седам 280, 281, 284, 293, 642
 седамдесет 284
 седамдесет седам 282
 седамдесет седморо 282
 седамдесети 293
 седамнаест 280, 284
 седамнаести 293
 седамсто 280, 284
 седамсто педесет осам
 642
 седамстоти 293
 седмак 284
 седми 282, 293
 седмица 284
 седмољетка 153
 седмора кола 294
 седморица 294
 седморо 282, 294
 сеизмолог 129
 Сејм 99
 сека 151
 сека Јула 1294
 секин 55
 секретар 127
 секретарица 94
 секси 256
 сексолог 129
 секташ 496
 секунд 96 // секунда 96,
 976
 селе 842
 Селим-бег 794
 селити 59
 село 59, 97, 136, 489, 1006
 сѐло 41
 сѐло 41, 710
 сељак 489, 514
 сељанчура 501
 сељаче 703
 сељачки 514
 сељаштво 499
 сем 883, 887
 сем што 1439
 семестар 126
 сензационалан 528
 Сент Луис 497
 Сењ 128
 сеоба 59
 сеоски 59, 489, 513
 сеоце 59, 489
 Сеп 247
 Сепов 247
 сер 127
 серија 987
 сестра 66, 88, 90, 92, 156,
 704
 сестрин 245, 511, 526
 сестрински 513
 сив 268
 сивкаст 534
 сигнализovati//сигнали-
 сати 540
 сигуран 778, 1474
 сигуран у себе 778
 сигурно 388, 678, 1216
 Си-Ен-Ен 117
 Сик 122
 силан 244
 силеџија 149, 495
 силицијум 121
 Сима Андрејевић Игума-
 нов 525
 симболичан 528
 симпозијум 121, 996
 син 88, 92, 247, 525, 712, 842
 синагога 151
 синко 842
 синовац 712
 синовљев 247, 525
 синоћ 434
 синтаксички//синтактич-
 ки 513
 синчина 501
 синчић 500
 сињ 249
 сипати 323, 419
 сир 122
 сиромаштво 505
 сирочад 140
 сироче 140
 сирочићи 140
 сисати 418
 сит 267
 ситан 267, 534
 сићи 318, 418
 сићушан 534
 Сицилијанац 497
 Сицилијанка 497
 сјахаги 612
 сјеверни 261, 517
 сједељка 151
 сједење 506
 сједећи 524
 сједећи положај 657

Сједињене Америчке Др-
жаве 647
сједити 418
сједјети 43, 304, 392, 418,
358, 506, 692, 786, 853,
1071
сједница 885, 996
сједокос 632
сјеме 139
сјен 24, 161
сјенка 24
сјѐсти 41, 43, 375, 392, 418
сјетва 506
сјећање на друга 853
сјећи 311, 348, 392, 418
скајп 99
скакати 58, 384
скакутати 541
скандал 60
Скандинавац 497
Скандинавка//Скандинав-
киња 497
скелет 109
СКЗ 22, 117, 647, 650
скијаш 494
склизак 255
склонити 612
склоност ка компромиси-
ма 411
склоност ка расипању 450
склопити 321
скок 86
скорашњи 521
скочити 384, 418
скрипта 144
скрити 322
скромност 99
скувати 109, 987
скуп 58, 268, 996
скупити 58, 384, 612
скупити се 68
скупљати 58, 384
скупљи 58, 268
скупљи од злата 778
скупоћа 505
слаб 267, 534
слабачак 534
слабашан 534
слабити 325
слабуњав 534
славити 58, 321
слављен 321

Славонац 497
Славонка 158, 497
славуј 128
сладак 51, 255, 268
сладити 538
сладолеција 63
сладоистрастан 255
сламка 151
сластан 255
слати 419
слаткаст 531
слаткиш 842
слатко 437
слаткорјечив 554
слетање 51
слијева од мене 916
слијеп 67
слика која виси на зиду 524
сликарство 505
сликати 109
слити 612
сличан 1066
слобода 547
слободан 277, 528
Словак 497
Словакиња 497
Словачка 115, 154
словачки 259
Словен 145
Словенија 154
Словенка 497
слово 113, 119, 136
слојевит 532
сломити 418, 612
слоница 93
слонови из Африке // аф-
рички слоновии 785
слуга 149, 153, 156, 148
слугин 55
служавка 151
службени 520
служити 941
служити се 1056
случај 122, 1280
три случаја нарушава-
ња реда 1280
слушалац 59
слушати 418, 668, 670, 728,
827, 966, 1482
сьедећи 175, 1274
сьепоћа 52
сьубити се 52

Смаил-ага 794, 1290
смакнути 612
смакнуће 506
смањење 508
смањити 552
сматрају га великим струч-
њаком // сматрају га за
великог стручњака 411
сматрати 716
смеђ 249
смекшати 552
смијати се 416
смијенити 58
смио 267
смирити 612
смислити 51
смјењивати 58
смјеста 436
смјестити 323, 552
смјети 347, 378, 388, 418,
740, 744, 1156
смрвити 612
смрдјети 418
смрдљив 533
смркатити се 88
смрт 58
смуђ 128
снабдјети 322, 347, 418
снаге КФОР-а 117
снажан 266
снаха 55, 153
снизити 552
снијег 71
сниматељ 493
снимати 51
сноп 489
снопље 489
Сњегина 116
сњежан 243
со 58, 59, 95, 160, 161
соба 92
собни 517
совјетолог 129
сојино брашно 526
сок 67, 717
сокак 129
соко 59, 126, 127
Соколац 126, 133
солдатека 151
солити 538
соло 256
Соловјов 116

- солунац 125
 Солунац 125
 Солуњанин 125
 сом 92
 Сомалија 513
 сомалски 513
 сомина 501
 сонет 941
 социјализовати 539
 социјалистичкиња 497
 социолог 129
 спаваоница 503
 спавати 304, 347, 375, 409, 418
 спаваћица 37
 спанаћ 70
 спасавати 418
 спасен 418
 спасење//спашење 418
 спасити 418
 спасоносан 617, 631
 спасти 418
 спасти биједе // спасти од биједе 881
 спашавати 418
 спектакл 32
 спелеолог 129
 специјализовати 539
 специјализовати се 968
 спира́ла 41
 спирати 41
 сплетка 153
 сплеткар 495
 СПО 647
 спојка 151
 спољашњи 521
 спољнополитички 632
 споменик 941
 спомен-плоча 619
 спонзоруша 498
 споро 437, 721
 споровозни 639
 спорт 66, 490
 спортски 490
 способан 266, 276, 740
 спотакнути 615
 спрам 908
     спрам свјетла 916
 спрат 42, 486
 спрејови 70
 спремати 384
 спремити 321, 384
 спремити се 415, 740
 спремност 161
 спријатељити се 552
 спријечити 970, 1201
 СПС 647
 СПЦ 116
 сразмјеран 946, 1066
 срамота 505
 срести 612
 Срби 125
 Срби из Боке 785
 Србија 51
 Србијанац 126
 Србин 77, 125
 србофоб 510
 србофобија 510
 сребрн 31
 средина 914, 976, 977
     средином стола 914
 средњи 213
 средство 66, 137, 146
 Сри Ланка 497
     жители Сри Ланке 497
 Сријемац 497
 Сремица 497
 Сремска Каменица 99
 Сремски Карловци 497
 Сремчев 116
 срести 356, 385, 418
     срести познаника 774
 срести се 416
 Сретан рођендан! 485
 сретати 385
 Сreteње 513
 ретењски 513
 Срето 158
 срећом 827
 СРЈ 650
 срнећи 522
 сродство 51
 Српкиња 498
 Српска 653
     Српска књижевна за-
     друга 650
     Српска православна
     црква 116
 српски 51, 76
     српског књижевног је-
     зика // српскога књиже-
     вног језика 250
 СРС 121
 срце 31, 137
 стабло 137, 146
 став 524, 987
 став о тој одлуци 967
 ставити на сто 450
 стадијум 121
 стајати 88, 409, 413
 стајлинг 129
 стакалце//стакаоце 60
 стаклен 520
 стакленка 151
 стакло 66
 стаклорезац 131, 554, 622
 сталез 490
 сталешки 490
 стамбени 52, 489
 стан 135, 323, 489
 стан Пере Перића 785
 стандардизовати 539
 становати 378
 становник 497
     становница Сри Ланке
     497
     становници Минска 497
     становници села Ба 497
 стање 738
 стара мајка 792
 стара смоква 784
 старалац 133
 старац 495, 786
 Стари Вујадин 1290
 старином 1046
 старити 325, 380
 старица 55, 853
 старичин 55
 старјешина 149
 Старо Грацко 654
 старовјерац 497
 старовјерка 497
 старомодни 486
 старосједјелац 133
 старосједилац 133
 старост 505
 стати 376, 418, 741
     стати на пут 943
 ствар 175
 стваралац 59, 133
 стваралаштво 505
 стваран 1274, 1281
 стварати 384
 стварно 827, 1380
 стварчица 500
 створити 321

стега 151
степен 135, 245
степенаст 245
степениште 503
Стереорама 866
стид 933
стидјети се 416, 933
стидљив 533
стијење 98
стил Пере Перића 785
стилист(а) 124
стискасти 418
стићи 418
стих 67
сто [именица] 59, 126, 127
сто од храстовог дрвета
1272
сто [број] 284, 294, 642
сто двадесет три 284
сто један 287
сто километара на сат
450
сто педесет шести 280
стога 436
стоик 129
стојадин 1006
стојати 418
стојећи 524
стојећи став 657
стока 485
Столац 126
столица 150
стоматолог 129
стонога 151, 617
стоп 943
стопроцентан 636
стоти 293
стотина 284
стотинарка 151
стотину 1023
стотка 153
стохиладити 293
Стравински 652
стражарити 538
странац 495
странка 151
странкиња 497, 498
страст 255
страстан 255
страх 933
страшан 528
стремити 943

стрепјети 418
стреха 153, 561
стрехица 55
стреч 256
стрина 155
стрина Марија 1294
стриптизерка 151
стрићи 55, 56, 325, 348, 418
стриц 37, 55, 127, 247
стричев 247
стрм 267
строг 58, 199, 268
строј 987
стронциј//стронцијум 121
стругати 311
стуб 120
студент 66, 113, 126, 848
студентарија 99
студенткиња 497, 848
студио 123
ступити у додир 716
субјекат 126
Суботичанин 125
суботњи 521
субполаран 51
сув 58, 268
сувишан 528
сувише 528
сувласник 573
сувљи 58, 268
сувозач 573
сугестиван 528
сугласник 573
суграђанин 573
судија 113, 149
судијин 526
судити 411, 506, 628
судница 503
суђење 506
Суец 490
суецки 490
сузе од радости 792 // сузе
радоснице 792
сукња 156
сумњати 1201
сумњив 266
сународник 573
Сун-ми 117
сунце 137, 146, 977
сунчани дан 755
Сунчев 525
суоснивач 573

супер 256
суперревизија 62
супротан 1066
супротно 945, 1455
сурутка 153
сурфинг 129
сусјетка 153
сусъежица 542, 573
суспендовати 539
сутра 1121
сутрашњи 521
сух//сув 602
Сухој бор 252
суши 123
сфинга 151
схватити 827
сценариј//сценаријум 128
// сценарио 123, 128

Т

табак 130
табу 123, 145
тад(а) 69, 85, 167, 172, 1338,
1432, 1522, 1526
тадањи 259 // тадашњи 246,
259
тазбина 64
тазе 256
тај 69, 87, 96, 97, 104, 123,
172, 192, 195, 197–199,
201, 291, 435, 477, 704,
705, 710, 783, 795, 808,
1274, 1276, 1280, 1287,
1506, 1514, 1526
тај и тај 194, 1276
тајга 151, 158
тајна 156
такав 66, 69, 167, 168, 172,
173, 192, 203, 204–206,
240, 1274, 1276, 1280,
1551
такав исти 206
такав и такав 194, 1276
такмичење парова 135
такмичити се 416
такнути 418
тако 167, 435, 1535, 1539, 1551
тако да 463, 1387, 1551
такозвани 618, 638
такси 76, 123, 128, 145
таксиметар 510
таксист(а) 848

- талац 59, 76, 133
 таленат 126
 та̑ман 41
 та̑ман 42
 та̑ман 42
 тамо 435, 1518
 тамошњи 246
 танак 38, 66, 268, 277, 534
 Тангањика 151
 танушан 534
 тањи 268, 277
 таоист(а) 497
 таоисткиња 497
 Тара зими 785
 тартар сос 256
 гаст 64
 тата 149, 155
 Татарин 497
 Татарка 497
 татин 526
 татица 155
 таћи 418
 Тахити 123
 тачан 255
 тачка 151
     тачка на правој 653
 тачкица 55
 тачније речено 1450
 твој 172, 174, 183, 187–189,
     190, 191, 675, 782, 785
 тврд 243, 268
 тврдица 495
 тврдоглав 266
 те 48, 96, 177, 291, 456, 458,
     693, 704, 763, 1300, 1328,
     1332, 1371, 1388, 1389,
     1551
 театролог 129
 тегет 241, 256
     тегет одијело 785
 тежак 51, 250, 255, 268
 тежити 943, 1489
     тежити ка савршенству
     // тежња ка савршенству
     777
 тезга 151
 тезгица 55
 тек 469, 1439, 1549
 тек да 1546
 тек кад(а) 1522
 тек што 469, 1522
 тексашки 515
- текст 42, 66
 текстолог 129
 текући 524
 теле 140, 182
 телевизија 42, 44
 телескоп 510
 телетина 504
 телећи 522
 телефакс 486
 телефон 88
 телефонисткиња 64
 телефонски именик 866
 темперамен(а)т 147
 температура је дванаест
     степени 135
 тенис 490
 тениски 490
 теократ(а) 510
 теократија 510
 теолог 129
 тепих 129
 тераријум 121
 теретана 503
 територијалац 133
 терминолог 129
 термометар 510
 Тесла 247
 Теслин 245, 247
 тестерисати 540
 тета 796
     тета Зора 796
 тетак 127
 тетка 153, 155, 796
 тетраметар 510
 тећи 348, 418
 технократ(а) 510
 технократија 510
 технолог 129
 теча Душко 1294
 течни 246
 тешко 260, 437, 749
     тешко да 827
 тешкоћа 505
 ти 48, 96, 105, 167, 170, 172,
     176, 177, 181, 766, 1277,
     1300
 Тивћанин 497
 Тивћанка 497
 тигар 127
 тијело 141
 тијесан 268, 270
 тик до 446
- тиква 156
 тираж 128
 тирамису 123
 тифлолог 129
 тих 58, 96, 265, 268, 704,
     1277
 тихо 84
 тјеме 139
 тјерати 418
 тјешњи 270
 Тјумењ 513
 тјумењски 513
 Тјутчев 116
 ткаља 493
 ткати 418
 тле 136
 тло 136
 то 192, 197, 219, 466, 808,
     1436, 1476, 1542
 то значи да 1554
 То је војник Перић 794
 То је невјероватно 438
 то јест//тј. 827, 1445–1447
 тобожњи 1274, 1281
 тоболац 133
 Тоболск 497, 513
 тоболски 513
 тобција 51, 149, 489
 Того 123
 Токин 116
 Токио 123, 128
 токсиколог 129
 толикачки 208
 толики 172, 192, 208–210,
     1511
 толики и толики 1276
 толико 168, 435, 1539, 1551
 толико и толико 194
 толстојевац 496
 тољага 151
 Тома 149
 Томислављев 247
 Томиславов 247
 Томица 155
 Томск 497
 Тонкин 515
 тонкински 515
 тонуги 358, 381, 418
 топ 51, 489
 топао 59
 Тополињска 116
 топити 506

топљење 506
топовски 513
торањ 128
торбак 129, 130
торнадо 123
торпедо 96, 123
торпедовати 539
точилац 133
трава 486, 501
травица 486
травка 151
травнат 530
травуљина 501
трагалац 133
тражити 321
трајек(а)т 147
транзицијски//транзицио-
ни 517
трансирбирски 62
трансфузиолог 129
трас 483
трбушни 517
трбушчић 500
тргнути 323, 418
трговати 410, 418, 712, 772,
854
трговац 493
требаги 10, 325, 338, 340–
342, 388, 417, 740, 745,
749, 957, 1142, 1156,
1185, 1240, 1261, 1262,
1264, 1265, 1299, 1563,
1474
Требињанин//Требињац
125
Требињка 125
тренерка 151
тренинг 996
трентак 132, 135
трентно 328, 1088
трептати 418
трес 86, 483, 484, 763
тресење 506
треснути 381, 483, 763
трести 365, 381, 418, 506
третирати 716
Трећа симфонија 866
треће 826
трећеразредан 636
трећи 281, 293, 782, 1019
трећина 302
трешња 66, 156

трешњев 525
трзај 505
три 102, 104, 135, 196, 216,
253, 279, 280, 284, 286,
288, 293, 683, 904, 1274,
1276
три комада алата 1276
три нова романа 253
три пара рукавица 290
трибина 996
тридесет 284
тридесет три 284
тридесети 293
тридесетина 303
тридесетка 153
тридесетогодишњак 280
тријем 418
тријесак 66
тријумфовати 539
трико 123
трилион 280, 284
тринаест 284
тринаести 293
трипут 281
триста 284
триста тридесет три 284
тристоти 293
трихиљадити 293
тровати 418
тродијелан 636
трузубац 131
Троицки 115
троје 294, 295, 707
троје маказе 294
троје пацијената 904
троје сирочади 296
тројица 283
тројица студената 301
трократно 281
тролист 625
тролистан 255
тромјесечје 625
троножац 625
троугао 122
троцифрен 636
Троцки 1279
политика Троцког 1279
трочетвртински 636
трошити 418
трпати 615
трпјети 418
трти 418

Трубачов 116
трубити 506
трубљење 506
трудити се 416, 1489
трудна 241, 272
трулити 506
труљење 506
трунка 151
трчати 31, 304
трчећи корак 657
трчкало 495
трчкарати 541
ту 76, 86, 435, 436, 1338
тугованка 151
туђ 191
тужан 266, 528
тужилац 59, 133
Тузлак 132, 497
Тузланка 497
тука-тука 481
Тулуза 96
тумачити 418
тунел 60, 76
туниски 515
Тунишанин 125, 497
Тунишанка 497
туп 268
туризмолог 129
туриста 212
Туркиња 497
турколог 129
Турци 125
Турчин 125, 497
тутњава 506
тући 348, 418
тући се 416, 932
туце 903
туча 505
туш 70

Ћ

ћар 37
ћелав 529
ћерка 92, 163, 712
ћорсокак 129
ћу, ћеш, ће, ћемо, ћете, ће
49, 364, 426, 1127, 1300
ћудљив 533
ћурка 151
ћутке 435
ћутљив 533
ћушка 151

- У
- у 46, 67, 76, 100, 115, 117, 129, 144, 151, 158, 175, 236, 237, 279, 290, 294, 439, 444–446, 448–450, 524, 650, 653, 710, 778, 827, 854, 908, 911, 913, 914, 920, 931, 934, 935, 945, 949, 961, 962, 968–972, 976, 977, 981–984, 986–988, 990, 991, 996–998, 1001–1004, 1014, 1018, 1027, 1029, 1034, 1066, 1088, 1191, 1280, 1417, 1522, 1525, 1546
- у Врбáсу 961
- у гра̑д 47
- у гра̑ду 857
- у Јалти 450
- у Љермонтовљевој улици 247
- у односу на 450
- у пламе̑ну 961
- у поглéду 961
- у селу Ба 710
- у селу Бобову // у селу Бобово 794
- У Ну 117, 710
- У Тант 1279
- убацити 321, 613
- убацити у кутију 596
- убирати 384
- убити 321, 418, 613
- убица 155
- убости 321, 418
- убрати 384
- убрзање 508
- убрзати 553
- уважавати 383, 418
- уважити 383
- увезен 418
- увеличавајуће стакло 259
- увело цвијеће 656
- увенути 613
- увести 418, 613
- увећање 508
- увијек 435
- увијек када 1522
- увис 436
- увити 418
- увјеравати 716
- увјерења 506
- увјерити 611
- уво 55, 138, 140
- уводити 385
- увоз хране 777
- увозити 385
- увозити храну 777
- уврстити 323, 553
- угађати 58
- угануће 509
- угао 126
- угасити 321, 613
- угинула крава 315, 323
- угинути 613
- угинуће 509
- угледати се 774
- угљенисати 540
- уговор 42
- угодан 528
- угодити 58
- угостити 323
- угризен 418
- угријати 613
- угристи 418
- угрожавати 376
- угрозити 376
- угушити 613
- удавати 418
- удавити 613
- ударалка 151
- ударити 375
- удата жена 316, 319
- удвоје 281, 435
- удвојити 535, 553
- удвостручити 641
- удес 996
- удесити 383
- удешавати 383
- удно 914
- удовица 712
- удружити се 1004
- удубљење 508
- ужад 140
- ужаснути 323
- уже 140 (именица), 437
- (комп. прилога)
- уживати 378, 968
- Ужице 100
- ужурбати (се) 553
- уз(а) 66, 117, 444, 449, 575, 1016, 1018, 1020, 1026, 1029, 1030, 1033
- уз помоћ 446, 892, 1056
- уз употребу 1056
- уз учешће трију фабрика 286
- узабрати 614
- узаврети 418, 614
- узајамно 182
- узак 255, 268
- узбуђење 508
- узбунити 614
- узвитлати 614
- узвичник 129
- узглавље 575
- ударје 575
- уздах 129
- уздахнути 56
- уздигнути 323
- уздисати 56
- уздићи 323, 614
- уздрмати 614
- Узелац 127
- узети 59, 323, 384, 418, 741
- узимати 384
- узяхати 614
- узлетјети 614
- узмоћи 614
- узмувати се 614
- узнемиравајуће гласине 657
- узор 527
- узоран 527, 528
- узречица 575
- узрок 489
- узроковати 379
- узрочни 489
- ујак 247
- ујаков 247, 260
- ујединити се 1004
- ујка 149
- ујка Васа 794
- ујна 155
- уклет 655
- уклонити 613
- уколико 1003, 1331, 1554–1556
- укосница 574
- украј 914
- Украјинац 497
- Украјинка 497
- украсити 58, 489
- украсти 376, 487
- укратно 436, 827, 1450
- украшавати 58, 489

укућанин 574
улагати 384
улазак 131
улазити 385
улазница 504
улегнуће 509
уливати се 73
улизица 495
улити 418, 613
Улица браће Барух 117
улични 517
улога Бруса Вилиса 1280
уложак 126, 131, 135
уложити 384
ултра 256
уљани 519
уљепшати 553
умањити 321, 553
умаћи 613
уметак 132
умивен 322, 418
умијеће 509
умирати 384
умирити 613
умирујући 524
    умирујући глас 657
умити 322, 418
умјестан 255
умјесто 442, 643, 931
умјетак 132
умјети 347, 418, 509
умјетнички 513
уморан 266, 778
    уморан од напора 778
умријети 31, 59, 384, 418, 613
УН 650
уназад 436, 1049
унаказити 553
унакрстан 255
уначо 1553
Унеско 117
унијатка 153
унијети 323, 325, 613
уносити 385
унук 247, 712
унука 153
унуков 247
унутрашњи 521
унуче 140, 499
уобичајити (се) 553
уобличити 553
уозбиљити (се) 553

уосталом 476
уочи 442, 448
упаљач 502
упаркирати 379
упасти 613
упис 76
упитати 380, 613
упитник 129
уплатница 504
уплашити 321
узнати 716
    узнати некога с нечим 411
    узнати се с предсједником 716
упоредив 533
упоредо са 443, 446
упорност 505
употреба 505
употребљив 533
управљати 409, 772
управо 476, 679, 1549
упрегнути 418
упрезати 57
упријети 418
упркос 438, 443, 445, 448, 449, 893, 945
    упркос томе што 1553
упропастити 323
упростити 553
ура 480
урадити 73, 82, 305, 380, 613, 1004
уранак 130
уранијум 121
уролог 129
уручилац 133
усавршавати се 968
усвојити 553
уселити 323, 613
усиљен 655
ускладити 553
уско 255, 437
ускомешати 614
ускочити 613
ускратити обавјештење 752
Ускрс 521, 980
ускршњи 521
услиједити 613
услѐд 932
    услѐд неухрањености 959

усна 156
успаванка 151
успавати 58, 487
успављивати 58, 487
успијевати 383, 418, 716
успјети 347, 383, 418, 716
успјех 145
успоставити везу 716
успркос 818
успузати се 614
успут 436
    усред 913, 914
    усред шуме 913
уста 144
устајати 384
устати 384, 418
устребати 614
устрчати 614
уходати се 614
утврђење 508
утицати 378, 752
утроје 281
утројити 553
утрти 323, 418
утрчати 613
ући 318, 385, 418, 613
уф 480
уфолог 129
ух 478, 480
ухо 55, 138, 140
учврстити 323
учен 307
ученик 50, 51, 91, 145
ученица 498
учење 506
учестале претње 315
учестали позиви 323
учестати 553
учествовати 968
учинак 490
учинити 371, 377, 379, 490, 613
учионица 503
учитељ 212, 128, 493, 525
учитељ Петар 755
учитељица 76, 93–94, 155
учитељичин 512, 526
учити 82
уџбеник 51, 107
    уџбеник за средњу школу // средњошколски уџбеник 785

уши 55, 140
ушити 418
уштед(ј)ети 418
ушће 137, 146
UNESCO 117

Ф

фабрика 670
    фабрика посуђа 670
фабриковати 379
фабрички 513
фајл 122
факат 96, 147
факс 486
фантастичан 528
фармаколог 129
фармерке 150
фасцикл//фасцикла 96
фер 241, 256
    фер суђење 784–785
феријалац 133
ферије 150
фестивал 996
физиолог 129
фијаско 96
Фијатов 525
фију 483, 763
фијукати 483
фијукнути 763
филм 66
филмолог 129
философ Лао Це 710
философирати 540
философски 513
филолог 56, 129
филтар 126
фин 179, 267
финансијски 517
финансирати 379
Финац 497
Финкиња 497
фино 179
фиока 151
ФИФА117, 148
Фјодоров 116
Фламанац 497
Фламанка 497
флаутист(а) 494
флаша вина 904
флеш 70
фоаје 123
фока 151

фонолог 129
формалан 528
формирати 379
фосил 60
фотеља нашег директора
    911
фотка 645
фотографија 645
фотографисати 540
Фочак//Фочанин 125, 132,
    497
Фочанка 497
фра Петар 794
Франсоа Митеран 117
Франсоаз 117
Франц 247
Француз 490, 497
Француска 154
Францускиња 497
фрањевац 496
Фрањо 158
фра-Петар 1290
френолог 129
фреска 151
фризерка 498
фтизиолог 129
фудбал 51
фуј 480, 481
фунта 156
футуролог 129

Х

Хабзбург 129
Хаг 515
хаику 123
хајде 392, 473, 1242, 1245
хајде-де 480
Хајдук Вељко 1290
хајка 151
Хајнрих 127
Хајфец 247
Хајфецов 247
хало 482
Халупова 116
харакири 123
харинга 151
хармонијум 121
хармоникаш 494
Хасан 127
ха-ха 483
хаџи 1294
    хаџи Рувим 794, 1290

хашки 515
хвала Богу 827
хвалисав 529
хвалити се 415
Хваранин 125
хеј 482, 836
хексаментар 510
хелиј//хелијум 121
Хелсинки 123
хематолог 129
хемијски 517
хербаријум 121
херојски град 792
Херцег Нови 497
Херцегновљанин 497
Херцегновљанка 497
Херцеговка 158
хе-хе 483
хидролог 129
Хиландар 99
хиљада 279, 284, 285, 291
хиљадарка 151
хиљадити 293
хиљаду 280, 284, 291, 294,
    302, 1023
хиљадугодишњи 617
Хималаји 134
химна76, 156, 941
хиперболизовати//хипер-
    болисати 540
хипи покрет 257
хипнотизовати//хипноти-
    сати 540
хирург 92
хистолог 129
хитац 132
хи-хи 483
хладан 244, 511
хладноћа 505
Хлебџец 126, 147
хм 480
хмель 70
Хо Ши Мин 117
хоби 123
ходати 409
Холандија 58
Холанђанин 58
хомофоб 510
хомофобија 510
Хондурашанин 125
Хопи 117
хорда 156

хо-рук 481
хотел „Москва“ 710, 790
хотел 60
хо-хо 483
храбар 266
храбрити 538
храброст 505
храмати 58, 418
хранилац 133
хранити дијете 772
хранити се 415
храстов 525
храстова врата 784
храстовина 504
хрбат 126
Хрват 497
Хрватица 497
Хрватска 154
хрид 96
Христов 247
Христос 145
хришћани 88, 107, 212, 497
хришћанка 93, 497
хроничан 528
хропац 126
хрпа неплаћених рачуна
904
Хрушчов 116
хрчак 130
Хсинхуа 99
хтјети 49, 15, 309, 346, 358,
363, 364, 367, 388, 420,
425–429, 740, 744, 749,
1162, 1213, 1299, 1300
хука 151
хулахопке 150
Хулио 123
хуманизам 146
хумка 151
хумореска 151, 153
Хун 122
Хусеин-бег 1290

Ц

Цавтајка//Цавтањанка 497
Цавтањанин 125, 497
цап-царап 479
цар 37, 127, 128
цар Душан 1290
царев 525
царевати 418, 539
царинарница 503

царски 513
Царско Село 252
цваста 418
цвијет 37, 537
цвијетак 500
цвијеће 499
цвиљење 506
цвиљети 418
цвјетати 409, 537
Цејлоњанин 497
Цејлоњанка 497
центиметар 126, 510
централан 528
Цесарец 126
цивилизацијски 513, 517
Циганин 107, 497
Циганка 497
цигарета 717
цију 483
цикцак 256
цилиндар 126
цимер-колега 619
цио 59, 173, 234, 279, 885,
1274, 1275
ципеле 193
циркуски 515
цитаголог 129
цјевчица 500
цједиљка 151, 502
црв 122
црвенкаст 534
црвенокожац 131, 623
црвењети се 416
црви 122
црвић 500
Црешанин 125, 497
Црешанка 497
црква 66, 156
црквени 520
цркнут 323
цркнути 418
црн 43, 58, 244, 268
црнац 126, 128, 497
црни пришт 259
црнити се 325
црница 43
црнка 151
црнкиња 497, 498
Црногорац 497
Црногорка 158, 497
црно-жут 633
црнпураст 43

црњак 58
Црњански 115, 652, 1279
романи Црњанског 1279
црњети 43
црњети се 325
црпити 325
црпсти 325, 418
црћи 418
цурити 418
CNN 647, 650

Ч

чавка 151
чађ 161
чађав 529
чај од нане 866
Чајковски 652
чак 476, 1453
Чаковец 126, 147
чакшире 150
чамац 343
чамција 494
чар 37
чарапе 343
чардак 132
чарка 151
чартер-лет 621
час 11, 122, 452, 1332, 1416
час... час... 454, 1333, 1334,
1411
часовничар 494
часопис 88
частан 64, 255
частити 323
чачанка 151
чаша 917
чаша воде 872, 903
двије чаше хладне воде
1280
чезнуће 509
чворак 145
чворуга 151
чврст 268
чврсто 83
чега 212, 239, 1208
чега? 875, 899
чезнути 381, 1482, 1488
чекање 506
чекати 158, 327, 369, 740
чека аутобус 670
чекаоница 503
чекић 76

чело 442
челјаде 92
черга 158
Черкез 497
Черкескиња 497
Черчил 127
Чеси 122
чест 268
честит 693
честитати 1002
честитка 153
често 434
често када 1522
четворица 283
четворица браће 294, 301
четворо 294, 295, 707
    четворо браће (и сестара) 294
четвороугао 625
четврти 293
четвртина 302
четири 104, 135, 196, 216, 253, 279, 283, 284, 286, 288, 293, 904, 1274, 1276
    четири главе књиге 1276
    четири главице купуса 102
четиристо 284
четиристоти 293
четка 153
четрдесет 284
четрдесети 293
четрнаест 284
четрнаести 293
Чех 490, 497
Чехиња 497
Чеховљев 260, 525
Чечен 497
Чеченка 497
Чешка 154, 653
чешки 490, 513
чешљати 415
чешљати се 415
Чигоја 116
чији 167, 168, 172, 221, 1208, 1337, 1503, 1506, 1512
чији? 172, 211, 216, 223, 241, 782, 911, 948
чика 151, 796
Чика Љубина 796
чкица 55

чиме? 892, 986, 1016, 1054
чинилац 133, 145
чинити 371, 377, 379, 417, 739, 1004
чињеница 175
чир 122
чист 267
чистачица 93
чисти 199
чистити 323, 506
чистка 153
читав 234, 885, 1274, 1275
читак 267
читалац 59, 66, 133, 486, 491, 493
читање 135, 491, 506
читаоница 491
читатељка 491
читати 44, 59, 73, 86, 109, 305, 307–309, 317, 320, 324, 326, 333, 347, 357, 380, 387, 413, 486, 491, 712, 713, 966, 1084, 1085
читаћа проба 523
читљив 533
чича 149
чичицин 247
чишћење 323, 506
чобанин 125
човјек 37, 70, 73, 90, 107, 127, 134, 501, 656, 785, 872, 1058, 1268, 1288
    човјек из народа 785
    човјек који је пао 656
    човјек од угледа 872
    човјек у дугом кожном капуту 1288
човјеколик 630
човјечји 516
чопор 120, 903
    чопор вукова 903
чоха 151
чувар 493, 848
чувати 418
чувати се 415
чувен 322, 418
    чувени пјевач 316
чувши 379, 132, 495
чудак 132
чудан 66, 260, 261
чудити се 380, 416
чудно 66

чудо 136, 141, 260
чудовиштан 255
чудовиште 255
чука 151
чупавац 123
чупавко 38, 123
чуперак 130
чути 37, 59, 322, 418, 966, 1482
чучати 418, 409
Чучук Стана 1290

Ц

цак 37
цакузи 123
Џамоња116
Џејн 117
Џек 127
џем 37
џеп 37
џепни 261
Џеф 247
Џефов 247
џив-џив 483
џијуџицу 123
Џим 127
џип 37
џогирање 506
џогирати 506
џудист(а) 494
џунгла 37

Ш

шајка 151
шал 247
шалџивија 149
шаман 497
шаманка 497
шампињони 107
Шандор Петефи 1289
шанса 156
шапка 151
шапнути 418
шаран 109
Шар-планина 784
Шваба 497
Швабица 497
Швеђанин 497
Швеђанка 497
шверц 128
шега 151
шездесет 284

шездесети 293
шездесетосмаш 284
шекспиролог 129
Шербур 515
шербурски 515
шеснаест 284
шеснаести 293
шест 281, 284
шестеро 294
шести 62, 282, 293
шесто 62
шесторица 301
шесторо 282, 294, 296
шестсто 62, 284
шестстоти 62, 293
шеталиште 503
шетати//шетати се 417
шећер 842
шећерана 503
шећерити 538
шефица 93, 94
шеширција 494
шиваћа машина 523
шивење 506
Шићанин 497
Шићанка 497
шик 256
шимпанза//шимпанзо 96
шипка 151
шипраг 55
шипражје 55
Шиптар 497
Шиптарка 497

ширити 268
широк 268, 691
широко 437
Широко 654
широм 915
широм свијета 449
шити 322, 418, 506
шиц 482, 869
шишарка 151
шкљоц 483
шкљоцнути 483
школовати 539
школски 513, 1274
шкољка 151
Шкотска 115
шкрт 267
шкртац 132
шлогирати се 540
шљивик 503
шминка 151
Шокац 497
Шокица 497
шоу 123
шофер 848
Шпанац 497
Шпањолка 497
шпил карата 903
шпиц 128
шта 69, 167, 170, 172, 186,
111, 211, 212, 219, 232,
239, 452, 469, 1208, 1522,
1525, 1527, 1208
шта било 170, 229

шта год 170
шта? 170, 172, 211, 212, 223,
862, 1001, 1009, 1204,
1032
штавише 476, 1453, 1456
штака 151
штед(ј)ети 418
штедионица 503
штедљив 533
штета 749, 1474
штеточина 622
штипаљка 502, 151
шtipати 418
што 192, 219, 232, 463, 465–
469, 1475, 1503, 1506,
1509, 1513, 1515, 1542,
1544
штогод 231
штошта 14
Штрпци 145
штрчати 378
штука 151
шуга 158
Шујица 116
шумадијски 512
шумица 500
шумовит 532
Шумоња 116
шунка 151
шупаљ 66
шут 122
шчепати 378
шчи 123

*Реџисџар сасџавила
Марина Николић*

ПРЕГЛЕД САДРЖАЈА

УВОД	5
О нормативној граматици и нормативној лингвистици	5
Српски књижевни језик данас: штокавска основа, екавски и ијекавски изговор	16
ГРАФИЈА	17
Српска ћирилица и српскохрватска латиница	17
Фонолошки принцип српске графије	18
Називи слова	19
ФОНОЛОГИЈА	21
Самогласници	22
Сугласници	23
Сонанти	24
Акценти	25
Ненаглашени слогови	27
Клитике	27
МОРФОНОЛОГИЈА	31
Сугласничке алтернације	31
Самогласничке алтернације	39
МОРФОЛОГИЈА	45
Грамматика и лексика	45
Састав ријечи	47
Врсте ријечи	49
Грамматика ријечи и грамматика реченице	51
ИМЕНИЦЕ	53
Грамматичке категорије именица	53
Категорија рода	53
Категорија броја	57
Категорија аниматности	60
1. Категорија падежа	62
2. Именице према типу промјене	62

Именичке деклинације	67
Прва деклинација	67
Именице мушког рода	68
Именице средњег рода	80
Друга деклинација	85
Трећа деклинација	91
ЗАМЈЕНИЦЕ	93
Личне замјенице	96
Повратне замјенице	99
Присвојне замјенице	102
Показне замјенице	105
Упитне замјенице	111
Односне замјенице	113
Неодређене замјенице	115
Опште замјенице	118
Одричне замјенице	121
ПРИДЈЕВИ	123
Придјиви према значењу и облику	123
Описни придјиви	124
Односни придјиви	124
Придјиви према типу промјене	126
Одређени и неодређени придјивски вид	133
Степени поређења	136
БРОЈЕВИ	140
Основни бројеви	141
Редни бројеви	145
Збирни бројеви	146
1. Општи бројеви	148
2. Мушколични бројеви	149
3. Разломачки именички бројеви	149
4. Приближни бројеви	150
ГЛАГОЛИ	151
Опште одлике глагола	151
Глаголске основе	153
Нелични глаголски облици	154
Промјенљиви нелични глаголски облици	154
Радни придјев	154
Трпни придјев	156
Непромјенљиви нелични глаголски облици	159
Инфинитив	160
Глаголски прилози	162

Лични ГЛАГОЛСКИ ОБЛИЦИ	164
Категорија лица	165
Категорија времена	169
Презент	169
Перфекат	170
Аорист	172
Имперфекат	173
Плусквамперфекат	174
Футур I	175
Футур II	176
Категорија вида	177
Категорија начина	183
Индикатив	183
Императив	184
Потенцијал	186
Прошли потенцијал	187
Оптатив	187
Категорија стања	187
Партиципски пасив	188
Замјенички пасив	188
Прелазност глагола	190
Рекција	190
Валентност	191
Повратни глаголи	191
ГЛАГОЛСКЕ ВРСТЕ	193
ПРИЛОЗИ	205
ПРЕДЛОЗИ	209
ВЕЗНИЦИ	216
РЈЕЧЦЕ	221
УЗВИЦИ	223
ТВОРБА РИЈЕЧИ	225
Суфиксација	226
Суфиксалне фонетске алтернације	226
Именичка суфиксација	227
Придјевска суфиксација	237
Глаголска суфиксација	243
ПРЕФИКСАЛНО-СУФИКСАЛНА ТВОРБА	245
ПРЕФИКСАЦИЈА	247
Префиксалне именице	247
Префиксални придјиви	249
Префиксални глаголи	250
Префиксални прилози	255

ТВОРБА РИЈЕЧИ СЛАГАЊЕМ ОСНОВА (КОМПОЗИЦИЈА)	255
Сраслице	256
Полусложенице	256
Именичке сложенице	256
Придјевске сложенице	257
Глаголске сложенице	258
Сложенице у другим врстама ријечи	258
Скраћенице	258
ТВОРБА ПРОМЕНОМ ВРСТЕ РИЈЕЧИ (КОНВЕРЗИЈА)	260
Супстантивизација	260
Адјективизација	261
Адвербијализација	262
Препозиционализација	262
СИНТАКСА	263
Синтаксичке јединице	263
Врсте ријечи и синтаксичке функције	269
ПРОСТА РЕЧЕНИЦА	271
Синтаксички односи у простој реченици	271
Напоредни синтаксички односи у простој реченици	271
Зависни синтаксички односи у простој реченици	272
Конгруенција	272
Рекција	282
Прикључење	285
Реченични чланови	286
Предикат	286
Типови предиката	287
Предикат према врсти ријечи	288
Синтетички, аналитички и сложени предикат	288
Реченице без глагола у предикату	300
Субјекат	302
Допуна	305
Одредбени реченични чланови	308
Атрибут	309
Атрибутив	312
Апозиција	315
Апозитив	316
Адвербијал	317
Реченични додаци	321
СИНТАКСА ПАДЕЖА	330
Номинатив	333
Вокатив	334

Генитив	335
Датив-локатив	354
Акузатив	374
Инструментал	382
СИНТАКСА ГЛАГОЛА	393
Употреба временских глаголских облика	394
Употреба начинских глаголских облика	411
Употреба личних глаголских облика	414
Употреба неличних глаголских облика	417
ВРСТЕ ПРОСТИХ РЕЧЕНИЦА	420
Просте реченице према граматичком облику	420
Просте реченице према комуникацијској функцији	423
Обавјештајне реченице	423
Упитне реченице	424
Вољне реченице	432
Просте реченице према граматичком значењу	437
Ред ријечи у простој реченици	444
Ред ријечи у именичкој синтагми	445
Ред ријечи у предикату	455
Редосљед енклитика	457
СЛОЖЕНА РЕЧЕНИЦА	460
Опште одлике сложене реченице	460
Мјесто сложене реченице у синтаксичком систему	462
Главне синтаксичке одлике сложене реченице	466
Комуникацијске функције сложене реченице	475
НАПОРЕДНОСЛОЖЕНА РЕЧЕНИЦА	476
Опште одлике напоредносложене реченице	476
Врсте напореднослужених реченица	478
Саставне реченице	479
Раставне реченице	485
Супротне реченице	489
Градацијске реченице	495
Редосљед предикацијских дијелова у напоредносложеној реченици	499
ЗАВИСНОСЛОЖЕНА РЕЧЕНИЦА	500
Опште одлике зависнослужених реченица	500
Врсте зависнослужених реченица	500
Зависнослужене реченице према синтаксичкој функцији клаузе	500
Зависнослужене реченице према опсегу зависности клаузе од управног дијела реченице	501

Зависносложене реченице према обавезности клаузе	502
Допунске реченице као зависносложене реченице са обавезном клаузом	502
Одредбене реченице као зависносложене реченице с факултативном клаузом	508
Реченице са атрибутом клаузом	512
Реченице са апозицијском клаузом	512
Реченице са адвербијалном клаузом	513
Редосљед дијелова зависносложене реченице	527
 Асиндетска реченица	 529
 Основна литература	 531
 Симболи и скраћенице	 534
 Регистар ријечи и израза у примјерима	 535

Предраг Пипер, Иван Клајн
НОРМАТИВНА ГРАМАТИКА
СРПСКОГ ЈЕЗИКА
Ијекавско издање, измијењено и допуњено
(према другом екавском издању)

Издавач
МАТИЦА СРПСКА
Матице српске 1
Нови Сад

За издавача
проф. др Драган Станић,
председник Матице српске

Службени сарадник Одељења за књижевност и језик
Јулка Ђукић

Технички уредник
Вукица Туцаков

Лектор ијекавског издања
Тијана Танасић Лазић

Коректор
Марина Николић

Прелом
Владимир Ватић, ГРАФИТ, Нови Сад

Штампа
САЈНОС, Нови Сад

Тираж
1.000 примерака

ISBN 978-86-7946-161-2

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

811.163.41'36

ПИПЕР, Предраг, 1950-

Нормативна граматика српског језика / Предраг Пипер, Иван Клајн.
– Ијекавско изд., измијењено и допуњено (према другом екавском изд.)
– Нови Сад : Матица српска, 2015 (Нови Сад : Сајнос). – 590 стр. ; 24 cm

Тираж 1.000. – Библиографија. – Регистар.

ISBN 978-86-7946-161-2

1. Клајн, Иван, 1937– [аутор]

а) Српски језик – Граматика

COBISS.SR-ID 298750727

